

Atatürk Üniversitesi
Doğu
Coğrafya Dergisi

ARALIK - 2020
Yıl: 25 Sayı: 44

Eastern
Geographical Review

December – 2020
Volume: 25 Numbers: 44

44

ERZURUM-2020

Doğu Coğrafya Dergisi
Aralık-2020, Yıl: 25, Sayı: 44, Sayfa: I-VII
Eastern Geographical Review
December-2020 Volume: 25, Numbers: 44, Page: I-VII

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956
E-ISSN 2717-834X

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Prof.Dr. Mehmet ZAMAN

Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK
Prof.Dr. Ünsal BEKDEMİR
Prof.Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

*Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible for the contents of their papers*

Editörler

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Prof.Dr. Hakkı YAZICI

Alan Editörleri

Prof.Dr. Mete ALIM
Dr.Ögr.Üyesi Elif MERAL

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@aku.edu.tr

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayım organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapıp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 3 cm – Alt: 3 cm – Sağ: 2,5 cm – Sol: 2,5 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2 cm Alt bilgi: 2 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**" bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGİYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

Doğu Coğrafya Dergisi
Aralık-2020, Yıl: 25, Sayı: 44, Sayfa: I-VII
Eastern Geographical Review
December-2020 Volume: 25, Numbers: 44, Page: I-VII

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW
Aralık (December) 2020
Sayı (Volume): 44

---

44. SAYININ HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Yılmaz ARI • Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Prof.Dr. Serhat ZAMAN • Uludağ Üniversitesi
Prof.Dr. Yavuz AKBAŞ • Trabzon Üniversitesi
Prof.Dr. Ogün COŞKUN • Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim AYDIN • Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan KARA • Pamukkale Üniversitesi
Prof.Dr. Orhan DENİZ • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof.Dr. Erdal AKPINAR • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Adem SEZER • Uşak Üniversitesi
Prof.Dr. Musut DOĞAN • İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Gülşınar AKBULUT ÖZPAY • Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÖZDEMİR • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Vedat KARADENİZ • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr. Neriman YÖRÜR • Ege Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BİRİNCİ • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Yavuz DEĞİRMENCİ • Bayburt Üniversitesi
Doç.Dr. Adem BELDAĞ • Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim Sezer • Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa YAKAR • Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Emre ÖZŞAHİN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet ÇAVUŞ • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Namık Tanfer ALTAŞ • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Ferhat ARSLAN • Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç.Dr. Murat YILMAZ • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
-

-
- Doç.Dr. Fatih ORHAN • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr. Özlem ULU KALIN • Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DENİZ • Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Hilal SURAT • Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi İskender DÖLEK • Muş Alparslan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Kübra Erhan • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Tolga KORKUSUZ • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Muhammed Oral • Karabük Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Ayşe Akkurt Çağlar • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali ÇELİK • Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tuncer RIZVANOĞLU • Atatürk Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Zafer BAŞKAYA • Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Yılmaz KESKİN • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet ÜZÜLMEZ • Gümüşhane Üniversitesi
-

İÇİNDEKİLER(Contents)

- Prof.Dr. Gülpınar Akbulut ÖZPAY – Prof.Dr Erdal AKPINAR
Kültürel Mirasa Bir Örnek: Sivas Cer Atölyesi 1
- Dr. Öğr. Üyesi İlker YİĞİT
Burdur ve Çevre Kazalarda Nüfus (1834)..... 13
- Prof.Dr. Cevdet YILMAZ – Dr.Öğr. Üyesi Mutlu KAYA
Şehir Coğrafyası ve Afet Yönetimi Bağlamında Samsun – Atakum Sel ve Taşkınları..... 31
- Doç.Dr. Abdullah UĞUR - Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU
Şehir Coğrafyası: Türkiye’de Şehir Coğrafyasının Gelişimi..... 47
- Öğr.Gör.Uğur TOZKOPARAN- Prof.Dr.Yıldırım ATAYETER- Arş.Gör. Onur YAYLA
Altınpınar (Limni) Gölü ve Yakın Çevresinin Rekreatyon Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem Uygulaması..... 61
- Öğr. Gör. Mürşit ŞİRİN - Öğr.Gör. Fatih OCAK
Gümüşhane Şehrinde Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Ortamında Değerlendirilmesi..... 85
- Dr. Hüseyin ŞAHBAZ
Ülke İçi Göçlerde Eskişehir İlinin Yeri..... 107
- Dr.Öğr.Üyesi Pınar POLAT - Fatih YALÇIN
Erzincan İli Arazi Kullanımının (2000-2018 Yılları Arası) CORINE Sistemi ile Değerlendirilmesi..125
- Dr. Öğr. Üyesi Salman ÖZÜPEKÇE - Prof. Dr. Nevzat GÜMÜŞ
Bir Toponimi Araştırması: Besni (Adıyaman) İlçesi Köy Adlarının Coğrafi Sınıflandırması..... 151
- Hüseyin Melih ÖZDEMİR- Prof.Dr. Lütfi ÖZAV- Dr.Öğr. Üyesi Üzeyir YASAK
Örnek Köyden Kente Dönüşen Etimesgut’ta Fonksiyonel Arazi Kullanımının Değişimi..... 163
- Dr.Öğr.Üyesi Numan ERTAŞ
Yayla ve Mera Yasaklarının Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi: Van Örneği 183
- Araş. Gör. Onur KIRBOĞA
Munzur Vadisi Milli Parkı Turizm Potansiyelinin Yer Temelli Öğretim Kapsamında Değerlendirilmesi..... 201
- Dr.Öğr. Üyesi Seher YARAR KAPTAN- Esra ÇİFÇİ
Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Yer Alan Değerlerin Medyada Yer Alma Şekillerine İlişkin Düşünceleri..... 217

- Doç.Dr. Taşkın DENİZ
“Sınırsız Dünya” söylemleri altında sınırlar, sınır güvenliği ve sınır insanları.....235
- Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU
Balıkesir Şehrinde Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Kentsel Güvenlik İmajı.....253
- Prof.Dr. Hamza AKENGİN - Uzman Güllü SONAKALAN
İran’da Turizm Faaliyetleri.....269
- Dr.Öğr. Üyesi Üzeyir YASAK- Prof.Dr. Lütfi ÖZAV- Hasan Mücahit AKBAY
Konut Özellikleri ve Kullanım Pratikleri Açısından Uşak’ta Hobi Bahçelerinin İncelenmesi.....285
- *Geçmiş Sayı İndeksi.....299*

Atıf/Citation

Özpay, A. G., Akpınar, E.,(2020), Kültürel mirasa bir örnek: Sivas cer atölyesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 1-12

KÜLTÜREL MİRASA BİR ÖRNEK: SİVAS CER ATÖLYESİ

An Example to Cultural Heritage: Sivas Traction Factory

Prof.Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY¹

Prof.Dr. Erdal AKPINAR²

Öz

Bu çalışmanın konusu, Türkiye'nin önemli kültürel miras varlıklarından biri olan Sivas Cer Atölyesi'dir. Tespitlerimize göre, 22 Ekim 1939 tarihinde Sivas'da kurulan atölye; tarihi ve mimarisi yanında, geçmişte Sivas'ın ve Türkiye'nin ekonomisine yapmış olduğu katkıyla da kültürel miras olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir. Bu çalışmada, 80 yıllık bir geçmişi olan Sivas Cer Atölyesi tarihi kayıtlardan, tarafımızdan yapılan saha gözlemlerinden ve görüşmelerden elde edilen verilerle analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmada atölyenin tarihi gelişimi ayrıntılı bir şekilde ele alınmış; kuruluş yeri, mimarisi ve müzesi bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmayla, Cumhuriyetin ilk modern sanayi kuruluşlarından olan ve şehrin toplumsal belleğinde önemli bir yer tutan Sivas Cer Atölyesi'nin tanıtılması ve kültürel miras kimliğiyle gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Kültürel Miras, Cer Atölyesi, Lokomotif.

Abstract

Subject of this study is Sivas traction factory which is one of most important cultural heritage properties of Turkey. According to our determination, the factory that is established in Sivas on 22nd october 1939 deserves to be qualified as the "cultural heritage properties of Turkey" because of its history and architecture and besides its contribution to Turkey and Sivas' economy in the past. In this study Sivas traction factory with its 80 years of history is analysed and interpreted with its historical records, field observations which is made by us and interviews. In the study historical development of the workshop is contextualized and deal with its site of establishment, architecture and museum entirely. Introduction of Sivas traction factory, which is one of the first modern industrial enterprise of our republic and has an important place in social memory, and handing down the next generations with its cultural heritage identity is aimed.

Keywords: Sivas, Cultural Heritage, Traction Factory, Locomotive.

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü gakbulut58@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5943-7747

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü eakpinar@erzincan.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-5281-9785.

1. Giriş

Yaşadığımız çağda her ülke, sahip olduğu doğal ve kültürel varlıkları korumak ve uluslararası alanda tanıtılabilmek için çaba göstermektedir (Akpınar, 2007: 82). Kuşkusuz ekonomik bakımdan büyük masraflar gerektiren bu çabanın bazı önemli nedenleri vardır. Bunların başında mevcut değerleri gelecek nesillere aktarılabilme, medeniyetler arası mücadelede üstünlük kurma ve ülkeler arasında itibarlı bir konuma sahip olma arzusu gelir (Özgüç, 1998: 160-163). Çok daha önemlisi ise, hızla gelişmekte olan küresel turizm pastasından pay alma isteğidir. Nitekim ‘miras turizmi’ olarak da adlandırılan bu sektör, dünya genelinde giderek önem kazanmaktadır (Shaffer & Inglis, 2000: 73).

Kültürel miras; “geçmişten miras alınan ve değişik gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenilen, fiziksel olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü” olarak tanımlanmıştır (Can, 2009: 3). Bu tanımın içeriği zamanla zenginleşmiş; mimari yapı, tarihi bina veya anıt gibi maddi öğeleri; örf, adet, gelenek, şölen ve yaşam tarzı gibi maddi olmayan öğelerin tümünü içine alan kültürel çevre olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2005: 6). Günümüzde kültürel miras somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye kategoride ele alınmaktadır. Somut kültürel miras; “binaları, tarihi yerleri, anıtları ve insan eliyle yapılmış herşeyi kapsar. Gelecek nesiller için korunması, saklanması önemli görülen eserlerdir.” (Can, 2009:3). 16 Kasım 1972 tarihinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilen Dünya Doğal ve Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesi (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) olarak kayda geçen 38 maddeden oluşan sözleşmenin 1. maddesinde, kültürel miras kavramı; “tarih, sanat veya bilim açısından evrensel değere sahip mimari yapı, heykel, resim, sit alanı, arkeolojik yapıt, kitâbe, mağara, ayrı veya birleşik yapı topluluğu ile tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımdan evrensel niteliği olan insan veya insan-doğa bileşimi eserler” olarak tanımlanmıştır (Girişken, 2010:5). Ancak bu süreçte toplumsal belleğin korunmasında etkin rol oynayan somut olmayan kültürel öğeler göz ardı edilmiştir. Somut olmayan kültürel miras; “gelenek, dil, inanışlar, folklorik unsurlar, tekerlemeler, hikâyeler ve şiirler gibi elle tutulamayan, gözle görülmeyen ancak toplumu var eden değerlerdir” (Can, 2009: 1).

Toplumlar yaşadıkları coğrafi mekân üzerinde gelişen ve değişen olaylardan edindikleri tecrübe ve deneyimlerini, somut ve somut olmayan kültür değerlerini gelecek kuşaklara aktarırlar. Esasen bu değerler toplumsal belleğin ve yaşam tarzının temsilcisi olan kültürü tarif eder. Bir toplumun kültürünü temsil eden değerlerin sürdürülebilirliği, kültürel mirasın korunması ile mümkündür. Kültürel mirasın korunmasına yönelik adımlar II. Dünya Savaşı’ndan sonra atılmış, 14 Mayıs 1954 tarihinde UNESCO tarafından *Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Protokolü* imzalanmıştır (Oğuz, 2013: 6).

“Özellikle 1972 tarihli Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde tanımı yapılan kültürel mirasın tamamen somut oluşu, 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin hazırlanma gerekçesinin ve adının belirlenmesinde etkili olmuştur. 1972 Sözleşmesi’nin kabulünden sonraki dönemde UNESCO belgelerinde sırayla *folklor, popüler ve geleneksel kültür, maddi olmayan miras, sözlü ve somut olmayan kültürel miras* gibi terimler kullanılmıştır. 1973 Tarihli Bolivya Bildirgesi’nde folklor, UNESCO içinde 1982 yılında kurulan bölüme maddi olmayan kültür, 1989 Tavsiye Kararı’nda popüler ve geleneksel kültür, 1997/98 Başyapıtlar İlan Programı’nda sözlü ve somut olmayan kültürel miras terimleri tercih edilmiştir. Ancak, UNESCO içinde Sözleşme metninin hazırlık döneminde 2002-2003 yıllarında yapılan hükümetler arası uzmanlar toplantılarında korunması istenen alanı kapsayacak en uygun terimin ‘somut olmayan kültürel miras’ olduğu sonucuna varılmış ve sözleşme metninde hem folklor, antropoloji ve etnoloji adlarına, hem de UNESCO belgelerinde daha önce kullanılan diğer terimlere yer verilmemiştir” (Oğuz, 2013: 5).

Somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik bütünsel bir yaklaşım önemli ve gereklidir (Metin Basat, 2013: 63). Bu çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan ve Türkiye’nin önemli sanayi kuruluşlarından biri olan Sivas Cer Atölyesi’nin kültürel miras özelliği ele alınmıştır. Konu atölyenin tarihi, somut ve somut olmayan kültürel miras başlıkları altında incelenmiştir.

2. Yöntem

Çalışmada tarama yöntemi kullanılmış olup, bu kapsamda öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Saha çalışması çerçevesinde atölye gezilmiş ve fotoğraflanmış, çalışanlar ile mülakatlar yapılmıştır. Ele edilen veriler ve belgeler üzerinden Sivas Cer Atölyesi’nin kültürel miras öğeleri analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

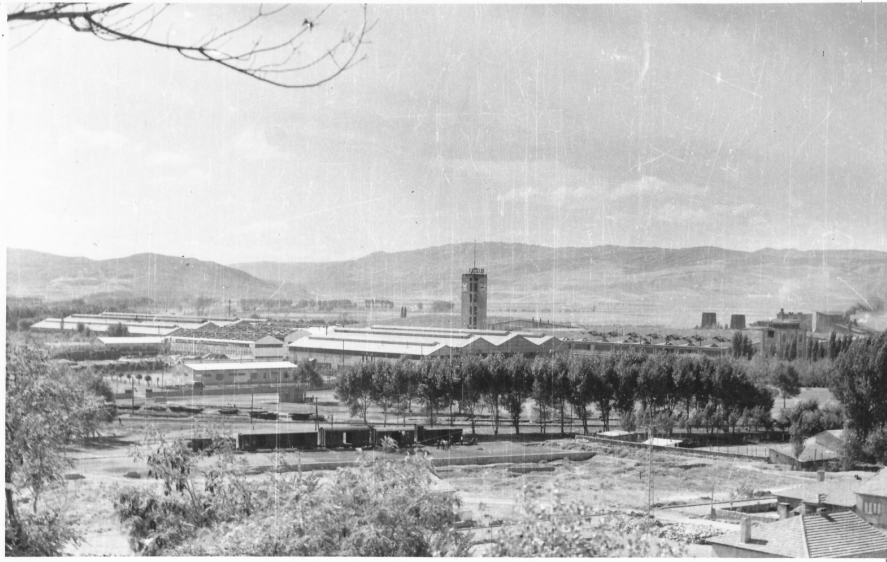
3. Sivas Cer Atölyesi (TÜDEMSAŞ)

3.1 Atölyenin Kuruluş ve Gelişimi

Cumhuriyetin temellerinin atıldığı Sivas şehrinde Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin o dönem en önemli sanayi kuruluşlarından biri olan lokomotif ve vagon üretim atölyesinin kurulması talimatını vermiştir. Talimat doğrultusunda 20 Temmuz 1936 tarihinde atölyenin temeli atılmıştır (Yıldırım, 1993: 248; Mahiroğulları, 2009: 178). Atölyenin kuruluş yeri Sivas kalesinin güneyinde Ermeni mezarlığından başlayıp, Kızılırmak nehrine kadar geniş bir alan kaplayan Paşa Çayırı mevki olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede Kaleardı mahallesi güney kesimleri ve Kayserikapı Mezarlığı ile Ece Mahallesi'ndeki Kestekli Mezarlığı arasında kalan arazi atölyenin inşaatı için kamulaştırılmıştır (Üredi, 2006: 252). Yer tespiti yapılan arazinin taban suyu seviyesinin yüksek oluşu nedeniyle inşaatın zeminini sağlamlaştırmak için yüzlerce beton kazık çakılmıştır. İnşaat malzemesi yakın çevreden ve yeni kurulan tuğla fabrikasından temin edilmiştir (<http://www.sivaspostasi.com.tr/haber/sivasin-atelyeli-yillari>).

Sivas Cer Atölyesi, 22 Ekim 1939 tarihinde hizmete açılmış, başlangıçta daha ziyade vagon ve lokomotif onarımı yapılmıştır. Sivas'ın ilk büyük ve modern sanayi kuruluşu olan atölyenin hizmete girmesiyle şehir nüfusu artmış, fiziki olarak büyümüş; şehirde sosyal, ekonomik ve kültürel alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Atölyenin ilk hizmete girdiği yıllarda iş gücüne ve teknik elemana ihtiyaç duyulmuştur.* Bu bağlamda kırsal kesimden, çevre illerden ve demiryolu sektörünün geliştiği Adapazarı ve Eskişehir gibi kentlerden göç almış ve şehrin nüfusu hızla artmıştır. TÜİK verilerine göre 1935 yılında Sivas'ın 65118 olan şehir nüfusu, 1940 yılında 78 701'e, 1945 yılında ise 80 019'a yükselmiştir (Akbulut, 2007: 87). Öyle ki, 1938-1943 devresinde ilin toplam işçi sayısı 5426'ya yükselmiştir. Atölyede 1943 yılında çalışan işçi sayısı ise 2600'dür. Bu verilere göre, Sivas'ta çalışan işçi sayısının yarısına yakınının Cer Atölyesinde çalıştığı anlaşılmaktadır (Yıldırım, 1993: 251). Kentin fiziki olarak büyümesine bağlı olarak, yerleşim alanı demiryolu garının ve atölyenin bulunduğu İnönü Bulvarı boyunca gelişmeye başlamış, bir kısım tarım alanları imara açılmış ve şehir mezarlığı ortadan kalkmıştır (Akbulut, 2009: 218; Foto 1).

“Günde 1200-1500 arası işçi çalıştıracak olan bu atölyedeki usta ve işçilerle memurların ikameti için 500 kadar lojman, okul, hastahane, işçi sarayı ve otel gibi yapıların yapımına da başlanılmıştır. Burada modern bir demiryolu mahallesi kurulacak ve burası Sivas'ta bayındırlık ve ilerlemenin örneğini oluşturacaktır” (Yıldırım, 1993: 250).

Foto 1: Sivas Cer Atölyesi etrafında bahçeli evler ve boş araziler görülmekte (Ahmet İzzet Göze arşivi).

* Ozan Özpay'ın *Cer* isimli belgeselinde bu dönemde atölyede çalışan işçiler, deneyimli işçilerin Eskişehir, Adapazarı ve İstanbul gibi büyük şehirlerden geldiklerini, atölyenin inşasında Alman mühendislerin çalıştığını, sonraki yıllarda teknik eleman ihtiyacının çırak okulundan temin edildiğini ifade etmişlerdir (2019). Topgül'ün çalışmasında ise (2017); çırak okulunda öğrencilere dört yıllık bir eğitimin verildiği, öğrencilerin sigortalandığı, yevmiye aldığı ve giyecek ihtiyaçlarının karşılandığı, okul bitiminde işçi muavini ve sonrasında işçi olarak fabrikada çalıştıkları ve sosyal haklarının bulunduğu ifade edilmektedir.

Zamanla atölye etrafında planlı bir şekilde lojmanlar yapılmış, yakın çevrede Yenişehir ve Altıntabak gibi yeni mahalleler ortaya çıkmıştır (Foto 2). Ayrıca Sivas Cer Atölyesi'nin termik santrali şehrin bir kısmının elektrik ve ısınma ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlamıştır (Ökmen, 2001:256). Bu nedenle lojmanlar şehir halkının uğrak yerlerinden biri olmuştur. Sivas Cer Atölyesi'ne yakın mahallelerde sosyal yapı derinden etkilenmiştir. Örneğin şehrin seçkin mahallelerinden biri olan Kaleardı Mahallesi, İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda Sivas Cer Atölyesi'nde çalışan işçilerin oturdukları mahallelerden birine dönüşmüştür (Yıldırım, 1993: 252). Yine demiryolunun gelmesi ile şehirde otel sayısı artmış, Örnek, Cumhuriyet, Ankara Palas ve Emniyet adlarında yeni oteller inşa edilmiş, on iki adet han köylerden gelen işçilerin konaklamalarına ayrılmıştır (Üredi, 2006: 266).

Foto 2: Sivas Cer Atölyesi'nin lojmanları (Ahmet İzzet Göze arşivi).

Sivas Cer Atölyesi zaman içerisinde bina, tezgâh ve tesisat bakımından gelişmiş ve 1953 yılında ilk kez yeni yük vagonları üretmeye başlamıştır. Atölye içinde lokomotif, vagon onarım ve üretim, döküm, lastik ve marangoz bölümleri açılmıştır. Ortadoğunun en büyük döküm fabrikası olan Sivas Cer Atölyesi, ülkede demiryollarının ihtiyaç duyduğu tüm işleri yaptığı gibi, Ereğli Demir Çelik fabrikasının kalıp ve pota dökümleri, gemi silindir gömlekleri, hatta çay ve dokuma fabrikalarının bir kısım parçalarını da üretmiştir (Önder, 1970: 59). 1960 yılında üretilen ilk yerli otomobil 'Devrim' arabasının silindir bloku ve bazı önemli döküm parçaları burada imal edilmiştir. 1961 yılında ilk yerli buharlı lokomotif 'Bozkurt' da yine bu atölyede üretilmiştir (Koçarlan, 2016: 16). Atölye 1964 yılında maden vagonu üretimine başlamıştır. Lokomotiflerde kullanılan parçaların % 90'ı ve demiryolları için gerekli olan her türlü lastik malzeme bu atölyeden temin edilmiştir (Önder, 1970: 59). Ülkenin o dönem en büyük demiryolu fabrikalarından biri olan atölyede 1960'ların sonlarında çalışan sayısı 6000 kişiye ulaşmış, ticari faaliyetler artmış ve şehir ekonomisi büyümüştür (Çubukçu, 1968: 25).

“...işçi lokali, sineması, spor tesisleri, trenlerde ücretsiz permisi, hastanesi, ailece ücretsiz muayene ve tedavisi, az bir ücret karşılığında atölyenin verdiği odun, kömür, Devlet Demiryollarının sahil şehirlerindeki özel kamplarında tatil yapma imkânları, büyüklerimizin ismini telaffuz etmekte zorlandıkları gıda satış kooperatifi ve yılda dört defa aldıkları ikramiye o senelerdeki bir atölye işçisinin çok iyi standarta sahiptir...”

... Yine bu dönemde daha modern lokantalar, kahveler, gazinolar, pastaneler, fırınlar hizmete açıldı. Atölye kuruluncaya kadar iki yüz kişilik bir sinema ile yetinen Sivas'ta, Atölye kurulduktan sonra beş sinema birden perdelerini açarak Sivas halisinin durgun geçen yaşantısını hareketlendirdi. İşçi kesimin artması ticaret hayatına canlılık getirdi. Bu yüzden dükkânlar geceleri daha geç kapanmaya, her gece bir eczane nöbetçi kalmaya başladı. Şehrin caddelerinde o devrin son model taksileri görülebiliyordu” (Üredi, 2006: 265-267).

Sivas Cer Atölyesi'nin ismi zaman içerisinde birkaç kez değişmiştir. Atölye, 1958 yılında Sivas Demiryolu Fabrikaları, 1975 yılında Sivas Demiryolu Makinaları Sanayii Müessesesi (SİDEMAS) ve 1986 yılında ise Türkiye Demiryolu Makinaları Sanayii Anonim Şirketi (TÜDEMSAŞ) adını almıştır. Atölyenin mazisi başarılarla doludur. Öyle ki; 1989 yılında Almanya'ya vagon parçası ihracatı yapılmıştır. 2007 yılında Türkiye'de

ilk defa demiryolu araçlarının önemli bileşenlerinden biri olan bojlili nitrik asit taşıma vagonu üretimi gerçekleştirmiştir (Afşin, 2014: 32-33; <http://www.tudemsas.gov.tr/tudemsas/tr/HTML>). Tesis günümüzde yaklaşık 110.000 m²'si kapalı olmak üzere, toplam 418.626 m²'lik bir alan üzerinde faaliyet göstermektedir (Koçarslan, 2016: 16).*

3.2 Atölyenin Somut Kültürel Miras Öğeleri

“Somut kültürel miras, tarihi binalar ve kentler, arkeolojik ve kültürel sitler, kültürel objeler ya da taşınabilir kültür varlıkları gibi maddi kültürel değerlerin tamamını içerir” (Yeşilbursa, 2013: 407). Bu kültürel miras taşınır ve taşınmaz olmak üzere ikiye ayrılır. Sivas Cer Atölyesi'nin alan sınırları içerisinde veya yakın çevresinde taşınır ve taşınmaz çok sayıda somut kültürel miras öğesi mevcuttur (Tablo 1).

Sivas şehrinin önemli simgeleri arasında yer alan ve yapıldığı dönemde şehrin her yerinden görülebilen ve sesi duyulan saat kulesi, atölyenin önemli taşınmaz kültürel miras öğelerinden biridir. 1939 yılında inşa edilen saat kulesi Sivas Cer Atölyesi'nin içinde yer almakta olup, mesai başlangıç ve bitiş saatleri ve günün belli zaman aralıklarında çalmaktadır. Halk arasında 'atölye borusu' olarak isimlendirilen saat kulesinin uzunluğu yaklaşık 44 metre olup, dikdörtgen şeklindeki kulenin dört tarafında saat vardır (<https://www.haberturk.com/sivas-haberleri>). Saat; kulesi, mimarisi ve boru sesi ile kültürel miras turizmi açısından önemli bir değer oluşturmakta ve ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. Demirci (2009), saatin ve boru sesinin şehir kültüründeki yerini şöyle ifade etmektedir;

“ ... Boru sesi yabancı idi ama alıştık; hayatımıza fabrikayı sokan ve mesai kavramına göre tanzim eden yeni çağın sesiydi; yeni bir çağa girişimizin jenerik müziğiydi. O ses eşliğinde Sivas ortaçağdan çıkarak, modern zamanlara adım atmıştır. Artık kalenin saati hükmünü yitirmiş, fabrikanın her saat başı çalan ve şehrin her yerinden duyulan kampanası, saatleri ayarlamının yeni yolu olmuştur. Sadece fabrikada çalışanlar değil, vakitle ilgili her işte atölye borusu, şehrin muvakkidi gibiydi” (Demirci, 2009: 505).

Tablo 1: Sivas Cer Atölyesi Somut Kültürel Miras Öğeleri

Taşınmaz Kültürel Miras	Taşınır Kültürel Miras
Saat Kulesi	Fotograflar- Arşivler
İdare Binası	Bozkurt Lokomotifi
Sinema Binası	Sağlık Malzemeleri
Model Binası	Plakalar
Çırac Okulu	Flamalar
Tahta Parke Zemin	Şahmerdan
Demiryolu Müzesi	Devrim Motor Döküm Kalıbı
Gar Binası	Mutfak Malzemeleri
Lojmanlar	Günlük Kıyafetler
Oteller	Müzik Aletleri

Kaynak: Sivas Cer Atölyesinde tarafımızdan gerçekleştirilen gözlemlerden derlenmiştir.

Sivas Cer Atölyesi sahasında, 1939 yılında yapılan tarihi yapılar mevcuttur. Bunların en eskisi, atölyenin ilk açılışında inşa edilen tesis binası olup, günümüzde hizmet binası olarak kullanılmaktadır. Bunun yaklaşık 50 m batısında içerisinde sinema salonu, kafeterya ve rejisör odasının bulunduğu başka bir binayı görmek mümkündür. Sivas'ın en büyük sinemalarından biri, 1950 yılında burada halkın hizmetine açılmıştır. Avrupa ve Türk sinemasının seçkin filmlerin gösterildiği bu sinema salonu; sahnesi, perdesi, iç mimarisi ve sandalyeleri ile hâlen o dönemin izlerini taşımaktadır (Özpay, 2019). Ne yazık ki, sinema salonunun çatısı günümüzde bakımsızlıktan çökmüş ve malzemeler büyük ölçüde kullanılamaz hâle gelmiştir. Kültürel mirasın korunması açısından sinema salonunun aslına uygun bir şekilde yeniden restore edilmesi elzemdir (Foto3).

* 1939 yılında açılan Sivas Cer Atölyesi, 196.000 m² lik bir saha üzerinde inşa edilmiştir. Binaların kapladığı alan ise 48000 m² dir (Yıldırım, 1993: 249).

Foto 3: Cer atölyesinin sinema salonundan genel bir görünüm (Ozan Özpay arşivi).

Atölye alanındaki başlıca diğer tarihi taşınmazlar; model binası, çırak okulu, demiryolu müzesi, gar binası ve lojmanlardır. Bu binalar, 1940 öncesi Alman mimarisinin izlerini taşımaktadır*. İstasyon Caddesi üzerinde yer alan lojmanlar, şehre önemli bir kültürel kimlik kazandırmıştır. Bunlara ek olarak atölyenin 1930'larda inşa edilen giriş kapısı da dikkate değerdir (Foto 4).

Foto 4: Sivas Cer Atölyesi'nin giriş kapısı (Ahmet İzzet Göze arşivi).

Taşınabilir kültürel miras öğelerinin önemli bir bölümü, günümüz itibarıyla demiryolu müzesi içerisinde sergilenmektedir. Müze, 2011 yılında açılmıştır. Müzede sergilenen eserlerin başlıcaları; Osmanlı dönemine ait demiryolu plakaları, flamalar, fotoğraflar, demiryolu ve lokomotiflerle ilgili yağlıboya tabloları, örnek kimya laboratuvarı, tıbbi malzemeler, gaz lambaları, çıraklık okulu bando takımının müzik aletleri, spor klüplerinin

* Cer Atölyesi, yerleşim itibarıyla iki kısma ayrılıyordu. Birinci kısım; lokomotif, vagon atölyeleri, takım, çırakhane, yıkanma ve yemekhane binaları, mağaza, açık hangarlar, su kulesi, doktor, kapıcı ve müdürlük binalarını ihtiva ederdi. İkinci kısım ise, memur ve işçi evlerinden müteşekkildi. Burada çalışacak mühendis ve işçinin sıhhi, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan tesisatın önemli bir kısmı mevcuttu (Yıldırım, 1993: 250).

kupaları, Devrim otomobili için yapılan motor bloklarının kalıbı, atölyede yapılan vagonların ilk örnek modelleri, demiryolu ve vagon parçaları, Türkiye'nin ilk yerli lokomotifi olan Bozkurt'un modeli ve dioraması, Bozkurt lokomotifinin yapılış aşamalarını gösteren fotoğraflar, işçi kartları ve basım makinası, günlük kıyafetler ve iş kıyafetleri, daktilolar, mutfak gereçleri, genel müdür odasının sergisi, sinema salonu ve makinesi, hesap makinesi, kişisel hediyeler, demiryolu armaları, kol düğmeleri ve demiryolu saatidir. Müze 2019 yılında geçici olarak hizmete kapanmıştır. Sergi binasında güçlendirme çalışmaları yapılması dolayısıyla, eserler depolarda korunmaktadır. Müzenin yıllık ziyaretçi sayısına yönelik herhangi bir istatistik bulunmamaktadır. Tespitlerimize göre müzeyi ağırlıklı olarak ortaöğretim ve üniversite öğrencileri ziyaret etmektedir.

Kültürel miras elemanlarından Bozkurt lokomotifi ve Şahmerdan, Sivas Cer Atölyesi'nin açık alanında sergilenmektedir. Bozkurt, Eskişehir'de üretilen Karakurt ile Türkiye'nin ilk yerli lokomotifidir. Rutin bakımları yapılmakla birlikte; parça kayıpları, hareketsizlik ve meteorolojik olaylardan kaynaklanan eskime ve aşınma gibi sorunlar dolayısıyla lokomotif işlevini yitirmiştir (Foto 5-6). Lokomotifin kendini tanıtan bir de kitabesi bulunmaktadır. Kitabede;

“Ben Sivas demir yolu fabrikalarında Türk işçi ve mühendisinin el birliğiyle imal ettiği Bozkurt adlı 56202 nolu tamamen yerli ilk lokomotifim. 20 Kasım 1961'da TCDD'nin hizmetine girdim. Güzel yurdumu arkamda binlerce ton yükü doğudan, batıya, kuzeyden, güneye yüzlerce defa geçtim. Hizmet sırasında geçirdiğim sayısız rahatsızlık demir yolu personelince iyileştirildi. Yaklaşık 25 senelik hizmetin sonunda ekonomik ve teknik ömrümü doldurduğum gerekçesiyle emekli oldum. İmal edildiğim, ismi sonra değiştirilen ve gelişen TÜDEMSAŞ'ta 25 sene hizmet ettiğim raylarımın üstüne oturtular, boyadılar, bir gelin gibi süslediler. Etrafım çiçek ve çimenlerle donatıldı. Bulduğum yerden kuşların cıvıltısı içerisinde, üretimi ve onarımı yapılan vagonların servise verilmesini mutlulukla seyrediyorum. Rahatım, mutluym, ilginize teşekkür ediyorum.” yazılıdır.

Foto 5: Sivas Cer Atölyesi'nde üretilen Bozkurt lokomotifi (Ahmet İzzet Göze arşivi).

Bunların dışında bir diğer varlık da, Sivas Gar Binası'dır. Eser, 1934 yılında hizmete açılmış olup, İnönü Bulvarı üzerinde yer alır. Dikdörtgen bir görünüme sahiptir. Yapı malzemesi olarak kesme taşın kullanıldığı, kuzey-güney yönünde iki ana giriş kapısının ve yüksek giriş holünün bulunduğu erken Cumhuriyet dönemi eserlerinden biridir.

Foto 6: Günümüzde Sivas Cer Atölyesi'nde Bozkurt lokomotifi sergilenmektedir.

3.3 Atölyenin Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri

“Somut olmayan kültürel miras; elle tutulamayan, gözle görülemeyen, buna karşın bir toplumu var eden değerlerdir. Bunlar; gelenek, dil, inanış, müzik, şarkı, dans, gösteri, tekerleme, hikâye ve şiir gibi unsurlardır.” (Can, 2009: 1). Somut olmayan kültürel mirasın ne şekilde korunacağı, çırak-usta ilişkisinin nasıl olduğu, deneyim ve tecrübenin gelecek kuşaklara hangi yollarla aktarılacağı, bu değerlerin hangi sosyal ve kültürel olayların etkisi ile oluştuğu önemli bir husustur (Metin Basat, 2013: 63). Sivas Cer Atölyesi'nde tarafımızdan gerçekleştirilen görüşmelerde atölye çalışanları geçmişte kurum içerisinde çeşitli tören ve şöenlerin yapıldığını, çıraklık okulu bando takımının milli bayramlarda şehirdeki törenlere katıldığını (Tablo 2; Foto 7), geleneksel spor oyunlarının oynandığını ve çeşitli müsabakaların yapıldığını ifade etmişlerdir.* Sivas'ta Cumhuriyet balolarının yapıldığı yerlerden biri de cer atölyesi olup (Foto 8), parlak geçmişinden dolayı Aşık Veysel Şatıroğlu'nun şiirine dahi konu olmuştur. Sivaslı büyük halk ozanı ‘Ziyaret Eyledim Koca Sivas’ı’ adlı şiirinde cer atölyesinden şu şekilde söz etmektedir (Kaya, 2011: 106);

“Ziyaret eyledim koca Sivas’ı
Silindi gömlümün kalmadı pası
Durmayıp çalışır cer atelyesi
Gittikçe artıyor şanı Sivas’ın.”

Tablo 2: Sivas Cer Atölyesi Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri

Somut Olmayan Kültürel Miras	
Tören ve Şöenler	Eğitim Videoları
Demiryolu Hikâyeleri	Boru Sesi
Geleneksel Oyunlar	Demirspor

Kaynak: İlgili literatürden ve tarafımızdan gerçekleştirilen mülakatlardan derlenmiştir.

Bunların dışında, saat kulesinden çıkan boru sesi de somut olmayan kültürel miras öğelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Sivas halkı kompsesör desteği ile saat kulesine pompalanan havanın çıkardığı bu ses sayesinde

* Sivas Cer Atölyesi'nde somut olmayan kültürel mirasa yönelik bir kısım bilgiler, çalışanlarla yapılan mülakatlardan derlenmiştir. Kaynak kişilerin isimleri araştırmacılarda kayıtlı olup, metin içerisinde zikredilmemiştir.

yakın zamana kadar vakitten haberdar olur, randevu saatlerini belirler ve gün içerisindeki işlerini düzenlerdi. Günümüzde gerek zamanı tayin ve tespiti olanak sağlayan teknolojik araçların yaygınlaşması, gerekse şehrin farklı yönleri doğru giderek büyümesinden dolayı saat kulesine duyulan ihtiyaç azalmıştır. Nitekim sesi kısılarak sadece fabrika ve yakın çevresinde işitilecek düzeye indirgenmiştir. Bununla birlikte Atatürk'ün ölüm yıl dönümlerinde, 10 Kasım saat 09.05'te yüksek siren sesi şehre bu kuleden yayılmaktadır. Seksen yıldır bu ritüel düzenli olarak tekrarlanmakta olup, şehrin önemli geleneklerinden biri haline gelmiştir.

Foto 7: Sivas Cer Atölyesi bando takımı (Ahmet İzzet Göze arşivi).

Foto 8: Geçmişte Sivas Cer Atölyesi'nde yapılan Cumhuriyet balolarından bir görünüm (Mehmet Erdiç arşivi).

Çıraklık okulu, cer atölyesinin geleneksel yapısının oluşmasına katkı sağlayan önemli bir birimdir. Türkiye'nin ilk çıraklık okulları, 1942 yılında Sivas ve Eskişehir'deki cer atölyelerinde açılmıştır (Uçum, 2009: 4). Öğrenciler uzun yıllar boyunca bu okullarda ilgi alanlarına göre usta-çırak ilişkisi çerçevesinde uygulamalı olarak eğitilmişlerdir. Atölyenin işçisini, ustasını, hatta amirini yetiştiren bu okullarda öğrencilere yönelik çeşitli sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler de düzenlenmekteydi. Okulun bünyesinde futbol, halter, güreş, gülle ve atletizm gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren spor kulüpleri mevcuttu (Topgül, 2017; Foto 9).

Foto 9: Cer atölyesi çırak okulunun futbol takımı olan Demirspor (Ahmet İzzet Göze arşivi).

4. Sonuç ve Öneriler

Sivas Cer Atölyesi 22 Ekim 1939 tarihinde açılmış Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk önemli sanayi tesislerinden biridir. Bu tesis içerisinde somut ve somut olmayan çok sayıda kültürel miras ögesi bulunmaktadır. Bunlar arasında tarihi yapılar, saat kulesi, demiryolu müzesi, vagon üretim tesisi, yemekhane, sinema salonu, lojmanlar, Bozkurt lokomotif, tahta tuğlalı zeminler, fotoğraflar, resimler, arşiv belgeleri, formalar, saatler, törenler, kitabeler ve şiirler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla hem Sivas'ın hem de Türkiye'nin dikkate değer kültürel miraslarından biridir. Bu mirasa dair yaklaşık 80 yıllık parlak geçmişin aydınlatılması ve kültürel öğelerin korunup, tanıtılması kültürel turizm açısından önem arz etmektedir. Bu çerçevede atölye alanında 2011 yılında açılan müze, içerisinde sergilenen yüzlerce materyal ile büyük bir boşluğu doldurmuştur. Ancak müze binasının 2019 yılında tadilata alınması nedeniyle sergi materyalleri depolara kaldırılmış ve ziyaretçilere geçici olarak kapatılmıştır. Tadilatın en kısa sürede bitirilip, müzenin tekrar faaliyete geçmesi beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin ilk yerli lokomotif olan Bozkurt'un eksik parçaları tamamlanmak ve bakımı yapılmak suretiyle çalışır hale getirilip, ziyaretçilerin hizmetine sunulması kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Sivas Cer Atölyesi'nin somut olmayan kültürel varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında çeşitli zorluklar söz konusudur. Örneğin atölyenin ilk yıllarıyla ilgili bilgisine başvurulabilecek dönemin çalışan personelinin büyük bir kısmı bugün hayatta değildir. Dolayısıyla o dönem, ancak tarihi kayıtlardan ve belgelerden yararlanmak suretiyle aydınlatılabilir. Atölyenin şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatındaki yeri ve etkisine yönelik ilk belgesel, Ozan Özpays tarafından 2019 yılında çekilmiştir. Hayatta olan atölye çalışanlarının anlatımları çerçevesinde hazırlanan söz konusu belgesel, yakın tarihe ışık tutmaktadır. Bu kapsamda somut ve somut olmayan kültürel öğelerin envanterinin çıkarılması ve detaylı bir arşiv çalışmasının yapılması yararlı olacaktır.

Son olarak, yöre halkının toplumsal belleğinde önemli bir yer tutan Sivas Cer Atölyesi'nin tanıtılması, kültür turizmine kazandırılması ve gelecek kuşaklara daha iyi aktarılabilmesi için, tarafımızdan yapılan bu çalışma dışında başta tarih, sosyoloji ve ekonomi olmak üzere farklı disiplinlere mensup araştırmacıların yeni çalışmalarına ihtiyaç duyulduğunu belirtmek gerekir.

KAYNAKLAR

- Afşin, C. (2014). Endüstriyel Atık Yönetimi ve Tüdemsaş Örneği. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Akbulut, G. (2007). Sivas İli'nin Başlıca Nüfus Coğrafyası Özellikleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31 (1), 83-100.
- Akbulut, G. (2009). Sivas Şehrinin Tarihi Coğrafyası. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33 (2), 212-222.

- Akpınar, E. (2007). Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'ndeki yeri ve yeni bir aday önerisi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 81-106.
- Can, M. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik Çalışma Raporu (Eylül 2009), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Erişim: Ekim, 23 2019, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0>
- Çubukçu, N. (1968). *Sivas İli Yakın Çevre İncelemesi*. Ankara: Zühal Yayıncılık.
- Demirci, B. (2009). İktisat Sosyolojisi Açısından Sivas Cer Atölyesi ve Değişen Zaman Bilinci. Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri I (27-30 Ekim 2008), Sivas.
- Girişken, M.U. (2010). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasında Yaşanan Sorunlar ve Jeodezik Yaklaşımlar, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, D. (2011). *Aşık Veysel*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Koçarlan, Y. (2016). Mühendis Bakışı ile Milli Yük Vagonu Üretimi. *Demiryolu Mühendisleri Derneği Dergisi*, 3, 15-18.
- Mahiroğulları, A. (2009). Cumhuriyet'ten Günümüze Sivas'ta Ekonomik Yapı ve İstihdam. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10 (1), 175-194.
- Metin Basat, E. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Milli Folklor*, 25 (100), 61- 71.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor*, 25 (100), 4- 13.
- Ökmen, M. (2001). Sivas'ta kentsel gelişme, *Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 2(1), 239-264.
- Önder, K. (1970). *Sivas İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Ankara: Nam Yayınları.
- Özgüç, N. (1998). *Turizm Coğrafyası (Özellikler-Bölgeler)*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özpay, O. (2019). "CER" Belgeseli (22 Ekim 2019), Sivas.
- Shaffer, C.S., Inglis, G.J. (2000). Influence of Social, Biophysical, and Managerial Conditions on Tourism Experiences Within the Great Barrier Reef World Heritage Area. *Environmental Management*, 26 (1): 73-87.
- Topgül, S. (2017). Tülemsaş Kuruluşu ve Kurulduğu Dönemdeki Çalışma İlişkilerinin Sözlü Tarihten Yararlanma Yolu İle İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 8 (21), 184-196.
- Uçum, M. (2009). Çıraklık Eğitiminde Güncelliğini Yitiren ve Öğretim Kapsamına Alınacak Yeni Mesleklerin Belirlenmesi, Ankara: MEB Yayınları.
- Üredi, K. (2006). Bir Şehrin Beş Hali, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yeşilbursa, C. C. (2013). Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (2): 405-420.
- Yıldırım, H. (1993). Cumhuriyet Döneminde Sivas Şehri (1923-1950), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yılmaz, Ö.Ö. (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Sorunları ve Yönetimi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- <https://www.haberturk.com/sivas-haberleri/68253244-zamani-bildiren-saat-kulesi-sesi-80-yildir-susmadi>. Erişim Tarihi: 11Nisan 2019.
- http://www.sivaspostasi.com.tr/haber/sivasin_atelyeli_yillari. Erişim Tarihi: 11Nisan 2019.
- <http://www.tudemsas.gov.tr/tudemsas/tr/HTML> Erişim Tarihi: 11Nisan 2019.
- Ahmet İzzet Göze fotoğraf arşivi.
- Mehmet Erdinç fotoğraf arşivi.
- Ozan Özpay fotoğraf arşivi.

Atıf/Citation

Yiğit, İ., (2020), Burdur ve çevre kazalarda nüfus (1834). Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 13-30

BURDUR ve ÇEVRE KAZALARDA NÜFUS (1834) Population in Burdur and Environmental Districts (1834)

Dr. Öğr. Üyesi İlker YİĞİT*

Öz

Bu çalışmada Osmanlı Arşivi'nde yer alan Burdur ve çevre kazalarının 1834 yılına ait İcmal Nüfus defteri kullanılmıştır. Nüfus defterlerinin doğası gereği sadece erkek nüfusun yer aldığı defterde Burdur, Kemer, Gölhisar, Karaağaç, İrle ve Yavice, Siroz ve Tefenni kazalarının köy ve çiftlik bazında çocuk (sabi), yetişkin (tüvana) ve yaşlı (musin) nüfusuna yer verilmiştir. Defterde yer alan bilgiler tablo ve haritalara aktarılarak nüfusun dağılışı değerlendirilmiştir. Nüfusun yaş yapısı açısından ilk üç sıralamasında Karaağaç, Gölhisar ve Burdur'un yer aldığı görülmektedir. Çocuk (sabi) nüfusta Karaağaç (2595 kişi), Gölhisar (1373 kişi), Burdur (1133 kişi); yetişkin (tüvana) nüfusta Karaağaç (4013 kişi), Gölhisar (1740 kişi), Burdur (1364 kişi); yaşlı (musin) nüfusta Karaağaç (2407 kişi), Gölhisar (905 kişi), Burdur (715 kişi) şeklinde bir sıralanma olduğu tespit edilmiştir. Burdur ve çevre kazaların tahmini toplam nüfusu 47601'dir. Çalışma alanında en fazla nüfusa sahip kaza Karaağaç olup yerleşme başına 453 kişi düşmekte iken en az nüfusa sahip kaza ise Kemer olup yerleşme başına 129 kişi düşmektedir.

Anahtar kelimeler: Tarihi coğrafya, nüfus defteri, arşiv, nüfus coğrafyası, Burdur.

Abstract

In this study, the Brief Population Books (İcmal Nüfus) of Burdur and surrounding districts in the Ottoman Archive belonging to 1834 was used. Due to the nature of the population registers, only the male population is included in the book, where the child (sabi), adult (tüvana) and elderly (musin) populations of the districts of Burdur, Kemer, Gölhisar, Karaağaç, İrle and Yavice, Siroz and Tefenni are included on the basis of villages and farms. The distribution of the population was evaluated by transferring the information in the book to tables and maps. It is seen that Karaağaç, Gölhisar and Burdur are in the first three rankings in terms of age structure of the population. It has been determined that there is a ranking as Karaağaç (2407 people), Gölhisar (905 people), Burdur (715 people) in the elderly (musin) population, moreover; the ranking in the adult (tüvana) population as Karaağaç (4013 people), Gölhisar (1740 people), Burdur (1364 people); lastly the ranking in the child (sabi) population as Karaağaç (2595 people), Gölhisar (1373 people), Burdur (1133 people). The estimated total population of Burdur and surrounding districts is 47601. The district with the highest population in this study area is Karaağaç and there are 453 people per settlement, while the district with the lowest population is Kemer with 129 people per settlement.

Keywords: Historical geography, population book, archive, population geography, Burdur.

*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. ilkeryigit@merhmetakif.edu.tr; iyigithg@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-1473-3438.

1.Giriş

Osmanlı İmparatorluğu farklı zaman dilimlerinde sayımlar yapmıştır. Söz konusu sayımların öncüsü olarak tahrir defterleri belirtilebilir. Tahrir defterleri timar sisteminin uygulandığı sahalarda vergi mükelleflerinin tasarrufunda bulunan toprak miktarına göre vergi yükümlülükleri, muafiyetleri gibi hususların yanında hane bazında nüfus konusunda da fikir vermektedir (Barkan, 1988; Öz, 1991; Öz, 2000; Gümüşçü, 2001; Gümüşçü, 2008; Öz, 2010). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise nüfusa ilişkin istatistiki veri elde etmek pek mümkün değildir. Bu zaman dilimlerinde avarız ve cizye defterleri (Sahillioğlu, 1991; Ünal, 1997; Özel, 2000; Gümüşçü, 2016) tutulmuş olsa da yapısı itibarıyla söz konusu defterler bir sahada yaşayan toplam nüfus miktarı konusunda sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmasına mani durumdadır. XIX. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde ise artık nüfusun erkek bazında da olsa tek kişilerin sayımları gerçekleştirilmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı yönetiminin nüfus sayımındaki temel amacı Müslüman olmayanlara şahsi vergi uygulaması getirmek ve yetişkin Müslüman erkekleri de orduya almak üzere nicel bir temel oluşturmak (Karpaz, 2010: 43).

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilendirme, tarımsal geliri tespit etme ve askere almayı hedeflemeksizin sadece nüfus, kişileri saymayı amaçlayan ilk nüfus sayımları 1885 ve 1907 yıllarına ait olan tahrir-i nüfuslardır. Bu iki tarihte yapılmış olan sayım her kişi hakkında sosyal, demografik verilerin toplandığı Osmanlı'nın ilk modern sayımları olarak nitelenmektedir. 1885 sayımı kadınların dâhil edildiği ilk sayımdır (Behar, 2014: 48).

Osmanlı nüfus istatistikleri, idari ve askeri ihtiyaçları karşılamak için geliştirilmiştir. Sayımlar, arazi tetkikleri ve kalıcı bir nüfus kayıt sistemi XIX. yüzyıl idaresi açısından son derece önem kazanmıştır. Merkezileşme, hükümeti birtakım yeni idari sorumluluklar üstlenmeye icbar etmiş ve bu sorumlulukların başarılı bir biçimde yerine getirilmesi imparatorluğun beşeri ve mali kaynaklarına ilişkin bilgi toplanmasını gerektirmiştir (Karpaz, 2010: 35). Hususiyile orduya asker alınması konusunda imparatorluk dâhilindeki erkek nüfusun miktarı, yaşı, fiziksel yapısı (herhangi bir özrünün olup olmadığı) ile ilgili istatistiki bilgilere ihtiyaç duyulmuştur (Temurçin, 2007: 47).

II. Mahmud Yeniçeriliği kaldırıp Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'yi kurmasından sonra askerlik çağında olanları ve mükelleflerini tespit etmek amacıyla bir nüfus sayımı girişiminde bulunulmuştur. Sayım işlemine İstanbul'dan başlanmış ancak 1828-1829 Rus harbinden dolayı sayım tamamlanamamış olup harbin bitiminde sayım yeniden gündeme alınmıştır. 1830 yılında eyaletlere memurlar tayin edilerek Temmuz 1830'da sayım işlemi tekrar başlamış ve tamamlanan tahrir işlemleri neticesinde Aralık 1830'da Nüfus defterleri İstanbul'a gönderilmiştir. Ancak tüm imparatorlukta sayım işlemi 1830 yılında bitirilememiş ve 1831 yılına sarkan yerler de olmuştur (Kütükoğlu, 2010: 3-4). XIX. yüzyılın ilk yarısında, 1830-1831 yılında yapılan nüfus sayımı (Karal, 1997: 10) çağdaş manadaki sayımlarının öncüsü kabul edilmektedir. Bu dönemde yapılan nüfus sayımlarının 1831 yılında icmal hale getirilmesi nedeniyle saha literatüründe genellikle 1831 nüfus sayımı ifadesi kullanıldığı görülmektedir (Koyuncu, 2014: 679).

II. Mahmud döneminde (1808-1839) başlatılan ve Abdülmecid zamanında sürdürülen nüfus sayımları ve bu sayımları içeren nüfus defterleri, nüfus sayımları içerisinde ilk ve tutarlı olması bakımından önem arz etmektedir (Aygün, 2018: 900). Söz konusu sayımın günümüze göre eksik tarafı kadın nüfusun sayılmamış olmasıdır. Bu durumun gerekçesi ise sadece erkek nüfusun sayıma dahil edilerek vergi alma ve asker temini amacını hedeflemesidir. 1830-1831 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımları II. Mahmut'un ıslahat hareketlerinin bir parçasıdır. Yeniçeri ocağının kapatılması ve yeni bir ordunun teşekkül etmesi ayrıca 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesi gibi nedenler imparatorluğu öncelikli olarak askeri kaynakların tespitine yönlendirmiştir. Bu amaca matuf olarak da sadece erkek nüfus defterlere kaydedilmiştir. Fiili durumda askere alınabilecek olan sadece Müslüman nüfus olmasına rağmen cizye ve bedel-i askeriyeye tabi gayrimüslim nüfus da çoğunlukla "reaya", Ermeni, Yahudi, Kıpti olarak tasnif edilmek suretiyle defterlerde yer almıştır (Behar, 2000: 68). Bu dönemde yapılan sayımların temel ayrımı Müslüman olan ve olmayan şeklinde olduğu görülür. Söz konusu tasnifte İmparatorluk askerlik için Müslüman erkekleri, vergi için ise askerlik yükümlülüğü olmayan gayrimüslim nüfusu saymıştır (Karal, 1997: 11).

XIX. yüzyıl boyunca çoğunlukla nüfus olduğundan daha düşük kaydedilmiştir. İdarenin, bütün vatandaşlarını birey olarak kaydetme amacını benimsemesinden sonra bile, yalıtılmışlık, iletişim sağlamadaki güçlükler ve bazı kişilerin sayıma karşı direnmesi gibi etkenler önemli miktarda kişinin sayım dışı kalmasına yol açmıştır (Karpaz, 2010: 46). Her ne kadar olası bir takım eksikliklere rağmen (her istatistiki çalışma olağan bir durumdur) Nüfus defterleri dönemin nüfus özelliklerinin bilinmesi noktasında oldukça kıymetli verilere sahiptir. Söz konusu defterler sadece nüfusun niceliği ile ilgili değil aynı zamanda nüfusun yaş yapısı, lakaplar, isimler, meslekler, hatta göç durumları hakkında çok değerli bilgiler içermektedir.

Nüfus defterlerinde Müslüman olmayan topluluklar servetlerine göre âlâ, evsat ve ednâ ve zaman zaman da amelmande (çalışamaz-muhtaç, yaşlı ya da sakat, dolayısıyla da vergiden muaf) şeklinde ayrılmış, çocuklar ise sayılmamıştır. Müslümanlar Nüfus defterlerinde genellikle “matluba muvafık” ve matluba gayri-muvafık” yani askerlik hizmeti için amaca uygun ve amaca uygun olmayan şekilde bir tasnife tutulmuştur. Bazı bölgelerdeki sayımlarda memurlar yaşa göre 1-12 ya da 1-14; 12-40 ya da 14-40; 40 ve üstü bir sınıflandırma ile sibyan (çocuklar), tüvana (yetişkinler), amelmande (emekli çalışamaz) sınıflandırmalar yapılmıştır (Karpaz, 2010: 68).

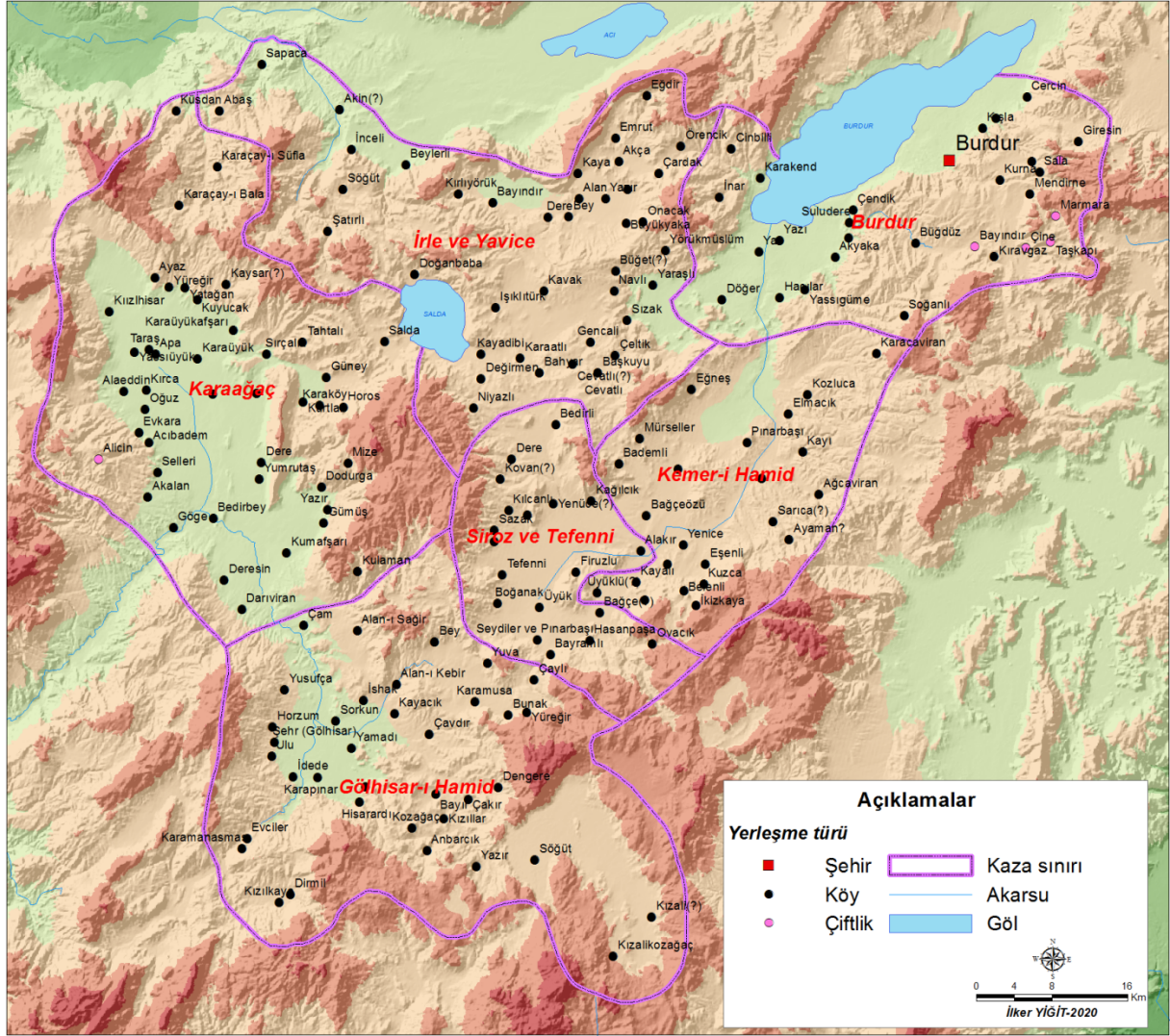
1830 nüfus sayımının öncelikli amaçlarının başında askerlik çağındaki erkek nüfusun belirlenmesi olduğu için sayım işleminde nüfusun ne kadarının matlub/tüvana yani askerlik için uygun ne kadarının ise gayr-i matlub, yani askerlik çağı dışında kaldığının belirtilmesine önem gösterilmiştir. Askere alınma yaşı 15 olmakla birlikte Nüfus defterlerinde 15 yaşından küçük olan çocuk nüfus da sayılmıştır. 15-39 yaş grubunda yer alan kişiler matlub/tüvana grubuna dâhildi. Yaş olarak matlub/tüvana sınıfına girse de topal, tek elli, kör, alil gibi bir özrü bulunanlar ve ayrıca ticaretle uğraşanlar gayr-i matlub sınıfına giriyordu. 15 yaşından küçüklerin askere alınmaması askeri kanunname gereği olmasına rağmen Asâkir-i Mansûre'nin kuruluşu ve Anadolu'da asker yazılmaya başlanmasıyla beraber İstanbul'a gelenler içinde 15 yaşın altında epey kişinin de var olduğu anlaşılmaktadır. 15 yaşın altında İstanbul'a gelen çocuklar için eski Acemi Kışlası (Talihane adı verilerek) tahsis edilmiştir. 15 yaşın altında olan bu nüfusa hoca ve zabıtlar görevlendirilerek çocuklar yeteneklerine göre ayrılmaya başlamıştır. Askerliğe istidadı olanlar yaşları tuttuğunda orduya dâhil olacaklar, fen ve sanata yetenekleri olanlar ise buna göre yönlendirilecekti (Kütükoğlu, 2010: 59-60).

Nüfus defterinde kır ve şehirde yaşayan yerleşik ve konar-göçer nüfusun yanı sıra yeni doğan erkek bebekler (veled), yaşlılar (piri fani), engel sahibi kişiler (çolak, topal, ağma, tek gözünü kaybetmiş=yek çeşm), ilim tahsili için giden talebeler, herhangi bir nedenle göç etmiş kişiler, zihinsel engelliler, kişilerin görevlerine/mesleklerine ilişkin bilgiler vb. yer alabilmektedir.

Osmanlı nüfus sayımlarına ilişkin kayıtlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde “NFS.d” kısaltması ile yer almaktadır. Nüfus defterlerinin baş kısmında defterin ait olduğu yer ve tarih ile defterin hangi amaçla hazırlandığına dair bilgiler de yer almaktadır. Bunun yanı sıra nüfus defterlerinde, sayımı yapılan ahalinin inanç özelliklerine göre Müslüman ve gayrimüslim ahali (Zimmi, Yahudi, Hıristiyan gibi) olma hususiyetine göre tutulduğu anlaşılmaktadır. Defterlerde kişilerin isimleri ve yaşlarının genelde yatık bir şekilde “tevellüd”, “fevt”, “müteveffa” ya da “helak” ifadeleri kullanılmak suretiyle mevcut durumları yazılmıştır. Bazı defterleri tutan katibin hassasiyeti sebebiyle sayımı yapılan yerleşme birimindeki kişiler hakkında ne zaman nerede buldukları ve mevcut durumda ne yaptıklarına ilişkin ayrıntılı bilgilere de yer verildiği görülmektedir. Söz konusu bilgiler göç çalışmaları için oldukça önemli bilgiler olarak değerlendirilebilir (Güneş, 2014: 230-233; Yiğit, 2018a: 46-47; Yiğit, 2018b: 645).

2. Amaç, Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı 1834 yılında Burdur ve çevre kazalardaki nüfus yapısını ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında Hicri 11 Zilhicce 1249 (Miladi 21 Nisan 1834) tarihli Burdur ve çevre kazalara ait 3274 numaralı İcmal Nüfus defteri kullanılmıştır. Defter 9 sayfadan oluşmakta, Burdur ve çevre kazaların (Kemer-i Hamid, Siroz ma'a Tefenni, İrle ma'a Yavice, Karaağaç, Burdur, Gölhisar) nüfus bilgilerini içermektedir. Söz konusu defterin başında *Livâ-i Hamid der kazahâ-i (Hass-ı) Tirkemiş 5 Zilhicce 1249* ibaresine yer verilmekte ve hemen bunun bir alt satırında ise *kazâ-i Kemer-i Hamid, kurahâ, 11 Zilhicce 1249* ibaresi yazıldıktan sonra sırasıyla köylerin nüfus bilgilerine geçilmiştir. Defterde tüvana, sabi ve musin şeklinde üç kategoride nüfus kaydının gerçekleştirildiği görülmektedir. Sadece Gölhisar kazasında yeni doğanların kaydedilmesi ile ilgili olarak “veled” sınıflamasına yer verilmiştir. Deftere göre Burdur ve çevresinde toplamda altı kaza bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. İcmal Nüfus defterine göre Burdur ve çevre kazalar (1834).

Eldeki araştırma, arşiv vesikaları kullanılarak gerçekleştirilen bir tarihi coğrafya çalışmasıdır. Çalışma kapsamında öncelikle Nüfus defterinde yer alan bilgiler excel dosyasına aktarılmıştır. Bunu takiben Arc-Gis 10.4 programı kullanılarak nüfus dağılım haritaları her kaza için ayrı ayrı köy ve çiftlik bazında yapılarak konu mevcut saha literatürü de göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

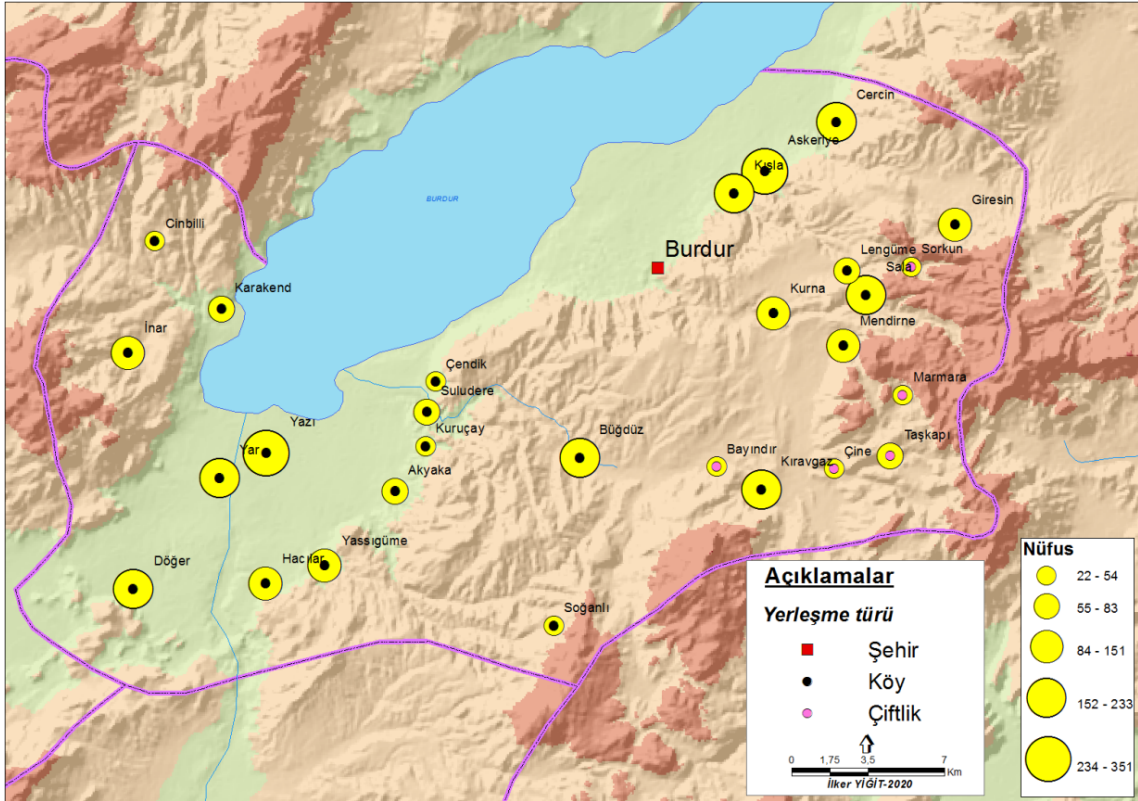
3. Bulgular

3.1. Burdur Kazasında Nüfus

Nüfus icmal defterine göre Burdur kazasında 27 kayıt bulunmakta olup 21'i köy (karye), 5 çiftlik ve 1'i de cemaat olarak deftere kaydedilmiştir. Kazada toplam 3212 erkek nüfus kaydedilmiştir. Nüfus dağılımına bakıldığında en fazla nüfusa sahip beş yerleşme Askeriye (351 kişi), Yazı (292 kişi), Büğdüz (233 kişi), Kıravgaz (207 kişi) ve Kışla (83 kişi) köyleridir. En az nüfusa sahip yerleşmeler ise Sorkun çiftliği (22 kişi), Bayındır çiftliği (25 kişi), Soğanlı köyü (31 kişi), [Cinbilla cemaati (35 kişi)] ve Marmara çiftliği (40 kişi) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 1, Şekil 2).

Tablo 1. Burdur kazası köylerinde nüfus

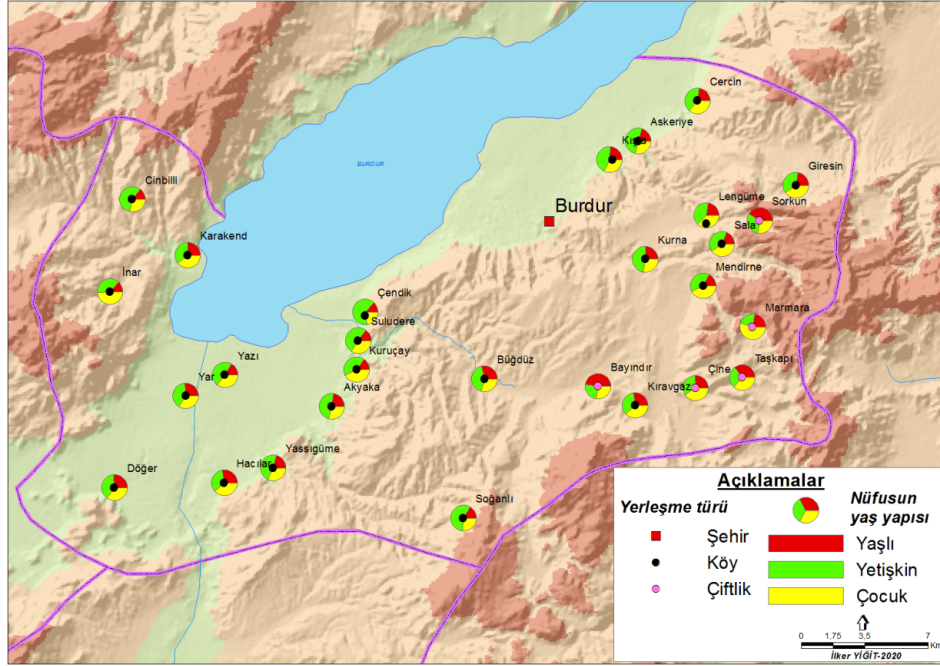
	Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam		Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam
1	Akyaka	36	21	17	74	15	Kurna	47	28	25	100
2	Askeriye	180	100	71	351	16	Kuruçay	23	23	8	54
3	Bayındır Çiftliği	6	7	12	25	17	Lengüme	33	31	19	83
4	Bügdüz	98	69	66	233	18	Marmara Çiftliği	9	22	9	40
5	Cercin	76	66	41	183	19	Mendirne	43	48	20	111
6	Cinbilli Cemaati	20	10	5	35	20	Sala	70	71	33	174
7	Çendik	31	11	6	48	21	Soğanlı	18	8	5	31
8	Çine Çiftliği	17	21	13	51	22	Sorkun Çiftliği	7	6	9	22
9	Giresin	44	47	26	117	23	Suludere	37	25	11	73
10	Hacılar	39	45	32	116	24	Taşkapı Çiftliği	22	28	27	77
11	İnar	57	74	20	151	25	Yar	70	60	46	176
12	Karkend	24	27	17	68	26	Yassıgüme	57	39	26	122
13	Kırvagaz	72	79	56	207	27	Yazı	139	105	48	292
14	Kışla	89	62	47	198		Kaza toplamı	1364	1133	715	3212

Şekil 2. Burdur kazası köylerinde nüfus (1834)

Tüvana (yetişkin) nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme; Askeriye (180 kişi), Yazı (139 kişi), Bügdüz (98 kişi), Kışla (89 kişi), Cercin (76 kişi) şeklinde sıralanmaktadır. Sabi (çocuk) nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme ise sırasıyla Yazı (105 kişi), Askeriye (100 kişi), Kırvagaz (79 kişi), İnar (74 kişi) ve Sala (71 kişi)'dir. Musin (yaşlı) nüfusun fazla olduğu beş yerleşme; Askeriye (71 kişi), Bügdüz (66 kişi), Kırvagaz (56 kişi), Yazı (48 kişi) ve Kışla (47 kişi)'dir (Tablo 1, Şekil 3).

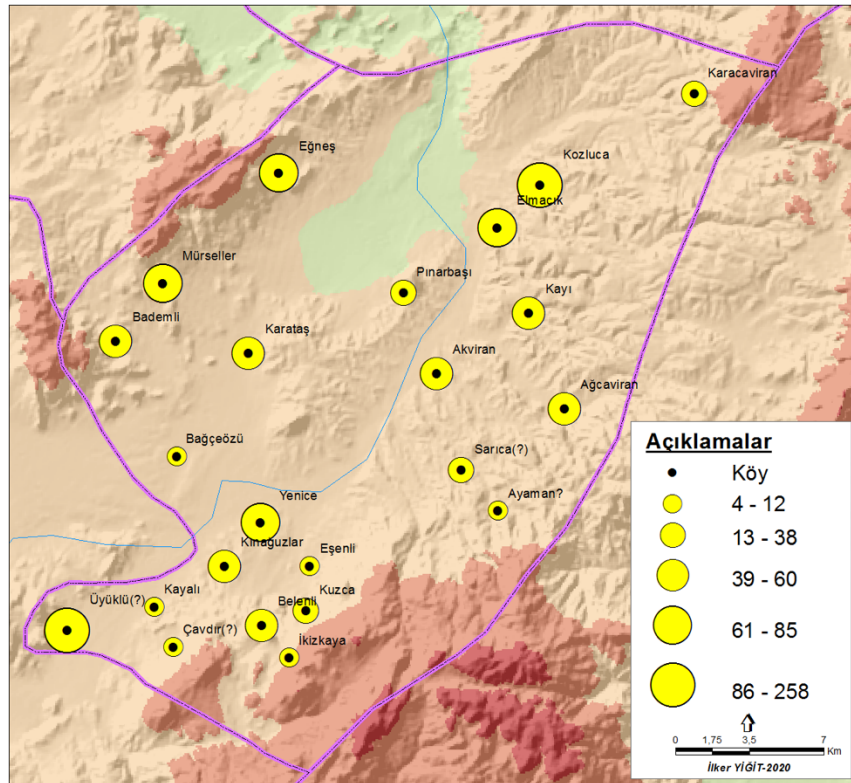

Şekil 3. Burdur kazası köyleri yaş yapısı (1834)

3.2.Kemer-i Hamid Kazasında Nüfus

Kemer-i Hamid kazasında 23 yerleşme bulunmakta ve tamamı köy (karye) olarak Nüfus defterine kaydedilmiştir. Kazada toplam 1352 erkek nüfus bulunmaktadır. Köy bazında nüfusun dağılımına bakıldığında en fazla nüfusa sahip beş yerleşme; Kozluca (258 kişi), Üyükülü (254 kişi), Elmacık (85 kişi), Yenice (84 kişi) ve Eğneş (83 kişi)'tir. En az nüfusa sahip köyler ise Bağçeözü (4 kişi), Kayalı (5 kişi), Eşenli (7 kişi), İkizkaya (8 kişi) ve Ayaman(?) (12 kişi) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 2, Şekil 4).

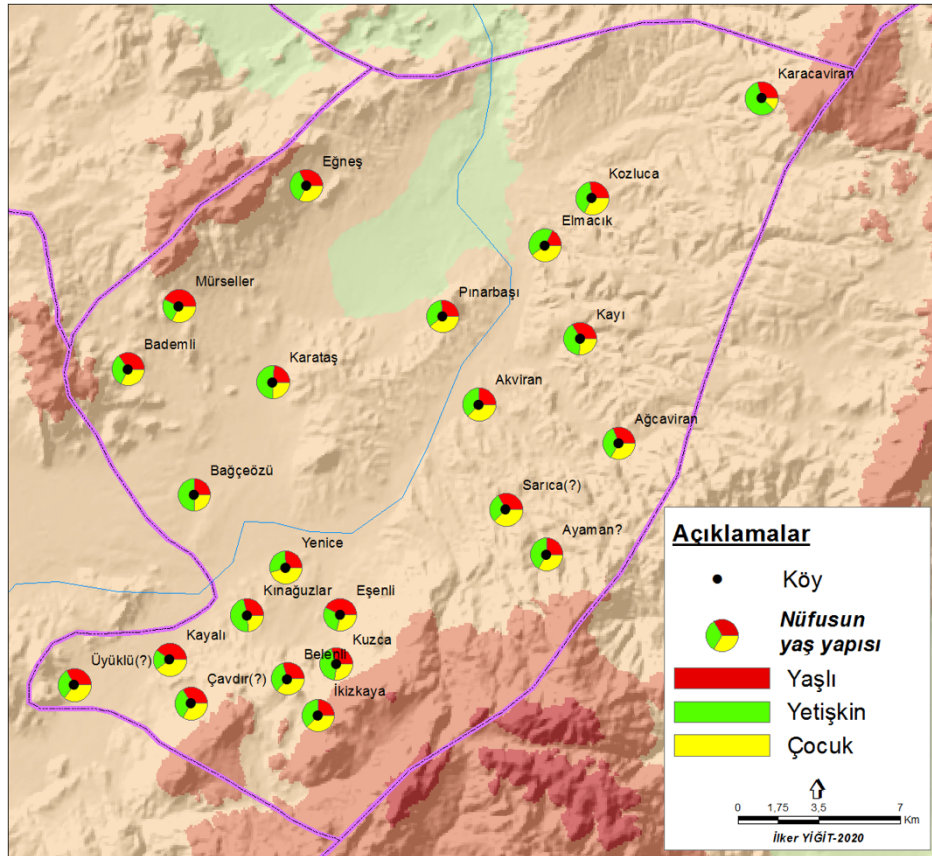

Şekil 4. Kemer-i Hamid kazası köylerinde nüfus (1834)

Tablo 2. Kemer-i Hamid kazası köylerinde nüfus (1834)

	Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Müsin	Toplam		Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Müsin	Toplam
1	Ağcavıran	17	16	15	48	13	Karataş	24	12	11	47
2	Akvıran	18	18	12	48	14	Kayalı	1	2	2	5
3	Ayaman(?)	5	4	3	12	15	Kayı	23	15	19	57
4	Bademli	16	16	17	49	16	Kozluca	101	85	72	258
5	Bağçeözü	2	1	1	4	17	Kunağuzlar	22	11	13	46
6	Belenli	20	22	18	60	18	Kuzca	13	8	9	30
7	Çavdır	4	4	4	12	19	Mürsellers	17	22	30	69
8	Eğneş	29	27	27	83	20	Pınarbaşı	13	15	10	38
9	Elmacık	36	34	15	85	21	Sarıca	7	9	8	24
10	Eşenli	2	2	3	7	22	Üyükülü	78	92	84	254
11	İkizkaya	3	3	2	8	23	Yenice	24	38	22	84
12	Karacavıran	14	3	7	24		Kaza toplamı	489	459	404	1352

Yetişkin nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme; Kozluca (101 kişi), Üyükülü (78 kişi), Elmacık (36 kişi), Eğneş (29 kişi), Karataş (24 kişi) şeklinde sıralanmaktadır. Çocuk nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme ise sırasıyla Üyükülü (92 kişi), Kozluca (85 kişi), Yenice (38 kişi), Elmacık (34 kişi) ve Eğneş (27 kişi)'tir. Yaşlı nüfusun fazla olduğu beş yerleşme Üyükülü (84 kişi), Kozluca (72 kişi), Mürsellers (30 kişi), Eğneş (27 kişi) ve Yenice (22 kişi)'dir (Tablo 2, Şekil 5).

Şekil 5. Kemer-i Hamid kazası köylerinde nüfusun yaş yapısı (1834)

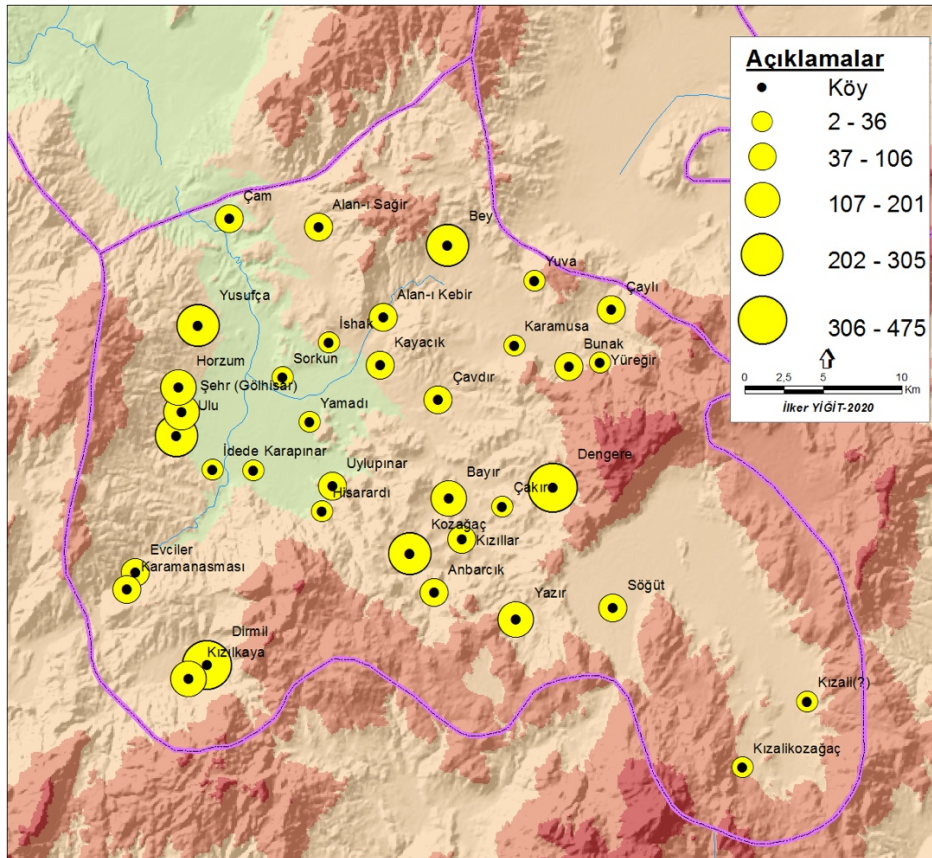
3.3. Gölhisar Kazasında Nüfus

Gölhisar kazasında 36 yerleşme olup tamamı köy (karye) olarak defterde kayıtlıdır. Kazada toplam 4008 erkek nüfus bulunmaktadır. Bu rakamın dışında diğer kazalardan farklı olarak 98 “veled” (yeni doğan/bebek) kayda yer verildiği görülmektedir. Nüfus dağılımına bakıldığında en fazla nüfusa sahip beş yerleşme; Dengere (475 kişi), Dirmil (457 kişi), Ulu (305 kişi), Kozağaç (301 kişi) ve Bey (276 kişi)'dir. En az

nüfusa sahip yerleşmeler ise İdede (2 kişi), Karamusa (12 kişi), Yamadı (14 kişi), Kızalı(?) (14 kişi) ve Yüreğir (15 kişi)'dir (Tablo 3, Şekil 6).

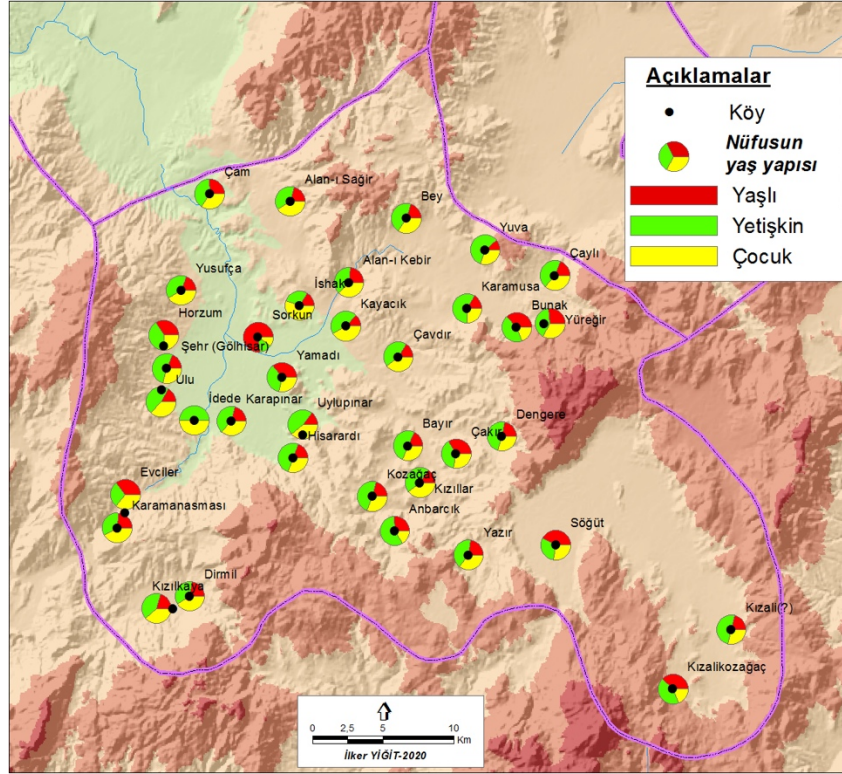
Tablo 3. Gölhisar kazası köylerinde nüfus (1834)

	Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam		Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam
1	Ağman-ı Kebir	36	35	22	94	20	Karapınar	8	7	4	19
2	Ağman-ı Sağır	30	33	17	80	21	Kayacık	24	22	7	53
3	Anbarcık	38	11	17	66	22	Kızalı(?)	7	4	3	14
4	Bayır(?)	83	51	30	164	23	Kızalikozağaç	9	4	8	21
5	Bey	127	94	55	276	24	Kızılkaya	68	64	34	166
6	Bunak	34	15	29	78	25	Kızıllar	34	30	12	76
7	Çakır	13	10	12	35	26	Kozağaç	145	93	63	301
8	Çam	30	25	19	74	27	Sorkun	4	3	23	30
9	Çavdır	47	42	17	106	28	Söğüt	20	19	29	68
10	Çaylı	21	17	9	47	29	Şehr	105	59	37	201
11	Dengere	230	141	104	475	30	Ulu	141	112	52	305
12	Dirmil	164	189	105	457	31	Uylupınar	23	19	7	49
13	Evciler	24	31	31	86	32	Yamadı	5	4	5	14
14	Hisarardı	13	8	5	26	33	Yazır	51	45	29	125
15	Horzum	58	36	48	142	34	Yusufoça	91	99	47	227
16	İdede	1	1	0	2	35	Yuva	21	11	4	36
17	İshak	5	10	3	18	36	Yüreğir	6	5	4	15
18	Karamanasması	17	21	12	50						
19	Karamusa	7	3	2	12		Kaza toplamı	1740	1373	905	4008

Şekil 6. Gölhisar kazası köylerinde nüfus (1834)

Yetişkin nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme; Dengere (230 kişi), Dirmil (164 kişi), Kozağaç (145 kişi), Ulu (141 kişi), Bey (127 kişi) şeklinde sıralanmaktadır. Çocuk yaştaki nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme ise sırasıyla Dirmil (189 kişi), Dengere (141 kişi), Ulu (112 kişi), Yusufça (99 kişi) ve Bey (94 kişi)'dir. Yaşlı nüfusun fazla olduğu beş yerleşme; Dirmil (105 kişi), Dengere (104 kişi), Kozağaç (63 kişi), Bey (55 kişi) ve Ulu (52 kişi)'dur (Tablo 3, Şekil 7).

Şekil 7. Gölhisar kazası köyleri yaş yapısı (1834)

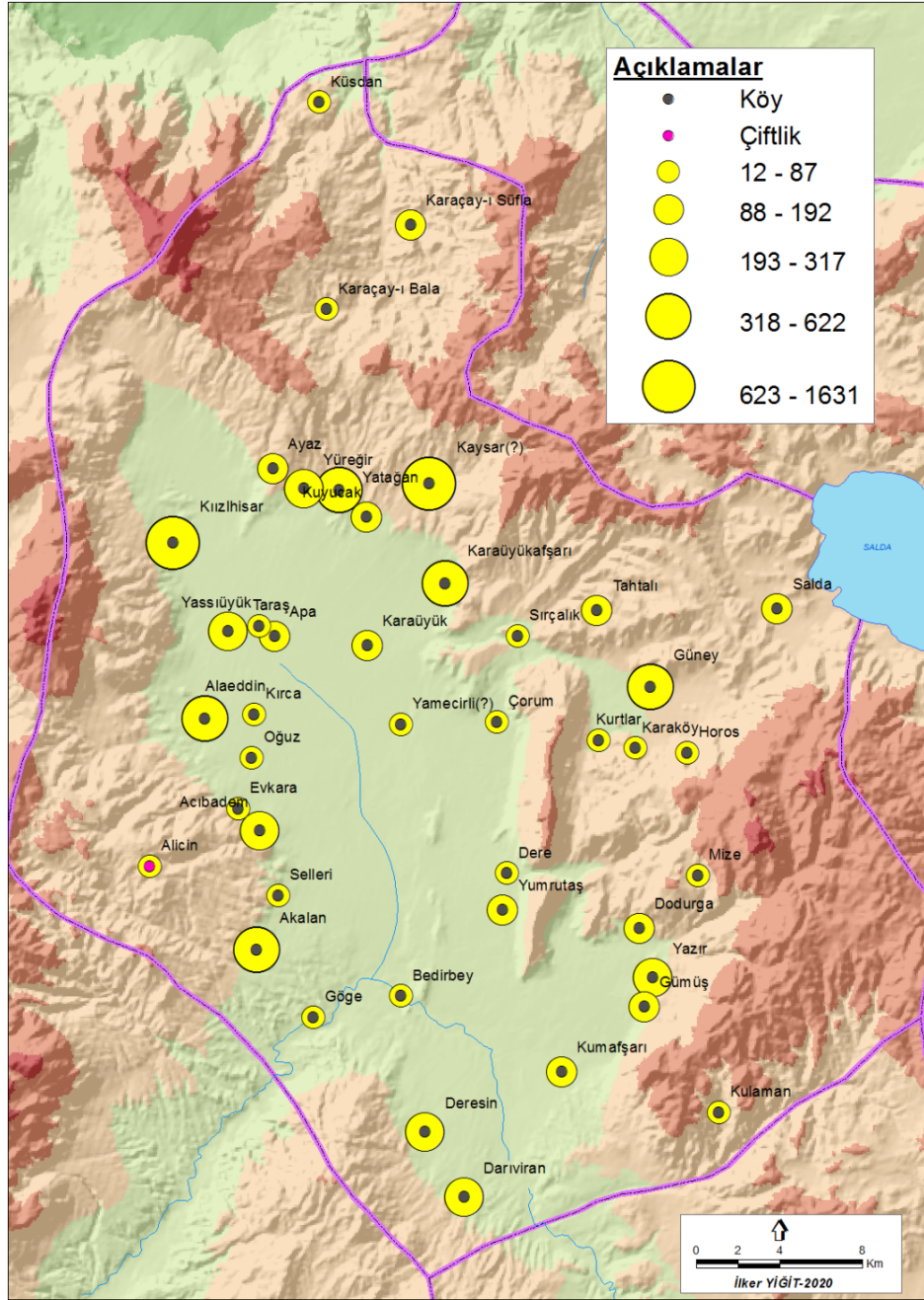
3.4. Karaağaç Kazasında Nüfus

Karaağaç kazasında 43 yerleşme bulunmakta olup 42'si köy (karye), 1'i ise çiftlik olarak deftere kaydedilmiştir. Kazada toplam 9015 erkek nüfus bulunmaktadır. Köy bazında dağılımına bakıldığında en fazla nüfusa sahip beş yerleşme; Kızılhisar (1631 kişi), Kaysar (1043 kişi), Akalan (622 kişi), Güney (452 kişi) ve Yatağan (427 kişi)'dir. En az nüfusa sahip beş yerleşme ise Alicin çiftliği (12 kişi), Mize nd. Çiftlik köyü (21 kişi), Yamecirli(?) köyü (25 kişi), Horos köyü (27 kişi) ve Karaköy köyü (28 kişi)'dür (Tablo 4, Şekil 8).

Tablo 4. Karaağaç kazası köylerinde nüfus

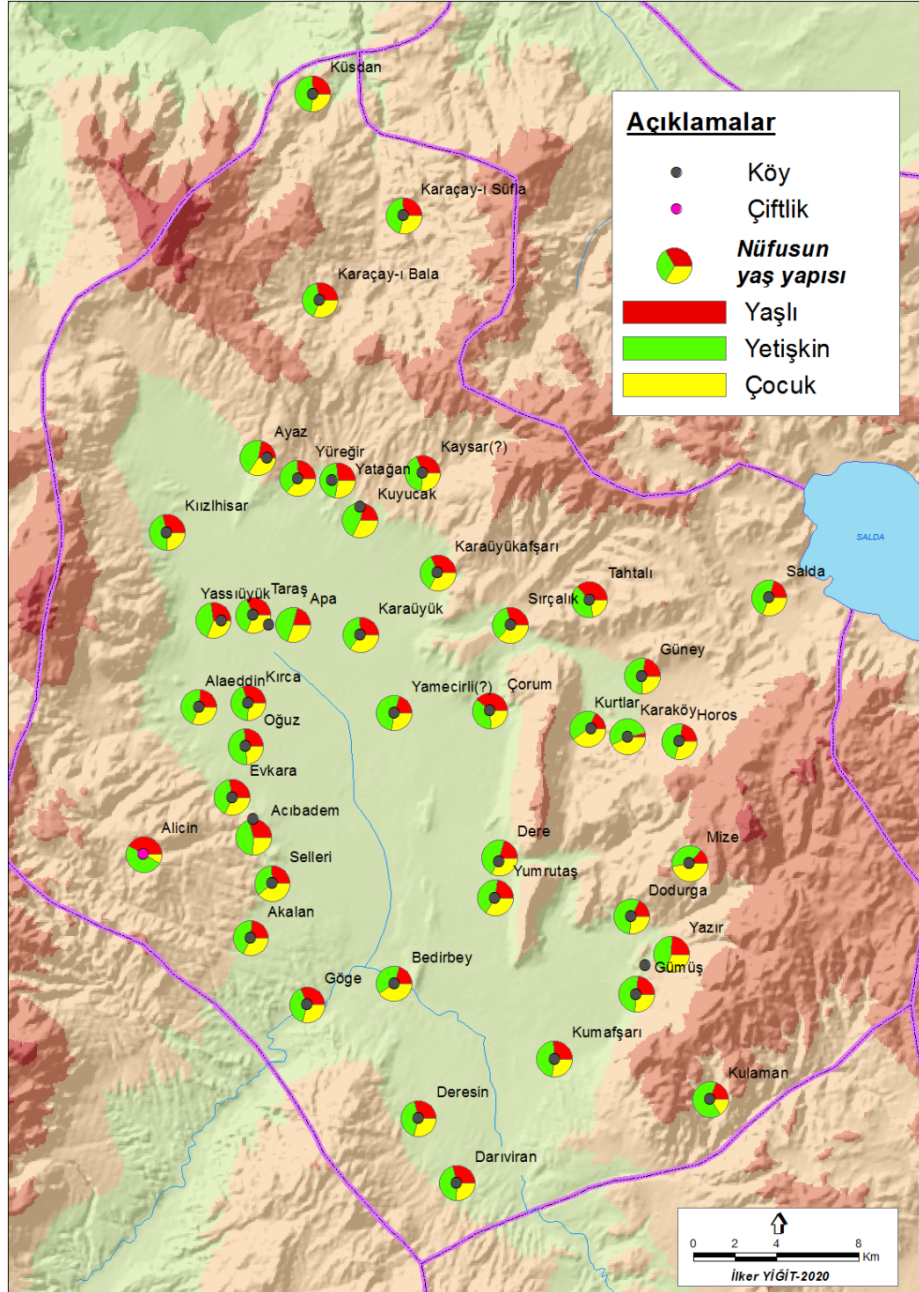
	Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam		Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam
1	Acıbadem	135	78	87	300	23	Kaysar	445	276	322	1043
2	Akalan	276	197	149	622	24	Kırca	29	17	20	66
3	Alaeddin	170	121	90	381	25	Kızılhisar	753	410	468	1631
4	Alicin Çiftliği	6	1	5	12	26	Kulaman	29	7	9	45
5	Apa	60	38	27	125	27	Kumafşarı	54	33	31	118
6	Ayaz	48	37	24	109	28	Kurtlar	28	27	12	67
7	Bedirbey	15	16	8	39	29	Kuyucak	89	62	41	192
8	Çorum	25	16	26	67	30	Küsdan	29	17	16	62
9	Darıviran	92	54	59	205	31	Mize nd. Çiftlik	8	10	3	21
10	Dere	39	27	17	83	32	Oğuz	20	10	11	41
11	Deresin	110	76	74	260	33	Salda	68	44	29	141
12	Dodurga	94	45	30	169	34	Selleri	18	20	13	51
13	Evkara	22	17	15	54	35	Sırçalık	30	32	25	87

14	Göge	20	15	16	51	36	Tahtalı	61	32	54	147
15	Gümüş	58	32	28	118	37	Taraş	16	13	13	42
16	Güney	237	114	101	452	38	Yamecirli(?)	13	7	5	25
17	Horos	13	8	6	27	39	Yassıyük	84	63	55	202
18	Karaçay-ı Bala	33	25	23	81	40	Yatağan	198	117	112	427
19	Karaçay-ı Süfla	69	45	40	154	41	Yazır	144	96	77	317
20	Karaköy	15	12	1	28	42	Yumrutaş	53	43	29	125
21	Karaüyük	68	63	46	177	43	Yüreğir	86	82	58	226
22	Karaüyükafşarı	153	140	132	425		Kaza toplamı	4013	2595	2407	9015

Şekil 8. Karaağaç kazası köylerinde nüfus (1834)

Yetişkin nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme; Kızılhisar (753 kişi), Kaysar (445 kişi), Akalan (276 kişi), Güney (237 kişi), Yatağan (198 kişi) şeklinde sıralanmaktadır. Çocuk yaştaki nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme ise sırasıyla Kızılhisar (410 kişi), Kaysar (276 kişi), Akalan (197 kişi), Karaüyükafşarı (140 kişi) ve Alaeddin (121 kişi)'dir. Yaşlı nüfusun fazla olduğu beş yerleşme Kızılhisar (468 kişi), Kaysar (322 kişi), Akalan (149 kişi), Karaüyükafşarı (132 kişi) ve Yatağan (112 kişi)'dir (Tablo 4, Şekil 9).

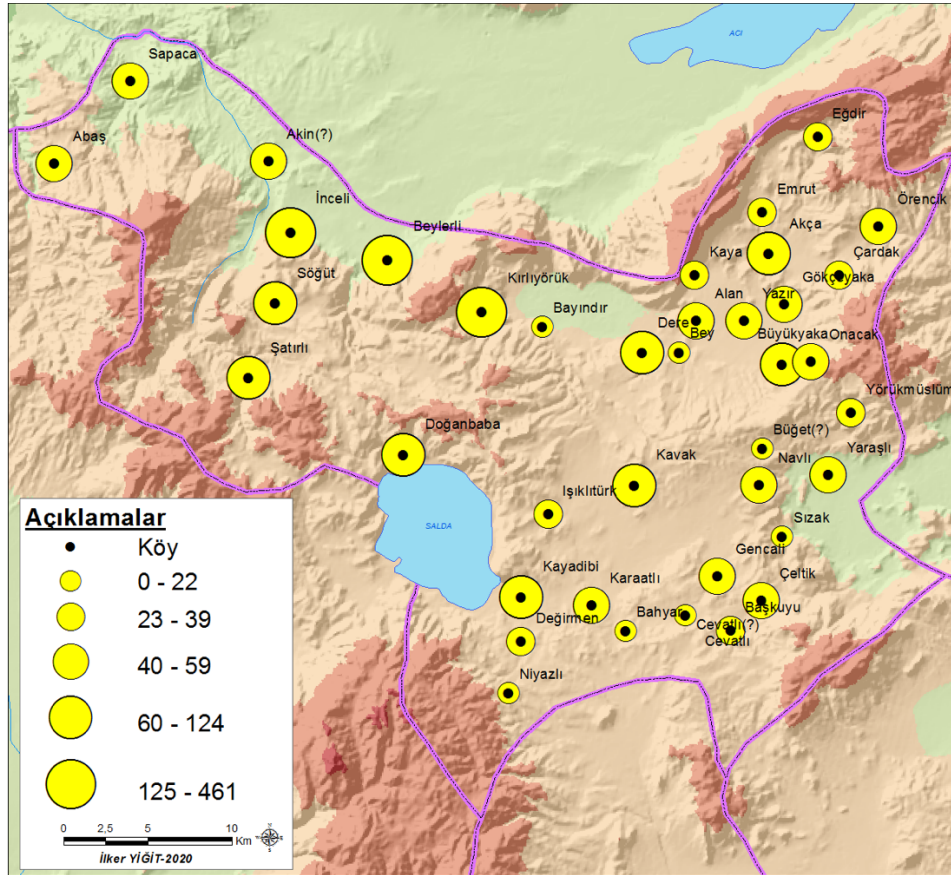
Şekil 9. Karaağaç kazası köyleri yaş yapısı (1834)

3.5.İrle ve Yavice Kazasında Nüfus

Nüfus defterine “Kaza-i İrle maa Yavice” ibaresiyle İrle ve Yavice kazası beraber kaydedilmiştir. İrle ve Yavice kazalarında toplam 39 yerleşme bulunmakta, tamamı köy (karye) olarak deftere kaydedilmiştir. Kaza dâhilinde toplam 2750 erkek nüfus bulunmaktadır. Köy bazında dağılımına bakıldığında en fazla nüfusa sahip beş yerleşme; İnceli (461 kişi), Kırlyörük (271 kişi), Beylerli (241 kişi), Büyükyaka (124 kişi) ve Doğanbaba (116 kişi)'dir. En az nüfusa sahip köyler ise Bey (0 kişi), Sazak (7 kişi), Bahyar (13 kişi), Niyazlı (18 kişi) ve Bayındır (19 kişi) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 5, Şekil 10).

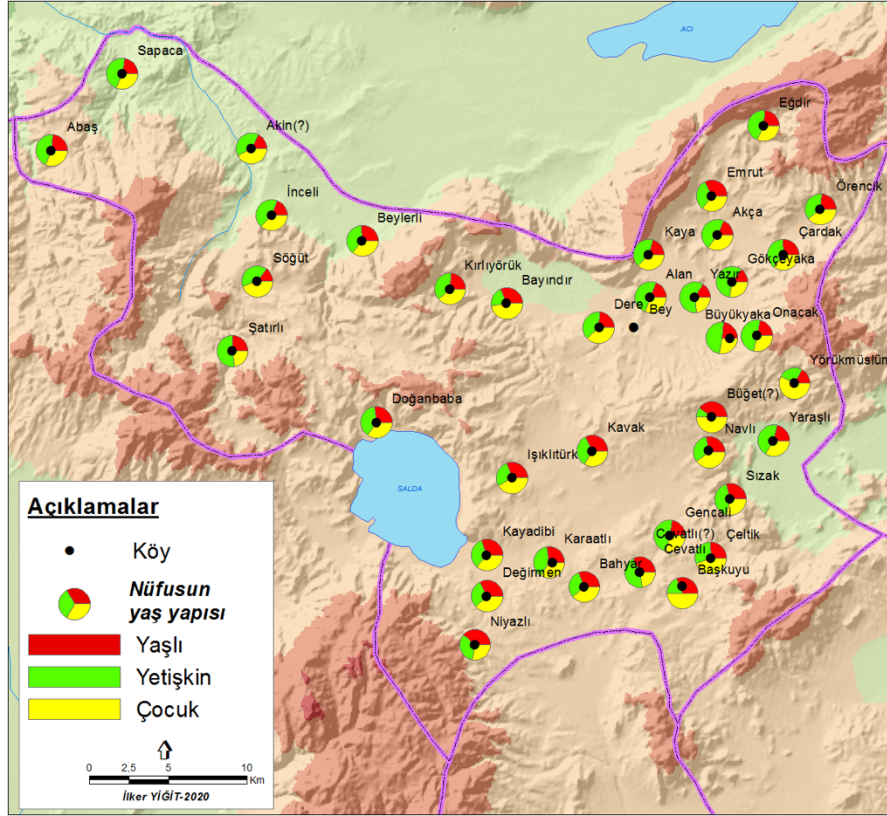
Tablo 5. İrle ve Yavice kazası köylerinde nüfus (1834)

	Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam		Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Musin	Toplam
1	Abaş	25	17	13	55	21	Gökçeyaka	25	12	6	43
2	Akça	46	35	18	99	22	Işıklıtürk	10	15	11	36
3	Akin	24	25	10	59	23	İnceli	157	135	69	461
4	Alan	29	18	11	58	24	Karaatlı	17	15	12	44
5	Bahyar	4	5	4	13	25	Kavak	26	26	25	77
6	Başkuyu(?)	5	13	8	26	26	Kaya	12	11	6	29
7	Bayındır	4	9	6	19	27	Kayadibi	33	36	30	99
8	Bey	0	0	0	0	28	Kırlıyörük	103	103	65	271
9	Beylerli	92	87	62	241	29	Navlı	16	20	14	50
10	Büget	2	10	8	20	30	Niyazlı	6	5	7	18
11	Büyükyağa	61	34	29	124	31	Onacak	23	13	10	46
12	Cevatlı	10	5	7	22	32	Örencik	14	15	9	48
13	Çardak	15	14	10	39	33	Sapaca	26	18	13	57
14	Çeltik	13	19	11	43	34	Sazak	3	2	2	7
15	Değirmen	10	13	11	34	35	Söğüt	30	34	11	75
16	Dere	31	30	19	80	36	Şatırlı	47	21	23	91
17	Doğanbaba	44	41	31	116	37	Yaraşlı	25	19	12	56
18	Eğdir	17	12	9	38	38	Yazır	26	10	7	43
19	Emrut	11	12	11	34	39	Yörüküstüm	9	20	6	35
20	Gencali	21	13	10	44		Kaza Toplamı	1072	942	626	2750

Şekil 10. İrle ve Yavice kazası köylerinde nüfus (1834)

Yetişkin nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme; İnceli (157 kişi), Kırlyörük (103 kişi), Beylerli (92 kişi), Büyükyaka (61 kişi), Şatırlı (47 kişi) şeklinde sıralanmaktadır. Çocuk yaştaki nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme ise sırasıyla İnceli (135 kişi), Kırlyörük (103 kişi), Beylerli (87 kişi), Doğanbaba (41 kişi) ve Kayadibi (36 kişi)'tir. Yaşlı nüfusun fazla olduğu beş yerleşme; İnceli (69 kişi), Kırlyörük (65 kişi), Beylerli (62 kişi), Doğanbaba (31 kişi) ve Kayadibi (30 kişi)'dir (Tablo 5, Şekil 11).

Şekil 11. İrle ve Yavice kazası köyleri yaş yapısı (1834)

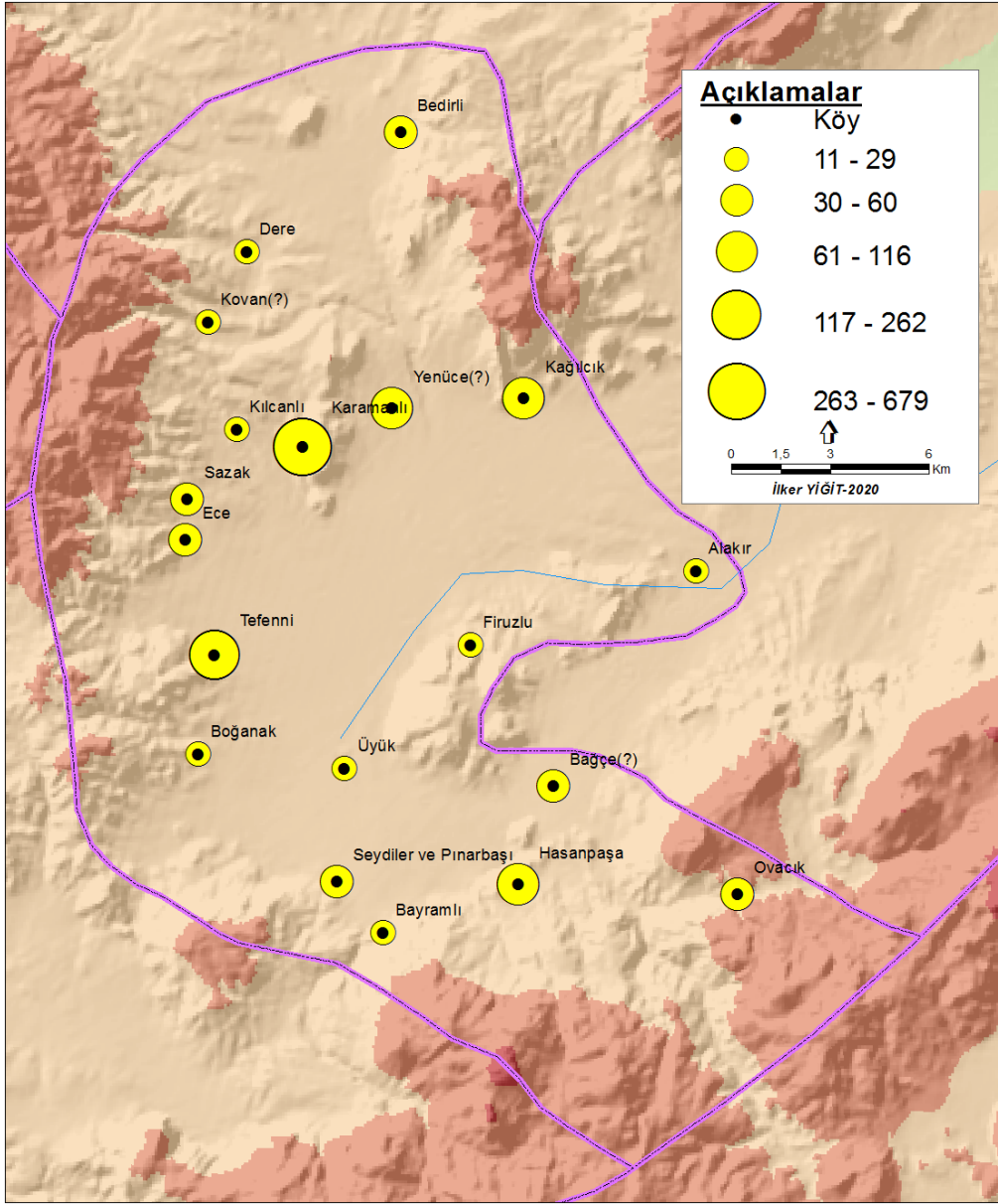
3.6. Siroz ve Tefenni Kazasında Nüfus

Nüfus defterine “Kaza-i Siroz maa Tefenni” ibaresiyle Siroz ve Tefenni kazası beraber kaydedilmiştir. Siroz ve Tefenni kazalarında toplam 19 yerleşme bulunmakta olup tamamı köy (karye) olarak deftere kaydedilmiştir. Kaza dâhilinde toplam 1701 erkek nüfus bulunmaktadır. Köy bazında dağılışıma bakıldığında en fazla nüfusa sahip beş yerleşme; Karamanlı (679 kişi), Tefenni (262 kişi), Kağılcık (116 kişi), Hasanpaşa (114 kişi) ve Yenice (86 kişi)'dir. En az nüfusa sahip köyler ise Firuzlu (11 kişi), Dere (11 kişi), Kovan(?) (17 kişi), Alakır (18 kişi) ve Üyük (25 kişi) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 6, Şekil 12).

Tablo 6. Siroz ve Tefenni kazası köylerinde nüfus (1834)

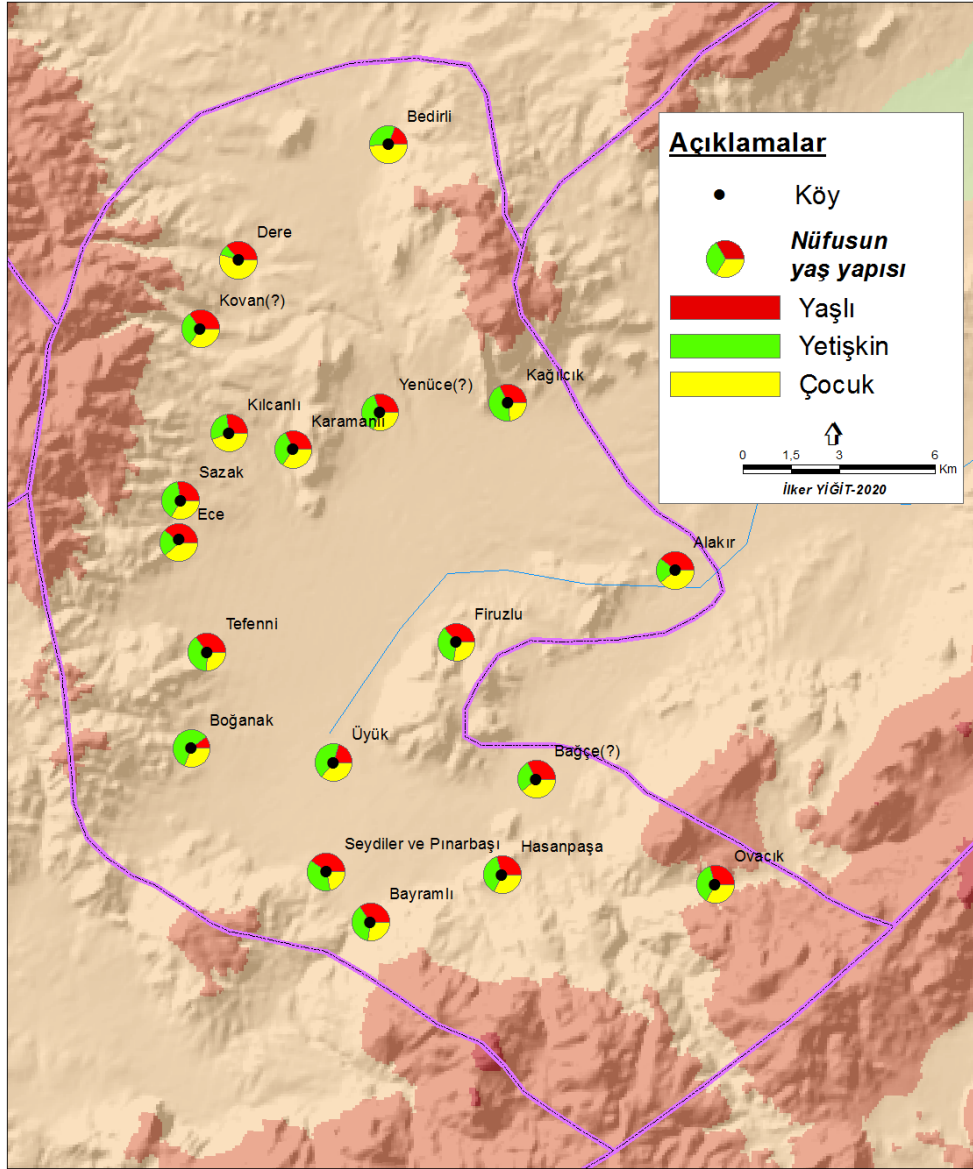
	Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Müsin	Toplam		Yerleşmeler	Tüvana	Sabi	Müsin	Toplam
1	Alakır	4	7	7	18	11	Karamanlı	229	235	215	679
2	Bağçe	10	14	12	36	12	Kılcanlı	8	13	8	29
3	Bayramlı	11	8	10	29	13	Kovan(?)	5	6	6	17
4	Bedirli	16	25	10	41	14	Ovacık	22	20	18	60
5	Boğanak	17	9	3	29	15	Sazak	21	18	15	54
6	Dere	1	6	4	11	16	Seydiler maa Pınarbaşı	17	10	18	45
7	Ece	9	15	15	39	17	Tefenni	103	67	92	262
8	Firuzlu	4	3	4	11	18	Üyük	11	9	5	25
9	Hasanpaşa	43	37	34	114	19	Yenice	33	27	26	86
10	Kağılcık	51	27	38	116		Kaza toplamı	615	556	540	1701

Şekil 12. Siroz ve Tefenni kazası köylerinde nüfus (1834)

Yetişkin nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme; Karamanlı (229 kişi), Tefenni (103 kişi), Kağılcık (51 kişi), Hasanpaşa (43 kişi), Yenice (33 kişi) şeklinde sıralanmaktadır. Çocuk yaştaki nüfusun en fazla olduğu beş yerleşme ise sırasıyla Karamanlı (235 kişi), Tefenni (67 kişi), Hasanpaşa (37 kişi), Kağılcık (27 kişi) ve Yenice (27 kişi)'dir. Yaşlı nüfusun fazla olduğu beş yerleşme; Karamanlı (215 kişi), Tefenni (92 kişi), Kağılcık (38 kişi), Hasanpaşa (34 kişi) ve Yenice (26 kişi)'dir (Tablo 6, Şekil 13).

Şekil 13. Siroz ve Tefenni kazası köylerinde nüfusun yaş yapısı (1834)

4.Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı arşiv belgeleri içinde nüfus defterlerinin coğrafya, tarih ve demografi disiplinleri için özel bir yeri vardır. Asker olabilecek nüfusu ve cizye yükümlülerini belirlemek amacıyla hazırlanan bu defterler 1830'lu yıllardan itibaren bir sahanın nüfus özelliklerini ortaya çıkarmak için kıymetli verilere sahiptir. Kadın nüfusun sayılmaması ve defterdeki verilerin eksik olma ihtimali gibi durumlar söz konusu olsa da bu defterler belirli bir zaman diliminde çalışılan sahanın nüfus özelliklerinin yanı sıra farklı tarihlere ait nüfus defterlerinin kullanılması ile nüfustaki değişimin de öğrenilmesine imkân sağlayabilecektir.

Toplam nüfusa ilişkin tahmin yapılırken erkek nüfus miktarı iki ile çarpılarak değerlendirme yapmak mümkündür. Bunun yanında vergiden muaf olanlar ve askerlik hizmeti yükümlülüğü olmayan ya da bir şekilde ulaşamadığı için sayım görevlileri tarafından kaydedilemeyen kişiler de göz önüne alındığında bir hata payı ortaya çıkmaktadır. Karpat tarafından hata payı %8 olarak benimsenerek tahmini nüfus hesaplaması (nüfus miktarı iki ile çarpıldıktan sonra %8 ilave edilmek suretiyle) yapılmıştır. (Karpat, 2010: 47). Çalışma alanı için Karpat tarafından ifade edilen hususlar göz önünde bulundurularak sahanın toplam nüfusuna ilişkin şu değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Burdur ve çevre kazalarda toplam nüfus büyükten küçüğe Karaağaç (19472 kişi), Gölhisar (8657), Burdur (6938 kişi), İrle ve Yavice (5940 kişi), Siroz ve Tefenni (3674 kişi), Kemer-i Hamid (2920 kişi) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Burdur ve çevre kazalara ait nüfus tahmini (1834)

Kazalar	Tüvana	x2	Sabi	x2	Musin	x2	Toplam	x2	+%8
Burdur	1364	2728	1133	2266	715	1430	3212	6424	6938
Kemer-i Hamid	489	978	459	918	404	808	1352	2704	2920
Göhlhisar	1740	3480	1373	2746	905	1810	4008	8016	8657
Karaağaç	4013	8026	2595	5190	2407	4814	9015	18030	19472
İrle ve Yavice	1072	2144	942	1884	626	1252	2750	5500	5940
Siroz ve Tefenni	615	1230	556	1112	540	1080	1701	3402	3674
Genel Toplam	9293	18586	7058	14116	5597	11194	22038	44076	47601

Burdur ve çevre kazalarda askerlik çağında nüfusun fazla olduğu merkezler sırasıyla Karaağaç (4013 kişi), Göhlhisar (1740 kişi), Burdur (1364 kişi), İrle ve Yavice (1072 kişi), Siroz ve Tefenni (615), Kemer-i Hamid (489 kişi)'dir.

Sabi erkek nüfusa bakıldığında Karaağaç (2595 kişi), Göhlhisar (1373 kişi), Burdur (1133 kişi), İrle ve Yavice (942 kişi), Siroz ve Tefenni (556), Kemer-i Hamid (459 kişi) şeklinde sıralanmaktadır.

Bölgenin en kalabalık nüfusuna sahip kazasını 42 köy ve 1 çiftlik yerleşmesinden oluşan Karaağaç oluşturmaktadır. Karaağaç'ta yerleşme başına ortalama (19472/43=) 453 kişi düşmektedir. Yerleşme başına ortalamanın yüksek olduğu bir diğer kazayı (6938/26=) 266 kişi ile Burdur oluşturmaktadır. Yerleşme başına ortalama nüfusun en düşük olduğu kaza ise (2920/23=) 129 kişi Kemer-i Hamid kazasıdır.

Kaynakça

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA): *İcmal Nüfus Defteri* No: 3274.
- Aygün, N. (2018). Nüfus Defterleri'ne göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845). *Belleten*, (295), 889-958.
- Barkan, Ö. L. (1988). Giriş. *Hüdavendigâr livası Tahrir defterleri I* içinde (ss. 3–63). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Behar, C. (2000). Osmanlı nüfus istatistikleri ve 1831 sonrası. *Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik* içinde (61–73). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Behar, C. (2014). *Bir mahallenin doğumu ve ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas mahallesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gümüüşü, O. (2001). *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) kazasında yerleşme ve nüfus*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gümüüşü, O. (2008). The Ottoman Tahrir Defters as a source for historical geography. *Belleten*, (265), 911–941.
- Gümüüşü, O. (2016). Osmanlı Avarız tahrirlerinin güvenilirliği üzerine. *INOCTE 2016 International new tendencies congress in Ottoman researches*, Bildiriler kitabı, Konya, s. 443-468.
- Güneş, M. (2014). Osmanlı dönemi nüfus sayımları ve bu sayımları içeren kayıtların tahlili. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8(15), 221–240.
- Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan ilk nüfus sayımı 1831*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Karpat, K. M. (2010). *Osmanlı nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koyuncu, A. (2014). Tuna Vilayeti'nde nüfus ve demografi (1864-1877). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/4 Spring 2014, p. 675-737.
- Kütükoğlu, M. S. (2010). *Menteşe sancağı 1830 (nüfus ve toplum yapısı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, M. (1991). Tahrir defterlerinin Osmanlı tarihi araştırmalarında kullanılması hakkında bazı düşünceler. *Vakıflar Dergisi*, (22), 429-439.

- Öz, M. (2000). Tahrir defterlerindeki sayısal veriler. *Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik içinde* (ss. 17–32). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını.
- Öz, M. (2010). Tahrir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 39, s. 425-429.
- Özel, O (2000). Cizye ve Avarız defterleri. *Osmanlı Devleti'nde bilgi ve istatistik içinde* (ss.35-50) Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1991). Avarız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 4, s. 108-109.
- Temurçin, K. (2007). Hamidâbât kazasında nüfus (1831-1917). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 45-68.
- Ünal, M. A. (1997). 1646 (1056) tarihli Harput kazası Avarız defteri. *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, (12), 9–73.
- Yiğit, İ. (2018a). *XVI-XX. yüzyıllarda Anadolu'da kaybolan yerleşmeler: Manisa-Konya örneği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar.
- Yiğit, İ. (2018b). Tarihi göç çalışmalarında Osmanlı dönemi istatistiki kaynakları. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler kitabı*, Ankara, s. 641-650.

Atıf/Citation

Yılmaz, C., Kaya, M., (2020), Şehir coğrafyası ve afet yönetimi bağlamında Samsun – Atakum sel ve taşkınları. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 31-46

ŞEHİR COĞRAFYASI VE AFET YÖNETİMİ BAĞLAMINDA SAMSUN – ATAKUM SEL VE TAŞKINLARI¹

Samsun - Atakum Flood and Overflows in the Context of City Geography and Disaster
Management

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ*

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu KAYA**

Öz

Beşeri Coğrafyanın alt bilim dallarından biri olan Şehir Coğrafyasının konusu; kent ve kentleşme bağlamında kentlerin kuruluş yeri şartları ve gelişme dinamikleri ile insan çevre ilişkisi bağlamında ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel ilişkilerdir. Kent sayısı ve kentlerde yaşayan nüfus miktarının artmaya devam ettiği Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu hızlı kentleşme sürecinde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri kentlerin plansız ve kontrolsüz olarak, çevrelerindeki doğal alanların aleyhine, geniş alanları kapsayacak biçimde yatay yönde büyümeleridir. Bu yayılma esnasında tarım alanları arsa haline gelirken, doğal yüzeyler betonla kaplanmakta, bitki örtüsü tahrip edilmekte, kıyılar doldurulmakta, akarsu yatakları iskana açılmaktadır. Son yıllarda kentsel alanlarda meydana gelen, bazen önemli can ve mal kayıplarına sebep olan sel ve taşkınların sebeplerinden biri de kentlerin yatay yöndeki bu kontrolsüz ve fiziki coğrafya şartlarının dikkate alınmadığı bu plansız gelişimidir. Bu durumun yaşandığı şehirlerden biri de Samsun'dur. Araştırmada Samsun şehrinin büyüme ve özellikle Atakum istikametinde alansal yayılması esnasında karşılaştığı sel ve taşkın afetleri üzerinde durulmuş, sebep ve sonuçlar Şehir Coğrafyası prensipleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ilk olarak Atakum'un doğal ortam özellikleri ile hızlı kentleşme ve alansal yayılma ilişkileri üzerinde durulmuştur. İkinci olarak; dere yataklarının işgal edilerek doğal çevrenin zamanla bozulma süreci ve bu sürecin Atakum'da meydana gelen sel ve taşkın afetleri ile ilişkileriyle ortaya çıkan zararlar ele alınmıştır. Üçüncü ve son olarak da bundan sonra olacak sellerde benzer durumların yaşanmaması için Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin riskli alanlardaki mühendislik çalışmalarına yer verilmiştir. Bu çalışmalar; eski dere yataklarının görünür hale getirilmesi, derelerin üstü açık kanallar içine alınması ve derelerin şehir içine girmeden önce yatakları üzerine inşa edilen sel kapanlarından oluşmaktadır. Alınan tedbirlerin gelecekte ne kadar işe yarayacağı hususu tartışmaya açıktır. Araştırmada ArcGIS.10 yazılımı ile 15 m yersel çözünürlüğe sahip ASTER uydu

¹Bu çalışma3-6 Ekim 2018'de Ankara'da yapılan "International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM" isimli sempozyumda bir kısmı sunulan çalışmanın tamamlanmış metnidir.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi ABD, cyilmaz@om.edu.tr, ORCID ID: 0000-003-0430-619X.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, mutlukaya61@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9165-0110

Dergiye Geliş Tarihi: 28.08.2020

Yayına Kabul Tarihi: 11.11.2020

görüntüleri kullanılmış ve sahanın sayısal yükseklik modeli (DEM) haritası üretilmiştir. Derelerin bugüne kadar verdiği zararları içeren yazılı ve görsel bilgiler de derlenmiş, en yakın tarihli olandan geriye doğru karşılaştırmalar yapılarak araştırma sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Selleri, Taşkınlar, Atakum, Samsun.

Abstract

Urban Geography is one of the sub-disciplines of human geography. Subject; These are the economic, social, cultural and environmental relations within the context of human-environment relations with the conditions of establishment place and development dynamics of cities in the context of urban and urbanization. Number of Cities in developing countries such as Turkey and the amount of population living in cities continues to increase. One of the most important problems encountered in this rapid urbanization process is; unplanned and uncontrolled growth of cities in a horizontal direction, in a way to cover very large areas and against the natural areas around them. While agricultural areas become lands during this spreading, natural surfaces are covered with concrete, vegetation is destroyed, the coasts are filled, river beds are opened to housing. One of the reasons for the floods and floods that have occurred in urban areas in recent years, and sometimes causing significant loss of life and property, is these unplanned developments that do not take into account the physical geography conditions. One of the cities where this situation is experienced is Samsun. In the research, the flood and overflow disasters that Samsun encountered during the growth of the city and especially its spreading in the direction of Atakum were emphasized. The causes and consequences of this have been tried to be explained within the framework of the principles of City Geography.

In the study, firstly, the natural environment characteristics of Atakum and the relations of rapid urbanization and spatial spreading are emphasized. Secondly; The degradation process of the natural environment and the damages caused by the relationship of this process with the flood and overflow disasters that occurred in Atakum are discussed. Third and lastly, Samsun Metropolitan Municipality's engineering studies in risky areas are included in order to avoid similar situations in future floods. These studies; making visible old stream beds, including streams in open channels and consists of flood traps built on the beds of the streams before they enter the city. How useful the measures taken will be in the future is open to discussion. In the research, ASTER satellite images with 15 m terrestrial resolution were used with ArcGIS.10 software and the digital elevation model (DEM) map of the site was produced. Written and visual information including the damages caused by the streams until today was compiled, and the research was concluded by making backward comparisons from the most recent.

Keywords: City Floods, Floods, Atakum, Samsun.

1.GİRİŞ

Şehir içi seller son yıllarda sayısı hızla artan doğal afetlerden biridir. Bu tehlike sadece geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde değil, zaman zaman altyapısı çok güçlü olduğu bilinen ülkelerde de görülmekte, önemli can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Konuya Beşerî Coğrafyanın alt bilim dallarından biri olan Şehir Coğrafyası prensipleri içinde baktığımızda bu tür afetlerin çok da doğal olmadığı, yanlış insan müdahalelerinin bunda büyük payı olduğu görülecektir. Nitekim şehirlerin plansız ve kontrolsüz bir şekilde alansal büyümeleri esnasında önlerine çıkan engelleri aşmada Fizikî Coğrafya şartlarını dikkate almamaları bu tür olumsuzluklara adeta davetiye çıkarmakta, her afet sonucunda yapılan; “dere yataklarına girmemeliydik, kıyılara dokunmamalıydık” vb gibi itiraflarda bu durum kendini açıkça göstermektedir.

Günümüzde dünya nüfusunun büyük kısmının kentlerde yaşıyor olması, göçler sonucu şehirlerin hızlı ve düzensiz büyümeleri, şehirlerin alansal yayılımlarının riskli bölgeleri de içermesi gibi faktörler doğal afetlerle birleştiğinde geçmişe oranla şehir sellerini daha sık görülür hale getirmiştir. Sellerin görülme sıklığı, artan can ve mal kayıpları, kentsel altyapıya verdiği zararlar gibi nedenlerle dünyanın birçok ülkesi ile birlikte ülkemizde de şehir sellerine olan ilgi artmaya başlamıştır.

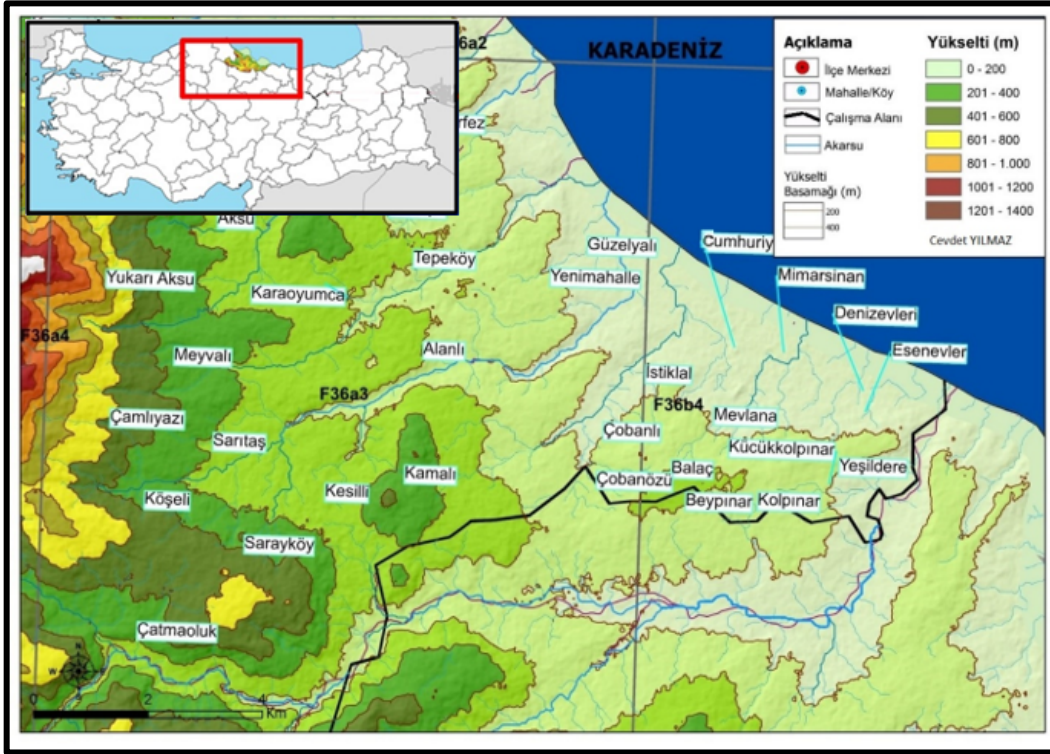
Şehir selleri, şehir içindeki her türlü arazide oluşabilir. Doğal bitki örtüsünün özellikle binalar, yollar ve otopark inşaatlarıyla yok edilmesi sonucu şehrsel alanlarda yağışın toprağa sızması mümkün olmaz. Bu durum aşırı yağışlar sonucu ani sellere sebep olur. Çünkü şehirlerdeki betonlaşmış yüzeyler doğal yüzeylere göre yüzeysel akışı 2-6 kat artırır. Mazgallar bu suları hemen tahliye edemez ve kısa bir süre içinde caddeler ve sokaklar derelere dönüşebilir, binaların bodrum katları birer ölüm tuzağı haline gelebilir. Bilindiği gibi son yıllarda şehirlerimizde çok sayıda su baskını yaşanmakta, sağanak yağışlarda cadde ve sokaklarımız kısa sürede derelere dönüşmektedir. Dahası, yollarda ve araçlarında mahsur kalanlar ile evi veya işyeri sular altında kalanlar bir yandan canlarını ve eşyalarını kurtarmaya çalışırken, diğer yandan da kirli ve tehlikeli sel sularının içinde kalmaktadırlar. Bunun sebeplerinden birini küresel iklim değişikliği oluşturuyor. Değişimin devam etmesi sonucu gelecek yıllarda şehir sellerinin de artacağı öngörülmektedir. Bu artışta rol oynayan diğer faktörlerden biri de sel yataklarına yanlış bir şekilde dolgu, bina, vb. şeyler yapılmasıdır. Eskiden sel su seviyesi dikkate alınarak yapılan yerleşim birimleri de sel ve/ya dere yatağına yanlış bir şekilde müdahale edildiği için günümüzde daha fazla sellere maruz kalmaktadır. Böylece küresel ısınma, ülkemizdeki plansız yerleşimler, plansız-yetersiz alt yapı, vb. nedenlerle, sayısı ve şiddeti her gün artan şehir selleri ile karşı karşıya kalıyoruz (Kadıoğlu 2008).

Bu araştırmada Samsun'un Atakum ilçesi kentsel alanında son yıllarda meydana gelen sel ve taşkınlar, bunlardan kaynaklanan zararlar ve sellere karşı alınan tedbirler ele alınmıştır. Samsun Karadeniz kıyısında doğu batı yönde kıyıya paralel olarak çizgisel gelişme gösteren bir şehirdir. Araştırma sahasını oluşturan Atakum, Samsun şehri ve yakın çevresini meydana getiren dört ilçeden (İlkadım, Canik, Tekkeköy ve Atakum) biri olup şehrin batı yönde gelişme sahasını oluşturmaktadır (Şekil 1, Foto 1).

Samsun şehrinin güneyinde yer alan ve 100-150 m yükseltiler arasında yer alan plato düzlükleri yakın yıllara kadar boş kalmış, şehir daha çok denize – kıyıya paralel geliştiği için ancak güney yönde yamaçlara kadar çıkabilmiş arka tarafa geçmemiştir. Bu plato sahalarından kaynağını alan dereler de kendi küçük vadileri içinde denize kavuşmuşlar, yakın yıllara kadar da önemli bir tehdit oluşturmamışlardır. Fakat şehrin doğu batı yönde çizgisel gelişimi zamanla güney yönde yamaçlar boyunca yükselmeye başlamış ve nihayet Pelitköy, Kamalı ve Kalkanca'da olduğu gibi plato düzlüğü üzerinde gelişmeye başlaması ile betonla kaplanan yüzey miktarı hızla artmıştır (Foto 2-3).

Şehrin özellikle kıyıya paralel gelişmesi ulaşımın da burada yoğunlaşmasını sağlamıştır. 2009'da işletmeye açılan tramvay hattı da yine doğu batı yöndeki ana caddelere paralel şekilde inşa edilmiştir. Diğer yandan şehir sakinlerinin denizi görme isteği onları kıyı boyunca toplamış, daha önce var olan kuru dere yatakları da bu yolla işgal edilerek adeta görünmez hale getirilmiştir. 2000'li yılların başlarından itibaren; yamaçların işgal edilerek betonla kaplanması, aşağı - kıyı kesimlerde derelerin denize ulaştığı kesimlerde dere yataklarının işgali, karayolu ve demiryolu (tramvay) akslarının doğu batı yönlü, akarsularına dik, deniz kıyısına paralel uzanmaları vd birçok faktör şiddetli yağışlarda bu derelerde biriken suların kolaylıkla denize ulaşmasını engelleyerek sel ve taşkınlara sebep olmaya başlamıştır (Uzun, 2010). Bazen can kayıplarının da yaşanmasına sebep olan bu sel felaketleri şehrin imajına zarar verdiği gibi, can kaybı ve maddi kayıplar yoluyla kentsel görünüm ve gelişmeyi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Şekil 1. Samsun-Atakum lokasyon ve topografya haritası.

Foto 1. Samsun'un merkez ilçelerinden biri olan Atakum'un il merkezine göre konumu ve yayılış alanı.

Foto 2. Samsun şehrinin batı yönde uzantısını oluşturan Atakum ilçe merkezi kentsel alanı. 1980'lere kadar Samsun şehrinin sayfiyesi olan ve kıyı boyunca 1-2 katlı evler şeklinde gelişme gösteren yazlık alanlar zamanla kentsel yayılma alanı içinde kalarak hem kıyı boyunca batıya doğru, hem de vadi ve sırtlar üzerinde yamaçlar boyunca geriye doğru (güney yönde) çok katlı olarak yayılma göstermektedir (Foto: V. Yeter).

Foto 3. Atakum kentsel alanı güney yamaçlarında dere yataklarının görünümü. Yaklaşık 900 m seviyelerine kadar yükselen Kocadağ'dan kaynağını alan ve ani sağanak yağışlarda şehir içi sel ve taşkınlara sebep olan bu küçük derelere ait yataklar plansız kentleşme sonucu kıyından itibaren yapılaşma tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır (güneye bakış), (Foto: V. Yeter).

Büyükşehir Belediyesi sık sık yaşanan bu sel felaketlerinin önüne geçebilmek için uygun yerlere sel kapanları oluşturmuş, akım yönü istikametinde dere ıslah projeleri gerçekleştirmiş, mevcut ve muhtemel suları kanal içine almış ve gerek tramvay gerekse doğu batı yönlü cadde ve sokakların altından bunları geçirerek denize ulaştırmıştır. Bu tedbirler alındıktan sonra, daha önce sellere sebep olan düzeyde henüz bir yağış yağmadığı için alınan bu tedbirlerin ne derece işe yaradığı henüz anlaşılmamış-test edilmemiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

İnsanoğlu teknolojiye ulaştığı seviye ve beraberinde gelen kültürel gelişmeyle birlikte çevre üzerindeki şekillendirici etkisini oldukça arttırmıştır. Nitekim coğrafya çalışmalarında da önceleri hakim olan insan davranışlarının fiziki çevrenin etkisiyle ortaya çıktığını savunan çevresel determinizm anlayışı ilerleyen dönemde yerini fiziki faktörleri göz ardı etmemekle birlikte, mekânı esas olarak üzerinde yaşayan toplulukların ekonomik, sosyal, ideolojik ve teknolojik karakterinden oluşan yaşam tarzlarının şekillendirdiğini iddia eden posibilizm (olasılıcılık) anlayışına bırakmıştır. Toplular, benzer fiziki çevrelerde yaşamalarına rağmen teknolojilerine, kültürel birikimlerine, toplumsal yapılarına, siyasal ve inanç sistemlerine bağlı olarak farklı yaşam tarzları geliştirebildiği için insan-çevre ilişkisini ortaya koymak için yeryüzünün insanlar tarafından etkilenen ve değiştirilen kısımlarını incelemek gerektiği savunulmaktadır. Bu manada şehirler, insanın çevre üzerindeki şekillendirici etkisinin en iyi göstergelerinden biridir (Arı, 2017).

Beşeri Coğrafyanın alt bilim dallarından biri olan Şehir Coğrafyasının konusu; kent ve kentleşme bağlamında kentlerin kuruluş yeri şartları ve gelişme dinamikleri ile insan çevre ilişkisi bağlamında ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel ilişkilerdir. Kent sayısı ve kentlerde yaşayan nüfus miktarının artmaya devam ettiği Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu hızlı kentleşme sürecinde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri kentlerin plansız ve kontrolsüz bir şekilde yatay yönde ve çok geniş alanları kapsayacak biçimde çevrelerindeki doğal alanların aleyhine büyümeleridir. Bu yayılma esnasında tarım alanları arsa haline gelirken, doğal yüzeyler betonla kaplanmakta, bitki örtüsü tahrip edilmekte, kıyıları doldurulmakta, akarsu yatakları iskana açılmaktadır. Son yıllarda kentsel alanlarda meydana gelen, bazen önemli can ve mal kayıplarına sebep olan sel ve taşkınların sebeplerinden biri de kentlerin yatay yöndeki bu kontrolsüz ve fiziki coğrafya şartlarının dikkate alınmadığı bu plansız gelişimdir. Bu itibarla kentsel seller için (meteorolojik kökenli yağışlar nedeniyle) doğal diyebileceğimiz gibi, yanlış arazi kullanımı ve vaktinde alınmayan tedbirler ve ihmaller nedeniyle insan yapısı seller de diyebiliriz. Kısacası insanların refahını, güvenliğini ve rahatlığını bozan şehir selleri doğa ile insanın ortak eseridir.

Özellikle günümüzde dikey mimari yerine yatay mimarinin önerilmesi gibi gelişmeler de dikkate alındığında, kentlerin alansal olarak gelişmeleri önlenemeyeceğine göre, sel ve taşkın gibi doğal afetlerle karşılaşmamak için bulunulan yerin coğrafi şartları da göz önünde bulundurularak bazı tedbirlerin alınması kaçınılmazdır. Sel ve taşkınların sebeplerini bilmek, yeri ve zamanlamasını tahmin etmek, verdiği zararları azaltmak, hızlı ve tatmin edici müdahaleler için afet yönetim planları yapmak bunların başında gelir. Dere yataklarından uzak durmak, yağışlar sonucu meydana gelecek yüzey sularının kontrollü şekilde drene edilmesini

sağlamak, park ve diğer yeşil alanların yaygınlaştırılarak yüzeyin geçirgenliğinin artırılması gibi tedbirlere başvurmak ise hayatın normal akışı içinde olması gerekenlerdir.

2.1.Şehir Selleri

Kentsel seller, şehirseller alanlarda ortaya çıkan bir tür drenaj eksikliğidir. Şehirlerde kaldırımlar, asfalt ve beton yollar toprağın suyla buluşmasını engellemekte böylece yağışlarla gelen suların neredeyse tamamının yüzey suları vasıtasıyla ya da kanalizasyon sistemiyle taşınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Şehirlerdeki kanalizasyon sistemleri, dere yatakları ve kanallar, yağış sularını tahliye etmek için gerekli kapasiteye sahip olmadığında, yüksek yoğunluktaki yağışlar sel ve taşkınlara neden olabilmektedir. Taşkınların en büyük nedenlerinden biri de şehir içerisinde veya çevresinde bulunan derelerin ıslah edilememesi ya da ıslah edilmesi adı altında kanal içerisine alınması ve akış kesitinin daraltılmasıdır (Bodur, 2018:58). Kentsel taşkınlar şehirlerde gündelik yaşamı olumsuz etkiler. Yollar kapanır, insanlar işe ya da okullara ulaşamaz, ekonomik zararlar ortaya çıkar. Şehir selleri sadece geri kalmış ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de görülür.

Yapılan bir araştırmaya göre (Worldbank, 2011) şehir sellerinin ortaya çıkış sebepleri şunlardır:

1.İklim değişikliği etkisi: Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından yayınlanan bazı raporlarda son zamanlarda gözlemlenen bazı iklim anormalliklerinin şehir sellerinde etkili olduğu vurgulanmıştır.

2.Arazi kullanımında değişimler: Selleri oluşturan başlıca faktör aşırı yağışlar olsa da yanlış arazi kullanımının da sellerde büyük etkisi vardır.

3.Artan kentleşme ve şehirlerin alansal genişlemesi: Taşkınların oluşma potansiyeli olan yerlerde su tahliyesini güçleştiren yapılaşmalar.

4.Açık alanların geçirgenliğinde azalma: Yeşil alanlar ve betonlaşmamış yüzeyler zeminin geçirgenliğini artırarak yağmur suyuna geçici depolama sağlar. Aksi durumda akışa geçen sular tehlike yaratır.

5.Eskiyen, yetersiz hale gelen altyapı sistemleri, bunların onarım ve bakım eksiklikleri: Sel ve taşkınların önlenmesi için altyapıya büyük önem verilmeli, sağlam ve uzun vade dayanacak şekilde inşa edilmelidir. Ayrıca vaktinde bakım ve onarımları yapılarak her an oluşacak afete hazır olmalıdır.

6.Drenaj sistemlerinin eksikliği veya aşırı yüklenmesi: Su baskınlarının önemli bir sebebi de mevcut sistemin taşıma kapasitesinin düşüklüğüdür.

7.Kentsel mikro iklimin etkisi: Kentsel mikro iklimler, özellikle bitki örtüsünün olmaması, yoğun yapılaşma gibi nedenlerle kentsel ısı adaları bir bölgenin hidrolojisini değiştirebilir.

8.Arazi çökmesi: Artan kıyı sel riskine neden olan görelî deniz seviyesi yükselmesi, kısmen iklim değişikliklerinin bir sonucudur, ancak aynı zamanda arazi çökmesinden de kaynaklanabilir.

Bunlara ilave olarak Samsun’da görülen diğer faktörler ise;

9.Taban suyu seviyesinin yüksekliği: Özellikle Samsun Atakum’da olduğu gibi, deniz seviyesine yakın düz alanlarda taban suyu seviyesi yüksek olup, aşırı yağışlarda toprağın yüzey sularını emmesi mümkün olmamakta, bu durum yüzey sularının kısa sürede tahliyesini engellemektedir.

10.Dere yataklarını dik kesen ulaşım ağları: Deniz kıyısına paralel yükseltilmiş yollar, beton kanallar içine alınmış tramvay hatları gibi etmenler taşkın sularının kolaylıkla denize ulaşmasını engellemektedir.

11.Zemin katlara iskân verilmesi: Riskli alanlarda zemini yüksek tutmak yerine bazen mesken (kapıcı dairesi), bazen dükkân, bazen depo amaçlı olarak eksi katların inşasına izin verilmesi.

Bütün bu faktörler göz önüne alındığında şehir sellerinin doğal bir afetten ziyade insan kaynaklı (antropojenik) olduğu görülmektedir. Ayrıca meydana gelecek selin vereceği zararın; şehre, bölgeye, gelişmişlik durumuna, alınan tedbirlere, hazır bulunuşluk düzeyine göre değişeceği de unutulmamalıdır.

Normal şartlarda kırsal hayatta seller bazen getirdiği alüvyonların bereketi ile aranan ve beklenen bir doğa olayı olarak görülürken, kentsel alanlarda asla arzu edilmeyen, tam tersi yıkım ve felaket demektir. Bu durumda sellere muhatap olmamak yine insanın elinde olup bunun için coğrafi çevreyi tanımak, ona karşı gelmemek, usulünce onunla dost olmak, ondan en verimli şekilde faydalanmanın yollarını ararken, ona aşırı müdahalelerde bulunmamak, bunların hepsi insanın çevreye karşı sorumluluğudur ve coğrafya bilimi insan ve mekân ilişkisi bağlamında bu alanda yol gösterici bir özelliğe sahiptir.

2.2.Türkiye’de Şehir Selleri

Türkiye’de meydana gelen sel afetlerinin uzun yıllık dağılımına bakıldığında, özellikle can ve mal kayıplarına sebep olan sellerin en fazla Ankara, Balıkesir, İzmir ve Antalya gibi nüfus yoğunluğunun fazla olduğu büyük yerleşim yerlerinde yaşandığı ve en çok yaşanan sellerin şehir selleri olduğu görülmektedir (Ceylan vd., 2015). Ülkemizde 1950’li yıllarda başlayıp gittikçe hızlanarak devam eden ve 1990’lı yıllarda en yüksek seviyeye ulaşan kırdan kente göç, şehirlerin hızla ve düzensiz bir şekilde büyümesi sonucunu doğurmuştur. Kentlerimiz yatay yönde büyürken tarım alanları ya da boş arazilerin konutlarla dolması, şehir

içlerinde sık aralıklı olarak yeterli boş alanın bırakılmayışı, günümüzde birçok kentte görülen kilitli taş parke yerine yüzeyin tamamının asfalt ya da betonla kaplanması gibi faktörler özellikle ani ortaya çıkan sağanaklarda yağışın toprağa sızma imkânı bulamadan akışa geçmesine sebep olmaktadır. Samsun örneğinde olduğu gibi, akarsuların yataklarının kapanması, akarsuları serbest akış yönleri önünde dik kesen caddelerin olması, sahil yolunun yükseltilmesi, bariyer içine alınmış tramvay yolu gibi yerel faktörler de devreye girdiğinde sel ve taşkınlar kaçınılmaz olmakta, bu durum kentsel altyapının zarar görmesine, can ve mal kayıplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Şehirlerdeki nüfusun artışı ve düzensiz yapılaşma şehir sellerini daha tehlikeli hale getirmekte ve yönetimini de daha maliyetli yapmaktadır. Küresel iklim değişikliklerinin ortaya çıkardığı sorunlarla baş edebilmemiz için bizim de farklı bir bakış açısı kazanmamız gerekmektedir. Nitekim geçmişte ülke genelinde yılda 2-3 sel felaketi yaşanırken şimdi bazı yıllar onlarca sel olayı meydana gelebilmektedir. Ya da bir yağış geniş alanlarda olumsuz özellikler gösterebilmektedir. Örneğin 20 Haz 2018 tarihinde Türkiye genelinde etkili olan sağanak yağışlardan Denizli, Manisa, Aydın, Afyonkarahisar, Bursa, Kocaeli, Bolu, Karabük ve Konya gibi farklı bölgelerdeki birçok il olumsuz etkilenmiştir (URL-1).

3. BULGULAR

3.1. Samsun'da Şehir Selleri

Samsun, il olarak toplam 9.725 km² yüzölçümüne ve 2019 yılı itibarıyla 1.348.542 nüfusa sahiptir (TÜİK, 2020). Samsun ilinin konumu ve fiziki coğrafya özellikleri ile etkilendiği afetler arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Aşırı yağışlar sonucu ortaya çıkan sel felaketleri bunlardan biridir. Samsun ilinde aşırı yağışlara bağlı olarak zaman zaman sel felaketleri yaşanmaktadır. Sel oluşumunda daha çok bir gün, hatta birkaç saat içinde düşen fazla yağışlar etkili olmaktadır. Samsun ili sınırları içerisinde bazı istasyonların ortalama toplam yağış miktarları ile günlük en çok yağış miktarları karşılaştırıldığında, bazı tarihlerde bir gün içerisinde düşen yağış miktarının, aylık yağış toplamından fazla olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Samsun Meteoroloji İstasyonu'na ait aylık ortalama ve günlük en çok yağış miktarları (mm).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Aylık ort. yağış	58.4	48.8	52.7	58.3	50.6	47.9	31.3	31.5	50.9	87.4	78.1	74.4	670.2
Günlük en çok yağış	45.7	23.6	31.1	45.6	56.2	77.5	54.6	40.0	58.4	61.0	66.5	39.8	77.5

Kaynak: DMİGM Samsun Meteoroloji İstasyonu yayımlanmamış döküm cetvelleri.

Samsun ili içerisinde de seller çoğunlukla Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde meydana gelmektedir. Gün içerisindeki bu fazla yağışların özellikle kısa süreli, fakat aşırı su bırakanları zaman zaman diğer faktörlerle de birleşerek sel-taşkın olaylarına neden olmaktadır. Nitekim, 4 Haziran 2000 tarihinde Samsun'da meydana gelen ve Atakum ilçesi sınırları içerisindeki birçok mahalleyi etkileyen seli saat 15.00-17.00 arasında yağın 77.5 mm'lik sağanak yağış oluşturmuştur (Zeybek, 2007). Özellikle yaz aylarında meydana gelen sellerin başlıca sebebi konvektif yağışlardır. Bilindiği gibi konvektif (konveksiyonel) yağışlar sıcak havanın daha soğuk ve ağır hava içerisinde yükselmesiyle oluşmakta olup 8-10 km çapında bir alana aşırı yağış bırakarak yerel sellere sebep olabilirler.

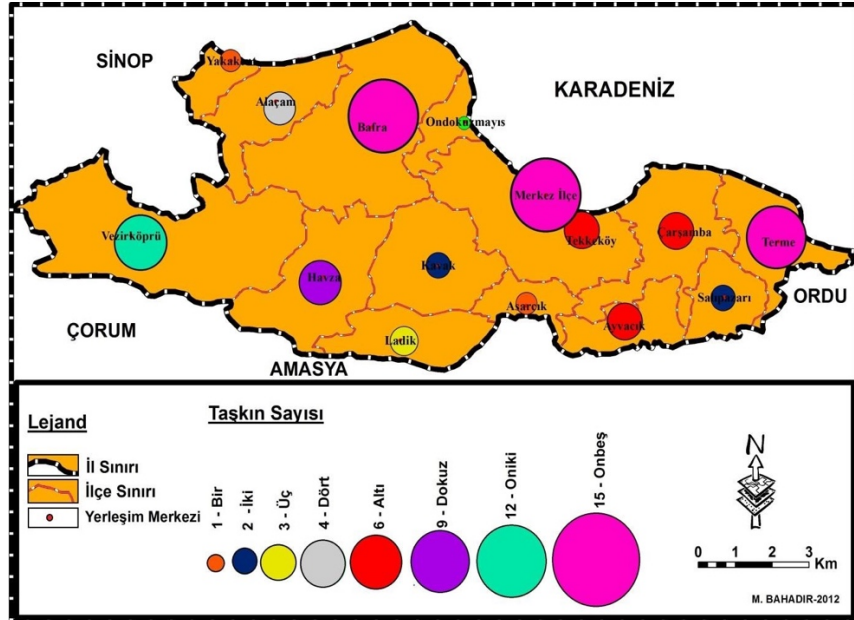
Samsun il merkezinde Atakum ilçesi ile İlkadım ilçesini ayıran Kürtün ırmağının denize döküldüğü alanda (Samsun-Sinop karayolunun da geçtiği şehir içi ulaşımı sağlayan köprüden farklı zamanlarda çekilmiş iki fotoğraf mevzi sağanakların akarsuyun taşıdığı su miktarı üzerinde nasıl etkili olduğu açıkça görülmektedir. (Foto 4-5).

Foto 4-5. Yaz mevsiminde minimum seviyeye inen Kürtün ırmağındaki su seviyesi ani yağışlarda (4 Haziran 2000’de olduğu gibi) kısa zamanda maksimum seviyeye çıkarak taşkın karakteri alabilmektedir. Aynı akarsu üzerinde birkaç gün arayla ortaya çıkan bu görünüm Samsun’daki sel ve taşkınların sebep ve boyutlarını göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Arşivlere bakıldığında Samsun il merkezinde son 50 yıl içinde gerçekleşen sel ve taşkınlardan birkaçı da şunlardır; 4 Temmuz 1977 tarihinde şehir merkezinde, sağanak yağış ve altyapı yetersizliği nedeniyle meydana gelen sel felaketinde Samsun Fuarı’nı gezmekte olan binlerce kişi mahsur kalmış, yaklaşık 500 evi su basmış, kanalizasyon boruları patlamış ve telefon bağlantısı kesildiği için haberleşme aksamıştır (Gürses Gazetesi, 1977). 14 Mayıs 1980 tarihinde yine aşırı yağışlara bağlı olarak meydana gelen sel felaketinde Samsun şehir merkezinde 100 civarında ev ve işyeri suların işgaline uğramıştır (Karadeniz Postası, 1980). 4 Haziran 2000 tarihinde meydana gelen, Samsun’da Atakum ve Atakent beldelerini etkileyen sel felaketinde toplam 178 konut, 36 işyeri ve 68 depoda hasar meydana gelmiştir.

Sel-taşkın olayları il merkezinde daha çok İlkadım ilçesinde Subaşı, Irmak ve Ağabali caddeleri, Atakum’da Atakent ve Yenimahalle, Canik’te Kuzeyyıldızı Toplu konut alanı, Tekkeköy’de Kutlukent civarında etkili olurken, taşra ilçelerinde Terme, Salıpazarı, Havza ilçe merkezleri öne çıkmakta, bunlara ek olarak kırsal kesimde birçok köy de sık sık bu afetten etkilenmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Samsun İlinde taşkınların ilçelere göre dağılışı (1975-2012) (Bahadır, 2014:37).

Samsun şehrinde son yıllardaki en önemli sel afeti 4 Temmuz 2012 tarihinde gerçekleşmiştir. Felaketin yaşandığı gün meteoroloji istasyonunun kaydettiği yağış 68,4 mm’dir. Güçlü sağanak yağışların oluşturduğu bu

felakette 14 kişi hayatını kaybetmiş, milyarlarca liralık maddi hasar ortaya çıkmıştır. Yeni inşa edilmiş ve milyonlarca liraya mal olan Lovelet İş merkezi mevsimlik akarsu vadisinin ağız kısmına kurulmuş, gelen sel suları ve çamur akıntısı ile dolmuştur. Bunun sonucu AVM'deki dükkanlar günlerce çamur tahliyesi ile uğraşmışlar, çarşı aylarca kapalı kaldıktan sonra tekrar açılabilmiştir. 6 Ağustos 2012 taşkını ise merkez ilçelerden Atakum'da etkili olmuştur. Yüzlerce evi su basmış, yüzün üzerinde araç sel sularına kapılmış ve ağır hasar görmüştür. Taşkın olayları Mert çayının bir kolu olan Yılanlıdere vadisi ile Yeşilirmak'a karışan Salıpazarı deresi ve Atakum yerleşmesinin içinden geçerek Karadeniz'e ulaşan Çobanlı (Afanlı) (Foto 6-7), Sazak ve Kurupelit derelerinde meydana gelmiştir (Bahadır, 2014).

Foto 6. 2012 yılında Atakum'da meydana gelen selde sular (yükseltilmiş) sahil yolunu aşarak denize ulaşamadığı gibi rögorlardan geri basıyor.

Foto 7. Aynı sel esnasında bir süre sonra yolun tamamı sular altında kalıyor. Aslında bu yol Çobanlı deresinin geçmiştiki yatağı idi.

Merkez ilçelerdeki taşkınları oluşturan dereler 1990 yılına kadar imar planı haritalarında yer alırken, 2000 yılından sonra imar planlarından çıkarılmışlardır. Değişen iklim koşullarıyla birçok mevsimlik akarsu tamamen kurumuş ve ani sağanaklardan sonra kabarak taşkınlara neden olmaya başlamıştır. Nitekim 3-4 Temmuz 2012 tarihindeki Yılanlıdere vadisinde meydana gelen taşkın, Yılanlıdere'nin Mert Çayı'na kavuştuğu kesimdeki TOKİ (Kuzey Yıldızı) konutlarında büyük hasarlara neden olmuştur. Şehir merkezindeki geçici akarsuların bir kısmı topoğrafya haritalarında yer almasına rağmen arazide görünmemekte ve yerleşmelerle tamamen işgal edilmiş durumda, bir kısmı kapalı kanallarla drene edilmiş, bir kısmı ise hala varlığını korumaktadır. Özellikle Samsun şehrinin batı kesiminde yer alan Baruthane, Karasamsun ve Karanlık dereleri yağışlı havalardan suyla dolmuştur. Bu dereler, ağız kısımları Samsun-Trabzon karayolu ile kesilmiş olduğundan ancak yolun altından menfezler vasıtasıyla denize ulaşabilmektedir. Geçici akarsuların kurumasıyla ortaya çıkan alanlar hem ucuz olması hem de şehrin gelişme alanında kalmasından dolayı halk tarafından tercih edilmiştir. Bu durum eski akarsu vadilerinin kısa bir zaman diliminde tamamen işgal edilmesine sebep olmuştur (Bahadır, 2014).

3.2. Atakum Şehir Selleri

Atakum Samsun'un merkez ilçelerinden biri olup yüzölçümü 351 km², 2019 yıl sonu nüfusu ise 142.761 kişidir. 1990'lı yıllara kadar uzun ve geniş kumsalları ile Samsun – Sinop karayolu boyunca uzanan yazlık bahçeli evlerden oluşan ikametgâh alanları ile Atakum Samsun il merkezinin sayfiyesi durumunda idi. 1975 yılında kurulan ve 1979'da fiilen öğrenci kabulüne başlayan 19 Mayıs Üniversitesi'nin ana kampüsü ve şehirle en çok içli dışlı birimini oluşturan Tıp Fakültesi Hastanesi'nin buraya inşa edilmesi Atakum'un kentsel gelişiminde önemli rol oynamıştır. Ulaşım kolaylığı, en büyük ilçelerden bir olan Bafra'nın bu yönde olması, üniversitenin etkisi, Doğu Karadeniz'den yoğun göç alan Samsun'un göçmenlerin köken itibarıyla denize olan tutkunluğu gibi birçok faktörün etkisi ile Atakum kısa zamanda kentsel anlamda büyük bir cazibe merkezi olmuştur. Atakum Samsun il genelinde nüfusu en fazla artan ilçe olup, sadece il merkezinde eski şehirselsel alanı oluşturan İlkadım'dan şehir içi ikametgâh hareketliliğine bağlı olarak değil, Samsun'un hinterlandını oluşturan illerden de yoğun göç almaya devam etmektedir.

Samsun il merkezinde Atakum, İlkadım ve Canik'te meydana gelen sellerin oluşumunda kısa sürede yağın kuvvetli yağışlarla birlikte rol oynayan faktörlerden biri kentin kurulduğu ve gelişme gösterdiği sahanın jeomorfolojisidir. Özellikle Atakum ilçesinde meydana gelen sellerde jeomorfolojik faktörlerin de rolü bulunmaktadır. Sağanak yağışlar sırasında kıyı gerisindeki eğimli yamaçlardan akarak çok derin olmayan küçük

vadiler içinde toplanan sular, kıyı düzlüğüne ulaştığında cadde ve sokaklara yayılmalarına, diğer yandan da bu kesimde arazi yüzeyinin büyük ölçüde yapılaşmış olması nedeniyle su yüzeyinin hızla yükselmesine neden olur. Yükselen sular, daha öncesinde iskana açılmış bulunan zemin katları sel ve su baskınlarından korumak amacıyla oldukça alçak inşa edilmiş olan bariyerleri aşarak zemin katların su ile dolmasına sebep olur. Özellikle bazı apartmanlarda kapıcı dairelerinin eksi katlarda olması bu tür seller sonucunda can kayıplarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Diğer en önemli faktör ise beşerî müdahalelerden kaynaklanmaktadır. Plansız yapılaşma ve altyapı yetersizlikleri ile özellikle dere yataklarının yerleşmeye açılması bunların başında gelir. Özellikle Atakum'da akarsuların denize ulaşmasını engelleyerek sel ve taşkınlara sebep olan başlıca etkenler şunlardır;

-Eski dere yataklarının yerleşim alanları ile kaplanması,

-Özellikle arsa fiyatlarının çok yüksek olduğu sahile yakın kısımlarda yoğun yapılaşma sonucu dere yataklarının tamamen görünmez hale gelmesi,

-Önce sahile paralel olarak geçirilen Samsun Sinop (kısmen yükseltilmiş) karayolu, ardından sahil bandındaki rekreatif amaçlı otomobil, gezi ve bisiklet yolu,

-Son olarak da yine (doğu-batı yönlü olarak) kıyıya paralel uzanan, bununla da kalmayıp beton bariyerlerle çevrilen tramvay yolu.

Özellikle Atakum'da (2000, 2001, 2002, 2005, 2006, 2012, 2013 yıllarında olduğu gibi) etkileri farklı birçok taşkın yaşanmıştır. 4 Haziran 2000 tarihinde Samsun'da meydana gelen ve Atakum'da birçok mahalleyi etkileyen selde 178 konut, 36 işyeri ve 68 depo hasar görmüştür. 27 Ağustos 2005 tarihindeki aşırı yağışlar Atakum'da Yenimahalle, Cumhuriyet, Denizevleri, Esenevler ve Mimarşinan mahallelerinde sele yol açmıştır. Samsun Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü (2007) verilerine göre sel, söz konusu mahallelerde toplam 38 mesken, 12 işyeri ve dört depoda zarara neden olmuştur (Zeybek, 2007). Bu seller sonrası, sellerin sebepleri ve alınacak önlemler hakkında sivil toplum örgütleri de çalışmalar düzenlemiştir. Mimarlar Odası Samsun Şubesi tarafından 26 Ekim 2007'de düzenlenen Kent-sel Forum'daki açıklamalardan bazıları şöyledir;

"...Dağlardan inen dereler, yamaçlardaki yerleşmelerde birer sokak ya da caddeye dönüşüyor". "Kent'in kıyısında 400 metre genişliğindeki dolgu alan bu 'dere-caddeler'in önünde dev bir 'baraj' gibi". "İki saatlik bir sağanak yağmur caddeleri adeta nehirleştiriyor". "Samsun'da her biri saniyede 15-30 m³'lük debisi olan 26 dere var. Bunların hemen hepsi su toplama havzalarıyla birlikte yapılaşma işgalindeler..." (URL-2).

Bugüne kadar yaşanan sellerin en önemlilerinden olan 6 Ağustos 2012 tarihli taşkında Atakum ilçe merkezinin batı kesimlerinde Atakent ve Yenimahalle civarında 3 saat içerisinde m²'ye 127 mm yağış düşmüştür. Bunun sonucunda yazın kuruyan dereler suyla dolmuş ve taşmıştır.

Taşkına neden olan Çobanlı deresi Atakum'un merkezinden denize ulaşmaktadır. Dere yatağına yapılan binalar ve tesisler su altında kalmış, sel sonucu 30 cm kalınlığında çamur tabakası oluşmuş, taşkın büyük maddi hasara neden olmuştur. Taşkında Yenimahalle, İstiklal, Körfez, Türkîş, Denizevleri yerleşim merkezlerinin yanı sıra, özellikle Çobanlı deresinin yakın çevresindeki yerleşim alanları sular altında kalmıştır. Derenin taşması ile yollara dolan sular karayollarını adeta dere yataklarına dönüştürmüş, yollarda onlarca araç mahsur kalmış, yüzlerce araçta su basması sonucu maddi hasar oluşmuştur. Atakent ve Yenimahalle çevresi tramvay hattı boyunca sular altında kalmış, suyun yer yer derinliği 1 m'nin üzerine çıkmış, evlerin bodrum katları sularla dolmuştur (Bahadır, 2014). 6 Ağustos'un ardından, bir gün arayla, 7-8 Ağustos tarihlerinde de sağanak yağışlar meydana gelmiş, bu yağışlardan sonra yollar yine sellerin getirdiği malzemelere dolmuştur. Yamaçlardan akan suların getirdiği malzemeler eğimin azaldığı alanda tramvay hattı boyunca ve karayolları üzerinde toplanmış, karayolu ulaşımında ve tramvay seferlerinde aksamalar meydana gelmiştir. Yüzeyle biriken sular zemin katları istila etmiş, çok sayıda vatandaşımız mağdur olmuştur (Foto 8-9-10).

Foto 8-9-10. Yamaçlardan gelen sel suları tramvay hattı üzerinde birikerek seferlerin aksamasına neden olmuştur (Samsun Büyükşehir Belediyesi Arşivi).

Atakum'da Değirmendere'nin 6 Ağustos 2012'deki taşkın öncesi (Foto 11) ve sonrasındaki görünümüne (Foto 12-13) bakıldığında bu küçük derenin bile sel ve taşkın yapma potansiyelinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Foto 11-12-13. Değirmendere'nin kanal içine alınmış sakin hali ve 6 Ağustos 2012'de sel ve taşkın zamanı ve sonrasında ortaya çıkan görünüm (Samsun Büyükşehir Belediyesi Arşivi).

Samsun'da ve özellikle Atakum'da tekrarlanan seller sonucu vatandaşlar tedirgin olmuş, her yağışta adeta diken üstünde oturur hale gelmişlerdir. Bütün bunlar yerel yöneticiler üzerinde bu konu ile ilgili olarak daha kalıcı çözümler üretilmesi ve uygulanması şeklinde yoğun bir kamuoyu baskısı oluşturmuştur. Halkın tepkisi ve kamuoyu baskısı sonucu sellerin tekrarlanmaması için bir dizi program dahilinde önlemler alınmıştır. Dere yatakları ıslah edilmiş, daha önceki çalışmalarda üzeri kapatılan dere yataklarının üstleri açılmış, üstü açık kanallar inşa edilerek dereler görünür hale getirilmiştir (Foto 14-15-16).

Foto 14-15-16. Samsun Büyükşehir Belediyesi tarafından selleri önlemek amacıyla yapılan dere ıslahı projelerinden biri olan Çobanlı Deresi. Bu örnekte olduğu gibi kent içindeki dereler üstleri açılarak önce görünür hale getirildi, ardından kanal içine alınarak kontrollü akış sağlandı.

Bunlara ilave olarak sellerin önlenmesinde daha kesin bir çözüm olması amacıyla dere yataklarının ıslahına paralel olarak her derenin uygun kısımlarına sel kapanları inşa edilmiştir (Foto 17-18-19-20).

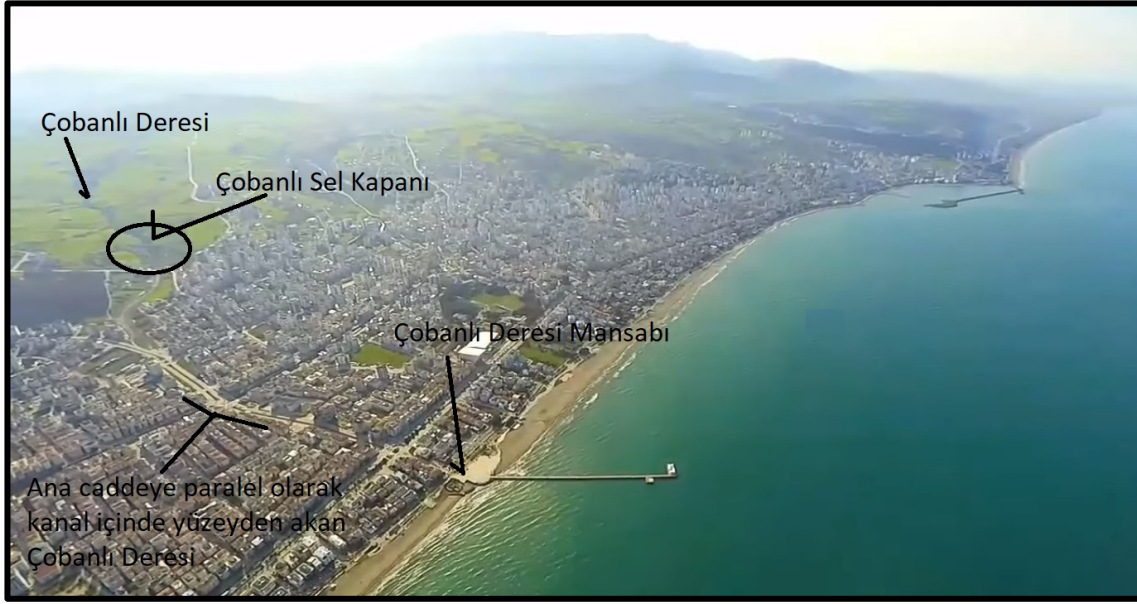

Foto 17-18. Atakum'da inşa edilen; solda Değirmendere, sağda Çobanlı sel kapanları.

Foto 19. (Google Earth üzerinden) Çobanlı deresi; yukarı kesimde açık yüzeyde akışı, ortada önüne inşa edilen sel kapanı, aşağı kesimde şehir içine / kentsel alana giriş yaptığı kesimden itibaren kanal içine alınmış ve görünür kılınmış olarak denize ulaşması.

Foto 20. (Planörden çekilen fotoğraf üzerinde) Atakum (batıya bakış) ve Çobanlı deresi; kentsel alanın henüz ulaşmadığı yukarı kesimde vadi içinde yüzeyden akış, hemen kentsel alanın başlangıç kısmında uygun alanda inşa edilen sel kapanı, sel kapanından itibaren üstü açık kanal içine alınarak / görünür kılınarak Çobanlı deresinin denize ulaştırılması. Bu güzergahta akarsu sadece doğu-batı yönlü ana cadde ve tramvay yolu altından geçmekte, bunların dışında tamamen üstü açık kanal içinde akmaktadır. Samsun il merkezi ve Atakum'daki diğer bütün dereler için aynı tedbirler alınmış ve uygulanmıştır.

Atakum sel ve taşkınları ile ilgili olarak yapılan tespitler, çözüm önerileri, alınan tedbirler ve uygulanan inşaa çalışmaları Samsun Büyükşehir Belediyesi raporlarına aşağıdaki şekilde yansımıştır:

...Atakum yerleşkesi; sahilden kuzey-güney istikametinde, 2 km. içerisinde hızla yükseklik kazanarak denize paralel dağ silsileleri ile güney sınırlarına uzanmaktadır. Söz konusu dağ silsilesi içerisinde 10'larca hattı içtima (su toplama hatları) yer almakta olup bunların ondört (14) tanesi aşırı yağış olduğu durumlarda çok yüksek debilere ulaşmaktadırlar. Bilindiği gibi Atakum İlçesi nazım imar planı 19.12.1980 tarihinde onaylanmış, uygulama imar planı ise, 05.10.1987 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Gerek uygulama imar planları ve gerekse hali hazırda oluşan kent dokusu (yol, sokak, cadde, bulvar, park, konut vb.) incelendiğinde, Atakum İlçesindeki topografik koşulları ile her yıl taşkınlarla neden olan dereler dikkate alınmamış, dere yatakları imara açılarak yol, konut vb. imar parselleri haline getirilmiştir. Bu durumda, yağış havzalarında toplanarak mambadan akışa geçen taşkın suları önüne gelen konut, yol ve vb. engellemeler nedeniyle denize kadar ulaşamamakta mahalle ve yerleşim birimleri içerisinde dağılarak su baskınlarına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Atakum İlçesinde belli başlı 14 adet derenin mansab şartı, anılan imar uygulama planları nedeniyle sağlanamamakta, doğrudan denize ulaştırılamamaktadır. Yakın dönemde yağmur suları kanalizasyon sisteminden ayrılmış, ana kollektör şebekeleri vasıtası ile toplanarak; denize deşarji sağlanmıştır. Yağmursuyu kuşaklama kanalları yapılarak suların uzun tülde akışa geçmeden kanal içine geçişi sağlanmıştır. İmar planlarının elverdiği ölçüde büyük su taşıyan dere yatakları SASKİ tarafından temizlenerek U kesitli beton kanal içerisine alınmaktadır. Ayrıca, hali hazırda tamamlanmak üzere olan sel kapanı projelerimiz, selin etkilerini minimize etmiştir. 08.08.2013 tarihinde meydana gelen selde en büyük olumsuzluğu yaşatan Yanbey Deresinde ise DSİ görüşleri doğrultusunda proje hazırlanmış ve yapım aşamasına gelinmiştir. Önümüzdeki günlerde projede öngörülen imalatların yapımına başlanacaktır (URL-3).

4. SONUÇ

Bugün olduğu gibi gelecekte de şehir selleri olmaya devam edecektir. Fakat zararlarının azaltılması için tedbirler alınabilir. Bu konuda Coğrafyacılar ile farklı disiplinler bir araya gelerek çareler üretebilir, mühendislik bilimleri bunları uygulamaya koyabilir. Bu anlamda içlerinde Coğrafyacıların da bulunduğu Kentsel Risk Yönetim Birimlerine ihtiyaç vardır. İstanbul'daki AKOM (Afet Koordinasyon Merkezi) gibi birimlerin yaygınlaştırılması yanında, öncelik kentsel gelişim esnasında nerelerin iskana açılıp nerelerin açılmaması

gerektiği konusuna verilmelidir. Afet olduktan sonra alınacak tedbirler yerine, afetlere maruz kalmamak için nasıl bir şehircilik sorusu üzerinde durulmalıdır. Bu soruya en doğru cevabı verebilmek için yaşanan mekânın yani bulunulan yerin coğrafi özelliklerinin bütün yönleri ile bilinmesi gerekmektedir.

Karadeniz Bölgesi kıyı kuşağında yer alan Samsun şehri son yıllarda daha fazla sel ve taşkın olaylarına maruz kalmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebebi şehrin alansal gelişmesinin kontrolsüz bir şekilde eski dere yataklarının aleyhine büyümesi ve zamanla bu dere yataklarının yeni konut yerleşimleri tarafından istila edilmesidir. Daha önce boş dere yataklarında ortaya çıkan sel ve taşkınlar dikkat çekmezken, buraların yapılaşmaya açılması ile doğal afetler verdikleri zararlar ile birlikte görünür hale gelmiştir.

Dere yataklarının iskana açılması, kontrolsüz yapılaşma ve plansız gelişmelerin temelinde geçmişten gelen öngörüsüzlük, iç göçlerin boyutunun tahmin edilememesi, zamanında yeterli kentsel arsa ve konut üretilmemesi, gecekondulaşmanın ve kaçak yapılaşmanın bu sebeple önlenemeyişi gibi sayısız faktör rol oynamıştır. Bunlar içinde Samsun'a özel bir durum ise kentin gelişme alanları üzerinde belde belediyelerinin yetkili kılınmasıdır. Büyükşehir Belediyesi olmadan önce Samsun Belediyesi bugünkü merkez Canik ve İlkadım'ı kapsıyor, kısmen de Atakum'u içine alıyordu. Şehrin esas gelişme aksı olan 19 Mayıs Üniversitesi yönünde Samsun Belediye sınırları bitiyor, Atakent ve Kurupelit belde belediyeleri sahasına geçiliyordu. Bu yerel alt belde belediyelerinin verdikleri imar izinleri ile bugünkü Atakum'un karşılaştığı sorunların önu açılmış oldu. Daha sonra Büyükşehir Belediyesi statüsü ile bu belde belediyeleri kapatılıp yönetim alanları Büyüğeşhrece geçmiş olsa da, şehrin ana gelişme (mücevir) alanı üzerinde yerel belde belediyelerinin bu olumsuz icraatları bugünkü durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Atakum'da karşılaştığımız bir diğer önemli husus ise kentin çok hızlı büyümesi ve gelişmesidir. Halen Karadeniz Bölgesi içinde nüfusu en fazla artan ilçe durumundadır. 19 Mayıs Üniversitesi'nin varlığı, Tıp Fakültesi Hastanesi ve burada çalışan sağlık personeli, kamu ve özel sektördeki diğer sağlık imkanları, iklimin uygunluğu, deniz turizmi avantajı, sahil boyu eğlence mekanları ve Türkiye'de çok az kentte görülen kilometrelerce uzunlukta sahil gezi yolu ve sosyal aktivitelere uygun mekanları, şehir olarak her yere ulaşım kolaylığı gibi diğer faktörlerin de bunda etkisi büyüktür. Ayrıca Samsun hinterlandında bulunan illerden özellikle emekli göçü almaktadır. Halihazırda bile (kendileri şu an Amasya, Çorum vd. illerde fiilen yaşıyor ve çalışıyor olsalar da) birçok kişi emeklilik ve yaşlılıklarını Samsun'da geçirmek istemekte, Samsun denilince de bu kişilerin tercih ettiği yer Atakum olmaktadır. Sadece bu özellik bile Atakum konut piyasası üzerinde önemli bir baskı oluşturmakta, çok sayıda konut il dışındakilere satılmaktadır. Bütün bu hususlar Atakum'u cazibe merkezi yapmakta, Atakum'a olan talep ise buradaki kentsel alan üzerinde baskı kurarak şehrin yatay ve dikey yönde daha geniş alanlara yayılmasına, bu arada Büyükşehir olmadan önceki belde belediyelerinden kaynaklanan iyi yönetilememe ve plansızlığın da etkisiyle eski dere yataklarının binalarla dolmasına zemin hazırlamıştır.

Daha önce ani sağanak yağışlar sonucu oluşan taşkınlar boş dere yataklarında serbest akışla denize ulaşırken artık kentsel yerleşim ve akış yönü önünde set oluşturan doğu batı yönlü ulaşım aksları (özellikle Atakum'da; Sahil yolu, Samsun-Sinop devlet yolu, İsmet İnönü ve Çağaloğlu Bulvarı ve en önemlisi duvarlarla çevrili tramvay hattı) güneyden kuzeye doğru denize dik inen dere yatakları önünde büyük bir engel teşkil etmektedirler. Son yıllarda sık tekrarlanan aşırı yağışlarda bütün bu engelleri aşmakta zorlanan fazla sular alansal yayılma ile geçtikleri yerlerde ve biriktikleri düzlük alanlarda çevreyi tahrip ederek büyük zararlara yol açmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi aldığı tedbirlerle bu taşkınları önlemek ve şehri muhtemel afetlerden korumak için sel kapanları gibi mühendislik uygulamaları gerçekleştirerek ileride yaşanması muhtemel afetlerin önüne geçmeye çalışmaktadır. Çünkü Büyükşehir Belediyesi bazen can kayıplarının da yaşanmasına sebep olan bu sel felaketlerinin şehrin imajına zarar verdiği gibi, insan ve maddi kayıplar yoluyla kentsel görünüm ve gelişmeyi de olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir.

Halihazır durumda inşaatları tamamlanarak uygulamaya konulan; eski dere yataklarının görünür kılınması, bunların üstü açık kanallar haline getirilmeleri ve söz konusu akarsuların henüz kentsel alana ulaşmadan sel kapanları ile önlerinin kesilmesi gibi tedbirlerin gerçekten işe yarayıp yaramadıkları henüz anlaşılamamıştır. Çünkü son yaşanan sel felaketinden bu yana aynı düzeyde bir yağış düşmemiş, sel ve taşkın olmamıştır. Fakat alınan tedbirler ve inşa edilen sel kapanları sayesinde halk daha huzurludur ve yağışlı havalarda eskisi gibi endişeli bir bekleyiş içinde değildir. Daha önce Meteorolojinin kuvvetli yağış uyarılarının ardından gerek Büyükşehir Belediyesi gerekse alt belediyeler vatandaşları tedbirli olmaları için uyarırken günümüzde Meteoroloji'nin kuvvetli yağış veya fırtına ikazlarının ardından belediyeler bu tür taşkın, sel vb afetlere karşı uyarı yapmamaktadırlar. Şayet uzun vadede bu tedbirlerin başarılı olduğu görülürse, Samsun şehri,

sadece Türkiye’de değil dünyanın başka yerlerindeki benzer topografya şartlarına sahip kentleri için de başarılı bir uygulama örneği olacaktır.

Kaynakça

- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya’da ve Türkiye’de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34.
- Bahadır, M. (2014). Samsun’da meydana gelen 4 Temmuz ve 6 Ağustos 2012 taşkınlarının iklimik analizi, *İ.Ü.Ed. Fak. Coğ. Böl. Coğrafya Dergisi*, 29, 28-50.
- Bodur, A. (2018). Sel ve İstanbul: Sel riskine karşı yapılan dere ıslah çalışmaları ile ilgili bir değerlendirme. *Dirençlilik Dergisi*. 2(1), 57-68.
- Ceylan, A.; Ayvacı, H.; Akgündüz, S.; Hüküm, H.; Güser, Y. (2015). Şehir selleri tahmin ve erken uyarı modeli. https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/sehirselleri_atmos.pdf [Erişim 11 Eylül 2018].
- Chang, F. J.; Chang, K. Y.; Chang, L. C. (2008). Counterpropagation fuzzy-neural network for city flood control system. *Journal of Hydrology*, 358(1-2), 24-34.
- DMİGM Samsun Meteoroloji İstasyonu, 2006, Yayınlanmamış Döküm Cetvelleri. Samsun.
- Gürses Gazetesi (1977). 5 Temmuz 1977 tarihli gazete.
- Kadioğlu, M., 2008: Sel, Heyelan ve Çığ için Risk Yönetimi; Kadioğlu, M. ve Özdamar, E., (editörler), “Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri”; s. 251-276, JICA Türkiye Ofisi Yayınları No: 2, Ankara.
- Karadeniz Postası. (1980). 15 Mayıs 1980 tarihli gazete.
- Samsun Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü, 2007, Yayınlanmamış Doğal Afetler Verileri, Samsun.
- TÜİK. (2020). ADNKS 2019 yılı Samsun nüfus istatistikleri.
- Uzun, A. (2010). Samsun şehir taşkınlarına coğrafi bakış. II. Ulusal taşkın Sempozyumu (22-24 Mart 2010), Tebliğler Kitabı (45-52) Afyonkarahisar.
- Worldbank (2011) Five Feet High and Rising Cities and Flooding in the 21st Century, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3412/WPS5648.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Zeybek, H.İ. (1998). 22 Mayıs 1998 Havza sel-taşkın felaketi, *Ondokuz Mayıs Üniv. Eğitim Fak. Dergisi*, 11, 157-164.
- Zeybek, H. İ., (2007). Samsun İlinde Etkili Olan Başlıca Doğal Afetler, Geçmişten Geleceğe Samsun, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yay. Sayfa 343-366, Samsun.
- URL-1: <https://www.cnnturk.com/yasam/uzmanlar-uyardi-yazin-sel-artacak>
- URL-2: www.arkitera.com/h21631-samsunun-caddelesen-dereleri.html
- URL-3: <https://www.samsun.bel.tr/proje-detay.asp?proje=483-dere-islahi-ve-sel-kapani-projeleri>.

Arşivinden faydalanılan kişiler ve yerel gazeteler:

Cevdet Yılmaz Arşivi

Samsun Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Vedat Yeter Arşivi

Atıf/Citation

Uğur, A., Aliğağoğlu, A., (2020), Şehir coğrafyası: Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişimi.. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 46-60

ŞEHİR COĞRAFYASI: TÜRKİYE’DE ŞEHİR COĞRAFYASININ GELİŞİMİ

Urban Geography: Development of Urban Geography in Turkey

Doç.Dr. Abdullah UĞUR¹

Prof.Dr. Alpaslan ALİĞAĞOĞLU²

Öz:

Bu çalışmada Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi Batı Dünyası’ndaki şehir coğrafyasının gelişimi dikkate alınarak karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Çalışma, kaynak taraması yoluyla Türkiye’de şehir coğrafyası konusunda yapılmış çalışmaların, Batı Dünyası şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlar açısından, içerik analizi yoluyla ortaya konulmaktadır. Çalışmanın veri kaynaklarını Türkiye’de coğrafya alanında yayınlanan süreli yayınlardaki şehir coğrafyası çalışmaları ile şehir coğrafyası konusunda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışma, pozitif-normatif bakış açısıyla ele alınmaktadır. Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişim süreci üç döneme ayrılarak incelenmektedir. Bu inceleme sonucunda Türkiye’nin şehir coğrafyasında görülen yaklaşımlar ile Batı Dünyası şehir coğrafyasında görülen yaklaşımlar açısından farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar, ilk dönemde çok büyük değilken zamanla artış göstermiştir. Türkiye’deki şehir coğrafyasında Alman ve Fransız ekolünün etkisi söz konusudur. Bu etki günümüze kadar gelmiştir. Türkiye’de şehir coğrafyası, Batı Dünyası şehir coğrafyasında ortaya çıkan yakın zamanlı değişimler konusunda istenilen düzeye gelmiş değildir.

Anahtar Kelimeler: Şehir coğrafyası, Coğrafya, Bilimsel gelişme, Türkiye, Batı Dünyası

Abstract:

In this study, the development of urban geography in Turkey is comparatively dealt with considering the development of cities in the Western world. Working through literature review of studies on the urban geography in Turkey, content analysis is revealed in terms of effective approaches to urban geography in the Western world. The study data sources are published articles on urban geography and graduate and doctoral thesis on the urban geography in Turkey. The study is taken from a positive-normative point of view. The development of urban geography in Turkey is divided into three periods. At the end of this analysis, the approaches to urban development in Turkey and the approaches to urban development in Western world Show differences while these differences are not so severe in the initial periods, they increase in time. There is an German and France style on urban geography in Turkey. This effect is still pervasive. The changes in urban geography in Turkey are still behind the changes observed in the urban geography of the Western word.

Keywords: Urban geography, Geography, Scientific development, Turkey, Western World

¹ Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü. abdullahugur@pau.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8502-1297

² Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6198-3878

1. Giriş

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, liberal ekonomiye sahip ülkelerde hızlanan sanayileşme ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomik bakımdan 1950’liler ve 1960’ların başları bir refah ve bolluk dönemi, 1960’ların sonu ve 1970’lerin başları ise ekonomik sorunların iyice arttığı ve bununla bağlantılı toplumsal huzursuzlukların ortaya çıktığı bir dönemi yansıtmaktaydı. Öyle ki Dünya, 1950’lerden itibaren hızlanan sanayileşme ve makineleşmenin yaygınlaşmasıyla gittikçe artan çevre sorunlarının yanında liberal ekonomilerde 1970’lerin başlarında üretimin azalması ve enflasyonun artışıyla aynı yıllara denk gelen petrol fiyatlarındaki artışla bir kriz dönemine girmişti (Özgüç ve Tümertekin, 2010: 272-273, 304). Böylece bozulan sosyo-ekonomik ve doğal çevre dengesi ile bunlarla bağlantılı çeşitlenen sorunlar nedeniyle küresel liberalizmde 1970’lerden itibaren artık daha zor yaşanabilir görünüyordu (Wallerstein, 2012: 82, 89-95).

Küresel liberal ekonomilerde 1960’ların sonu 1970’lerin başlarında artış gösteren sorunların analizi ve bunlara çözüm önerileri geliştirme süreci, beşeri bilimlerde varlık gösteren mevcut akımların eleştirilmesi ile karşılık bulmuş ve farklı birçok yeni akımın gelişimiyle sonuçlanmıştır. Beşeri bilimlerdeki bu gelişmeler coğrafya üzerinde de kendisini göstermeye başlamıştır. Batı Dünyası coğrafyasındaki bu değişimler özellikle 1970’lerde egemen olmaya başlayan çoklu bakış açısıyla daha da önemli hale gelmiştir. Bundan beşeri coğrafya ve özellikle de şehir coğrafyası yoğun bir şekilde etkilenmiş durumdadır. Batı Dünyası coğrafyasında 1970’lerden sonra meydana gelen değişimlerin Türkiye’deki coğrafi çalışmalara ne derece yansıdığı ve Türkiye’deki coğrafyanın gelişimi ile bu değişimin neresinde olduğu ve sorunları Tümertekin (1971, 1998), Akkan (1972) Erinç (1973), Koçman (1999), Kayan (2000), Özgüç ve Tümertekin (2010), Kaya (2005), Gümüştü (2012) ile Özgür ve Yavan (2013)’in çalışmalarında farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Türkiye’deki coğrafyanın gelişimi; genel, fiziki veya beşeri yönden ele alınmasının yanında bu gelişimin daha detaylı olarak ortaya konulması ancak alt bilim dallarına inilerek analiz edilmesiyle elde edilebilir. Bu bakış açısıyla beşeri coğrafyanın bir alt dalı olan şehir coğrafyasının Türkiye’deki gelişimi ve Batı Dünyası şehir coğrafyasında meydana gelen gelişmelerden ne derece etkilendiği analizi bu çalışmanın başlıca amaçlarını oluşturmaktadır.

Çalışma giriş bölümünden sonra üç ana başlık altında irdelenmektedir. Yöntem, veri ve sınırlılıklar başlığı altında çalışmada kullanılan yöntem ile verilerin kaynağı, bu verilerin nasıl elde edildiği ve sınırlılıkları ele alınmaktadır. İkinci başlıkta kavramsal çerçeve verilmektedir. Kavramsal çerçevede şehir coğrafyasının doğası ve kullanılan başlıca yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bunlar erken yaklaşımlar ve modern yaklaşımlar şeklinde irdelenmektedir. Üçüncü başlıkta Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişimi üç farklı dönem halinde incelenmektedir. Çalışma, genel bir değerlendirme ve bunlara bağlı sonuçları içeren sonuç bölümü ile sona ermektedir.

2. Yöntem, Veri ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişimi, kaynak taraması yapılarak, eleştirel yönden ele alınmaktadır. Çalışmanın veri kaynağı, Türkiye’de yayınlanmış coğrafya dergileri ile coğrafya alanında yapılmış yüksek lisans ve doktora düzeyindeki tezlerle sınırlı tutulmuştur. Türkiye’de hiç kuşkusuz coğrafya dergileri ve coğrafya alanında yapılan lisansüstü çalışmaları coğrafi çalışmaların tamamını içermemektedir. Ancak veri kapsamının genişliği ve çalışmanın makale boyutunda olması nedeniyle bu sınırlamayı gerekli kılmaktadır. Çalışmada pozitif-normatif bakış açısı kullanılmaktadır. Pozitif yaklaşım var olanı ortaya koyarken, normatif yaklaşım olması gerekeni ortaya koymaktadır (Özgür ve Yavan, 2013: 16-17). Var olan durum Türkiye’de coğrafya dergilerinde yayınlanan 3284 adet makalenin taranması (Tablo. 1) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez merkezi kütüphanesinde 1973-2020 yılları arasında şehir coğrafyası üzerine yapılmış 180’i yüksek lisans ve 48’si doktora olmak üzere toplam 228 adet lisansüstü tezin analiz edilmesi ile ortaya konulmaktadır. Gerek belirtilen dergilerdeki makaleler gerekse yüksek lisans ve doktora tezlerinin şehir coğrafyası açısından tasnifi yapılırken eserlerin başlıkları ile bu eserlerin içerik analizi yapılarak çalışmanın veri tabanı oluşturulmuştur.

Tablo 1. Türkiye'nin coğrafya dergilerinde yayınlanan makale sayıları

Dergi adı	Şehir coğrafyası makale sayısı	Toplam makale sayısı
Coğrafi Bilimler Dergisi (2003-2020) (Ank. Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi yayını)	18	199
Coğrafya Araştırmaları (1989-1996) (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu yayını)	6	61
Coğrafya Araştırmaları Dergisi (1966-1988) (Ank. Üniv. DTCF Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü yayını)	4	96
Doğu Coğrafya Dergisi (1995-2019)	68	562

Ege Coğrafya Dergisi (1983-2019)	22	234
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi (1985-2019)	24	251
İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi (1951-1980)	20	319
İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Dergisi (1984-1994)	8	167
Marmara Coğrafya Dergisi (1996-2020)	48	667
Türk Coğrafya Dergisi (1943-2019)	40	618
Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (1992- 2001)	7	110
Toplam	265	3284

Batı Dünyası şehir coğrafyası çalışmalarında etkisini göstermeye başlayan yaklaşımlar ise olması gerekeni (normatifi) ifade etmektedir. Hall (2001)'a göre Batı Dünyası şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlar, 1950 yılına kadar ortaya çıkan yaklaşımlar “erken yaklaşımlar” ve 1950 yılından sonra ortaya çıkan yaklaşımlar ise “modern yaklaşımlar” olarak ele alınmaktadır (Tablo 2). Bu yaklaşımların Batı Dünyası şehir coğrafyasını etkileme süreçleri ve içerikleri kavramsal çerçeve başlığı altında detaylandırılmıştır. Çalışmada Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi üç döneme ayrılarak ele alınmaktadır. Dönem aralıklarının belirlenmesinde; şehir çalışmalarıyla ilgili yayınların sayısı ve içeriklerinin yanında Türkiye’de coğrafyanın gelişimini ele alan çalışmalarda oluşturulan dönem aralıklarından da yararlanılmaktadır. Bununla birlikte bu dönemlerin oluşturulmasında Türkiye’de şehirleşmenin gelişim süreci ve bu süreci inceleyen çalışmaların dönem aralıkları da dikkate alınarak yapılmaktadır. Tüm bu etkenlere rağmen dönem aralıklarının öznel bir nitelikte olduğu da bilinmelidir. Ayrıca Batı Dünyası şehir coğrafyası çalışma alanları ve yoğunluğunu kapsayan 1973 yılında yapılmış bir çalışma aynı döneme denk gelen Türkiye’deki şehir coğrafyası çalışma alanlarıyla karşılaştırma olanağı sağlamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde bu kapsamada Batılı şehir coğrafyası yazını değerlendirilen bir çalışma olmadığından karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır. Bu durum makalenin sınırlılığı olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 2. Batı Dünyası şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlar

Erken yaklaşımlar (1950 yılına kadar)	Modern yaklaşımlar (1950 yılı sonrası)
Morfolojik yaklaşım	Pozitivist yaklaşım
Fonksiyonel yaklaşım	Davranışsal yaklaşım
Kuruluş-gelişim yaklaşımı	Hümanistik yaklaşım
Kültürel-genetik yaklaşımı	Yapısalcı yaklaşım
	Postmodern yaklaşım

3. Kavramsal Çerçeve

Bir mekân bilimi olan coğrafya “ayrı ayrı yerlerdeki tüm fiziki ve beşeri olayların etkileşimi, yerler arasındaki bu etkileşimin hangi kalıplar yarattığı ve mekânı nasıl örgütlediğinin çalışılmasıdır” (Bergman, 1995: 2). Coğrafi çalışma, doğa tarafından yaratılan insan eylemi sonucu değişen yeryüzünün, incelenmesidir (Tümtekin ve Özgüç, 1998). Coğrafya genel olarak iki başlık altında incelenir. Bunlar fiziki ve beşeri coğrafyadır. Fiziki coğrafya yeryüzünün fiziki kısımlarıyla ilgilidir. Beşeri coğrafya ise insanı, özelliklerini ve faaliyetlerini, kısaca insan ile mekân arasındaki ilişkileri inceler. Şehir coğrafyası, beşeri coğrafyanın bir alt dalı olan yerleşme coğrafyası içinde incelenir. Yerleşmeler, insanın var oluşu için mutlak biçimde gerekli olan bina ve meskenlerden oluşan birimlerdir. Yerleşme coğrafyası farklı ölçekte bu barınma birimlerinin ortaya çıkış nedenleri ve özelliklerini kendi ilkelerine göre araştırmaktadır. Şehirler büyük olan yerleşim birimleridir. “Kırsallığın karşıtı olan şehir, toprakla ilişkisi olmayan ve birbiriyle yakından ilişkili faaliyetlerin sınırları belli bir alanda toplandığı yerleşmedir. Şehir yerleşmeleri yeryüzü üzerindeki insan yapımı yaşam alanlarıdır” (Dickinson, 1948: 221-238). Şehir coğrafyası insan yapısı yaşam alanlarının, doğuşu, oluşumu, iç düzeni ve çevresiyle olan ilişkilerini biçimlendiren fiziki ve sosyo-ekonomik süreçleriyle ilgilidir. Doğal koşullar yanında bu süreçler daha çok beşeri karakterlidirler. Başka bir şekilde tanımlanırsa şehirler, “sosyal süreçlerle mekânsal yapıların sürekli bir etkileşim içinde olduğu organik yapılarıdır” (Aytaç, 2007: 199-226). Şehir coğrafyası şehir ve kasabalarını dağılışının açıklanması, şehirler içinde ve arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması ile ilgilenir (Pacione, 2005). Şehirle ilgilenen diğer bilimlerle ortak olarak şehir coğrafyası, şehirleşme süreci, şehirselleşme mekânın sosyal farklılaşması, şehirselleşme ekonomisi, çevresel problemler ve günlük hayatın mekândaki iziyle ilgilenmektedir (Hutchison, 2010).

Şehir coğrafyasının geçmişi Strabon’a kadar uzanmaktadır. Ancak modern anlamda şehir coğrafyası, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Avrupa’da, özellikle Almanya’da şekillenmeye başlamıştır. Şehirlerin lokasyonu ve dağılışı ile ilgili ilk çalışmaların Almanya’da Ratzel, Richthofen ve Hettner, İngiltere’de ise Chisholm tarafından yapıldığı görülmektedir. OttoSchülter, şehir içi arazi kullanım düzeninin açıklanması ve şehirlerin coğrafi görünümünün bir parçası olarak çalışılması ile ilgili metodolojik çalışmalar yapmıştır. Hettner,

özellikle limanları bulunan şehirleri çalışmıştır. Karl Hassert’in “Genel Şehir Coğrafyası” adlı eseri 1907 yılında yayınlanmıştır. Sonraki çalışmalar şehir coğrafyasının içeriği ve metodolojisi ile ilgili olmuştur. Daha sonraki yıllarda Sten de Gear, Stockholm; Roal Blanchard, Grenoble ve Annecy; Hans Bobek, Innsburg şehirleriyle ilgili araştırmalarda bulunmuştur (Mayer,1954: 143-166). Bu dönemde daha çok şehirlerin sit ve situasyonun araştırılması veya doğal çevrenin şehrin gelişimine olan etkisi incelenmiştir (Carter, 1976). Nitekim Blanchard, Grenoble şehri üzerine yazdığı kitabın önsözünde, şehirlerin kökeni ve gelişiminde onların sit alanlarının fiziki özelliklerinin etkili olduğunu dile getirmiştir (Pinchemel, 1983: 295- 318). Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de ise şehir coğrafyasıyla ilgili dersler 1940’lı yıllardan sonra verilmeye başlanmıştır. Murphy’nin 1945 yılında ele aldığı “The American City: An Urban Geography” adlı eser ABD’de ilk şehir coğrafyası eserini oluşturmuştur. Buna karşın ABD’de Chaunchy Harris ve Edward Ullman şehir coğrafyasının kurucuları olarak kabul edilmektedir. Bu ülkede şehir coğrafyasıyla ilgili çalışmalar 1950’li yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır.

Şehir coğrafyası, coğrafyanın ansiklopedik, klasik, bölgesel coğrafya ve uygulamalı coğrafya olmak üzere dört dönemde sıralanabilecek gelişim süreci içinde, son dönemde ortaya çıkmıştır (Karaboran, 1989: 81; Doğanay ve Doğanay, 2015: 156). Ansiklopedik dönemde bugünkü anlamda olmasa bile şehirlerden bahsedilmektedir. Örnek olarak Strabon, şehirlerin lokasyonunun onların gelişiminde etkili olacağını düşünmektedir (Carter, 1976). Başlangıçta şehir coğrafyasının merkezinde sit alanları vardı. Sit alanlarının tanımlanması, özellikleri, sınıflandırılması, sit ve situasyonun etkileşimi konuları ele alındı. Bu etkileşim fiziksel koşullarla, yani çevreci deterministik bakış açısıyla incelenmekteydi. Modern coğrafyanın başlangıç döneminde ortaya çıkan deterministik bakış açısında odak noktası, doğa ve insan arasındaki ilişki olmuştur. Bu bakış açısına göre beşeri olaylar, doğal koşulların baskısı altında en güçlünün hayatta kalması esasına göre şekilleniyordu (Holt-Jensen, 1999). Daha sonra şehirler bölgesel bakış açısıyla ele alınmıştır. Bölgesel bakış açısıyla ele alınca şehir coğrafyası, şehrsel ölçekte yapılan bölgesel coğrafyadan başka bir şey değildi. Bölgesel bakış açısı pasibilist (mümküncülük veya imkancılık) yaklaşımı kullanıyordu. Buna göre, fiziki çevrenin sosyal dünya üzerinde belirli sınırlamaları vardı. Ancak insanlar da kendi ihtiyaçları doğrultusunda çevreyi değiştirme imkânına sahipti (Öztürk ve Karabağ, 2013: 8-32). Açık biçimde anlatılırsa, “doğa her şey, insan da güçsüz değildi” (Tümertekin ve Özgüç, 1998). İnsanların sahip oldukları kültür veya hayat tarzı bu değişimi sağlayacak en önemli etkendi. Yine Fransa’da şehir coğrafyasının ortaya çıkışı, Vidalcı bakış açısının hâkim olduğu bir döneme rastlamaktaydı (Pinchemel, 1983). Şehirlerin morfolojik bakımdan incelenmesinin ön plana gelmesi bölgesel bakış açısı demektir.

Şehir coğrafyası, gelişimini, farklı dönemlerde hâkim olan yaklaşımlarla sürdürmüştür. Bunlardan erken yaklaşımlar olarak da ifade edilen ilk grubu; morfolojik, fonksiyonel, kültürel-genetik ve kuruluş-gelişim yaklaşımlarını kapsamakta olup 1950’li yıllara kadar etkin durumda varlık göstermiştir (Hall, 2001: 20).

Şehir coğrafyasında morfolojik akım, Almanya’da ortaya çıkmış, zamanla diğer alanlara (İngiltere ve Kuzey Amerika) yayılmıştır. Alman morfogenetik gelenek Schülter, Geisler ve Hassinger’e kadar uzanır. Dörries, Bobek, Lichtenberger, Sabelberg, Krings Almanya’da morfolojik yaklaşımla anılan diğer önemli kişilerdir. Christaller’in (1933) merkezi yerler teorisinden sonra bu ülkede yapılan çalışmalarda fonksiyonel bakış açısı ön plana çıkmıştır (aktaran Whitehand, 1987). Morfolojik akımda M.R.G. Conzen, Büyük Britanya’da ilk planda yer alır. Fleur, Smailes, Carter diğer önemli kişilerdir. Yaklaşım 1930’lu yıllarda ABD’de de etkili olmaya başlamıştır. Colby, Murphy ve Berry daha çok sosyo-ekonomik bağlamda çalışmalar yapmışken, Leighly, Spencer, Rickert, Bastian ve Jakle konuyu kültürel bakış açısıyla incelemişlerdir (Whitehand, 1987: 250-276). Ancak, Amerikan şehirlerinin yakın tarihli geçmişi nedeniyle yaklaşımın bu ülkede pek gelişmediği de söylenmektedir (Mayer, 1954). Bugün Morfolojik yaklaşım kendi içerisinde üç farklı bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Şekil veya biçim anlamına gelen morfoloji veya fizyonomi kavramı yerleşme coğrafyasında yerleşmelerin şekilsel unsurlarını ifade etmektedir (Tolun-Denker, 1976: 4). Yerleşmelerin şekilsel unsurları, onu meydana getiren konutların arazi üzerindeki dağılışı düzeniyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır (Özçağlar, 2000: 64). Morfoloji veya fizyonomi kavramı şehir morfolojisi olarak da tanımlanmış ve “Urban Landscape” veya “Townscape” (şehrsel coğrafi görünüm) olarak ifade edilmiştir. Buna göre “Townscape”, şehirlerin fiziksel formu, alan ve binaların yerleşme alanı üzerindeki dağılışı düzenini kapsamaktadır (Smailes, 1966: 84). “Townscape”; cadde-sokak düzeni, binaların mimari sitil ile tasarımı ve arazi kullanımı olmak üzere üç önemli unsurdan oluşmaktadır (Herbert ve Thomas, 1982: 12). Bununla birlikte “Townscape” kavramı belirtilen anlamının yanında zaman içinde farklı disiplinler tarafından “bütünüyle öznel şehir imajı” anlamında da kullanılır olmuştur (Carter, 1976: 142; Johnson, 1966: 21-23). Bu alanda son yıllarda yapılan çalışmalarda ise özellikle şehrsel alanların şekil ve tasarımında mimar, planlamacı ve yöneticilerin etkileri üzerinde odaklanılmaktadır (Hall, 2001: 20).

Morfolojik çalışmaların bir parçası da kuruluş-gelişim ve fonksiyonel yaklaşımdır. Morfolojik ve fonksiyonel çalışmalar, kuruluş-gelişim açısından veya evrimsel olarak incelenmediği sürece, yüzeysel kalır. Çünkü morfoloji ve fonksiyonel yapı zaman içinde değişebilmektedir (Murphy, 1974: 5). Kuruluş-gelişim akımı 20. yüzyılın ilk yıllarında Alman coğrafyacılar arasında yaygın olarak etkili olduğu görülmüştür (Hall, 2001: 20). Kuruluş-gelişim akımı Ertin (1994), Somuncu (1995) ve Uğur (2003)'un çalışmasında yer aldığı gibi şehrsel gelişim, şehrsel alanların büyüme devrelerine göre ele alınmaktadır. Bir yerleşmenin kuruluş-gelişimi analiz edilirken o yerleşmede ve çevresinde geçen tarihî olayların anlatımından çok, çeşitli kaynaklardan yararlanılarak onun ele alındığı dönemdeki coğrafyası ortaya konulması amaçlanmalıdır (Tuncel, 1971). Yerleşmenin gelişim evreleri tespit edilirken öncelikle yerleşmenin fizikî büyümesi ile mevcut kartografik ve yazılı kaynaklar incelenmelidir (Uğur ve Aliğaoğlu, 2019: 7-8).

Fonksiyonel akım ise şehirlerin sahip olduğu işlevleri üzerinden şekillen bir akımdır. Şehir coğrafyasında fonksiyon kavramı, bir şehir yerleşmesinin ortaya çıkışını, gelişimini sağlayan faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Beaujeu-Garnier ve Chabot, 1967: 106). Fonksiyonel akım; biri şehrin kendi ve çevresi için ortaya çıkmış merkezi yer olarak rolü diğeri ise bu fonksiyonların şehir içinde dağılışı olmak üzere iki yönü bulunmaktadır (Tolun-Denker, 1976).

Kültürel genetik akım, bir kültürel alan veya bölgenin parçaları olarak kavranabilen elemanların incelenmesi üzerine şekillenmiştir (Tolun-Denker, 1976: 6). Kültür, şehirleri birçok yönüyle etkilemektedir. Farklı kültürel bölgelerde farklı şehrsel tipler ortaya çıkmaktadır. Kısacası, bütün şehirler buldukları alanın kültürlerini ifade ederler (Holnzer vd., 1967: 367-381). Bu yaklaşım bakış açısıyla, İslâm şehirden söz edilebileceği gibi, Orta Çağ şehri veya Latin Amerika şehirden de söz etmek mümkündür.

Şehir coğrafyasında etkili olan yaklaşımlarda 1950'li yıllardan sonra önemli değişimler meydana gelmiştir. 1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan pozitivist, davranışsal, hümanistik ve yapısalcı yaklaşımlar, Hall tarafında modern yaklaşımlar olarak tanımlanmıştır (Hall, 2001: 21). Modern yaklaşımların şehir coğrafyasındaki etkisi özellikle 1970'li yıllardan itibaren artmıştır. Böylece şehir coğrafyası 1970'lerden itibaren çoklu yaklaşım açılarının etkisinde kalmıştır. Ancak erken yaklaşımlardan morfolojik yaklaşımın kuruluş-gelişim ve fonksiyonel yaklaşımı da içine alarak günümüze kadar geldiğini de unutmamak gerekmektedir.

Pozitivist (olgucu) yaklaşım, bilimsel metodu dikkate alır. Pozitivist bilim felsefesine göre bilgi duyu organları, gözlem ve deneyimle sağlanır. Sezgi, ilham ve metafizik yöntemleriyle elde edilen bilgi, doğru değildir. Sadece gözlemlenen ve algılanabilen şeylerin varlığı doğrulanabilmektedir (Yavan, 2005: 405-414). Pozitivist yaklaşım, kanunlar bulmaya yönelik olduğundan nomotetik yaklaşımı benimser. Sayısal devrimle iç içe olan yaklaşımda evrensel kanunlar ve bunların neden olduğu gözlemlenebilir kalıplar ortaya konulmaktadır. Bunlar sayılar, istatistikî tasvirler, istatistiksel güdüleme, hipotez testleri ve modeller kullanılarak açıklanmaktadır (Bergman, 1995). Pozitivist yaklaşım kendi içinde ekolojik ve neo-klasik yaklaşım olarak ikiye ayrılmaktadır. Ekolojik yaklaşımda, insan davranışının ekolojik yapı ile şekillendiği ifade edilmektedir. Darwin'in düşünce yapısıyla şekillenmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda esas olan, yaşam ağı olarak adlandırılan süreçte bütün organizmalar karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunmaktadırlar. Yaşam ağında aynı habitatta yaşamak zorunda olan canlılar (bitki ve hayvan türleri) birbirleriyle mücadele ve rekabete girerek hâkimiyet ilkesine göre yer seçerler. İnsan yerleşmelerinde de benzer süreç meydana gelir. İnsanlar aynı habitatta rekabet içerisindedirler. Rekabette belirleyici unsur merkezi ve uygun mekânların ele geçirilmesi şeklindedir. Sonuçta sanayi ve ticaret şehrsel mekâna hâkim olduğu gibi, yüksek gelire sahip en güçlü grup ya da gruplar mekânda en avantajlı yeri, örnek olarak en iyi oturma alanını, elde ederler. Aslanoğlu (1998) ve Kurtuluş (2010)'un çalışmaları bu yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımı seçen şehir coğrafyacıları, kökeni 1920'lere varan Şikago ekolünü benimsemişlerdir. Burgess'in ortak merkezli daireler modeli, Hoyt'un arazi kullanımının sektör modeli ve Chauncy Harris ve Edward Ullman'ın çok çekirdekli modeli bu ekolü seçen coğrafyacıların yaptıkları başlıca katkılar olmuştur. Neo-klâsik yaklaşım ise "insan akılcıdır" esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla insan davranışları tahmin edilebilir. Ekonomik insan (Homo economicus) para ve zaman açısından maliyeti en az, yine aynı açıdan kâr en yüksek düzeye çıkarmak için çalışmaktadır. Bu tür davranış, en yüksek kâr davranışı olarak tanımlanabilir. Merkezi yerler teorisi, Thünen modeli ve Alonso'nun Neo-klâsik yer seçimi teorisi bu yaklaşımla ele alınmışlardır. Ekolojik ve neo-klasik yaklaşımların daha çok teorik olmaları ve şehirlerde artan problemlere çözüm üretememeleri ve pozitivist yaklaşımın objektif bilim olma iddiası gibi nedenlerle davranışsal, hümanistik gibi diğer yaklaşımların, özellikle 1970'li yıllardan sonra, ön plâna çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Uğur ve Aliğaoğlu, 2019: 8-9).

Davranışsal yaklaşım 1970'li yıllarda ortaya çıkmış olup, insan davranışlarında değer yargıları, amaçlar ve güdülerin önemine vurgu yapılmaktadır. "Mekan bütün bireyler tarafından aynı şekilde anlaşılabilir ve tecrübe edinilen gerçek bir fenomen değildir" (Öztürk ve Karabağ, 2013:14). Bu yaklaşımla şehir coğrafyası, şehrsel

çevrede insanların faaliyetleri, karar verme süreci ve çevrelerine verdikleri anlamların çalışılması olarak ifade edilmektedir (Knox,1994). Bu yaklaşıma göre şehirselleşme faaliyetleri ve arazi kullanımı, kafasındaki imajları birbirinden farklı olan insanların bilgi eksikliği içinde aldıkları kararlar sonucunda şekillenmektedir. Ancak bu yaklaşım da yasa benzeri birtakım genellemelerin ortaya çıkarılması ile ilgilenmektedir. Bu nedenle davranışsal yaklaşım pozitivist yaklaşımın bir devamı olarak da kabul edilmektedir (Hall: 2001: 23).

1970’li yıllarda itibaren etkinliğini attıran diğer bir yaklaşım hümanistik yaklaşım olmuştur. Hümanistik (insancıl) yaklaşıma göre bilimsel coğrafya, insan deneyiminin tamamını açıklayamaz. Hümanistik coğrafya yorumlayıcı anlamaya yöneliktir (Bergman, 1995). Bu yaklaşıma göre bireyler ve gruplar ile yer ve coğrafi görünüm arasında derin, öznel ve çok karmaşık olan ilişkiler ağı bulunmaktadır. Çünkü insan, duyu ve düşünceleri ile karmaşık bir varlıktır. İnsanların davranışlarındaki derin anlamlar ancak hümanistik bakış açısıyla ortaya çıkarılabilmektedir. Öyle ki insan ve çevre arasındaki ilişkilerin ampirik araştırmalarla tam olarak ortaya konulamayacağı öne sürülmektedir (Kaya, 2017: 373). Zaten “Hümanist felsefe içindeki fenomenoloji, bilimin amacının açıklamak değil anlamak olduğunu savunuyordu” (Kaya, 2005: 260). Hümanistik coğrafyanın davranışsal yaklaşımdan farklı olarak gerçekliğin sosyal olarak nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmak gibi bir amacı vardır (Öztürk ve Karabağ, 2013). Ancak bu yaklaşımın şehir coğrafyasına olan etkileri sınırlı olmuştur. Bu tür bir yaklaşımla ele alınan çalışmalar, şehir coğrafyasında daha çok monoton ve ruhsuz modern şehirselleşme görünümlere eleştiri nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımla 1976 yılında Edward Relph tarafından ele alınan “Yer ve Yersizlik (Place and Placelessness)” adlı eser en önemli örneklerden biridir. Davranışsal ve hümanistik yaklaşım kendi içindeki farklılığa rağmen her ikisi de teorik şehir modellerinden çok insan ile çevresi arasındaki ilişkide yorumlayıcı anlayışı öne çıkarmışlardır (Hall, 2001: 23).

Yapısalcı yaklaşım “Harvey’in öncülüğünde, coğrafi analizin adanmış bir Marksist yorumuna yönelmiştir” (Soja, 2017: 75). Karl Marx’a göre, tarih boyunca ilkel, köleci, feodal ve kapitalist ile sosyalist olmak üzere farklı üretim şekilleri ortaya çıkmıştır. Üretim şekillerine bağlı olarak ekonomik ve sosyal üst yapı arasında belirli yapısal bağlantılar ortaya çıkmaktadır. Ekonomik temeldeki değişim sosyal üst yapıyı şekillendirmektedir. “Kent, sermaye dolaşım sürecinde kazanılan parasal gelirleri (ücret ve karlar) ya da bu sürecin türevleri olan gelirleri (rant, vergiler, faiz, tüccar gelirleri, hizmetler için yapılan ödemeler) kullanarak kendilerini yeniden üreten bireylerin yerleştiği yerdir” (Harvey, 2015: 317). Sosyal eşitlik ve ekonomik temel üzerine kurulu Marksist coğrafyaya göre, toplumsal sorunların temel kaynağı, bir sermaye birikim süreci olan kapitalist üretim ilişkilerinde yatmaktadır. Dolayısıyla kapitalist üretim, şehirselleşme süreçlerinin esas nedenidir. Kapitalist üretimde varlık ve yokluğun birlikteliği söz konusudur. Çevre şehirselleşme, şehirselleşme, toplu alışveriş merkezleri, yerinden edilme süreci (soylulaştırma), kapalı toplumlar (gated community ya da walled community) kapitalizmin mekâna yansımalarının örneklerini teşkil etmektedir. Bunlar, şehri soyut, kâr arayışlarının en yüksek boyuta çıktığı bir alan olarak görmekte ve değişim değerini merkeze almaktadır. Kapitalist üretimin aksine Marksist yaklaşımda şehir yaşam mekânı olarak kabul edilmekte, kullanım amacı öne çıkarılmaktadır. Harvey’in “Sosyal Adalet ve Şehir” (Harvey, 2003) adlı eseri bu yaklaşımı ele alan önemli bir çalışmadır. Özetle bu yaklaşımda, “modern coğrafyanın bildik konuları Marksist analiz ve yorumlamaya tabii tutulmaktadır: Arazi rantı, arazi kullanım kalıpları, yapı çevrenin çeşitli biçimleri, sanayinin ve ulaşım güzergâhlarının konumu, şehirselleşme biçimi ve şehirselleşme ekolojisinin gelişimi, şehirselleşmiş alanlarının işlevsel hiyerarşisi, eşitsiz bölgesel gelişimin nedenleri, yeniliklerin yayılması, algısal ve zihinsel haritaların kullanımı, ulusal zenginliğin eşit olmayan gelişimi ve son olarak yerelden küreselleşen coğrafi tablonun oluşumu” (Soja, 2017: 75) yer almaktadır.

Şehir coğrafyasında 1980’lerin sonları ve 1990’larda etkili olmaya başlayan diğer bir yaklaşım ise postmodern yaklaşımdır. Postmodern teori büyük anlatıların reddi ve beşeri farklılıklar üzerine kuruludur. Postmodern düşünce genel kanun ve modeller bulmaya çalışan mantıksal pozitivism, eşitlik ve sosyal adalet üzerine kurulu daha çok kapitalizmin iç çelişkileri üzerinden açıklama yapan yapısalcılıktan uzaktır. “Tarih ve ilerleme, hakikat ve özgürlük, akıl ve devrim, bilim ve sanayicilik postmodernlerin tarihin çöplüğüne havale etmek istedikleri modernliğin büyük anlatılarıdır” (Kumar, 2010: 106). Postmodern mimari düşünce modernizmin fonksiyonel anlayışı yerine stillerin farklılaşması üzerinde durur. Postmodern şehirselleşme görünümü daha çok estetik üzerine temellendirilmiştir. Hoşluk, dokulu zarafet ve işlenmiş yüzeyler estetik ile ilgilidir. Yerelleşen bağlantı ve yaya-otomobil ayrımı diğer özelliklerdir (Relph, 1987). Postmodern şehirselleşmede şehirselleşen kenar, şehir merkezinde kalan faaliyetleri örgütlemekte, şehirselleşme sürecinde küresel ölçekli, şirket hâkimiyetli bağlantı, bireyselliğin yerini almaktadır. İlerlemeci olmayan karmaşık şehirselleşme süreçleri ilerlemeci şehirselleşme sürecinin yerini almaktadır (Dear, 2002: 5-32). Post modern şehirselleşmede farklılık, teklik ve bireysellik ön plana çıkmakta, şehirselleşme olaylara çoklu bakış açısı getirilmekte; toplumun bütün sınıfları dikkate alınmaktadır. Şehirselleşen iş pazarında cinsiyet farklılaşması yanında dışlanma mekânları, cinsellik, etnik ve sınıfsal farklılık, evlilik, yaş, engelliler açısından da irdelenmektedir.

4. Türkiye’de Şehir Coğrafyası

4.1. Şehir Coğrafyasının Başlangıç Yılları (1950-1980)

Türkiye’de 1950-1980 dönemini şehir coğrafyası açısından hızlı şehirleşme ve şehir coğrafyasının oluşum yılları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemde Türkiye’deki coğrafya dergilerinde şehirlerle ilgili makale çalışmaları Selen (1945)’in çalışması dikkate alınmazsa 1950 yılından sonra ortaya çıktığı görülür. Dönem boyunca coğrafyacılar şehir coğrafyasıyla ilgili coğrafya dergilerinde 27 makale yayınlamışlardır. Bu çalışmalarda Tunçdilek (1957), Yücel (1960,1961), Tümertekin ve Korkut (1964), Tümertekin (1965,1980), Darkot (1967) Tolun-Denker (1970, 1973) Şen (1974), Korkut (1974), Emiroğlu (1975) ve Tuncel (1973, 1977, 1980) ön plana çıkan coğrafyacı bilim insanlarıdır. Bu dönemde makale düzeyindeki çalışmalar dışında doktora tezi bazında da çalışmalar verilmiştir. Şen (1971) ve Karaboran (1975) bu alanda doktora tezi yapan ilk bilim insanlarıdır. Her iki coğrafyacı bu süreci Almanya’da tamamlamışlardır. Şen “Ankara Şehrinin Mesken Alanlarının 1923’ten beri Gecekondu Sorunu Açısından Gelişimi” adlı doktora tezini 1971 yılında tamamlamıştır. Karaboran ise kısaca adı "Yukarı Çukurova’da Osmaniyeye Şehri" olan doktora tezini 1975 yılında tamamlamıştır.

Tablo 3. Türkiye’de coğrafya dergilerinde şehir coğrafyası ile ilgili başlıca alanlarda yapılan makale sayıları (1950-1980)

Makale konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	6
Bölgesel ve şehirselleme planlama	4
Şehirselleme fonksiyonları	6
Şehirlerin evrimi (kuruluş-gelişimi)	3
Nüfusun şehir içi dağılışı	3
Konut ve gecekondulaşma	1
Yer değiştiren şehirler	1
Şehir ve doğal çevre	3
Çevre sorunları	-
Kültürel genetik açıdan şehirler	-
Diğer	-
Toplam	27

Bu dönemde şehirlerle ilgili yapılan makalelerde şehirselleme fonksiyonlarının incelenmesi en önemli konuyu oluşturmuştur. Şehirleşme ve bölgeselleme planlama konuları ise ikinci önemli çalışma alanıdır. Bununla birlikte şehirlerin kuruluşu ve gelişimi ile şehir, doğal çevre ve şehirselleme nüfus dağılışı diğer önemli çalışma alanlarını oluşturmuştur. Sonuçta bu dönemde gerek makale düzeyinde gerekse lisansüstü şehirselleme çalışmaları; fonksiyonel sınıflandırma, şehirlerin evrimi ile morfolojik yapısı olmak üzere erken yaklaşımların ilk örneklerini meydana getirmiştir.

Dünya ölçüsünde şehir coğrafyası çalışmalarının 1950 yılından sonra ortaya çıkışı düşünüldüğünde Türkiye’nin de bu alanda geç kalmadığını göstermektedir. Nitekim Strand (1973)’in Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Hollanda ve İskandinav Devletleri kökenli 72 coğrafya dergisinin makale ve kitap tanıtımlarının taranması sonucu elde ettiği çalışma dikkate alındığında aynı dönemde Türkiye’nin şehir coğrafyası çalışmalarında da benzer konuların çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Tablo 3 ve 4’ün içerik yapısı Türkiye’de şehir coğrafyasında işlenen konuların Batılı ülkelere göre konumunu ortaya koymaktadır. Şehirleşme her iki tabloda da ele alınan ortak konulardır. Fonksiyonel ve ekonomik yapı; morfoloji ve şehirselleme coğrafi görünüm ile nüfus ve sosyal yapı diğer ortak çalışma alanlarıdır. Tablo 4’te çalışılan konular daha çok çeşitlilik göstermektedir. Yine aynı tabloda Türkiye’de yaygın olarak çalışılmayan bazı konu başlıkları da bulunmaktadır. Banliyöleşme, göç, şehir içi ikamet hareketliliği, algı ve davranış, ulaşım, boyut, dağılım, lokasyon ve şehirselleme sistemler, şehirlerin geleceği gibi konular Türkiye’de bu dönemde henüz çalışılmadığı görülmektedir. Bu durumun başlıca nedeni Türkiye’deki şehirleşmenin Batı Dünyası şehirleşmesinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Uğur, 2014: 353-354). Öyle ki gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’nin de sanayileşme sürecini geç takip etmesi ve sanayileşme sonrası şehirleşmenin de geç başlamasına neden olmuştur (Gillmor, 1974: 174-176). Böylece gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’nin de şehirleşme süreci Batı Dünyası şehirleşme yapısındaki farklılığa bağlı olarak bazı şehirselleme yapıları gelişmemiş veya henüz ortaya çıkmamışlardır. Bu durum Türkiye’nin bu dönemde yapılan şehir coğrafyası çalışmalarında da kendisini göstermiştir. Ancak bu farklılık nedeniyle Türkiye şehir coğrafyası çalışmalarında Batı Dünyası şehir coğrafyası çalışmalarına göre bazı çalışma alanlarının görülmemesine karşılık genelde paralellik gösterdiğini de ortaya koymaktadır. Bunda Türkiye’nin uzun bir süre bir çevre ülkesi konumundan sonra ulusal kurtuluş mücadelesinden başlayarak II. Dünya Savaşı sonlarına kadar süren ülke içi kaynaklara ve ihtiyaçlara bağlı dönüşüm etkili olmuştur (Tekeli, 1982: 41-42). Nitekim bu

dönüşüm bir yandan sanayileşme ve ekonomik kalkınma diğer yandan bilim ve teknolojik yapı üzerinde de kendisini göstermiştir. Öyle ki yeni açılan üniversite ve bölümlerin ilk bilim insanları arasında başta Alman ve Fransız bilim insanları da yer almış, ardından Türk bilim insanları başta yine ağırlıklı olarak bu ülkeler olmak üzere Batı Dünyası ülkelerinde tamamladıkları lisansüstü eğitimi ya da yurtdışı deneyiminin artırılması amacıyla devam ettirilen eğitim faaliyetlerinin etkileri 1970’li yıllara kadar devam ettirilmiştir. Türkiye’nin bu dönemdeki dönüşümlerin coğrafya bilimine yansımalarının yanında coğrafya biliminin kendi iç disiplinindeki yapısından kaynaklı etkileri de yayın performansı ve çeşitliliğinde kendisini göstermiştir. Nitekim bu dönemde Türkiye genelindeki bölüm ve dolayısıyla coğrafyacı bilim insanı sayısının sınırlı olmasının yanında mevcut bilim insanlarının da ağırlıklı olarak fiziki coğrafya alanında yoğunlaşmış olması beşeri coğrafya ve dolayısıyla şehir coğrafyası çalışmalarının göreceli olarak sınırlı kalmasında etkili olmuştur.

Tablo 4. Bazı batılı ülkelerde 1950-1970 yılları arasında şehir coğrafyasının başlıca alanlarında yapılan makale sayıları

Makale konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	205
Boyut, dağılım, lokasyon ve şehirseller sistemler	365
Demografya ve sosyal yapı	212
Göç, Şehir içi ikamet hareketliliği, algı ve davranış	144
Liman şehirleri	214
Şehirseller planlama, şehirlerin geleceği	365
Morfoloji ve şehirseller coğrafi görünüm	65
Fonksiyonel ve ekonomik yapı	498
Banliyöleşme, kır-şehir çeperi, şehirseller tarım, şehirseller faaliyetlerin desantralizasyonu	133
Ulaşım	66
Sanayi şehirlerinin dünya, bölge ve bireysel incelenmesi	619
Klimatoloji ve çevreseller bakış	52
Toplam	2938

Kaynak: (Strand , 1973).

4.2. Erken (Geleneksel) Yaklaşımların Geliştiği ve Modern Yaklaşımların İhmal Edildiği Dönem (1981-2000)

1981-2000 döneminde şehir coğrafyasıyla ilgili yayınlanan makale sayısında artış olmakla birlikte bu artış sınırlı düzeyde kalmıştır. Nitekim dönem boyunca şehir coğrafyasıyla ilgili coğrafya dergilerinde yayınlanan makale sayısı 47 olarak tespit edilmiştir. Bu yayınların niteliklerine bakıldığında ise erken (geleneksel) yaklaşımların farklı çeşitleriyle şekillendiği görülür. Bunun yanında aynı dönemde gittikçe etkinliğini arttırmış özellikle Kuzey Amerika kökenli modern yaklaşımların ise bu dönemdeki çalışmalara yansımadağı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yapılan makalelerin yarısından fazlası (26), şehirseller fonksiyonlar ve şehirlerin kuruluş-gelişimi ile ilgilidir. Şehirleşme konusuyla ilgili 6, şehir ve bölge planlama ile ilgili ise 3 adet yayın yer almıştır (Tablo 5). Bu dönemde şehir coğrafyası yüksek lisans ve doktora tezi düzeyinde de ele alınmaktadır. Dönem boyunca yapılan yüksek lisans sayısı 35’tir. Yüksek lisans tezleri bütünüyle, şehir coğrafyası, şehirseller gelişim veya kuruluş-gelişim bakış açısıyla ele alınmaktadır. YÖK kayıtlarında ilk şehir coğrafyası ile ilgili kayıt Şenol (1985) tarafından hazırlanan "Şarköy Şehir Coğrafyası" adlı yüksek lisans tezdur. Dönem itibarıyla yapılan doktora tezlerinin sayısı ise 18’dir. Bu dönemde yapılan ilk doktora tezi ise, Baykal’ın 1988 yılında tamamlanan "Salihli Kent Coğrafyası" başlıklı çalışmasıdır. Çalışma 1989 yılında Salihli Belediyesi tarafından basılmıştır. Bu dönemde yapılan doktora tezlerinde de geleneksel yaklaşımların farklı çeşitlerinde örnekler verilmiştir. Nitekim tezler konusal olarak bakıldığında, fonksiyonel ve kuruluş-gelişim yaklaşımının önemini koruduğu görülmektedir. Böyle bir durum şehir coğrafyasında Alman ve Fransız etkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu etki günümüze kadar da gelmiştir. Bu dönemde Kuzey Amerika kökenli coğrafyada ve özelde şehir coğrafyasında etkili olan değişimlerin Almanya’nın ve Fransa’nın ve bir bütün olarak Batı Avrupa coğrafyasına ve dolayısıyla şehir coğrafyasına yansımadağı görülür. Bu durum Batı Avrupa şehir coğrafyası etkisinde şekillenmiş olan Türkiye’deki şehir coğrafyası üzerinde de kendisini göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin bu dönemde içinde bulunduğu siyasal ve sosyo-ekonomik yapısındaki istikrarsızlıklar ve beraberinde gelişen kaotik durumun da önemli etkileri olmuştur. Nitekim 1960’lı yıllardan başlayarak onar yıl aralıklarla ortaya çıkan askeri darbelerin yarattığı sarsıntıların etkileri bu dönemde giderek artmış ve ülke gittikçe içine kapanan bir sürece girmiştir. Bu durum diğer alanlarda olduğu gibi eğitim kurumlarına ve dolayısıyla bilimseller çalışmalara da olumsuz sirayet etmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de şehir coğrafyası başlıca çalışma alanları ile ilgili makale sayıları (1981-2000)

Çalışma konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	6
Şehir ve bölgesel planlama	3
Şehirselleşme fonksiyonları	16
Şehirlerin evrimi (kuruluş-gelişimi)	10
Nüfusun şehir içi dağılışı	-
Konut ve gecekondulaşma	2
Yer değiştiren şehirler	1
Şehir ve doğal çevre	4
Çevre sorunları	1
Kültürel genetik açıdan şehirler	1
Diğer	3
Toplam	47

4.3. Erken (Geleneksel) Yaklaşımların Hâkimiyeti ve Modern Yaklaşımlarda Sınırlı Gelişme Dönemi (2001 Yılı ve Sonrası)

Bu dönemde coğrafya dergilerinde şehir coğrafyası üzerine yazılan makale sayısı bir önceki döneme göre büyük oranda artış göstererek 191’e çıkmıştır. Makale sayısındaki bu yüksek artış gibi şehir coğrafyası alanı üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde de önemli artışlar yaşanmıştır. Nitekim 2001 yılı ve sonrasında yapılan yüksek lisans sayısı 145’e doktora sayısı ise 30’a yükselmiştir. Daha önceki dönemlere göre makale ve lisansüstü çalışmalarının artmasında Türkiye’nin 1990’lı yılların başlarından 2000’li yılların başlarına kadar süren hemen her ile bir üniversite ve buna bağlı olarak coğrafya bölümü ve coğrafyacı akademisyen sayısının artışı başlıca neden olmuştur. Bununla birlikte 1980’li yıllardan itibaren yeniden hızlanan kırsal kesimden şehirlere göç ve 2000’li yıllardan sonra artık ülkedeki nüfusun ağırlıklı bölümünün şehirlerde yer almasına bağlı olarak şehirlerde ortaya çıkan sorunlara coğrafyacıların gittikçe artan oranda çalışma konusu seçmesi de etkili olmuştur. Ancak bu çalışmaların önemli bir kısmı daha önceki dönemlere benzer şekilde erken yaklaşımların etkili olduğu görülmektedir. Nitekim bu dönemde yapılan makaleler içinde şehirselleşme (52) ve kuruluş-gelişim (25) yönüyle yazılan makale sayısı (77), toplam makale sayısı içerisinde en büyük bölümü oluşturmaktadır (Tablo 6). Öyle görülmektedir ki coğrafyacılar mevcut bilinen yaklaşımları farklı şehirselleşme yerleşmeler seçerek uyguladıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum mutlak anlamda değildir. Daha önceki dönemlerde çalışılmayan banliyöleşme, şehirselleşme, şehir içi ikamet hareketliliği, şehirselleşme kimlik, kapalı toplumlar, şehirselleşme koruma ve şehirselleşme dönüşüm gibi alanların bu dönemde yayınlara konu olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde yeni çalışma alanlarının ortaya çıkmasında küreselleşmenin etkilerinin Türkiye şehirselleşmesinde etkisini 1980’li yıllarda gittikçe artıran küreselleşme, neoliberal politikalar ve bunun şehirlere etkileri, gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’de de 2000’li yıllardan itibaren etkileri görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar Şengül (2009) Türkiye’de 1980 yılı ve sonrası yılları sermayenin şehirselleşmesi olarak belirlemişse de bu etkinin 2000’li yıllardan itibaren ortaya çıktığı söylenebilir. Öyle ki Türkiye’de bu dönemde küreselleşmenin gittikçe hissettiren etkisiyle şehirselleşme mekânlar da dönüşüm içine girmiş, farklı şehirselleşme mekânlar, şehirselleşme biçimleri ve kavramları ortaya çıkmıştır.

Tablo 6. Türkiye’de şehir coğrafyasının başlıca çalışma alanlarıyla ilgili yapılan makale sayısı (2001 yılı ve sonrası)

Çalışma konusu	Makale sayısı
Şehirleşme	19
Bölgesel ve şehirselleşme planlama	4
Şehirselleşme fonksiyonları	52
Şehirlerin evrimi (kuruluş-gelişimi)	25
Nüfusun şehir içi dağılışı	2
Konut ve gecekondulaşma	5
Yer değiştiren şehirler	2
Şehir ve doğal çevre	13
Çevre sorunları	8
Kültürel genetik açıdan şehirler	7
Diğer	54
Toplam	191

5. Sonuç

Küresel liberal ekonomilerde 1960’ların sonu 1970’lerin başlarında artış gösteren sorunlar ve bu sorunlara çözüm geliştirme süreci, Batı Dünyası’nda beşeri bilimler ve dolayısıyla coğrafyanın dönüşümü üzerinde de kendisini göstermiştir. Batı Dünyası coğrafyasındaki bu değişimler özellikle 1970’lerden sonra egemen olmaya başlayan çoklu bakış açısıyla daha da önemli hale gelmiştir. Bundan beşeri coğrafya ve özellikle de şehir coğrafyası yoğun bir şekilde etkilenmiş durumdadır. Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi ve Batı Dünyası şehir coğrafyasında meydana gelen değişimlerin Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimine ne düzeyde etkilediği, bu çalışmada sınırlanan bir veri seti üzerinden kaynak taraması yoluyla içerik analizi yapılarak ortaya konulmaktadır.

Türkiye’de şehir coğrafyasının gelişiminde üç dönem ayırt edilebilir. Ancak bu dönemler arasında mutlak ayırım yapmak güçtür. Çünkü bir dönemde şehir coğrafyasını etkileyen faktörlerin etkileri diğer dönemlere yansımaları söz konusudur. Buna Türkiye şehir coğrafyasının tüm dönemlerinde etkisi görülen Alman ve Fransız ekolü örnek oluşturmaktadır. Birinci dönem şehir coğrafyasının başlangıç yılları (1950-1980) olarak ayırt edilmektedir. Bu dönemde yapılan çalışmalar Batı Dünyası şehir coğrafyasında yapılan çalışmalardan farklı değildir. Oysa bu farklılık ikinci dönemde giderek artmaktadır. İkinci dönem, erken (geleneksel) yaklaşımların geliştiği ve modern yaklaşımların ihmal edildiği dönem (1981-2000) olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Batı Dünyası şehir coğrafyasında giderek gelişen modern yaklaşımların Türkiye şehir coğrafyasına pek yansımadağı ortaya çıkmıştır. Batı Dünyası şehir coğrafyası ile Türkiye’deki şehir coğrafyası arasındaki yaklaşım farkı üçüncü dönemde sınırlı da olsa azalmaktadır. Üçüncü dönem, geleneksel yaklaşımların hâkimiyeti ve modern yaklaşımlarda sınırlı gelişme dönemi (2001 ve sonrası yıllar) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu dönemde de modern yaklaşımlarla bazı çalışmalar yapılmış olmasına karşın, bu çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Sonuçta Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi, Batı Dünyası özellikle Kuzey Amerika kökenli şehir coğrafyasında ortaya çıkan yakın zamanlı değişimler konusunda istenilen düzeye gelmiş değildir. Bu duruma gelişmekte olan ülkelerin geneli gibi Türkiye’nin şehirleşme sürecinin Batı Dünyası şehirleşme sürecinin gelişiminden farklı olmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin özellikle 1960’lı yıllardan itibaren etkileri giderek artan sosyo-ekonomik sorunlar ile askeri darbe ve girişimlerinin ortaya çıkardığı kaotik durum diğer birçok alan gibi bilimsel altyapı ve gelişim sürecini de olumsuz etkilemiştir. Ancak küreselleşme etkilerinin 2000’li yıllardan itibaren Türkiye şehirleşmesi ve Batı Dünyası’yla etkileşiminin artması üzerinde kendisini göstermesi ve Türkiye’de bilimsel altyapının yaygınlaşması, şehir coğrafyasıyla ilgili yayınların ve bu yayınların da modern yaklaşımlarla ele alınmasında artış sağlamıştır. Türkiye’de artan şehirleşme ve sorunları ile yaygınlaşan bilimsel altyapının yanında küreselleşmenin artan etkisine bağlı olarak şehir coğrafyası çalışmalarının ve bu çalışmaların da modern yaklaşımlarla ele alınmasında giderek artış beklenmektedir.

Dünyada ortaya çıkan sorunlar ve yeni eğilimler geçmişte olduğu gibi günümüz de en çok şehirleri etkilemektedir. Aynı şekilde dünya nüfusunun artık ağırlıklı bölümünün şehirlerde barındığı düşünüldüğünde bu değişim çok daha hızlı gelişmektedir. Bununla birlikte şehirsiz nüfusu hızla artan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu değişim çok daha hızlı ortaya çıkmaktadır. Şehirlerin hızla değişen yapıları dikkate alındığında bu değişimin şehir coğrafyasının gelişimine de yansıtacağı muhakkaktır. Bu nedenle Türkiye’deki şehir coğrafyasının gelişimi farklı veri setleri ve bakış açılarını içeren yeni çalışmalarla ele alınmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekânların Sosyo-Kültürel Coğrafyası, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 199-226.
- Akkan, E. (1972). Cumhuriyet’in 50. Yıldönümünde Coğrafya, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 5-6, 1-5.
- Aslanoğlu, R.A. (1998). *Kent, Kimlik, Küreselleşme*. Bursa: Ezgi kitabevi.
- Baykal, F. (1989). *Salihli Kent Coğrafyası*. İzmir: Salihli Belediyesi Kültür Yayını.
- Beaujeu-Garnier, J. and Chabot, G. (1967). *Urban Geography*. New York: Longmans Green And Co.
- Bergman, E. F. (1995). *Human Geography, Cultures, Connections and Landscapes*, Englewood Cliffs. New Jersey: Printice Hall.
- Carter, H. (1976). *The Study of Urban Geography*. London: Hodder & Stoughton Educational.

- Darkot, B. (1967). Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 16, 3-8.
- Dear, M. (2002). Los Angeles and the Chicago School: İnvitationto a Debate, *City and Community*, 1, 5-32.
- Dickinson, R.E. (1948). The Scope and Status of Urban Geography. An Assessment, *Land Economics*, 24 (3), 221-238.
- Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2015). Coğrafya'ya Giriş (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Emiroğlu, M. (1975). Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus, *Coğrafi araştırmalar Dergisi*, 7, 125-157.
- Erinç, S. (1973). *Elli Yılda Coğrafya*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ertin, G. (1994). *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Gillmor, D. (1974). *A Socio-Economic Geography*. Dublin: Cahill Co Limited.
- Gümüüşçü, O. (2012). *Coğrafyaya Davet*. Tarihçe, Kavramlar, Yapı, Sistematik, Kaynaklar, Metod. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hall, T. (2001). *Urban Geography* (2th edition). London: Routledge.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. M. Moralı). İstanbul: Metris Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Kent Deneyimi*. (Çev. E. Soğancılar). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Herbert, T.D. and Thomas, J.C. (1982). *Urban Geography*. New York: John Wiley&Sons.
- Holt-Jensen, A. (1999). *Geography History & Concepts*, London: Sage Publications Ltd.
- Holzner, L., Dommissie, E.J. and Mueller, J.E. (1967). Toward a Theory of Cultural-Genetic City Classification, *Annals of the Association of American Geographers*, 57 (2), 367-381.
- Hutchison, R. (2010). *Encyclopedia of Urban Studies*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: Segal.
- Johnson, H.J. (1966). *Urban Geography An Introductory Analysis*. New York: Pergamon Press.
- Karaboran, H. H. (1975). "Die Stadt Osmaniye in der Oberen Çukurova. Entwicklung, Struktur und Funktionen Einer Türkischen Mittelstadt. Ein Beitrag zur Regionalen Stadtgeographie und zur Landskunde dar Südöstlichen Türkei", Heidelberg: Universität Heidelberg.
- Karaboran, H.H. (1989). Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar, *Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler*, 3 (1), 81-118.
- Kaya, D.A. (2017). Kentsel Coğrafya. S. S. Özdemir, Ö. B. Özdemir ve N. Uzun (Der.), *Kent Planlama* içinde (359-385 ss). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya, İ. (2005). Sosyal Teori ve Beşeri Coğrafya. S. Avcı ve H. Turoğlu (Ed.), *Ulusal Coğrafya Kongresi, Prof.Dr. İsmail Yalçınlar Anısına (29-30 Eylül 2005) Bildiriler Kitabı* içinde (257-266 ss). İstanbul.
- Kayan, İ. (2000). Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, 7-22.
- Knox, P. (1994). *Urbanization, An Introduction to Urban Geography*. New Jersey: Prentice Hall.
- Koçman, A. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları, *Ege Coğrafya Dergisi*, 10, 1-14.
- Korkut, C. (1974). İzmir Şehrinin Coğrafi Özellikleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 22 (26), 89-105.
- Kumar, K. (2010). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma, Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (3. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Kurtuluş, H. (2010). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner (Der.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* içinde (177-226 ss). İstanbul: Örgün Yayınevi.

- Mayer, H.M. (1954). Urban Geography, In P. E. James, C. F. Jones, (Eds.), *American Geography: Inventory and Prospect*, New York: Syracuse University Press.
- Murphy, R. E. (1974). *The American City: An Urban Geography* (2th Edition). New York: McGraw-Hill Book Company.
- Özçağlar, A. (2000). *Coğrafyaya Giriş*. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özgüç, N. ve Tümertekin, E. (2010). *Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özgür, E.M. ve Yavan, N. (2013). Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz?, *Beşeri Coğrafya*, 1(1), 14-38.
- Öztürk, M. ve Karabağ, S. (2013). Coğrafyada Paradigmalar, *Journal of European Education*, 3(1), 8-32.
- Pacione, M. (2005). *Urban Geography, A Global Perspective*. (2th edition) London and New York: Routledge.
- Pinchemel, P. (1983). Geographers and the City, In J. Patten (Ed), *The Expanding City*. London: Academic Press.
- Relf, E. (1987). *The Modern Urban Landscape*. London: Croom Helm.
- Selen, H.S. (1945). Türkiye'de Köy Yerleşmeleri ve Şehirleşme Hareketleri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 3 (7-8), 97-106.
- Smailes, A.E. (1966). *The Geography of Towns*, London: Hutchinson.
- Soja, E.W. (2017). *Post Modern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. (Çev. Y. Çetin). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Somuncu, M. (1995). Kayseri Şehri'nin Kuruluşu ve Gelişmesi, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, 127-146.
- Strand, S. (1973). *Urban Geography (1950-'70): A comprehensive Bibliography of Urbanism as Reflected in the Articles and Book Reviews of 72 American, Canadian, British, Dutch and Scandinavian Geographical Periodicals*. Illinois: Monticello.
- Şen, E. (1971). *Die Entwicklung der Wohngebiete der Stadt Ankara Seit 1923 Under Besonderer Berücksichtigung des Gecekondu-Phänomens*, Saarbrücken: Phil. Diss.
- Şen, E. (1974). Ankara Şehri Mesken Alanlarının Gelişimi (Gecekonu Sorunu Açısından), *Türk Coğrafya Dergisi*, 22 (26), 73-86.
- Şengül, H.T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Şenol, G. (1985). *Şarköy Şehir Coğrafyası*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tolun-Denker, B. (1970). Silivri'de Gelişen Şehirsiz Fonksiyonlar Hakkında, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 1970, 9 (17), 93-102.
- Tolun-Denker, B. (1973). Tekirdağ Şehir Nüfusu, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 18-19, 151-166.
- Tolun-Denker, B. (1976). *Şehir İçi Arazi Kullanılışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Tuncel, M. (1971). *İzmit Şehir Coğrafyası*, İstanbul: Basılmamış Doçentlik Tezi.
- Tuncel, M. (1973). İzmit Şehri ve Yayılış Sahası, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 10 (18-19), 167-188.
- Tuncel, M. (1977). Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* (1974-1977), 20-21, 119-128.
- Tuncel, M. (1980). Türkiye'de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 23, 123-160.

- Tunçdilek, N. (1957). Eskişehir ve Şehrin Tekamülü, *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 4 (8), 35-47.
- Tümertekin, E. (1965). *Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enst. Yayını.
- Tümertekin, E. (1971). Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişimi. E. Tümertekin, F. Mansur ve P. Benedict (Ed.), *Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar* içinde (1-16 ss). İstanbul: Çağlayan Matbaası.
- Tümertekin, E. (1980). *İstanbul'da Nüfus Dağılışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, Coğrafya Enst. Yayını.
- Tümertekin, E. (1998). Beşeri Coğrafya, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim Sosyal Bilimler-II* içinde (187-215 ss). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tümertekin, E. ve Korkut, C. (1964). İzmir Şehrinde Nüfus Dağılışı, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 14, 123-131.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Uğur, A. (2003). Aydın Şehrinin Kuruluşu ve Gelişme Evreleri, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (2), 41-62.
- Uğur, A. (2014). Spatial Development of Urbanization in Turkey. R. Efe, N. Sam, R. Sam, E. Spiriagevas, E. Galay (Eds.), *Cities in The Globalizing World and Turkey: A Theoretical and Empirical Perspective* içinde (353-369 ss). Sofia: St Kliment Ohridski University Press.
- Uğur, A. ve Aliağaoğlu, A. (2019). *Şehir Coğrafyası* (7. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Wallerstein, İ. (2012). *Bildiğimiz Dünyanın sonu Yirmi Birinci Yüzyıl için Sosyal Bilim* (4. Basım). İstanbul: Metris Yayınları.
- Whitehand, J.W.R. (1987). Urban Morphology. In M. Pacione (Ed.), *Historical, Geography: Progress and Prospect*, London: Croom Helm.
- Yavan, N. (2005). Bilim Felsefesi Bakımından Coğrafyada Pozitivist Yaklaşım. S. Avcı, H. Turoğlu (Ed.), *Ulusal Coğrafya Kongresi, Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına (29-30 Eylül 2005) Bildiriler Kitabı* içinde (405-414 ss). İstanbul.
- Yücel, T. (1960). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler, *Türk Coğrafya Dergisi*, 16 (20), 23-35.
- Yücel, T. (1961). Türkiye'de Şehirleşme Hareketleri I, *Türk Coğrafya Dergisi*, 17 (21), 31-45.

Atıf/Citation

Tozkoparan, U., Atayeter, Y., Yayla, O.,(2020), Altınpınar (Limni) Gölü ve Yakın Çevresinin Rekreasyon Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem Uygulaması. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 61-84

ALTINPINAR (LİMNİ) GÖLÜ (TORUL/GÜMÜŞHANE) VE YAKIN ÇEVRESİNİN REKREASYON POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR YÖNTEM UYGULAMASI

A Method Application for Determination of Recreation Potential of Altınpınar (Limni)
Lake (Torul/Gümüşhane) and Its Surroundings

Öğr. Gör. Uğur TOZKOPARAN*

Prof. Dr. Yıldırım ATAYETER**

Arş. Gör. Onur YAYLA***

Öz

Günümüzde turistlerin tercihleri, daha önce el değmemiş, fiziki ve beşeri coğrafya potansiyeli ile ön plana çıkan, alternatif turizm faaliyetleri açısından zengin kaynaklara sahip sahalara doğru yönelmiştir. Son yıllarda, ülkemize gelen turistlerin kitle turizmine hitap eden sahil kesimlerinden ülkemizin iç kesimlerinde yer alan çeşitli destinasyonlara yönelmeleri değişen bu turist tercihlerinin bir sonucu olarak görülebilir. Türkiye’de, Karadeniz Bölgesi’nde değişen bu turist tercihlerine cevap verebilecek çok sayıda destinasyon yer almaktadır. Karadeniz Bölgesi’nin Doğu Karadeniz Bölümü’nde yer alan Gümüşhane ili de, işte bu doğal ve kültürel turistik öğeleri ile alternatif turizm açısından ön plana çıkan illerimizden biridir.

Gümüşhane ili, Torul ilçesine bağlı Altınpınar köyü sınırları içerisinde yer alan Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın çevresi, yörenin alternatif turizm açısından potansiyel barındıran alanlarından biridir. Bu araştırma ile son yıllarda Karadeniz Bölgesine yönelik artan turizm talebi dikkate alınarak Altınpınar Gölü’nün rekreasyon - turizm potansiyelini tespit etmek, bu sahanın tanıtımını yaparak koruma odaklı bir planlamayla yöre insanının ve turistlerin kullanımına sunmak amaçlanmıştır. Araştırmanın verileri, alan yazından, Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü’nden temin edilen etüt raporundan ve yörede gerçekleştirilen saha çalışmalarından elde edilmiştir. Bu kapsamda, öncelikle Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın çevresinin fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, Gülez’in (1990) geliştirdiği Orman İçi Rekreasyon Değerlendirme (ORPD) yöntemi kullanılarak Altınpınar Gölü ve yakın sahasının rekreasyon potansiyeli belirlenmiştir. Bu işlem yapılırken Altınpınar Gölü’nün yakın bir lokasyonda ki Zigana-

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yeşilova İsmail Akın MYO. utozkoparan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3225-1651

**Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya Anabilim Dalı. yatayeter@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7570-2993

***Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı. oyayla@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8710-3701

Dergiye Geliş Tarihi: 01.06.2020

Yayına Kabul Tarihi: 02.11.2020

Limni Gölü ile benzerliklerinden hareket edilerek bu gölün içinde olduğu sahanın muhtemel tabiat parkı olasılığı ve turistik bir destinasyon olarak planlanması için öneriler getirilmiştir.

Saha çalışmaları ve Gülez yöntemine göre yapılan değerlendirmeler sonucunda, Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın sahasının rekreasyon potansiyeli değeri %51 olarak tespit edilmiştir. Gülez yöntemine göre bu değer sahanın orta düzeyde bir rekreasyon potansiyeline sahip olduğunu ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Turizm Coğrafyası, Altınpınar Gölü, Alternatif Turizm, Rekreasyon

Abstract

Today, the preferences of the tourists have been directed towards the fields that have not been touched before, with the potential of physical and human geography, and have rich resources in terms of alternative tourism activities. In recent years, the arrival of tourists coming to our country from the coastal areas that appeal to mass tourism to various destinations in the interior of our country can be seen as a result of these changing tourist preferences. The Black Sea Region has many destinations that can respond to changing tourist preferences, in Turkey. Gümüşhane province, located in the Eastern Black Sea Region of the Black Sea Region, is one of our provinces that stand out in terms of alternative tourism with its natural and cultural touristic elements.

Altınpınar (Limni) Lake, which is located within the borders of Altınpınar Village of Torul district of Gümüşhane province, and its immediate surroundings, is one of the potential areas of the region in terms of alternative tourism. With this research, it has been aimed to determine the recreation - tourism potential of Altınpınar Lake by taking into consideration the increasing tourism demand for the Black Sea Region in the recent years and to present it to the use of local people and tourists with a protection-oriented planning. The data of the research was obtained from the literature, the study report obtained from the Ministry of Agriculture and Forestry, Nature Conservation and National Parks 12th Regional Directorate and field studies conducted in the region. In this context, firstly, physical and human geography features of Altınpınar (Limni) Lake and its immediate surroundings are revealed. In addition, recreation potential of Altınpınar Lake and its nearby area was determined by using the Forest Recreation Evaluation (ORPD) method developed by Gülez (1990). While doing this process, suggestions were made for the probability of the nature park and the planning of the area in which this lake is located as a touristic destination based on the similarities of the Altınpınar Lake with the Zigana-Limni Lake at a nearby location.

As a result of the field studies and evaluations made according to the Gülez method, the recreation potential value of Altınpınar (Limni) Lake and its nearby area was determined as 51%. According to the Gülez method, this value indicates that the site has a moderate recreation potential.

Keywords: Geography, Tourism Geography, Altınpınar Lake, Alternative tourism, Recreation

1. Giriş

Günümüz dünyasının en önemli insan faaliyetlerinden birisi haline gelen turizm birçok faktörün karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Gerek rekreasyona duyulan ihtiyaç gerekse bu ihtiyacın giderilmesi için yaratılan kolaylıklar sanayileşme ve şehirleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardır (Özgüç, 2017). Şehirlerde meydana gelen sanayileşme ve yoğun nüfus artışı ile birlikte stres, trafik sorunları, hava kirliliği, gürültü kirliliği, doğal ortamların azlığı vb. gibi birçok sorun günümüzde insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Tüm bu olumsuz faktörlerin etkisiyle insanlar, doğayla iç içe olabilecekleri rekreasyon aktivitelerine daha fazla yönelmeye başlamışlardır (Özdemir, Ramazan ve Sever, 2004; Özdemir, 2011; Temurçin, Atayeter ve Tozkoparan, 2019; Temurçin ve Tozkoparan, 2020). Dünya Turizm Örgütü'ne göre günümüzde, "bütün uluslararası seyahatlerin yaklaşık %10-20'si" doğaya dayalı deneyimle ilgilidir (Chen ve Peng, 2016; Zengin, Koç ve Ulama, 2019). Bu değişimin bir sonucu olarak başlayan ve tercih edilme oranı hızla artan eko-turizmin ortaya çıkmasının en büyük sebeplerinden biri aslında insanların doğal yaşama özlem duymasıdır. Bu nedenle doğal dokusunu, geleneksel yaşamını, kültürünü, tarihini, özgün mutfağını korumayı başaran yerlerde ekoturizm önemli bir girişim olarak gelişmeye başlamıştır (Morgül, 2014).

Uluslararası Eko-Turizm Topluluğu ekoturizm kavramını; "çevreyi koruyan, yöre halkının refahını sürdüren, yorumlama ve eğitimi içeren doğal alanlara karşı sorumlu seyahat" olarak tanımlamaktadır (Kuter ve Ünal, 2009; TIES, 2015). Bir başka deyişle ekoturizm; doğa temelli turizm, korumayı destekleyen turizm, çevresel olarak eğitilmiş turizm ve sürdürülebilir olarak yönetilen turizm olarak belirtilebilir (Buckley, 1994). Ekoturizm, gerçekleştirildiği kırsal yerleşim alanlarında, yörenin doğal yapısına, tarihsel dokusuna, kültürel özelliklerine ve mimarisine uygun, yörenin kendine has yapısını oluşturan özelliklerine yönelik koruma odaklı gerçekleştirilen turizm türüdür (Bozok ve Özdemir Yılmaz, 2011; Kervankıran ve Temurçin, 2013; Tuğun ve Karaman, 2014). Bozulmamış doğa koşullarında gerçekleştirilen tüm alternatif turizm türleri ekoturizmin kapsamında değerlendirilmektedir (Arslan, 2003; Kaypak, 2010).

Kitle turizminin aksine ekoturizm ya da doğa temelli turizm aktiviteleri insanların dinlenme, keşfetme, öğrenme, günlük hayattan uzaklaşıp doğaya kaçma gibi isteklerine cevap vermektedir. Bu istekler bir alternatif turizm şekli olan ekoturizmin temelinde yer almaktadır. Ekoturizmin sürdürülebilir gelişmenin bir şekli olduğu görülmektedir. Fakat bunun için dikkatli yönetim ve planlama gerekmektedir (Bozok ve Özdemir Yılmaz, 2011). Ekoturizm kavramını çeşitli kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Söz konusu kriterleri (bisiklet, balon, raft, at), ziyaret edilen yerin tabiatı (dağ, yayla, mağara), gerçekleştirilen aktivitenin özelliği (akarsu, av, bilim, doğa yürüyüşü) olarak belirtmek mümkündür. Bu doğrultuda ekoturizm kapsamında gerçekleştirilen turizm türleri ise; kuş gözlemciliği, doğa yürüyüşü (trekking), yayla turizmi, mağara turizmi, av turizmi, sualtı dalış turizmi, hava sporları turizmi, sportif olta balıkçılığı, akarsu turizmi, atlı doğa yürüyüşü, bisiklet turizmi, botanik turizmi, yaban hayatı (fauna) gözlemciliği, foto safari, tarım ve çiftlik (agro) turizmi ve kamp karavan turizmi olarak belirtilebilir (Akpinar ve Bulut, 2010; Ödemiş ve Hassan, 2019).

Doğa ve kültür ile iç içe olan ekoturizm gün geçtikçe daha fazla önem kazanmakta ve ülkemizin turizm politikalarında da artık bu anlayış ön plana çıkmaktadır. Nitekim bu anlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı'nda turizmin çeşitlendirilmesi adı altında alternatif turizm türlerinden ekoturizmin de geliştirilmesi hedeflenmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Özellikle son yıllarda değişmekte olan turist tercihlerinin de etkisiyle ülkemizde doğaya dayalı alternatif turizm türlerine verilen ağırlık daha çok artmıştır. Bunun sonucunda ülkemizdeki göl, çağlayan, şelale ve orman gibi açık hava sahaları barındırdıkları kültürel, doğal ve görsel manzara değerleriyle turizm ve rekreasyon aktiviteleri açısından daha çok tercih edilmeye başlanmıştır (Birinci, Kaymaz ve Camcı, 2017). Artan bu talebin etkisiyle bu doğal kaynakların rekreasyon ve turizm potansiyelinin belirlenerek bu sahaların turizm planlamaları için birçok araştırma yapılmış, bu sahaların bir bölümü turizm ve rekreasyon amaçlı kullanıma açılmıştır (Taşlıgil, 1994; Köse, 1997; Yaşar, 2000 ve 2001; Doğanay ve Alım, 2003; Somuncu, 2003 ve 2015; Özdemir, Ramazan ve Sever, 2004; Tıraş, 2008; Aydınöz ve İbret, 2012; Aklibaşında ve Bulut, 2014; Birinci, Zaman ve Bulut, 2016; Sü Eröz ve Aslan, 2017; Birinci, Kaymaz ve Camcı, 2017; Atayeter, Tozkoparan ve Yayla, 2018; Atayeter, Yayla ve Tozkoparan, 2019; Zeybek, Aylar ve Dinçer, 2020; Atayeter, Yayla ve Tozkoparan, 2020).

Gümüşhane ili, yoğun şekilde dışarıya göç veren ve ekonomik açıdan çok fazla alternatif ekonomik değeri bulunmayan bir ildir. Bu kapsamda, Altınpınar (Limni) Gölü'nü konu alan bu çalışma ile Gümüşhane ilinin turizm potansiyeline katkı sunmak ve bu potansiyelin geliştirilmesine yönelik öneriler getirmek araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Altınpınar (Limni) Gölü'nün turizm olanakları ülkemizde daha önce yapılan araştırmalarda bir çok kez tercih edilen Gülez'in (1980,1990) geliştirdiği Orman İçi Rekreasyon Değerlendirme (ORPD) yöntemi

kullanılarak değerlendirilmiştir (Şimşek ve Korkut, 2009; Yılmaz vd., 2009; Çalık vd., 2013; Sandal ve Karademir, 2013; Altunöz vd., 2014; Türker vd., 2014; Polat ve Aktaş Polat, 2016; Sulhan vd., 2016; Yeşil ve Beyli, 2017; Yeşil, 2017; Eröz ve Aslan 2017; Yeşil ve Hacıoğlu, 2018; Gül ve Yılmaz, 2019).

Böylece bu çalışmada önce Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın çevresinin genel fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerinden bahsedilmiş, daha sonra Gülez (1980,1990) yöntemine göre rekreasyon potansiyeli tespit edilmiştir (**Fotoğraf 1**). Çalışma, araştırma sahasına dair önerilerin getirilmesi ile tamamlanmıştır. Araştırma sahası ile ilgili olarak daha önce böylece özel bir çalışma yapılmamış olması ve Altınpınar (Limni) Gölü'nün Gümüşhane ilinin turizm potansiyeline yeni bir katkı sağlama olasılığı, bu çalışmanın yapılmasında etkili olmuştur. Altınpınar Gölü ve yakın çevresinin Türkiye Hidrografyası için tanıtımının yapılarak alan yazına kazandırılmasının alana ve ilgililere katkı sunması ayrıca çalışmanın içerisinde belirlenen rekreasyon potansiyeli ile göl ve yakın çevresinin ekoturizm faaliyetleri açısından planlanarak yöre turizmine ve ekonomisine önemli katkılar sağlaması da beklenmektedir.

Fotoğraf 1: Altınpınar (Limni) Gölü'nden genel bir görünüş (Foto 1:Vehbi YALÇIN'ın fotoğraf arşivinden). Fotoğraf SW'dan NE'ya doğru alınmıştır.

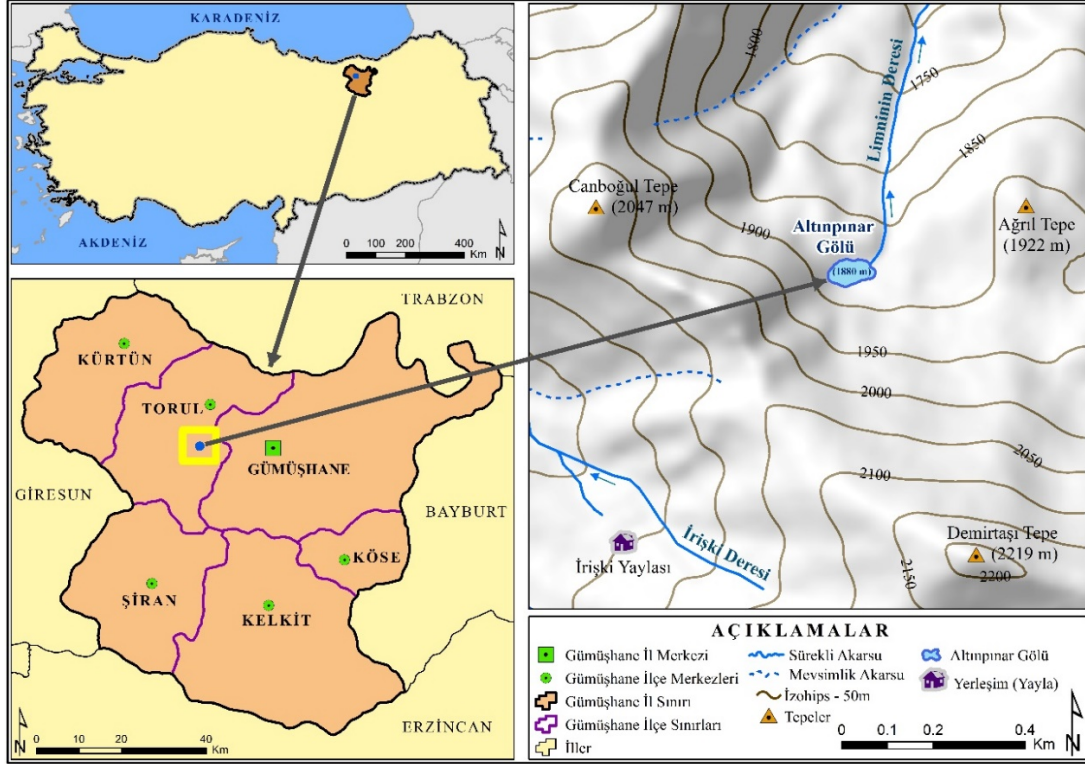
2. Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Genel Coğrafi (Fiziki-Beşeri) Özellikler

Altınpınar (Limni) Gölü, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Gümüşhane ilinin Torul ilçesinde bulunan Altınpınar (Zermut) köyü sınırları içinde yer almaktadır (**Şekil 1**). Altınpınar Gölü'nü, kuzeyden Altınpınar köyünün Nohutlu ve Tepecik mahalleleri ve Karaca Tepesi (1962 m.); doğudan Sinek taşı (2178 m.), Marnıcık (1911 m.) ve Ağırdede (2019 m.) tepeleri; güneyden İrişki Yaylası ve Demirtaş Tepesi (2219 m.); batıdan ise Hayvana ve İrişki derelerinin talveg hattı sınırlanmaktadır.

Göl, Altınpınar köyüne 7 km, Torul ilçesine 15 km, Limni Gölü Tabiat Parkına 31,5 km, Artabel Gölleri Tabiat Parkı'na 64 km, Gümüşhane il merkezine 37 km, Trabzon il merkezine ise 117 km uzaklıkta yer almaktadır. Altınpınar Gölü'ne, Gümüşhane'den Trabzon istikametine doğru Torul ilçe merkezine ayrılan yolu takiben Altınpınar (Zermut) köyüne doğru 15 km asfalt, 7 km stabilize yolda ilerleyerek varılabilmektedir.

Ketin (1966)'ya göre çalışma sahasının genel jeolojisi Doğu Pontid Tektonik Birliği'nin güney kesiminde yer alan Gümüşhane yöresi, sırasıyla Hersinyen ve Alp Orojenezlerinin etkisinde kalmıştır. K-G yönünde oluşan bölgesel sıkışma tektoniği, Gümüşhane yöresinde genellikle KB-GD yönünde bir kırık tektoniğinin gelişmesine neden olmuştur. Bölgesel genel jeoloji çalışmalarında Pontidler, kuzey ve güney zon olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzey zonda magmatik etkinlik, güney zonda ise tortul çökelim daha etkindir. Çalışma alanı kuzey zonun etki alanında olmakla birlikte güney zonda da yakındır. Çalışma alanı ve yakın çevresinde Mesozoyik ve Senozoik yaşlı kaya birimleri gözlenir. Etkinliğini Liyas'tan başlayarak Eosen sonlarına kadar aralıklı olarak sürdüren magmatizma ile volkanik etkinliğin durakladığı veya hızının azaldığı dönemlerde egemen olan tortullaşma sonucunda bölgede volkanik, volkano-tortul ve intrüzif kayalar yaygın hale gelmiştir. Magmatik kayaların egemen olduğu kuzey zonda kaya birimleri en altta Liyas yaşlı bazalt, andezit lav ve piroklastikleri ile killi

kireçtaşı, kumtaşı ve marndan oluşan kaya türleri başlar (Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü, 2016).

Şekil 1: Altunpinar Gölü'nün Lokasyon Haritası.

Yukarıdaki bu temel üzerinde gelişen neotektonik hareketler ile saha bugünkü jeomorfolojik görünümüne kavuşmuştur. Doğal göl karakterinde olan bu çanaklar; kar yağışları ve erimelere bağlı olarak su tutan göllerdir. Gümüşhane'de yer alan Dipsiz, Aygır ve Limni Gölü ile birlikte Altunpinar (Limni) Gölü'nün oluşumu da yörenin iklim şartlarına bağlı olarak, arazinin eğim şartlarının da katkısı ile kar yağışının zemin üzerinde fazlaca kaldığı, çevresine göre nispeten az eğimli taraçalar üzerindeki kar kütesinin zemini aşağıya torbalastırması ve eriyen kar sularının infiltrasyon ile aşağıdaki killi kireçli geçirimsiz kütle üzerinde birikerek gölü oluşturmasıyla izah edilebilir. Doğal olarak kar yağışının fazla olduğu yıllarda göl seviyeleri yüksek olmakta hatta bu yıllarda göl suları taşarak taşma vadisinden aşağıya doğru kuzey yönünde ana vadi olan Limninin deresine akmaktadır (Fotoğraf 2).

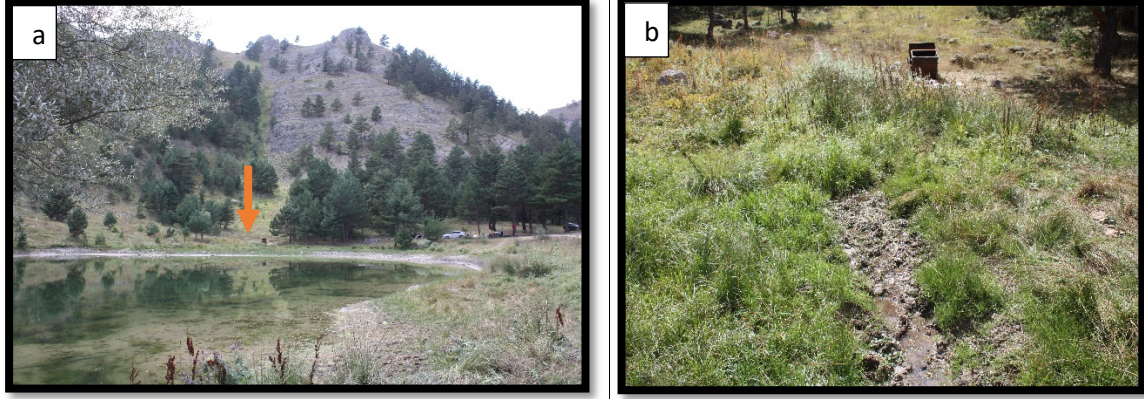

Fotoğraf 2: Altunpinar Gölü'nün su seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde taşarak Limninin Deresini beslediği ağız ve ayak kısmı.

Gölü besleyen küçük kaynak, gölün güneybatısında yer almaktadır ve muhtemelen göl seviyesinin yüksek olduğu yıllarda göl seviyesi altında kalmaktadır (Fotoğraf 3). Yukarıda da belirtildiği üzere bu kaynak Altunpinar (Limni) Gölü için son derece ilginç ve önemli bir ayrıntıdır. Zira eğer kaptajı iyi yapıлып bu kaynak

zenginleştirilebilir ise, çevresinin rekreasyon faaliyetleri açısından daha olumlu hale getirilmesi vs. mümkündür. Benzer bir durumu Limni (Gümüşhane) Gölü'nde görmek mümkündür. Limni Gölü'nün Altınpınar (Limni) Gölü'nde olduğu gibi onu yakından doğrudan besleyen bir kaynağı olmamasına rağmen göle yaklaşık 500 m mesafeden getirilen bir kaynak suyu ile göl beslenmekte ve görsellik kazanmaktadır. Bu bakımdan, Altınpınar (Limni) Gölü'nün onu doğrudan besleyen bir kaynağının olması bu göl için diğer göller arasından önemli bir avantaj olarak görülmektedir.

Fotoğraf 3: 3a: Göle giren kaynağın genel olarak uzaktan görünüşü. **3b:** Gölü besleyen kaynağın yüzeye çıkış kısmının yakından görünüşü.

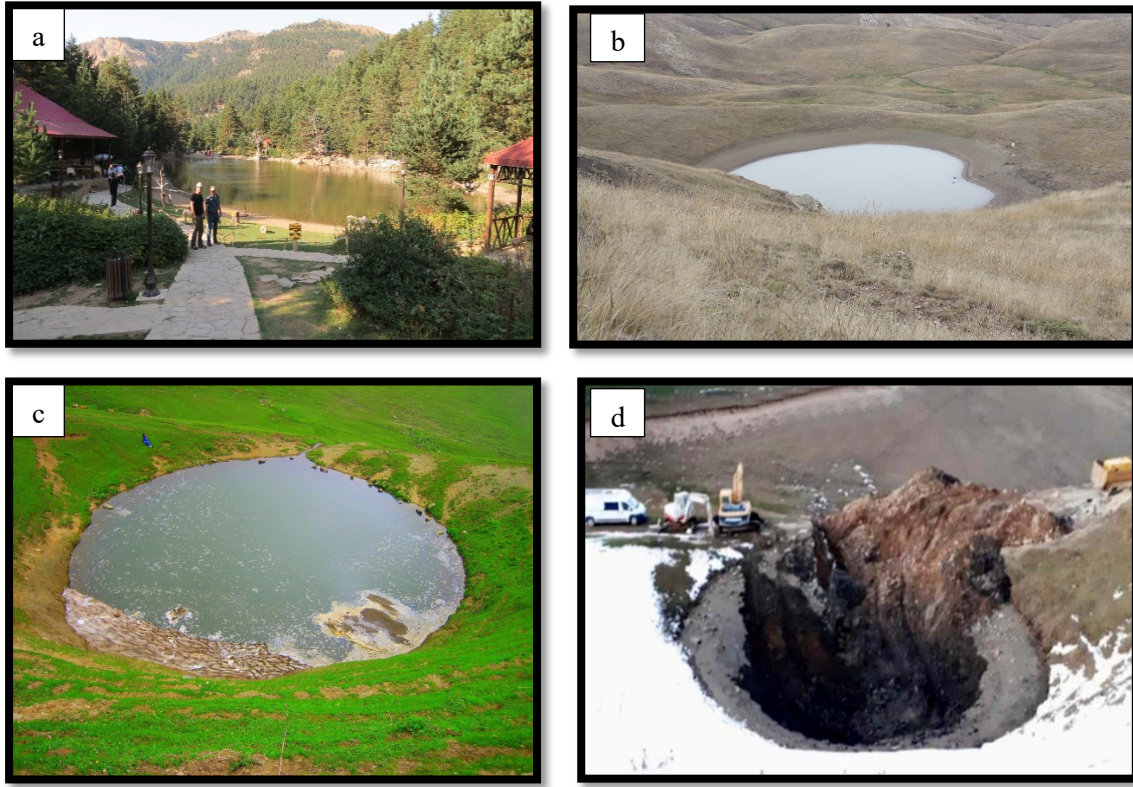
Esasen Altınpınar Gölü ve yakın çevresindeki benzer bu oluşukların çok sayıda örneğini Gümüşhane ili sınırları içinde görmek mümkündür. Yine Gümüşhane ili Torul ilçesi sınırlarında yer alan Gümüşhane Limni Gölü¹, Gümüşhane il merkezinin güney batısında yer alan Dipsiz, Aygır ve Bulanık gölleri² ve hatta yakın tarihlerde medyada uzun süre yer bulup, yanlış tanımlamalarla **“buzul devrinden günümüze kalan göl kurutuldu.”** şeklinde, yayınlara da konu olan Dipsiz Göl³ oluşum şartları bakımından küçük farklılıklar ile hemen hemen Altınpınar (Limni) Gölü ile benzer karakterde oluşmuş göllerdir. Kaldı ki sadece kurutulan Dipsiz Göl ile ilgili değerlendirmeler değil bir başka çalışmada (Solmaz, 1998) karstik göl sınıfında değerlendirilen Aygır, Bulanık ve Dipsiz göllerinin de sınıflandırılmaları bize göre yanlıştır. Zira bu göllerin bulunduğu sahada litolojik yapıda karstik kayalar eser miktarda yer almakta ve hâkim litolojiyi oluşturmamaktadır. Litolojik yapının aşağıya doğru olan kısımlarını görmeden yüzeyden bir değerlendirme ile bu göllerin karstik göller sınıfında kabul edilmeleri teorik olarak mümkün değildir.

Altınpınar (Limni) Gölü yukarıda ismi geçen göllerden farklı olarak dışarıya akışlıdır ve bir kaynaktan beslenme özelliği göstermektedir. Altınpınar gölü oluşumunda da karstlaşma etkisi bulunmamaktadır. Zira depresyon çevresinde karstlaşmaya uygun kayalar çok sınırlı ve az bir alanda yüzeylenmektedir. Sonuç olarak bize göre; Altınpınar (Limni) Gölü'nü neotektonik hareketlerle düşey yönlü hareketler ve küçük çaplı kütle hareketlerine bağlı gelişen yamaç taraçaları üzerinde oluşmuş küçük çanaklar içerisinde, iklim elemanlarından yağış faktörü etkisiyle oluşan bir göl gibi değerlendirmek doğru olacaktır.

¹ Gümüşhane Limni Gölü bu göllerden bir tanesidir. Limni Gölü, Zigana Dağı'nın güneydoğusunda 2025 rakımda konumlanan benzer oluşum özellikleri gösteren bir göldür (**Fotoğraf 4a**).

² Dipsiz, Aygır ve Bulanık Gölleri Gümüşhane İl merkezinin güney batısında, Dörtkonak köyü yaylası yakınlarında birbirlerine kuş uçuşu yaklaşık olarak 1-2 km mesafelerde 2150 m rakımda konumlanmış benzer özellikte küçük göllerdir (**Fotoğraf 4b**).

³ Bölgede buna benzer şartlarda oluşan göller birbirinden farklı konumlarda bulunmakla birlikte birçoğuna yöresel olarak halk tarafından Dipsiz Göl ismi verilmektedir. Medyada ki adıyla Hazine bulunması umuduyla Kurutulan Dipsiz Göl, Gümüşhane ilinin kuzey doğusunda Taşköprü Yaylası ve Santa Antik Kenti yakınlarında 2078 m. rakımda benzer özelliklerde oluşmuştur. Bu göl, medya'da da uzun süre yer bulmuş ve artık define aramaları neticesinde varlığından söz edilemeyecek bir hale getirilmiştir. Kazı sürecinden sonra göl su tutmamaktadır. (Jeomorfoloji Derneği,2019) (**Fotoğraf 4c-4d**). Dışarıdan getirilen taşıma su ile de doğal haline yeniden dönüşmesi mümkün değildir.

Fotoğraf 4: 4a: Gümüşhane Limni Gölü. 4b: Aygır Gölü. 4c: Dipsiz Göl kazıdan önceki hali. 4d: Dipsiz Göl'ün define kazısı esnasında çekilmiş bir fotoğrafı (Dipsiz göl ile ilgili görseller www.gumushane.gen.tr adlı web sitesinden elde edilmiştir).

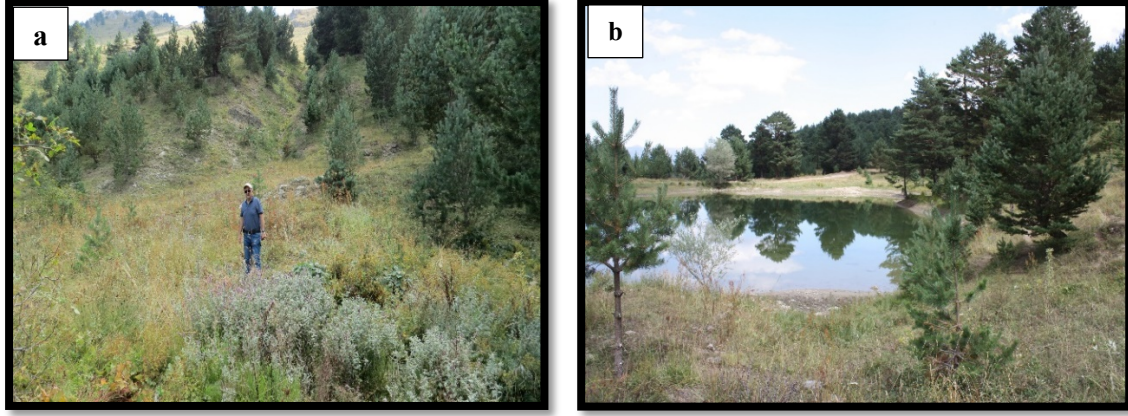
Çalışma sahasında iklim verilerinden istifade etmek için rasat yapan istasyonlar arasında uzun yıllar verileri elde edilebilen tek istasyon olması sebebiyle iklim değerlendirmesi Gümüşhane İstasyonu verilerine dayanılarak yazılmıştır.

Gümüşhane'de ortalama sıcaklık 9,5 °C'dir. Ortalama sıcaklıklar kışın 9,4 °C ve -1,8 °C arasında değişmektedir. Yazın ise 20,1 °C'ye kadar yükselmektedir. Ortalama sıcaklıklar en düşük değerine ocak ayında, en yüksek değerine ise temmuz ve ağustos aylarında ulaşmaktadır. Kış aylarında sıcaklıkların 0 °C'nin altına düşmesi yaz aylarında ise 20 °C civarında olması yörede karasal bir iklim görüldüğünü ortaya koymaktadır. Gümüşhane'nin yıllık ortalama yağış toplamı 467,7 mm'dir. Aylık en yüksek yağış miktarı mayıs ayında 69,5 mm, en düşük yağış miktarı ise 11,6 mm ile ağustos ayında görülmektedir. Gümüşhane'de yağışın % 37'si ilkbaharda düşmektedir. Sonbahar mevsiminde ise bu oran % 25'dir. Kış, sonbahara yakın % 23'lük bir oranla üçüncü yağışlı mevsimdir. Yazın bu oran % 15'e düşmektedir. Gümüşhane'de yıllık ortalama yağışlı gün toplamı 121,5 gündür. Yani ortalama olarak her üç günden birinde yağış düşme olasılığı vardır. Yağışlı gün sayısı kış aylarında 10 günün üzerinde olup mayıs ayında 15 günün üzerine çıkmaktadır. Temmuz ve ağustos aylarında ise 5 günün altına düşmektedir. Ocak ayında 80 cm'ye ulaşan kar kalınlığı, şubat ve mart aylarında da 70 cm'in üzerindedir.

Sahanın yağışlı Karadeniz Bölgesi'nin art bölgesinde ve yüksek bir kesiminde yer alması, kar kalınlığının artmasına neden olmaktadır. Ocak ayında 80 cm'ye ulaşan kar kalınlığı, şubat ve mart aylarında da 70 cm'in üzerindedir. Kasım ve aralık ayları da yüksek kar derinliğine sahiptir. Gümüşhane'de ekim ve mayıs ayları arasında 8 ay kar yağışı görülmekte ve bunun yıllık toplamı 45 gündür. Kar yağışlı gün sayısı ocak ve şubat aylarında 20 günün üzerindedir. Kar, ekim ve mayıs arasında yerde kalmakta olup karla örtülü günler yıllık toplamı 67,9 gündür. Kar yağışı ve yağışların bu depresyonlardaki su miktarı ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere bu göl ağırlıklı olarak yağış sularından beslenmektedir. Altınpınar (Limni) Gölü'ne ulaşım açısından en uygun mevsim şartları mayıs ayında başlar ve ekim ayında sona erer. Diğer dönemler yoğun kış şartlarından dolayı sahaya ulaşım zor olduğundan uygun değildir.

Saha ve çevresinde coğrafi şartlara uygun olarak ibreli orman ekosistemi, kayalık ekosistemi ve göl ekosistemi tipleri mevcuttur. Sahada ibreli orman vejetasyonu bulunmaktadır. Sahanın hakim bitki örtüsü ise

Sarıçam (*Pinus sylvestris*)'dir. Sahada ağaç türlerinden kısmen vadilerin içinde veya kuzey yamaçlarında titrek kavak (*Populus tremula*). Ayrıca göl yakını çevresinde çalı türlerinden kuşburnu (*Rosacantha*), karamuk, kadın tuzluğu, diken üzümü (*Berberis Vulgaris*), geven (*Astragalus*), sarı alıç (*Crataegus Tanacetifolia*) yetiştirilmektedir (**Fotoğraf 5**).

Fotoğraf 5: 5a: Çalı formasyonunda kuşburnu (*rosacantha*), karamuk (*berberis vulgaris*), geven (*astragalus*) gibi türler. **5b:** Göl alanının çevresinde yoğun olarak ağaç formasyonunda ise sarıçam (*pinus sylvestris*) ağırlıklı olarak görülmektedir.

Sahada yaşayan hayvan türleri arasında; Ayı, kurt, vaşak, yaban keçisi, karaca, semender, birçok kuş türü (şahin, kartal, atmaca, karga, saksağan) ve sürüngenler (kertenkele, yılan, kurbağa, engerek) de çalışma alanının zoocoğrafyasını oluşturmaktadır (Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü, 2016).

3. Materyal ve Yöntem

Araştırma, büro ve saha çalışmaları olmak üzere iki ana aşamadan oluşmaktadır. Araştırma sürecinde ilk olarak çalışma sahası ve araştırma konusu ile ilgili alan yazın taranmıştır. Bu kapsamda, açık hava rekreasyon sahalarının potansiyelini belirlemeye yönelik araştırmalar incelenmiştir. Çalışmanın ikinci evresinde sahaya gidilerek yerinde gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında teknik cihazlardan istifade edilmiş; altimetre, GPS gibi teknolojik cihazlar ile ölçümler yapılmış, fotoğraf makinası ile de çalışma sahasının fotoğrafları çekilmiş, yöre halkı ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve eserin yazılması esnasında kullanılacak bütün veriler elde edilmiştir. Metinde yer alan haritalar MTA ve Harita Genel komutanlığının hazırladığı (1:25.000, 1:100.000 ve 1: 500.000 ölçekli) topoğrafya, jeoloji haritalarının paftalarından yararlanılmıştır. Araziden elde edilen istatistik veriler ile diğer veriler birleştirilerek çalışma ortaya konulmuş; çalışmada CBS Programı aracılığıyla göl ve çevresinin farklı verilerini içeren orijinal haritalar hazırlanmıştır. İklim değerleri ile ilgili bilgiler Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü Gümüşhane istasyonu ve saha yakını istasyonların verilerinden, nüfusa ilişkin bilgiler ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerinden elde edilmiştir. Ayrıca araştırmada, T.C Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü'nden temin edilen verilerden de istifade edilmiştir.

Alanyazın taraması ile orman içi dinlenme alanlarının rekreasyon potansiyelini tespit etmeye yönelik farklı yöntemlerin kullanıldığı araştırmaların yapıldığı belirlenmiştir (Güleç, 1990; M.C Harg, 1992; Padam ve Ernlich, 2011; Golijanin, 2017; Jürmalis ve Libiete, 2019). Bu yöntemlerden ülkemiz koşullarına en uygun olanı Güleç (1990) tarafından geliştirilen yöntemin olduğu ve çalışma alanımıza en uygun, verimli sonuçların bu yöntem kullanılarak elde edilebileceği düşüncesinden hareketle Güleç (1990) yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca, Güleç (1990) yönteminin, orman içi dinlenme alanlarının rekreasyon potansiyelini anlaşılır bir formülle hesaplamaya imkan sağladığı da dikkate alınarak Altınpınar (Limni) Gölü'nün rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde bu yöntem kullanılmıştır. Güleç yönteminde (1990), ilgili kaynağın sahip olduğu peyzaj değeri, iklim değeri, ulaşılabilirlik ve rekreatif kolaylıkları belli kriterlere göre puanlanıp, daha sonra bu puanların toplamından sahayı etkileyen olumsuz etkenlerin toplam puanı çıkarılarak ilgili sahanın rekreasyon potansiyeli hesaplanmaktadır. Güleç yöntemi (1990) anlaşılır bir formüle dayanmakta ve bu formüle göre $RP = P + \dot{I} + U + RK + OSE$ ile ifade edilmektedir. Formülde rekreasyon potansiyelini belirlemede belirli ağırlıklara sahip olan sembollerden **P**: Peyzaj değeri, **$\dot{I}$** : İklim, **U**: Ulaşılabilirlik, **RK**: Rekreatif kolaylık, **OSE**: Olumsuz Etkenleri ifade etmektedir. Rekreasyon

potansiyelini belirlerken hesaplama işleminin kolay olması açısından formülde bulunan her parametrenin ayrıntılı bir şekilde puanlandırma kriterlerini gösteren Orman içi Rekreasyon Potansiyeli Değerlendirme Formu (ORPDF) oluşturulmuştur (Güleç, 1990).

(P) Peyzaj değeri; ilgili alanın rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde en önemli parametre olarak kabul edilmekte, bu nedenle rekreasyon potansiyeli içindeki toplam oranı % 35’le ilk sırada gelmektedir. Peyzaj değeri puanlanırken alanın büyüklüğü, bitki örtüsü, hidrografik özelliği, topoğrafik durumu, görsel kalitesi, deniz, göl ve akarsulara yakınlığı ve diğer özellikler gibi şartlar belli formda yer alan kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu anlamda, Güleç (1990) bir sahanın rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde peyzaj değerini en önemli kriter olarak değerlendirmiş ve rekreasyon potansiyeli hesaplamasında bir destinasyona verilebilecek en yüksek peyzaj değeri puanını 35 olarak belirlemiştir (**Tablo 1**).

(İ) İklim Değeri; Güleç (1990) yöntemine göre bir sahanın rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde sahanın “sıcaklığı”, “yağış miktarı”, “güneşlenme süresi” ve “rüzgarlılık oranı” gibi faktörler etkilidir. Güleç (1990) yönteminde bir sahanın rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde iklim kriterlerinin alabileceği en fazla puanlar; sıcaklık 10, yağış 8, güneşlenme 5, rüzgarlılık 2 puan olarak belirlenmiştir. Yönteme göre bir sahanın rekreasyon değerinin tespit edilmesinde iklim özelliklerinin ağırlığı maksimum 25 puandır (**Tablo 1**).

(U) Ulaşılabilirlik; Bir sahanın, insanların yoğun olarak yaşadığı kent merkezlerine olan mesafesi ve sahaya ulaşım araçları ile ne kadar sürede ulaşılabilirdiği, yollarının bakımlı olması gibi faktörleri gösteren “ulaşılabilirlik” rekreasyon değerinin belirlenmesinde etkili olan diğer bir faktördür. Bir sahanın turizm potansiyeli oraya ulaşılabilirdiği zaman daha çok artmaktadır. Bu anlamda Güleç (1990) yönteminde ulaşılabilirliğin rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde genel ağırlığı % 20 ve maksimum alacağı puan ise 20 olarak ifade edilmiştir (**Tablo 1**).

(RK) Rekreatif Kolaylıklar; Bir destinasyonda rekreasyon aktivitelerinin gerçekleştirilebilmesi için insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri satış büfeleri, tesis, otopark, wc, oyun alanları vb. unsurların bulunması ve bunların nitelikleri ilgili sahaya talebi artıracaktır. Bu faktörler, Güleç (1990) yönteminde “rekreatif kolaylıklar” başlığı altında toplanmış ve rekreasyon potansiyelinin hesaplanmasında en fazla 20 puan olarak değerlendirilmiştir (**Tablo 1**).

(OSE) Olumsuz Etkiler; Güleç (1990) yönteminde, hava ve su kirliliği, güvenlik, gürültü ve bakımsızlık gibi faktörler bir destinasyonun rekreasyon potansiyelini zayıflatacaklarından bu unsurların alacakları puanın genel rekreasyon potansiyelini düşüreceği ifade edilmiştir. Bu durumdan hareketle rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde olumsuz faktörlerin puanları eksi (-) şeklinde değerlendirilmekte ve genel puandan çıkarılmaktadır. Bu anlamda, olumsuz faktörlerin alacağı maksimum puan -10 olarak belirlemiştir (**Tablo 1**).

Tablo 1: Denklem Sembollerinin Anlamları ve Maksimum Puanları.

Sembol	Anlamı	Maksimum Değer (puan)
P	Peyzaj Değeri	35
İ	İklim Değeri	25
U	Ulaşılabilirlik	20
RK	Rekreatif Kolaylıklar	20
OSE	Olumsuz Etkiler	0 (Minimum -10)
%RP	Rekreasyon Potansiyeli	100

Kaynak: Güleç, 1990:134

Yukarıdaki kriterler kullanılarak sahip olduğu niteliklere göre verilen puanlar ile elde edilen % RP değeri daha sonra yine Güleç (1990) yönteminde belirtildiği üzere çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek

sınıflarından birisine dahil edilmektedir. Yöntemin sonuçlarını değerlendirmek için kullanılan rekreasyon potansiyeli oranları Tablo 2'de verilmiştir (**Tablo 2**).

Tablo 2: Rekreasyon Potansiyeli Değerlendirmesi (%)

Rekreasyonel Potansiyel Değeri	Aldığı Puan
Rekreasyon potansiyeli çok düşük	<%30
Rekreasyon potansiyeli düşük	%30-45
Rekreasyon potansiyeli orta	%46-60
Rekreasyon potansiyeli yüksek	%61-75
Rekreasyon potansiyeli çok yüksek	>%75

Kaynak: Gülez, 1990: 139

4. Bulgular

4.1. Peyzaj Değerine Yönelik Bulgular

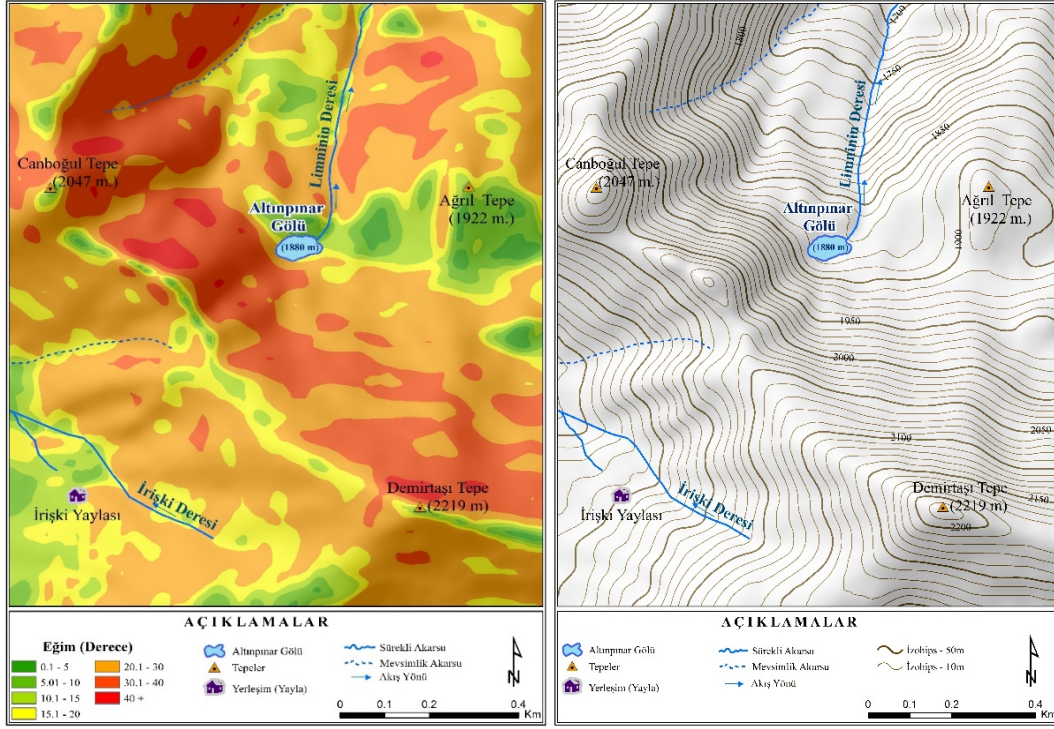
Araştırmada, Altınpınar Gölü sahasının rekreasyon potansiyeli değerini tespit etmeye yönelik Gülez'in (1990) geliştirmiş olduğu yöntemdeki kriterler dikkate alınmış ve ilk olarak Altınpınar Gölü'nün peyzaj değerine ilişkin değişkenlerin sahadaki karşılıkları belirlenmiştir. Değişkenlerin puanlandırılmasında, arazi çalışmalarında gerçekleştirilen gözlemler, resmi kurumlardan elde edilen veriler, saha ile ilgili yapılan araştırmalardan faydalanılmıştır.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü tarafından sahaya yönelik yapılan Tabiat Parkı Etüt Raporu'na göre Altınpınar Gölü ve yakın sahasının toplam yüzölçümü 52,26 ha olarak belirlenmiştir. Bu durumdan hareketle sahanın büyüklüğünün 10 ha'ın üzerinde olması göz önünde bulundurularak Gülez (1990) yöntemine göre sahanın büyüklüğü değerine yönelik rekreasyon potansiyeli 4 puan olarak hesaplanmıştır (**Tablo 3**).

Arazi çalışmalarından elde edilen bulgulara göre sahada, ibrelî orman ekosistemi, kayalık ekosistemi ve göl ekosistemi tipleri mevcuttur. Sahanın hakim bitki örtüsü ise Sarıçam (pinus sylvestres)'dir. Gülez tarafından yapılan değerlendirmede bir sahada orman, çalı ve çayırların olması o sahanın bitki örtüsü değerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu durumdan hareketle Altınpınar Gölü çevresinde çalı türlerinin azlığında dikkate alınarak Altınpınar Gölü ve yakın sahasının bitki örtüsü değeri 7 olarak tespit edilmiştir (**Tablo 3**).

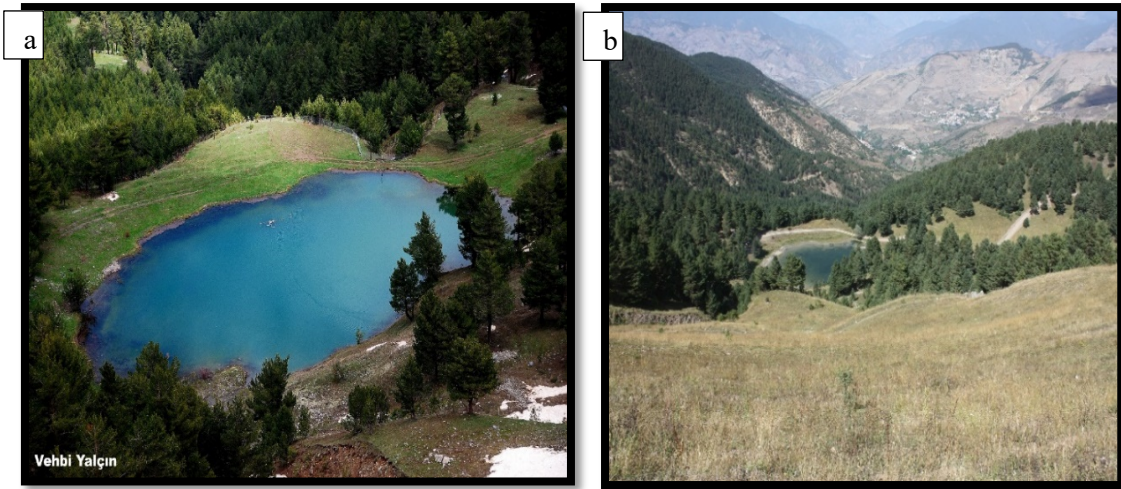
Su ve su kıyıları doğal çekicilikleri ve dinlendirici etkileri nedeniyle rekreasyon ve turizm açısından en çok tercih edilen peyzaj öğelerinin başında gelmektedirler (Özkan, 2002; Altunöz, Tırlı ve Arslan, 2014). Bu nedenle, rekreasyon sahalarmda hidrografik unsurların bulunması bu sahalarm rekreasyon potansiyelini ve ziyaretçi sayılarını daha çok artırmaktadır. Bu anlamda, Altınpınar Gölü ve yakın sahası rekreasyon alanının hidrografik unsurlara yakınlığı değeri bu sahada Altınpınar Gölü'nün bulunmasından dolayı 7 olarak hesaplanmıştır (**Tablo 3**).

Altınpınar Gölü ve yakın sahası genel olarak 1800-2219 m. yükseltiler arasında yer almakta göl bu sahanın içinde 1880 m. yükseltide bulunmaktadır. Altınpınar Gölü ve yakın sahasının ArcGis 10.6.1 programında yapılan haritalarından (topoğrafya, sayısal yükselti ve eğim) göl ve yakın sahasının engebeli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir (**Şekil 2-3**). Hem arazi çalışmalarındaki gözlemlerden hemde ArcGIS programında yapılan analizlerden yola çıkarak Altınpınar Gölü sahasının yüzeysel durumu en düşük puan 1 (orta engebeli) olarak belirlenmiştir (**Tablo: 3**).

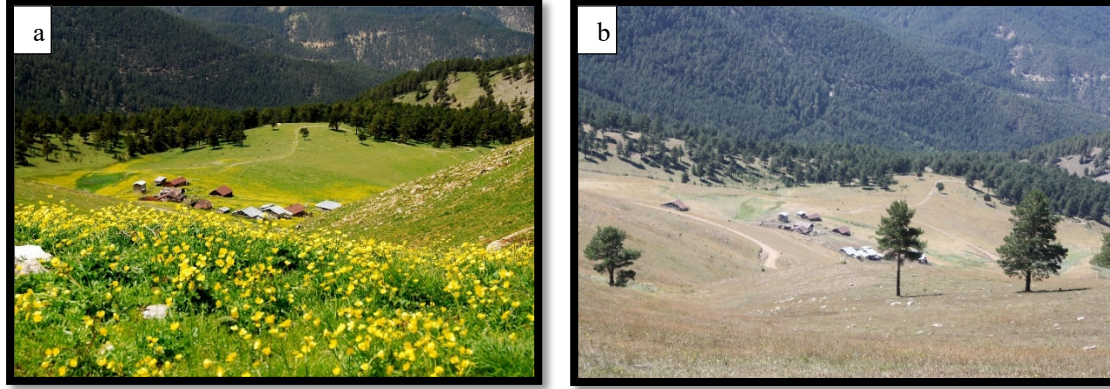
Şekil 2-3: Altınpınar Gölü ve Yakın Sahasının Topoğrafya ve Eğim Haritası.

Peyzaj değerine ilişkin önemli ölçütlerden birtaneside görsel kalitedir. Bu anlamda, göl ve yakın sahası panoramik görünümüler açısından zengin bir görsel kalite sunmaktadır. Panorama, “Yüksek bir yerden bakıldığında göz önüne serilen geniş görünüş” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). Altınpınar Gölü’nün yüksek bir alanda yer alması ve etrafında birden çok tepelik alanın olması panoramik görüntüler yönünden alanı ön plana çıkarmaktadır (Fotoğraf 6). Ayrıca, gölün etrafındaki orman varlığı, orman ekosistemi, daha yüksek kesimde yetişen alpin bitkiler ve gölün hemen yakınında yer alan irişki yaylası görsel açıdan çok güzel farklılıklar sunmaktadır. Gülez yöntemine göre bu şekilde panoramik görünümüler sunan alanlar 4 puan olarak değerlendirilmiştir. Ancak sahada meydana gelen sis oluşumlarının olumsuz etkisi dikkate alınarak alanın görsel değeri 3 puan olarak hesaplanmıştır (Tablo 3).

Fotoğraf 6: 6a: Altınpınar Gölü’ne SW’den görsel kaliteyi içeren genel bir görünüm (Vehbi YALÇIN’ın Arşivinden) 6b: Altınpınar Gölü ve yakın çevresine SW’den genel bir bakış.

Peyzaj değerine ilişkin son kriter ise şelale, mağara, doğal anıt, tarihsel ve kültürel miras, flora ve fauna gibi unsurların sahadaki varlıkları göz önünde bulundurularak 1 ile 6 puan arasında değerlendirilen diğer özellikler kriteridir. Altınpınar Gölü ve yakın sahasında yaşayan bazı hayvan türleri; ayı, kurt, vaşak, yaban keçisi, karaca, şahin, kartal, atmaca, karga, saksagan, kertenkele, yılan, kurbağa, engerek ve semender'dir. Bu anlamda çalışma alanında doğal bir değer olarak Altınpınar Gölü'nün olması, yakın sahadaki köy ve yayla yerleşmeleri ile geleneksel meskenlerin bulunması (İrişki Yaylası (Zermut) - Altınpınar köyü – Yalınkavakköyü Güvercinlik Mahallesi), çeşitli yaban hayvanlarını görebilme imkânı gibi özellikler göz önünde bulundurularak alanın diğer özellikler puanı 4 olarak hesaplanmıştır (**Fotoğraf 7**). Genel olarak ele alındığında Peyzaj Değeri puanı; $P=4+7+6+1+3+4=25$ olarak hesaplanmıştır (**Tablo 3**).

Fotoğraf 7: 7a:Altınpınar Gölü yakınında yer alan İrişki Yaylası (Zermut) ve kır meskenlerinden ilkbahar dönemine ait bir görünüm (Vehbi YALÇIN'ın Arşivinden). 7b: Yaz sonu sonbahar başlangıcından genel bir görünüm.

Tablo 3: Altınpınar Gölü Peyzaj Varlıkları İçin Puanlama Tablosu

	Ögenin Özellikleri	Max Puan	Açıklama ve Puan		Değ. Puanı
PEYZAJ DEĞERİ (P)	Alanın Büyüklüğü	4	10 ha'dan büyük olanlar	4	4
			5-10 ha	3	
			1-5 ha	2	
			0,5-1 ha	1	
	Bitki Örtüsü	8	Ağaçlık, çalılık, çayırılık	7-8	7
			Yalnız ağaçlık ve çayırılık	6-7	
			Çalı, çayırılık, seyrek ağaçlık	5-6	
			Çalılık, seyrel ağaçlık	4-5	
			Yalnız çalılık ve çayırılık	3-4	
			Çalılık, seyrek ağaçlık	3-4	
Çayırılık, seyrek ağaçlık			2-3		
Deniz, Göl, Akarsular	8	Deniz kıyısı	7-8	6	
		Göl kıyısı	6-7		

			Akarsu kıyısı	4-5	
			Dereler	1-4	
	Yüzeysel Durum	5	Düz alan	5	1
			Hafif dalgalı	4	
			Az meyilli, yer yer düzlük	3	
			Az engebeli	2	
			Orta Engebeli	1	
	Görsel Kalite	4	Panoramik görüntüler	3-4	3
			Güzel görüş ve Vistalar	2-3	
			Alanın görsel estetik değ.	1-3	
	Diğer Özellikler	6	Örneğin doğal anıt, çağlayan, mağara, tarihsel ve kültürel değerler, yaban hayvanları, kuşlar vb.	1-6	4
	Toplam			35	26

4.2. İklim Değerine Yönelik Bulgular

Güleç yöntemine göre (1990) bir sahanın rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde sahanın iklim koşulları ikinci sırada gelmektedir. Güleç yönteminde iklim değerine ilişkin hesaplamalar rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde % 25'lik bir ağırlığa sahiptir. Araştırma sahasının iklim değerlendirmeleri Orman ve Su İşleri Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü Gümüşhane Meteoroloji istasyonu verilerinden yararlanılarak yapılmıştır.

Rekreasyon ve turizm aktivitelerinin gerçekleştirilmesinde en önemli iklim faktörü sıcaklıktır. Ülkemizde su kaynakları ile doğal ortamlara yönelik gerçekleştirilen rekreasyon ve turizm faaliyetleri daha çok yaz mevsiminde yapılmaktadır. Bu anlamda rekreasyon faaliyetlerinin sık sık Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında yapıldığı göz önünde bulundurularak bu ayların ortalaması esas alınarak sıcaklık değeri hesaplanmıştır. Gümüşhane ilinin 1961-2018 yılları arasındaki aylık ortalama sıcaklık değerlerine göre, ilde Haziran ayı sıcaklık ortalaması 17,3°C, Temmuz ayı sıcaklık ortalaması 20,3°C ve Ağustos ayı sıcaklık ortalaması ise 20,4°C'dir (Anonim 2015b; Atayeter, vd., 2019) (**Şekil 4**). İlde yaz ayı sıcaklık ortalaması ise 19,3°C olup, bölgenin sıcaklık değeri 4 puan olarak hesaplanmıştır (**Tablo 4**).

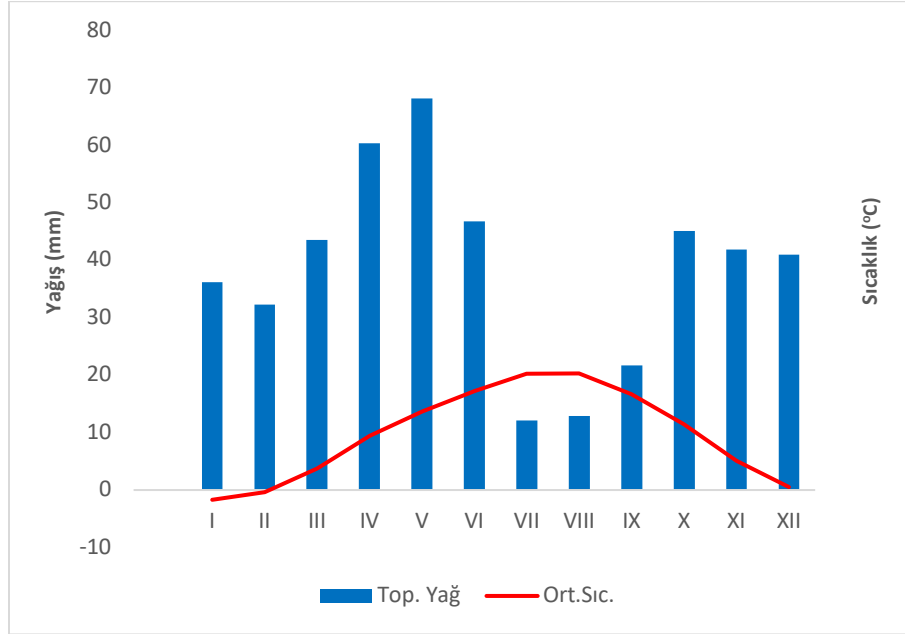
Rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin yapılabilirliğini etkileyen önemli iklim öğelerinden biri de yağıştır. Yağışın miktarı ile rejimi rekreasyon ve turizm faaliyetleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Ülkemizde, Altınpınar Gölü gibi doğal alanlara yönelik rekreasyon ve turizm faaliyetleri daha çok yaz aylarında yapılmaktadır. Bu nedenle yağış miktarının yaz mevsiminde az olmasının rekreasyon faaliyetlerini olumlu etkileyeceği dikkate alınarak Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında meydana gelen yağış oranı dikkate alınarak 1- 8 puanlar arasında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu puanlandırmaya göre yağışın yaz aylarında yükselmesi puanı düşürürken, azalması ise puanı artırmaktadır (Birinci, vd., 2016; Yeşil ve Hacıoğlu, 2018). Gümüşhane meteoroloji istasyonunun verilerinden Gümüşhane ilinin 1961-2018 yılları arasında aylara göre aldığı toplam yağış miktarları değerlendirildiğinde; ilin Haziran ayına ait toplam yağış miktarı 47,6 kg/m², Temmuz ayına ait toplam yağış miktarı 12,2 kg/m² ve Ağustos ayına ait toplam yağış miktarı ise 12,7 kg/ m²'dir. Bu ayların toplam yağış miktarı; 47,6 + 12,2 + 12,7 = 72,5 kg/m² olarak bulunmuştur (**Tablo 4**). Yapılan hesaplamalarda araştırma sahasının yağış değerinin 50 mm'nin üzerinde olması nedeniyle bu kriter 7 olarak değerlendirmeye alınmıştır (Anonim, 2020) (**Tablo 5**).

Tablo 4: Gümüşhane Meteoroloji İstasyonunun Yağış ve Sıcaklık Verileri. (DMİ Verileri)

İSTAS YON	R. S.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
GÜMÜŞHANE	Ort.Sıc. °C	56	-1,6	-0,3	3,9	9,5	13,7	17,3	20,3	20,4	16,8	11,4	5,1	0,5
	Top. Yağ mm	56	35,8	31,8	44,0	59,4	69,3	47,6	12,2	12,8	21,8	45,2	41,8	42,1
	Or. Yağ. Gün	56	11,3	10,6	12,7	13,7	15,8	10,4	4,0	3,7	5,5	9,6	10,2	11,6
	Or. Gün Sür. Saat	56	1,3	3,8	5,0	6,1	7,4	9,0	10,1	9,7	7,9	5,5	2,3	0,9

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü uzun yıllar tüm parametreler bültenlerinden yararlanılmıştır.

Şekil 4: Gümüşhane İlinin Yıllık Ortalama Yağış ve Sıcaklık Grafiği (Kaynak: Atayeter, vd., 2019)

Bir sahanın güneşlenme süresi de rekreasyon ve turizm faaliyetleri üzerinde etkili olmaktadır. Güneşlenme süresi havanın bulutluluk ortalaması dikkate alınarak hesaplanabilmektedir. Bir destinasyondaki bulutluluk ortalamasının artması güneşlenme süresini kısaltarak rekreatif aktiviteleri olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, bir sahanın rekreatif değeri tespit edilirken güneşlenme süresi kriteri için tersine bir puanlama yapılmaktadır. Bu durumda, sahadaki bulutluluk ortalaması arttıkça alanın güneşlenme süresi ile ilgili puanı düşmektedir (Birinci, vd., 2016; Yeşil ve Hacıoğlu, 2018). Gümüşhane ilinin bulutluluk ortalamaları Haziran ayında 4,1 gün, Temmuz ayında 3,3 gün ve Ağustos ayında 3,1 gündür. Dolayısı ile yaz ayları bulutlu gün ortalaması 3,5 gündür. Bu değer Gümüşhane ilinde yaz ayları boyunca gökyüzünün %30-40'ının bulutlu olduğuna işaret etmektedir. Bu durumdan hareketle Altınpınar Gölü ve yakın sahasının güneşlenme değeri 4 puan olarak tespit edilmiştir (Yeşil ve Hacıoğlu, 2018). Fakat Altınpınar Gölü'nün Gümüşhane Meteoroloji İstasyonunun (1230 m.) bulunduğu konumdan daha yüksek bir rakımda (1870 m.) bulunması nedeniyle bulutluluk oranının daha fazla olacağı dikkate alınarak Altınpınar Gölü ve yakın sahasının güneşlenme değeri 3 puan olarak belirlenmiştir (Tablo4).

Açık hava rekreasyon ve turizm aktivitelerini olumsuz etkileyen diğer bir faktör ise rüzgar hızı veya şiddetidir. Gülez (1990) yöntemine göre yaz aylarında rüzgar hızının düşük olması rekreasyon değerini artırırken, rüzgar hızının artmasıysa rekreasyon değerini düşürmektedir (Birinci, vd., 2016; Yeşil ve Hacıoğlu, 2018). Gümüşhane ilinin yaz ayları ortalama rüzgar şiddetine ilişkin 1970-2012 yılları yaz aylarına ait (Haziran-Temmuz-Ağustos) rüzgar ortalamaları 1,9 (Haziran), 2,3 (Temmuz) ve 2,2 (Ağustos) olup, yaz ayları rüzgar hızı ortalaması 2,1 m/sn olarak tespit edilmiştir. Bu veriler sonucunda, Gülez (1990) yöntemine göre bölgenin rüzgârlılık değeri 1 puan olarak belirlenmiştir. İklim kriteri genel olarak değerlendirildiğinde; sıcaklık, yağış, güneşlenme ve yağış özellikleri için verilen puanlar; $I=4+7+2+1=14$ olarak hesaplanmıştır (**Tablo 5**).

Tablo 5: Altınpınar Gölü Sahasının İklim Özellikleri ve Puanlaması

İKLİM DEĞERİ (İ)	Ögenin Özellikleri	Max Puan	Açıklama ve Puan		Değ. Puanı
	Sıcaklık	10	Yaz Ayları (H,T,A) Ortalaması 16,17,18,19,20,21,22,23,24,25 34,33,32,31,30,29,28,27,26,25 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10	1-10	4
	Yağış	8	Yaz ayları (H,T,A) toplamaları 50,100,150,200,250,300,350, 400 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1	1-8	7
	Güneşlenme	5	Yaz Ayları Bulutluluk Ortalaması 0-2, 2-4, 4-6, 6-8, 8-9 5, 4, 3, 2, 1	1-5	2
	Rüzgârlılık	2	Yaz ayları ortalama rüzgâr hızı 1 m/sec'den az 1-3 m/sec arası	2 1	1
	Toplam			25	14

4.3. Ulaşılabilirlik Değerine Yönelik Bulgular

Herhangi bir yerin turist çekebilme potansiyeli üç unsura bağlıdır: Bu üç unsur, turizmin temel unsurları ya da turizmin arz kaynakları ve turizmin 3 A'sı olarak da ifade edilen çekicilikler (attraction), konaklama (accommodation) ve erişilebilirlik (accessibility). Çekicilikler, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır. Bunlar turistin bir alanı ziyaret etme isteğini doğururlar; ulaşım ve iletişim hizmetleri erişimi sağlayarak bu ziyareti gerçekleştirirler; konaklama da, turistin gidilen yerde ağırlanmasını sağlar (Temurçin, 2004; Özgüç, 2017). Bunların yeterliliği turizmde gelişmenin temellerini oluşturmaktadır. Ulaşılabilirlik faktörünü dikkate alan Gülez, rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesinde ulaşılabilirlik faktörüne % 20'lik bir oran ayırmıştır.

Gülez (1990) yöntemine göre bir destinasyonun ulaşılabilirlik durumunu ilgili sahanın bulunduğu bölgenin turistik önemi, kalabalık kentlere yakınlığı, bölgeye farklı ulaşım türleri ile seyahat edilebilme imkânı gibi bir takım faktörler etkilemektedir. Gülez (1990) yönteminde, Akdeniz, Ege, Marmara kıyılarında bulunan sahalar 3-4 puan, Karadeniz kıyı şeridinde yer alan sahalar 2-3 puan ve önemli ulaşım güzergâhları ile turizm destinasyonlarına yakın alanlar ise 1 ile 3 puan arasında değerlendirilmiştir. Gülez'in belirlediği kriterler dikkate alındığında Altınpınar Gölü sahası, Doğu Karadeniz'in iç kesimde kalan dağlarında, geçmişte ve günümüzde önemli ulaşım güzergâhları arasında bulunan Trabzon-Gümüşhane-Bayburt-Erzurum karayolu hattına çok yakın bir lokasyonda bulunmaktadır. Bu durum, Gümüşhane ilini özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin Karadeniz kıyısına açılan kapısı olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu özelliklere ek olarak yörenin turizmde öncelikli bölgenin içinde yer alması da dikkate alınarak bu kriterle ilişkin değeri 3 olarak belirlenmiştir (**Tablo 6**).

Gülez yönteminde ulaşım değeri belirlenirken ilgili sahaya yakın en az 100.000 kişilik bir kentin olması da önem arz etmektedir. Altınpınar Gölü bu duruma göre değerlendirildiğinde göle yakın mesafede 100.000 kişilik

nüfusa sahip iki şehir; Gümüşhane ve Trabzon'dur. Bu anlamda 2019 yılına ait nüfus verileri incelendiğinde Trabzon il nüfusunun 808.974, şehir nüfusunun ise 320.225 olduğu anlaşılmıştır. Yine ADNKS verilerinden 2019 yılında Gümüşhane il nüfusunun 164.521, Gümüşhane şehir nüfusunun ise 56.398 olduğu görülmüştür (TÜİK, 2019). Avrupa'nın en uzun tüneli olma özelliği ile Gümüşhane –Trabzon karayolu arasında inşası % 60-70 oranında tamamlanan çift yönlü bir tünelin olması, ulaşılabilirliği ve turizm imkânını artıracaktır. Özellikle doğa turizminin önemli merkezlerinden olan Trabzon bu tünelin açılmasının etkisi ile turizm rotalarını Altınpınar (Zermut-Limni) Gölü'ne çevirme olanağı da bulacaktır. Trabzon (65 km) ve Gümüşhane Şehrinin (40 km), Altınpınar Gölü'ne yaklaşık uzaklıkları dikkate alındığında alanın bu kritere ilişkin puanı 3 olarak değerlendirilmiştir (**Tablo 6**).

Güleç (1990) yöntemine göre rekreasyon alanının potansiyelini belirlemede ilgili sahaya yakınında bulunan en az 5000 kişilik kentten yapılacak ulaşım süreside etkili olmaktadır. Bu anlamda 2019 ADNKS nüfus verilerine göre Altınpınar Gölü'ne en yakın kentin yaklaşık 19 km mesafedeki 6810 nüfusa sahip Torul şehri olduğu belirlenmiştir. Altınpınar Gölü sahasından buraya araçla yapılacak ulaşımın yaklaşık 40 dakika sürdüğü hesaplanarak alanın bu kriterle ilgili puanı 3 olarak hesaplanmıştır (**Tablo 6**).

Altınpınar Gölü'ne, taksi veya özel oto dışında sağlanabilen herhangi bir ulaşım aracı bulunmamaktadır. Alana, taksi ve özel oto dışında ulaşımın sağlanamaması ve diğer ulaşım kolaylıklarının da (Dolmuş, Teleferik) nedeniyle ilgili kriterler 0 puanla değerlendirilmiştir Ulaşılabilirlik faktörü genel bir değerlendirmeye alındığında; $U = 3+3+3+0+0=9$ olarak hesaplanmıştır (**Tablo 6**).

Tablo 6: Altınpınar Gölü Sahasının Ulaşılabilirlik (U) parametreleri için puanlar

	Ögenin Özellikleri	Max Puan	Açıklama ve Puan		Değ. Puanı
ULAŞILABİLİRLİK (U)	Bulunduğu Bölgenin Turistik Önemi	4	Akdeniz, Ege, Marmara Kıyısı	2-3	4
			Karadeniz Kıyısı	2-3	
			Önemli Karayolu turizmde öncelikli yöreler	1-3	
	Bulunduğu Bölgede En Az 100.000 Nüfuslu Kent Olması	5	20 km'ye kadar uzaklık	4-5	3
			50 km'ye kadar uzaklık	3-4	
			100 km'ye kadar uzaklık	2-3	
			200 km'ye kadar uzaklık	1-2	
	Ulaşılan Zaman Süresi (Yakındaki en 5000 nüfuslu kentten)	4	Yürüyerek 1 saate kadar veya taşıtla 0- 30 dk arası	4	3
			Taşıtla 30 dk-1 saat arası	3	
			Taşıtla 1-2 saat arası	2	
Taşıtla 2-3 saat arası			1		
Ulaşım (taksi ve özel oto dışında)	4	Yürüyerek gidebilme veya her an taşıt bulabilme	3-4	0	
		Belli saatlerde taşıt bulabilme	1-3		
Ulaşımında diğer kolaylıklar	3	Örneğin teleferik olması, denizden ulaşabilme vb.	1-3	0	
Toplam			25	14	

4.4. Rekreatif Kolaylıklara Yönelik Bulgular

Rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde en önemli kriterlerden biri de ilgili sahada günlük ihtiyaçları karşılayacak rekreatif kolaylıkların (sabit piknik masası, kamelya, ocak, piknik yapıları, günlük ihtiyaçların temin

edilebileceği tesisler, konaklama tesisleri) bulunma durumudur. Bu kolaylıklar Turizmin 3 A'sında "Konaklama" şeklinde ifade edilmektedir (Özgüç, 2017). Altınpınar Gölü sahasında yapılan arazi çalışmasında sahada iki piknik masası ve bir çeşmenin olduğu bunlarında sadece köylülerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde olup, fazla sayıda kişi için yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Arazi çalışmasından elde edilen gözlemlerden hareketle Gülez (1990) yöntemine göre Altınpınar Gölü ve yakın sahasının piknik tesislerine ilişkin puanı 0 olarak değerlendirilmiştir (**Tablo 7, Fotoğraf 8**).

Fotoğraf 8: 8a: Altınpınar Gölü rekreasyon alanında bugün hemen hemen hiçbir tesis bulunmamaktadır. **8b:**Buraya ulaşan vatandaşlar alanı kontrolsüz bir şekilde kullanarak kendi imkânları ile bu alandan yararlanmaya çalışmaktadırlar.

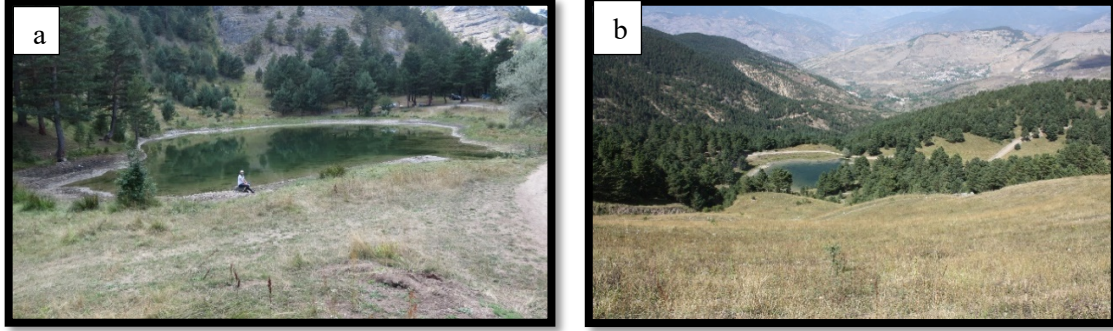
Arazi çalışmalarında, Altınpınar Gölü ve yakın sahasının kaynak sularının yeterli durumda olduğu tespit edilmiştir. Mevcut durumda Altınpınar Gölü'nün yer aldığı kısımda içme ve kullanma suyunun karşılanması noktasında bir problemin olmadığı gözlenmiştir. Tüm bu kriterler dikkate alındığında içme ve kullanma su olanakları 3 puan olarak değerlendirilmiştir (**Tablo 7; Fotoğraf: 9**).

Fotoğraf 9: Altınpınar Gölü'nün yanında yer alan kaynak suyu, göle yaklaşık 200 metre mesafede yer alan çıkış yerinden borular aracılığı ile gölün kıyısına getirilmiştir.

Altınpınar Gölü sahasında geceleme için bulunan tesis olanakları (sabit geceleme tesisleri, çadırly ya da çadırsız kamp kurabilme imkânları, vb.) değerlendirildiğinde araştırma alanında tesis imkanı bulunmamakla birlikte isteyenlerin yanlarında getirdikleri çadırlarda gecelebilecekleri belirlenmiştir. Fakat göl çevresinde konaklayacak olanların bölgede yaşayan vahşi hayvanlara (Ayı, Kurt) karşı tedbirli olmaları gerekmektedir. Bu nedenlerden dolayı Altınpınar Gölü'ne 19 km mesafede yer alan Torul ilçesinde bulunan sabit konaklama işletmelerinden faydalanılabilir. Bu kapsamda alanın geceleme tesislerine ilişkin değeri çadırly veya çadırsız kamp kurulabilme olanakları ile 19 km mesafede yer alan sabit konaklama işletmelerinin olmasından dolayı 1 puan olarak değerlendirilmiştir (**Tablo 7**).

Altınpınar Gölü sahasında yapılan arazi çalışmalarında alanda otopark bulunmadığı sahaya gelenlerin araçlarını istedikleri yerlere park ettikleri, günümüz koşullarında yeterli olmadığı gözlemlenmiş, bu nedenle ilgili ölçüte 0 puan verilmiştir. Bunun dışında alanda tuvalet, bekçi kulübesi, satış büfesi, kır gazinosu, gibi imkanların da olmadığı gözlemlenmiş ve ilgili kriterler 0 puanla değerlendirilmiştir (**Tablo 7**). Ayrıca Gülez (1990) tarafından diğer kolaylıklar olarak ifade edilen plaj, kabin ve duş tesisleri, kiralık sandal olanakları, oyun ve spor alanları, tesisleri vb. gibi olanakların olmadığı tespit edilerek bu kriterlerde 0 puan olarak değerlendirilmiştir (**Fotoğraf 10**). Rekreatif kolaylık kriteri genel bir değerlendirmeye alındığında; $RK=0+3+1+0+0+0+0+0=4$ puan olarak hesaplanmıştır (**Tablo 7**).

Fotoğraf 10: Altınpınar Gölü'nün çevresini gösteren fotoğraflarda gölün çevresinde insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik (otopark, wc, güvenlik kulübesi, satış büfesi, kır gazinosu ve oyun alanı gibi) yapıların olmadığı görülmektedir.

Tablo 7: Altınpınar Gölü Sahasının Rekreatif Kolaylıklar ve Puanlaması

	Ögenin Özellikleri	Max Puan	Açıklama ve Puan		Değ. Puanı
REKREATİF KOLAYLIKLAR (RK)	Piknik Tesisleri	4	Sabit piknik masası, ocak, vb. (niteliklerine göre)	1-4	0
	Su Durumu	3	İçme ve kullanma su olanakları (niteliklerine göre)	1-3	3
	Geceleme Tesisleri	2	Sabit geceleme tesisleri	2	0
			Çadırli veya çadırsız kamp kurabilme olanakları	1-2	
	WC'ler	2	Niteliklerine göre	1-2	0
	Otopark	2	Niteliklerine göre	1-2	0
	Kır Gazinosu, Satış Büfesi	2	Niteliklerine göre	1-2	0
	Bekçi ve Görevliler	2	Sürekli bekçi/görevli	2	0
			Hafta sonlarında bekçi/görevli	1	
	Diğer Kolaylıklar	3	Örneğin plaj, kabin ve duş tesisleri, kiralık sandal olanakları, oyun ve spor alanları, tesisleri vb. (niteliklerine göre)	1-3	0
Toplam			20	3	

Gülez'in (1990) yöntemine göre hava kirliliği, güvenlik, su kirliliği, bakımsızlık, gürültü, inşaat sahalarına yakınlık vb. durumlar olumsuz faktörler olup ilgili destinasyonun rekreasyon potansiyelini düşürmektedir (**Fotoğraf 11**). Bu anlamda Altınpınar Gölü sahasında yapılan arazi çalışmalarında bu olumsuz unsurlardan yalnızca bakımsızlık ve güvenlik sorununun bulunduğu gözlemlenmiştir. Göl çevresinde çevre temizliğinin olmadığı tespit edilmiş ve bu kriter -1 puan olarak hesaplanmıştır (**Tablo 8**).

Fotoğraf 11: Altınpınar Gölü sahasına gelen insanların bıraktığı atıkların neden olduğu kirlilik göl ve çevresinde düzenli olarak temizlik ve bakım hizmetinin yapılmadığını doğrulamaktadır.

Tablo 8: Altınpınar Gölü Sahasının Negatif Faktörleri İçin Puanlar

OLUMSUZ ETKENLER	Ögenin Özellikleri	Max Puan	Açıklama ve Puan		Değ. Puanı
	Hava Kirliliği	-3	Kirlilik derecesine göre	-1-(-3)	0
	Güvenceli Olmaması	-2	Güvence durumuna göre	-1-(-2)	0
	Su Kirliliği Bakımsızlık	-1	Deniz, göl, akarsular için	-1	0
			Yeterli bakımın yapılmaması	-1	-1
	Gürültü	-1	Trafik, kalabalık vb.	-1	0
	Diğer Olumsuz Etkenler	-2	Taş ve çakıl ocakları, inşaat, fabrika kalıntıları vb.	-1-(-2)	0
	Toplam			-10	-1

Altınpınar Gölü sahasında yapılan araştırmada Peyzaj Değeri 26, İklim Değeri 14, Ulaşılabilirlik 9, Rekreatif Kolaylık 3, Olumsuz Etkenler -1 puan almış olup, bu değerlerin toplamı ile elde edilen Rekreasyon Potansiyeli Değeri ise % 51 olarak hesaplanmıştır (Tablo 9). Gülez yöntemine göre yapılan puanlandırmanın sonuçlarına göre Rekreasyon Potansiyeli değerlendirme kriterleri ışığında Altınpınar Gölü'nün rekreasyon değeri %51-60 aralığında olup, Rekreasyon Potansiyeli Orta olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9: Altınpınar Gölü Rekreasyon Potansiyeli

Formüldeki öğeler	Alabileceği maksimum puan	Alanın aldığı toplam puan
Peyzaj Değeri	35	26
İklim Değeri	25	14
Ulaşılabilirlik	20	9
Rekreatif Kolaylık	20	3
Olumsuz Etkenler	0	-1
Rekreasyon Potansiyeli	100	51

Gülez yöntemi (1990) ile yapılan değerlendirmeden elde edilen bulgular incelendiğinde Altınpınar Gölü sahasının rekreasyon potansiyelini düşüren faktörlerin başında insan eliyle değiştirilmesi söz konusu olan Ulaşılabilirlik ve Rekreatif Kolaylık gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda, sahanın rekreasyon potansiyelini olumsuz etkileyen iklim ve peyzaj değerlerinin diğer faktörlere göre olumsuz etkilerinin daha az

olması sahanın rekreasyon potansiyelinin artırılabilirliği anlamında olumlu bir durumdur. Çünkü koruma kullanma dengesi gözetilerek, sahada gerçekleştirilecek planlamalar kapsamında insan eliyle yapılabilecek düzenlemeler ile Altınpınar Gölü ve yakın sahasının turizme kazandırılması sağlanabilecektir. Bu kapsamda yapılacak çalışmalarla sahanın mevcut rekreasyon potansiyelinin artırılarak yüksek bir düzeye getirilebileceği açıktır.

5. Tartışma Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulgularından hareketle, Gülez (1990) yöntemine göre Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın sahasının bugünkü şartları ile orta düzeyde bir rekreasyon potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir. Özellikle sahadaki bitki örtüsünün zenginliği, gölün bulunduğu sahanın çevresi ile beraber büyüklüğü, göle çok yakın mesafede hala geleneksel yöntemler ile yaylacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü Altınpınar köyü yaylasının (İrişki-Zermut) yer alması, kültürel değerlerin sunulacağı yerleşmelerin bulunması, göl ile yaylanın panoramik manzaralar sunan bir görseleğe sahip olması, Altınpınar Gölü ve yakın çevresinin rekreasyon amaçlı değerlendirilebilecek bir saha olduğunu göstermektedir.

Fakat doğal ve beşeri kaynaklar açısından zengin olan bu sahanın turizme kazandırılması açısından tamamlanması gereken birçok eksiği bulunmaktadır. Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın sahasında rekreasyonel aktivitelerin daha iyi bir şekilde gerçekleşmesi için koruma kullanma dengesi gözetilerek birtakım düzenlemelerin yapıp bu sahanın turizme kazandırılması son derece önem arz etmektedir. Tüm bu çalışmaların koruma kullanma dengesi gözetilerek yapılabilmesi açısından sahanın korunan alan olarak belirlenmesi ve Altınpınar (Limni) Gölü ile yakın sahasının barındırdığı doğal ve beşeri kaynaklar göz önünde bulundurularak buranın ilerleyen tarihlerde tabiat parkı olarak ilan edilme potansiyeli değerlendirilmelidir. Bu gibi sahalar, korunan alan olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının kontrolünde planlı bir şekilde turizme kazandırıldıkları takdirde hem turizm açısından avantaj oluşturacak hem de korunmaları daha iyi gerçekleşecektir.

Altınpınar (Limni) Gölü çevresinde henüz konaklanabilecek hiç bir tesis bulunmamaktadır. Doğal olarak bu durumda göl sahasına gelecek kişilerin kamp kurabilecekleri belirlenmiş uygun bir alan da bulunmamaktadır. Ancak göle yaklaşık 14 km mesafede yer alan Torul ilçesinde konaklama imkânları mevcuttur. Sahada rekreatif kolaylıklar açısından piknik tesisleri, yiyecek içecek satan işletmeler, WC, otopark gibi ihtiyaçların karşılanabileceği tesis bulunmamaktadır. Bu anlamda önemli iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak bu iyileştirmeler sonucunda sahanın rekreatif kolaylıklar puanı ciddi oranda artacaktır.

Rekreasyon faaliyetlerinde ulaşılabilirliğinde son derece önemli olduğu göz önünde bulundurulacak olursa sahaya ulaşım noktasında da birtakım düzenlemelere ihtiyaç vardır. Özellikle Altınpınar (Limni) Gölü sahasına giden karayolunun iyileştirilmesi gerekmektedir. Yolun Altınpınar köyünden sonra stabilize devam eden 7 km'lik kısmının standartlara uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu iyileştirme yapılırken yöredeki kış şartları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Altınpınar (Limni) Gölü sahası, iklim özellikleri açısından rekreasyon faaliyetleri bakımından değerlendirildiğinde, güneşlenme ve rüzgar açısından dezavantajlı bir özellik göstermektedir. Altınpınar Gölü sahasının iklim özellikleri göz önüne alındığında genel olarak bir değerlendirme yapılacak olursa özellikle rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin yoğun olarak gerçekleştiği yaz aylarındaki iklim koşullarının sahada yapılacak rekreasyonel faaliyetleri engellemeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle sahaya yönelik yapılacak olan planlamalarda mevcut iklim özelliklerine uygun faaliyetlerin planlanması önem arz etmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Altınpınar Gölü sahasının, zengin bir yaban hayatını barındırması, çevresinde orman bitki örtüsünün yer alması, temiz havası, göl ve hemen yakınında yer alan yaylanın özgün bir panoramik görselelik sunmaları, gölün doğal ve beşeri çevresiyle insana katkı sağlayacak bir zenginliğe sahip olması bu sahanın rekreasyon ve turizm potansiyelini artırmaktadır. Altınpınar Gölü ve çevresinin doğal özellikleri dikkate alındığında bu sahada, trekking, oryantiring, dağcılık, kamp ve karavan turizmi, yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, yayla turizmi, atlı doğa yürüyüşü, bisiklet turizmi, botanik turizmi, yaban hayatı (fauna) gözlemciliği, foto safari, şartları uygun çıktığı takdirde olta balıkçılığı, piknik, şenlik gibi çeşitli rekreasyonel faaliyetlerin yapılabilmesine olanak vardır. Altınpınar Gölü Torul ilçe merkezinde yer alan Torul Kalesi Cam Seyir Terası'na da yakın bir konumda yer almaktadır. Torul Kalesi Seyir Cam Terası açıldığı günden bu yana çok sayıda yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir.

Doğal çevre açısından olumlu özelliklere sahip olan Altınpınar Gölü ve yakın sahasının, önemli bir turistik destinasyon haline getirilmesi için peyzaj ve iklim özellikleri dışında insan eliyle düzeltilebilecek ulaşım, rekreatif kolaylıklar gibi konularda planlamaların yapılarak uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu anlamda Altınpınar Gölü'nün turistler tarafından ziyaret edilmesini sağlamak için geceleme ile ilgili yapıların sahanın doğal yapısını bozmayacak şekilde koruma ve kullanma dengesi dikkate alınarak oluşturulmaları gerekmektedir. Aynı şekilde işletmeciliğini yerel halkın yapacağı, turistlerin yiyecek - içecek ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri satış

yerleri ile bireylerin hoş zaman geçirebilecekleri restoran, çay bahçesi ve kafe hizmeti verecek tesislerin oluşturulması hem sahanın turizme kazandırılmasında hem de yerel halka istihdam sağlamada etkili olacaktır. Bunlar gerçekleştirilirken, istihdam edilecek personelin nitelikli olmasının alanın Türkiye turizm destinasyonları içerisinde kendisine yer bulması, tanınması ve yaygın ziyaretçi çekmesi vs. açısından çok önemli olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, Altınpınar Gölü ve yakın sahasında gerçekleştirilebilecek alternatif turizm faaliyetleri belirlenerek sahanın önemli bir turistik destinasyona dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Yapılacak bu çalışmalar ile sahanın “rekreatif kolaylık” unsuru 12 puan artırılabilir (Tablo: 10).

Altınpınar (Limni) Gölü’ne giden yol bugünkü şartlarda yöre halkının ulaşımı için yeterli görünmektedir. Fakat ilerleyen süreçte Altınpınar (Limni) Gölü ve yakın sahasında yer alan birçok yaylayı da kapsayacak turizm planlamasıyla beraber artacak olan ziyaretçi sayısına bağlı olarak mevcut yolun yetersiz kalması kaçınılmazdır. Altınpınar (Limni) Gölü sahasında rekreasyonel faaliyetler yapmak isteyenlerin buraya ulaşabilmeleri için ya kendi özel araçları ile ya da araç kiralayarak gitmeleri gerekmektedir. Bu anlamda, sahanın koruma kullanma dengesi göz önünde bulundurularak yapılacak turizm planlamasından sonra ulaşım imkânlarının iyileştirilmesine yönelik toplu ulaşım olanaklarının (dolmuş) düzenlenmesi son derece önem arz etmektedir. Torul ilçe merkezinden belli saatlerde taşıt bulabilme, dolmuş haricinde otobüslerle ulaşımın sağlanması ile “ulaşılabilirlik” unsuru 3 puan artırılabilir (Tablo, 10). Diğer yandan Altınpınar (Limni) Gölü sahasında hayata geçirilmiş herhangi bir turizm planlamasının olmaması nedeniyle alanda yeterli bakımın yapılmaması sahanın rekreasyon potansiyelini “-1” puan düşürmektedir. Ancak bu sahanın tabiat parkı ilan edilerek koruma altına alınmasıyla yapılacak düzenlemeler ile bakımları düzenli olarak yapılacağından bu olumsuzluk ortadan kalkacaktır.

Tablo 10: Altınpınar Gölü Sahasının Rekreasyon Potansiyeli Gelişim

Formüldeki Öğeler	Alabileceği En Çok Puan	Aktüel Puan	Gelecek Puan
Peyzaj Değeri	35	26	26
İklim Değeri	25	14	14
Ulaşılabilirlik	20	9	12
Rekreatif Kolaylık	20	3	15
Olumsuz Etkenler	-10	-1	0
Rekreasyon Potansiyeli	100 (% 100)	51 (% 51)	67 (% 67)

Tablo 10’da görüldüğü gibi insan eliyle yapılabilecek iyileştirmeler sonucunda Altınpınar (Limni) Gölü’nün rekreasyon potansiyeli % 67’ye kadar çıkarılabilecektir. Gülez (1990) yöntemine göre % 61 ile % 75 arasında rekreasyon potansiyeline sahip destinasyonlar yüksek oranda rekreasyon potansiyeline sahip alanlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu anlamda yapılacak tüm plan ve uygulamaların sürdürülebilirlik ilkesi göz önünde bulundurularak koruma kullanma dengesi en ince detayına kadar hesaplanarak yapılmalıdır. Planlama ve çalışmalarda, sahanın taşıma kapasitesinin üzerine çıkılmamalı ve doğal yapının bozulmamasına son derece dikkat edilmelidir. Bu çerçevede, ilgili kamu kurumlarının öncülüğünde sahanın sürdürülebilir yönetim planının yapılarak saha turizm ve rekreasyon faaliyetlerine açıldıktan sonra yapılaşma ile diğer faaliyetlerin belli bir plan dahilinde yürütülmesi sağlanmalıdır.

Teşekkür: Arazi çalışmalarının gerçekleştirilmesinde sunduğu katkılardan ötürü Süleyman TAŞDELEN’e; saha ile ilgili çekmiş olduğu fotoğraflardan istifade ettiğimiz Vehbi YALÇIN’a; araştırma sahası ile ilgili verilerinden istifade ettiğimiz T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğüne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E., & Bulut, Y. (2010). Ülkemizde alternatif turizm bir dalı olan ekoturizm çeşitlerinin bölgelere göre dağılımı ve uygulama alanları. *II. Uluslararası Karadeniz Ormanlık Kongresi*, 20-22 Mayıs 2010, *Cilt 4*, 1575-1594.
- Aklıbaşında, M., & Bulut, Y. (2014). Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) kullanılarak turizme ve rekreasyona uygun arazilerin analizi. *Çevresel izleme ve Değerlendirme*, 186, 5711-5719.
- Anonim. (2020). Meteoroloji Genel Müdürlüğü. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceleristatistik.aspx?k=A&m=GUMUSHANE>

- Altunöz, Ö., Tırlı, A., & Arslan, Ö.E. (2014). Hamsilos tabiat parkı'nın rekreasyon potansiyelini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 1(1), 20-38.
- Arslan, Y. (2003). Erdek ve çevresinin ekoturizm açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 29-53.
- Atayeter, Y., Tozkoparan, U., Yayla, O., & Sakar, T. (2018). Coğrafi bir mekân olarak Burdur ilinin doğa turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi. B. Eryılmaz, K. Özlü, Y.B. Kesin, & C. Yüçetürk (Ed.), *Sosyal bilimlerde güncel akademik çalışmalar içinde* (s. 683-719). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Atayeter, Y., Tozkoparan, U., & Yayla, O. (2018). Halgent şelalesi (Gümüşhane). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (45) , 260-277.
- Atayeter, Y., Yayla, O., & Tozkoparan, U. (2019). Gümüşhane Tekke (Çorçol) şelalesi ve turizm potansiyeli. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(42), 103-122.
- Atayeter, Y., Yayla, O., & Tozkoparan, U. (2020). Tekeli Gölü'nün (Kop Dağı/Bayburt) fiziki coğrafyası ve turizm potansiyeli açısından önemi. T. Erdoğan, A. Temizer, R. İnan (Ed.), *Sosyal bilimlerde akademik çalışmalar içinde*. (s. 1–26). Montenegro: İvpe.
- Aydınöz, D., İbret, Ü., & Aydın, M. (2012). Kastamonu Ilgaz Dağı Milli Parkında arazi kullanımının analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 108-123.
- Birinci, S., Zaman, M., & Bulut, İ. (2016). Limni Gölü tabiat parkının gümüşhane rekreasyon potansiyeli. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)*, 9(46), 285–294.
- Birinci, S., Kaymaz, Ç.K., & Camcı, A. (2017). Bulut (Tar) şelalesi ve çevresinin rekreasyon potansiyeli. Kongresi F. Alaeddinoğlu, E. Cihangir, M. Şeremet (Ed.), *Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları içinde* (s. 461-477). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Bozok, D., & Özdemir, Yılmaz, G. (2011). Eko Turizm. N. Hacıoğlu, & C. Avcıkurt (Ed.), *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi içinde* (s. 111-136). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Buckley, R. (1994). A framework for ecotourism. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 661-669.
- Chen, A.H., & Peng, N. (2016). Examining Chinese Tourists' Nature-Based Tourism Participation Behavior: Incorporating Environmental Concern into a Constraint-Negotiation Model, *Tourism Analysis*, 21(2-3), 189-202.
- Çalık, F., Başer, A., Ekinci, N. M., & Kara, T. (2013). Tabiat parklarının sportif rekreasyon potansiyeli modellenmesi (Ballıkayalar Tabiat Parkı örneği). *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 8(2), 35-51.
- Doğanay, S., & Alım, M. (2003). Coğrafi bir tanıtım: Yedigöller (Uzundere) günöbirlik rekreasyon alanı. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 127-137.
- Emekli, G. (2001). *Bergama'nın Turizm Coğrafyası ve Turizmin Sosyo- Ekonomik Etkileri*. İzmir: Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Eröz, S., & Aslan, E. (2017). Istanca (Yıldız) ormanlarının rekreasyon potansiyelinin güzel metodu ile değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 9, 83-107.
- Golijanin, J. (2017). Relief evaluation for the purposes of recreation and tourism – case study ravna mountain and pale valley. Paper presented at the International Scientific Conference Geobalkanica, Serbian.
- Gül, S., & Yılmaz, A. (2019). Samsun şehri kıyı şeridinin rekreasyon potansiyelinin Gülez'in açık hava rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesi yöntemi ile belirlenmesi, *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences*, 17(2), 318-344, doi: 10.33688/aucbd.567426
- Gülez, S. (1980). Doğu Karadeniz kıyı şeridinde rekreasyon potansiyelinin saptanması ve değerlendirilmesi. *KFÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 3(1), 105-132.
- Gülez, S. (1990). Orman içi Rekreasyon Potansiyelinin Belirlenmesi İçin Bir Değerlendirme Yöntemi. *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 132-147.
- Harita Genel Komutanlığı, 1/25000 Ölçekli Trabzon H42-b1 paftası.

- Jeomorfoloji Derneği, Turkish Society for Geomorphology. (2019). Dipsiz Göl (Gümüşhane) Kazısı Hakkında Jeomorfoloji Derneği Görüşü. Erişim adresi: <http://www.jd.org.tr/icerik/dipsiz-g%C3%B6l-hakk%C4%B1nda-bas%C4%B1-duyurusu>
- Jürmalis, E., & Lībiete, Z. (2019). Developing a framework for characterizing recreational potential of forest areas using weighted criteria analysis. *Research For Rural Development*, 1, 89-94.
- Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik turizmin sürdürülebilirliği. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2/2, 93-114.
- Kervankıran, İ., & Temurçin, K. (2013). Afyonkarahisar ilinde ekoturizme yönelik yerel halkın yaklaşımları. Presented at the Türkiye Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi, İstanbul.
- Ketin, İ. (1966). Anadolu'nun Tektonik Birlikleri. *M.T.A. Dergisi*, 66, 20-37.
- Şimşek, D., & Korkut, D. (2009). Kıyı şeridi rekreasyon potansiyelinin belirlenmesinde bir yöntem uygulaması: Tekirdağ merkez ilçe örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 6 (3), 315-327.
- Köse, A. (1997). Kaz Dağlarında doğal çevre özelliklerine dayanan günübirlik rekreasyon alanlarına üç örnek: Ayazma, Pınarbaşı ve Sütüven. *Türk Coğrafya Dergisi*, 32, 237-262.
- Kuter, N., & Ünal, H. E. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 146-156.
- Mc Harg, I. L. (1992). Processes as values. In *Design with nature*. Newyork: Published for The American Museum of Natural History.
- Morgül, Ş. (2014). Kırklareli ilinde eko turizm olanakları. *Electronic Journal of Vacationl Colleges*, 4(4), 27-38.
- Ödemiş, M., & Hassan, A. (2019). Gümüşhane'nin eko-turizm potansiyelinin kavramsal analizi ve bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik öneriler, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(Ek Sayı), 59-70.
- Özdemir, Ü., Zaman, S., & Sever, R. (2004). Rekreasyonel Açından Ulukaya Şelalesi ve Kanyonu. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 9, (12), 207-220.
- Özdemir, Ü. (2011). Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları Ve Korunması. *Eastern Geographical Review*, 16(26).
- Özgüç, N. (2017). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özkan, M.B. (2002). Kırsal Rekreasyon Alan Planlaması. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir.
- Pädam, S., & Ehrlich, Ü. (2011). The Foregone Recreation Value of Lake Ülemiste. *Discussions on Estonian Economic Policy*, 19 (1), 172-185.
- Polat, S., & Aktaş Polat, S. (2016). Rekreasyonel tabiat parklarının korunan alanlar kapsamında incelenmesi Mersin ili örneği. *NWSA: Social Sciences*, 11(2), 85-115.
- Sandal, E., & Kandemir, N. (2013). Kahramanmaraş İlindeki günübirlik rekreasyon alanlarının potansiyelinin belirlenmesi ve kullanımı ile ilgili sorunlar. *Türk Coğrafya Dergisi*, (60), 25-36.
- Solmaz, F. (1998). Gümüşhane Çevresinde Karst Şekilleri. *Türk Coğrafya Dergisi*. 33, 151-162.
- Somuncu, M. (2003). *Türkiye'de koruma altındaki dağlık alanlarda turizm/rekreasyon ve çevre etkileşimi: Aladağlar ve Kaçkar Dağları Milli Parkı örnekleri*, Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumunda sunulmuş bildiri. Ege Üniversitesi: İzmir.
- Somuncu, M., & Ceylan, S. (2015). Dağ otlaklarından dağ sayfiyelerine: Doğu Karadeniz bölgesi yaylalarındaki işlevsel değişim. 3. *Rekreasyon Araştırmaları Kongresi*. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sulhan, Ö. F., Çetin, M., & Şevik, H. (2016). Abana da uzun vadeli peyzaj aktivitelerinin değerlendirilmesi. Presented At The Ist International Abana Symposium From Past To Present Kastamonu/City-Culture-Identity (I. Uluslararası Abana Sempozyumu Geçmişten Günümüze Kastamonu/Kent-Kültür-Kimlik), Kastamonu.
- Taşlıgil, N. (1994). Spil Dağı Milli Parkı. *Türk Coğrafya Dergisi*. 29, 257-268.

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2013*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü. (2016). *Altınpınar Tabiat Parkı Etüt Raporu*. Rize: Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü.
- Temurçin, K. (2004). *Isparta ili ekonomik coğrafyası* (Ph.D. dissertation). Ankara University.
- Temurçin, K., Atayeter, Y., & Tozkoparan, U. (2019). Salda Gölü ve çevresinin turizm potansiyeli ve Yeşilova ilçesi'nin sosyo-ekonomik yapısına etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(47), 40-63.
- Temurçin, K., & Tozkoparan, U. (2020). Yerli Turistlerin Salda Gölü'ne Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (1), 97-115.
- TIES (The International Ecotourism Society). (2015). TIES announces ecotourism principles revision. [Çevrimiçi: <http://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision>], Erişim tarihi: 01.08.2018.
- Tıraş, M. (2008). Kahramanmaraş'ta günübirlik rekreasyon alanına bir örnek: Başkonuş, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20, 35-43.
- Tuğun, Ö., & Karaman, A. (2014). Çekirdek köylerin eko turizme kazandırılması için sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde bir model. *Megaron*, 9(4), 321-337.
- Türker, G.Ö., Türker, A., & Güzel, Ö. (2014). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında Dalyan destinasyonunun rekreasyon potansiyelinin değerlendirilmesi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(2), 70-86.
- Yaşar, O. (2000). Ülkemizde milli park ve benzer statüdeki alanların dağılımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35, 181-201.
- Yaşar, O. (2001). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı), yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 36, 171-201.
- Yeşil, M. (2017). Recreational Potential of Çambaşı Plateau of Ordu Province. *International Educational Applied Scientific Research Journal*, 2(12), 39-42.
- Yeşil, M., & Beyli, K.N. (2018). Ordu-Boztepe's tourism and recreation potential with Boztepe's contribution on the city image. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 6(3), 291-298.
- Yeşil, P., & Hacıoğlu, V. (2018). Limni Gölü tabiat parkı peyzaj değerlerinin rekreasyonel açıdan değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Agriculture: Food Science and Technology*, 6(6), 680-688.
- Yılmaz, H., Karaşah, B., & Erdoğan Yüksel, E. (2009). Gülez yöntemine göre Kafkasör Kent Ormanı'nın rekreasyonel potansiyelinin değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 53-61.
- Zengin, B., Koç, D., & Ulama, Ş. (2019). Kastamonu ilinin doğa turizmi potansiyelinin alternatif turizm kapsamında değerlendirilmesi. *Safran Kültür Ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 251-274.
- Zeybek, H., Aylar, F., & Dinçer, H. (2019). Değirmendere Şelalesi (Ulus/Bartın), Doğal Ortam Özellikleri ve Turizm Potansiyeli. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 333-357.

İnternet Kaynakları

- Gümüşhane Gentr (2020). <https://www.gumushane.gen.tr/v2/videolari/dipsiz-göl>; Erişim Tarihi: 27.05.2020
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020). <https://www.ktb.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>; Erişim Tarihi: 23.03.2020.
- Türkçe Sözlük (2020). <https://sozluk.gov.tr/?kelime=birbiri%20için%20yaratılmış%20olmak>; Erişim Tarihi: 28.03.2020.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2020), <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler/istatistik.aspx?k=A&m=GUMUSHANE>; Erişim Tarihi: 09.04.2020

Atıf/Citation

Şirin, M., Ocak, F., (2020), Gümüşhane şehrinde afet ve acil durum toplanma alanlarının coğrafi bilgi sistemleri ortamında değerlendirilmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 85-106

GÜMÜŞHANE ŞEHRİNDE AFET VE ACİL DURUM TOPLANMA ALANLARININ COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ ORTAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Disaster and Emergency Meeting Areas in the City of Gümüşhane in the Geographical Information Systems Environment

Öğr. Gör. Mürşit ŞİRİN¹

Öğr. Gör. Fatih OCAK²

Öz

Ülkemiz bulunduğu coğrafi konum itibarıyla başta deprem olmak üzere, taşkın ve sel, heyelan, kaya düşmesi gibi birçok doğal afetin yaşandığı bir ülkedir. Bu doğal afetlerin kökenleri farklı olsa da etkilediği en önemli varlık insandır. Bundan dolayı insanı, afetlerin etkisinden korumak, afetler ve acil durum sırasında yaşanan durumu iyileştirmek ve planlı hareket etmek için T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından birçok tedbir alınmaktadır. Afetler öncesi alınan bu tedbirler kapsamında yapılan önemli çalışmalarından birisi de afet ve acil durum sırasında toplanılacak alanların tespit ve ilan edilmesidir. Bu alanların tespiti ve afet öncesi vatandaşlara bilgilendirme yapılması son derece önemlidir. Afet ve acil durum toplanma alanlarının tespit edilmesi hem saha gözlemleri hem de son zamanlarda idarecilere karar vermede önemli bir rol oynayan Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) sayesinde gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde karakterlerine göre zamanları farklı olsa da doğal afetlerin oldukça sık görülmesi afet öncesi toplanma alanlarının tespit edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu itibarla bu çalışmada Gümüşhane şehrinde Gümüşhane Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarafından belirlenen mevcut afet ve acil durum toplanma alanlarının haritası çıkarılmış, bu alanlarının doğruluğu AFAD tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde tartışılmış ve mekânsal temele dayalı en uygun toplanma alanlarının nereler olabileceği analiz edilmiştir.

Gümüşhane Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü ve Gümüşhane'deki il ve ilçe belediyelerin iş birliği ile 2019 Ekim ayından itibaren Gümüşhane ilinde 626.571 m² alana sahip toplam 134 adet toplanma alanı oluşturulmuştur. Bu alanlar 128.330 kişilik nüfusa hitap ederken, kişi başına da ortalama 6 m² alan düşmektedir. Çalışma alanı olarak seçilen şehir merkezinde ise 40.728 kişilik nüfusa hitap eden 107.890 m² alana sahip, kişi başı 2.65 m² alana karşılık gelen 24 adet toplanma alanı bulunmaktadır. Bu toplanma alanlarının mekânsal bir temel üzerine oturtulması, afet ve acil durum esnasında daha olumlu sonuçlar vereceği yaklaşımla çalışma kapsamında AFAD'ın belirlemiş olduğu kriterlerden nüfus, eğitim, arazi kullanımı, jeoloji, yükseklik, yollara, binalara ve akarsu yataklarına uzaklık gibi farklı coğrafi kriterler dikkate alınarak en uygun toplanma alanları tespit edilmiştir. İlgili kriterlere ise Gümüşhane'de en çok meydana gelen doğal afetler dikkate alınarak Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ile ağırlıklı atanmış ve ağırlıklı çakıştırma analizi ile en uygun

¹ Gümüşhane Üniversitesi Gümüşhane Meslek Yüksek Okulu, mursitsirin@gumushane.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2996-3578

² Samsun Üniversitesi Kavak Meslek Yüksek Okulu, fatihocak05@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1088-3762

toplanma alanları tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucu Gümüşhane şehrinde mevcut 24 adet toplanma alanına ek olarak 26 adet alternatif toplanma alanı belirlenmiştir. Çalışmadan önce kişi başına düşen toplanma alanı kriterlerine sadece 3 mahalle uygunluk gösterirken önerilen alternatif alanlarla bu sayı 12 mahalleye çıkmış ve şehir genelinde kişi başına düşen mevcut toplanma alanı 2.65 m²'den 4.6 m²'ye ulaşmıştır. Böylece yaşanabilecek herhangi bir afet ve acil durumda Gümüşhane şehrinde yaşayan nüfusun kısa zamanda doğru yerlerde toplanması sağlanarak geçici barınma yerleri hazırlanuncaya kadar nüfusun kaostan uzak güvenli bölgelerde toplanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Toplanma Alanları, Doğal Afet, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS)

Abstract

Our country is a country where many natural disasters such as earthquakes, floods, landslides and rock falls are experienced due to its location. Although the origins of these natural disasters are different, the most important asset they affect is human. Therefore, many measures are taken by Ministry of Interior Disaster and Emergency Management Presidency to protect people from the effects of disasters, to improve the situation during disasters and emergencies, and to act in a planned manner. One of the important works carried out within the scope of these precautions taken before disasters is the determination and announcement of the areas to be gathered during disasters and emergencies. It is extremely important to identify these areas and to inform the relevant citizens before the disaster. The identification of disaster and emergency meeting areas is carried out by both field observations and Geographical Information Systems, (GIS) which has played an important role in decision-making for administrators. The fact that natural disasters appear quite frequently in our country, although their times are different according to their characters, shows the fact that pre-disaster meeting areas are determined. In this study, the current disaster and emergency meeting areas determined by Gümüşhane Governorship Provincial Disaster and Emergency Directorate in the city of Gümüşhane were mapped, the accuracy of these areas were discussed within the framework of the criteria determined by Disaster and Emergency Management Presidency and the most suitable meeting areas based on spatial basis were analyzed.

With the cooperation of Gümüşhane Governorship Provincial Disaster and Emergency Directorate and provincial and district municipalities in Gümüşhane, a total of 134 meeting areas with 626,571 m² area have been created in Gümüşhane since October 2019. While these areas appeal to a population of 128,330, there is an average of 6 m² per person. In the city center selected as the study area, there are 24 meeting areas with an area of 107,890 m², corresponding to an area of 2.65 m² per person, addressing a population of 40,728. The criteria set by the Ministry of Interior Disaster and Emergency Management include population, slope, land use, geology, elevation, roads, with the approach that these gathering areas are based on a spatial basis and will yield more positive results during disasters and emergencies, the most suitable gathering areas have been determined by taking into account different geographical criteria such as distance to buildings and streams. Considering the most common natural disasters in Gümüşhane, weights have been assigned to the relevant criteria with Analytical Hierarchy Process (AHP) and the most suitable gathering areas have been determined by weighted overlapping analysis. As a result of the analysis, 26 alternative meeting areas were determined in addition to the 24 available meeting areas in city of Gümüşhane. While only 3 neighborhoods comply with the criteria of meeting space per person before the study, this number has increased to 12 neighborhoods with the proposed alternative areas and the current gathering area per person in the city has increased from 2.65 m² to 4.6 m². Thus, it is aimed to gather the population of Gümüşhane in the right places in a short time in case of any disaster and emergency, and to gather the population in safe areas away from chaos until temporary shelters are prepared.

Keywords: Gümüşhane, Meeting Areas, Natural Disaster, Geographical Information Systems (GIS), Analytical Hierarchy Process (AHP)

1. Giriş

Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğal veya insan kaynaklı olaylara afet denilmektedir (AFAD, 2014). Her ne kadar doğal ya da insan kaynaklı olarak bölümlere ayrılrsa da her doğal olay bir afet niteliğinde olmayabilir. Zira doğal bir olayın afet karakteri kazanabilmesi için insan üzerinde önemli ölçüde etkilerinin olması gerekmektedir. Afet, bir olaydan ziyade bir olayın sonucu olarak ifade edilebilir. Afetin etkisi ve büyüklüğü yol açtığı insan kayıpları, yaralanmalar, yapısal hasarlar ve sosyo-ekonomik kayıplarla ölçülmektedir. Bir olayın afet niteliği taşıması için mutlaka can ve mal kaybının yaşanması gerekmektedir (Öztürk ve Şahinöz, 2018). Gerçekleşen doğal afeti; afet öncesi, afet esnası ve afet sonrası olmak üzere üç farklı kısımda değerlendirmek gerekir. Afet öncesi alınacak tedbirler ve planlamalar, afet esnası olaya müdahale, tedbir ve planların uygulanması, afet sonrası çalışmalar ise tedbirlerin ve planların gözden geçirilmesi, iyileştirilme çalışmaları ve mevcut işleyişin sürdürülebilirliği ya da revize edilmesi konularını kapsamaktadır.

Doğal olayların önüne geçmek her ne kadar mümkün olmasa da bu olayların afet karakterine bürünmesinin önüne geçilebilir ya da zararları minimuma indirilebilir. Bu ise ancak kamu ya da özel birçok kurum ve kuruluşun organizasyonunu gerektirir (Öztürk ve Şahinöz, 2018). Bunun yanı sıra doğal bir afetten en az seviyede etkilenmek için afet ve acil durumlarda halkın kurum, kuruluş ve müdahale ekiplerinin nasıl davranacakları ve neler yapacaklarına ilişkin plan ve yönlendirmelerin bulunması gerekmektedir (Mengi ve Erdin, 2018). Kurumların afetlere karşı alınacak tedbirler kapsamında görevleri bellidir ve kurum içi eğitimlerle bu görevlerin tatbiki olarak uygulanması da sağlanmaktadır. Ancak afet zararlarını minimuma indirmek için halkın eğitimi ve afet esnasındaki görevleri de belirlenmelidir. Sadece kurumsal alınacak tedbirler değil, halk ile birlikte yürütülebilecek bir organizasyon şeması da planlanabilir. Böylece afet anında vatandaşlardan gelen yardım çağrıları sayesinde en kısa sürede afetzedelere müdahale de edilebilir (Ocak ve Bahadır, 2018).

Türkiye gerek topografik ve gerek meteorolojik özelliklerden dolayı, meydana gelebilecek doğal afetlerle her zaman karşı karşıya olan bir ülke konumundadır (Ergünay, 2007). Ülkemizde farklı karakterde doğal afetler (taşkın ve sel, deprem, heyelan vb.) gerçekleşmekte ve etkileri de farklılık göstermektedir. Sadece 2020 yılının ilk sekiz ayında ülkemizde gerçekleşen Elazığ, Bingöl, Manisa, Van ve Muğla'daki depremler, İstanbul, Bursa, Artvin, Rize ve Giresun'da meydana gelen sel ve taşkınlar ile Van'da meydana gelen çığ olaylarının afet karakterine dönüştüğü düşünülürse ülkemizin doğal afet açısından ne denli önemli bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğal afetlerin kökenleri farklı olsa da etkilediği en önemli varlık insandır. Bundan dolayı insanı afetlerin etkisinden korumak, afetler ve acil durum sırasında yaşanan durumu iyileştirmek ve planlı hareket etmek için AFAD tarafından birçok tedbir alınmaktadır. Afet öncesi alınan bu tedbirler kapsamında yapılan önemli çalışmalardan birisi de afet ve acil durum sırasında toplanılacak alanların tespit ve ilan edilmesidir. Son dönemde yaşanan afetlerle beraber bu kavramın bilinirliği ve önemi artmıştır. Toplanma bölgeleri; afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma merkezleri hazır olana kadar geçecek süre içerisinde yaşanacak paniği önlemek ve sağlıklı bilgi alışverişini sağlamak amacıyla halkın tehlikeli bölgeden uzaklaşarak toplanabileceği güvenli alanlar olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2020a). Bu alanların afet öncesi tespiti ve vatandaşlara bildirilmesi son derece önemlidir. Ancak afet ve acil durum toplanma alanlarının sadece tespit edilmesi yeterli olmayıp, buralara insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecek geçici tesislerin de inşası söz konusudur. Böyle bir bütünlük ise ilgili yerel birimlerle yapılması mümkün olan bir çalışma gerektirmektedir.

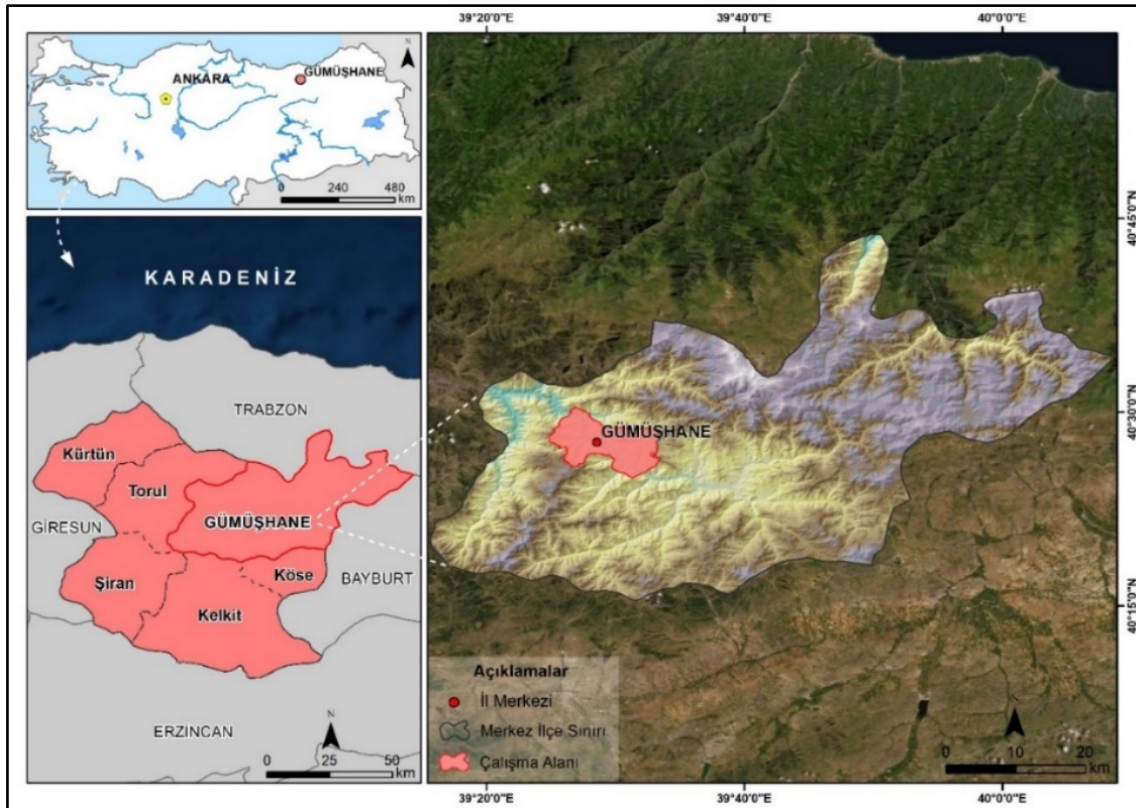
Ülkemizde meydana gelen doğal afetler sonucunda önemli can ve mal kayıpları yaşanmaktadır. Doğal olayların önüne her ne kadar geçmek mümkün olmasa da bu olayların afet karakterine bürünmesinden sonra gerçekleşecek zararların en aza indirgenmesi ve insanların günlük rutinlerini devam ettirebilmeleri için hazırlıklı olmak şarttır. Bu hazırlıkların en önemlilerinden birisi de afet ve acil durum toplanma noktalarının mekânsal bir temele göre tespitidir. Kâğıt ortamındaki bilgiler ya da anlık ihtiyaçlara göre yapılacak tespitler sürdürülebilir olmayacak ve bir sonraki doğal afette belki de hiç değerlendirilemeyecektir. Afet öncesi afet ve acil durum noktalarının tespiti bu sebeplerden ötürü son derece önemlidir. Her ne kadar doğal afetlerin etkilerini azaltmak için alınacak tedbirler ülkeden ülkeye, hatta ülke içinde bölgeden bölgeye değişse dahi en uygun afet ve acil durum noktalarının tespiti için kriterler benzerlik gösterebilmektedir. Afet ve acil durum noktaları oluşturulurken en uygun yer tespiti için AFAD'ın belirlediği kriterlerden mekânsal yapıya sahip olan nüfus, eğitim, arazi kullanımı, jeoloji, yükseklik, yollara, binalara ve akarsu yataklarına uzaklık gibi farklı coğrafi kriterler dikkate alınmalıdır. Her doğal afetin etki alanı ve etki derecesi farklı olabileceği için afet ve acil durum yer tespitlerinde birden fazla kriter düşünülmesi ve oluşturulacak bölgedeki afetler de göz önüne alınarak bütüncül bir yaklaşım ile analiz gerçekleştirilmelidir.

Ülkemizde afet ve acil durum toplanma alanları için en uygun yer tespitinden ziyade mevcut afet ve acil durum toplanma alanlarının yeterliliklerinin değerlendirilmesi, bu alanların planlanmasındaki faktörlerin incelenmesi, afet risk analizleri gibi konular üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Çınar vd., 2018; Gerdan ve Şen, 2019). Özellikle mekânsal verilerin kullanıldığı afet risk analizlerinin gerçekleştirildiği Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılan çalışmalar da dikkat çekicidir (Zeybek vd., 2017; Bahadır vd., 2017; Ocak ve Bahadır, 2018; Bayazit vd., 2019; Turoğlu ve Aykut, 2019; Utlu ve Özdemir, 2018; Garipağaoğlu ve Uzun, 2019; Ocak ve Bahadır 2020). Ancak bu çalışmalar sadece değerlendirme ve afet risk analizi üzerine yoğunlaşmış çalışmalardır. Bu çalışmayı özgün kılan husus ise afet ve acil durum sonrası toplanılabilecek alanların yer tespiti ve mevcut toplanma alanlarına alternatif, mahalle bazlı toplanma alanları önerilmesi olmuştur.

Çalışma kapsamında Gümüşhane şehrinde mevcut toplanma alanlarının doğruluğunun değerlendirilmesi, en uygun afet ve acil durum toplanma alanlarının nereler olabileceği analiz edilmiştir. Hâlihazırda Gümüşhane şehrinde 24 adet afet ve acil durum toplanma alanı bulunmaktadır. Bu toplanma alanlarının mekânsal bir temel üzerine oturtulması afet esnasında daha olumlu sonuçlar vereceği yaklaşımıyla çalışma kapsamında AFAD'ın belirlemiş olduğu kriterlerden nüfus, eğitim, arazi kullanımı, jeoloji, yükseklik, yollara, binalara ve akarsu yataklarına uzaklık gibi farklı coğrafi kriterler dikkate alınarak en uygun toplanma alanları tespit edilmiştir. İlgili kriterlere ise Gümüşhane'de en çok meydana gelen doğal afetler dikkate alınarak ağırlıklar atanmıştır. Gümüşhane'de 50 yıllık (1960-2010) dönemde meydana gelen afetler içerisinde ilk üç sırayı heyelan, kaya düşmesi ve su baskınları almaktadır (Öztürk ve Şahinöz, 2018). Yapılan analiz sonucu Gümüşhane şehrinde mevcut 24 adet toplanma alanına ek olarak 26 adet alternatif toplanma alanı tespit edilmiştir. Böylece yaşanabilecek herhangi bir afet ve acil durumda Gümüşhane şehrinde yaşayan nüfusun kısa zamanda doğru yerlerde toplanması sağlanarak, geçici barınma yerleri hazırlanmaya kadar nüfusun kaostan uzak güvenli bölgelerde toplanması için uygun toplanma alanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Araştırma Sahasının Yeri ve Doğal Çevre Özellikleri

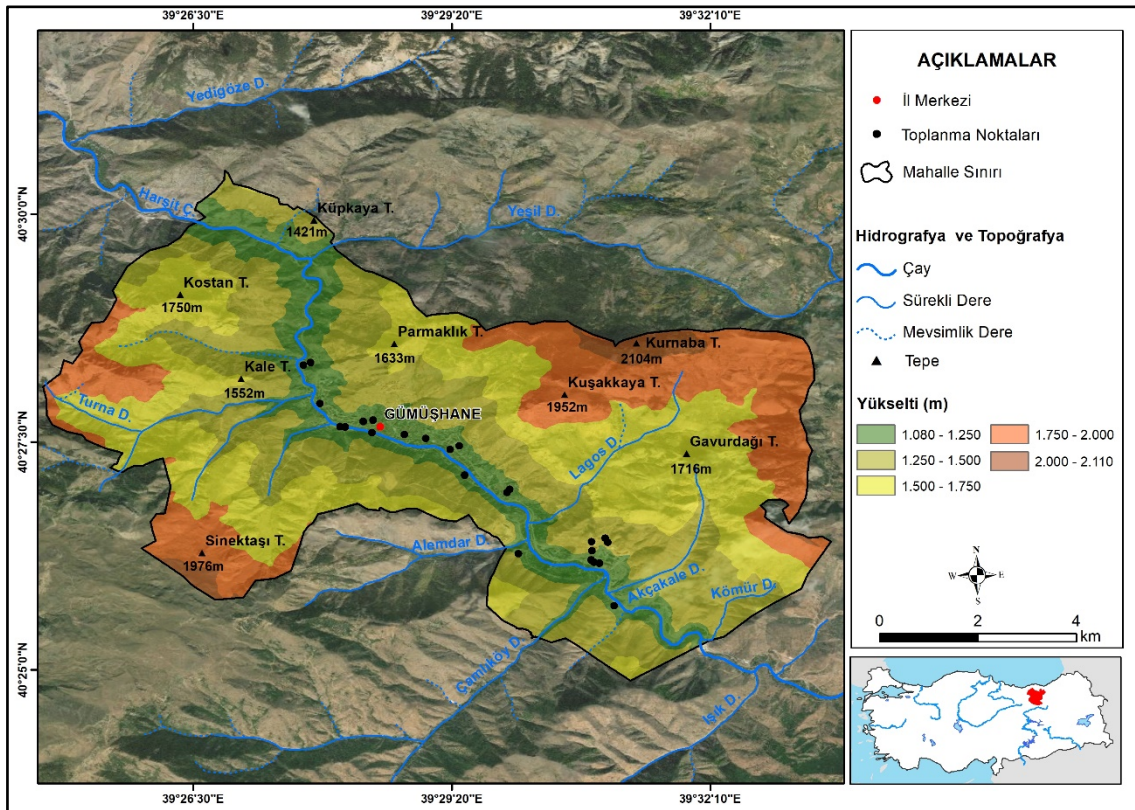
Gümüşhane ili Karadeniz Bölgesi'nde Doğu Karadeniz Bölümü'nün kıydan uzak iç kesimlerinde yer almaktadır. Çalışmaya konu olan Gümüşhane şehri; batıda Giresun, güneyde Erzincan, doğuda Bayburt, kuzeyde ise Trabzon illeriyle çevrili olan Gümüşhane ilinin il merkezini oluşturmaktadır (Şekil 1). 2018 yılında Akçakale Köyü'nün şehir merkezine bağlanmasıyla beraber şehrin mahalle sayısı 14 olmuş ve yaklaşık 66 km² alana sahip olan şehrin nüfusu ise 40.728 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2020).

Şekil 1. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

Şehir, Harşit Çayı'nın oluşturmuş olduğu vadi boyunca güneydoğu kuzeybatı yönlü çizgisel bir yerleşme özelliği göstermektedir. Dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan şehir ortalama 1.150 m yükseklikte kurulmuş ve çevresi Küpkaya T. (1.421 m), Parmaklık T. (1.633 m), Kuşakkaya T. (1.952 m), Kurnaba T. (2.104 m), Gavurdağı T. (1.716 m), Sinektaş T. (1.976 m), Kale T. (1.552 m) Kostan T. (1.750m) tepeleri ile çevrilidir. Çalışmaya konu olan afet ve acil durum toplanma alanları da şehir merkezinde 1.080 m ile 1.500 m arasında değişen yükseltilere sahip yerleşim alanlarında yer almaktadır (Şekil 2).

Coğrafi konumu ve yerşekillerinin etkisiyle Gümüşhane ve çevresinde, kıyı kuşağının nemli ılıman iklim özelliklerini taşıyan Karadeniz İklimi ile iç kesimlerin (Doğu Anadolu Bölgesi) karasal iklim şartları arasında bir geçiş iklimi görülür (Zaman ve Doğanay, 2011). Gümüşhane merkez meteoroloji istasyonunun verilerine göre (1961-2019) yörede yıllık sıcaklık ortalaması 11,7 °C, yıllık yağış miktarı ise 458,3 mm'dir. Bunun yanı sıra yörede yıllık sıcaklık farkı yaklaşık 22 °C, sıcaklığın 0 °C'nin altında olduğu gün sayısı ise 105'tir.

Şekil 2. Gümüşhane Şehrinin Yükselti Basamakları Haritası.

2. Veri ve Yöntem

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi olası doğal afetlerin risk analizlerinin gerçekleştirilmesinde de Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir (Ocak ve Bahadır, 2020). CBS sadece doğal afet risk analizlerinde değil, aynı zamanda en uygun yer tespit çalışmalarında da kullanılan bir sistemdir. CBS, farklı kriterlerin bir arada kullanılmasını sağlaması, kullanıcılarına ve karar vericilere yol göstermesi bakımından mekânsal çalışmaların vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu itibarla Gümüşhane şehrinde mevcut afet ve acil durum noktalarının değerlendirilmesi ve alternatif en uygun alanların tespiti için bu çalışma kapsamında CBS'den yararlanılmıştır.

Mevcut toplanma alanlarının değerlendirilmesi, alternatif en uygun afet ve acil durum noktalarının tespit edilmesi için öncelikle gerekli olan tüm veriler ilgili kurumlardan sayısal ve sayısal olmayan şekilde temin edilmiştir. Sayısal olan veriler çalışma kapsamında oluşturulan veri tabanına doğrudan aktarılmış, sayısal olmayan veriler ise ekran üzerinden sayısallaştırma tekniği ile üretilmiştir. En uygun yer tespitinde kullanılacak tüm veriler üretildikten sonra veriler analiz için hazırlanmış ve her bir kriter raster veri yapısına dönüştürülmüştür. En uygun yer analizinde kullanılacak olan nüfus, eğitim, arazi kullanımı, jeoloji, yükseklik yollara, binalara ve akarsu yataklarına uzaklık verileri için bu aşamada alt sınıflar oluşturulmuş ve her bir sınıfa

Saaty 1989 ölçeğine göre puanlar atanmıştır (Saaty, 1989). Her bir kriter için oluşturulan alt sınıflara Analitik Hiyerarşi Sürecine (AHS) göre puanlar atanmış ve analiz aşamasına geçilmiştir. Ağırlık değeri olarak bilinen bu puanlar için 1 en düşük, 10 ise en yüksek uygunluğun olduğu yerleri temsil etmektedir (Tablo 1). Analiz aşamasında her bir alt sınıfa verilen puanlar ArcGIS for Desktop 10.5 yazılımının bir özelliği olan weigted overlay (ağırlıklı çakıştırma) aracı ile çakıştırılmış ve Gümüşhane şehrindeki mekânsal bir temele dayandırılmayan mevcut afet ve acil durum toplanma alanlarına alternatif en uygun noktalar tespit edilmiştir.

Tablo 1. Uygun Afet ve Acil Durum Alanları Oluşturmak İçin Kullanılan Parametreler ve Etki Değerleri.

Parametreler	Alt Birimler	Alan		Etki Değeri
		km ²	%	
Eğim (%)	0-2	1,49	2,26	10
	2-5	0,35	0,53	9
	5-15	2,13	3,23	8
	15+	62,03	93,98	1
Akarsulara Uzaklık (m)	0-50	4,82	7,30	1
	50-100	4,16	6,30	10
	100-200	7,87	11,92	10
	200-300	7,2	10,91	10
	300-400	6,52	9,88	10
	400-500	5,65	8,56	10
	500-600	4,61	6,98	10
	600+	25,17	38,14	10
Karayollarına Uzaklık (m)	0-50	8,99	13,62	10
	50-100	3,53	5,35	9
	100-150	2,75	4,17	9
	150-200	2,47	3,74	8
	200+	48,26	73,12	5
Yapılara Uzaklık (m)	0-50	6,31	9,56	10
	50-100	3,5	5,30	9
	100-150	2,84	4,30	8
	150+	53,35	80,83	5
Yükseklik (m)	1080-1250	10,11	15,32	10
	1250-1500	20,69	31,35	10
	1500+	35,19	53,32	1
Arazi Kullanımı	Yerleşim Alanları	4,8	7,27	10
	Tarımsal Alanlar	4,7	7,12	1
	Orman ve Yarıdoğal Alanlar	56,6	85,76	1
Jeoloji	Alüvyon	1,8	2,73	1
	Kumtaşı, Çamurtaşı, Kireçtaşı	18,47	27,98	5
	Andazit, Bazalt, Tüf ve Piroklastik Kaya	28,34	42,94	10
	Granit	17,39	26,35	10
Nüfus (kişi)	187-1000	25,63	38,83	9
	1000-2000	27,72	42,00	9
	2000-4000	2,05	3,11	9
	4000-5000	1,99	3,02	10
	5000-7000	1,65	2,50	10
	7000-8186	6,92	10,48	10

Çalışmada kullanılan belli başlı diğer materyaller ise şöyledir:

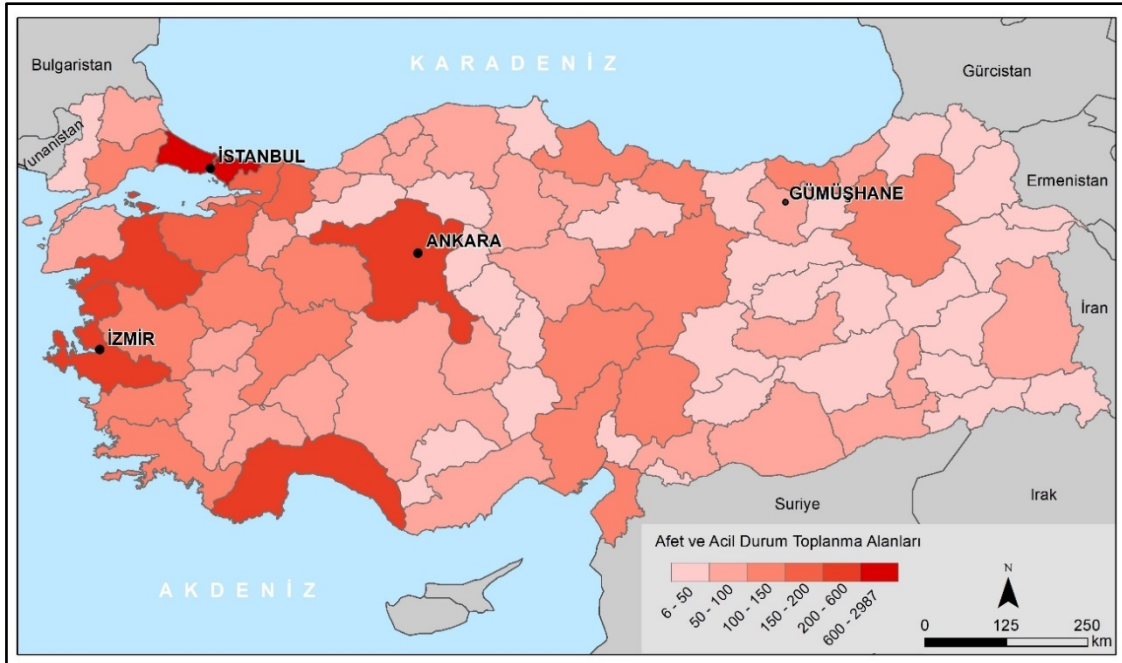
- Araştırma sahasının doğal özelliklerini açıklayabilmek, mekânsal analiz haritaları üretebilmek ve oluşturulan haritalarda veri altyapısını oluşturabilmek için Harita Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış Gümüşhane şehrini ve çevresini kapsayan 1/25.000 ölçekli G42-c3, G43-d4, H42-b2, H43-a1 numaralı topoğrafya paftaları sayısallaştırılarak kullanılmıştır.
- ArcGIS for Desktop 10.5 yazılımının bir özelliği olan online uydu görüntüsü sağlayıcısı Add Basemap sayesinde çalışma alanı ve çevresinin uydu görüntüleri CBS ortamında işlenerek çalışmada oluşturulan haritalara altlık olarak kullanılmıştır.
- Türkiye Meteorolojik Veri Bilgi Sisteminden (MEVBİS) temin edilen Gümüşhane merkez istasyonuna ait verilerden çalışma sahasının iklim özellikleri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulguları yerel yöneticiler tarafından kullanılabilir ve toplanma alanları ile ilgili eksiklikleri ve yanlışlıkları giderebilecek nitelikte olup daha sonra konu ile ilgili çalışmalarda literatüre katkı sağlayacak özelliktedir.

3. Bulgular

Türkiye’deki afet ve acil durum toplanma alanları 2018 Eylül ayından itibaren tüm illerde var olanlar da revize edilerek, yeni oluşturulacak alanlarda kişi başına 2,5 m² alan düşecek şekilde İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri tarafından oluşturulmuştur. Oluşturulan toplanma alanlarının verilerine e-devlet kapısından erişime açılacak şekilde Coğrafi Bilgi Sistemleri Tabanlı Afet Yönetimi ve Karar Destek Sistemi’ne (AYDES) girişi yapılmıştır.

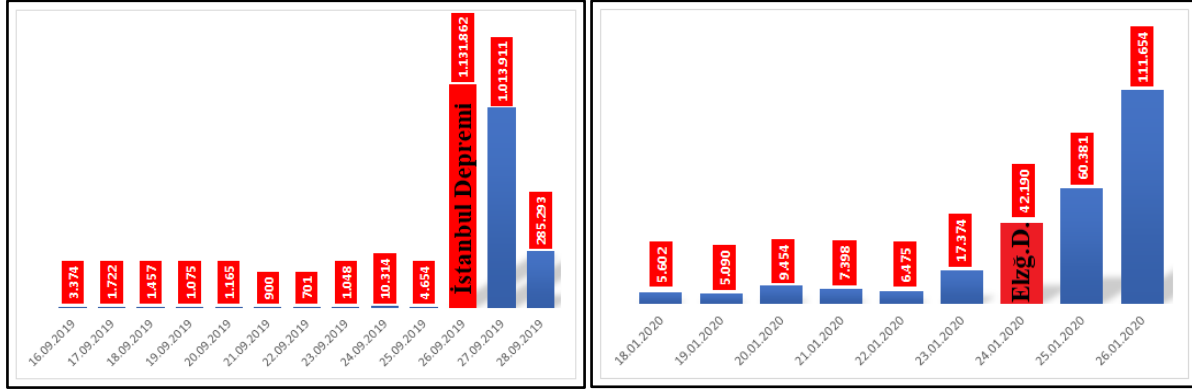
Türkiye’de toplam 18.132 adet afet ve acil durum toplanma alanı bulunmaktadır (AYDES, 2020). Toplanma alanlarının oluşturulmasında dikkat edilecek parametreler AFAD tarafından belirlenmiştir. Türkiye genelinde bu parametrelerden sağlıklı olarak sadece nüfus bilgilerine ulaşıldığı için toplanma alanları ile nüfusun bir paralellik gösterdiği görülmektedir. İstanbul 2.987 adet toplanma alanı ile ilk sırayı alırken, İstanbul’u 1.715 adet ile Ankara ve 1.664 adet ile de İzmir takip etmektedir (AYDES, 2020), (Şekil 3).

Şekil 3. Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının İllere Göre Dağılışı.

Türkiye’deki toplanma alanlarının bilinirliği ve önemi halen daha istenilen düzeye ulaşmamıştır. Türkiye’de belediye ve belde yerleşmelerinde oluşturulan toplanma alanlarının afet öncesi görevli kurumlar tarafından halka ilan edilmesi, edildiyse halkın bu konuda daha da bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Yaşanacak bir afet ve acil durum esnasında en kısa sürede bu alanlarda toplanılması son derece önemlidir. Ancak e-devlet üzerinde sorgulama sonuçlarına bakıldığında, toplanma alanlarının sorgulanma sayısının yakın zamanda yaşanan afetler sonucunda arttığı görülmüştür (Şekil 4). Bu sorgulamaların herhangi bir afet olmadan gerçekleştirilip, toplanma alanlarının yerlerinin öğrenilmesi gerekmektedir.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) 2019 yılını Afetlerle Mücadele Yılı olarak ilan etmiştir. Yıl içerisinde AFAD tarafından 'Afetlere Hazır Ol Sloganıyla' 2019 Temmuz ayında başlanan bu proje toplumu bilinçlendirmek amacıyla her ay afetle ilgili farklı konuları ülke gündemine getirerek çeşitli etkinliklerle işlemektedir. 2019 yılının Ekim ayında 'Toplanma Alanları' adlı tema işlenmiştir (AFAD, 2020b). Bu tema çerçevesinde AFAD tarafından il afet ve acil durum müdürlüklerinin koordinatörlüğünde ilgili belediyeler tarafından oluşturulan afet ve acil durum alanlarının tüm illerde bilinirliğinin artırılması amaçlanmıştır.

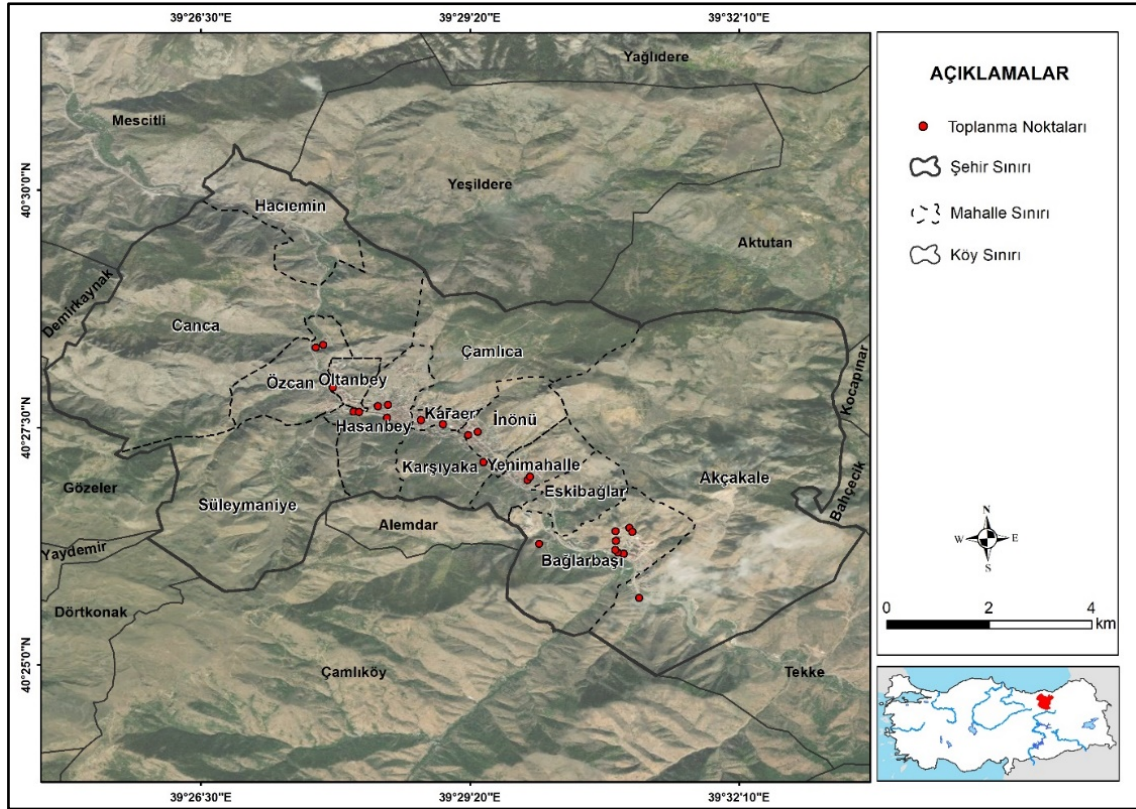

Şekil 4. Afet ve Acil Durum Toplanma Alanı Sorgulama Hizmetinin Günlük Kullanım Sayısı (C.B. Dijital Dönüşüm Ofisi, 2020).

Gümüşhane İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü ve Gümüşhane'deki il ve ilçe belediyelerin iş birliği ile 2019 Ekim ayından itibaren Gümüşhane ilinde 626.571 m² alana sahip toplam 134 adet toplanma alanı oluşturulmuştur. Bu alanlar 128.330 (TÜİK, 2020) kişilik nüfusa hitap ederken, kişi başına da ortalama 6 m² alan düşmektedir. Çalışma alanı olarak seçilen şehir merkezinde ise 40.728 kişilik nüfusa hitap eden 107.890 m² alana sahip, kişi başı 2.65 m² alana karşılık gelen 24 adet toplanma alanı bulunmaktadır (Tablo 2; Şekil 5).

Toplanma alanlarının oluşturulmasında dikkat edilecek hususlar AFAD tarafından şu şekilde açıklanmıştır (AFAD, 2020a);

- Nüfus yoğunluğu,
- Ulaşılabilirlik ve tahliye kolaylığı,
- Mümkün olduğunca engellilerin ve yaşlıların ulaşımına uygunluğu,
- Yangın, su taşkını, tsunami, altyapı ve benzerleri gibi ikincil tehlikeler ile deniz, akarsu kenarları, sızılaşmadan etkilenmeyecek ve fay hatlarından uzak alanlar olması,
- Mümkün olduğunca engebesiz düz araziler olması,
- Konut alanlarına yakın ancak yapısal ve yapısal olmayan unsurlardan etkilenmemesi,
- Elektrik, su, tuvalet gibi temel ihtiyaçlar ve benzeri unsurların karşılanabileceği yapılara yakınlığı gibi seçim kriterlerine dikkat edilerek ve mümkün olduğunca kamuya ait uygun yerler seçilerek belirlenmelidir.

Şekil 5. Gümüşhane Şehir Merkezindeki Mevcut Toplanma Alanları.

Gümüşhane şehri için gerçekleştirilen en uygun yer analizi kapsamında Gümüşhane’de en çok meydana gelen afetler ile AFAD tarafından belirlenen kriterlerden mekânsal özelliklere sahip eğim, arazi kullanımı, jeoloji, yükseklik, yollara, binalara ve akarsu yataklarına uzaklık ile nüfus parametreleri dikkate alınarak bütüncül bir uygunluk analizi gerçekleştirilmiştir.

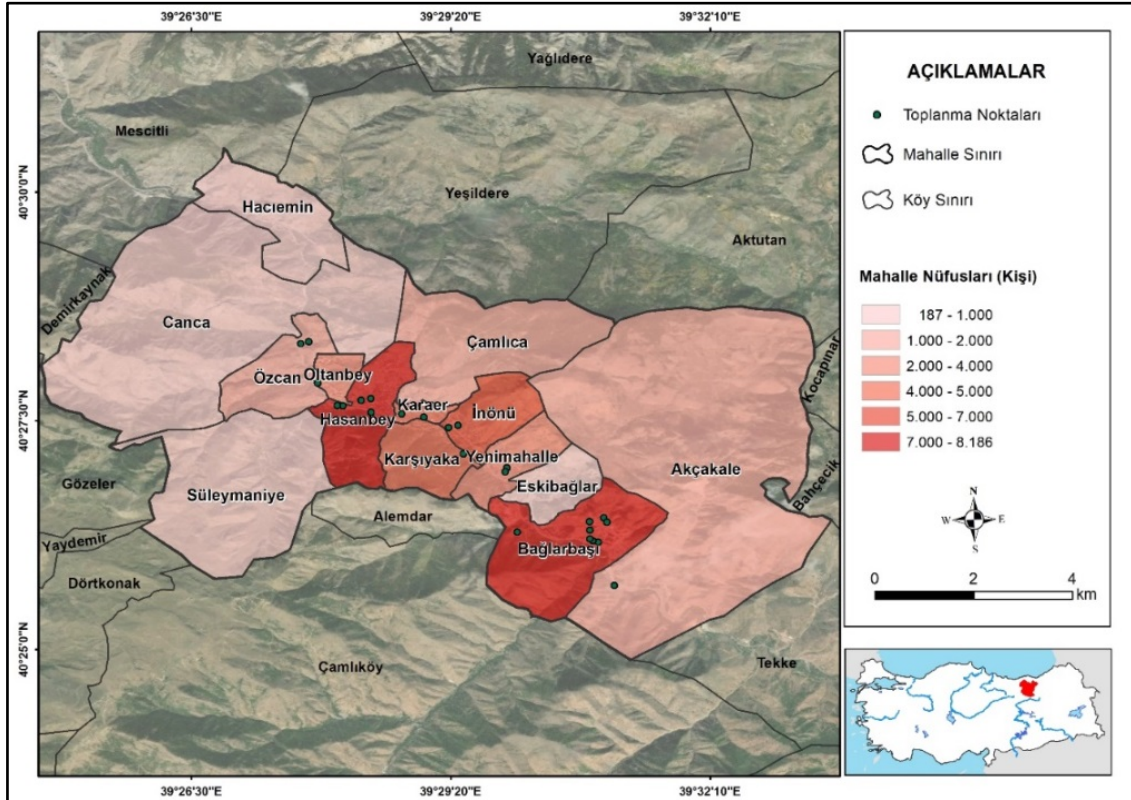
En uygun afet ve acil durum toplanma alanı analizi kapsamında dikkate alınan ilk parametre nüfus olmuştur. Çünkü nüfus toplanma alanlarının sayısının belirlenmesinde en önemli kriterlerin başında gelmektedir. Her toplanma alanının bir taşıma kapasitesi olduğu için kişi başına 2,5 m² alan gelecek şekilde planlama yapılmaktadır. Nüfusun yoğun olduğu yerlerde toplanma alanları fazla olabileceken, nüfusun daha az olduğu yerlerde ise bu sayının daha düşük olabileceği de bir gerçektir.

Gümüşhane şehri toplam 40.728 nüfusa sahip 14 mahalleden oluşmaktadır (Şekil 6). Şehirdeki mevcut 24 adet toplanma alanının mahalle nüfusları dikkate alınmadan tüm şehrin nüfusuna göre belirlendiği görülmüştür. Şehrin 2.541 kişiyle %6,3 nüfusuna sahip Çamlıca, Eskibağlar, Süleymaniye, Canca ve Hacıemin mahallelerinde toplanma alanlarının olmadığı ve 38.187 kişiyle şehrin %93,7 nüfusuna sahip diğer 9 mahallede toplanma alanının oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu mahalleleri de kendi içerisinde değerlendirdiğimizde Özcan (16,2 m²), Bağlarbaşı (5,7 m²) ve Akçakale (10,5 m²) mahallelerinde kişi başına düşen alan itibarıyla toplanma alanlarının uygunluk gösterdiği, diğer 6 mahalledeki toplanma alanlarının ise kişi başına düşen 2,5 m² alana sahip olmadığı görülmüştür (Tablo 2). Bu durumun herhangi bir afet ve acil durumda toplanma alanlarında bir kargaşa ortamına neden olacağı öngörülmektedir. Nüfus bakımından 8.186 kişiyle en fazla nüfusa sahip Hasanbey mahallesinde kişi başına 0,9 km² alanın düşmesi de bu öngörüğü desteklemektedir. Bu yaşanabilecek olumsuz durumu ortadan kaldırmak için çalışmada mahalle nüfusları dikkate alınarak kişi başına 2,5 m² alan gelecek şekilde alternatif toplanma alanları oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler ve arazi gezileri sonucunda Canca, Hacıemin, Süleymaniye ve Eskibağlar mahallelerinin nüfus miktarının az, genellikle bir iki katlı müstakil ve bahçeli yerleşim özelliklerine sahip yapılardan oluştuğu görülmüştür. Bu yerleşme özellikleri ve yer şekilleri de uygun toplanma alanlarının oluşmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Çamlıca Mahallesi nüfusunun 1.646 kişi olmasına rağmen toplanma alanı bulunmaması ise bir eksiklik olarak tespit edilmiştir. Yine Süleymaniye, Eskibağlar, Canca ve Hacıemin mahallelerinin konumları ve gelişim özellikleri dikkate alındığında Çamlıca Mahallesi ile beraber buralarda da toplanma alanları oluşturulmasının uygun olacağı görülmüştür.

Tablo 2. Mevcut Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Genel Özellikleri.

Sıra	Toplanma Alan Adı	Mahalle	Toplanma Alanlarının			Altyapı			Mahalle Nüfusu (2019)	Kişi Başına Düşen Alan (m ²)
			Sayısı	Yüzölçümü (m ²)	Kapasite	Elektrik	WC	Su		
1	Sema Doğan Parkı	Akçakale	1	11.520	4.608	Var	Var	Var	1.099	10,5
2	GÜ. Olimpik Sahası	Bağlarbaşı	8	45.775	18.310	Var	Var	Var	8.087	5,7
3	GÜ. BESYO Sahası					Var	Var	Var		
4	GÜ. BESYO Sahası2					Var	Var	Var		
5	İktisadi ve İdari Bil. Fakülte B.					Var	Var	Var		
6	GÜ. Rektörlük Bahçesi					Var	Var	Var		
7	GÜ. Sosyal Bilimler MYO B.					Var	Var	Var		
8	GÜ. MYO Bahçesi					Var	Var	Var		
9	Fen Lisesi Bahçesi					Var	Var	Var		
10	Mimar Sinan Parkı	Hasanbey	5	7.420	2.968	Var	Var	Var	8.186	0,9
11	Ali Metin Tokdemir Parkı					Var	Yok	Yok		
12	Millet Kiraathanesi Bahçesi					Var	Var	Var		
13	Dumlupınar İlkokulu Bahçesi					Var	Var	Var		
14	Mahalle Muhtarlık Binası Öntü	İnönü	2	2.885	1.154	Var	Var	Var	5.817	0,5
15	Atatürk Ortaokulu Bahçesi					Var	Var	Var		
16	Yusuf Çiftçi İlkokulu Bahçesi	Karaer	2	6.625	2.650	Var	Var	Var	4.355	1,5
17	Atatürk Parkı					Var	Var	Var		
18	Zafer Meydanı	Karşiyaka	1	800	320	Var	Var	Var	4.502	0,2
19	Yarı Olimpik Yüzme Havuzu B.					Var	Var	Var		
20	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü B.	Oltanbey	1	2.825	1.130	Var	Var	Var	2.373	1,2
21	Yenişehir Stadyumu 1	Özcan	2	27.115	10.846	Var	Var	Var	1.675	16,2
22	Yenişehir Stadyumu 2					Var	Var	Var		
23	Mehmet Akif Ersoy Ortaokulu B.	Yenimahalle	2	2.925	1.170	Var	Var	Var	2.093	1,4
24	Yunus Emre Camii Öntü					Var	Var	Var		
Toplam			24	107.890	43.156				40.728	2,65

Kaynak: Gümüşhane Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü 2020.

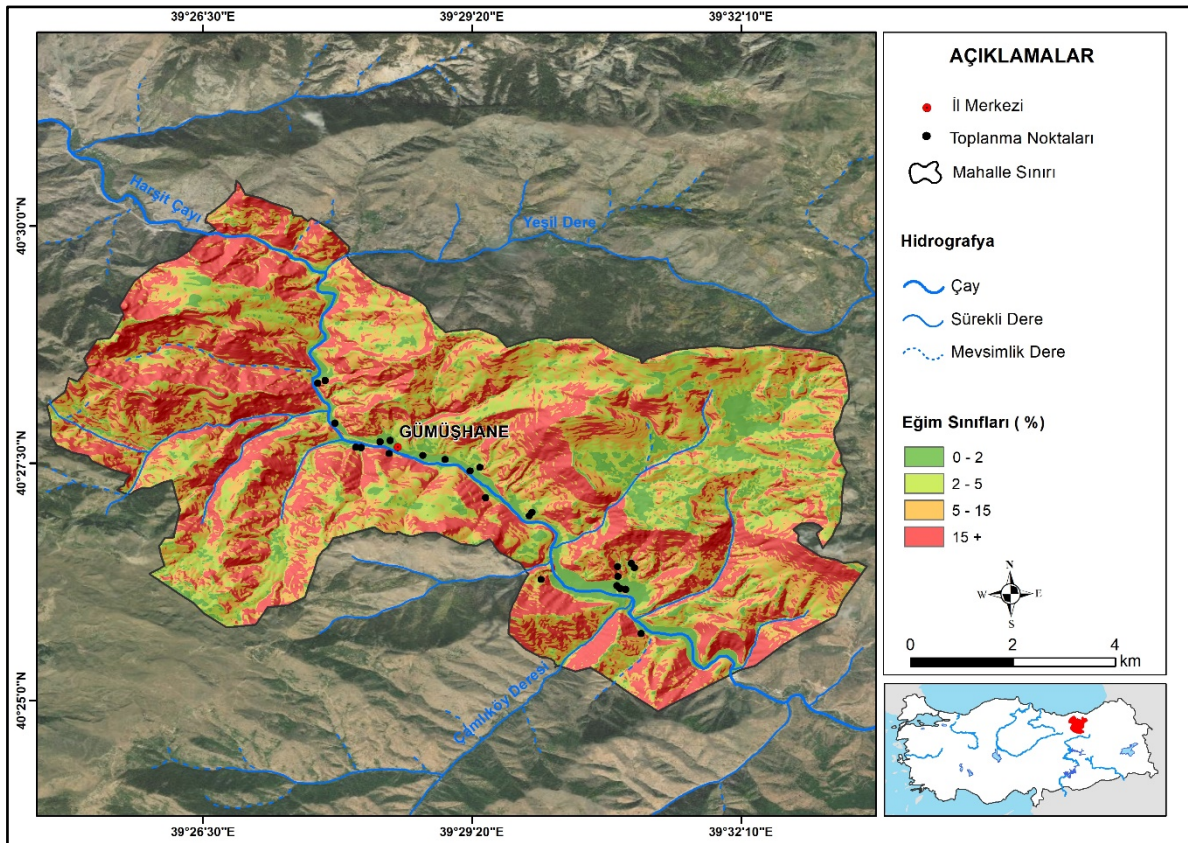
Şekil 6. Gümüşhane Şehrindeki Mahallelerin Nüfusları (2019)

Alternatif toplanma alanlarının mekânsal temele dayandırıldığı bu çalışmada en önemli kriterlerden biri de eğimdir. Çalışma sahasındaki eğim sınıfları daha önce yapılan afet risk çalışmalarındaki sınıflamalar dikkate alınarak oluşturulmuştur (Turoğlu ve Özdemir, 2005; Özşahin, 2013; Ocak ve Bahadır, 2020). Buna göre çalışma sahasında düz ve çukur alanlar (%0-2), düz ve düze yakın alanlar (%2-5), az eğimli alanlar (%5-15) ve dik ve çok dik eğimli alanlar (%15+) olmak üzere dört sınıf eğim grubu oluşturulmuştur (Şekil 7).

Çalışma alanımızın %93,98'ini dik ve çok dik eğimli alanlar oluşturmaktadır. Bu durum toplanma alanlarının seçimini olumsuz yönde etkilemiştir. Eğim değerlerinin az olduğu yerler en uygun toplanma alanı için önemli bir kriterdir. Çünkü bölgede en fazla görülen afetler eğim ve engebeden dolayı heyelan ve kaya düşmeleridir (Öztürk ve Şahinöz, 2018). Dik ve dike yakın alanlarda bu afetlerin olma olasılığı fazla olduğundan toplanma noktalarının buralarda olması istenmeyen bir durumdur. Çünkü afet ve acil durum toplanma alanlarının oluşturulmasındaki amaçlardan biri de halkın ikincil bir afete maruz kalmayacak güvenli bölgelerde toplanmasıdır.

Harşit Çayı'nın oluşturmuş olduğu vadi boyunca gelişen şehir topoğrafik olarak da dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. Bu özellik toplanma alanlarının yüzölçümlerini azaltırken, sayısını ise artırmıştır. Şehrin kuruluş yerinin verdiği dezavantajdan dolayı kısıtlı oranda düz ve az eğimli alanın (%6,02) olması yer seçimini olumsuz etkilemiştir. Toplanma alanlarının büyük çoğunluğu şehrin yatay gelişimine paralellik gösterirken, Gümüşhane Üniversitesi kampüs alanındaki toplanma alanları ise kampüsün yamaçta kurulmasından dolayı dikey bir dağılışı göstermiştir (Şekil 7).

Mevcut 24 toplanma alanının büyük çoğunluğu eğimin %0-15 arasında olduğu alanlarda bulunurken, eğim değerinin %15'ten fazla olduğu alanlarda bulunan toplanma alanları ise beşeri faaliyetler sonucunda oluşturulan yapay taraçalarda kurulan sosyal donatıların eklentileri (bahçe) üzerinde bulunmaktadır.

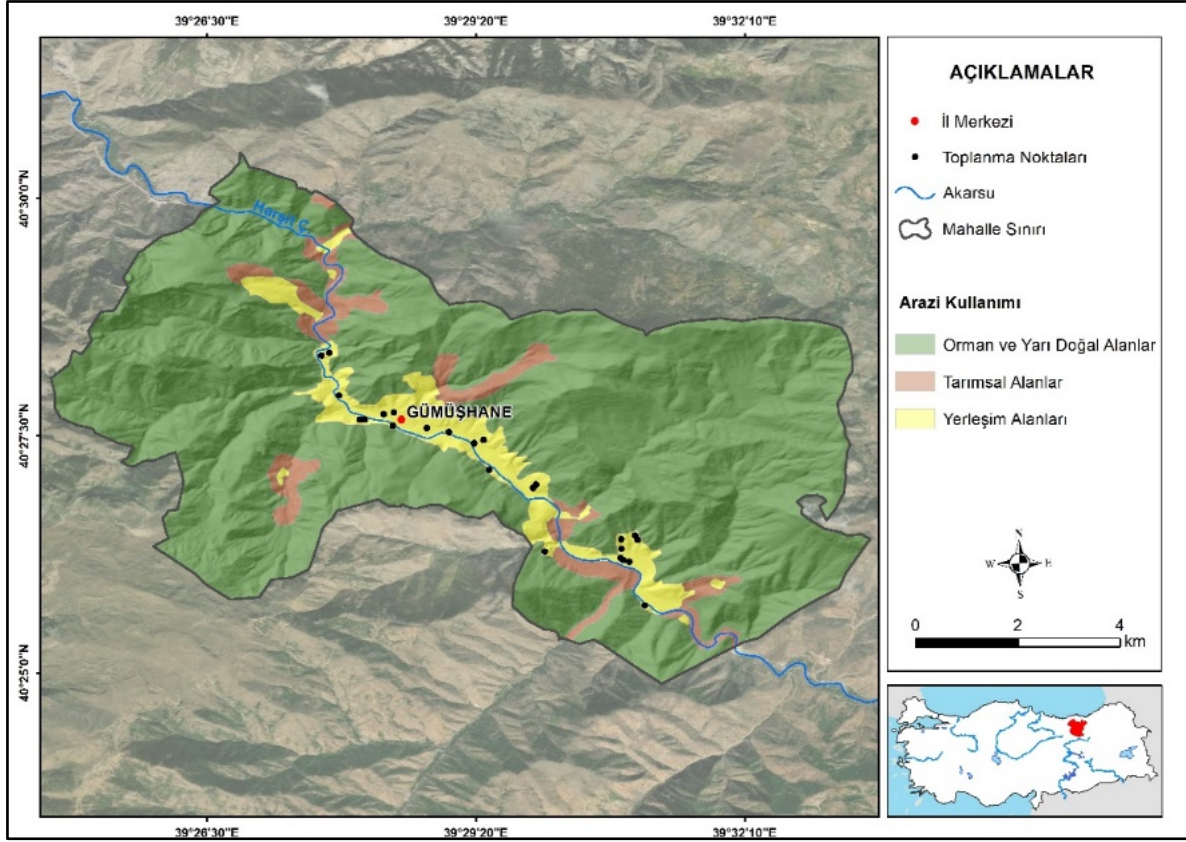

Şekil 7. Gümüşhane Şehrinin Eğim Haritası.

Afet ve acil durum toplanma noktaları için en uygun yerlerin belirlenmesi kapsamında arazi kullanımı beşeri faktörlerin başında gelmektedir. Belirlenecek olan toplanma alanlarının yerleşim yerlerinden uzakta olmaması, tarım ya da orman gibi arazilerin üzerine kurulmaması gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Gümüşhane şehrinde yer alan mevcut toplanma alanlarının tümü yerleşim alanları içerisinde yer almaktadır (Şekil 8). Yerleşme ve sosyal donatıların inşaatı için eğimli yamaçlarda alan kazanmak amacıyla

yapılan taraça düzlükleri ile Harşit Çayı'nın oluşturduğu vadi tabanı şehrin en düz alanlarını oluşturmaktadır. Toplanma alanı olarak da bu alanlarda bulunan özellikle de altyapı (tuvalet, su, elektrik) olanaklarına sahip olan kamu yapılarının eklentileri tercih edilmiştir. Eğitim kurumlarının park ve bahçeleri, statlar, mahalle ve çocuk parkları en fazla tercih edilen yerler olmuştur.

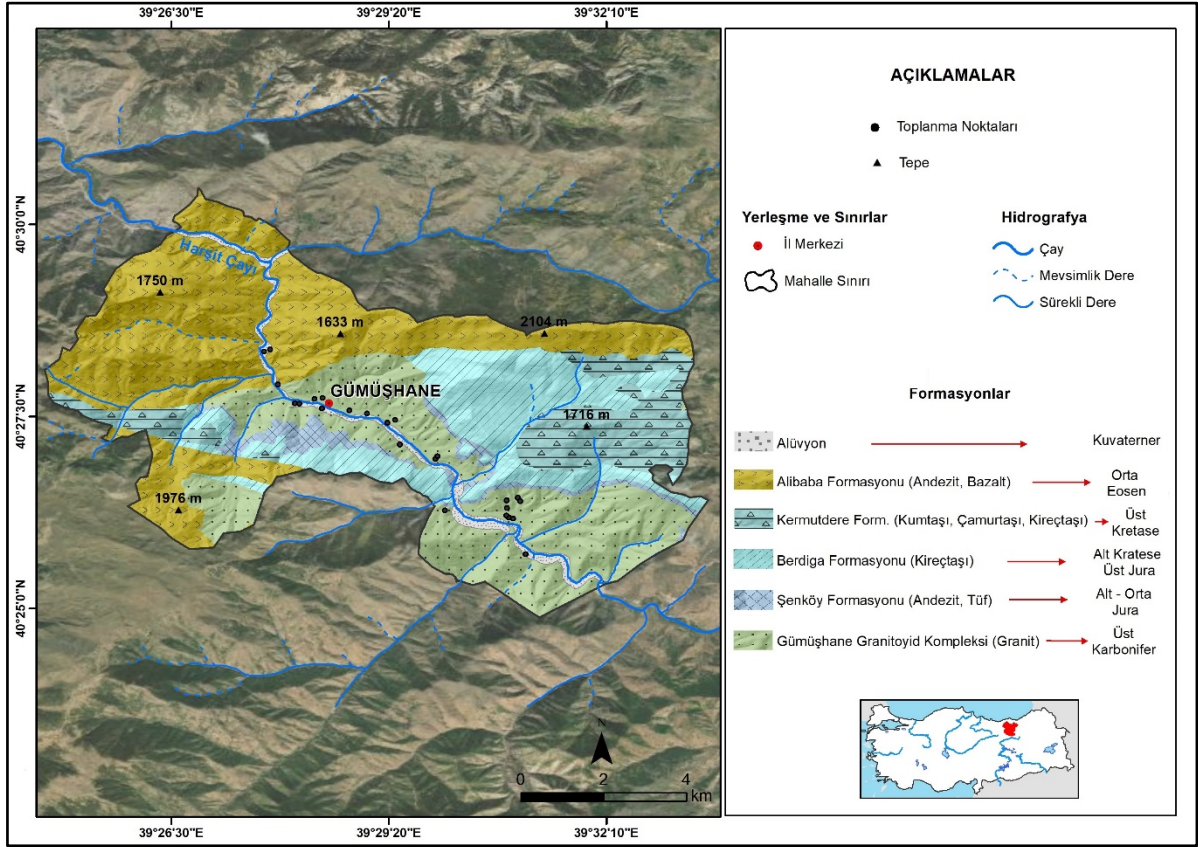

Şekil 8. Gümüşhane Şehrindeki Arazi Kullanımı (2020).

En uygun yer analizi için en önemli kriterlerden biri de jeolojik yapıdır. Çalışma alanı, Alp-Himalaya Orojenik Kuşağı'nın orta kesimlerinde bulunan Türkiye'nin kuzeyindeki Pontid Orojenik Kuşağı'nın doğusunda yer almaktadır. Doğu Pontidler olarak da adlandırılan bölge, farklı araştırmacılar tarafından yüzeleme veren birimlerin litolojik ve yapısal özelliklerine göre Kuzey Zon ve Güney Zon olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu Pontidler'in Güney Zonu'nda yer alan inceleme alanında yaşları Geç Paleozoyik'den Kuvaterner'e kadar değişen zaman aralığında oluşmuş, metamorfik, magmatik ve tortul kayalar yüzeleme vermektedir. Bu birimleri yaşlıdan gence doğru Karbonifer yaşlı Pulur ve Kurtoğlu Metamorfik Kompleksleri, Geç Karbonifer yaşlı Köse-Gümüşhane Granitoid kompleksleri, Erken-Orta Jura yaşlı Şenköy Formasyonu (andezit, bazalt, tuf, kırmızı renkli kireçtaşı), Geç Jura – Erken Kretase yaşlı Berdiga Formasyonu (kireçtaşı), Geç Kretase yaşlı Kermutdere Formasyonu (Flişler; kumtaşı, kıltaşı, marn), Geç Kretase-Eosen yaşlı granitoid ve Orta Eosen yaşlı Alibaba Formasyonu (andezit, bazalt ve proklastitler) olarak sıralamak mümkündür (Şekil 9). (Alemdağ vd., 2014; Gurocak vd., 2017).

Zeminin sağlam olmadığı yerlerde inşa edilecek her yapı herhangi bir afet anında ciddi zararlara yol açabilir. Bu sebeple en uygun yer analizi kapsamında sağlam zeminlere yüksek değerler verilmiş ve analiz bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Örneğin taşkın afeti esnasında sağlam, su geçirmeyen, gözeneklerinin az olduğu bir saha korunaklı olarak değerlendirilebilir. Ancak tam tersi durumda toplanma noktasının da taşkından olumsuz etkilenmesi söz konusudur. Saha gözlemleri ve yapılan analizler sonucunda mevcut toplanma alanları oluşturulurken bu olumsuz durumun dikkate alınmadığı görülmüştür. Mevcut toplanma alanlarından Sema Doğan Parkı, Millet Kıraathanesi Bahçesi, Atatürk Parkı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Bahçesi ve Yenişehir Stadyumu'nda bulunan toplanma alanları Harşit Çayı'nın oluşturduğu alüvyon zeminde yer alırken diğerleri ise jeolojik yapı açısından sağlam zeminler olarak bilinen Alibaba Formasyonu ile Gümüşhane Granitoid Komplekslerinde bulunan volkanik kökenli (andezit, bazalt, granit... vb.) kayalar üzerinde bulunmaktadır (Şekil 9). Akarsuyun oluşturduğu gevşek yapılı alüvyon zeminde oluşturulan toplanma alanları bir sel ve taşkın

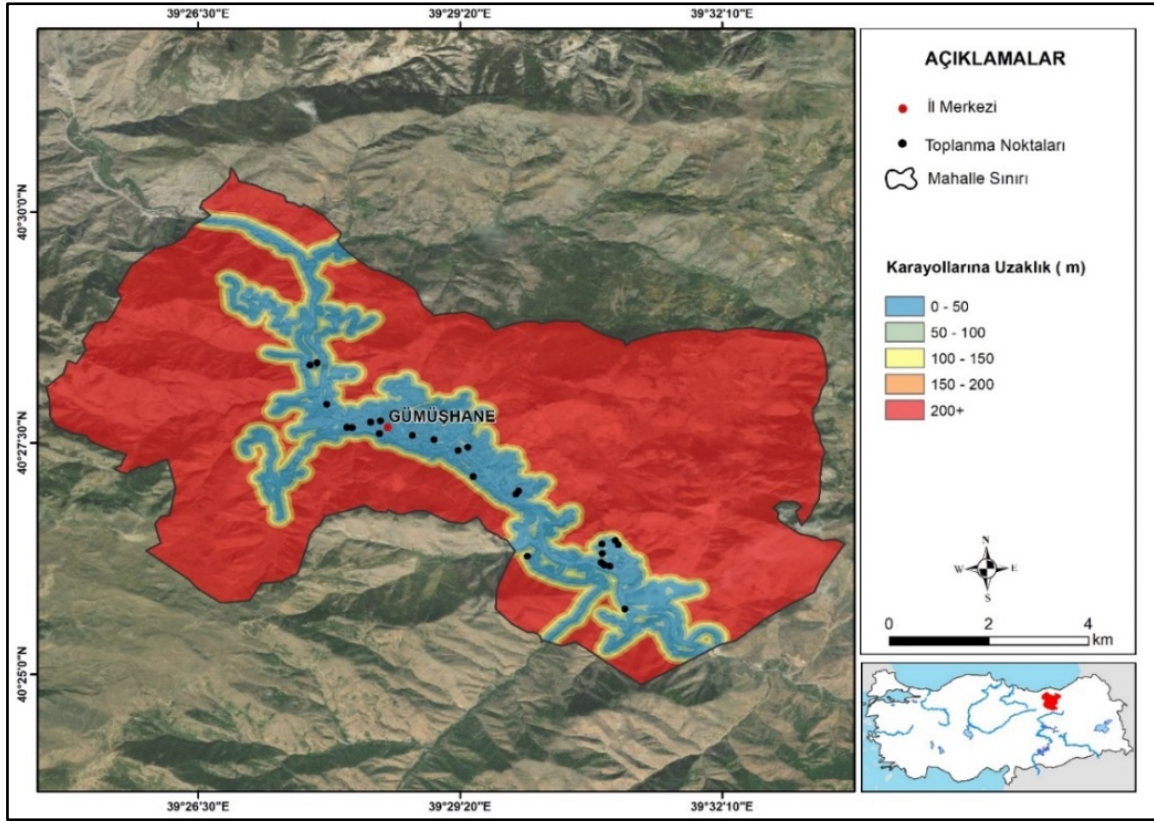
sırasında en riskli bölgeleri oluşturmaktadır. Bu da yer seçiminde jeolojik yapıya dikkat edilmediğini göstermektedir.

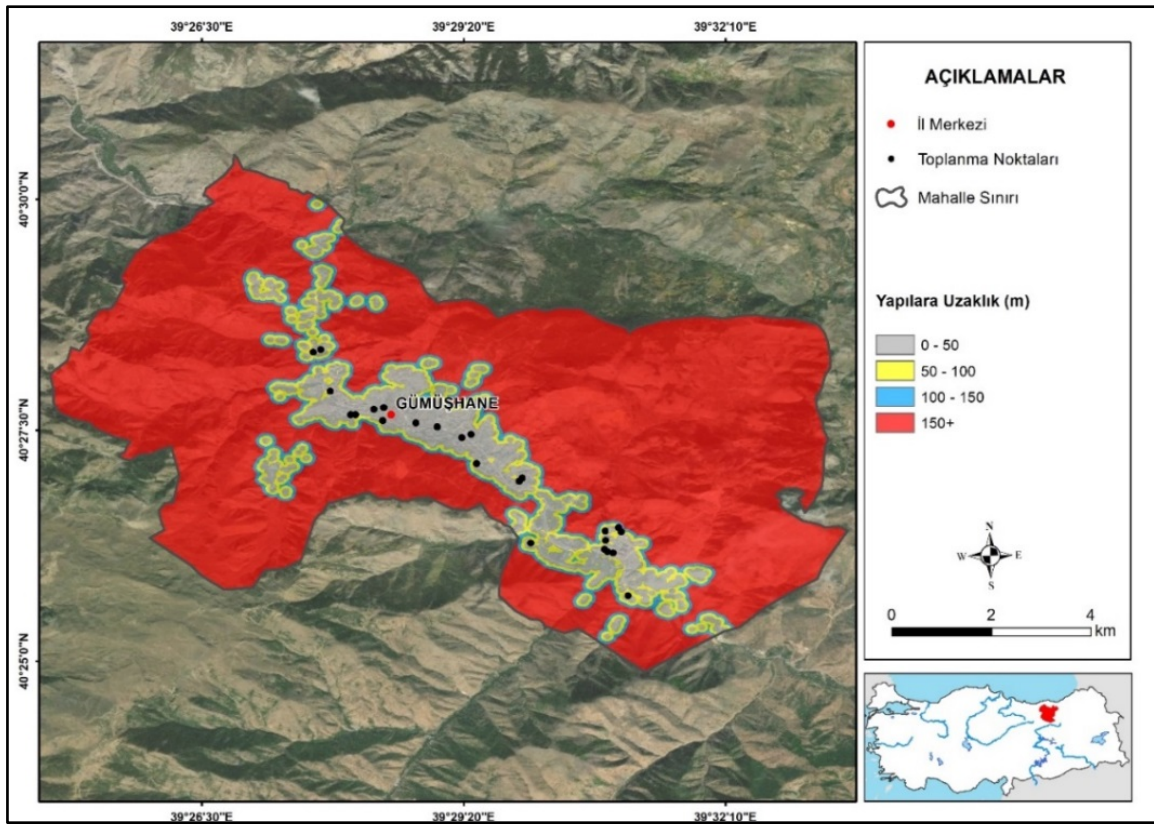
Yaşanabilecek olası afetler ve acil durum sonrasında özellikle ilk 12/24 saat vatandaşların sağlıklı bilgiye rahat ulaşımı açısından en fazla öneme sahip saat dilimleridir (Çınar vd., 2018). Bir afet ve acil durum anında en kısa sürede toplanma alanlarına ulaşım son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple afet ve acil durum toplanma noktalarının yollara ve yapılara yakın olması gerekir. Yollara ve yapılara yakınlık bir afet anında vatandaşların tahliyesini kolaylaştırır ve en yakın ilgili toplanma alanlarına ulaşımını hızlandırır. Ancak toplanma alanlarının yapılara yakınlığı önemliken herhangi bir olumsuzlukta da yapılardan etkilenmemesi gerekmektedir.

Mevcut toplanma alanlarının karayollarına ve yapılara göre uzaklıklarına bakıldığında, tümünün mesafe analiziyle oluşturulan 0-50 m değerleri arasında olduğu görülmektedir (Şekil 10, 11). Bu durum herhangi bir afet ya da acil durum esnasında vatandaşların hızlı bir şekilde toplanma alanlarına erişebileceğini göstermektedir. Bir başka deyişle bu durum, herhangi bir afet ve acil durumda toplanma alanlarına ulaşımın sorun oluşturmayacağını göstermektedir. Arazi gözlemlerinde Fen Lisesi bahçesindeki 8.230 m² olarak oluşturulan toplanma alanının mevcut yerleşim yerlerine uzak seçildiği ve sadece okul nüfusuna hitap edecek düzeyde olduğu görülmüştür.

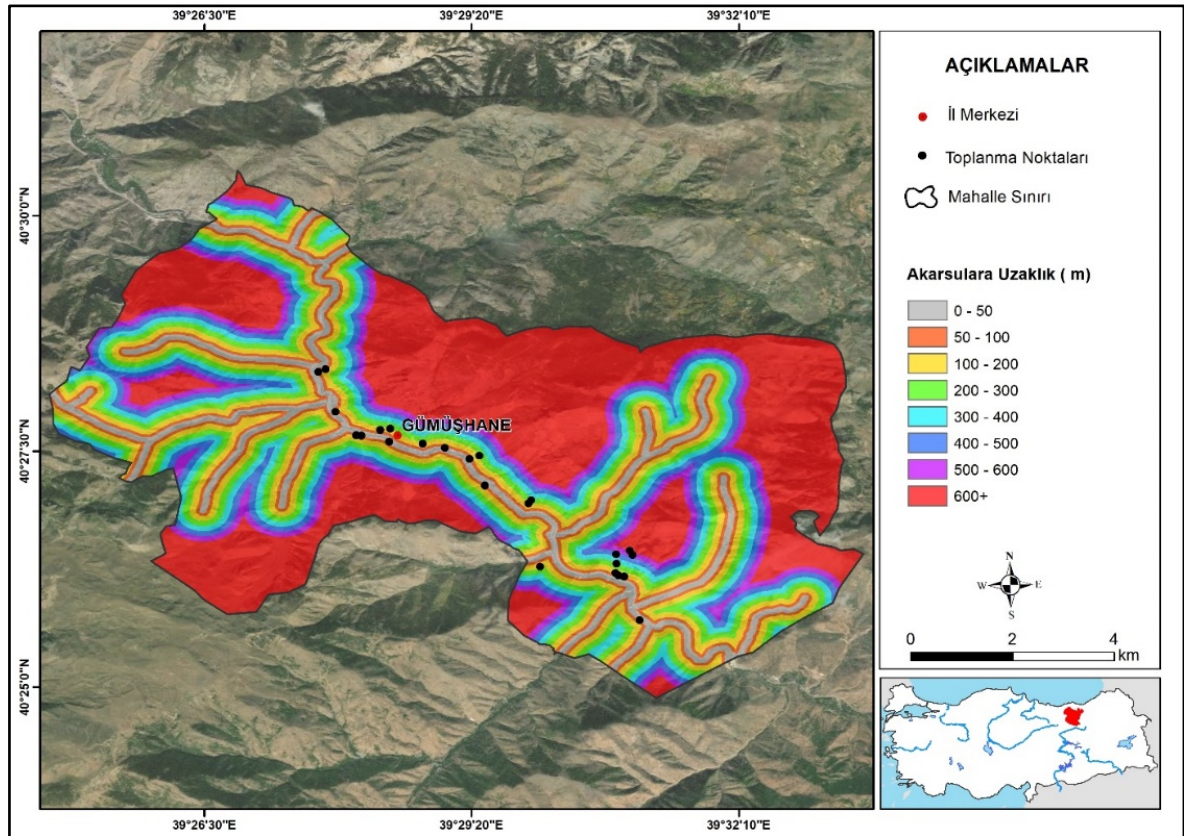
Şekil 10. Mevcut Toplanma Alanlarının Karayollarına Uzaklığı.

Şekil 11. Mevcut Toplanma Alanlarının Yapılara Uzaklığı.

En uygun afet ve acil durum toplanma noktaları kapsamında birden çok afet hesaba katılarak analiz gerçekleştirildiği için üzerinde durulması gereken bir başka kriter de akarsulara uzaklık kriteridir. Bilindiği gibi akarsu yatakları özellikle Karadeniz Bölgesi'nde uygun yerleşme alanlarının yetersiz olması nedeniyle imara açılabilir. Ancak bu durum bir taşkın afeti anında hem maddi hem de can kayıplarına neden olmaktadır. Gerçekleşecek herhangi bir doğal afet esnasında akarsu yatakları risk altında olacağı için buralara toplanma alanı yapılması uygun değildir. Bu sebeple Gümüşhane şehrinde tespit edilmeye çalışılan alternatif toplanma alanlarında akarsu yataklarından yatay ve dikey uzaklık önemli bir parametredir. Çünkü sel ve taşkınlar Gümüşhane'de görülen en fazla afetler sıralamasında 3. sırada yer almaktadır (Öztürk ve Şahinöz, 2018). Bu sebeple alternatif toplanma alanlarını belirlerken tampon bölge analizinde belirlenen akarsu yatağına 50 m yatay uzaklık kriteri ile yatağın dikey yöndeki mesafesi de dikkate alınarak en uygun alanlar değerlendirilmiştir.

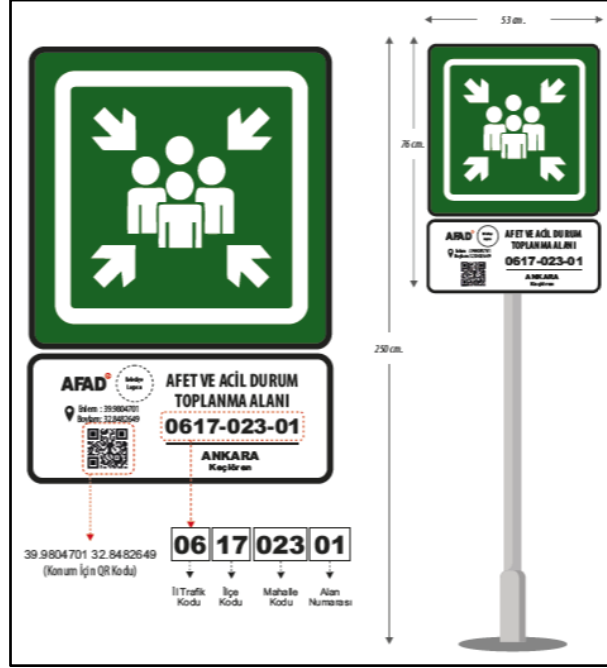
Afet ve acil toplanma alanları ikinci bir risk alanı olmayacak şekilde güvenli bölgelerde oluşturulmalıdır. Gümüşhane şehri bir vadi boyunca Harşit Çayı etrafında gelişimini devam ettirmektedir. Sel ve taşkın riskinin fazla olduğu bu şehirde toplanma alanı olarak belirlenen Sema Doğan Parkı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Bahçesi, Atatürk Parkı ve Yenişehir Stadyumu-2 gibi alanlar Harşit Çayı'nın kıyısında sel ve taşkın riskinin fazla olduğu bölgelerde oluşturulmuştur. İkincil bir afet sırasında bu alanların güvenilirliği zayıf olduğu için bu alanlar toplanma alanı olarak uygun alanlar değildir (Şekil 12). Tampon bölge analizinde akarsuya 50 m uzaklık zonu içerisinde kalan Millet Kıraathanesi Bahçesi ise yapılan arazi gözlemlerinde vadinin dik ve yüksek yamacında bulunduğu tespit edilmiştir. Bu özellik ise olası sel ve taşkın riskini azaltmıştır.

Şekil 12. Mevcut Toplanma Alanlarının Akarsulara Uzaklığı.

Gümüşhane şehrinde mevcut toplanma alanlarının değerlendirildiği ve en uygun afet ve acil durum noktalarının tespiti için gerçekleştirilen bu çalışma arazi çalışmaları ile desteklenmiş ve mevcut kriterlerin ağırlıklandırma puanları arazi çalışmaları ile doğrulanmıştır. Analiz kriterlerinin arazi çalışmaları ile desteklenmesi ve doğrulanması için yapılan saha gözlemleri esnasında mevcut toplanma alanlarının AFAD tarafından belirtilen kriterlerin tamamına uymadığı ve toplanma alanlarındaki bilgilendirme unsurlarında da bütünlük olmadığı görülmüştür. Türkiye genelinde standart bir yapı oluşturmak için afet ve acil durum toplanma alanlarında kullanılacak tabelaların ölçüleri, tipleri ve tabela üzerindeki kodların oluşturulma şekilleri detaylı bir şekilde AFAD tarafından belirlenmiştir (Şekil 13). Ancak çalışma sahasında bazı bilgilendirme tabelalarının olmadığı (Yarı Olimpik Yüzme Havuzu Bahçesi) ya da gelişigüzel konumlandırıldığı görülmüştür (Fotoğraf 1).

Yine şehir merkezindeki tüm levhaların alan numaralarının sistematik bir şekilde yapılmadığı, bazı levhalarında mahalle kodlarının yanlış olduğu tespit edilmiştir (İl Kültür Turizm Müdürlüğü Bahçesi ile Sema Doğan Parkı).

Şekil 13. Afet ve Acil Durum Toplanma Alanı Levha Örneği (AFAD, 2020c).

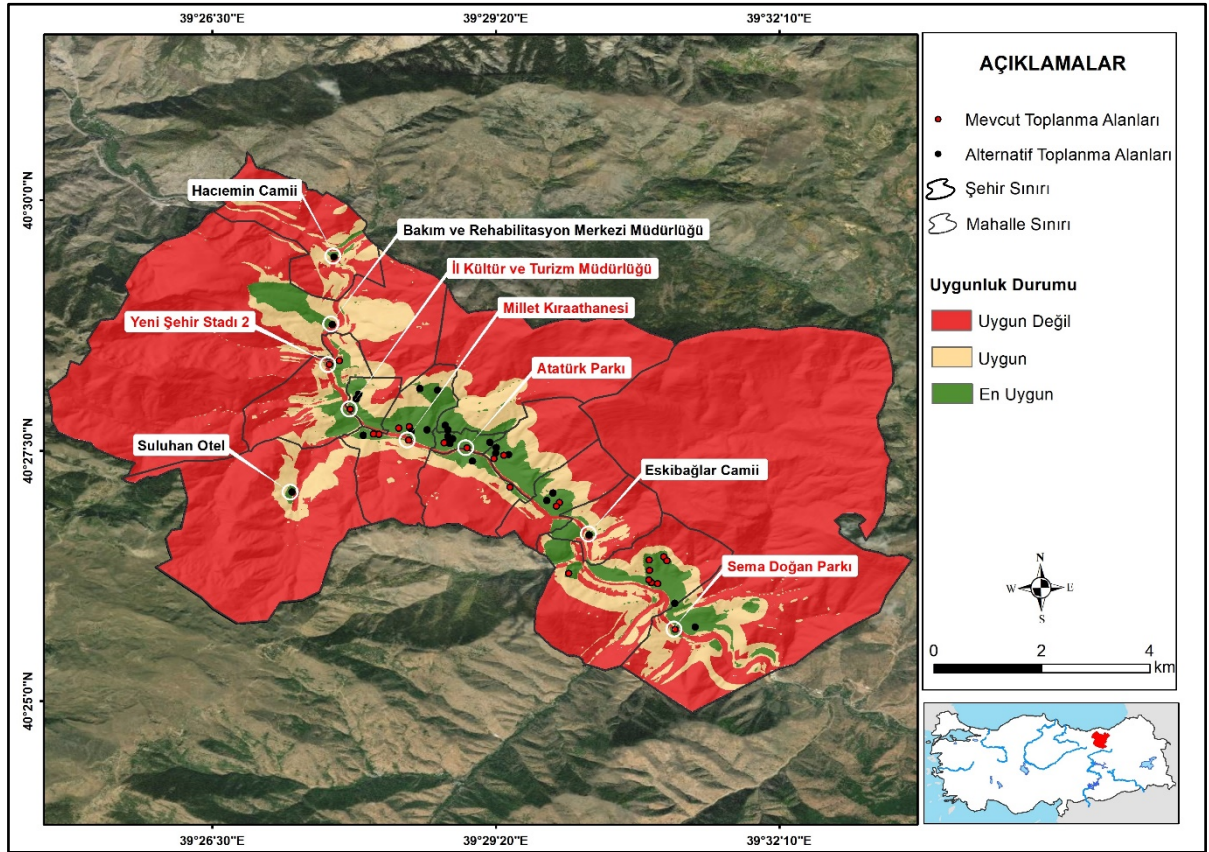
Fotoğraf 1. Şehir Merkezindeki Mevcut Toplanma Alanları Tabelalarından Örnekler.

Yapılan ağırlıklı çakıştırma analizi sonucunda ortaya çıkan uygun ve en uygun toplanma bölgeleri AFAD tarafından belirlenen kriterler dahilinde saha gözlemleriyle desteklenerek mevcut toplanma alanlarına alternatif 26 adet toplanma alanını önerilmiştir. (Tablo 3, Şekil 14). Özellikle her mahallede afet ve acil durumda kargaşaya neden olmadan halkın rahat bir şekilde alana ulaşması için toplanma alanlarının oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda toplanma alanı olmayan Hacıemin, Canca, Süleymaniye, Eskibağlar ve Çamlıca mahallelerinde toplanma alanları oluşturulmuştur. Diğer mahallelerde de mevcut toplanma alanlarının bulunduğu yerler değerlendirilip eksiklikleri belirlenerek, kişi başına 2,5 m² alan düşen mahalle sayısı 3'ten 12 mahalleye çıkarılmıştır (Tablo 3). Çamlıca (2,1 m²) ve Karşıyaka (0,3 m²) mahallelerinde yapılan saha gözlemlerinin

sonucunda uygun toplanma alanları için kısıtlı alanların olması kişi başına düşen alanın $2,5 \text{ m}^2$ 'nin altında kalmasına neden olmuştur. Bu mahallelerde nüfusun herhangi bir afet ve acil durumda en yakın alanlara yönlendirilebilecek seviyede olması olumsuz bir durumun yaşanacağını göstermemektedir.

Belirlenen 8 parametreyle oluşturulan ağırlıklı çakıştırma analizi sonucunda ortaya çıkan uygunluk haritasına göre; mevcut toplanma alanlarından 4 tanesinin (Sema Doğan Parkı, Atatürk Parkı, İl Kültür Turizm Müdürlüğü Bahçesi ve Yeni Şehir Stadyumu-2) toplanma alanları için uygun olmayan alanda oluşturulduğu, geriye kalan 20 tanesinin de uygun ve en uygun alanlarda oluşturulduğu görülmüştür (Şekil 14). Millet Kiraathanesinin bahçesinde bulunan toplanma alanı Harşit Çayı'nın kıyısında olmasına rağmen yapılan saha gözlemlerinde vadinin yüksekte kalan yamacında bulunması yaşanacak taşkından etkilenme olasılığını azaltmıştır. Gümüşhane Belediyesi ile DSİ'nin ortak yürüttüğü Harşit Çayı ıslah projesi kapsamında yapılan çalışmalar da diğer toplanma alanlarının taşkından etkilenme olasılığını azaltan çalışmalar olarak görülebilir.

Alternatif olarak önerilen toplanma alanlarından 4 tanesi (Hacıemin Camii Bahçesi, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğü Bahçesi, Suluhan Otel Önü ve Eskibağlar Camii Bahçesi) mahallelerindeki tek toplanma alanlarını oluşturmaktadır (Tablo 3). Mahallelerde uygun alanların az olmasından dolayı yüzölçümleri 756 m^2 ile 890 m^2 arasında değişen küçük toplanma alanlarına karşılık gelmektedirler. Bu alanlar uygun ve en uygun alanlar içerisinde bulunup riskli alanlara da yakın bir konumda yer almaktadır. Diğer önerilen toplanma alanları ise riskli alanlardan uzak en uygun alanlarda bulunmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. Ağırlıklı Çakıştırma Analiziyle Oluşturulan Uygunluk Haritası.

Çalışma sonucunda önerilen toplanma alanlarıyla beraber şehrin tüm mahallelerinde afet ve acil durum toplanma alanları oluşturulmuştur. Önerilen toplanma alanlarının tümü AFAD tarafından belirlenen kriterler kapsamında kamu kurumlarının donatılarında bulunmaktadır. Bu donatılar içerisinde eğitim kurumlarının bahçeleri en fazla tercih edilen alanları oluşturmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Şehir Merkezindeki Mevcut Toplanma Alanları ve Çalışma Sonucunda Önerilen Alternatif Toplanma Alanlarının Genel Özellikleri.

Sıra	Toplanma Alan Adı	Mahalle	Toplanma Alanlarının			Altyapı			Mahalle Nüfusu (2019)	Kişi Başına Düşen Alan (m ²)	
			Sayısı	Yüzölçümü (m ²)		Kapasitesi	Elektrik	WC			Su
1	Sema Doğan Parkı	Akçakale	2	11,520	19,726	7,890	Var	Var	Var	1.099	17,9
2	DSİ Bahçesi*			8,206			Var	Var	Var		
3	GÜ. Olimpik Sahası	Bağlarbaşı	9	10,280	50,767	20,306	Var	Var	Var	8.087	6,3
4	GÜ. BESYO Sahası			7,940			Var	Var	Var		
5	GÜ. BESYO Sahası2			2,745			Var	Var	Var		
6	İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Bahçesi			4,500			Var	Var	Var		
7	GÜ. Rektörlük Bahçesi			7,280			Var	Var	Var		
8	GÜ. Sosyal Bilimler MYO Bahçesi			3,150			Var	Var	Var		
9	GÜ. MYO Bahçesi			1,650			Var	Var	Var		
10	Fen Lisesinin Bahçesi			8,230			Var	Var	Var		
11	Zigana Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinin Bahçesi*			4,992			Var	Var	Var		
12	Mimar Sinan Parkı			Hasanbey			10	2,000	20,473		
13	Ali Metin Tokdemir Parkı	900	Var		Yok	Yok					
14	Millet Kiraathanesinin Bahçesi	1,665	Var		Var	Var					
15	Dumlupınar İlkokulunun Bahçesi	2,355	Var		Var	Var					
16	Hasanbey Mahallesi Muhtarlık Binası Öntü	500	Var		Var	Var					
17	Çamlıca Toki Camii Bahçesi*	942	Var		Var	Var					
18	Çamlıca Toki Çocuk Parkı*	715	Var		Yok	Yok					
19	Aysin Rafet Ataç İlkokulunun Bahçesi	2,166	Var		Var	Var					
20	İbni Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinin Bahçesi*	2,088	Var		Var	Var					
21	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinin Bahçesi*	7,142	Var		Var	Var					
22	Atatürk Ortaokulunun Bahçesi	İnönü	5	2,185	26,673	10,669	Var	Var	Var	5.817	4,6
23	Yusuf Çiftçi İlkokulunun Bahçesi			700			Var	Var	Var		
24	Gümüşhane Lisesinin Bahçesi*			10,527			Var	Var	Var		
25	Kanuni Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinin Bahçesi*			3,012			Var	Var	Var		
26	Maraşel Çakmak Sosyal Bilimler Lisesinin Bahçesi*			10,249			Var	Var	Var		
27	Atatürk Parkı	Karaer	7	3,625	14,272	5,709	Var	Var	Var	4.355	3,3
28	Zafer Meydanı			3,000			Var	Var	Var		
29	Ali Fuat Kadirbeyoğlu Lisesinin Bahçesi*			2,098			Var	Var	Var		
30	Gazipaşa Ortaokulunun Bahçesi*			1,750			Var	Var	Var		
31	15 Temmuz Şehitler İmam Hatip Ortaokulunun Bahçesi*			2,263			Var	Var	Var		
32	80. Yıl Çocuk Parkı*			430			Var	Yok	Yok		
33	Adliye Bahçesi*			1,106			Var	Var	Var		
34	Yarı Olimpik Yüzme Havuzunun Bahçesi	Karşıyaka	2	800	1,466	586	Var	Var	Var	4.502	0,3
35	MTAL Öğrenci Pansiyonunun Bahçesi*			666			Var	Var	Var		

Sıra	Toplanma Alan Adı	Mahalle	Toplanma Alanlarının			Altyapı			Mahalle Nüfusu (2019)	Kişi Başına Düşen Alan (m ²)	
			Sayısı	Yüzölçümü (m ²)	Kapasitesi	Elektrik	WC	Su			
36	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Bahçesi	Oltanbey	3	2,825	10,780	4,312	Var	Var	Var	2.373	4,5
37	TOBB Kız Anadolu İmam Hatip Ortaokulunun Bahçesi*			3,961			Var	Var	Var		
38	Fatih Anadolu İmam Hatip Lisesinin Bahçesi*			3,994			Var	Var	Var		
39	Yenişehir Stadyumu 1	Özcan	2	14,475	27,115	10,846	Var	Var	Var	1.675	16,2
40	Yenişehir Stadyumu 2			12,640			Var	Var	Var		
41	Mehmet Akif Ersoy Ortaokulunun Bahçesi	Yenimahalle	4	1,245	9,225	3,690	Var	Var	Var	2.093	4,4
42	Yunus Emre Camii Önü			1,680			Var	Var	Var		
43	Şehit Murat Yıldız ilkokulunun Bahçesi*			2,145			Var	Var	Var		
44	İl Özel İdaresinin Bahçesi*			4,155			Var	Var	Var		
45	Suluhan Otel Önü*	Süleymaniye	1	810	810	324	Var	Var	Var	187	4,3
46	Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğünün Bahçesi*	Canca	1	756	756	302	Var	Var	Var	243	3,1
47	Hacıemin Camii Bahçesi*	Hacıemin	1	890	890	356	Var	Var	Var	270	3,3
48	Eskibağlar Camii Bahçesi*	Eskibağlar	1	806	806	322	Var	Var	Var	195	4,1
49	İşıl Sema Doğan İlkokulunun Bahçesi*	Çamlıca	2	1,320	3,526	1,410	Var	Var	Var	1.646	2,1
50	Hayme Ana MTAL*			2,206			Var	Var	Var		
Toplam			50	187,285	74,914					40.728	4,6

*Çalışma sonucunda önerilen afet ve acil durum toplanma alanları.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Gümüşhane şehrinde bulunan mevcut 24 adet afet ve acil durum toplanma alanı incelenmiş ve aşağıda belirtilen nedenlerden ötürü bu alanlara alternatif yerler tespit edilmiştir. Gümüşhane’de en çok meydana gelen afetler ile AFAD tarafından belirlenen kriterlerden mekânsal özelliklere sahip eğim, arazi kullanımı, jeoloji, yükseklik, yollara, binalara ve akarsu yataklarına uzaklık ile nüfus parametreleri dikkate alınarak bütüncül bir uygunluk analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler ve saha gözlemleri sonucunda belirlenen parametreler içerisinde özellikle nüfus kriterine uyulmadığı görülmüştür. Çalışma sonucunda mahalle nüfusları dikkate alınarak kişi başına 2.5 m² gelecek şekilde toplanma alanları önerilmiştir. Yine bölgede sel ve taşkın riskinin fazla olmasına rağmen 4 toplanma alanının akarsu kıyısında oluşturulması da yanlış toplanma alanı seçimine örnek teşkil etmektedir. Bu olumsuz örneklerin aynı zamanda Harşit Çayı’nın oluşturduğu alüvyon alanlarında bulunması da jeolojik olarak yanlış yer tercih edildiğini desteklemektedir. Bu yanlışlıkların dışında mevcut toplanma alanlarının, kullanılan diğer parametrelere uygunluk gösterdiği görülmüştür.

Analiz ve saha gözlemleriyle beraber CBS ortamında yapılan bu analiz sonucunda en uygun alternatif 26 adet toplanma alanı belirlenmiştir. Böylece kişi başına 2.65 m² alan düşen, 107.890 m² alana sahip 24 toplanma alanına ek olarak 26 adet toplanma alanı oluşturulması önerilmiştir. Bu öneriyle beraber şehirdeki toplanma alanı 187.285 m² alana ulaşarak kişi başına da 4.6 m² alanın düşmesi söz konusu olacaktır. Böylece il genelinde kişi başına en az toplanma alanının düştüğü Gümüşhane Şehri’ndeki toplanma alanı sayısında da artış olacak ve şehrin nüfusu da düşünülüğünde böyle bir artışın olması olumlu yönde etki yapacaktır.

Ortaya çıkan bulgular incelenip aşağıdaki öneriler dikkate alındığında mekânsal temele dayandırılan çalışma afet öncesi, afet esnasında ve afet sonrasında yol gösterici olacaktır.

Çalışmada ortaya çıkan mevcut toplanma alanlarındaki eksiklikler göz önünde bulundurularak önerilen alternatif 26 adet toplanma alanı yetkili kurumlar tarafından değerlendirilmeli ve şehirdeki mevcut toplanma alanları yenilenmelidir.

Gümüşhane şehrinde ağırlıklı çakıştırma analizi çalışması sonucunda önerilen alternatif 26 adet toplanma alanı ilgili kurumlarca dikkate alınır ve oluşturulursa şehirde mevcut 24 toplanma alanı ile birlikte toplamda 50 adet afet ve acil durum toplanma alanı olacaktır. Bu alanların bilinirliğinin artırılması için merkezi yerlere ve yoğun kullanılan kavşaklara toplanma alanlarına yönlendirici yer-yön levhaları yerleştirilmelidir. Bu levhaların tüm toplanma alanlarında kullanılanlarla standart şekilde olması algıda seçiciliği arttıracaktır.

Toplanma alanlarına yerleştirilen tabelaların üstünde yer alan karekodlar toplanma alanlarına nasıl ulaşılacağını göstermektedir. Yönlendirme tabelalarının üstünde de bu karekodların olması bölgelere ulaşımı kolaylaştıracaktır.

Yapılan saha çalışmalarında toplanma alanları levhalarının konumlandırılması, levhalar üzerindeki mahalle ve alan kodlarının AFAD tarafından belirtilen kriterlere göre hazırlanmadığı tespit edilmiştir. Gümüşhane Valiliği AFAD İl Müdürlüğü koordinatörlüğünde konu hakkında bilgisi olan personeller tarafından toplanma alanları levhaları tekrardan gözden geçirilmeli ve mevcut levhalar ile önerilen toplanma alanlarında oluşturulacak yeni levhalar aynı standartta olmalıdır. Böylelikle şehir genelinde bir bütünlük sağlanacaktır.

Halihazırdaki toplanma alanları 2018 nüfusuna göre belirlenmiştir. Çalışmada nüfus verileri 2019 yılı nüfusuna göre revize edilmiştir. Nüfusun artmasına paralel olarak mevcut toplanma alanları yetersiz kalacağından tespit edilen alternatif yerlerin de toplanma alanı olarak gösterilmesi gerekmektedir. Her 5 yılda nüfus göz önüne alınarak mevcut alanlar revize edilmelidir.

Toplanma alanlarının mahallelerin tümünde olmadığı görülmüştür. Bu durumun yaşanacak olası bir afet ve acil durumda güvenli bölge olarak tabir edilen toplanma alanlarına ulaşımı zorlayacağı düşünülerek gerekli görülen mahallelerde AFAD'ın kriterlerini dikkate alarak toplanma alanları önerilmiştir. Yine çalışma kapsamında Karşıyaka ve Çamlıca mahalleleri dışında tüm mahallelerde kişi başına 2,5 m² alan gelecek şekilde planlama yapılmıştır. İlgili iki mahallede çalışmada kullanılan kriterleri yeteri kadar karşılayan alanın olmamasından dolayı kişi başına düşen toplanma alanı 2,5 m²'nin altında kalmıştır.

Toplanma alanlarının her ilin, hatta ilçelerin doğal afet riskine göre belirlenmesi daha doğru sonuçlar doğuracaktır.

Bu tür çalışmalar sadece kâğıt ortamında, belirli coğrafi temele dayandırılmadan ve güncelliğini zamanla yitirecek şekilde yapılmamalıdır. Aksine geçmiş tecrübe ve birikimleri de dikkate alarak birden çok coğrafi faktörün de (jeoloji, nüfus, eğitim vb.) hesaba katılarak yapılması ve sonuçlarının her yıl ya da belirli aralıklarla revize edilmesi ile güncelliğini koruyabilecektir.

En uygun afet ve acil durum noktalarının belirlenmesi açısından gelişen teknolojik imkânlardan yararlanmakta önemlidir. Bu itibarla bu ve benzeri çalışmalarda coğrafi faktörlerin alt kırılımlarını hesaba katabilmeyi sağlayan Coğrafi Bilgi Sistemi yazılımlarının da kullanılması gerekmektedir. Mekânsal temele dayanan CBS yazılımları afet öncesi karar vericilere tedbir alınmasını, afet esnasında afete müdahalede zaman ve afet sonrasında minimum zarar ile maksimum fayda sağlayacaktır.

Katkı Belirtme

Çalışma sürecinde veri temini konusunda yardımlarını esirgemeyen Gümüşhane Meteoroloji Müdürlüğüne, Gümüşhane İl Milli Eğitim Müdürlüğüne, Gümüşhane Belediyesine ve Gümüşhane Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü Planlama, Zarar Azaltma ve İyileştirme Şubesinde görevli Abdurrahman Yusuf ÖZÇETİN'e teşekkürü borç biliriz.

Kaynakça

- AFAD, (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimler Sözlüğü. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Ankara.
- Alemdağ, S., Akgün, A., Kaya, A., Gökçeoğlu, C. (2014). A large and rapid planar failure: causes, mechanism and consequences (Mordut, Gumushane, Turkey), *Arabian Journal of Geosciences*, 7 (3), 1205-1221.
- Bahadır, M., Uzun, A., Zeybek, H. İ. ve Hatipoğlu, İ., K. (2017). Terme Çayı Havzası'nın Morfometrik Analizi (s. 165-187). Terme Araştırmaları Kitabı. Trabzon: Serander.
- Bayazit, Y., Bakış, R., Koç, C., Kaya, T. ve Özdemir, N. (2019). Formation of Eskisehir Province Flood Maps with Using of Geographical Information Systems. *Journal of Geoscience and Environment Protection*, 7: 151-159.
- Çınar, A. K., Akgün, Y., Meral, H. (2018). Afet Sonrası Acil Toplanma ve Geçici Barınma Alanlarının Planlanmasındaki Faktörlerin İncelenmesi: İzmir-Karşıyaka Örneği, *Planlama* 2018;28(2):179-200.
- Ergünay, O. (2007). Türkiye'nin Afet Profili, TMMOB Afet Sempozyumu, 5-7 Aralık 2007, Ankara, s. 1-15.
- Garipağaoğlu, N. ve Uzun, M. (2019). İznik Gölü Havzasında Doğal Ortam Koşulları, Değişimler ve Muhtemel Risklerin Havza Yönetimi ve Planlamasına Etkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24 (42): 1-15.
- Gerdan, S., Şen, A. (2019). Afet ve Acil Durumlar İçin Belirlenmiş Toplanma Alanlarının Yeterliklerinin Değerlendirilmesi: İzmit Örneği. *İdealkent*, 10 (28), 962-983.
- Gurocak, Z., Alemdağ, S., Bostancı, H.T. and Gokceoglu, C. (2017). Discontinuity controlled slope failure zoning for a granitoid complex: A fuzzy approach. *Rock Mechanics and Engineering*, Volume 5: Surface and Underground Projects, CRC Press Taylor & Francis Group, eBook ISBN: 978-1-317-48188-1, Pages 1–25.
- Mengi, O., Erdin, H. E. (2018). Afet ve Acil Durumlarda Toplanma Alanlarının Yönetimi: Tasarım ve Sistemik Yaklaşımlar, 2. Uluslararası Doğal Tehlikeler ve Afet Yönetimi Sempozyumu, 04-08 Mayıs 2018, Sakarya, s. 602-611.
- Ocak, F. ve Bahadır, M. (2018). Doğal Afet Yönetiminde Web CBS Teknolojisi Kullanımı: Ünye Taşkın Bilgi ve Yönetim Sistemi (UTBİS) (s. 227-233). II. Kapadokya Yer bilimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Niğde.
- Ocak, F. ve Bahadır, M. (2020). Örnek Taşkın Risk Modeli Oluşturulması ve Ünye Şehrindeki Derelere Ait Taşkın Risk Analizleri. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 21-37
- Özşahin, E. (2013). Arnavutluk'ta Taşkın Risk Analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (12), Arnavutluk.
- Öztürk, E., Şahinöz T. (2018). Afet ve Acil Durum Kayıtlarından 50 Yılın (1960-2010) Analizi: Gümüşhane İli Örneği, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 95-101.
- Saaty, T. L. (1989). Hierarchical-Multiobjektive Advanced Technology, (s. 485-489). 5 (4).
- Turoğlu, H. ve Özdemir, H. (2005). Bartın'da Sel ve Taşkınlar: Sebepler, Etkiler, Önleme ve Zarar Azaltma Önerileri. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Turoğlu, H. ve Aykut, T. (2019). Ergene Nehri Havzası için Hidromorfometrik Analizlerle Taşkın Duyarlılık Değerlendirmesi. *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 2: 1-15.
- Utlu, M. ve Özdemir, H. (2018). Havza Morfometrik Özelliklerinin Taşkın Üretmedeki Rolü: Biga Çayı Havzası Örneği. *Coğrafya Dergisi*, 36: 49-62.
- Zaman, M., Doğanay, S. (2011). Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Gümüşhane. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt:6 Sayı:3
- Zeybek, H. İ., Uzun, A., Yılmaz, C., Bahadır, M., Hatipoğlu, İ. K. ve Dinçer, H. (2017). Terme İlçesi Sel ve Taşkınları, Terme Araştırmaları Kitabı (s. 235-266). Trabzon: Serander.

İnternet Veri Kaynakları

- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2020a). http://www.hazirol.gov.tr/upload/Node/41177/files/Toplanma_AlanlariPlanlama3.pdf. Son erişim 10 Şubat 2020.
- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2020b). <http://www.hazirol.gov.tr/>. Son erişim 10 Şubat 2020.
- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2020c). <https://toplanmaalanlari.afad.gov.tr/tr/AFAD.TAT/olustur>. Son erişim 10 Şubat 2020.
- AYDES (Afet Yönetimi ve Karar Destek Sistemi) (2020). <https://aydes.afad.gov.tr/aydes/login/login.jsf>. Son erişim 15 Haziran 2020.
- CB Dijital Dönüşüm Ofisi (2020). <https://twitter.com/dijital/status/1221804194153345027>. Son erişim 1 Şubat 2020.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. Son erişim 10 Mart 2020.

Atıf/Citation

Şahbaz, H., (2020), Ülke içi göçlerde Eskişehir ilinin yeri. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 107-124

ÜLKE İÇİ GÖÇLERDE ESKİŞEHİR İLİNİN YERİ The Place of Eskişehir Province in Domestic Migrations

Dr. Hüseyin ŞAHBAZ*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki iç göç hareketinde Eskişehir ilinin yerini ortaya koymaktır. Çalışmada, TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019 yılı verileri kullanılmıştır. Bu verilerden Eskişehir'in, göç açığı ve göç fazlası verdiği iller saptanmıştır. Buna göre ulaşılan sonuçlar şunlardır: Eskişehir'in göç açığı verdiği iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova ve Çanakkale'dir. Ankara ili hariç tutulursa Eskişehir'in göç açığı bulunduğu illerin, İstanbul'dan başlayıp Antalya'ya kadar uzanan kıyı illeri olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma sahasına kayıtlı olanların hem sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve hem de denize kıyısı olan illerde yaşamak istediğini göstermektedir. Buna karşın Eskişehir'in, ülkenin diğer bütün illerine karşı göç fazlası bulunmaktadır. Ancak bunların en başta gelenleri sırasıyla; Afyonkarahisar, Bilecik, Konya, Ağrı, Kütahya, Samsun, Erzurum ve Kars illeridir. İnceleme alanının ülke içinden göçe katılan nüfusu kendisine çekmesinde, gelişmiş sanayi ve ticaretiyle Eskişehir kentinin, ekonomik sıkıntı yaşayanlar açısından umut vadetmesi etkilidir. Bundan başka eğitim, kültür, sağlık ve sosyal faaliyet merkezleri ile Eskişehir kentinin cazibe merkezi olması da yaşam kalitesini artırmak isteyenlerin araştırma sahasına göçünde etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir İli, Göç, İç Göç.

Abstract

The purpose of this study, in internal migration in Turkey is to determine the location of Eskişehir. In the study, the data of TURKSTAT's Address Based Population Registration System for 2019 were used. From these data, provinces where Eskişehir has immigration deficit and migration surplus have been determined. Accordingly, the results achieved are as follows: The provinces with which Eskişehir has immigration deficit are; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova and Çanakkale. If Ankara province is excluded, it is seen that the provinces in which Eskişehir has immigration deficit are the coastal provinces starting from İstanbul and extending to Antalya. This shows that those registered in the research field want to live in both socio-economically developed and seaside provinces. On the other hand, Eskişehir has a surplus of migration against all other provinces of the country. However, the most prominent of these are; Afyonkarahisar, Bilecik, Konya, Ağrı, Kütahya, Samsun, Erzurum and Kars provinces. The fact that the city of Eskişehir, with its developed industry and trade, promises hope for those who experience economic difficulties is effective in attracting the population who migrated from within the country to the study area. In addition, the attraction of Eskişehir city with its education, culture, health and social activity centres is also effective in the migration of those who want to improve the quality of life to the research field.

Keywords: Eskişehir Province, Migration, Internal Migration.

* Coğrafya Öğretmeni, Milli Eğitim Müdürlüğü, Afyonkarahisar, huseyiniyesuh@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-4808-0746,

Giriş

Nüfusun devamlı yaşama bölgelerini birey, aile ya da gruplar halinde terk ederek geçici ya da kalıcı olarak yerleşmek amacıyla bir başka yere gitmesi hareketi, göç olarak tanımlanmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2016: 193). Bu yer değiştirme hareketine bağlı olarak göç veren yerin nüfusu azalırken, göç alan yerin nüfusu artar. Bundan başka söz konusu yer değiştirme hareketi; ülkeler arasında meydana geliyorsa, dış göç; bir ülkenin sınırları dâhilinde gerçekleşiyorsa da iç göç olarak nitelendirilir. Türkiye'deki iç göç olaylarından en çok etkilenen illerden birisi de Eskişehir'dir.

Harita 1. Eskişehir İlının; Konumu, Sınırları ve İdari Haritası

Eskişehir ili coğrafi açıdan, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü'nde yer almaktadır. Bu saha; kuzeyde Bolu ve Ankara; doğuda Ankara, güneydoğuda Konya, güneyde Afyonkarahisar, batıdan Kütahya ve kuzeybatıdaysa Bilecik illeriyle çevrilidir (Harita 1). Matematiksel konum açısından 39° 03' - 40° 11' kuzey enlemleri ile 29° 59' - 32° 01' doğu boylamları arasında yer alan sahanın yüzölçümü ise 13.960 km²'dir.

Bu alanda bulunan başlıca yeryüzü şekillerine bakıldığında, sahanın kuzeyinde Sündiken Dağları'nın bulunduğu görülmektedir. D-B doğrultusunda bir yay gibi uzanan bu sıradağ, Karadeniz ile İç Anadolu Bölgesi arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Bu sıradağın Eskişehir kentinin kuzeyinde yer alan kısmı Bozdağ olarak nitelendirilirken, doğudaki uzantısı ise Mihaliççik Dağları olarak adlandırılmaktadır. Sahadaki ikinci engebeli alan, Eskişehir ilini KB-GD yönünde ortadan kat eden, Sivrihisar Dağları'dır. Bu iki dağın arasında genel olarak B-D doğrultusunda, Sakarya Nehri'nin en büyük kolu ve aynı zamanda da Eskişehir kentinin en önemli su kaynağı olan, Porsuk Çayı geçmektedir. Sahanın güneyindeyse Emir Dağları bulunmaktadır. Bu dağlık alanla Sivrihisar Dağları arasından, Çifteler ilçesinden kaynağını alarak KB-GD istikametinde akan, Sakarya Nehri geçmektedir. Bu iki akarsuyun içinden aktığı düzlüklerde, sahanın önemli yerleşim ve tarım alanları yer almaktadır. Nitekim bunlardan en önemlisi de Eskişehir kentinin üzerinde bulunduğu graben ovasıdır. Sahanın batısında il sınırları dâhindeki en yüksek dağ olan Türkmen Dağı bulunmaktadır. Gerek Emir ve gerekse Türkmen Dağı, Yukarı Sakarya ile İç Batı Anadolu bölümlerini birbirinden ayıran coğrafi hudutlardır.

Eskişehir kentinde bulunan meteoroloji istasyonları açısından sahanın iklimine bakıldığında, yıllık ortalama sıcaklık değerinin 11,1°C olduğu görülmektedir. Ancak bu sıcaklık değerleri 0,1 (ocak) ilâ 21,7°C (temmuz) arasında değişmektedir. Kış aylarında Anadolu ve çevresini etkileyen planeter faktörlerin etkisiyle, sahada en düşük düzeye inen ortalama sıcaklık değerleri mart ayından itibaren hızlı bir şekilde artarak temmuz ve ağustos aylarında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Çalışma alanında yıllık ortalama yağış oldukça düşüktür (364 mm). Yağışın mevsimlere göre dağılımına bakıldığında, Eskişehir kentinde % 33,6 ile ilkbahar en yağışlı mevsim olup onu % 30 ile kış mevsimi takip etmektedir. % 14,7 yağış oranıyla en az yağışlı mevsim yaz iken, sonbaharsa kurak yaz ile yağışlı kış arasında bir geçiş dönemi özelliği göstermektedir (Şahbaz, 2016: 33-38).

Tablo 1. Sayım Yıllarına Göre Eskişehir İlinin Nüfusu (1927-2019)

Yıllar	Nüfusun		
	Sayısı	Dönemsel Artışı	Dönemsel Artış %'si
1927	154.195	-	-
1935	183.205	29.010	18,8
1940	206.794	23.589	12,9
1945	244.251	37.457	18,1
1950	274.571	30.320	12,4
1955	323.511	48.940	17,8
1960	368.827	45.316	14,0
1965	415.101	46.274	12,5
1970	459.367	44.266	10,7
1975	495.097	35.730	7,8
1980	543.802	48.705	9,8
1985	597.397	53.595	9,9
1990	641.301	43.904	7,3
1997	658.991	17.690	2,8
2000	706.009	47.018	7,1
2007	724.849	18.840	2,7
2010	764.584	39.735	5,5
2015	826.716	62.132	8,1
2019	887.475	60.759	7,3

Kaynak: DİE ve TÜİK ADNKS.

2020 yılı itibarıyla inceleme alanında idari açıdan; Alpu, Beylikova, Çifteler, Günyüzü, Han, İnönü, Mahmudiye, Mihalgazi, Mihaliççik, Odunpazarı, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar ve Tepebaşı olmak üzere 14 ilçe bulunmaktadır. Bunlardan Odunpazarı ve Tepebaşı, daha öncesinde ilin merkez ilçesi olan Eskişehir'in 2008 yılında ikiye bölünmesiyle kurulmuştur. Bu ilçelerin merkezi konumunda olan yerleşmeleri, coğrafi açıdan pek çok şehir araştırmacısının kır-kent ayrımında temel ölçüt olarak kabul ettiği 10.000 nüfus kriteri (Darkot, 1967: 3) açısından, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'nden alınan verilere göre değerlendirmek mümkündür. Buna göre inceleme alanındaki yerleşmelerden sadece Eskişehir ve Çifteler'in şehir özelliği taşıdığı, diğerlerininse kasaba niteliğinde olduğu görülmektedir.

TÜİK ADNKS verilerine göre 2019 yılı itibarıyla sözü edilen alanda toplam 887.475 kişi yaşamaktaydı (Tablo 1). İnceleme alanının nüfus açısından geçmişine bakıldığında, Türkiye’de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında sahada 154.195 kişi yaşadığı görülmektedir. Buna göre aradan geçen 92 yılda sahanın nüfusu 5,8 kat artmıştır. Ancak 2019 yılı itibarıyla sahada ikamet edenlerin ne kadarının Eskişehir ili nüfusuna kayıtlı olduğuna bakıldığında (Tablo 2) bunların 508.824 kişi olduğu görülmektedir. Buradan sahada yaşayan 378.651 kişinin inceleme alanı dışından Eskişehir iline geldiği anlaşılmaktadır. Bu sayı, ilin toplam nüfusunun % 42,7’sine tekabül etmektedir. Bu da sahanın önemli ölçüde göç aldığı göstermektedir.

Materyal ve Yöntem

Cumhuriyet döneminde Eskişehir ilinin iç göçlerdeki yerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmaya ilk olarak literatür taramasıyla başlanmıştır. Bu kapsamda araştırma sahasıyla ilgili hazırlanan; tez, rapor, makale, kitap, dergi ve diğer kaynaklar temin edilmiştir. Araştırmada kullanılan istatistik verilerse, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayımlanan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından ve TÜİK tarafından yayımlanan ADNKS veri tabanından alınmıştır.

Bunlardan TÜİK ADNKS’nin “İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından “sahada ikamet edenlerin kayıtlı olduğu iller” tespit edilmiştir. Ardından yine TÜİK ADNKS’nin “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl” veri tabanından “saha nüfusuna kayıtlı olanların yaşadığı iller” saptanmıştır. Sonrasında da bu veriler karşılaştırılmıştır. Başka bir deyişle çalışma; araştırma sahasında ikamet edip başka bir ilin nüfusuna kayıtlı olanlardan, araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olup başka illerde yaşayan nüfusun çıkarılarak aradaki farkın bulunması ve elde edilen sonucun değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır.

Ancak belirtilen farkın içinde; kendisi Eskişehir ilinde doğduğu halde babası veya dedesi zamanında farklı bir ilden araştırma sahasına göç edip hâlâ geldikleri ilin nüfusuna kayıtlı olanlar bulunduğu gibi, dedesi veya babası zamanında inceleme alanından başka bir ile göç ettikten sonra orada doğan ve hâlâ Eskişehir ili nüfusuna kayıtlı olanlar da bulunmaktadır. Her ne kadar net göç sayısı kadar olmasa da bu durum, sahanın aldığı ve verdiği göç konusunda bir fikir vermektedir. Hatta bu durumun, geçmişte yaşanmış da olsa Cumhuriyet dönemindeki göçlerin inceleme alanıyla ilgili bölümündeki izlerinin sürülmesi ve sonuçlarının ortaya konulması açısından, çalışmaya katkı da sağladığını söylenebilir.

Nihayetinde de buraya kadar sözü edilen tüm veriler gözden geçirilerek Eskişehir ilinin iç göçlerdeki yeri; nicel araştırma ve sentez yönteminin yanı sıra beşeri coğrafya metodolojisi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de istatistik verilere dayalı olarak hazırlanan tablolardan yola çıkılarak oluşturulan grafiklerden ve çizilen dağılım haritalarından istifade edilmiştir.

Bulgular

1. Ülke İçinden Sahaya Yapılan Göçler

Araştırma sahasının, yurt içinden aldığı göçleri ortaya koymak amacıyla TÜİK’in “İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak Tablo 2 oluşturulmuştur. Bu tabloya göre Eskişehir ilinde ikamet edenlerin 354.449 kişisini, ülkenin diğer illerine kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Yine TÜİK verilerine göre sahada ikamet edenlerin 508.824 kişisi ise Eskişehir nüfusuna kayıtlı olanlardır. Bu durumda Eskişehir ve Türkiye’nin diğer illerine kayıtlı olanların toplam sayısı, 863.273’tür.

Sayım yıllarına göre Eskişehir ilinin nüfusunu gösteren Tablo 1’de de görüleceği üzere 31 Aralık 2019 tarihinde araştırma sahasında 887.475 kişi yaşamaktaydı. Bu durumda belirtilen tarihteki ilin toplam nüfusundan Türkiye’nin diğer illerinin nüfusuna kayıtlı olanlar çıkarıldığı takdirde, 24.202 kişilik bir fark ortaya çıkmaktadır. Bunların da Türkiye nüfusuna kayıtlı olmayanlar, dolayısıyla yabancılar, olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bunlar; başta Suriyeliler olmak üzere, Irak, Afganistan ve İran’dan gelenler ile üniversite öğrenimi için Eskişehir’i tercih eden yabancı öğrencilerdir. Bunlar hariç tutulursa araştırma alanındaki nüfusun % 41,1’inin il nüfusuna kayıtlı olmayanların, dolayısıyla ülkenin diğer illerinden gelenlerin, oluşturduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Araştırma sahasının ülkenin diğer illerinden bu denli göç almasında; başta ekonomik olmak üzere, sosyal, kültürel ve siyasi birtakım sebepler etkilidir. Ülke içi göçü çeken ekonomik sebepler arasında çalışma alanında gerek kamu (Şeker Fabrikası, TÜLOMSAŞ, TUSAŞ Motor Fabrikası, Hava İkmal Bakım Merkezi) ve gerekse özel sektör tarafından (beyaz eşya, hazır giyim, soba, bisküvi ve unlu mamuller, çimento, tuğla, kiremit, seramik ve cam) yapılmış olan sanayi yatırımlarının büyük bir etkisi vardır. Ayrıca sahip olduğu yükseköğrenim kurumları ile de önemli miktarda öğrenciyi bünyesinde barındıran Eskişehir kenti, gerek çalışma ve gerekse eğitim amaçlı yapılan göçlerde ülke içinde önemli bir paya sahiptir (Şahbaz, 2016: 139).

Tablo 2. Sahada İkamet Edenlerin Kayıtlı Olduğu İller (2019)

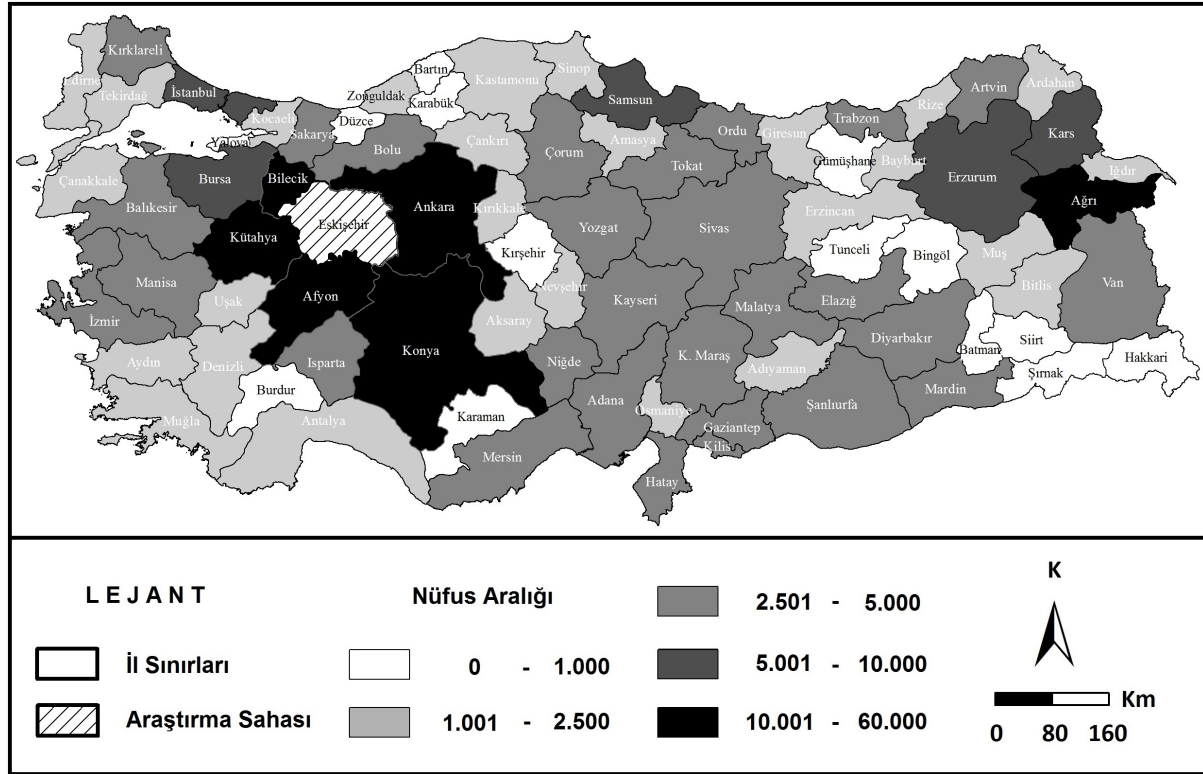
İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
Afyonkarahisar	59.738	Adana	3.378	Tekirdağ	1.536
Bilecik	33.379	Tokat	3.374	Adıyaman	1.497
Konya	21.415	Bolu	3.172	Kocaeli	1.475
Ankara	20.105	Manisa	3.057	Nevşehir	1.461
Kütahya	15.650	Ordu	3.001	Aksaray	1.457
Ağrı	13.191	Artvin	2.919	Çanakkale	1.338
Samsun	9.924	Gaziantep	2.857	Sinop	1.289
Erzurum	8.242	Elazığ	2.826	Kırklareli	1.232
Bursa	7.192	Kahramanmaraş	2.735	Bitlis	1.206
Kars	7.093	Kırşehir	2.621	Muğla	1.203
İstanbul	5.235	Isparta	2.597	Iğdır	1.094
Trabzon	4.725	Kırıkkale	2.512	Edirne	1.070
Sivas	4.540	Denizli	2.305	Burdur	990
Balıkesir	4.344	Muş	2.293	Siirt	967
Van	4.314	Aydın	2.261	Kilis	955
Şanlıurfa	4.271	Amasya	2.255	Düzce	918
Kayseri	4.212	Erzincan	2.120	Batman	890
Niğde	3.947	Zonguldak	2.102	Karaman	890
Malatya	3.845	Kastamonu	1.841	Tunceli	846
Mersin	3.791	Çankırı	1.827	Şırnak	816
Çorum	3.781	Bayburt	1.807	Karabük	813
İzmir	3.679	Uşak	1.775	Gümüşhane	783
Yozgat	3.558	Giresun	1.774	Bingöl	635
Hatay	3.484	Antalya	1.681	Bartın	563
Sakarya	3.437	Ardahan	1.625	Yalova	411
Mardin	3.420	Osmaniye	1.615	Hakkâri	276
Diyarbakır	3.399	Rize	1.597	Toplam	354.449

Kaynak: TÜİK ADNKS “İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

En fazla göç aldığı iller açısından sahaya bakıldığında, 59.738 kişi ile Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların başı çektiği görülmektedir. Bu ili Bilecik (33.379), Konya (21.415), Ankara (20.105), Kütahya (15.650) ve Ağrı (13.191) takip etmektedir. Ağrı hariç sözü edilen illerin tümünün Eskişehir iliyle komşu olması, sahanın en çok göçü yakın çevresinden aldığını göstermektedir. Öyle ki sahanın çevresindeki 5 komşu ilden aldığı göçün oranı, toplam aldığı göçün % 42,4’üne tekabül etmektedir. Bu durum, komşu illerden göçle gelen vatandaşların memleketlerinden fazla uzaklaşmak istemediğini göstermektedir. Buradan Eskişehir kentinin bölgesel bir çekim merkezi olduğu sonucunu da çıkarmak mümkündür.

Araştırma sahasına en fazla göç veren il olan Afyonkarahisar’ın durumuna bakıldığında; ekonomisinin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayandığı, doğurganlık oranınınmsa yüksek olduğu (Yakar vd., 2010: 260) görülmektedir. Bundan başka 2017 yılında hazırlanan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırması”na göre ülkede 41. sırada yer alan Afyonkarahisar, komşularının hepsinden (Eskişehir 7, Denizli 10, Konya 14, Isparta 16, Uşak 29, Burdur 32 ve Kütahya 37. sırada) daha geridedir (Acar vd., 2019: 35). Ancak ildeki işsizlik oranı, ülke ortalamasının altındadır. Bu duruma, özellikle genç nüfusun başta ekonomik olmak üzere çeşitli gerekçelerle il dışına göçü sebep olmaktadır (Balcı vd., 2016: 26).

Ancak burada dikkati çeken bir diğer husus, Eskişehir kentinde ikamet eden ve Afyonkarahisar nüfusuna kayıtlı olanların büyük bir kısmının Emirdağ ilçesinden gelmiş olmasıdır. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Eskişehir’de ikamet eden 59.738 Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların % 61,9’unu (36.948 kişi) Emirdağ ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır.

Harita 2. Araştırma Sahasında İkamet Eden Nüfusun Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılışı (2019)

Adımı yurt dışına önemli miktarda işçi göndermesiyle duyuran Emirdağ ilçesinde özellikle 1950'li yıllardan itibaren artan nüfusa paralel olarak iç göç olayı da yoğun bir şekilde yaşanmıştır. İklimin karasallığı ve tarım arazilerinin verimsizliği nedeniyle ilçede yaşayanlar, iş bulmak amacıyla (Köktepe, 2008: 77) ülkede sanayinin geliştiği kentlere göç etmiştir. Emirdağ ilçesine yakınlığı (110 km) nedeniyle de bu göçlerden en fazla Eskişehir kenti etkilenmiştir.

Eskişehir'e en çok göç veren ikinci il olan Bilecik'in coğrafyasına bakıldığında, % 32'sinin dağlık alanlardan oluştuğu, dağlık alanlardaki eğim oranının da oldukça fazla olduğu görülmektedir (Efe Güney, 2018: 119). Tarım ve yerleşme açısından olumsuz bir durum arz eden bu durumun yanı sıra Bilecik şehri; Bursa, Eskişehir, Adapazarı ve İstanbul gibi büyük ve çok çeşitli fonksiyonlara sahip merkezlere yakın olması sebebiyle de etki alanını pek fazla genişletememiştir. Öyle ki bu etki alanı, il sınırlarından daha dardır (Özgür, 1994: 186). Bunlara bağlı olarak Bilecik, nüfus açısından da ülkenin küçük illerinden birisidir. Nitekim 2019 TÜİK ADNKS verilerine göre ilin toplam nüfusu 219.427'dir. Nüfusun az olması nedeniyle ildeki; ticari, sosyal ve kültürel faaliyetler yeterince gelişmemiştir. Bu yüzden iş arayan veya daha iyi bir yaşam beklentisinde olan Bilecikli, başta Eskişehir kenti olmak üzere yakındaki büyükşehirlere göç etmektedir.

Bilecik'ten sonra sahaya en fazla göç veren illerin Konya ve Ankara olduğuna daha önce değinilmişti. Her iki ilin de sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından, ülkede oldukça iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Nitekim 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'nda Konya 14 ve Ankara'ysa 2. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35). Bu nedenle sözü edilen illerden sahaya yapılan göçleri daha ayrıntılı bir şekilde ele almak gerekmektedir.

Bu kapsamda TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Eskişehir'de ikamet eden 21.415 kişinin Konya ilinin hangi ilçelerinden geldiğine bakıldığında bunların % 75'inin; Yunak (7.454), Çeltik (3.986), Tuzlukçu (1.807), Akşehir (1.543) ve Ilgın (1.333) ilçesi nüfusuna kayıtlı olanların oluşturduğu görülmektedir. Ankara nüfusuna kayıtlı olanların hangi ilçelerden geldiğine bakıldığında ise bunların % 65,4'ünün Polatlı (6.228), Nallıhan (5.004) ve Haymana (1.909) nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla her ikisi de tahıl ambarı olarak nitelendirilen İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bu iki ilin bahsi geçen ilçelerinin ekonomisi, daha çok tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Tarımın da daha çok iklim şartlarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi ve toprakların miras yoluyla parçalanması, geçim sıkıntısına yol açmakta ve bunun sonucunda da sözü edilen ilçelerden yapılan göçlerden yakınlığı dolayısıyla Eskişehir ili de

etkilenmektedir. Aynı zamanda sözü edilen ilçelerden yapılan göçler, onların Eskişehir kentinin bölgesel çekim alanı içinde kaldığını göstermesi açısından da önemlidir.

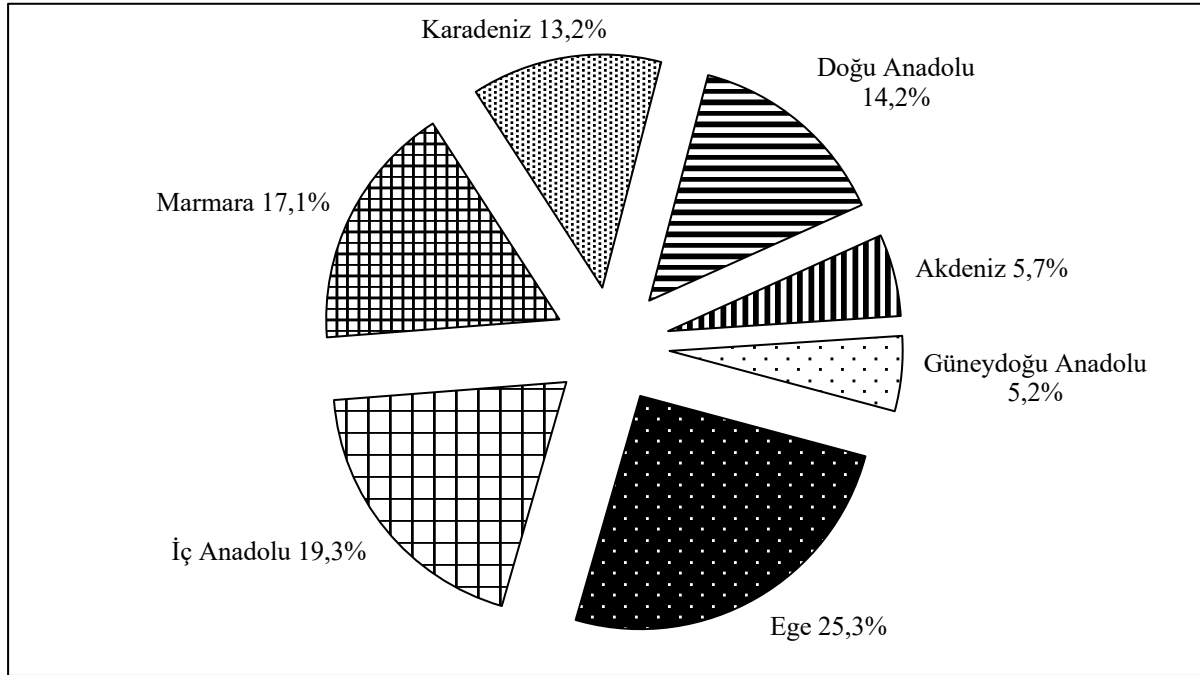
Sahaya fazla göç veren yerlerden bir diğeri olan Kütahya'nın durumuna bakıldığında, onun uzun yıllar boyunca Ege Bölgesi'nin ekonomik açıdan zayıf illeri arasında yer aldığı ve bunun da ilin ekonomisi daha iyi olan komşu illere ve yakın sayılabilecek büyükşehirlerle göç vermesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu göçler, ildeki kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesiyle daha da artmış (Bozkurt, 2011: 298) ve yaşanan bu gelişmelerden araştırma sahası da etkilenmiştir.

“Şehir büyüdükçe, göçmen alınan alan da büyümektedir.” (Tümertekin, 1977: 41) ilkesi gereğince araştırma sahası, yukarıda bahsi geçen illerden başka az veya çok ülkenin tüm şehir ve dolayısıyla da coğrafi bölgelerinden göç almaktadır. Göçlerin bölgelere göre dağılımına bakıldığında; Ege, İç Anadolu, Marmara ve Karadeniz bölgelerinin kesişim noktasında bulunan ilin en çok göçü bu bölgelerden aldığı görülmektedir (Tablo 3, Şekil 1). Bunları Doğu Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri izlemektedir.

Tablo 3. Sahada İkamet Edenlerin Kayıtlı Olduğu Coğrafi Bölgeler (2019)

Bölgenin Adı	Kişi	%'si
Ege	89.668	25,3
İç Anadolu	68.545	19,3
Marmara	60.649	17,1
Karadeniz	46.638	13,2
Doğu Anadolu	50.422	14,2
Akdeniz	20.271	5,7
Güneydoğu Anadolu	18.256	5,2
Toplam	354.449	100,0

Kaynak: Tablo 2'den yararlanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 1. Sahada İkamet Edenlerin Kayıtlı Olduğu Coğrafi Bölgeler (2019)

Karadeniz Bölgesi'nden yapılan göçlere bakıldığında ise sahanın en fazla göçü Samsun'dan aldığı görülmektedir. Bu durum, Karadeniz Bölgesi'nin en büyük kenti olan ve uzun yıllar Doğu Karadeniz'den önemli miktarda göç alan, ilde artan nüfusa yeterince istihdam oluşturulamadığını ve artık nüfusun kaybedilmeye başladığını göstermektedir.

Araştırma sahasına sözü edilen bölgeden ikinci en çok göç veren il, Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki Trabzon'dur. Nüfus yoğunluğunun yüksek olması nedeniyle Türkiye'de en fazla göç veren yerlerin başında gelen

bu il, gerek arazisinin büyük bir bölümünün tarıma uygun olmaması ve gerekse nüfus artışının hızlı olması nedeniyle, göç olayının eskiden beri önem kazandığı bir yer olmuştur (Doğanay, 1986: 281).

Karadeniz Bölgesi'nden araştırma sahasına en çok göç veren üçüncü il, Çorum'dur. Çoğunlukla dalgalı arazilere sahip olması, istihdam imkânlarının sınırlı olmasına ve bu da ildeki kır nüfusunun her geçen gün azalmasına sebep olmaktadır. Bundan başka Mayıs 1980'de ortaya çıkan ve kamuoyunda Çorum Olayları olarak da bilinen hadiseye bağlı olarak da çok sayıda insan il merkezinden, başka illere göç etmiştir (Çoban, 2016: 412-437). 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'na göreyse il, ülkede 50. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35). Dolayısıyla Çorum'un; başta ekonomik olmak üzere siyasi, kültürel nedenlerle göçler verdiğini ve yaşanan bu gelişmelerden araştırma sahasının da etkilendiğini söylemek mümkündür.

Doğu Anadolu'dan araştırma sahasına yapılan göçlerin nedenine bakıldığında, yüksek ve dağlık olduğu için, ülkede iklim şartlarının en çetin bu bölgede geçtiği görülmektedir. Nitekim ülkenin diğer bölgelerine nazaran Doğu Anadolu'da kış erken başlar ve karın yerde kalma süresi de uzundur. Buna bağlı olarak ülkede en fazla ısınma ve giyim harcamaları bu bölgede sarf edilmektedir. Dahası iklim şartlarının birçok tarım ürününü yetiştirmeye imkân tanımaması ve ülkedeki tarımsal üretim merkezlerine uzaklık nedeniyle meyve ve sebze gibi temel gıdalar (artan nakliye giderlerine bağlı olarak), bölgede yüksek fiyata satılmaktadır. Bu da bölge insanının geçimini zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle geçmişten günümüze bölgedeki; Ağrı, Erzurum ve Kars illerinden sahaya yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır.

Bunlardan Ağrı ilinin büyük kesimi dağlık alanlardan oluşmakta ve hatta düzlük alanların ortalama yükseltisi bile 2.000 m'lere ulaşmaktadır (Kocaman vd., 2015: 600). Ülkenin en geri kalmış illerinden birisi olan Ağrı'nın ekonomisi, temelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ancak uygulanan tarım politikaları nedeniyle ildeki işsizlik oranları yüksektir (Kaya ve Kocaman 2010: 18-19). Çarpık kentleşme, kaçak yapılaşma, gecekondulaşma, kente kırsal kesimden gelen insanların adaptasyon problemi gibi sorunlar, gelişmişlik ve yaşanılabilirlik açısından Ağrı şehrinin, Türkiye'de geri sıralarda kalmasına sebep olmuştur (Kocaman vd., 2015: 600). Bunlara ilaveten söz konusu ilden yapılan göçlerde terör olaylarının da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Erzurumluları il dışı göçe zorlayan nedenler arasındaysa; doğum oranının yüksek olması, iklim şartları nedeniyle tarım olanaklarının azlığı, yüksek yakacak harcamaları, ulaşım olanaklarının yetersizliği, geçimin daha çok küçük aile işletmesi şeklindeki hayvancılığa dayalı olması, istihdam sağlayacak büyük sanayi kuruluşlarının olmaması ve bunların doğal bir sonucu olarak da halkın çoğunluğunun gelir düzeyinin düşük olması gösterilebilir (Yavuz, 1993: 17-18). Bu gibi sebeplerle Erzurum nüfusunun gerek bölge içi yer değiştirmeler ve gerekse de ülke nüfus hareketlilikleri içerisinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir (Coşkun, 2008: 243).

Kars'ın da geçmişten günümüze kadar göç vermesinde etkili olan birinci neden, sert karasal ikliminden kaynaklanan sonuçların il ekonomisine yaptığı olumsuzluklardır. Bundan başka bölgede meydana gelen terör olayları da Kars ilinin göç vermesinde etkili olan bir diğer husustur (Demir, 2015: 146).

2. Sahadan Ülke İçine Yapılan Göçler

İnceleme alanından ülkenin farklı yerlerine yapılan göçlerle ilgili durumu ortaya koyabilmek için, TÜİK'in Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl veri tabanından istifade edilmiştir. 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla saha nüfusuna kayıtlı olanların yaşadığı illeri gösteren Tablo 4 ve Harita 3 incelendiğinde, bu göçlerin hedefinde; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya ve Kocaeli gibi ülkenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş illeri olduğu görülmektedir. Sahanın bu altı ile verdiği göç, toplam verdiği göçün % 70,1'ine tekabül etmektedir.

Bunlardan İstanbul'un göç almasının nedenleri arasında; ülkedeki finansal kurum ve organizasyonların büyük bir kısmının burada bulunması; eğitim-öğretim, AR-GE, halkla ilişkiler, iletişim, haberleşme, ulusal ve uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel organizasyonların faaliyetlerinin yoğunlaştığı, idare merkezlerinin bulunduğu bir kent olması; Türkiye'nin her bölgesi ve yerleşim alanıyla ve de ülkenin yurt dışına açılmada her türlü ulaşım imkânlarının en yoğun ve en etkin şekilde kullanılabildiği bir yer olması; hinterlandı oldukça geniş bir alan içinde uluslararası merkez özelliği taşıması, Türkiye'nin ve Türkiye ekonomisinin bağlantılı olduğu bölgede yer alan ülkelerin oluşturduğu büyük bir metropol olması ve bir dünya kenti olması gibi hususları sıralamak mümkündür (Ekren, 1999: 56).

Sahanın en çok göç verdiği ikinci yer olan başkent Ankara'da ise; üniversiteler, teknoparklar, sanayi bölgeleri, güçlü sektör kümeleri, üst düzey bürokrasi ile birçok uluslararası kuruluşun temsilcilikleri bulunmaktadır. Çevre ilçelerdeyse yoğun tarımsal faaliyetlere ek olarak, termal turizm ve kültür turizmi gelişmiştir. Bu özellikler ili; ekonomik, sosyal ve beşeri sermaye açısından güçlü bir yer yapmıştır. Yüksek teknoloji ürün üreten sanayisi ve gelişmiş hizmet sektörü ile Ankara'nın güçlü bir ekonomik yapısı vardır. Sahip

olduğu çok sayıdaki yükseköğretim kurumu ile il, eğitim alanında da ülkenin önde gelen illerinden biridir. Ankara merkezli direkt uçuşlar sayesinde, dünyanın önemli merkezlerine kısa sürede varılabilmektedir. Bu özellikleriyle Ankara, küresel ekonomik sisteme entegre olmuş, dünya kentlerinden biridir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2018: 4-5).

Tablo 4. Saha Nüfusuna Kayıtlı Olanların Yaşadığı İller (2019)

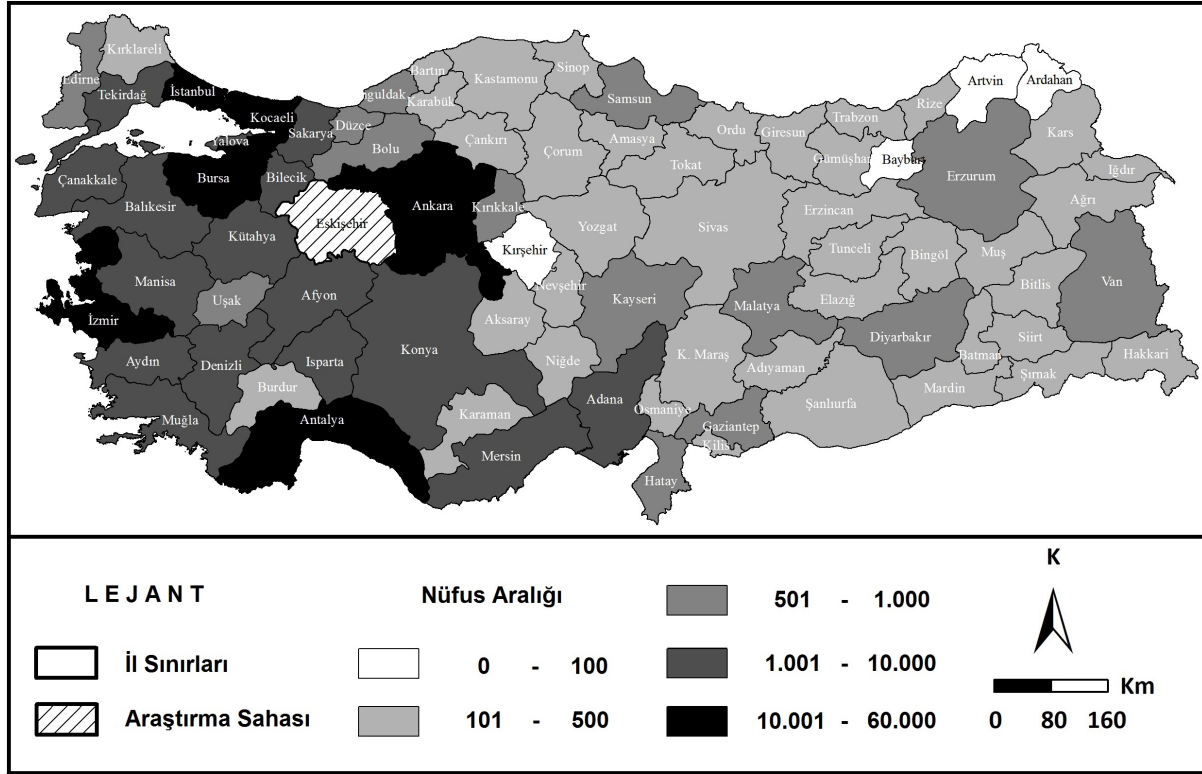
İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
İstanbul	55.875	Bolu	732	Batman	247
Ankara	45.508	Zonguldak	708	Bartın	230
İzmir	26.976	Düzce	704	Çankırı	227
Bursa	18.211	Gaziantep	638	Nevşehir	224
Antalya	15.963	Hatay	638	Tokat	219
Kocaeli	14.057	Uşak	619	Kahramanmaraş	209
Bilecik	9.711	Van	565	Bitlis	208
Kütahya	6.556	Erzurum	518	Giresun	208
Balıkesir	5.725	Malatya	513	Kars	196
Muğla	4.686	Şanlıurfa	484	Iğdır	184
Afyonkarahisar	3.602	Sivas	475	Siirt	182
Tekirdağ	3.444	Burdur	469	Muş	181
Aydın	3.360	Karabük	435	Kırşehir	170
Konya	3.119	Kırıkkale	432	Niğde	166
Sakarya	2.949	Amasya	419	Sinop	149
Manisa	2.360	Şırnak	367	Osmaniye	147
Çanakkale	2.124	Trabzon	358	Karaman	144
Denizli	1.698	Mardin	347	Rize	143
Yalova	1.428	Ağrı	339	Tunceli	143
Mersin	1.389	Kastamonu	336	Bingöl	135
Isparta	1.150	Çorum	324	Gümüşhane	118
Adana	1.148	Elazığ	322	Adıyaman	114
Kayseri	1.079	Erzincan	288	Artvin	97
Samsun	918	Aksaray	285	Ardahan	92
Kırklareli	869	Ordu	267	Bayburt	81
Edirne	863	Hakkâri	262	Kilis	60
Diyarbakır	751	Yozgat	262	Toplam	251.899

Kaynak: TÜİK ADNKS “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Araştırma sahasının en çok göç verdiği üçüncü yer olan İzmir’in durumuna bakıldığında bu ilin; coğrafi konumu, doğal kaynakları, tarıma elverişli arazileriyle, çağlardan beri uluslararası ticaret merkezlerinden birisi olduğu görülmektedir. Günümüzde de İzmir; altyapısı, ulaşım imkânları, tarımdan imalat sanayiine kadar uzanan geniş bir üretim yelpazesi ve gittikçe gelişen ticaretiyle ülkenin önde gelen illerinden birisidir (Bayraktar ve Sekmen, 2012: 339. Bundan başka 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması’na göre İzmir, ülkede 3. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35).

Ayrıca göçün önemli bir açıklayıcı faktörü de okuryazarlık ve eğitim durumudur. Bu bağlamda göç alan illere yönelen nüfusun okuryazarlık oranı ve eğitim durumu gibi göstergeler, söz konusu alanda tespitlerin ortaya konması açısından değer taşımaktadır (Özgen ve Erbaş, 2018: 144). Buradan, göç alan illerdeki nüfusun okuryazarlık oranı ve eğitim durumuna bakılmasının da göçlerin açıklanmasında önemli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Buna istinaden TÜİK’in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı’ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplamaya göre İzmir ili, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,07) açısından ülkede 3. sırada bulunmaktadır. Tüm bunlar da İzmir’in, gerek ülke genelinden ve gerekse Eskişehir ilinden neden önemli ölçüde göç aldığını açıklamaktadır.

İnceleme alanının en çok göç verdiği dördüncü il olan Bursa'nın durumuna bakıldığında; verimli topraklara sahip olması nedeniyle uzun yıllar ekonomisinde tarımın ön planda olduğu, ancak özellikle 1980'lerden sonra sanayi açısından da ülkede önemli bir merkez haline geldiği görülmektedir (Özkan ve Kadağan, 2019: 508). Nitekim ilde; binek tipi otomobil, minibüs, kamyon ve kamyonet üretiminin gerçekleştirildiği üç adet (Tofaş-Fiat, Oyak-Renault ve Karsan) fabrika mevcuttur. Bursa'nın hem üretim hem de istihdam açısından ön plana çıktığı bir diğer sektör, tekstildir. Bundan başka özellikle İnegöl ilçesinde de mobilya sektörü oldukça gelişmiştir (Alan vd., 2018: 20-21). Ayrıca bu il, 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'na göre ülkede 6. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35). Bunların bir sonucu olarak il, ülke genelinden çok miktarda göç almıştır.

Harita 3. Araştırma Sahası Nüfusuna Kayıtlı Olanların Yaşadığı İllere Göre Dağılışı (2019)

Antalya, çalışma alanının en çok göç verdiği beşinci ildir. 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'na göre ülkede 5. sırada yer alan (Acar vd., 2019: 35) bu ilin ekonomisinde turizm sektörünün çok önemli bir yeri vardır. Ülkenin gayri safi yurt içi hasılasına önemli bir katkı sağlayan turizm sektörü, aynı zamanda ildeki birçok alandaki üretimi de harekete geçirmektedir. Nitekim otel, lokanta, havaalanı, ulaştırma ve destek hizmetlerine bağlı olarak ilde; mobilya, otel tekstili, yiyecek-içecek üretimi, temizlik, özel güvenlik ve çevre düzenlemesi gibi faaliyetler de önem kazanmıştır (Toksöz, 2011: 3). Bundan başka TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı'ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplamaya göre il, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 97,77) bakımından ülkede 7. sırada bulunmaktaydı. Bunlara bağlı olarak söz konusu il, ülke genelinden olduğu gibi sahadan da önemli ölçüde göç almıştır.

Kocaeli, sahanın en çok göç verdiği altıncı ildir. 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'na göre ülkede 4. sırada yer alan (Acar vd., 2019: 35) ilin bu denli gelişmesinde özellikle 1980 sonrasında İstanbul'un kentsel mekânında istenmeyen sanayi yapılarının, onun yakınındaki diğer illere kaydırılması etkili olmuştur (Kocaeli Sanayi Odası, 2015: 4-5). Böylece söz konusu ilde hızla gelişen sanayi için gerekli iş gücü, araştırma alanı da dâhil olmak üzere, ülke çapından buraya yapılan göçlerle karşılanmıştır.

Araştırma sahasının en fazla göç verdiği yerler hususunda ikinci bir grup olarak; Bilecik, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi Eskişehir'e komşu illerden bahsetmek mümkündür. Sahanın söz konusu illere göç vermesi, göçe katılan nüfusun mümkün olduğunca memleketine yakın bir yerde çalışma veya eğitim görme isteğinden kaynaklanmaktadır. İnceleme alanının bu üç ile verdiği göç, toplam verdiği göçün % 7,9'una tekabül etmektedir.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı bir diğer il olan Balıkesir, özellikle tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayi yapısıyla öne çıkmıştır. Nitekim meyve ve sebze üretimi için bu ilde kullanılan alan, ülke

ortalamasının oldukça üzerindedir (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2017: 3-4). Bundan başka Balıkesir ili, 115,5 km'si Ege Denizi'nde ve 175 km'si Marmara Denizi'nde olmak üzere toplam 290,5 km'lik kıyı bandına sahiptir. Bu nedenle il, turizmin ülkede en yoğun yaşandığı destinasyonlardan biridir (Karaman vd., 2019: 5).

İnceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı bir diğer il olan Muğla, 1.124 km kıyı uzunluğu ile ülkenin en uzun sahil şeridine sahip olan ilidir (Bahar, 2008: 77). Elverişli iklim şartları, tabiat güzellikleri ve tarihi eserlerin bulunması; ilin turizm açısından talep edilen bir yer olmasını sağlamıştır. Yapılan yatırımlar ile bölgedeki turistik tesis ve yatak kapasitesinde önemli artışlar sağlanmasına bağlı olarak (İkiel, 2004: 24) ildeki turizm sektöründe önemli ölçüde istihdam sağlanmakta ve bu da sözü edilen ile sahadan yapılan göçlerin temel nedenini oluşturmaktadır.

Araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı illerden bir diğeri olan Tekirdağ, özellikle 1980 yılı sonrasında İstanbul'un sanayi yükünün çevre kentlere kaydırılmaya başlanmasıyla hızlı bir gelişme sürecine girmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, 2009: 1-3). Bundan başka; coğrafi konumu, iklim şartları, ulaşım bakımından elverişliliği, tarım açısından uygunluğu, İstanbul'a yakınlığı, yazlık sitelerin gelişmesi (Şahin, 2014: 345), 2019 yılı verilerine göre 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,12) açısından ülkede 2. sırada yer alması gibi nedenlerle bu il, ülke genelinden önemli ölçüde göç almıştır.

Tarımsal açıdan çok zengin bir potansiyele sahip bulunan Aydın (Uğur, 2003: 41), aynı zamanda kişi başına düşen yabancı sermayeli şirket sayısının da ülkede en fazla olduğu illerden biridir (Acar vd., 2019: 43). Bunlara ilaveten Kuşadası ve Didim gibi tanınmış turistik mekânlara da sahip olması nedeniyle il, ekonomik açıdan hem hızlı bir gelişme göstermiş hem de ülkenin diğer illerinden çok miktarda göç de almıştır (Koday ve Akbaş, 2016: 90). Nitekim bunlardan birisi de Eskişehir ili olmuştur.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı illerden bir diğeri de Türkiye'nin en geniş topraklarına sahip vilayeti olan Konya'dır. İlin geneli göç verirken, Konya şehri ise göç alan bir yerleşim merkezi durumundadır. Ulaşım imkânlarının gelişmiş olması ve hinterlandının büyük olması, kenti geliştiren faktörlerdir. Bundan başka Konya şehrinin gelişiminde, burada bulunan idari fonksiyonlar önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde kent, bakanlıklara bağlı bölge müdürlüklerinin çoğunun merkezi durumundadır. Özellikle Karaman, Niğde, Aksaray, Afyon ve Burdur, Konya'nın yönetim alanı içindedir. Cumhuriyet döneminde 1950 yılından sonra ekonomik açıdan büyüme sürecine giren kentte, çoğunluğu KOBİ'lerden oluşan, çeşitli sanayi kolları gelişmiştir. Özellikle 1980 yılından sonra kentte, hizmetler alanında da önemli gelişmeler olmuş ve bu da istihdama olumlu bir şekilde yansımıştır (Aka, 2007: 265-271).

Çalışma alanı nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği illerden bir diğeri de Sakarya'dır. Bu ilde özellikle 1950'li yıllarda yoğun bir sanayileşme hareketi başlamıştır. Nitekim 1951 yılında TCDD Vagon Fabrikasının işletmeye açılması, 1953 yılında Şeker Fabrikasının kurulması ve özellikle 1954 yılında Sakarya'nın il olması sonrasında burada idari fonksiyonların toplanması, sanayinin gelişmesinin önünü açmıştır. 1973 yılında bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Tank-Palet Fabrikasının işletmeye açıldığı ilde, yerli ve yabancı ortaklığa dayalı büyük sanayi kuruluşlarının da yatırımları olmuştur. Nitekim bunlara; Otoyol, Otokar, Toyota, Pilsa, Yazaki, Goodyear, Tırsan ve Noksel gibi büyük firmalar örnek olarak verilebilir. Bundan başka son yıllarda tekstil sektöründe de ilde önemli yatırımlar yapılmıştır. Bunda Sakarya'nın, ülkede tekstilin önemli merkezleri olan İstanbul ve Bursa illerine olan yakınlığı rol oynamıştır. Bu illerde faaliyet gösteren tekstil üreticileri; yeni yatırım alanlarına sahip olmadıkları, istihdam maliyetlerinin yüksekliği ve kalifiye işgücünün temininde yaşadıkları zorluklar sebebiyle yeni yatırımlarını Sakarya iline kaydırmışlardır (Hayır, 2005: 162). Tüm bunlara bağlı olarak ilde oluşan istihdam açığı, araştırma alanı da dâhil olmak üzere, ülke çapından buraya yapılan göçlerle karşılanmıştır.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği yerlerden bir diğeri olan Manisa, verimli ovalarıyla ülkenin önde gelen tarım üreticisi illerinden biridir. 1955 yılında Sümerbank tarafından kurulan Pamuklu Dokuma Fabrikası ile birlikte ilde sanayileşme de gelişmeye başlamıştır. 1970'li yılların başında ilde Organize Sanayi Bölgesi açılmasıyla Manisa, il dışı sermaye için cazibe merkezi haline gelmiştir. İzmir Limanı'na yakınlığı, önemli demiryolu ve karayolu arterlerinin geçiş noktasında bulunması, kalifiye işçi temin edilebilmesi gibi hususlar nedeniyle Manisa, 2005 yılında 200 Avrupa şehri arasından "Doğrudan Yabancı Yatırım İçin En Uygun Şehir" seçilmiştir. İlde, Avrupa'nın tek lokasyonda üretim yapan en büyük endüstri komplekslerinden birisi olan Vestel City'den başka; Bosch, Klimasan ve Mitsubishi Electric gibi büyük firmaların da sanayi yatırımları bulunmaktadır. Bunlara bağlı olarak Manisa, İzmir'den sonra, Ege Bölgesi'nin en fazla ihracat yapan ikinci ilidir (Aktaş ve Karğın, 2019: 1-14).

Çanakkale de inceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği illerden bir diğereğidir. Çalışma çağındaki nüfus ve kişi başına düşen sanayi elektrik tüketimi açısından bu ilin, Türkiye ortalamasının çok

üzerinde bir yeri vardır (Acar vd., 2019: 44). Truva Savaşları ve I. Cihan Harbi gibi dünya tarihini değiştiren önemli olaylar, bu ilin sınırları dâhilinde gerçekleşmiştir (Çakıcı vd., 2006: 114). Bunlardan başka Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran boğazın iki yakasında kurulan Çanakkale ilinin de hem Marmara ve hem de Ege Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla sınırları dâhilinde bulunan doğal ve tarihi öğeler nedeniyle il, turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı'ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplamaya göre bu il, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,33) açısından ülkede 1. sırada bulunmaktadır.

Denizli, saha nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği bir diğer ildir. Bu ilin ekonomisine yön veren sektörlerin başında, yüksek istihdam hacmine ve katma değer büyüklüğüne sahip olan, tekstil gelmektedir. Ayrıca Denizli'de çırçır ve dokuma sanayisi de oldukça ileri bir durumdadır. Kendi imkânlarıyla geliştiği için Türkiye'de model olarak gösterilen Denizli ilinde sanayiden başka, tarım ve hizmet sektörleri de dinamik bir görünüm sergilemektedir. Ekonomik faaliyetler bakımından ülkede 13. sırada yer alan Denizli, sanayi bakımından 9. sırada bulunmaktadır (Merkezefendi Belediyesi, 2019: 27). Bundan başka TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı'ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplamaya göre il, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,01) bakımından ülkede 4. sırada yer almaktaydı.

Araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği bir diğer yer olan Yalova'nın durumuna bakıldığında; İstanbul ve İzmit gibi büyük sanayi kentlerine yakınlığının ve dış pazarlara gidecek malların gümrük çıkışlarında sağlanan kolaylıkların, sanayi kuruluşlarının yer seçerken bu ili tercih etmesine neden olduğu görülmektedir. Bu durum, ticaret ve hizmet sektörünün de ilde oldukça gelişmesini sağlamıştır. Bundan başka il, tarımsal üretim açısından da ülkede iyi bir konumdadır (TMMOB MMO Yalova İl Temsilciliği, 1997: 81). Ayrıca ilde bulunan termal kaplıcalar, özellikle yerli turistlerin ülkede yoğun bir şekilde tercih ettiği destinasyon alanlarından birisidir (Belkayalı ve Akpınar, 2009: 183). Tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan Yalova'daki işgücü ihtiyacı, il dışından buraya yapılan göçlerle karşılanmaktadır.

3. Nüfusa Kayıtlı Olunan İllere Göre Araştırma Sahasının Göç Açığı ve Fazlası Durumu

31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla araştırma sahasında ikamet edip başka bir ilin nüfusuna kayıtlı olanlardan araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olup başka illerde yaşayan nüfusun çıkarılmasıyla oluşturulan Tablo 5 ve Harita 4'te de görüleceği üzere, Eskişehir ilinin ülkenin farklı yerlerine çok fazla göç veren bir yer olmadığını söylemek mümkündür. İnceleme alanının sadece; İstanbul (50.640 kişi), Ankara (25.403 kişi), İzmir (23.297 kişi), Antalya (14.282 kişi), Kocaeli (14.282 kişi), Bursa (11.019 kişi), Muğla (3.483 kişi), Tekirdağ (1.908 kişi), Balıkesir (1.381 kişi), Aydın (-1.099 kişi), Yalova (1.017 kişi) ve Çanakkale (786 kişi) karşısında göç açığının olduğu görülmektedir. Bu illere karşı verilen toplam göç açığı, 146.897 kişidir.

Yukarı değinilen 12 il dışında araştırma sahasının, ülkenin diğer 68 iline karşı göç fazlası bulunmaktadır. Bu illere karşı araştırma sahasının toplam göç fazlası, 249.447 kişidir. Ancak bunların en başta gelenleri; Afyonkarahisar (56.136 kişi), Bilecik (23.668 kişi), Konya (18.296 kişi), Ağrı (12.852 kişi), Kütahya (9.094 kişi), Samsun (9.006 kişi), Erzurum (7.724 kişi) ve Kars (6.897 kişi) illeridir. Adı geçen illerin araştırma sahasına neden bu denli göç verdiğine daha önce değinilmiştir.

Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da araştırma sahasına yapılan göçlerin 2008 yılına kadar Eskişehir ilinin merkez ilçesi konumunda olan ve daha sonrasında ikiye bölünerek, Odunpazarı ve Tepebaşı ilçeleri adını alan sahada yoğunlaşmasıdır. Aynı zamanda Eskişehir kentini de bünyesinde barındıran bu iki ilçede 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla il nüfusunun % 88'i (783.611 kişi) yaşamaktaydı. Nüfusun geride kalan % 12'lik kısmıysa diğer 12 ilçede bulunuyordu. Buradan sahaya yapılan göçlerin ana hedefinin, Odunpazarı ile Tepebaşı ilçeleri ve bilhassa bunların kesişim noktasında bulunan, Eskişehir kenti olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla aşağıda Eskişehir kentinin ülke içinde göçe katılan nüfusu kendisine çekmesinde etkili olan hususların neler olduğuna değinileceğini söylemek de mümkündür.

Araştırma sahasının ülkenin diğer illerinden göç almasının birinci nedeni olarak ekonomik sebepler gösterilebilir. İşsizlik ve geçim sıkıntısı gibi nedenlerle ülke içinde göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinde etkili olan faktörlerden ilkiyse, Türkiye ve dünyaca ünlü markaların yanı sıra kamu iktisadi teşebbüsünün de imalat sanayi alanında Eskişehir ilinde önemli yatırımlarının bulunmasıdır.

Her biri bünyesinde önemli sayıda çalışan barındıran bu yatırımlara; Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi AŞ. (TÜLOMSAŞ), Ford Otosan İnönü Fabrikası, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ. (TUSAŞ), Arçelik Buzdolabı Fabrikası, ETİ Gıda, Alp Havacılık, Eskişehir Şeker Fabrikası, CCS-Sarar, Çetintaş, Şişecam/Paşabahçe Fabrikası, Anadolu Cam Fabrikası, GKN Driveline ve Candy Hoover Group'u örnek olarak göstermek mümkündür.

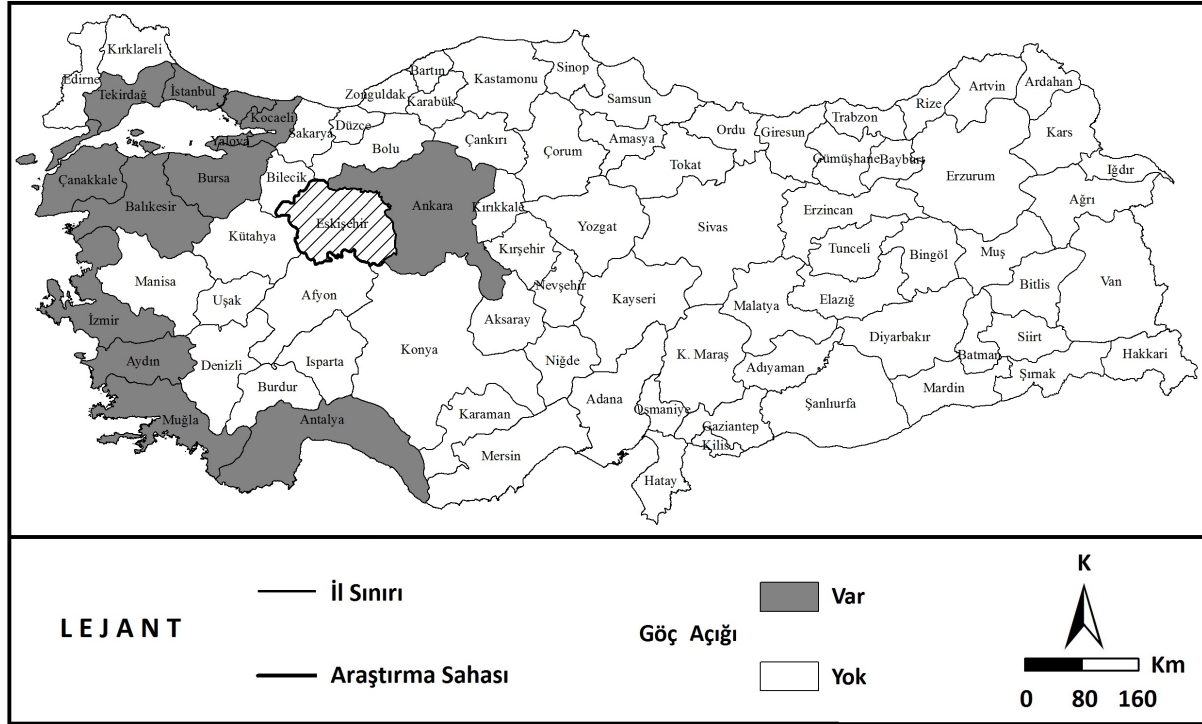
Tablo 5. Sahada İkamet Edip Başka Bir İlin Nüfusuna Kayıtlı Olanlardan, Saha Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde Yaşayan Nüfusun Çıkarılmasıyla Oluşturulan Eskişehir İlinin Göç Açığı ve Fazlası Durumunu Gösterir Tablo (2019)

İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
Afyonkarahisar	56.136	Mersin	2.402	Manisa	697
Bilecik	23.668	Adana	2.230	Gümüşhane	665
Konya	18.296	Gaziantep	2.219	Batman	643
Ağrı	12.852	Muş	2.112	Denizli	607
Kütahya	9.094	Kırıkkale	2.080	Burdur	521
Samsun	9.006	Amasya	1.836	Bingöl	500
Erzurum	7.724	Erzincan	1.832	Sakarya	488
Kars	6.897	Bayburt	1.726	Şırnak	449
Trabzon	4.367	Çankırı	1.600	Karabük	378
Sivas	4.065	Giresun	1.566	Kırklareli	363
Şanlıurfa	3.787	Ardahan	1.533	Bartın	333
Niğde	3.781	Kastamonu	1.505	Düzce	214
Van	3.749	Osmaniye	1.468	Edirne	207
Çorum	3.457	Rize	1.454	Hakkâri	14
Malatya	3.332	Isparta	1.447	Çanakkale	-786
Yozgat	3.296	Zonguldak	1.394	Yalova	-1.017
Tokat	3.155	Adıyaman	1.383	Aydın	-1.099
Kayseri	3.133	Nevşehir	1.237	Balıkesir	-1.381
Mardin	3.073	Aksaray	1.172	Tekirdağ	-1.908
Hatay	2.846	Uşak	1.156	Muğla	-3.483
Artvin	2.822	Sinop	1.140	Bursa	-11.019
Ordu	2.734	Bitlis	998	Kocaeli	-12.582
Diyarbakır	2.648	Iğdır	910	Antalya	-14.282
Kahramanmaraş	2.526	Kilis	895	İzmir	-23.297
Elazığ	2.504	Siirt	785	Ankara	-25.403
Kırşehir	2.451	Karaman	746	İstanbul	-50.640
Bolu	2.440	Tunceli	703	Toplam	102.550

Kaynak: TÜİK ADNKS “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl ve İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinde etkili olan faktörlerden ikincisi; Anadolu, Osmangazi ve Eskişehir Teknik olmak üzere inceleme alanında 3 tane üniversite bulunmasıdır. Bunlardan Açıköğretim Fakültesi’ni bünyesinde barındıran Anadolu Üniversitesi, öğrenci sayısı bakımından sadece Türkiye’nin değil, aynı zamanda dünyanın da en büyük üniversiteleri arasında yer almaktadır. 2018-2019 eğitim yılında araştırma sahasındaki 3 üniversitede örgün öğrenim gören öğrenci sayısı, 69.290’dır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi). Neredeyse tamamı tüketici konumunda olan bu öğrenciler, birçok ihtiyacını doğrudan inceleme alanındaki hizmet sektöründen karşılamaktadır. Ekonomide canlılığa neden olan bu durum da sahadaki istihdama olumlu bir şekilde yansımaktadır.

Yurt dışından inceleme alanına gelen gurbetçilerin yapmış olduğu harcamalar da özellikle yaz mevsiminde ekonominin canlanmasına ve dolayısıyla da sahadaki istihdam olanaklarının artmasına neden olmaktadır. Nitekim “Ülke İçinden Sahaya Yapılan Göçler” başlığı altında da değinildiği üzere Eskişehir kentinde, adını yurt dışına önemli miktarda işçi göndermesiyle duyuran, Emirdağ ilçesi nüfusuna kayıtlı olanların önemli bir kısmı ikamet etmektedir. Buna bağlı olarak da yurt dışında yaşayan Emirdağlı gurbetçiler; yakınlarını ziyaret etmek, alışveriş yapmak ve yatırımlarda bulunmak amacıyla araştırma sahasını tercih etmektedir.

Harita 4. Sahada İkamet Edip Başka Bir İlin Nüfusuna Kayıtlı Olanlardan, Saha Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde Yaşayan Nüfusun Çıkarılmasıyla Oluşturulan Eskişehir İlinin Göç Açığı ve Fazlası Durumunu Gösterir Harita (2019)

Araştırma sahasına; iş bulma umuduyla göç edenlere, öğrenim görmek üzere gelen öğrencilere ve yazları veya emekli olunca gelen gurbetçilere bağlı olarak özellikle Eskişehir kentinde ortaya çıkan konut ihtiyacı, pek çok sektörü doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen inşaat sektöründe canlanmaya sebep olmaktadır. İnşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücü de yine iş bulmak maksadıyla sahaya göç edenlerden karşılanmaktadır.

Bundan başka Eskişehir’de yapılan kentsel dönüşüm projeleri de şehirdeki turizmi ve buna bağlı olarak ekonomiyi canlandıran bir diğer husus olmuştur. Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetler arasında; (tarihi) Odunpazarı Evleri’nin restorasyonu, Porsuk Çayı’nın ıslah edilerek gondol gezintilerinin yapılması, hafif raylı sistemin kurularak tramvay seferlerinin başlatılması, bulvar ve caddelerin heykellerle donatılması, çeşitli müzelerin açılması, eski fabrikaların kaldırılarak yerlerine AVM ve eğlence merkezleri açılması ve büyük tematik parkların yapılmasını örnek olarak göstermek mümkündür. Bütün bunların neticesinde başta Kütahya, Bilecik ve Afyonkarahisar gibi çevre illerden çok sayıda ziyaretçi, günübirlik olarak Eskişehir kentini ziyaret eder hale gelmiştir (Şahbaz, 2016: 394). Hatta bir kısmına burada değinilen Eskişehir kentindeki sosyal faaliyet merkezlerinin çokça bulunması da ülke içinden göçe katılacak olan nüfusun, özellikle gençlerin, burayı tercih etmesinde etkili olmaktadır.

Yine inceleme alanının ekonomisini canlandıran bir diğer husus olarak Eskişehir kenti ile Ankara, Konya ve İstanbul ile arasında düzenlenen hızlı tren seferlerini göstermek mümkündür. Bu seferlere bağlı olarak sözü edilen illerden gerek iş için ve gerekse turistik maksatlarla Eskişehir kentine gelenler, sahada ekonomik açıdan hareketliliğe neden olmaktadır.

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinde Eskişehir’in eğitim açısından gelişmişlik seviyesinin oldukça yüksek olması da etkilidir. Nitekim TÜİK’in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı’ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplama göre Eskişehir ili, 25 yaş ve üstü yüksekokul, fakülte, master ve doktora derecesinde eğitim görmüş üniversite mezunlarının il nüfusa oranı (% 15,28) açısından Ankara ve Tunceli’den sonra ülkede 3. sırada yer almaktaydı.

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesine neden olan sosyal ve kültürel nedenlerden bir diğeri de Eskişehir’in; yaratıcı mesleklerde çalışanları kendisine çeken, eğitim düzeyi yüksek insanların yoğun olduğu, yüksek teknolojiye sahip, farklılıklara hoşgörülü; yaratıcı bir şehir olmasıdır. Gerçekten de şehirlerin yaratıcılık seviyeleri ve gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi Küresel

Yaratıcılık Endeksi'nde yer alan kriterlere göre irdeleyen bir çalışmaya göre Eskişehir kenti, Ankara ve Kocaeli'nden sonra ülkede 3. sırada yer almıştır (Esen ve Atay, 2020: 29).

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinin nedenlerinden bir diğeri olarak, Eskişehir'in sağlık açısından çevresinin önemli kentlerinden birisi olması gösterilebilir. Nitekim Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi başta olmak üzere Şehir Hastanesi, Yunus Emre Devlet Hastanesi, Acıbadem Hastanesi, Onvak Hastanesi ve kentte bulunan diğer sağlık kurumları ile alanında uzmanlaşmış sağlık çalışanlarının varlığı nedeniyle Eskişehir, etki alanında kalan Bilecik, Afyonkarahisar ve Kütahya gibi illerden gelen hastalara da hizmet vermektedir (Şahbaz, 2016: 191). Bu da il dışında yaşayan ve daha iyi sağlık hizmeti almak isteyen nüfus açısından şehrin çekiciliğini artıran bir diğer husustur.

Sonuç

2019 yılı itibarıyla araştırma sahasının göç açığı bulunduğu iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova ve Çanakkale'dir. Ankara ili hariç tutulursa Eskişehir'in göç açığı bulunduğu illerin, İstanbul'dan başlayıp Antalya'ya kadar uzanan kıyı illeri olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma sahasına kayıtlı olanların hem sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve hem de denize kıyısı olan illerde yaşamak istediğini göstermektedir. Bu illere karşı inceleme alanının verdiği toplam göç açığı, 146.897 kişidir.

Buna karşın Eskişehir'in, ülkenin diğer bütün illerine (yani toplam 68 ile) karşı göç fazlası bulunmaktadır. Nitekim araştırma sahasının sözü edilen illere karşı toplam göç fazlası, 249.447 kişidir. Ancak bunların en başta gelenleri sırasıyla; Afyonkarahisar, Bilecik, Konya, Ağrı, Kütahya, Samsun, Erzurum ve Kars illeridir. Bu illerden yapılan göçlereyse; başta ekonomik olmak üzere, sosyal, kültürel ve siyasi birtakım sebepler neden olmaktadır.

Araştırma sahasının illere göre göç açığı ve fazlası durumu karşılaştırıldığında, onun 102.550 kişi fazla verdiği görülmektedir. Bu da Eskişehir ilinin ülke içinde göçe katılan nüfus açısından bir çekim merkezi olduğunu göstermektedir. 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla ildeki nüfusun % 88'i (783.611 kişi), Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde yaşamaktadır. Bu iki ilçenin 2008 yılında bölününceye kadar, içinde Eskişehir kentinin de bulunduğu ilin merkez ilçesi olduğu göz önünde bulundurulursa, buradan il dışından Eskişehir'e yönelik göçlerin ana hedefinin Eskişehir kenti olduğu sonucuna da ulaşılabilir.

Sonuç olarak, inceleme alanının ülke içinde göçe katılan nüfusu kendisine çekmesinin nedenleri arasında Eskişehir kentinin, gelişmiş sanayi ve ticaretiyle ekonomik sıkıntıda olanlar için iş umudu; eğitim, kültür, sağlık ve sosyal faaliyet merkezleri ile de yaşam kalitesini artırmak isteyenler için cazibe merkezi olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Acar, S., Bilen Kazancık, L., Meydan, M. C., Işık, M. (2019). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017*, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Aka, A. S. (2007). *Konya Şehrinin Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aktaş, H. ve Karğın M. (2019). *Manisa ekonomik görünüm raporu*. Manisa: TOBB-Manisa Oda ve Borsalar Akademik Danışmanlık Projesi. Erişim adresi <https://www.manisatso.org.tr/dosyalar/suresiz-yayinlar/Manisa-Ekonomik-Raporu.pdf>
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2018). *Ankara el kitabı*, Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı.
- Bahar, O. (2008). Muğla turizminin Türkiye ekonomisi açısından yeri ve önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 61-80.
- Balcı, Y., Tarkan, H. M., Umut, B., İrkören, E. (2016). *Afyonkarahisar ili yerel ekonomik gelişme programı 2017-2019*, Zafer Kalkınma Ajansı.
- Bayraktar, F. ve Sekmen, F. (2012). *İzmir ili potansiyel yatırım konuları araştırması*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Erişim adresi <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/izmir-yatirim-alanlari-on-fizibilite-raporu.pdf>
- Efe Güney, M. (2018). *Bilecik ili mekânsal strateji planı raporu*. Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA). Erişim adresi https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/213/bilecik-mekansal-strateji-plani-06112019_1573110982.pdf

- Alan, J., Arslan Pauli, E., Ünür, M. (2018). *Bursa yatırım destek ve tanıtım stratejisi 2017-2023 2018 eylem planı*. Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA). Erişim adresi https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/179/bursa-2018eylemplani-web_1522222581.pdf
- Belkayalı, N. ve Akpınar, N. (2009). Yalova Termal Kaplıcaları'nın rekreasyon ve turizm amaçlı kullanımının ekonomik değerinin seyahat maliyeti yöntemi ile tespit edilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 7(2), 177-184. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000101
- Bozkurt, Y. (2011). Türkiye'de nüfus hareketliliği ve Kütahya örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 291-300.
- Coşkun, O. (2008). İç göçler açısından Erzurum ilinin analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(20), 239-266.
- Çakıcı, A. C., Mercan, Ş. O., Harman, S. (2006). Sayılarla Çanakkale turizminin değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 1, 113-135. doi: <https://doi.org/10.17518/caty.84486>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü. (2009). *1/100.000 Ölçekli Trakya alt bölgesi Ergene Havzası revizyon çevre düzeni planı*. Ankara: Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü.
- Çoban, A. (2016). Çorum'un nüfus coğrafyası özellikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 33, 410-438. doi: <https://doi.org/10.14781/mcd.21397>
- Darkot, B. (1967). Şehir ayırımında nüfus sayısı ve fonksiyon kriterleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 3-8.
- Demir, M. (2015). Kars ilinin nüfus gelişimi ve başlıca demografik özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 34, 127-156. doi: <https://doi.org/10.17295/dcd.76933>
- Doğanay, H. (1986). Trabzon'da nüfus hareketleri ve göçler. *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 15, 281-304.
- Doğanay, H. ve Orhan, F. (2016). *Türkiye beşerî coğrafyası (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ekren, N. (1999, Şubat). Büyük şehirlerin ekonomik gelişimi ve geleceği: İstanbul'a ilişkin bir değerlendirme. İ. Öztürk (Ed.), *Kent Yönetimi ve Çevre Sorunları Sempozyumu (Cilt: 2)* içinde (50-61 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İSTAÇ Genel Müdürlüğü.
- Esen, Ü. B. ve Atay, Ö. (2020). Türkiye'nin yaratıcı şehirleri. *Bilig*, 92, 29-54. doi: <https://doi.org/10.12995/bilig.9202>
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı. (2017). *Balıkesir yatırım destek ve tanıtım stratejisi (2017-2023) ve 2017 yılı eylem planı*, Güney Marmara Kalkınma Ajansı. Erişim adresi <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/ydo/Balıkesir-YDTS.pdf>
- Hayır, M. (2005, Haziran). Sakarya'da sanayi faaliyetleri ve özellikleri. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS'05)* içinde (157-176 ss.). Denizli: Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi.
- İkiel, C. (2004). Muğla'nın coğrafi özellikleri. A. A. Çınar (Ed.), *Muğla Kitabı (Arkeoloji, Tarih, Coğrafya)* içinde (15-25. ss.). Muğla: Printer Ofset Matbaacılık.
- Karaman, S., Aydemir, B., Kılıç, S. N. (2019). *Balıkesir turizm envanteri ve strateji çalışması*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi. Erişim adresi <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Balıkesir-Turizm-Envanteri-Strateji-Calismasi.pdf>
- Kaya, F. Kocaman, S. (2010). International migration movements and an evaluation on the social and economic condition of refugees and asylum seekers in Ağrı. *Ozean Journal of Social Sciences*, 3(1), 15-29.
- Kocaeli Sanayi Odası. (2015). *Kentsel dönüşüm raporu 1*. Kocaeli: Kocaeli Sanayi Odası. Erişim adresi <http://kosano.org.tr/wp-content/uploads/2015/03/kentsel-donusum-rapor-1.pdf>
- Kocaman, S., Kaya, F. ve Korkusuz, T. (2015). Ağrı ilinin idari coğrafya analizi. Zaman, S. ve Coşkun, O. (Ed). *Coğrafya'ya adanmış bir ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay (1. baskı)* içinde (599-620 ss.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Koday, Z. ve Akbaş, F. (2016). Aydın ilinin idari coğrafya analizi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 63-91.
- Köktepe, M. (2008). *Emirdağ İlçesinden Belçika'ya Olan Göçler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Louis, H. (1943). İç Anadolu'nun coğrafi hudutları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 1(1), 51-70.
- Merkezefendi Belediyesi. (2019). *2020-2024 stratejik planı*. Denizli: Merkezefendi Belediyesi. Erişim adresi http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/yHsrQ+Merkezefendi_Belediyesi_2020-2024_Stratejik_Planı.pdf
- Özgen, H. G. ve Erbaş, S. (2018). Türkiye'de iç göç hareketlerinin eğitim seviyesine göre kümelenmesi üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 141-160. doi: <https://doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.447339>
- Özgür, E. M. (1994). Bilecik ilinde farklı karakterde iki şehir: Bilecik ve Bozüyük. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, 179-191.
- Özkan, G. ve Kadağan, Ö. (2019(Özkan ve Kadağan, 2019). Bursa ili tarımsal potansiyelinin geliştirilmesine yönelik bir değerlendirme. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 14(2), 503-522. doi: 10.29228/TurkishStudies.22850
- Şahbaz, H. (2016). *Odunpazarı ve Tepebaşı İlçelerinin (Eskişehir) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Şahin, V. (2014). Tekirdağ ilinde nüfus ve yerleşmenin coğrafi analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 345-357.
- TMMOB MMO Yalova İl Temsilciliği. (1997). Yalova'da sanayinin büyük kentlerle entegrasyonu. *Yalova'da Sanayileşme ve Çağdaş Kentleşme Konferansları Kitabı* içinde (80-86 ss.) Yalova: MMO Yayınları.
- Toksöz, G. (2011). *Antalya ili işgücü piyasası analizi*. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi. Erişim adresi <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/info/antalya-igucu.pdf>
- TÜİK. *ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) Sonuçları*. 11 Eylül 2020 tarihinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden erişildi.
- TÜİK. *Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı*. 11 Eylül 2020 tarihinde, <http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> adresinden erişildi.
- Tümertekin, E. (1977). Türkiye'de iç göçler üzerine. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 22, 29-42.
- Uğur, A. (2003). Aydın şehrinin kuruluşu ve gelişme evreleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-62. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000033
- Yakar, M., Saraçlı, S., Yazıcı, H. (2010). Afyonkarahisar ilinde iller arası göçlerin gelişmişlik endeksleriyle analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 255-271.
- Yavuz, O. (1993). Erzurum'dan göç sorunu, nedenleri, sonuçları ve çözüm yolları. *Tarım Ekonomisi*, 2, 10-21.
- YÖK. *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. 11 Eylül 2020 tarihinde, <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

Atıf/Citation

Polat, P., Yalçın, F., (2020), Erzincan ili arazi kullanımının (2000-2018 yılları arası) corne sistemi ile değerlendirilmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 125-150

ERZİNCAN İLİ ARAZİ KULLANIMININ (2000-2018 YILLARI ARASI) CORINE SİSTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Land Use in Erzincan Province (Between 2000-2018) with the
CORINE System

Dr.Öğr.Üyesi Pınar POLAT¹

Fatih YALÇIN²

Öz

Son yıllarda, arazi örtüsü/kullanımı değişikliklerinin ulusal ve uluslararası ölçekte tutarlı bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlayan yeni veri kümeleri kullanıma sunulmuştur. Bunlardan biri de Avrupa ölçeğinde çevresel veri temin etmekle yükümlü olan European Environment Agency – EEA (Avrupa Çevre Ajansı) tarafından metodolojisi geliştirilen ve Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 39 ülkede uygulamaya alınan CORINE sistemidir. Bu çalışmada CORINE (Coordination of Information on the Environment-Çevresel Bilgi Koordinasyonu) sistemine göre Erzincan ilinde 2000-2018 yılları arasında arazi örtüsü/kullanımının mevcut durumu, arazi örtüsü kullanımında meydana gelen değişimlerin tespit edilmesi ve değişimin nedenlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Erzincan ilinde CORINE sistemine göre arazi örtüsü/kullanımı türleri belirlenmiş ve il sınırları içerisinde toplamda 2000 yılına ait 25, 2018 yılına ait 27 farklı 3. düzeyde arazi örtüsü/ kullanım kategorisi tespit edilmiştir. Bu sınıfların her iki dönem için alansal hesaplamaları yapılarak 2000-2018 yılları arasında arazi örtüsü/kullanım durumu ortaya konulmuştur. Sonuçta Erzincan ilinde 18 yıllık zaman zarfında 3020.4 km²'lik arazi örtüsü/kullanım farklılaşmasının olduğu anlaşılmıştır. İl arazisi üzerinde en yaygın arazi kullanım sınıfını seyrek bitki örtüsü ile kaplı alanlar oluşturmaktadır. En çok farklılaşmanın ise çıplak kayalıklar (-847.1 km²) ve seyrek bitki örtüsüyle kaplı alanlarda (+739,9 km²) meydana geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arazi örtüsü, Arazi kullanımı, CORINE Sistemi, Erzincan.

Abstract

In recent years, new data sets have been made available, which makes it possible to analyze changes in land cover/use on the national and international scale. One of them is CORINE system, the methodology of which has been developed by the European Environment Agency - EEA, which is responsible for providing environmental data throughout Europe, and put into practice in 39 countries

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü (e-posta: ptaskiran@erzincan.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/0000-0001-5846-0454

² Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı (e-posta: ylcnfatih2438@gmail.com) ORCID ID. orcid.org/0000-0003-4974-3895

including Turkey. The present study aims to reveal the current situation of land cover/use for the years between 2000 and 2018 in Erzincan, according to the CORINE (Coordination of Information on the Environment) system, to identify changes in land cover/use, and to determine the reasons for these changes. In Erzincan province, land cover/use types were determined according to the CORINE system and 25 different 3rd-degree land cover/use categories were determined in the year 2000, and 27 in the year 2018. The areal calculations of these classes for both periods were made and the land cover/use status was revealed for the years between 2000 and 2018. In conclusion, it was seen that there was a differentiation of land cover/use of 3020.4 km² in Erzincan during this 18-year period. The most common use class of the lands in the province is the areas covered with sparse vegetation. It was determined that the largest differentiation occurred in bare rocks (-847.1 km²) and in areas covered with sparse vegetation (+739,9 km²).

Keywords: Land Cover, Land Use, CORINE System, Erzincan.

Giriş

İnsanoğlu dünya üzerinde var olduğu günden bu yana, içerisinde yaşadığı doğal ortamı tanımaya ve ondan istifade etmeye gayret göstermiştir. Dünya üzerinde insanların yayılmaya başlamaları ise doğal peyzajın kültürel peyzaja dönüştürülmesinin ilk adımlarıdır (Gülersoy, 2014: 53). İlk başlarda avcı-toplayıcı bir ekonomik düzen içerisinde yaşamını sürdüren insanoğlunun zamanla sosyal bir varlık haline gelmesi, bir arada yaşama arzusu, toplulukların giderek sayılarının artması bu grupların daha ileri bir yaşam düzeniyle tanışmasına ve sosyo-ekonomik anlamda çeşitlenmelere neden olmuştur (Tunçdilek, 1985: 4). Bu durum yeryüzünde insan etkinliğini artırmış ve büyük çaplı arazi örtüsü/kullanımı değişimlerini beraberinde getirmiştir. Öyle ki arazi, insan faaliyetlerinin gerçekleştiği temel hareket noktasıdır ve bu iki unsur (insan-arazi) her zaman karşılıklı ilişki içerisinde olmuştur. Günümüze doğru küresel yönlendiricilerin etkisi ile (tarım, endüstri, sürdürülebilir kalkınma, kentleşme ulaşım vb.) bu etkileşim daha dinamik bir yapı kazanmış ve yüzey süreçlerinde önemli ölçüde insanın baskın etkisinin hissedilmesi ile sonuçlanmıştır (Hüseyin ve diğ., 2011: 179).

Arazi örtüsü/kullanımı değişikliği, temel kaynakları kontrol altına almak için insan eylemlerinin doğrudan ve/veya dolaylı sonucudur ve yeryüzünün insan tarafından değiştirilmesini ifade eden genel bir terimdir. İnsanlar binlerce yıldır yiyecek ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için araziye değiştiriyor olsa da insanın egemen olduğu günümüz dünyasında mevcut arazi kullanım/örtüsü değişikliğinin kapsamı, yoğunluğu, hızı, çeşidi ve oranı tarihin herhangi bir döneminde olandan daha fazladır (Vitousek ve diğ., 1997: 498; Ellis ve Pontius, 2007: 1). Doğal süreçlerle ve özellikle insan etkisine bağlı olarak çevre süreçlerinde yerel, bölgesel ve küresel ölçekteki ekosistemlerde görülen bu değişiklikler bugün insanlığın en büyük çevresel kaygısını oluşturmaktadır. Bu nedenle, temel kaynakların üretimini sürdürürken arazi örtüsü/kullanım değişikliklerinin olumsuz sonuçlarının izlenmesi ve azaltılması, araştırmacıların başlıca önceliği haline gelmiştir (Lwuji ve diğ., 2017: 2). Günümüzde arazi örtüsü/kullanımında yaşanan çok hızlı, sürekli ve derin değişikliklerin yönünü artan sanayileşme, kentleşme, nüfus, ulaşım ağları, tarımsal faaliyetler belirlemektedir ve arazi üzerinde görülen diğer insan faaliyetlerindeki varyasyonların doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arazi kullanımı (AK) ve Arazi örtüsü (AÖ) kavramları temelde ayrı fakat iç içe geçmiş kavramlardır. Son yıllarda bu iki kavramın AKAÖ şeklinde tek bir başlık altında kullanımı da görülmektedir (Sarı ve Özşahin, 2016: 14). Arazi örtüsü genellikle arazi kullanımını da şekillendirir. Bu nedenle, arazi kullanımı ve arazi örtüsü arasındaki ayrım çok fazla soyut terimlerle değil, amaç ve verilerin mevcudiyeti temelinde ele alınmalıdır (Weber ve EEA, 2009: 1). Arazi örtüsü, insan yapıları da dahil olmak üzere arazi yüzeyini kaplayan bitki örtüsü, su, toprak ve arazinin diğer biyo-fiziksel özelliklerini yani gözlenebilen, doğal durumunu ifade eder (Duhamel, 2009: 86) Buna karşılık arazi kullanımı ise, belirli bir arazi parçasıyla ilişkilendirilen insan faaliyeti veya ekonomik işlevle ilgili olup, insanların araziye ve kaynakları kullanma biçimidir (Poongothai ve diğ., 2014: 226; Majumder, 2011: 4). Arazi örtüsü doğrudan çıplak gözle ve sistematik olarak uzaktan algılama sayesinde elde edilen uydu görüntüleriyle gözlenebilir. Bu gözlemlerde kullanılan temel araç ve teknikler: Uzaktan algılama, küçük ölçekli hava fotoğrafları ve haritalardır (Somuncu ve diğ., 2010: 108). Ancak arazi örtüsünün aksine, arazi kullanımını “gözlemek” zordur (European Communities, 2001: 13). Çünkü bir yerde arazi örtüsü benzer özellikler gösterebilir fakat bir alanın işlevi arazi örtüsünde herhangi bir değişiklik olmadan da değişebilmektedir (Somuncu ve diğ., 2010: 108). Ayrıca bir bölgenin arazi örtüsü ve kullanım düzeni doğal ve sosyo-ekonomik faktörlerin ve bunların zaman-mekânda insan tarafından kullanılmasının bir sonucudur (Rawat 2015: 78). Bu yüzden herhangi bir yerde arazi kullanım biçiminin, belirlenmesi doğal ve sosyal bilimsel yöntemlerin entegrasyonunu gerektirir (Lambin ve diğ., 2001: 267).

Arazi örtüsü/kullanım değişikliklerinin gözlemlenmesi ve analizi, ulusal ve küresel ölçekteki çevre çalışmalarında, kent ve arazi planlamasından tarım, ormancılık ve su yönetimine kadar çok çeşitli amaçlar için kullanılan temel bilgilerdir (Weber ve EEA 2009: 2). Bu yüzden önemli bir doğal kaynak olan arazinin etkin kullanımını sağlamak, çevre süreçlerinde entegre planlar oluşturmak için arazi örtüsü/kullanımı hakkında doğru

bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Arazi örtüsü/kullanımına ilişkin bu bilgiler uzun yıllar boyunca zaman alıcı, masraflı, dinamik değişiklikleri izlemek için pratik ve güvenilir olmayan geleneksel zemin etüt yöntemleri ile üretilmiştir (Chaudhary ve diğ., 2008: 243). Günümüzde geleneksel yöntemlerin bu sınırlamaları, uzaktan algılama yaklaşımları benimsenerek büyük oranda aşılmıştır. UA (Uzaktan Algılama) ve CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) tekniklerinde görülen gelişmeler, yüksek çözünürlüklü uydu görüntüleri üzerinden detaylı, hızlı, geniş alanları kapsayan ve zamansal arazi örtüsü/kullanım haritaları oluşturmada yeni, pratik, etkili ve ekonomik fırsatlar sunmaktadır (Sudhakar ve Rao 2010: 22; Çölkesen ve Yomralıoğlu, 2014: 12). Nitekim son zamanlarda uydu görüntüleri üzerinden görsel yorumlama metodu ile arazi örtüsü/kullanım bilgisi elde edilebilmektedir. Ancak üretilen arazi örtüsü/kullanım bilgisi kendi içinde tutarlı, karşılaştırılabilir olması için belirli standartlar dâhilinde üretilmektedir (Sarıyılmaz ve Musaoğlu, 2016: 86). Bu amaçla çeşitli ülke ve kuruluşlar tarafından arazi örtüsü/kullanım bilgisi sağlamak için tasarlanmış, farklı arazi örtüsü/kullanım sınıfları içeren sistemler bulunmaktadır. Bu sistemlerden biri de Avrupa Birliği'nin geliştirdiği CORINE projesidir (Sertel ve diğ., 2018: 35).

CORINE projesi, Avrupa Çevre Ajansı (EEA) tarafından belirlenen arazi örtüsü/kullanım sınıflandırma kriterlerine göre uydu görüntüleri üzerinden bilgisayar destekli görsel yorumlama metodu ile üretilen arazi örtüsü/kullanım verisidir. Avrupa Birliği GMES (Global Monitoring for Environment and Security- Çevre ve Güvenlik için Küresel İzleme) programı kapsamındaki önemli arazi izleme projelerinden biri olan CORINE programı, 1985 yılında Avrupa Birliği ölçeğinde çevre ile ilgili öncelikli konularda (hava, su, toprak, arazi örtüsü, kıyı erozyonu, biyotoplar) bilgi toplamak amacıyla başlatılmıştır. Daha sonra 1994 yılında Avrupa Çevre Ajansı (European Environment Agency – EEA) programına dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda Avrupa'nın en büyük arazi izleme projesi olan CORINE'nin temel amacı; AÇA'ya üye tüm ülkelerde, arazideki çevresel değişimlerin belirlenmesi, doğal kaynakların rasyonel kullanımı, çevre politikalarının oluşturulması amaçlarına yönelik olarak standart bir arazi örtüsü/kullanım veri tabanı oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda 5.8 milyon km²'lik bir alanda yürütülen proje, günümüzde Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 39 ülkede uygulanmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

CORINE programı kapsamında Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkelerde 10 yıllık periyotlarla arazi kullanım/örtüsündeki değişikliklerin belirlenmesi amaçlanmış ve ilk haritalar 1990 yılında üretilmiştir. 2004 yılında 10 yıllık periyotların uzun olduğu ve yüzey süreçlerinin izlenmesinde yeterli olmadığı anlaşılmış, bu sürenin 6 yıla indirilmesi kararlaştırılmış, 2006 yılı için çalışmalara başlanmıştır. CORINE projesi başlatıldığı günden bu yana yapılan çalışmalar sonucunda bugüne kadar Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve ülkemiz için de 1990, 2000, 2006, 2012, 2018 yılları arazi örtüsü/kullanım veri setleri oluşturulmuştur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). Aynı zamanda bu proje AB'ye üyelik yolunda birçok alanda uyum süreçlerini başlatan ülkemiz için de arazi varlığımızın Avrupa Birliği ölçütlerine göre yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Ulusal arazi örtüsü/kullanım envanterini oluşturmak amacıyla ülkemizde çalışmalara, ilk olarak 2001 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından başlanmış, 2005-2008 yılları arasında çalışmalar Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde yürütülmüştür. 2008 yılından itibaren ise Tarım ve Orman Bakanlığı'nın sorumluluğunda çalışmalara devam edilmektedir. Bakanlığın bünyesinde kurulan CBS Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Coğrafi Bilgi Sistemleri Şube Müdürlüğü, oluşturduğu uzman bir ekip kadrosu ile ülkemiz için arazi örtüsü/kullanım veri setlerini oluşturmada ve bu verilerin paylaşımını sağlamak içinde bir web sayfası kullanıma sunulmaktadır (Özür ve Ataol 2018: 115).

CORINE arazi örtüsü/kullanım veri setleri oluşturulup, paylaşımına açıldıktan sonra Avrupa'da ve ülkemizde birçok araştırmacı tarafından arazi örtüsü/kullanım değişikliğini konu alan çalışmalarda AKAÖ ilişkin temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Türkiye'de Mersin (Vural ve diğ., 1997), Isparta (Başayığıt, 2004), Çanakkale (Güre, 2009; Güre ve diğ., 2009), Uşak (Ateşoğlu, 2016), Tekirdağ (Sarı ve Özşahin, 2016), Bilecik (Başkaya ve Kılıç, 2018)'te uygulanmış ve bu çalışmalardan önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Erzincan ili idari sınırları içerisinde yürütülen bu çalışmada, CORINE metodolojisine göre oluşturulmuş olan arazi örtüsü/kullanım verilerinden yola çıkarak Erzincan ilinde 2000-2018 yıllarında ki AKAÖ sınıflarında ki mevcut durumun tespit edilmesi, 18 (200-2018) yıllık zaman zarfında bu sınıflarda meydana gelen değişimlerin zamansal ve mekânsal analizinin yapılması, bu değişimlerin nedenlerinin ve sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında bu bağlamda (1) Erzincan ilinde 2000-2018 yıllarında kaç tane AKAÖ sınıfı vardır? (2) Bu sınıflardan hangisinde ne kadar değişim olmuştur? (3) AKAÖ sınıflarının mekânsal boyutta değişimindeki farklılıklar nelerdir? (4) Değişimlerin neden ve sonuçları nelerdir? (5) Geleceğe yönelik ne gibi öngörülerde bulunabileceği gibi önemli sorulara yanıtlar aranmıştır. Arazi örtüsü/kullanım planlanması ve yönetimine ilişkin kararlar genel olarak yerel veya bölgesel düzeyde alınmaktadır. Arazi örtüsü/kullanım değişiminin izlenmesi bölgesel uyum, kentsel planlama, tarım, ulaşım ve doğanın korunması gibi diğer birçok politika alanı için göz önüne alınması gereken önemli bir husustur. CORINE veya benzer arazi izleme projelerinin sürekli güncellenmesi, teknik açıdan geliştirilmesi, arazi örtüsü/kullanımına ilişkin daha doğru verilerin elde edilmesine ve arazi kullanım kararlarının daha sağlıklı verilmesine olanak sağlayacaktır. CORINE sistemi veri tabanından alınan verilerin ışığında Erzincan ili yüzey alanı içerisindeki arazi örtüsü/kullanım durumunun, değişiminin, değişimin nedenlerinin ve sonuçlarının ortaya koyulduğu bu çalışma, yerel, bölgesel planlamalar, ulusal ve uluslararası arazi izleme sistemlerine destek olması, yakın yıllarda arazi örtüsü/kullanım adına yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturması, yörenin arazi kaynaklarının optimal kullanılmasında ve ekolojik çevrenin sürdürülebilirliğinde atılacak adımların belirlenmesine katkısı bakımından önem taşımaktadır.

Materyal ve Yöntem

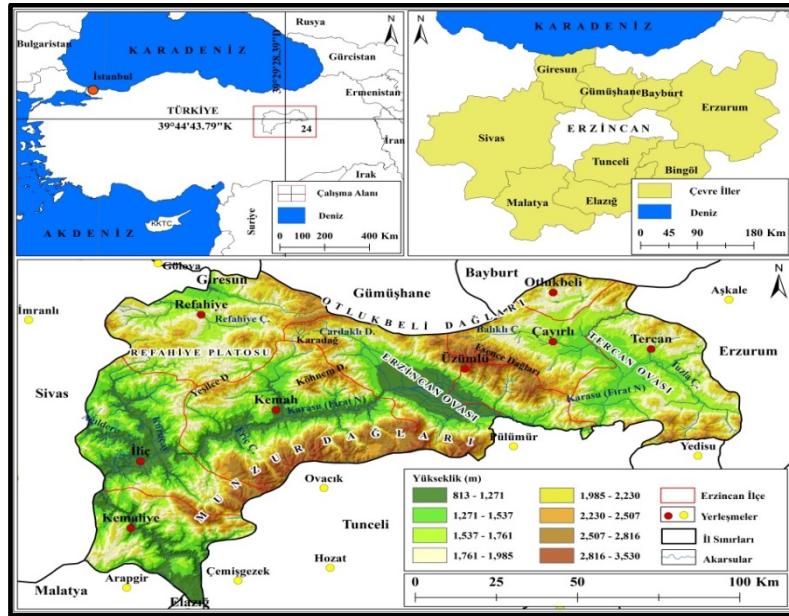
Bu çalışmada CORINE (Coordination of Information on the Environment-Çevresel Bilgi Koordinasyonu) sistemine göre hazırlanmış olan ve 2000-2018 yılları arasında kapsayan arazi örtüsü/kullanımı verilerinden hareketle Erzincan ili bağlamında AKAÖ (arazi kullanım/arazi örtüsü) sınıflarındaki mevcut durumun tespit edilmesi, meydana gelen değişimlerin zamansal ve mekânsal analizinin yapılması, nedenlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın ana materyalini, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı AÇA (Avrupa Çevre Ajansı)'ya üye ülkelerde arazi örtüsü/kullanımına ilişkin standart bir veri tabanı oluşturmak için CORINE metoduna göre toplanan ve CORINE Land Cover/Copernicus Land Monitoring Service sitesinde CLC 2000- CLC 2018 adıyla paylaşılan ve 100 metre çözünürlüğe sahip olan GeoTiff formatındaki raster verileri oluşturmaktadır (URL 1). CORINE veri tabanından öncelikle araştırmanın ana ögesini oluşturan raster veri formatındaki arazi örtüsü/kullanımı sınıflandırma verileri elde edilmiş, Türkiye kısmı ArcGIS v. 10.5 yazılımından kırılarak sadeleştirilmiş ve Erzincan ilinin arazi örtüsü/kullanımına ilişkin ham veriler bu raster verilerden oluşturulmuştur. Coğrafi Bilgi Sistemleri tekniklerinden faydalanılan çalışmada, haritalamada ve yapılan analizlerde ArcGIS v. 10.5 paket programından önemli ölçüde yararlanılmıştır. İlgili ham verilerden hareketle 2000-2018 yıllarına göre ayrı ayrı Erzincan ölçeğinde arazi örtüsü/kullanımı sınıflandırmaları yeniden yapılmış ve il sınırları içerisinde kalan sınıflar iki dönem içinde tespit edilmiştir. Tüm bu işlemlerin devamında ArcGIS v. 10.5 programında sayısallaştırma yöntemi kullanılarak 3D Analysis ve Conversion modülü üzerinden AKAÖ sınıflarının alanları 2000-2018 yılları bağlamında km² cinsinden hesaplanmış ve sınıfların Erzincan ilinin toplam yüzey alanı içerisindeki oranları, alansal değerleri ve değişim miktarları tablo halinde sunulmuştur. Erzincan ilinde 2000-2018 yılları arasındaki arazi örtüsünün değişimini gösteren tematik haritalar elde edilmiş ve Tablo 4'de yer alan CORINE arazi örtüsü/kullanım parametreleri temel alınarak Erzincan için değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonraki aşamasında, HGK (Harita Genel Komutanlığı)' ya ait 1/25.000'lik topografya haritaları ArcGIS v. 10.5 programında işlenerek çalışma sahasına ilişkin temel haritalar (sınırlar, yerleşim alanları vs.) üretilmiştir. Ayrıca Erzincan ilinde 2000-2018 yılları arasında AKAÖ sınıflarında meydana gelen değişimlerin nedenlerinin açığa çıkarılması ve daha doğru tespitler yapabilmek adına AKAÖ adına çeşitli meslek grupları (Şehir Plancısı, Coğrafyacı, Orman Müh., Ziraat Müh., Jeoloji Müh., Maden Müh., Harita Müh.) tarafından hazırlanmış olan rapor, makale, bildiri, tez çalışmaları ve kitaplar incelenerek, ilgili internet kaynakları taranmıştır. Son aşamada ise arazi gözlemleri yapılmış ve arazi kullanımına ilişkin örnek fotoğraflar çekilmiştir.

Çalışma Alanının Konumu ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

Araştırmaya konu olan Erzincan ili, Türkiye'nin doğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında Yukarı Fırat Havzası içerisinde yer almaktadır. Matematik konumu itibarıyla 38°20'2.91"D-40°40'52.92"D boylamları ile 39° 2'9.85"K-40° 2'30.35"K enlemleri arasında yer alan Erzincan'ın yüzölçümü 11.666 km² dir. İl bu alansal büyüklüğü ile Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde Erzurum (24.958 km²), Van (20.775 km²), Malatya (12.301 km²) illerinden sonra 4. büyük il durumundadır.³ Erzincan ili doğudan Erzurum, batıdan Sivas, güneyden Tunceli, güneydoğudan Bingöl, güneybatıdan Elazığ ve Malatya, kuzeyden Gümüşhane ve Bayburt, kuzeybatıdan ise Giresun illeri ile çevrelenmiştir.

Erzincan, yüzey şekilleri, eğim değerleri ve yükselti şartları bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel karakterini yansıtmaktadır. Bölgede Hakkâri Bölümü'nden (% 35,5) sonra eğim değerlerinin en fazla olduğu bölüm % 22,9 oranıyla Erzincan'ın da içerisinde yer aldığı Yukarı Fırat Bölümü'dür (Elibüyük ve Yıldız 2010: 27-55). İl ortalama 1812 m olan yükseltisi ile Türkiye'nin en yüksek yerlerinden birini oluşturmaktadır. İl arazisi üzerinde yüksek, sarp ve kimi yerlerde geçit vermeyen dağlar yer alır. Bu nedenle dağlık ve engebeli sahaların egemen olduğu il arazilerinde yükselti basamaklarının alanı yükselti artışına bağlı olarak artar ve en geniş alan kaplayan yükselti basamağını % 31 oranıyla 2000 m'nin üzerindeki alanlar oluşturur (Özşahin ve diğ., 2016: 146).

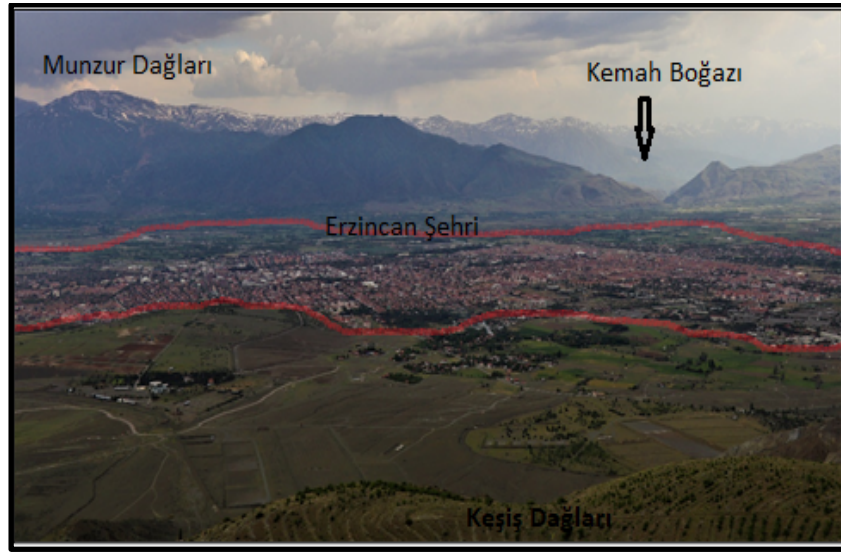
Harita 1: Erzincan ili lokasyon haritası.

İl arazisinde belirgin olarak gözlemlenen ana morfolojik birimler dağlık, ovalık, platoluk sahalar. Morfolojinin önemli yansımalarından biri olan dağlık alanların kimi yerlerde 3000 m'nin (Ergan Dağı-3256m, Mercan-3050m, Köhnem Dağı-3045m, Karadağ-3030m), üzerinde bir yükseltiye sahip olması morfolojinin sadeliğini bozmuştur. Güneydoğu Toros Dağları'nın kuzeye uzantısı olan Munzur Dağları ve kuzeyde yer alan Otlukbeli-Esence dağları ilin kuzey ve güney sınırlarını doğu-batı doğrultusunda kat eden büyük sıradağlardır. Bu dağlar, Karasu Vadisi ve bu vadi boyunca uzanan Tercan ve Erzincan ovalarıyla birlikte il arazisi üzerinde asıl belirleyici rolü oynamıştır (Fotoğraf 1). Öyle ki il arazi içerisinde dağlık sahalar % 59.6'lık bir oranla rölyefin ana

³ Yüzölçümüne ilişkin hesaplamalar ArcGIS v. 10.5 programında yapılmıştır. Erzincan İli UTM Koordinat Sistemine göre UTM 37N zonunda yer almaktadır. Bu doğrultuda WGS_1984_UTM_Zone_37N projeksiyon koordinat sistemine bağlı kalınarak bahsedilen illerin alan hesaplamaları yapılmış ve Erzincan da dahil olmak üzere bu alansal değerler çalışmada kullanılmıştır.

yer şekilleri olarak karşımıza çıkarken geriye kalan % 40, 4'lük dilimi ise % 26.4'le platolar, % 8.6'yla ovalık alanlar ve % 5.4'le yaylalar meydana getirmektedir (Mortan, 1991: 26).

Erzincan'da tarımsal alanlar oldukça sınırlıdır. Tarımsal faaliyetler büyük oranda iklim, sulama ve toprak tarafından kontrol edilmektedir. Yoğun olarak kuru ve sulu tarım yapılan alanlar ise Erzincan ile Tercan ovalarıdır. KAF zonuna bağlı olarak gelişmiş olan ve Erzincan şehrinin de içerisinde yer aldığı Erzincan Ovası ilin en büyük ovası olup, tektonik kökenli bir ova iken Tercan Ovası akarsu boyu ovasıdır (Ardos, 1995a: 116; Ardos, 1995b: 109). Bu ova sistemleri verimli alüvyal topraklara, uygun sıcaklık şartlarına ve yüksek tarımsal potansiyele sahip olmaları başta olmak üzere sosyo-ekonomik açıdan ilin önemli çekim alanları olmuştur (Hayli, 2002b: 2). Erzincan ve Tercan ovaları dışında ilin diğer alanlarında, araziden yararlanma olumsuz topografya şartlarından dolayı güçleşmektedir (Başbüyük ve Akpınar, 2010: 866). Erzincan ilinin en önemli akarsuyu Fırat Nehri'nin kuzeydeki kolu olan Karasu Nehri'dir. Bunun yanında diğer önemli akarsular ise Balıklı, Tuzla, Göyne, Delice, Çardaklı, Cengice, Mercan dereleridir. Yapay (Tercan, Göyne, Kalkancı, Erzincan) ve doğal (Aygır, Oflukbeli, Yedigöller) göllerin de yer aldığı bu alanlarda, başta sulama olmak üzere içme, kullanma ve destinasyon alanları olarak yararlanılmaktadır. İlde Karasu Nehri'nin ve diğer akarsuların meydana getirmiş olduğu, morfolojinin de önemli öğelerini oluşturan boğazlar bulunmaktadır. Bu boğazlar içerisinde en çok dikkat çekenler Karasu Nehri'nin açmış olduğu Erzincan Ovası'nın doğusundaki Sansa Boğazı ve güneybatısındaki Kemah Boğazı'dır (Akkan, 1964: 45-46). Ovaları ve çukur alanları birbirine bağlayan boğazlar, Erzincan ilinde önemli morfolojik birimler olmasının yanında ulaşım açısından önemli bir yere sahiptir (Yazıcı, 1995: 456-458).

Fotoğraf 1. Erzincan Ovası'nın kuzeyinde yer alan Keşiş Dağları eteklerinden güneye doğru, Erzincan şehri ve ovayı güneyden sınırlayan Munzur Dağları ile Fırat Nehri'nin iki büyük kolundan biri olan Karasu Irmağı'nın açmış olduğu ve ovayı güneye bağlayan Kemah Boğazı görülmektedir (10.06.2020).

Erzincan, içinde bulunduğu bölgenin basınç kuşaklarına ve yüzey şekillerine bağlı olarak yer yer farklılık göstermekle birlikte esas itibarıyla karasal iklimin etkisi altındadır (Kaya, 2011: 35). Genel iklim karakterine bağlı olarak Erzincan ili doğal bitki örtüsü çeşitliliği bakımından fakirdir. Devamlı orman yapısı bulunmamakla birlikte ormanlar parça parça olmak üzere uygun yağış, sıcaklık, yükselti ve korunma alanlarının buldukları yerlerde gelişim göstermiştir. İl arazisi üzerinde step türlerinin egemen olduğu ağaçsız alanlar geniş yer kaplamakta, var olan orman formu ise boşluklu kapalı (bozuk) ve baltalık ormanlar olarak yer yer görülmektedir. Topoğrafik özellikler ve bu özelliklerin etkisi ile ortaya çıkan bakı durumunun şekillendirdiği iklim karakterine bağlı olarak il arazisinde toprak grupları çeşitlilik göstermekte olup, dokuz büyük toprak grubu vardır. Bunlar alüvyal, kolüvyal topraklar, kahverengi orman toprakları, kireçsiz kahverengi orman toprakları, kırmızı-kahverengi topraklar,

kestane renkli, kahverengi, kalkersiz kahverengi ve bazaltik topraklardır. En geniş yer kaplayan grup kırmızı-kahverengi topraklardır ve il genelinde 2313 ha'lık bir alan kaplamaktadır (Atabay ve Ayaşlıgil, 2005: 2/18).

Erzincan'ın genel jeolojik yapısını meydana getiren en eski kayalar Alt Kretase yaşlı Munzur Kalkerleridir. Sahada çeşitli zamanlara ait başka kayaç grupları da bulunmakla beraber Erzincan çevresinde yer alan diğer formasyonlar Munzur Kalkerleri üzerinde yer almaktadır (Akkan, 1964: 7-8). Ülkemizin en etkin fay zonu olan KAF (Kuzey Anadolu Fayı) üzerinde yer alan Erzincan ve çevresinin tektonik gelişiminde de KAF (Kuzey Anadolu Fay) zonu ve tali kolları önemli rol oynamıştır (Altınok, 1995: 245). Anadolu'nun en hareketli tektonik aksında bulunan Erzincan şehri, tarihin çeşitli dönemlerinde bu fay sistemine bağlı meydana gelen birçok depreme maruz kalmış ve şehir büyük hasarlar almıştır (Kurtuluş, 1993: 311). Erzincan şehrinin yerleşme alanının birçok kez değişmesinde ve yeni yerleşme yerlerinin seçiminde depremlerin önemli rolü olmuştur.

Günümüzde Erzincan, bir merkez ilçe olmak üzere toplamda dokuz ilçeden oluşmaktadır. Merkez ilçesi Erzincan merkezidir. 2019 yılı itibariyle ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verilerine göre bu yerleşmelerde 234 bin 747 kişi yaşamaktadır (TÜİK, 2019). Erzincan'ın 2019 yılı itibariyle mevcut arazi varlığının ise % 36'sı çayır-mera arazisi, % 21 orman ve fundalık alan, % 18 işlenebilir tarım arazisi, % 25' de diğer alanlarla birlikte tarıma elverişsiz alanlardan meydana gelmektedir. Arazi varlığı bakımından çayır-mera alanların il arazi içerisinde yüksek (% 36) bir değer göstermesi dağlık, kısmen de ovalık alanların geniş yer kapladığı ilde morfolojik yapının ve iklimsel karakterin bir yansımasıdır. İl geniş çayır-mera potansiyeliyle içerisinde yer aldığı bölge genelinde olduğu gibi hayvancılık faaliyetleri için elverişli bir yöredir (Kara ve diğ., 2009: 17). Bu çayır-mera alanları kullanım kabiliyetlerine göre VI. ve VII. sınıf araziler olarak değerlendirilmektedir (Gürsoy ve Macit, 2013: 54).

Tablo 1: Erzincan arazi varlığı ve kullanım şekillerinin alansal dağılımları (2019).⁴

Arazi Dağılımı	Alanı (ha)	Pay (%)	Kullanım Şekli	2019 Yılı (ha)	Pay (%)
Tarım Alanı	209.422	18	Tarla	89.701	43
Çayır-Mera	430.000	36	Sebzelik	3.104	1.3
Orman-Fundalık	257.472	21	Meyve ve Bağlık	3.665	1.7
Diğer Alanlar	196.106	17	Nadas	29.275	14
Tarım Dışı Arazi	97.000	8	Tarıma Elverişli Kullanılmayan	83.677	40
Toplam	1190.3 ha	100	Toplam	209.422 ha	100

Kaynak: Erzincan Tarım İl ve Orman Müdürlüğü, 2020 Brifing: 8.

İlde işlenen tarım alanlarının oranına ve bunun diğer gruplar arasındaki payına bakıldığında dağlık ve engebeli bir topografyanın ve sınırlı düzlük alanların yer alığı Erzincan'da tarıma uygun alanların sınırlı olduğu, arazi şartlarının tarıma oldukça zayıf bir tolerans gösterdiği anlaşılmaktadır. İlin işlenen tarım topraklarının % 43'ü tarla olarak kullanılırken % 40'ı da tarıma elverişli topraklar olmasına rağmen kullanılmamaktadır. İlde işlenen tarım arazisinin % 14'ü nadasa bırakılırken meyve, sebze, bağlık olarak kullanılan alanlar ise toprakların ancak % 3'ünü oluşturmaktadır. Nadasa bırakılan araziler ile tarıma elverişli ancak kullanılmayan arazilerin oranı % 54 olup, bu değer diğer (tarla-sebze-meyve ve bağ) arazilerinin % 46 olan oranından % 8 daha fazladır. Bu durum var olan tarım arazisi potansiyelinin de etkin kullanılmadığının önemli bir göstergesidir. İlin iki büyük ovası olan Erzincan ve Tercan ovalarında sulu tarım yapılma oranları barajlar ve Fırat Nehri'nin sağlamış olduğu imkândan

⁴ Tabloda yer alan istatistiksel hesaplamalar Erzincan İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden elde edilen 2019 yılı brifing raporundan derlenmiştir. Raporla, tarım alanları kategorisi içerisinde tarıma elverişli kullanılmayan alanlar da dahil edilmiş, bundan dolayı bu tablo hazırlanırken genel dağılımdaki dengeyi bozmamak adına herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

dolayı yüksektir (Fotoğraf 2). Buna karşılık ovalık alanlar dışında arazi şartları (yükselti-engebe), yağış koşulları ve sulama durumunun iyi olmamasından kaynaklı olarak kuru tarım egemendir.

Fotoğraf 2. Erzincan Ovası'nda yer alan tarım alanları oldukça geniş bir yayılışa sahiptir. Karasu Nehri'nin ve barajların sağlamış olduğu sulama imkânlarından dolayı büyük bir kısmında sulu tarım yapılmaktadır.

İl arazisinin büyük bir kısmını ikinci sırada % 21'lik dilimle ormanlık-fundalık alanlar meydana getirmektedir. Doğu Anadolu orman kuşağı içinde kalan il arazisi üzerinde tam anlamıyla bir orman örtüsünden söz edilememektedir. Bahsedilen orman formu bodur ve baltalık meşe ağaçlarında oluşan alanlardır. İl arazisi üzerinde % 25' oranında diğer araziler vardır. Bunlar çıplak kayalık ve moloz gibi tarım dışı araziler ve yerleşme birimlerini teşkil etmektedir (Tablo 1).

Erzincan ilinde işlenen tarım alanlarının kullanım şekline göre % 43'lük bir oranla tarla tarımının hâkim olduğu görülmektedir. Bunu meyve-bağ (%1,7), sebze üretimi yapılan araziler (%1,4) takip eder. Tarla bitkileri üretim dallarına göre en çok ekimi yapılan ürünler buğday, arpa, çavdar, kuru fasulye, şeker pancarı ve yem bitkileri (yonca*, korunga**, fiğ***)'dir. İlde tarla ürünlerinde ekiliş alanlarına göre ilk üç sırayı tahıl grubundan buğday ve arpa, yem bitkilerinden yonca oluşturmaktadır. Bunları endüstriyel amaçlı bitkisel üretimi yapılan şekerpancarı takip etmektedir. Meyve-bağ arazilerinde ise en fazla üretimi yapılan elma, üzüm ve kayısıdır (Tablo 2).

Tablo 2: Erzincan ilinde üretimi yapılan tarım ürünlerinin üretim alanları ve miktarları (2019).

İl Geneli	2019 Yılı Toplam Ekiliş (da)	2019 Yılı Toplam Üretim (ton)
Buğday	311.639	74.381
Arpa	265.833	65.131
Yonca	108.390	210.723
Şekerpancarı	40.400	158.000
Elma	9.686	14.716
Üzüm	9.503	5.064
Kayısı	4.380	4.178

Kaynak: Erzincan İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2020 Brifing: 10

Bulgular

CORINE arazi örtüsü/kullanımı veri tabanının oluşturulması, belirli kriterler doğrultusunda Landsat TM uydu görüntülerinin bilgisayar destekli yorumlanmasına ve yardımcı verilerin (topografya haritaları, hava fotoğrafları, saha çalışmaları) eşzamanlı kullanımına dayanmaktadır. Bu sistemde arazi yüzey birimleri bitki örtüsü tipine, kullanım türüne (yerleşim alanları, kentsel, endüstriyel, ulaşım alanları) veya sulak alan ve su kütlelerine göre sınıflandırılmıştır. CORINE standart arazi örtüsü/kullanımı sınıflandırması üç seviyeli bir hiyerarşik yapı içerisinde 5 ana grup ve 44 alt arazi örtüsü/kullanım sınıfından oluşmaktadır. Sınıflandırmada 1. seviyede 5, ikinci seviyede 15 ve 3. seviyede her türlü arazi örtüsünü kapsayan 44 farklı sınıf tanımlanmıştır ve bu 3 seviyeli 44 sınıf adlandırması tüm ülkeler için aynıdır. En küçük haritalama birimi 25 hektar ve standart haritalama ölçeği 1: 100.000'dir (Steenmans ve Bergström, 1998: 38). Ancak ülkeler kendi ihtiyaçları doğrultusunda 4. seviyede yeni alt sınıflar ekleyebilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye için de 4. Seviyede 12 adet alt sınıf tanımlanmıştır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). CORINE sınıflandırma sistemine göre oluşturulan arazi örtüsü/kullanımı verilerinden yola çıkarak Erzincan ili sınırları içerisinde toplamda 2000 yılına ait 25, 2018 yılına ait 27 üçüncü düzeyde arazi örtüsü/ kullanım sınıfı yapılan analizlerle tespit edilmiştir. İl sınırları içerisinde 4. düzey sınıfta arazi örtüsü/kullanımı bulunmamaktadır (Tablo 4).

Erzincan'da CORINE veri tabanından elde edilen arazi örtüsü/kullanımı alan verisine göre ana gruplar (yapay yüzeyler, tarım alanları, ormanlık ve yarı doğal alanlar, sulak alanlar, su kütleleri) içerisinde yani 1. düzeyde hem 2000 hem de 2018 yılları arasında en fazla yer kaplayan arazi örtüsü/kullanımı kategorisini ormanlık ve yarı doğal alanlar oluşturmaktadır. 2000 yılı içerisinde ormanlık ve yarı doğal alanlar % 59,5'lik bir oran ile ilk sırada yer alırken bunu % 39,2'lik oranla tarım alanları, % 0,7'lik oranla yapay yüzeyler, % 0,5'lik oran ile de sulak alanlar ve su kütleleri takip etmektedir. İki dönem (2000-2018) arasında geçen 18 yıllık süreçte ana gruplarda oransal ve alansal artış-azalışlar görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: 1. Düzey arazi örtüsü/kullanımı sınıfları ve 2000-2018 yılları arasındaki alansal dağılımları.

Ana Gruplar	2000		2018	
	Km ²	%	Km ²	%
Yapay Yüzeyler	88,7	0,7	98	0,8
Tarım Alanları	4570	39,2	5022	43,1
Ormanlık ve Yarı Doğal Alanlar	6938,5	59,5	6455,5	55,4
Sulak Alanlar	3,5	0,03	20,5	0,1
Su Kütleleri	64,8	0,5	69,3	0,6
Toplam	11.666	100	11.666	100

Kaynak: CORINE veri tabanı arazi örtüsü/kullanımı alan verilerinden elde edilmiştir.

İl arazisi üzerinde geniş yer kaplayan ormanlık ve yarı doğal alanlar 2018 yılında yine en yaygın arazi örtüsü/kullanım sınıfını meydana getirmekle birlikte bu grupta yer alan sınıflarda alansal bir azalma yaşanmıştır. Bu ana grupta yer alan arazi örtüsü/kullanım alanlarında Türkiye genelinde de son yıllarda azalma olduğu kaydedilmektedir. Dikmen ve Gül (2015)' ün yapmış olduğu çalışmada Türkiye'de ormanlık ve yarı doğal alanların giderek azaldığı, yapay yüzeylerin de hızla arttığı ifade edilmiştir. Buna karşılık diğer tüm gruplarda 2018 yılında alansal olarak artış yaşanmakla beraber il arazisi içerisinde kapladıkları alan bakımından 2000 yılındaki sıralama değişmemiştir (Tablo 3). Ayrıca CORINE sisteminde ormanlık ve yarı doğal alanlar olarak adlandırılan alanların il arazisi içerisinde en yaygın arazi örtüsü/kullanım kategorisini meydana getirmiş olması ilde tam anlamıyla ormanlık alanların olduğu anlamına gelmemekte ve esas itibarıyla burada baskın sınıfların yarı doğal alanlar olduğu anlaşılmaktadır.

Erzincan ilinde tüm düzeylere göre en yaygın arazi örtüsü/kullanımı sınıfını 3.3.3 sınıflama kodu ile ormanlık ve yarı doğal arazi kategorisi içerisinde yer alan seyrek bitki örtüsüne sahip alanlar meydana getirmektedir. İl arazisi üzerinde Erzincan-Tercan ovaları, Munzur Dağları'nın yüksek kesimleri ve Refahiye ilçesi çevresi dışında hemen her yerde görülen bu alanlarda (Harita 2 ve 3) son yıllarda alansal olarak artış olmuştur. Çalışma alanında bu sınıfta yer alan araziler 2000 yılında 2710.5 km² alana ve % 23,2'lik bir oransal değere sahiptir. Seyrek bitki örtüsüne sahip alanlar 2018 yılına gelindiğinde 739,9 km²'lik bir artış göstererek 3450.4 km²'ye ve % 29,5'lik oransal değere ulaşmıştır (Tablo 4). Bu sınıf araziler; bitki örtüsü oranının % 10-50 arasında olduğu, erozyon ve geç kar erimesi nedeniyle yüksek irtifada dağınık, odunsu ve yarı odunsu step bitki örtüsüne ve verimsiz topraklara sahip alanlardır (ETC/LC, 1995: 144; URL 2). Karasal iklimin etkisi altında olan çalışma alanı yıllık ortalama 370,8 mm yağış almakta, yazlar kurak ve sıcak geçmektedir (Kaya, 2011: 35–36). İklimsel karakterin ve içerisinde yer aldığı fitocoğrafik (İran-Turan) bölgenin bir yansıması olarak, il arazisinde 2200 m'ye kadar step vejetasyonu yaygın olup, bunun yanında dağ bozkırları ve çayırları da geniş yer kaplamaktadır (Özyiğit, 2017: 12). İnsan etkinliğinin yoğun olarak hissedildiği sahalara ise antropojen step sahası karakteri kazanmıştır. Bundandır ki 2200 m'den daha yüksek dağlık alanların dışında kalan tüm orman örtüsünden yoksun alanlar doğal orman örtüsünün tahribi sonucunda ortaya çıkan seyrek ot örtüsüyle kaplıdır (Erzincan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 70). Bu arazilerde görülen artış son yıllarda artan antropojenik etkiyle ormanlık arazilerin azalması ve step sahalalarının genişlemesi şeklindedir. Seyrek bitki örtüsüyle kaplı alanlarda 18 yıllık süreçte görülen 739,9 km²'lik artış, çalışma alanında zaten çok sınırlı olan orman alanlarındaki tahribatın boyutunu göstermesi bakımından da manidardır. Tahribat dışında seyrek bitki örtüsüyle kaplı alanlarda bu denli değişime/artışa neden olabilecek unsurlar çok belirgin değildir.

Arazi yüzeyinin en az % 90'ının kayalıklarla kaplı olduğu, doğal seyrek bitki örtüsüne sahip olan veya hiç bitki örtüsüne sahip olmayan, kalkerli alanlar da dahil olmak üzere aktif erozyon, kaya çığları ve heyelanların görüldüğü yerler olarak tanımlanan (EEA-ETC/LC 1995: 145; URL 2) çıplak kayalık alanlar, alt sınıflar içerisinde 2000 yılında arazi örtüsü/kullanımı bakımından ikinci sırada yer almaktadır. 3.3.2 sınıflama kodu ile 2000 yılında 2332.9 km² genişlikte alanı ve % 19,9'luk oranı ile ikinci sırada yer alan bu alanlar 2018 yılına gelindiğinde yaklaşık iki kat (1.5) bir azalma göstererek 1485.8 km²'lik bir alana ve % 12,7'lik bir oransal değere sahip olmuştur (Tablo 4). İli güneyden çevreleyen Munzur Dağları'nın 3000 m'ye varan zirve kesimleri ile Erzincan Ovası'na bakan kuzey yamaçlarında, kuzeyde yer alan Esence Dağları'nın zirveleri ile Erzincan Ovası'na bakan güney yamaçlarında, Çardaklı Boğazı'nda, Karadağ ve Köhne dağlarının zirve kesimlerinde, batıda Erzincan-Kemaliye arasında uzanan Karasu oluğunun eğimli yamaçları boyunca ve İliç'in kuzeyindeki Çilesiz yerleşmesi civarında çıplak kayalık alanlar yaygın olarak görülmektedir. (Harita 2 ve 3). İl arazisinde bu sınıflamaya tabi alanlar esas itibarıyla dağlık alanlar üzerindeki vadilerin dik yamaçlarında ve oluklarda aktif erozyon-heyelanlarla ana kayanın ortaya çıktığı alanlara karşılık gelir. Belirtilen bu alanlar yamaç eğiminin çok fazla, ana metaryalin ayrışmaya ve taşınmaya uygun olduğu yerlerdir.

Erzincan Ovası'nı kuzeyden sınırlayan Esence Dağları'nın ovaya bakan güney yamaçları erozyon olayının il arazisi üzerinde en şiddetli olduğu yerdir. İlin güneyinde yer alan Munzur Dağları'nın ana jeolojik yapısını kalker, Esence Dağları'nın ana jeolojik yapısını ise yeşil kayalar (serpantinler) meydana getirmektedir. Esence Dağları'nın Erzincan Ovası'na bakan yamaçlarında bazik karakterde olan ana metaryal yüzeye çıkmıştır. Burada yamaç eğiminin fazla olması, bitki örtüsünün zayıf olması, serpantinlerin ise bünyeleri itibarıyla (su aldığı anda şişer, kurduğunda çatlar ve ayrışır) çok çabuk ve kolaylıkla parçalanabilmesi erozyon ve heyelan olaylarının aktif olmasına neden olmuştur (Mortan, 1991: 39; Akkan, 1964: 35). Bu doğrultuda erozyon kontrolü amacıyla Erzincan Toprak Muhafaza ve Mera Islahı Tatbikat Grubu Müdürlüğü'nce, kuzey yamaçlarda Fırat Sağ Sahil Erozyon Kontrolü Çalışmaları kapsamında 4.868 ha., Vosgirt (Işıkpınar) Deresi havzasında 294 ha., Vank (Küçük Çakırman) Deresi havzasında 665 ha. erozyon kontrolü çalışması gerçekleştirilmiş olup, bu alanlar nispeten ağaçlandırılmıştır. Işıkpınar köyünün kuzeyinde Vosgirt Deresi'nin her iki yanında, Üzümlü ilçe merkezinin batısındaki yamaçlarda ve Günebakan-Büyük Çakırman köyleri arasındaki tepelik alanda, özellikle erozyon

kontrolü amacıyla ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır (Hayli, 2002a: 18). Son yıllarda doğal çayır alanlarının genişlemesine paralel olarak 2018 yılında çıplak kayalık araziler 3. sıraya yükselmiştir.

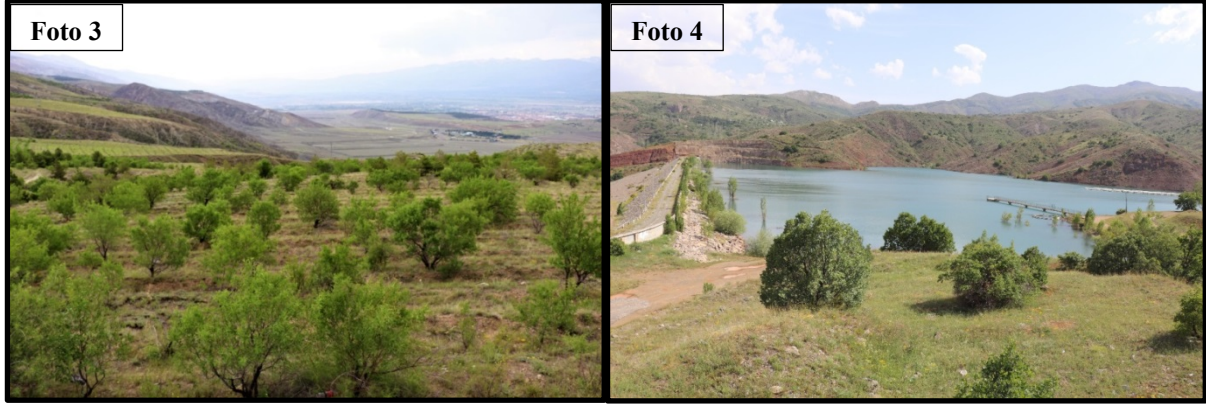
Çalı ve/veya otsu bitki toplulukları kategorisi içerisinde yer alan ve CORINE veri tabanında 3.2.1 sınıflama kodu ile tanımlanan doğal çayırliklar, 2000 yılında 1994.9 km²'lik alanı ve % 17'lik oransal değeri ile il arazisi içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır. Bu alanlarda iki dönem (200-2018) arasında 636.7 km²'lik bir artış yaşanmıştır (Tablo 4). Doğal çayırliklarda 2018 yılında görülen 2631.6 km²'lik alansal değere ve % 22,5'lik orana ulaşan artışa bağlı olarak 2000 yılında ikinci sırada yer alan çıplak kayalık alanların yerini 2018 yılı içerisinde doğal çayırlar almıştır. İnsan müdahalesinin sınırlı olduğu bu araziler engebeli, dağınık ve düz olmayan arazi yapısına sahip yerlerde arazi yüzeyinin en az % 50'sinin otsu bir bitki örtüsü ile kaplı olduğu ve kayalık alanlar, dikenli yabancı çalılar, çalılık ve fundalıklar şeklindeki örtüleri de içerisinde alan düşük ot verimine sahip otlaklardır (ETC/LC, 1994: 24)⁵. Ayrıca uzun süre terk edilmiş tarım arazilerinde doğal süksesyon / kolonizasyon süreci ile oluşan doğal çayırlar ve 120 günden az olmak şartıyla Haziran-Eylül aylarında arazide hayvanların otladığı doğal çayırliklar da bu sahalara dâhil edilmektedir (ETC/LC, 1995: 137; URL 2). İl arazisi üzerinde doğal çayırliklar Erzincan-Tercan ovaları, Munzur Dağları'nın yüksek kesimleri hariç parça parça dağınık olarak görülmektedir ve genellikle Refahiye-İliç, Üzümlü-Kargın-Çayırli-Otlukbeli aksında yoğunluk arz etmektedir (Harita 2,3). Bu arazilerde bu denli yüksek (636.7 km²) bir artışın görülmesinin nedeni otlaklar üzerinde insan müdahalesinin kısmen sınırlı olması ve ilde hayvancılık faaliyetleri için otlaklardan yararlanmanın kontrol altına alınmasıdır. Bunun yanında Refahiye platosu üzerinde ormanlık alanların iç kısımlarında ve çevresinde doğal çayırlik alanların yoğunluk kazandığı görülmektedir (Harita 2 ve 3). Bu durum orman köylülerinin ormanlık alanlara yaptığı baskıların bir sonucu olarak ortaya çıkmış, ormanlık alanların bir kısmı doğal çayırlik haline gelmiştir. Bu ve benzer durumlar il arazisi üzerinde doğal çayırlikların artmasına neden olmuştur.

Kesintili orman-çalılık alanlar olarak ifade edilen arazi örtüsü/kullanım sınıfı, serpiştirilmiş ağaçların arasında çalılık ya da otsu bitkilerin bulunduğu alanlar olup, bu alanlar ağaçlık alanların bozulduğu ya da yeni ormanlaştırılan alanlara karşılık gelmektedir (Güre, 2009: 61; Koca ve diğ., 2009: 76). Aynı zamanda bitki değişim alanları olarak ifade edilen bu alanlar belirli periyodlarla ağaç kesiminin yapıldığı koru veya baltalık arazilerin tekrar ağaçlandırılmış olduğu sahalara değerlendirilmiştir (Sarı ve Özşahin, 2016: 21). 3.2.4 sınıflama kodu ile genişlik bakımından dördüncü sırada yer alan kesintili orman-çalılık alanlar aradan geçen 18 yıllık süre içerisinde alansal daralma yaşamıştır. Çalışma alanının 2000 yılında 1370.5 km² ile % 11,7'sine karşılık gelen bu alanlar 2018 yılı dahilinde 269.4 km² azalmış ve % 9,4'gerilemiştir (Tablo 4). İlde bu arazi örtüsü/kullanım alanları yaygın olarak Refahiye'den başlayıp güneyde Kemah-İliç-Kemaliye arasında uzanan Karasu Vadisi'ne kadar olan alanda geniş yer kaplayan Refahiye platosu (Karadeniz ve Altınbilek, 2018: 289) üzerinde, Esence Dağları'nın güneydoğu ucunda ve Tercan Ovası'nın güneyindeki ve doğusundaki dağlık alanlarda görülmektedir (Harita 2 ve 3; Fotoğraf: 3). Çalışma alanı içerisinde bu sınıf araziler genel olarak doğal çayırlik alanlar ile çoğu yerde sınır oluşturmaktadır. Ağaçlık alanların bulunduğu kesimlerde ise doğal çayırliklarla ağaçlık alanlar arasında bir geçiş niteliğinde bulunmaktadır.

Sürekli sulanan alanlar, kalıcı bir sulama alt yapısına (sulama kanalı, drenaj ağı, sulama havuzu) sahip, sürekli veya periyodik olarak sulanan arazilerdir. Bu alanlarda çoğu ürünün herhangi bir yapay su kaynağı olmadan ekimi yapılamaz. Ayrıca ara sıra sulanan ürünler bu sınıf içerisinde dahil edilmez (ETC/LC, 1995: 118; Güre, 2009: 57; Koca ve diğ., 2009: 75). CORINE veri tabanında 2.1.2 sınıflama kodu ile tanımlanmış bu alanlarda iki dönem arasında geçen 18 yıllık süreç içerisinde 66.8 km²'lik bir artış yaşanmıştır. Çalışma alanının 2000 yılında 590 km² ile % 5'ine karşılık gelen bu alanlar 2018 yılında 656.8km²'ye ve % 5,6'lık bir oransal değere ulaşmıştır (Tablo 4). İl arazisi içerisinde çeşitli türden sebzelerin yetiştirildiği ve 1. Sınıf araziler olarak değerlendirilen bu

⁵ Doğal çayırlik alanlar, taban meraları ile karıştırılmamalıdır. Bu sınıfta yer alan araziler yerleşim birimlerinden uzak, insan müdahalesinin nispeten sınırlı olduğu, yüksek dağlık sahalarda yayılım gösteren otlak alanlardır.

sınıflamaya tabi arazilerdeki artışın sebebi şüphesiz sulamada kullanılmaya başlanan baraj, regülatör ve göletlerdir (Fotoğraf 4). İlde faal olarak kullanılan sulama tesisleri (baraj, regülatör, pompaj) sulanabilir özellikteki arazilerin artmasını sağlamıştır. İlde bu sulama tesisleri ile cazibe, pompaj ve borulu sulama yapılmaktadır (Erzincan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 23–26). Sürekli sulanan tarım arazileri yoğun olarak Karasu Nehri'nin içinden geçtiği Erzincan ve Tercan ovalarında bulunmaktadır (Harita 2 ve 3). Bunun yanında bu arazilere il genelinde akarsu boylarında ve kısmi sulanma imkanı olan düz vadi tabanlarında rastlanılmaktadır. Sulanan arazilerin yarısından fazlası (% 68) Erzincan ve Tercan ovalarını kat eden Karasu Nehri, Erzincan Ovası'nın batısındaki Göyne Deresi üzerinde kurulan Erzincan Barajı ve Tuzla Çayı üzerinden kurulu olan Tercan Barajı ile sulanmaktadır (Karartı ve diğ., 2010: 140)

Fotoğraf 3. Erzincan Ovası'nın kuzeyinde yer alan Kırklar Tepesi'nin yukarı kesimlerinde çalı türlerinin (Badem, Meşe, Kuşburnu, Ardıç) oluşturduğu topluluklar parça parça yayılış göstermektedir (10.06.2020). **Fotoğraf 4.** Erzincan Ovası'nda yer alan tarım alanlarının büyük bir kısmı Göyne Deresi üzerinde kurulu olan Erzincan Barajı'nda toplanan su ile sulanmaktadır.

Sulanmayan ekilebilir alanlar, dönem dönem sürülüp ekimi yapılan arazilerdir. Tahıllar, baklagiller, yem bitkileri ve kök bitkilerinin yetiştirildiği alanlar ile nadas alanları bu sınıf içerisinde. Bunun yanında çiçekler, ağaçlık alanlar (açık ya da sera durumundaki fidanlık ve sebze ekim alanları, market bahçeciliği), aromatik-tıbbi bitkiler ve mutfak ürünleri de bu sınıfta yer alır (Koca ve diğ., 2009: 75; Güre, 2009: 56; ETC/LC, 1994: 23). Sürülü alanlar, rotasyon altındaki hayvan yemi yetiştirilen geçici ve yapay otlaklar sulanmayan ekilebilir alan sınıfına dahil edilmekle birlikte kalıcı mera alanları bu sınıfta yer almaz (ETC/LC, 1995: 117; Koca ve diğ., 2009: 75). 2.1.1 sınıflama kodu ile tanımlanmış bu arazilerde iki dönem arasında (2010-2018) önemli bir azalma meydana gelmiştir. Nitekim 2000 yılında 563.8 km²'lik bir alan ve % 4,8 'lik bir oran gösteren sulanmayan ekilebilir araziler aradan geçen 18 yıl içerisinde 117.8 km²'lik bir azalma göstererek 446 km²'lik bir alanda % 3,8'lik bir gerileme göstermiştir (Tablo 4). Bu gerileme zaten kısıtlı tarımsal üretim alanına sahip olan ilde baraj ve göletlerin işletime alınmasıyla sulanabilir arazi vasfındaki arazilerin oranında yaşanan artıştan ileri gelmektedir. Tablo 4'te hem su kütlelerinde (2.2 km²) hem de sulanabilir arazilerde (66.8 km²) belirgin bir artış olduğu görülmektedir. Ancak bunun yanında en önemli diğer etken ise ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan ilde göç, gelir azlığı, tarım ürünlerinden alınan verim düşüklüğü, tarım arazilerinin miras yolu ile parçalanarak küçülmesi gibi pek çok nedenden dolayı tarım arazilerinin terk edilmesi ve arazilerin kullanım dışı bırakılmasıdır (Şengezer, 2005: 5/3). Çalışma alanı içerisinde esasen kuru tarım yapılan alanlara karşılık gelen bu sınıf arazilere; Tercan ilçesi sınırları içerisinde Büklümdere, Mercan, Aktaş, İlisu yerleşmeleri civarında geniş bir hat şeklinde, Çayırılı ilçesi sınırları içerisinde kalan Çaykent, Eşmepınar, Yürekli civarında ve Refahiye Çayı'nın kuzeyinde kalan alanlarda yoğun olarak rastlanmaktadır (Harita 2 ve 3).

Karışık tarım alanları, küçük parsellerden oluşmuş olan çeşitli yıllık ürünlerin, meraların ve sürekli ürünlerin yan yana bulunduğu arazileri oluşturmaktadır. Bahsedilen bu farklı üretim desenine sahip üç kategoriden hiç biri tek bir arazi birimi üzerinde 25 ha'dan fazla tanımlanabilir bir yüzey alanını kapsamamaktadır (ETC/LC,

1995: 128; Güre, 2009: 58–59; Koca ve diğ., 2009: 76). Kırsal veya kentsel yerleşim birimlerinin yakınında bulunan, meyve-sebze yetiştirmek için kullanılan dağınık evlere ve bahçe kulübelerine sahip tarımsal alanlar ile hobi bahçeleri (şehir bahçeleri) bu sınıf içerisinde yer alırken market bahçeciliği ve fidan yetiştiriciliği bu gruba dahil edilmez (Bossard ve diğ., 2000: 61). Çalışma alanında 2.4.2 sınıflama koduna tabi bu arazilerde 18 yıllık süreç içerisinde azalma olmuştur. Karışık tarım alanları, 2000 yılında 338.4 km²'lik bir alan ve % 2,9'luk bir orana sahipken -57.62'lik bir azalma ile 2018 yılında 280.8 km²'lik alan ve % 2,4'lük bir orana gerilemiştir (Tablo 4). Bu arazi örtüsü/kullanım alanları Erzincan Ovası'nı kuşatan dağların etek kısımlarında, Tercan Ovası'nın doğusunda, Refahiye platosu içerisinde alçak vadi yamaçlarında, bazı akarsu ve yan kollarının etrafında yaygın olarak görülmektedir (Harita 2 ve 3). Kırsal ve/veya şehrsel alanların yakınında bulunan bu alanlar yapılaşma tehdidi altında bulunmaktadır. Öyle ki merkez ilçeye bağlı beldelerin çoğunluğu, yakınlıkları ve yerleşik alanlarının bütünleşmişliği ile il merkezinin mahalleleri görünümündedir. Bu beldelerin ortak noktaları, il merkezinin parçası olmaları, merkezi desantralle etmeleri, gelişme potansiyeline sahip olmaları ve bu gelişmenin, ilçenin en verimli ve sulak tarım alanlarını tehdit etmesidir (Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı, 2019: 138).

Mera alanları, bir rotasyon sistemi içerisinde olmayan, temelde hayvan otlatmak amacıyla kullanılan ve yılın belli dönemlerinde su baskınına uğrayan yoğun ot örtüsünden oluşan alanlardır (ETC/LC, 1995: 125). 2.3.1 sınıflama kodu sahip bu alanlar il arazisi üzerinde esasen taban meralarına, yeraltı su seviyesinin yüksek olduğu akarsu yakınındaki çayırıklara karşılık gelmekte olup, daimi yerleşim birimleri ve ekili alanlara yakındır. Çiftlik yapısına sahip otlak olarak değerlendirilen mera alanlarında kısmi tarımsal faaliyetlere rastlanmakla birlikte bu sahalardan kimi zaman hayvan yemi (saman vs.) temin edilmektedir (Bossard ve diğ., 2000: 57). 2.3.1 sınıflama koduna sahip olan mera arazilerinde son yıllarda bir azalma meydana gelmiştir. Mera arazileri, 2000 yılında 3030.3 km²'lik bir alana ve % 2.6'lık bir orana sahipken 2018 yılına gelindiğinde 93.3 km²'lik bir azalma ile 210 km²'lik bir alansal değer ve 1.8'lik oransal değere gerilemiştir (Tablo 4). Türkiye'de hayvancılığın en önemli sorunlarının başında kaliteli kaba yem açığı gelmektedir (Alçıçek ve diğ., 2010: 9; Harmanşah, 2018: 12). Hayvansal üretimin kaba yem ihtiyacı ise belli başlı üç ana kaynaktan temin edilmektedir. Bu kaynaklar tarla bitkileri içerisinde yetiştirilen yem bitkileri, bitkisel üretim artıkları ve çayır-mera alanlarıdır (Çaçan ve Yüksel, 2016: 525). Fakat çayır-mera arazilerinin işlenebilir arazi haline getirilmesi, herhangi bir amenajman kuralına uyulmaması, kontrolsüz, erken ve aşırı otlatma yapılması bu alanların potansiyelinin ve ot kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (Karadağ ve diğ., 2016: 207; Balabanlı ve diğ., 2005: 32; Kara ve diğ., 2009: 10). Erzincan yöresinin ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma, tarımsal ekonomi büyük ölçüde hayvancılığa, hayvancılık faaliyetleri ise çayır ve meralara dayalıdır (Dolun ve Önen, 2017: 15; İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2011: 66). Bu doğrultuda il arazisinde yer alan ve hayvancılık sektörünün önemli bir girdisi olan kaba yemin tedarik edildiği mera alanlarından uzun yıllar kontrolsüz bir şekilde yararlanılması, makineleşmenin etkisi ve aşırı otlatma bu alanların gerilemesine neden olmuştur (Tablo 4). Son yıllarda Erzincan İl Tarım ve Orman Müdürlüğü düşük kalitedeki verimsiz, tahrip olmuş ve özgün bitki örtülerini yitiren meraları eski haline kavuşturabilmek için ıslah çalışmalarına başlamakla beraber il meralarında tespit, tahdit ve tahsis çalışmaları da devam etmektedir (Erzincan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 71). Bu sınıf araziler Erzincan-Tercan ova tabanlarında ve bu ovalar içerisindeki akarsu boylarında, Refahiye ilçe yerleşmesinin civarında yoğun olarak görülmektedir (Harita 2 ve 3).

Geniş yapraklı orman alanları, bitki örtüsü formu açısından çalı ve çalı türleri de dahil olmak üzere esas itibariyle geniş yapraklı ağaçların baskın olduğu sahalardır (ETC/LC, 1994: 24). Çalışma alanında bulunan ormanlık alanlar içerisinde en geniş alana sahip orman formu genellikle meşe türlerinin oluşturduğu geniş yapraklı ormanlar olmakla birlikte en fazla alansal daralmanın da bu alanlarda olduğu görülmektedir (Fotoğraf 5; A). Bu ormanlar, 2000 yılında 230 km²'lik bir alana sahipken 2018 yılına gelindiğinde 75.9 km² azalarak 154.1 km²'ye gerilemişlerdir (Tablo 4).

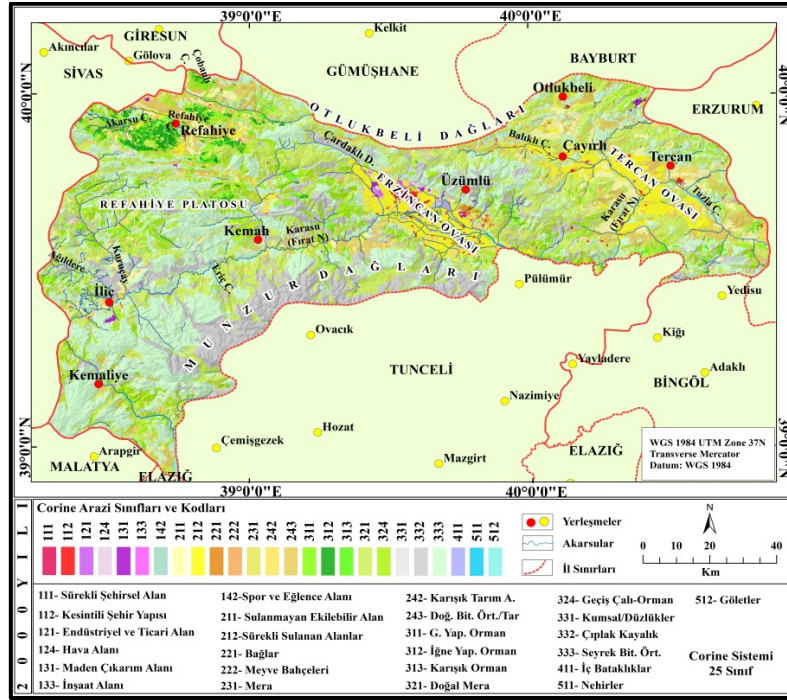
Tablo 4: Erzincan ilinde CORINE sistemine göre tespit edilen 2000-2018 yılları arasındaki arazi örtüsü/kullanım sınıfları ve alan-oran dağılımları.

CORINE Arazi Sınıfları ve Kodları				Yıllar				
1.Düzye	2. Düzey	3.Düzey	Kod	2000		2018		Fark
				Km ²	%	Km ²	%	Km ²
1. Yapay Yüzeyler	1.1. Yerleşim Alanları	1.1.1. Devamlı Şehir Yapısı	111	0.3	0.002	3.7	0.03	+ 3.4
		1.1.2. Devamlı Olmayan Şehir Yapısı	112	58.2	0.4	44.1	0.3	- 14.1
	1.2. Endüstriyel, Ticari ve Taşıma Birimleri	1.2.1. Endüstriyel ve Ticari Birimler	121	12	0.1	16.1	0.1	+ 4.1
		1.2.2. Kara ve Demiryolları İle İlgili Alanlar	122	-	-	1.8	0.01	+ 1.8
		1.2.4. Hava Alanları	124	4.3	0.03	4.5	0.03	+ 0.2
	1.3. Maden, Boşaltım ve İnşaat Alanları	1.3.1. Maden Ocakları	131	9.6	0.08	24.7	0.2	+ 15.1
		1.3.3. İnşaat Alanları	133	3.8	0.03	2.7	0.02	- 1.1
	1.4. Tarım Dışı Yapay Yeşil Alanlar	1.4.1. Yeşil Yerleşim Alanları (Park, Bahçe)	141	-	-	0.2	0.002	+ 0.2
1.4.2. Spor ve Dinlenme Alanlar		142	0,5	0.004	0.2	0.002	- 0.3	
2. Tarım Alanları	2.1. Tarıma Uygun Sahalar	2.1.1. Sulanmayan Ekilebilir Alanlar	211	563.8	4.8	446	3.8	-117.8
		2.1.2. Sürekli Sulanan Alanlar	212	590	5	656.8	5.6	+ 66.8
	2.2. Sürekli Ürünler	2.2.1. Bağlar	221	16.2	0.1	13.1	0.1	- 3.1
		2.2.2. Meyve Bahçeleri	222	1.1	0.009	1.1	0.009	0.0003
	2.3. Meralar	2.3.1. Meralar	231	303.3	2.6	210	1.8	- 93.3
	2.4. Heterojen Tarım Alanlar	2.4.2. Karışık Tarım Alanları	242	338.4	2.9	280.8	2.4	- 57.6
2.4.3. Doğal Bitki Örtüsü ile Beraber Bulunan Tarımsal Alanlar		243	762.3	6.5	782.8	6.7	+ 20.5	
3. Ormanlık ve Yarı Doğal Alanlar	3.1. Ormanlar	3.1.1. Geniş Yapraklı	311	230	1.9	154.1	1.3	- 75.9
		3.1.2. İğne Yapraklı	312	158.7	1.3	149.4	1.2	- 9.3
		3.1.3. Karışık Ormanlar	313	81.1	0.6	71.3	0.6	- 9.8
	3.2. Çalı ve/veya Otsu Bitkiler	3.2.1. Doğal Çayırlar	321	1994.9	17	2631.6	22.5	+636.7
		3.2.4. Kesintili Ormanlık-Çalılık	324	1370.5	11.7	1101.1	9.4	-269.4
	3.3. Bitki Olmayan veya Az Bitkili Açık Alanlar	3.3.1. Kumsal ve Kum Düzlikleri, Sahiller	331	54.8	0.4	43.4	0.3	- 11.4
3.3.2. Çıplak Kayalıklar		332	2332.9	19.9	1485.8	12.7	-847.1	
3.3.3. Seyrek Bitkili Örtüsü ile Kaplı Alanlar		333	2710.5	23.2	3450.4	29.5	+739,9	
4. Sulak Alanlar	4.1. Anakarada Sulak Alanlar	4.1.1. İç Bataklıklar	411	3.5	0.03	20.5	0.1	+ 17
5. Su Kütlesi	5.1. Karasal Sular	5.1.1. Su Yolları	511	45.9	0.3	48.2	0.4	+ 2.3
		5.1.2. Su Kütelleri	512	18.9	0.1	21.1	0.1	+ 2.2
5 Sınıf	15 sınıf	44 Sınıf		11666	100	11666	100	3020

Kaynak: European Topic Centre / Land Cover-ETC/LC, 1994: 90. 1. 2. ve 3. Düzey arazi örtüsü sınıfları Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan CORINE arazi örtüsü sınıflandırması sistematığına göre hazırlanmıştır.

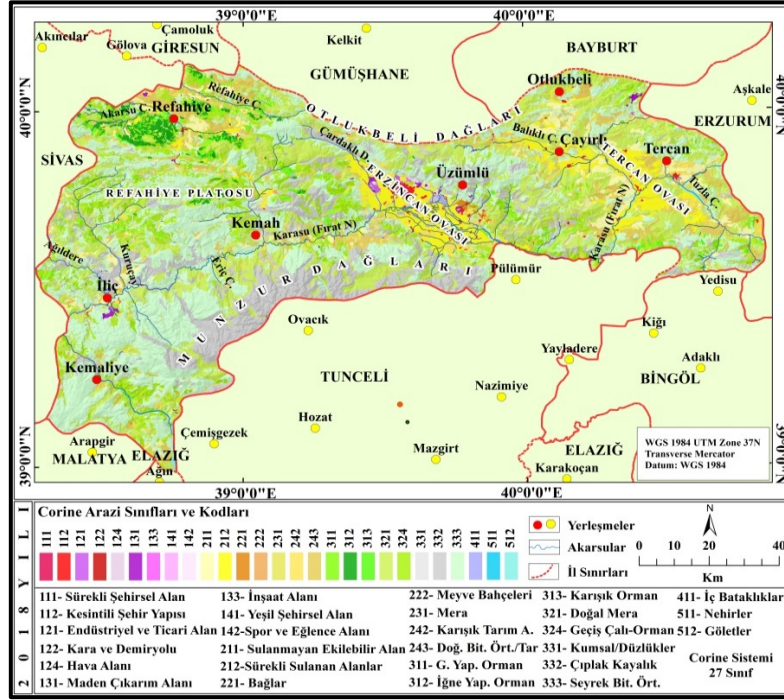
Yukarı Fırat Bölümü'nün kuzeyinde yer alan Erzincan ilinde yıllık yağış ortalamaları (381 mm) orman vejetasyonun gelişmesi için yeterli değerde değildir. Karasal iklimin yaşandığı yörede bu sebeple sınırlı olmakla birlikte geniş yapraklı orman formunu, sıcaklık ihtiyacı fazla ve kuraklığa dayanıklı türlerden meşeler meydana

getirmektedir (Efe ve Sönmez, 2006: 88). Bunun yanında çok sınırlı olmakla birlikte dişbudak (*Fraxinus excelsior*), gürgen (*Carpinus betulus*), akçaağaç (*Acer tataricum*), karaağaç (*Ulmus minor*), yalancı akasya (*Robinia pseudoacacia*), titrek kavak (*Populus tremula*), ahlat (*Pyrus eleagnifolia*) türlerine de rastlanmaktadır (Karartı ve diğ., 2010: 81). Erzincan'ın batısında özellikle Refahiye platosu üzerinde, Esence Dağları'nda, Güllü Dağ civarında meşeliklere ve çalılıklara sıkça rastlanılmaktadır. Bu meşelik alanlarda ise koca pelit (*Quercus pinnatifolia*), saçlı meşe (*Quercus cerris*), sapsız meşe (*Quercus petraea*), lübnan meşesi (*Quercus libani*) egemen türlerdir (Erzincan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019: 69).

Harita 2: Erzincan ilinin 2000 yılına ait CORINE haritası.

İğne yapraklı (ibrelı) ormanlar, bitki formasyonu bakımından genellikle çalı ve fundalıklar da dahil olmak üzere kozalaklı türlerin baskın olduğu alanlardır (ETC/LC, 1995: 134; Koca ve diğ., 2009: 76). 3.1.2 sınıflama koduna sahip iğne yapraklı ormanlık alanlar 2000 yılında 158.7km²'lik bir alana ve % 1,3'lük orana sahip iken 2018 yılında 149.4 km²'ye ve % 1,2'lik orana gerilemiştir (Tablo 4). Düşük sıcaklık koşullarına uymuş, nemli-soğuk iklim şartları altında gelişim gösteren bu ormanlar çalışma alanının iklim karakterine bağlı olarak çok dar bir sahada yayılış göstermektedir. Bu ormanların başlıca klimaks türlerini sarıçam (*Pinus silvestris* P.), katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), boz ardıç (*Juniperus excelsa*) ve adi ardıç (*Juniperus communis*) gibi türler meydana getirmektedir (Karartı ve diğ., 2010: 81). İğne yapraklı ağaçlardan sarıçamlar il orman varlığı içerisinde en fazla dikkat çeken türü oluşturmaktadır. İlde sarıçam ormanları kuzeybatıda Refahiye ilçesi sınırları içerisinde Kurt Tepe-Kızıldağ-Dumanlı Dağ civarında yaygın olup, özellikle kuzeye bakan yamaçlarda görülmektedirler (Fotoğraf 5; B). Nitekim sahada sarıçamların yayılış alanı ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda Dumanlıdağ'ın fiziki coğrafya şartları ile sarıçam ağaçlarının yetişme koşulları arasındaki ilişki incelenmiş ve sözü edilen sahanın sarıçamların yetişmesi için optimum ekolojik şartlara sahip olduğu ortaya konulmuştur (Şengün ve diğ., 2012: 48). İğne yapraklı ormanlar bu alanlar dışında parçalı olup, Esence Dağları'nda, Erzincan Ovası'nın batısındaki tepelik alanlarda, İliç'in kuzeyindeki platoluk alanlarda ve Hakbilir yerleşmesinin kuzeyindeki Gülandağ üzerinde yayılış göstermektedir (Harita 2 ve 3).

Harita 3: Erzurum ilinin 2018 yılına ait CORINE haritası.

Fotoğraf 5. A: Geniş yapraklı ağaçlardan Meşe türleri Erzurum Barajı ile Çatalarmut Köyü yakınlarında geniş yayılış alanına sahiptirler. **B:** Refahiye ilçesi Dumanlı Dağ üzerinde Sarıçamlardan oluşan doğal orman alanı oldukça geniş bir sahaya yayılmış durumdadır.

Karışık ormanlar, çalı türleri, geniş yapraklı ve iğne yapraklı ağaçların bir arada bulunduğu alanlardır. Burada esas olarak ne iğne yapraklı ormanlar baskındır ne de geniş yapraklı ormanlar baskın durumdadır (ETC/LC, 1995: 135). Bu sınıfta yer alan araziler genelde iki grubun (iğne yapraklı ve geniş yapraklı ormanların) geçiş noktalarıdır (Güre, 2009: 60). Karışık ormanlar CORINE veri tabanında 3.1.3 sınıflama kodu ile tanımlanmış olup, alansal olarak ilde en küçük ormanlık birimi oluşturmaktadır. İğne yapraklı ormanlar, 2000 yılında 81.1 km²'lik bir alana sahipken iki dönem arasında (2000-2018) -9.8 km² bir azalma meydana gelmiş ve 2018 yılında toplam alanı 71.3 km²'ye gerilemiştir (Tablo 4). Bu sınıf arazilere ise il arazisi üzerinde iğne ve geniş yapraklı orman arazilerinin bir arada bulunduğu alanlarda rastlanmaktadır (Harita 2 ve 3). Çalışma alanında kapalı ekonomik sistemin bir getirisi olarak yakacak, yiyecek ve yapacak ihtiyacını çevreden karşılama gereksinimi, asırlardan beri devam eden ormanlardan fazla yararlanma, ormanlık alanlardan tarla açma ve orman, otlak alanlarında aşırı hayvan otlatma yani kısacası yanlış arazi kullanımı doğal ortam dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Daha önce VII. sınıf olan ve orman yetişmesine uygun alanlar bu potansiyelini kaybederek, VIII. sınıf arazilere

gerilemiştir (Mortan, 1991: 38). CORINE sistemine göre Erzincan ilinde Tablo 4'te görüleceği üzere üç orman türünün (geniş yapraklı, ibrelî, karışık) 2018 yılı için % 3,1'lik bir oran arz ettiği görülmektedir ki bu çok düşük bir değerdir. Sonuç olarak orman örtüsündeki değişiklikler karbon döngüsünü, hidrolojik döngüyü, biyolojik çeşitliliği etkiler ve arazi kullanım değişikliğinin nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için kritik öneme sahiptir (Channan ve diğ., 2012: 20).

Devamlı şehir yapısı, arazinin büyük bir kısmının binalar, yollar ve yapay yüzeylerle kaplı olduğu alanlardır. Bu sınıfta yer alan arazilerde yapay alanlar toplam yüzey alanının % 80'ini kaplamıştır (Bossard ve diğ., 2000: 28). CORINE veri tabanında 1.1.1 sınıflama kodu ile tanımlanan sürekli şehrsel peyzajda iki dönem arasında (2000-2018) 12 kat (12,3) artış olmuştur. Bu sınıfta yer alan araziler, 2000 yılında 0.3 km²'lik bir alan ve % 0.002 orana sahipken 3.4 km² artış göstererek 2018 yılında 3.7 km²'lik bir alan ve % 0.03'lük bir orana ulaşmıştır (Tablo 4). Devamlı şehir yapısında 2000 yılında çok düşük (0.3) değerlerin görülmesinin temel nedeni şehrin geçmişte yaşadığı depremlerdir. Erzincan ili yakın geçmişte (26 Aralık 1939 ve 13 Mart 1992) kentsel alanı etkileyen iki büyük deprem yaşamış ve bu büyük depremlerle şehir merkezi büyük oranda yıkıma uğramıştır (Haylı, 1995: 23-25; Şengezer, 1993: 404). Erzincan' da depremlerin getirmiş olduğu stres, ilin göç vermesine ve nüfusunun azalmasına neden olmuş, şehrsel gelişim de diğer alanlarda (tarım, sanayi, ulaşım vs.) olduğu gibi tüm çabalara rağmen durma noktasına gelmiştir (Orhan, 2019: 278). Depremlerle birçok kez yıkılan ve yeri değiştirilen Erzincan şehri en son 1992 depreminden sonra tüm alanlarda yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Çuhadaroğlu ve diğ., 1992: 86-87). Bu sürecin getirisi olarak kent neredeyse yeniden inşa edilmiş ve Erzincan şehri kentsel alt yapısı ile daha planlı bir gelişme sergilemiştir (Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı, 2019: 138). Kente yapılan yatırımlar ekonomik, sosyal, kültürel anlamda şehrin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Göç ve nüfus göstergeleri pozitif değerler göstermeye başlamıştır (Orhan, 2019: 284-285). Sonuç olarak bu durum şehirleşme sürecini hızlandırmış ve devamlı şehir statüsündeki alanlarda artış yaşanmıştır. Bu sınıf araziler 2018'de Erzincan şehrinin bulunduğu alana karşılık gelmektedir (Harita 2 ve 3).

Arazinin bir kısmının ulaşırma ağları ve yapılarla kaplı olduğu devamlı olmayan (kesintili) şehir yapısı sınıfı; binaların, yolların, yapay mekanların kesintili fakat belirgin bir yüzeye sahip vejetasyon ve çıplak toprak yüzeyleri ile birlikte bulunduğu alanlardır (Bossard ve diğ., 2000: 29). Devamlı olmayan şehir yapısı içerisinde parkların, bahçelerin, ekili alanların bulunmasıyla sürekli şehir yapısından ayrılmaktadır (Koca ve diğ., 2009: 74). Aynı zamanda kesintili şehir yapısı, şehrin merkezinin yakınında ve kırsal alanda bulunan yerleşim alanlarını da kapsamaktadır (ETC/LC, 1995: 102). Çalışma alanında bu sınıf arazilerde 2000 (58.2 km²) ve 2018 (44.1 Km²) yılları arasında-14.1 km²'lik bir alansal daralma yaşanmıştır (Tablo 4). Aradan geçen 18 yıllık süreç içerisinde bu alanlarda meydana gelen azalmanın temel nedeni ise devamlı şehir yapısında görülen büyümedir. Tablo 4'te görüleceği üzere devamlı şehir yapısında 2000 (0.3 km²)-2018 (3.7 km²) yılları arasında 12 kat bir artış yaşanması bu durumun izahını destekler niteliktedir. Kesintili şehir yapısı Erzincan şehir merkezinin (devamlı şehir yapısı) dış çevresinde yoğunluk arz etmektedir (Harita 2 ve 3). Şehir merkezine nazaran bu alanlar yapay yüzeylerle birlikte büyük parkların, toprak ve bitki örtüsünün gözlemlendiği yerler olup, şehir merkezinin tamamen yapılaşmış ortamının etkisinin kısmen kırıldığı yerlerdir. Çalışma alanında sosyo-ekonomik açıdan şehrin dış çevresinde ve kırsalda yeterli hayat standardını yakalayamayan insanlar şehir merkezine yönelmektedir. Merkeze içerden ve dışarıdan yapılan göçler neticesinde nüfus artmakta, şehir kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek alanların hemen hepsi büyüyüp devamlı şehir yapısının da artmasını sağlamaktadır. Bu durum devamlı şehir yapısında artışa neden olan bir unsur olarak ortaya çıkarken devamlı olmayan şehrsel yapının gerilemesine neden olmuştur.

Endüstriyel ve ticari birimler, heterojen bir dokuya (büyük binaların karışımı, araç park alanları, boşaltım alanları vs.) sahip olup, genel olarak hem binaların hem de bitki örtüsünün bulunduğu yerleri kapsamaktadır (ETC/LC, 1995: 104). Hastaneler, askeri alanlar, üniversiteye ait yerleşkeler, alışveriş ve sergi merkezleri, büyük tarım tesisleri (kooperatifler, devlet çiftlikleri), organize sanayi bölgeleri ve genel olarak şehrsel alan içindeki

veya dışındaki ticaret merkezleri bu sınıf içerisinde yer alır (Bossard ve diğ., 2000: 33; Koca ve diğ., 2009: 74). (Fotoğraf 6). Çalışma alanında 1.2.1 sınıflama kodu ile tanımlanan bu arazilerde 2000-2018 yılları arasında 4.1 km²'lik bir artış yaşanmıştır (Tablo 4). Söz konusu bu artış, sahadaki sanayi, kamu ve ticarethane alanlarındaki artışla alakalıdır. 1939-1992'de iki büyük yıkıcı depremin etkisi altında kalan Erzincan'da en son 1992'de meydana gelen depremde şehir merkezini oluşturan iş, ticaret ve resmi binaların neredeyse tamamı yıkılmıştır (Hayli, 1995: 25). İl 1990'lı yıllar itibarıyla kalkınmada ikinci derecede günümüzde ise kalkınmada birinci derecede öncelikli yöre içerisine alınmış ve kamusal yatırımlar artmıştır (Yeşilbaş ve Kapan, 2019: 855). Bunun sonucunda ilde sanayi tesislerinde, kamusal alanlarda, iş ve ticaret merkezlerinde artışlar yaşanmıştır. 2001 yılında faaliyete geçen OSB ve 2006 yılında kurulan Erzincan Üniversitesi, şehrin kuzeyindeki askeri alanlar ile doğusundaki büyük kamusal alanlar kentin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını yeniden canlandırmış, aynı zamanda bu sınıf arazilerde artışlar görülmüştür (Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı, 2019: 138). Endüstriyel ve ticari birimler sınıfına ait arazilere yoğun olarak Erzincan şehir merkezi ve çevresinde rastlanılmakla birlikte bu alanlar Erzincan Ovası içerisinde dağınık olarak bulunmaktadır (Harita 2 ve 3).

Fotoğraf 6. Erzincan Ovası'nda bağ-bahçe alanları, tarım alanları ve sanayi alanları iç içe geçmiş durumdadır (10.06.2020).

Maden çıkarım alanları, açık işletme yöntemiyle çeşitli yapı malzemelerinin (taş, kum, çakıl) ve diğer minerallerin çıkarımının yapıldığı alanlardır (Bossard ve diğ., 2000: 40), (Fotoğraf 7). Madencilik, doğası gereği büyük arazi değişikliklerine neden olan bir sektördür. Özellikle açık ocak işletme alanları arazi yüzeyinde gözlenebilen önemli değişikliklere neden olmaktadır (Dikmen ve Gül, 2015: 204).

Çalışma alanında 1.3.1 sınıflama kodu ile tanımlanan maden çıkarım alanlarında iki dönem arasında yaklaşık 3 kat (2.5) artış yaşanmıştır. Bu sınıf araziler, 2000 yılında 9.6 km² alana ve % 0.08 orana sahipken 2018 yılına doğru 15.1 km²'lik artış yaşayarak 24.7 km² alana ve % 0,2 orana ulaşmıştır (Tablo 4). Son yıllarda bu alanlarda görülen artışın nedeni çok zengin endüstriyel hammadde (perlit, ponza, jips, kiremit-tuğla, mermer) ve metalik madenlere (krom, demir, altın, bakır, manganez) sahip olan Erzincan'da işleme açılan maden sahası sayısının artmasıdır. CORINE sistemine göre il arazisi üzerinde maden sahası olarak tanımlanan bu alanlar, kum, mermer ve metalik maden çıkarım alanlarına ve yol vb. inşaatı için çakıl üretimi yapılan sahalara karşılık gelmektedir. Maden çıkarım alanları genel olarak doğuda Çoşan Dağları'nın devamı olan Güllüdağ üzerinde, Erzincan Ovası içerisinde, ovanın kuzey ve güneyinde yer alan birikinti konileri üzerinde, Erzincan Ovası'nın kuzeydoğusundaki ve güneyindeki volkan konilerinin bulunduğu sahalarda, İliç ilçesi Çöpler köyü civarında, Refahiye ilçesinin kuzeyinde bulunmaktadır (Harita 2,3).

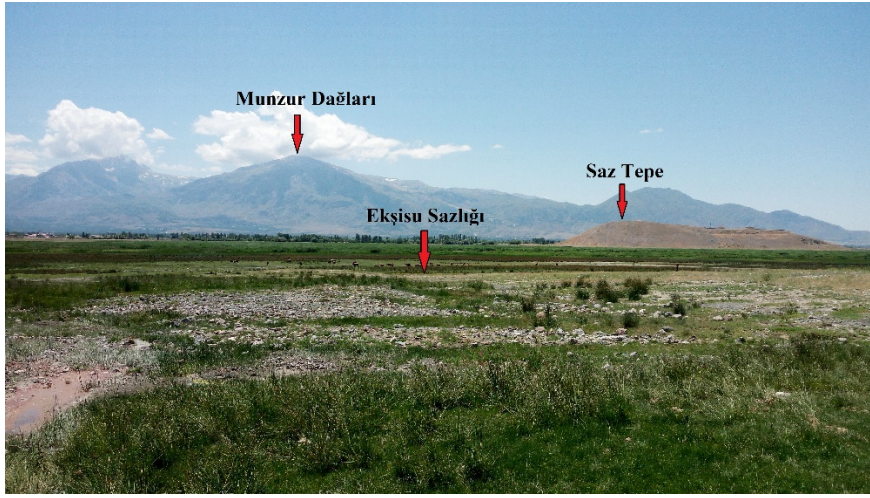

Fotoğraf 7. A: Büyük bir kısmını alüvyal dolguların oluşturduğu Erzincan Ovası içerisinde açık işletme şeklinde faaliyet gösteren kum ve çakıl ocakları çokça bulunmaktadır. **B:** Erzincan Ovası'nın güneybatısında Çatalarmut köyü yakınlarında işletilen taş ocağından çıkarılan patlatılmış malzeme hemen yakınında bulunan OSB'de kırma eleme tesislerine taşınarak kırmataş standartlarındaki tane boyutlarına kırma-elemeyle ayrılmakta ve mıcır, çakıl üretilmektedir (06.10.2020).

Bağlık alanlar, üzüm yetiştirilen alanlardır. CORINE sistemine göre bağlık olarak tanımlanan bu alanlar üzüm asmalarının yetiştirildiği arazilere karşılık gelmektedir (Bossard ve diğ., 2000: 52; EEA-ETC/LC, 2000:52). İnceleme alanında bağlık alanlar, 2000 yılında 16.2 km²'lik alansal değere sahipken 3.1 km²'lik bir azalma yaşayarak 2018 yılında 13.1 km²'ye gerilemiştir (Tablo 4). 2.2.1 sınıflama kodu ile bağlık alanlar yoğun olarak Erzincan Ovası'nın kuzeydoğusunda yer alan Üzümlü ilçesi ile Göller köyü arasındaki ovayla dağlık alanların kesiştiği eğimli yamaçlarda görülmektedir (Harita 2 ve 3). Esence Dağları'nın güneyinde görülen bu alanların korunaklı bir yerde bulunmaları bağ alanlarının burada yoğunlaşmasına neden olmuştur (Kuzulugil ve diğ., 2016: 560). Karaerik (Cimin Üzümü), hevenk, golot, hacı tesbihi, hasgül, keten köynek bu alanlarda yetiştirilen çeşitli üzüm türleri olup, bunlar arasında en fazla ekonomik ve ticari değeri olan Cimin üzümüdür (Akpınar ve Yiğit, 2011: 44). Türkiye'nin tek patentli üzümü olan Cimin üzümü mikroklima alanda yetiştirilen endemik bir bitki türü olup, Üzümlü ilçesinde yetiştirilmektedir. Ayrıca ilde toplam üzüm üretiminin %70'ini Üzümlü ilçesi karşılamaktadır (Gözener ve diğ., 2014: 75). Bağcılık potansiyelinin verimli kullanılmaması ve bu alanlarda görülen gerilemenin temel nedeni üretim masraflarının çok olması, üç-dört yıl fidanlardan verim alınmaması, özel bakım ve fazla işçilik istemesinden kaynaklanır. Üreticiler kısa zamanda kar edecekleri ürünlere yönelmektedirler. Buna bağlı olarak yeni bağlık alanlar oluşturulmamakta ve mevcut alanlar sürekli gerilemektedir (Hayli, 2002: 27). Diğer yandan Erzincan ili üzüm üretimi açısından oldukça büyük bir potansiyele sahip olmasına karşın, başta pazarlama sorunları olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı mevcut potansiyelleri harekete geçirememektedir. Bu durum ilde mevcut potansiyelin altında bir üretim yapılmasına neden olmaktadır.

İç bataklıklar olarak adlandırılan alanlar, çevrelerine göre alçakta olan ve tüm yıl boyunca az çok suya doymun bulunan ve kışın su baskınlarının görüldüğü çanak-çukur şeklindeki yerlerdir. Yer altı su seviyesinin çok yüksek olduğu hatta çoğu zaman yüzeye çıktığı bu alanlar ağaçsız olup, yarı odunsu veya otsu bitki örtüsü ile kaplıdır (ETC/LC, 1995: 149). İl arazisi üzerinde 4.1.1 sınıflama kodu ile tanımlanan bu alanlarda 2000-2018 yılları arasında 17 km² artış yaşanmıştır. Bu alanlar 2000 yılında 3.5 km²'lik bir alansal değer gösterirken alanlar 2018 yılında 20.5 km²'ye ulaşmıştır (Tablo 4). Bu sınıfa tabi araziler esas itibarıyla Erzincan Ovası içerisinde Fırat Nehri'nin taşkın yataklarında görülen ve ova tabanında bazı çanaklarda su birikim sonucu oluşmuş olan bataklıklara, Ekşisu Sazlığı'nın bulunduğu alana karşılık gelmektedir. Erzincan Ovası içerisinde yer alan Ekşisu Sazlığı gibi önemli birçok sulak alan (Ilıca, Norkah, Horhor) tarım ve mera alanı oluşturmak için tamamen plansız olarak kurutma yoluna gidilmiştir (Sunkar ve Taşkiran, 2011: 231), (Fotoğraf 9). Bu alanlarda en büyük tehdit doğal drenaja müdahale edilerek kurutma kanalları açılması ve sulak çayırların kurutulması şeklinde kendini göstermiştir (Akyıldız ve Kılıç, 2006: 276). Son yıllarda sulak alanların durumundaki iyileşme ve kapladıkları

alanlardaki artış sulak alanların ekolojik önemlerinin anlaşılmasıyla koruma altına alınması, bataklıklara can suyu verilmesi ve insan müdahalesinin sınırlandırılmasıyla alakalıdır.

Fotoğraf 8. Eksisu Sulak Alanı, çalışma sahası içerisinde yer alan önemli bir sulak alandır. Son yıllarda alınan koruma tedbirleri ile su tutulumu artarak sulak alan sınırlarında genişleme gözlenmektedir.

Sonuç

Erzincan ilinde, CORINE sınıflandırma sistemine göre toplamda 2000 yılına ait 25, 2018 yılına ait 27 üçüncü düzeyde arazi örtüsü/ kullanım kategorisi tespit edilmiştir. İl arazisi üzerinde 2000 yılında 25 olan arazi örtüsü/kullanım kategorisi 2018 yılında kara ve demiryolları ile ilgili alanlar ve yeşil yerleşim alanlarının da (park, bahçe) eklenmesiyle 27'ye çıkmıştır. İlde ana gruplar içerisinde (1.düzye) en yaygın arazi örtüsü/kullanım kategorisini hem 2000 hem 2018 yılında ormanlık ve yarı doğal alanların meydana getirdiği anlaşılmıştır. Ormanlık ve yarı doğal alanların ve bu kategoriyi meydana getiren alt grupların alan-oran olarak fazla olması iklim, yüzey şekilleri, eğim değerleri ve biyocoğrafik açıdan doğal faktörlerin denetimi altında bulunan il arazisi için olası bir sonuçtur. Günümüzde il arazisi üzerinde çeşitli beşeri faaliyetler başta olmak üzere bununla birlikte doğal çevre özellikleri arazi örtüsü/kullanımının yönünü, kapsamını, çeşidini, dağılımını da belirleyen en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erzincan ilinde iki dönem arasında (2000-2018) 1.2.2. (Karayolu ve demiryolları ve ilgili alanlar), 1.2.4. (Havaalanları), 1.3.3. (İnşaat alanları), 1.4.1. (Yeşil yerleşim alanları (park ve bahçeler), 1.4.2. (Spor ve dinlenme alanları), 2.2.2. (Meyve bahçeleri), kodlu CORINE sınıflarında çok az alansal-oransal değişimlerin olduğu belirlenmiştir. Bu alanlarda belirgin değişimlerin yaşanmaması, belirtilen sınıflarda yer alan arazi örtüsü/kullanımları üzerinde antropojenik etki yoğunluğunun daha az olmasından ileri gelmektedir. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda 18 yıllık zaman zarfında Erzincan ilinde CORINE sistemine göre belirlenmiş arazi örtüsü/kullanım sınıflarında toplam 3020.4 km²'lik farklılaşma meydana geldiği tespit edilmiştir. En çok farklılaşmanın 3.3.2 sınıflama kodu ile tanımlanan çıplak kayalıklar (-847.1 km²) sınıfında meydana geldiği, bunu daha sonra sırasıyla 3.3.3. Seyrek bitki örtüsüyle kaplı alanlar (+739,9 km²), 3.2.1. Doğal çayırlar (+636.7 km²), 3.2.4. Kesintili orman-çalılık alanlar (-269.4), 2.1.1. Sulanmayan ekilebilir alanlar (-117.8 km²) takip ettiği anlaşılmıştır.

Erzincan ilinde tüm düzeylere göre her iki dönemde (2000-2018) de en yaygın arazi örtüsü/kullanım sınıfını 3.3.3 sınıflama kodu ile ormanlık ve yarı doğal arazi kategorisi içerisinde yer alan seyrek bitki örtüsüne sahip alanlar meydana getirmektedir. 2000 yılında 2710.5 km² yer kaplayan ve % 23,2'lik bir oransal değere sahip olan bu alanlar 2018 yılında 739,9 km²'lik bir artış göstermiştir. Bu alanlar esasen step vejetasyon sahalarıdır. İlin toprak yapısı, bulunduğu fitocoğrafik bölge ve iklimsel karakterinin, kısacası doğal çevre özelliklerinin bir sonucu

olarak bu alanlar il arazisi üzerinde hemen her yerde gözlemlenmektedir. İnsan etkisinin görüldüğü sahalarda ise antropojen step karakteri kazanmıştır. Karasal iklimin ağır bastığı yörede bu sebeple sınırlı bir orman formu vardır. Var olan ormanlar ise insan baskısı ile sürekli azalmakta, orman alanı olması gereken alanlar yerine ikincil olarak gelişen step/antropojenik step vejetasyonu gelişim göstermekte, orman-step alanları ortaya çıkmakta ve seyrek bitki örtüsüyle kaplı alanların genişlemesi ile sonuçlanmaktadır. Erzincan ilinde kapalı ekonomik sistemin bir sonucu olarak yakacak, yiyecek ve yapacak ihtiyacının çevreden karşılanma gereksinimi, sınırlı olan ormanlardan fazlaca yararlanma, tarla açma doğal ortam dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Bu bakımdan Erzincan Orman İşletme Müdürlüğü tarafından gerekli önlemlerin alınması, orman köylülerinin uyarılması, bu konularda bilinçlendirilmesi, bozuk orman karakteri taşıyan il ormanlarının rehabilite edilmesi ve ağaçlandırma çalışmalarının hızlandırılması gerekmektedir. İl arazisi üzerinde görülen antropojenik bozulma ancak bu şekilde azaltılabilir, mevcut orman varlığı iyileştirilip korunabilir ve ülkemizde toprakların süpürüldüğü sahalarda, ana metaryalin aşınmasının en fazla olduğu yerlerin başında gelen, çıplak kayalık alanların çok fazla yer kapladığı Erzincan ilinde erozyon kontrolü için bu şekilde ön adımlar atılmış olur. Her ne kadar erozyon kontrolü için yapılan çalışmalar bulunsun da yetersiz görülmektedir.

Erzincan şehri 1992 depreminde büyük hasarlar almıştır. Şehir, bu depremden sonra tüm alanlarda yeniden yapılanma sürecine girmiş, kent neredeyse yeniden inşa edilmiş ve şehir planlı bir gelişme sergilemiştir. Bu durumun bir sonucu olarak şehirleşme süreci hızlanmış ve 2000-2018 yılları arasında devamlı şehir sınıfındaki arazilerde hızlı bir artış yaşanmıştır. Buna karşılık şehrin merkezinin yakınında ve kırsal alanda bulunan yerleşim alanlarını da kapsayan devamlı olmayan (kesintili) şehir yapısında azalmalar olmuştur. İl genelinde devamlı şehir yapısında (Erzincan şehri) görülen artış, devamlı olmayan şehir yapısının çevreye doğru genişlemesine ya da zamanla bu alanların da devamlı şehirselleşmeye dahil olmasına neden olmuştur. Özellikle Erzincan Ovası içerisinde yer alan merkez ilçeye bağlı beldelerin çoğunluğu, yakınlıkları ve yerleşik alanlarının bütünlümlüğü ile il merkezinin mahalleleri görünümündedir. Bu beldelerin ortak noktaları, il merkezinin parçası olmaları, merkezi desantralize etmeleri, gelişme potansiyeline sahip olmaları ve bu gelişmenin, ilçenin en verimli ve sulak tarım alanlarını tehdit etmesidir. Bu durumun zamanla şehirselleşmeye paralel olarak etkisi daha fazla hissedilecek, yerleşme ve yapılaşma belirginleşecek, su ve toprak başta olmak üzere birçok doğal unsur zarar görecektir. Bundan sonra şehirleşme potansiyelini artıracak olan Erzincan şehrinin ve çevresindeki yerleşmelerin gelişeceği, yapılaşacağı ortadadır. Bu süreçte doğal kaynaklar ve verimli tarım alanları gözetilmelidir.

Erzincan Ovası taşıdığı mikroklima şartları sebebiyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde meyve yetiştiriciliğinde özellikle bağcılıkta önemli bir yere sahiptir. İklimsel ve ekolojik açıdan Erzincan'a uygun olan üzüm yetiştiriciliği şimdiye kadar bilinçsizce ve amatörce sürdürülmüş, geniş plantasyonda bağlık alanlar oluşturulamamıştır. Buna bağlı olarak son yıllarda bağlık alanlar gerilemiştir. Buna rağmen Erzincan Ovası'nın kuzeydoğusunda Esence Dağları'nın güneyinde bağlık alanlar en geniş yayılım alanına sahiptir. Karaerik (Cimin Üzümlü), hevenk, golot, hacı tesbihi, hasgül, keten köynek bu alanlarda yetiştirilen çeşitli üzüm türleri olup, bunlar arasında ekonomik ve ticari değeri olan Cimin üzümüdür. Erzincan ili için önemli, sembolik bir ekonomik değer olan üzüm yetiştiriciliğine önem verilmeli, potansiyel etkin değerlendirilmeleri, bağlık alanların artışı yeniden sağlanmalıdır. Bunun için kooperatifleşmeye gidilmesi, pazarlama sorunlarının giderilmesi, çiftçilere sağlanan sübvansiyonların artırılması, plantasyon usulü bağların oluşturulması gerekmektedir.

En nihayetinde tüm bu verilerin ışığında 2000-2018 yılları arası Erzincan ili arazi kullanımının olumlu ve olumsuz yanları analiz edilerek olumlu uygulamaların devam etmesi, olumsuz ve yanlış uygulamaların ise fark edilmesi adına bir çalışma ortaya konulmuştur.

Katkı Belirtme: Bu çalışma Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Kaynakça

- Akkan, E. (1964). *Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi* (Ankara Üni). D.T.C. F Yayınları Sayı:153, Ankara.
- Akpınar, E., & Yiğit, D. (2011). Ekolojik Faktörlerin Karaerik Üzüm Çeşidi Yetiştiriciliğine Etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16), 39–61.
- Akyıldız, D., Kılıç, D.T. (2006). Ekşisu Sazlığı, Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, D. T., Lise, Y. (Ed.) İçinde, *Türkiyenin Önemli Doğa Alanları Cilt I*. Ankara: Doğa Derneği.
- Alçıçek, A., Kılıç, A., Ayhan, V., & Özdoğan, M. (2010). Türkiye’de Kaba Yem Üretimi ve Sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası (11-15 Ocak 2010), Cilt:2, (ss.1071-1080), Ankara.
- Altınok, Y. (1995). Erzincan Yöresinin Deprem Tehlikesi. *Jeofizik Dergisi*, 9(1), 245–249.
- Ardos, M. (1995a). *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi Cilt I* (2. baskı). İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Ardos, M. (1995b). *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi Cilt II* (2. baskı). İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Atabay, S., & Ayaşlıgil, T. (2005). Bölüm 2: Doğal Yapı. İçinde *Ekonomik- Toplumsal- Mekânsal Örgütlenme İçin Dar Bölgesi Polarize Modeli Erzurum, Erzincan Bayburt Bölgesel Gelisme Planı, Analitik Rapor, Kitap: I*. (s. 2/49), İstanbul: UNDP- YTÜ.
- Balabanlı, C., Türk, M., & Yüksel, O. (2005). Erozyon ve Çayır-Mera İlişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, A(2), 23–34.
- Başıbüyük, A., & Akpınar, E. (2010). Erzincan Atasözlerinin Coğrafi Analizi. *Turkish Studies*, 5(2), 862–877.
- Bossard, M., Feranec, J., & Otahel, J. (2000). *CORINE Land Cover Technical Guide: Addendum-2000*. Copenhagen: European Environment Agency, vol. 40. Technical Report, 105 p.
- Channan, S., Townshend, J., Sexton, J., Feng, C. H. M., Masek, J., Vermote, E., Collins, K., Noojipadi, X. S. P., Kim, D., & Song, D. (2012). Global Forest Cover Change Mapping at Landsat Resolution, G. Espindola (Ed.) İçinde, *Perspective Inter-Disciplinary, Human-Environment Interactions And The All-Sidedness Of Man* (s. 20-21), São Paulo - Brazil: National Institute for Space Research- INPE Earth System Science Centre- CCST.
- Chaudhary, B. S., Saroha, G. P., & Yadav, M. (2008). Human Induced Land Use/Land Cover Changes in Northern Part of Gurgaon District, Haryana, India: Natural Resources Census Concept. *Journal of Human Ecology*, 23(3), 243–252.
- Çaçan, E., ve Yüksel, A. (2016). Çayır ve Meraların Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi. ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı (Muş-2016), s. 521-531.
- Çölkesen, İ., & Yomralıoğlu, T. (2014). Arazi Örtüsü ve Kullanımının Haritalanmasında WorldView - 2 Uydu Görüntüsü ve Yardımcı Verilerin Kullanımı. *Harita Dergisi*, 152(2), 12–24.
- Çuhadaroğlu, F., Kara, R., & Ustaoglu, E. (1992). *Deprem ve Erzincan 13 Mart 1992 Erzincan Depreminin Öncesi, Deprem Olayı ve Sonrası İle İlgili Bir İnceleme*. İstanbul: Mega Basım Yayın.
- Dikmen, A. Ç., & Gül, A. (2015). Türkiye’de Arazi Kullanımı Dinamikleri ve Madencilik Sektöründe Yaşanan Mekansal Değişimler. Y. Umucu, S. Özün (Ed.), İçinde 5. *Madencilik ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı (26-27 Kasım 2015)*, (ss. 195-210), Antalya.
- Dolun L., Önen, M. O. (2017). Erzincan İli Uygun Yatırım Konuları Araştırması. Teknoloji, Araştırma ve İş Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Duhamel, C. (2009). Land-use and Land-Cover, Including Their Classification. W. H. Verheye (Ed.), İçinde *Encyclopedia of Land Use, Land Cover and Soil Sciences*, 1, 80–100.
- Efe, R., & Sönmez, S. (2006). Ekolojik ve Floristik Özelliklerine Göre Türkiye Orman Vejetasyonunun Bölgesel Dağılımı. İçinde *TÜCAUM-IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı-Avrupa Birliği Sürecindeki Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar*, 25-26 Mayıs 2006, ss. 81–90, Ankara.

- Ellis, E., & Pontius, R. (2007). Land-use and Land-Cover Change. C. J. Cleveland (Ed.) İçinde, *Encyclopedia of Earth*. Washington, D.C.: Environmental Information Coalition, National Council for Science and the Environment.
- Erkan, H., Seylam, S. G., & Yaşayan, A. (2011). Arazi Yönetimi Kavramı ve Türkiye'de Gereksinimi. İçinde *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 13. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı (18-22 Nisan 2011)*. Ankara.
- Erzincan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2019). *Erzincan İli 2018 Yılı Çevre Durum Raporu (Erzincan-2019/Revize)*, Erzincan: Erzincan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.
- Erzincan Tarım İl ve Orman Müdürlüğü. (2020). *Erzincan İli 2020 Yılı Tarımsal Veriler Brifing Raporu*. Erzincan: Erzincan Tarım İl ve Orman Müdürlüğü.
- ETC/LC (European Topic Centre / Land Cover) (1994). *CORINE Land Cover. Commission of the Europe- an Communities, Retrieved 14.12.2007 from https://www.eea.europa.eu/publications/COR0-part1*.
- ETC/LC (European Topic Centre / Land Cover) (1995). *CORINE Land Cover. Commission of the Europe- an Communities, Retrieved 14.12.2007 from http://www.eea.europa.eu/publications/COR0-landcover*.
- European Communities. (2001). *Manual of Concepts on Land Cover and Land Use Information Systems.*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gözener, B., Kaya, Y., & Sayılı, M. (2014). Erzincan İli Üzümlü İlçesinde Cimin Üzümü Üretimi ve Pazarlama Durumu. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 9, 74–80.
- Gülersoy, A. E. (2014). Yanlış Arazi Kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 49–128.
- Güre, M. (2009). *Avrupa Birliği CORINE Arazi Kullanımı Sınıflandırma Sistemi ve Çanakkale İli Uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Gürsoy, E., & Macit, M. (2013). Erzincan İli Büyükbaş Hayvan Varlığı, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Alinteri Zirai Bilimler Dergisi*, 24(1), 53–62.
- Harmanşah, F. (2018). Türkiye’de Kaliteli Kaba Yem Üretimi, Sorunlar ve Öneriler, *TÜRKTOB Dergisi*, 25: 9-13.
- Hayli, S. (1995). *Erzincan Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Hayli, S. (2002a). Erzincan Ovası'nda Genel Arazi Kullanımı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1–24.
- Hayli, S. (2002b). Erzincan Ovası'nda Tarımın Başlıca Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 1–29.
- İktisadi Araştırmalar Vakfı. (2011). *Erzincan Ekonomisi 2023 Vizyonu*. İstanbul.
- Kara, A., Çakal, Ş., Tavlaş, A., Yazıcı, A., Aygün, C., & Avağ, A. (2009). Kuzeydoğu Anadolu’da Çayır ve Mera Kullanımı İle İlgili Alışkanlıklar ve Problemler. *Alinteri Zirai Bilimler Dergisi*, 16(1), 7–18.
- Karadağ, Y., Çınar, S., Taşyürek, T., Gökalp, S., & Özkurt, M. (2016). Tokat-Kazova Ekolojik Koşullarında Bazı Çok Yıllık Yem Bitkilerinin Verim ve Kalitelerinin Belirlenmesi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 206–212.
- Karadeniz, V., & Altınbilek, S. (2018). Erzincan İlinin Topografik Analizi ve İdari Sınırlar İlişkisi, Bazı Sorunlar. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 11(1), 283–304.
- Karartı, Z., Ünalın, F., & Kaygusuzoğlu, H. (2010). *Erzincan İl Çevre Durum Raporu*. Erzincan: Erzincan Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü.
- Kaya, M. (2011). Erzincan İklim ve Meteoroloji Verileri. *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, 34–42.
- Koca, Y. K., Doran, İ., & Kılıç, T. (2009). Arazi Sınıflandırma Yöntemi CORINE’e Eleştirel Bir Yaklaşım. İçinde *TÜCAUM-V. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı (16-17 Ekim 2008)*, (ss. 71–80). Ankara.

- Kurtuluş, C. (1993). Erzincan Depremi ve Sonuçları. 2. *Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı Bildiri Kitabı (10 Mart 1993)*, (ss. 310–318). Ankara.
- Kuzeydoğu Kalkınma Ajansı. (2019). *Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi Senaryo Bazlı İl Gelişim Stratejileri ve Eylem Planı-Erzincan*. Erzincan: KUDAKA.
- Kuzulugil, A., Yıldız, N. D., & Aytatlı, B. (2016). Erzincan Kimliğinin Bir Parçası Olan Üzüm Bağlarının Kırsal Peyzaj Değeri Üzerine Bir Araştırma. H. Akın (Ed.) İçinde, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-01 Ekim 2016)*, (C. 3, ss. 555–562). Erzincan.
- Lambin, E. F., Turner, B. L., Geist, H. J., Agbola, S. B., Angelsen, A., Folke, C., Bruce, J. W., Coomes, O. T., Dirzo, R., George, P. S., Homewood, K., Imbernon, J., Leemans, R., Li, X., Moran, E. F., Mortimore, M., Ramakrishnan, P. S., Richards, J. F., Steffen, W., ... Veldkamp, T. A. (2001). The causes of land-use and land-cover change: moving beyond the myths. *Global Environmental Change* 11 (4), 261-269.
- Lwujji, M., Amangabara, G., Anyanwu, S., & Ukaegbu, K. O. E. (2017). Analysis of Land Use and Land Cover Dynamics in Orlu , Nigeria Analysis of Land Use and Land Cover Dynamics in Orlu , Nigeria. *Asian Journal of Environment & Ecology*, 4(1), 1–10.
- Majumder, B. (2011). *Land Use and Land Cover Change Detection Study at Sukinda Valley using Remote Sensing and GIS*. Department of Mining Engineering National Institute of Technology, Rourkela.
- Mortan, K. (1991). *Erzincan Stratejik Planı (1991-2006)*. İstanbul: Teknografik Matbacılık.
- Orhan, F. (2019). Cumhuriyet Döneminde Başlıca Nüfus ve Yerleşme Özellikleri. H. Akın (Ed.) İçinde, *Erzincan 2019* (ss. 277–294), Ankara: Erzincan Valilik Yayınları, Uyum Ajansı.
- Özşahin, E., Eroğlu, İ., & Pektezel, H. (2016). Erzincan İlinde Yerleşmelerin ve Nüfusun Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 9(1), 143–156.
- Özür, N. K., & Ataoğlu, M. (2018). Coğrafya Araştırmalarında CORINE Verilerinin Kullanılması. İçinde *TÜCAUM-30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu (3-6 Ekim 2018)*, (ss. 893–906). Ankara.
- Özyiğit, M. (2017). *Doğu Anadolu Araştırmaları Işığında Erzincan Refahiye İlçesinde Keramiklerin Değerlendirilmesi*. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- Poongothai, S., Sridhar, N., & Shourie, R. A. (2014). Change Detection of Land use/ Land Cover of a Watershed using Remote Sensing and GIS. *International Journal of Engineering and Advanced Technology (IJEAT)*, 3(6), 2249–8958.
- Rawat, J. S. (2015). Monitoring Land Use / Land Cover Change Using Remote Sensing and GIS Techniques : A case study of Hawalbagh Block , District Almora, Uttarakhand , India. *The Egyptian Journal of Remote Sensing and Space Sciences*, 18(1), 77–84.
- Sarı, H., & Özşahin, E. (2016). CORINE Sistemine Göre Tekirdağ İlinin AKAÖ (Arazi Kullanımı/Arazi Örtüsü) Özelliklerinin Analizi. *Alnteri Zirai Bilimler Dergisi*, 30(1), 13–26.
- Sarıyılmaz, F. B., & Musaoğlu, N. (2016). Uydü Görüntülerinden Üretilen Arazi Örtüsü/Kullanımı Haritalarında Doğruluk Analizi: LUCA Metodolojisi. İçinde 6. *Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu (UZAL-CBS, 5-7 Ekim 2016)*, (ss. 86–91). Adana.
- Şengezer, B. (2005). Bölüm 5: Tarım. İçinde *Ekonomik- Toplumsal- Mekânsal Örgütlenme İçin Dar Bölge Polarize Modeli Erzurum, Erzincan Bayburt Bölgesel Gelişim Planı, Analitik Rapor, Kitap: 1.* (s. 5/20), İstanbul: UNDP- YTÜ.
- Şengezer, B. S. (1993). 13 Mart 1992 Meydana Gelen Erzincan Depreminin Hasarlarının Mahallelere Göre İncelenmesi. İçinde 2. *Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı (10 Mart 1993)*, (ss. 404–415). Ankara.
- Şengün, M. T., Siler, M., & Taşkıran, P. (2012). Dumanlıdağ'da (Erzincan-Refahiye) Sarıçam ((Pinus sylvestris L.) Ormanlarının Fiziki Coğrafya Koşulları İle İlişkisi. *NWSA-New World Sciences Academy*, 7(3), 35–49.
- Sertel, E., Musaoğlu, N., Alp, G., Algan, I. Y., Kaya, Ş., Yüksel, B., & Yılmaz, A. (2018). 1:25.000 Ölçekli Ulusal Arazi Örtüsü/Kullanımı Sınıflandırma Sistemi ile HGK TOPOVT Veritabanının Karşılaştırılması. *Harita Dergisi*, 160, 34–46.

- Somuncu, M., Akpınar, N., Kurum, E., Çabukkaya, N., & Eceral, T. Ö. (2010). Gümüşhane İli Yaylalarındaki Arazi Kullanımı ve İşlev Değişiminin Değerlendirilmesi: Kazıkbeli ve Alistire Yaylaları Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2), 107–127.
- Steenmans, C., & Bergström, R. (1998). State of Play of the EEA European Topic Centre on Land Cover. İçinde *Land Cover and Land Use Information Systems for European Union Policy Needs* (ss. 37–43). European Communities, Proceedings of the seminar 21 - 23 January 1998, Luxembourg.
- Sudhakar, S., & Rao, K. S. (2010). Land Use and Land Cover Analysis. P. S. Roy, R. S. Dwivedi, D. Vijayan (Ed.) İçinde, *Remote Sensing Applications* (s. 21–48), Indian: NRSC (National Remote Sensing Centre).
- Sunkar, M., & Taşkıran, P. (2011). Ekşisu Sazlığı (Erzincan) Oluşumu, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. E. Aktoklu, M. Yıldız (Ed.) İçinde, *II. Türkiye Sulak Alanlar Kongresi (22-24 Haziran 2011)*, (s. 298). Kırşehir.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). *CORINE Sistemi/Tarım ve Orman Bakanlığı-Arazi Örtüsü İstatistikleri (Metaveri)*. <https://CORINE.tarimorman.gov.tr/CORINEportal/files/metaveri.pdf>, Erişim Tarihi: 04.06.2020.
- TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2019). *Erzincan İlinin 2019 Nüfus Verileri*. Ankara: TUİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059).
- Tunçdilek, N. (1985). *Türkiye' de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı*. İstanbul: İ. Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 3, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3279.
- URL 1. (2020). Copernicus Land Monitoring Services/CORINE Land Cover 2000-2018 Raster and Vector Data. <https://land.copernicus.eu/pan-european/CORINE-land-cover>, Erişim Tarihi: 04.06.2020.
- URL 2. (2020). Copernicus Land Monitoring Services. <https://land.copernicus.eu/user-corner/technical-library/CORINE-land-cover-nomenclature-guidelines/html/index-clc-212.html>, Erişim Tarihi: 04.06.2020.
- Vitousek, P. M., Mooney, H. A., Lubchenco, J., & Melillo, J. M. (1997). Human domination of Earth's Ecosystems. *Science*, 277, 494–499.
- Weber, J., & EEA (European Environment Agency). (2009). Land Cover Classification for Land Cover Accounting. İçinde *14th Meeting of the London Group on Environmental Accounting 27 – 30 April 2009*, (Session: 4, Point: 11) Canberra.
- Yazıcı, H. (1995). Sansa Boğazi'nin (Erzincan) Kara ve Demiryolu Ulaşımındaki Önemi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 456–473.
- Yeşilbaş, N., & Kapan, K. (2019). Cumhuriyet Dönemi'nden Günümüze Erzincan'da İmalat Sanayinin Süregelen Gelişimi ve Yapısı. B. Gönençliçil, T. A. Ertek, İ. Akova, E. Elbaşı (Ed.) İçinde, *I. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı (20-22 Haziran)*, (ss. 879–889). İstanbul.

Atıf/Citation

Özüpekçe, S., Gümüş, N., (2020), Bir toponimi araştırması: Besni (Adıyaman) ilçesi köy adlarının coğrafi sınıflandırması. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 151-162

BİR TOPONİMİ ARAŞTIRMASI: BESNİ (ADİYAMAN) İLÇESİ KÖY ADLARININ COĞRAFİ SINIFLANDIRMASI

A Toponymy Study: Geographical Classification Of Besni (Adıyaman) District Village Names

Dr. Öğr. Üyesi Salman ÖZÜPEKÇE¹

Prof. Dr. Nevzat GÜMÜŞ²

Öz

İnsanlık varoluşundan bu yana, mekana çeşitli niteliklerine göre isimler vermiştir. İnsanların çevresini tasnif etmek için kullandığı en temel özelliklerden birisi olan adlandırma sayesinde, bugün yeryüzündeki bir mekânı diğerinden ayırt etmek kolaylaşmaktadır. Anadolu'da yer adlarının verilmesine dair kökenler incelendiğinde; geçmişten günümüze bölgede yaşamış ve yaşayan insanların kültürel yönlerinin yanı sıra sahanın coğrafi yapısından vejetasyonu ve doğal kaynaklarına kadar pek çok işaret ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada Besni İlçesi'nde yer alan kırsal yerleşmelerin Toponimik olarak sınıflaması yapılmıştır. Bu sınıflamada beşeri ve fiziki coğrafya unsurları ön planda tutulmuştur. Besni 67 adet köyden oluşan bir ilçedir. Bu araştırmada söz konusu kırsal yerleşmelerin büyük çoğunluğu, sosyolojisinden tarihine ve fiziki coğrafyasına kadar çeşitli doğal ve beşeri unsurlar göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Besni'de kırsal yerleşmelerin adlandırılmasında fiziki coğrafya unsurlarının önemli bir kaynak olduğu görülmektedir. Çalışma alanında akarsu aşındırması sonucunda, düzlük ovaların olduğu kısımlarda daha çok ulaşımına bağlı Dört Yol, Beş Yol ve Yıldız gibi yerleşmelerin ön plana çıktığı görülürken, çalışma alanının daha dağlık kesimlerinde ise Sugözü, Pınarbaşı, Burunçayır ve Akpınar gibi derelerin kaynak kısmına atıf yapan yerleşme adlarının olduğu görülmektedir. Ayrıca Aşağı, Yukarı Söğütlü ve Çamlıca gibi kırsal yerleşme adlarının bitki örtüsüne göre, Çorak gibi yerleşmeler toprak özelliklerine, Çakıhiyük, Kızılhisar, Taşlıyazı, Ören gibi yerleşmeler tarihi ve arkeolojik yapısına göre, Payamca, Bereketli gibi köy adları ise tarıma bağlı olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman, Besni, Toponimi, Kırsal Yerleşme, Yer Adları.

Abstract

Since human existence, it has given names to the place according to its various qualities. Thanks to Toponym, which is one of the most basic features that people use to classify their surroundings, today it is easier to distinguish one place on earth from another. When the origins of

¹ Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Ana Bilim Dalı, salmanozu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6326-3252

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, nevzat.gumus@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4144-9990

Dergiye Geliş Tarihi: 05.10.2020

Yayına Kabul Tarihi: 04.11.2020

place names in Anatolia are examined; In addition to the cultural aspects of the people who have lived and lived in the region from the past to the present, many signs are emerging from the geographical structure of the site to its vegetation and natural resources. In this study, the rural settlements in Besni District were classified as Toponym. In this classification, human and physical geography factors are prioritized. Besni is a district consisting of 67 villages. In this study, most of the rural settlements in question were classified according to various natural and human factors from their sociology to their history and physical geography. As a result of the erosion of the river in the study area, it was observed that settlements such as Dörtöl, Beşöl and Yöldüzü, which are related to transportation, come to the fore in the parts where flat plains are formed. In the more mountainous parts of the study area, it is seen that there are settlement names that refer to the spring part of the streams such as Sugözü, Pınarbaşı, Burunçayır and Akpınar. In addition, rural settlements such as Aşağı, Yukarı Söğütlü and Çamlıca were classified according to the vegetation cover, settlements such as Çorak according to their soil characteristics, settlements such as Çakıhüyük, Kızılhisar, Taşlıyazı, Ören according to their historical and archaeological structure, and village names such as Payamca and Bereketli were classified according to agriculture.

Keywords: Adıyaman, Besni, Toponym, Rural Settlement, Place Names.

1. Giriş

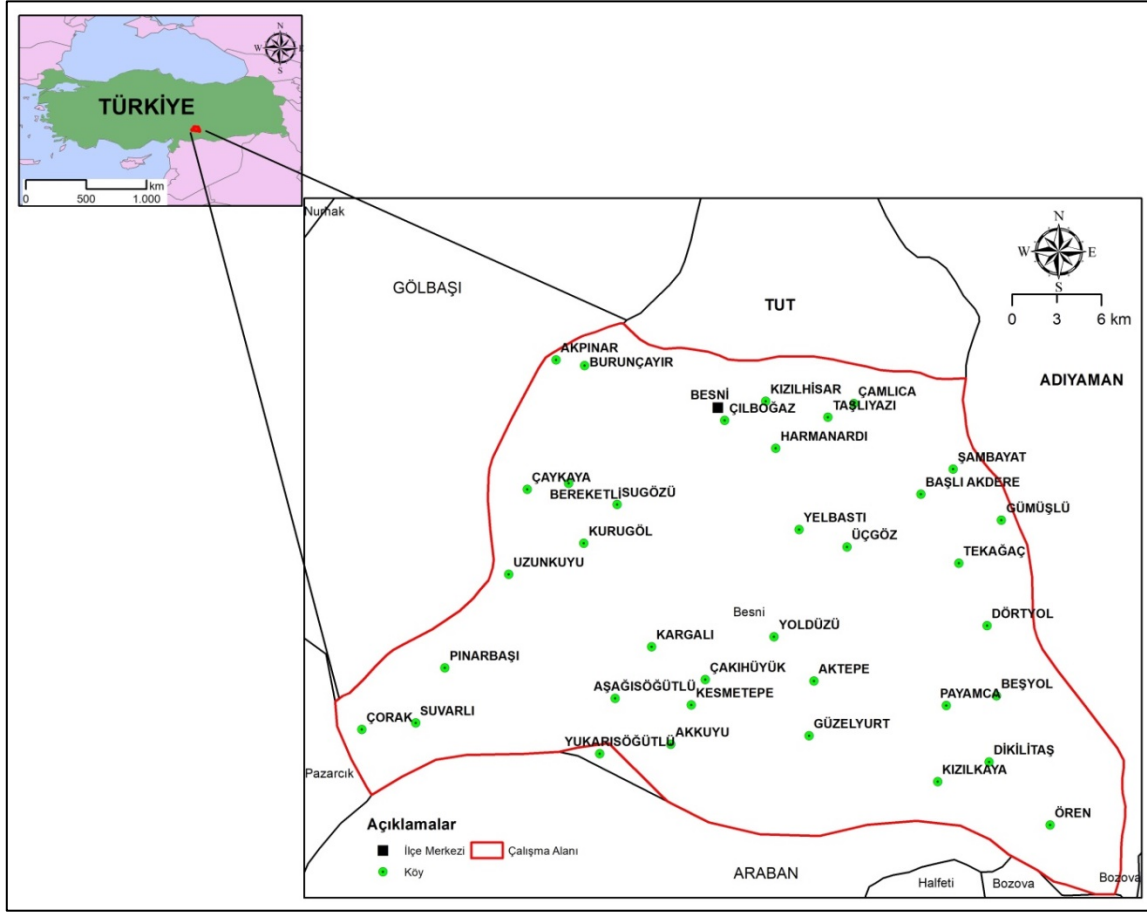
Varoluşundan bu yana insanlık, doğal varlıkları dikkatini çeken nitelik ve yönlerine göre adlandırmıştır. Bir başka ifade ile ismiyle kendisini ötekinden farklı kılan insan, etrafını da öne çıkan özellikleri ve işlevselliğine göre farklı adlandırmıştır. Bu bağlamda insanoğlu, hem kendi ismini hem de yaşadığı coğrafyanın adlarını sorgu ve analize tabi tutmuştur (Yavuz ve Şenel, 2013). Bu araştırma ve analizler sonucunda, yer adlarını araştırma meselesi bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Adların niteliğinin ve kökenlerinin araştırılması ve analizi son dönemlerde yer/yerleşim birimi adları üzerine yoğunlaşmıştır.

Bir yerleşim biriminin adının anlamının, geçmişinin ve kökenlerinin araştırılması birçok bilim dalının üzerine durduğu bir konudur (Şahin, 2010; Kayserili, 2015). İnsanların çevresini tanımlamada kullandıkları en temel özelliklerden birisi olan Toponimik analiz sayesinde, yeryüzündeki bir mekânı diğerinden ayırt etmek kolaylaşmaktadır (Aliağaoğlu ve Uğur, 2018). Toponimi olarak kavramsallaştırılan “yer adları bilimi” coğrafya disiplini de önemli ölçüde yer bulmaktadır. Toponimi sayesinde bir yerin jeolojisi, iklimi, jeomorfolojisi gibi fiziki coğrafya özellikleri ile dili, yerleşmesi, tarihi ve sosyolojik yapısı ile ilgili veriler de elde edilebilmektedir (Çıldam, 2019). Bu bağlamda yer adlarını sıradan isimlendirmeler olarak ele almamak önemlidir. Bilhassa Anadolu’da yer adlarının verilmesine dair kökenler incelendiğinde; geçmişten günümüze bölgede yaşamış ve yaşayan insanların kültürel yönleri ile halk kahramanları, önemli şahsiyetlerine ait pek çok verinin yanısıra sahanın coğrafi yapısından vejetasyonu, doğal kaynaklarına kadar pek çok işaret ortaya çıkmaktadır (Telli, 2018). Bazı yerleşim yerlerinin adlarını analiz ederken ise, hiçbir işaret alınmadığı olmaktadır. Bu tip durumlarda karşımıza çıkan ilk durum, söz konusu yerleşim yeri adının tarihsel bağından koparılmasıdır. Bir başka ifade ile bir yer adı tarihteki adına benzer isimler ile değiştirilmesi sonucunda hiçbir anlam vermediği durumlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; bugün antep şehrinin hiçbir anlamı yoktur. Ancak tarihsel kökenine inildiğinde, ayıntap’ın değiştirilerek antep yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumu özellikle Hitit ve Bizans adları taşıyan yerleşimlerde görmek mümkündür (Umar, 1993). Bir yerleşim yerinin tarihsel kökeninden koparılarak Türkçe’de anlamı olmayan bir isme dönüştürülmesi ya da yerleşim yerine sahanın coğrafi ya da kültürel özellikleri ile alakasız bir isim verilmesi, Bilge Umar’ın “Türkiye’de Tarihsel Adlar” kitabında sıklıkla değindiği konudur. Bu konu aynı zamanda toponimi çalışmalarında, araştırmacıya dezavantaj sağlayan bir meseledir.

Avrupa’da 1900’lü senelerin başında başlamış olsa da (Telli, 2018), Türkiye’de Toponimi konusundaki bilimsel araştırmalar bilhassa 1920’lerden itibaren ele alınmaya başlanmıştır ve bu çalışmalarda bilhassa şeriye sicilleri ve seyahatnameler önemli bir veri kaynağı olarak kullanılmıştır (Açikel, 2013). Bu sayede bugün birçok kent ve yerleşmenin tarihteki adları ortaya çıkartılmıştır. Anadoludaki eski yerleşim birimlerinin adları incelendiğinde, bu isimlendirmelerin doğal çevreden oldukça etkilendiği görülmektedir. Zira günümüzde Toponimi bilimi, doğa ile insan arasındaki ilişkiselliğin ortaya konulması bağlamında ön plana çıkmaktadır (Alkan, 2017).

Bu çalışmada, Adiyaman İli’nin Besni İlçesinde yer alan yerleşmelerin adları coğrafi kökenleri bağlamında ele alınmıştır. Böylelikle Anadolu’da insan-doğa ilişkisini bir kez daha ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda iklim, su kaynağı, bitki örtüsü ve jeolojik yapı vs. gibi doğal özelliklerin yer adları üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma alanı olarak seçilen Besni seçilmiştir. Besni’nin araştırma alanı olarak seçilmesindeki en önemli faktörlerden birisi, burada yerleşmelerin çok eski tarihlere kadar dayanmasıdır. Besni, 17. yy’da 16.000 nüfusa sahip bir yerleşim birimidir ve Malatya, Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Kahramanmaraş kültürleri ile etkileşim halindedir. 1954 yılında Adiyaman’a bağlanan Besni, daha önceleri Diyarbakır, Malatya, Şanlıurfa, Gaziantep ve Kahramanmaraş’a sancaklık yapmıştır. Tarihsel süreçte bir çok saldırlara ve istilalara hedef olan Besni, bilhassa Moğol ve Timur istilaları karşısında destan halini alan kahramanlıkları sayesinde Yıldırım Beyazıt’tan taktirname alan ilk yerleşimdir. Osmanlı padişahlarından Yıldırım Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim Besni’yi ziyaret etmiştir. Aynı zamanda, Baybors, Buldaç, Kamil, Süleyman adlı ünlü Türkler Besni’de ağırlandı. Besni Evliya Çelebi’nin "Hayran Kaldım" dediği yerdir. Osmanlı döneminde el sanatları bakımından zirveye çıkan Besni, Anadolunun her yerinden gelen tüccarların akınına uğradığı, kervanların konakladığı bir yer olarak da tarihe mal olmuştur. (Besni Kaymakamlığı, Anonim). Besni’nin birçok kültür ile iç içe bir yapıya sahip olmasındaki en önemli sebep bulunduğu coğrafi konumdur. Besni İlçesinin, güneyde Gaziantep ile güneydoğuda Şanlıurfa ile Doğuda Adiyaman ve batıda Kahramanmaraş ile sınırı bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma alanı lokasyon haritası.

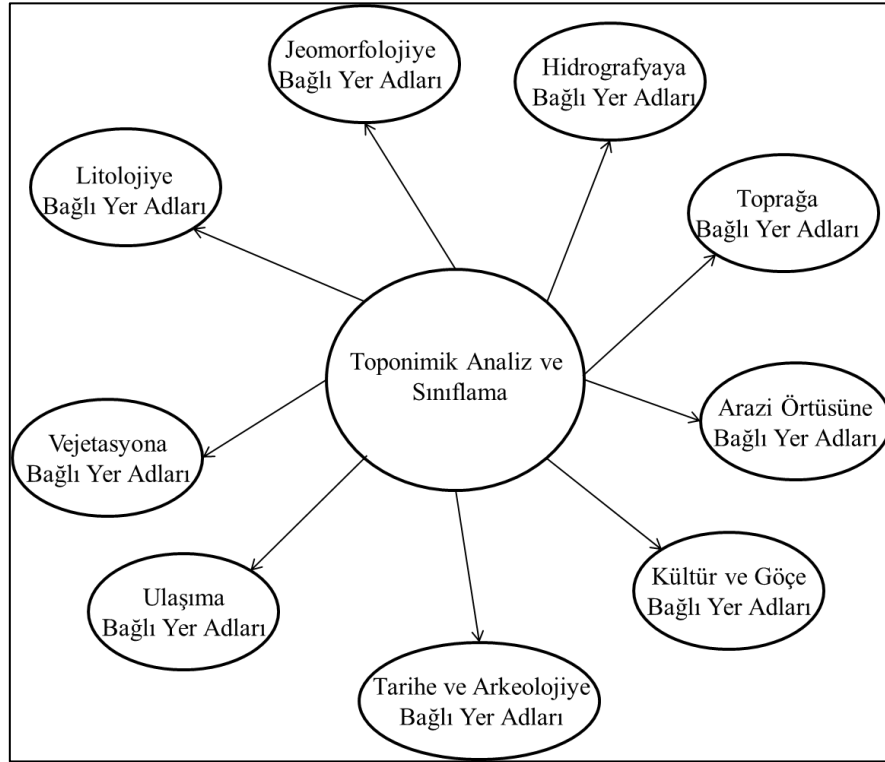
2. Veri-Yöntem

Bu çalışmada Besni İlçesi'nde yer alan kırsal yerleşmelerin Toponimik olarak sınıflaması yapılmıştır. Bu sınıflamada beşeri ve fiziki coğrafya unsurları ön planda tutulmuştur. Çalışmamızda yapılan Toponimik sınıflama analizi, son dönemlerde birçok çalışmada ele alınan bir konudur (Altunışık, 2009; Aliagaoglu ve Uzun, 2011; Aliagaoglu, 2013; Baysan ve Kara, 2014; Kayserili, 2016).

Çalışmamızda, Besni İlçesi'nde yerleşme adlarının doğal ve beşeri çevre ile ilişkisi analiz edilmiştir (Şekil 2). Bir başka ifade ile araştırma alanındaki yerleşmelerin toponimik analizi ve sınıflandırmasında çeşitli doğal ve beşeri parametreler baz alınmıştır. Böylelikle çoğu yerleşmenin fiziki ve beşeri unsurlara göre adlandırıldığı ortaya konulmuştur.

Kısacası bu çalışmada yapılan toponimik analiz coğrafi düşünce yapısının esas prensiplerinden olan; nedensellik, dağılım ve bağlantı kurma ilkesinden hareketle (Başkaya, 2013), yerleşmelerin adları neden-sonuçları ve karşılıklı ilişkileri tasnif edilmiştir.

Bu tasnifte; Jeomorfoloji, Hidrografya, Toprak (Pedojenez), Litoloji/Anakaya, Vejetasyon gibi fiziki coğrafya koşulları ile ulaşım, kültür, göç, tarih ve arkeoloji gibi beşeri coğrafya koşulları dikkate alınmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Toponimik analiz ve sınıflamada öne çıkan doğal ve beşeri parametreler.

Besni 67 adet köyden oluşan bir ilçedir. Bu araştırmada bu 67 köyün yer adları, sosyolojisinden halk kahramanlarına ve fiziki coğrafyasına kadar çeşitli doğal ve beşeri unsurlar göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Besni’de, insan-doğa ilişkiseliliğini ortaya koymak amacıyla araştırma alanının toprak, arazi örtüsü ve fiziki haritası hazırlanmıştır.

Bu bağlamda ilk olarak fiziki coğrafya haritası için araştırma alanının Sayısal Yükselti Modeli (DEM) verisi temin edilmiştir. Shuttle Radar Topography Mission (SRTM) platformuna ait DEM verisi <https://earthexplorer.usgs.gov/> adresinden elde edilmiştir. Bu veri The National Aeronautics and Space Administration (NASA) tarafından üretilen radar görüntüsüdür (https://www.usgs.gov/centers/eros/science/usgs-eros-archive-digital-elevation-shuttle-radar-topography-mission-srtm-1-arc?qt-science_center_objects=0#qt-science_center_objects). Aynı zamanda çalışma alanındaki akarsu ağ haritasını oluşturma için ise, yine DEM verisinden faydalanılmıştır. DEM verisinden akarsu ağ haritası oluşturmak için aşağıda verilen adımlar izlenmiştir:

- SRTM dem verisine ArcGIS ortamında, mekansal analiz seçeneğinden hidrolojik analiz.
- Burada ilk olarak *fill* analizi
- İkinci adımda, *flow direction* analizi
- Üçüncü adımda, *flow accumulation* analizi
- Dördüncü adımda ise *stream to feature* analizi yapılmıştır.

Böylelikle Sayısal Yükselti Modelinden akarsu ağ haritası oluşturulmuştur. Oluşturulan akarsu ağ haritasının çok yoğun olmasından dolayı *Query Builder* seçeneği ile *Grid Code < > 1 AND Grid Code < > 2 AND Grid Code < > 3 AND Grid Code < > 4 AND Grid Code < > 5* kodu yazılarak çalışma alanındaki akarsu ağ haritası sadeleştirilmiştir.

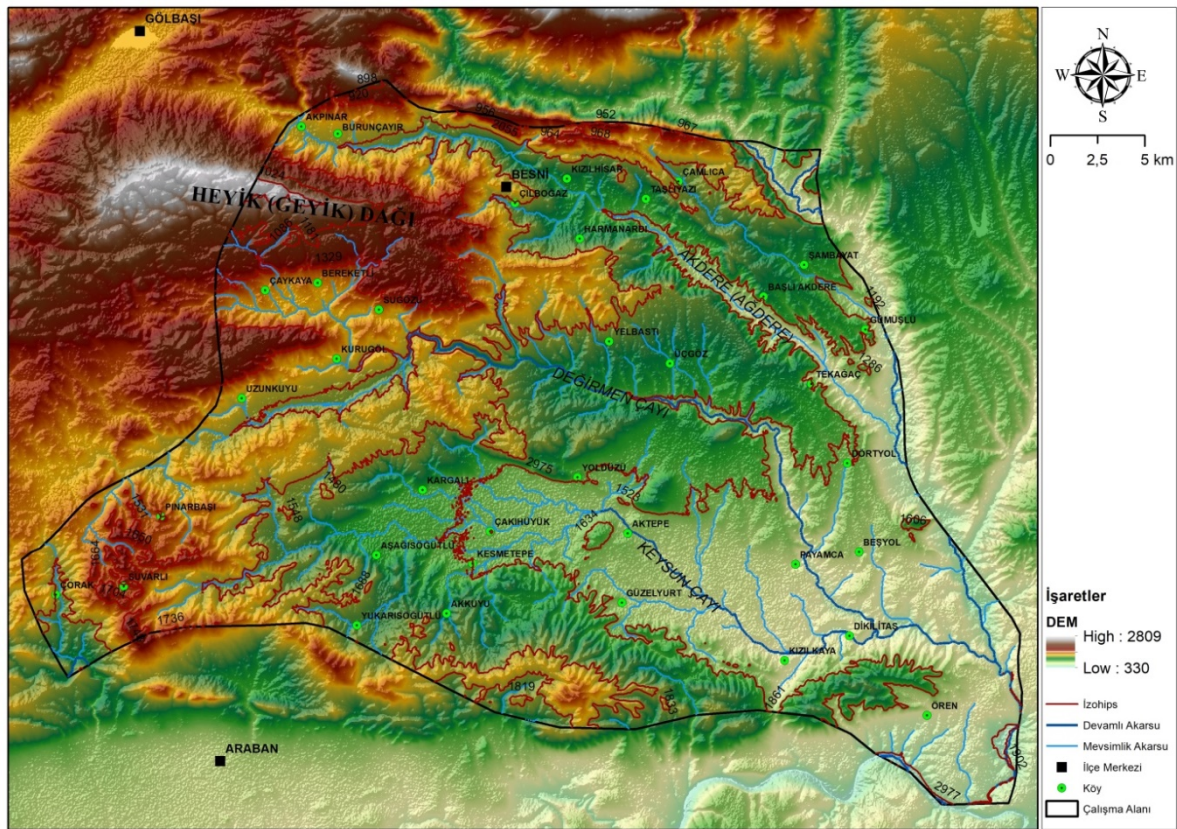
Yapılan literatür analizi ile çalışma alanındaki doğal ve beşeri ortam ile ilişkili yerleşme adları tespit edildikten sonra Google Earth yardımıyla bu alanların koordinatları excel ortamına aktarılmıştır. Daha sonra metinsel olan excel verisi ArcGIS yazılımı ile mekansal veriye dönüştürülmüştür. Böylelikle xls uzantılı veri shp uzantılı veriye dönüştürülmüştür.

Böylelikle doğal ve beşeri ortam ile ilişkili olduğu tespit edilen yer adları toprak, DEM ve arazi örtüsü haritaları üzerinde görülmüştür. Son olarak araştırma alanının uydu verisi üzerinden görünümünü elde etmek için Bing Maps Aerial uydu verisi kullanılmıştır. Tüm bunların sonucunda, yerleşme adlarındaki doğal ortam insan ilişkiselliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zira doğal parametrelerden yola çıkarak yerleşmelere ad koymak insan ve mekan arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya göstermesi bağlamında önemlidir (Polat ve Koday, 2020).

3. Bulgular

Besni kuzeyi ve batısı dağlar ile çevrili bir alanda kurulmuştur. Besni'nin bağlı bulunduğu Adıyaman'ın en yüksek dağları Besni çevresinde yer almaktadır. Örneğin Besni'nin kuzeyinde yer alan Akdağ zirvesinin yükseltisi 2357 m'dir (Karadoğan ve Tonbul, 2013). Besni'nin doğusunda ise Göksu nehrinin, Akdere'nin, Değirmen Çayının ve Keysun Çayının su toplama alanı olan Fırat Nehri bulunmaktadır (Şekil 3).

Besni bulunduğu çevrenin en eski yerleşim birimlerinden birisidir. Bazı kaynaklarda Besni'nin tarihçesi Paleolitik döneme yani günümüzden 5000 yıl öncesine kadar dayandırılmaktadır (Atalan ve Makaklı, 2016). Besni İlçesi'nde yerleşik yaşamın çok eskiye uzanmasının temel sebepleri olarak, Gaziantep, Şanlıurfa ve Adıyaman gibi kadim kentlere yakınlığı ve aynı zamanda Fırat Nehri kıyısında yer alması gösterilebilir. Besni ilçesi aynı zamanda zengin su kaynaklarına sahip bir ilçedir. Tarihte birçok eski yerleşimin ve büyük medeniyetlerin su havzalarında kurulduğu (Arpa ve Dilek, 2014) gerçeğinden hareket edilecek olunursa; Besni'de eski yerleşmelere rastlanması tesadüf değildir. Zira tarih boyunca Dicle, Fırat, Nil, Ganj, Amazon ve Endüs nehirleri boyunca büyük medeniyetlerin ortaya çıktığı görülmektedir (<http://www.suvakfi.org.tr/su-medeniyeti/>). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Besni hem Fırat Nehri havzasında yer almaktadır hem de Fırat Nehrine bağlanan zengin yer üstü su kaynakları bakımından yerleşik yaşam için uygun koşullar arz etmektedir (Şekil 5).

Şekil 3. Besni İlçesi'nin fiziki haritası.

Besni'de yerleşim birimlerinin büyük oranda fiziki ortam özelliklerinden etkilendiği görülmektedir. Zaten, fiziki çevre faktörleri, insanlığın avcılık-toplayıcılık faaliyetlerinden yerleşik yaşama geçişine kadar, ilk yerleşim birimlerinin kuruluşundan günümüze kadar uzanan süreçte şekillendirici etkisi gözardı edilemez bir gerçekliktir (Çelik, 2012). Buna göre, Besni'de yerleşme adlarından 31'inin su kaynağı, vejetasyon, litoloji ve jeomorfolojik koşullardan kaynaklı isimlendirildiği görülmektedir (Tablo 1). Örneğin Besni'nin güneybatısında yer alan Çorak Köyü, eğimin, yükseltinin, iklim koşullarının ve toprak tipinin elverişli olmamasından kaynaklı

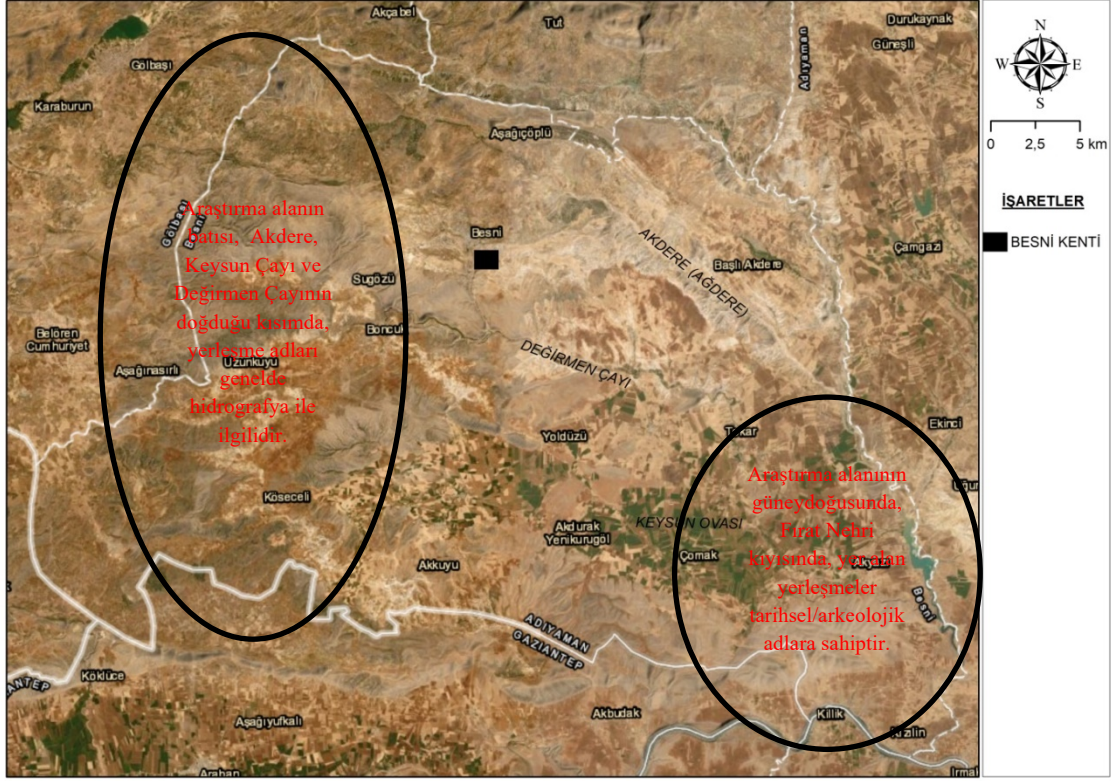
tarıma müsait bir yerleşim değildir. Bundan kaynaklı olarak bu yerleşim birimine “çorak” adı verilmiştir. Burada toprağa ve diğer fiziki ortam koşullarına atıf vardır. Zira bakıldığı zaman buranın büyük toprak grubunun kırmızı kahverengi orman toprakları olduğu görülmektedir. Kırmızı kahverengi orman topraklarının organik madde bakımından zengin olmaması, bu toprakların veriminin düşük olmasına sebep olmaktadır (Tümsavaş ve Aksoy, 2008). Dolayısıyla bu topraklar üzerinde tarımsal verim de düşüktür. Besni’de söz konusu toprak grubu yalnızca Çorak Köyü’nde bulunmaktadır. Buna mukabil vadi içerisinde bulunan ve su kaynağı bakımından zengin olan Bereketli Köyü adını verimli topraklarından almaktadır. Bu köy ve çevresinde kolüvyal toprakların önemli bir yer kapladığı görülmektedir (Şekil 4).

Tablo 1. Besni İlçesi’nde yer alan köy yerleşmelerinin fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine göre gruplandırılması.

No	Fiziki Coğrafya Özelliklerine Göre Sınıflandırılan Köy Adları	Beşeri Coğrafya Özelliklerine Göre Sınıflandırılan Köy Adları
1	Tekağaç (Kötere)	Dört Yol
2	Aktepe	Çakıhüyük
3	Kesmetepe	Kızıllıhisar
4	Kargalı	Taşlıyazı
5	Akkuyu	Harmanardı
6	Aşağı Söğütlü	Ören
7	Yukarı Söğütlü	Beşyol
8	Yelbastı	Şambayat (Şambayadı)
9	Üçgöz	Suvarlı
10	Sugözü	Hacıhalil
11	Çaykaya	Hasanlı
12	Burunçayır	Karalar
13	Akpınar	Yayıklı
14	Çilboğaz	Köseceli
15	Çamlıca	İzollu
16	Akdere	Karagüveç
17	Gümüşlü	Kutluca
18	Kızılkaya	Toklu
19	Dikilitaş	Boncuk
20	Kurugöl	Yoldüzü
21	Pınarbaşı	Bereketli
22	Çorak	Uzunkuyu
23	Sarıkaya	Payamca
24	Alıçlı	Güzelyurt
25	Kızılın	

Bereketli köyünün güneyinde Besni şehir merkezinin kuzeybatısında yer alan Sugözü köyü ise Değirmen Çayı’nın çıktığı noktada yer almaktadır (Şekil 5). Bu köy adını “göze” yani su kaynağı kökünden almaktadır. Bu köy, Değirmen Çayı’nın kaynak noktası konumundadır. Yalnızca Sugözü köyü değil, Pınarbaşı, Akdere, Akpınar ve Kurugöl gibi yerleşim adları da kökenini hidrografiye özelliklerinden almaktadır. Örnek olarak; Besni İlçesi’nin doğusunda bulunan ve ilçenin önemli akarsu havzalarından birisi olan Akdere (Ağdere) kuzeyinde yer alan yerleşme olan Akdere köyü adını söz konusu nehirde almaktadır. Hidrografik koşullara bağlı olarak isimlendirilen bir diğer yerleşim yeri ise Akpınar köyüdür. Akpınar köyünde bağcılık faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Şekil 10). Bu köyde antep fıstığı ve üzüm bağları geniş yer kaplamaktadır. Akdere’nin kaynak noktasında yer alan Burunçayır Nehri yine hidrografik koşullara bağlı olarak isimlendirilen bir yerleşim yeridir. Buranın ekonomik yapısı tarım ve hayvancılık üzerine kuruludur. Burada köy nüfusu 2018 yılı verilerine göre,

544'tür. Burunçayır'da domates, fıstık, üzüm, fıstık gibi tarım ürünleri ön plana çıkmaktadır. Bu köyde mevsimlik olarak, turizm işçisi statüsünde Antalya'ya, portakal işçisi olarak ise Kıbrıs'a gidilmektedir (<https://www.besniguncel.com/besni-belde-ve-koyleri-s31.html>).

Şekil 6. Besni İlçesi ve köylerinin dağılışının Bing Maps Aerial uydu verisi üzerinden gösterimi.

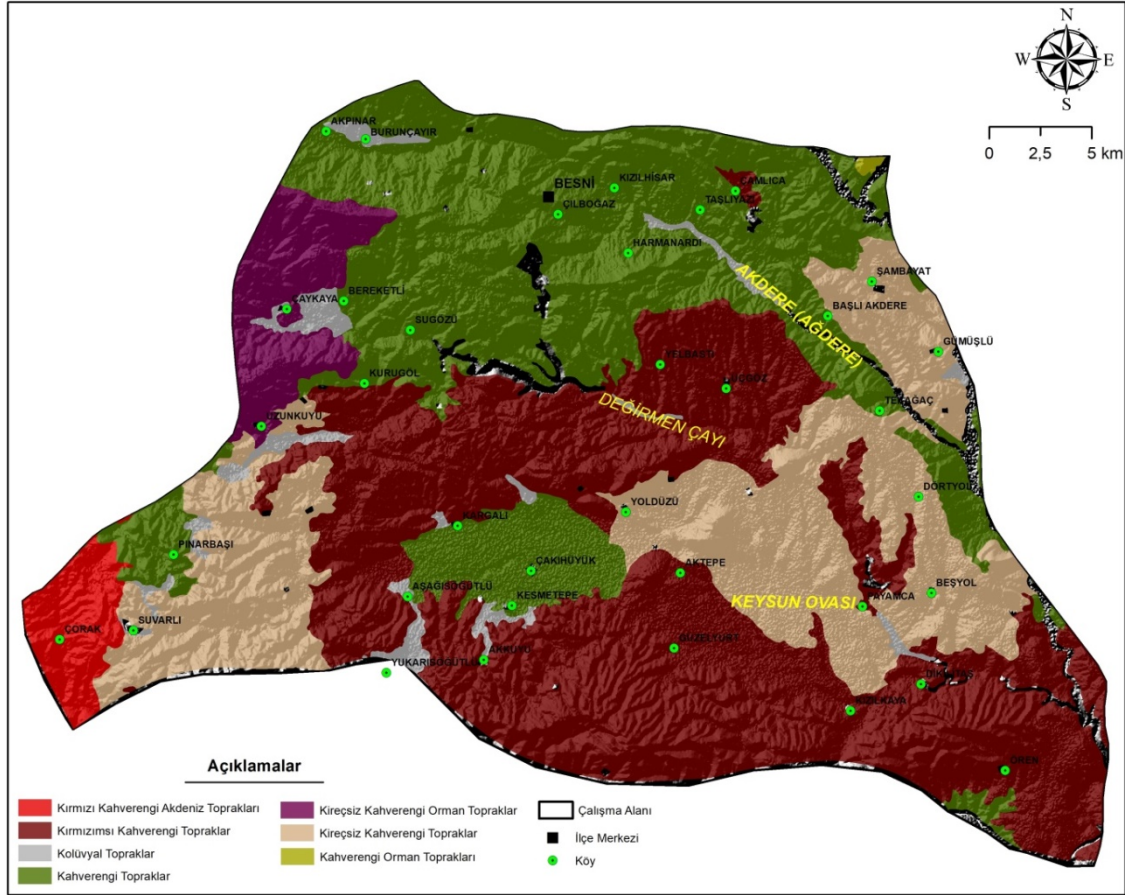
Besni'de köy isimlerinin önemli bir kısmı ise kültürel, sosyolojik ve ulaşım vs. gibi beşeri meseleler hakkında ip ucu vermektedir. Örneğin Besni'nin en önemli yerleşim alanlarından birisi olan Şambayat (Şambayadı) beldesidir. Bu belde "acıdır biberi, ekşidir eriği, insanı da tatlıdır, burası Şambayat'dır" deyişle bilinmektedir. Bu slogan aynı zamanda Şambayat beldesinin tarımsal ürün deseni hakkında ip ucu vermektedir. Bu sözden de anlaşıldığı üzere Şambayat Beldesi bereketli bir coğrafya üzerinde kurulmuştur. Oldukça yeşil ve bol meyveli bir yerleşim alanıdır (Şekil 7). Ancak yerleşme adını bereketli topraklarından değil, Suriye'nin Şam kentinden buraya göç eden Türkmen kabilesi olan "Bayat" isminden almaktadır. Bu Türkmen kabilesi yalnızca Besni değil aynı zamanda Türkiye'nin Adana ve Ankara gibi birçok önemli kentine göç etmiştir. Bundan dolayı Şambayat yerleşme adı yalnızca Besni'de değil aynı zamanda Adana gibi kentlerde de bulunmaktadır (Özdamar, 2012). Besni'de yer alan Şambayat Beldesi aynı zamanda yüksek okuma-yazma oranı ile bilinmektedir.

Şekil 7. Besni'nin önemli bir yerleşim alanı olan Şambayat Beldesinden görünüm.

Kırmızımsı Kahverengi Topraklar, Kireçsiz Kahverengi Topraklar ve Kahverengi Topraklar Besni ilçesinde en fazla alan kaplayan büyük toprak gruplarıdır (Şekil 7). Besni ilçesinde yer alan kırsal yerleşmelerin 3'te 2'si söz konusu 3 büyük toprak grubu üzerinde yer almaktadır. Besni'de az da olsa Kolüvyal Topraklar da bulunmaktadır. Bu toprak grubu genelde akarsu vadilerinin içlerinde yayılış göstermektedir. Kolüvyal Toprakların üzerinde kurulan yerleşmelerde, Aşağı Söğütlü, Yukarı Söğütlü ve Bereketli gibi yerleşim adları dikkat çekmektedir (Şekil 8). Bu durum, Söğütlü isminden de anlaşılacağı üzere buralarda suyu seven ağaçların

geliştiği ve köy adlarının da bu ağaçlardan ismini aldığı göstermektedir. Zira Türkiye’de akarsu vadi içlerinde yer alan söğüt, kavak ve çınar gibi ağaçların yerleşmelere sıklıkla verildiği görölmektedir.

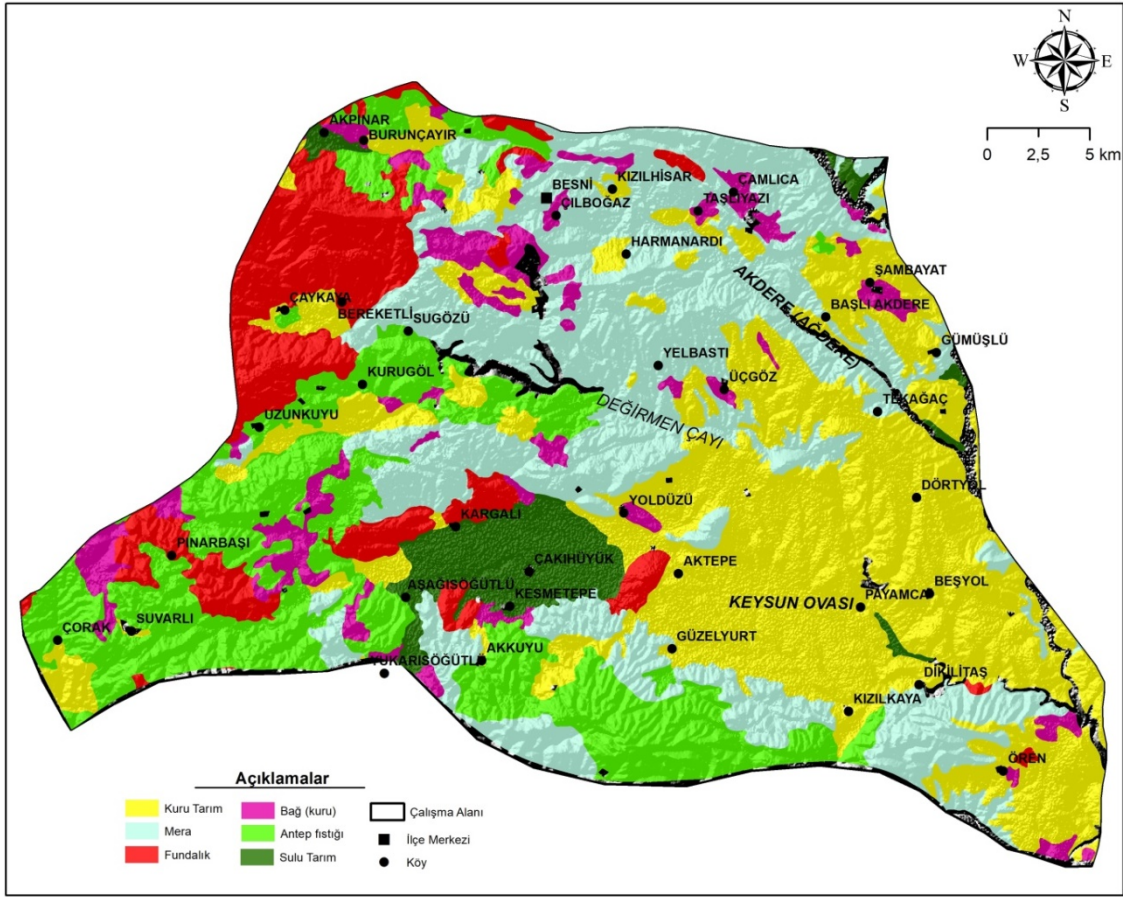

Şekil 8. Besni İlçesi büyük toprak grupları haritası.

Keysun Ovası Besni’nin önemli tarım alanlarından birisini teşkil etmektedir. Bu ova üzerinde yer alan yerleşme adlarına bakıldığında ise, düzlük olan topoğrafyaya işaret edildiği görölmektedir. Keysun Ovası’nın düzlüğü üzerinde kurulan ve düzlük olmasına bağlı olarak ulaşım atıflı yer adları dikkat çekicidir. Beşyol, Dörtüol ve Yoldüzü gibi köy yerleşmelerinin adlarını ulaşım sisteminden aldığı görölmektedir. Bu yerleşmelerde ulaşımın gelişmesi, Keysun Çayı tarafından milyonlarca yılda aşındırılarak düzleştirilen ve Keysun Ovası adını alan jeomorfolojik birimden kaynaklanmaktadır. Keysun Ovası aynı zamanda Besni’nin en önemli tarım alanlarından birisidir. İlçe’deki tarımsal faaliyetlerin önemli bir kısmı bu alanda yapılmaktadır (Şekil 9). Besni İlçesi’nin kuzeyinde yer alan Çamlıca Köyü, vejetasyon özelliklerine bağlı olarak toponimik analize tabi tutulmuştur (Şekil 9).

Şekil 9. Keysun Ovası üzerinde yer alan Yoldüzü Köyü (1) ile yoğun vejetasyonu ve antep fıstığı bahçeleri ile ön plana çıkan Çamlıca köyü antep fıstığı bahçelerinden (2) görünüm.

Şekil 10. Besni İlçesi'nde arazi örtüsü/kullanımı

Tüm bulguların toplamında araştırma alanındaki yerleşmelerin; Vejetasyona, Litolojiye, Jeomorfolojiye, Hidrografyaya, Toprağa, Arazi Örtüsüne, Göçe, Tarıma, Kültüre, Ulaşım, Tarihe ve Arkeolojiye bağlı olarak sınıflandırıldığını belirtmek mümkündür. Çamlıca, Aşağı Söğütlü (Şekil 10), Yukarı Söğütlü gibi kırsal yerleşme adları bitki örtüsüne göre, Akkuyu ve Kızılkaya gibi yerleşmeler litolojiye, Aktepe, Çılboğaz, Dikilitaş, Kesmetepe, Yelbastı gibi yerleşme adları Jeomorfolojiye daha çok çalışma alanının batısında yer alan Akdere, Akpınar, Çaykaya, Pınarbaşı, Sugözü (Şekil 11) gibi yerleşmeler Hidrografyaya, Çorak gibi yerleşmeler toprak özelliklerine, Payamca, Bereketli, Tekağaç gibi köy adları arazi örtüsü ve tarıma bağlı olarak sınıflandırılmıştır (Tablo 2).

Şekil 11. Yoğun vejetasyonu ile ön plana çıkan Aşağı Söğütlü köyü (1) ile hidrografik koşullardan adını alan Sugözü köyünde yer alan sulak alandan bir görünüm (2).

Bunun yanı sıra, Beşyol, Dörtüol, Yoldüzü gibi yerleşmeler gelişmiş ulaşım sistemlerine, çoğunlukla çalışma alanının güneydoğusunda yer alan Çakıhüyük, Kızıllıhisar, Taşlıyazı, Ören gibi yerleşmeler tarihi ve arkeolojik yapısına göre, Suvarlı, Şambayat gibi yerleşme adları ise kültür ve göç koşullarından kaynaklı adlandırılmışlardır (Tablo 2).

Tablo 2. Besni İlçesin’de yer alan kırsal yerleşmelerinin toponimik analizinin sonuçları.

Toponimik Sınıf	Yerleşme Adı
Vejetasyona Bağlı Adlandırma	Çamlıca, Aşağı Söğütlü, Yukarı Söğütlü
Litolojiye Bağlı Adlandırma	Akkuyu, Kızılkaya
Jeomorfolojiye Bağlı Adlandırma	Aktepe, Çılboğaz, Dikilitaş, Kesmetepe, Yelbastı
Hidrografyaya Bağlı Adlandırma	Akdere, Akpınar, Çaykaya, Pınarbaşı, Sugözü.
Toprağa Bağlı Adlandırma	Çorak
Arazi Örtüsü ve Tarıma Bağlı Adlandırma	Tekağaç, Payamca, Bereketli
Kültür ve Göçe Bağlı Adlandırma	Suvarlı, Şambayat
Tarihe ve Arkeolojiye Bağlı Adlandırma	Çakıhüyük, Kızılhisar, Taşlıyazı, Ören
Ulaşımına Bağlı Adlandırma	Beşyol, Dörtüol, Yoldüzü

4. Sonuç

İnsanoğlunun tarihin ilk dönemlerinden günümüze, mekanı ve doğayı anlamadaki basit tekniği aynıdır. Bu basit ve temel mantık adlandırmadır. Bu çalışmada, Besni İlçesi’nde yer alan kırsal yerleşmelerin adları insan-mekan etkileşimi çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Besni İlçesi’nde yer alan kırsal yerleşmelerin toponimik sınıflaması yapılmıştır. Bu sınıflama, beşeri ve fiziki ortam unsurlarına göre yapılmıştır. Bu çalışmada 67 kırsal yerleşim biriminin toponimik özellikleri, sosyolojisinden kültürüne ve fiziki coğrafyasına kadar çeşitli doğal ve beşeri unsurlar dikkate alınarak analize tabi tutulmuş ve sınıflandırılmıştır.

Buna göre, Besni’de kırsal yerleşmelerin büyük bir bölümünün fiziki coğrafya unsurlarından kaynaklandığı görülmektedir. Çalışma alanında akarsu aşındırması sonucunda, düzlük ovaların olduğu kısımlarda daha çok ulaşımına bağlı Dörtüol, Beşyol ve Yoldüzü gibi yerleşmelerin ön plana çıktığı görülürken, çalışma alanının daha dağlık kesimlerinde ise Sugözü, Pınarbaşı, Burunçayır ve Akpınar gibi derelerin kaynak kısmına atıf yapan yerleşme adlarının olduğu görülmektedir.

Araştırma alanındaki en önemli yerleşmelerden birisi de Şambayat Beldesi’dir. Bu alan ise adını Şam’dan göç eden Türkmen kabilesinden almıştır. Çalışma alanında kolüvyal toprakların olduğu vadi tabanlarında ise, Çamlıca, Aşağı ve Yukarı Söğütlü gibi vejetasyondan kaynaklanan yerleşim adlarının olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada fiziki ve beşeri coğrafya unsurlarının mekânın şekillenmesinde ve isimlendirilmesindeki etkisi ele alınmıştır. Araştırma sonuçları, yerleşim adları üzerinde vejetasyon, litoloji, hidrografya ve jeomorfoloji gibi fiziki unsurlar ile kültür, aile, göç vs. gibi beşeri unsurların yerleşme adları üzerindeki etkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmada yerleşme adları ile fiziki coğrafya unsurları arasındaki ilişkinin tespiti noktasında çeşitli haritalar kullanılmıştır. Toprak, arazi örtüsü, sayısal yükselti modeli ve hidrografya gibi haritaların üzerine yerleşim birimlerinin çakıştırılması sonucunda, yerleşme adlarının tasnifi daha kolay bir hal almıştır. Bu bağlamda, toponimi çalışmalarında ve yerleşme adlarının sınıflandırılması noktasında, sayısal hale getirilen haritaların kullanımı önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Toponimi araştırmalarında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin (CBS) kullanımı ve CBS ortamında harita elde etmenin önemi ortaya konulmuştur. Bundan sonra yapılacak toponimi araştırmalarında CBS metodolojisine daha fazla yer verilmesi, yer adlarının daha kolay anlaşılması noktasında önem arz etmektedir.

Kaynakça

Açıknel, A. (2003). Artukabad kazası yer adları (1455-1600). Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 20(2).

Aliağaoğlu, A. (2013). Şehirsiz toponimi: Balıkesir ilinde mahalle adları, bir sınıflandırma denemesi. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute* Volume: 16 - Number: 29.

- Aliağaoğlu, A., & Uğur, A. (2018). Şehirsel Toponimi: Erzurum'da Cadde Adları. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 21(40).
- Aliağaoğlu, A., & Uzun, A. (2011). Urban Toponymy (Hodonymy): A Typological Attempt for Turkey (Şehirsel Toponimi (Hodonimi): Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi). *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences*, 9(2), 123-133.
- Alkan, A. (2017). Siirt ilinin eski köy adları üzerine coğrafi bir inceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, (68), 63-76.
- Altunışık, İ., (2009), *Coğrafi Bakımdan Batman İli Yer Adları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arpa, A. Ve Dilek, A. (2014) Hz. Nuh ve Tufan Bağlamında Kadim Mezopotamya Havzasında İkinci Medeniyet İnşası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2/2, Haziran 2014, s. 109-117.
- Atalan, Ö., & Makaklı, E. (2016). Cittaslow Hareketi ve Tarihsel Kentler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 547-558.
- Başkaya, Z. (2013). Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi. *Asia Minor Studies*, 1(1), s. 12-41.
- Baysan, S., & Kara, A. (2014). Aydın'da mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları: Şehirsel toponimik özellikleri (District, Boulevard, Avenue and Street Names in Aydın: Urban Toponymic Features). *Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences*, 12(1), 23-48.
- Besni Kaymakamlığı (Anonim) Besni Tarihçesi. (url:<http://www.besni.gov.tr/besni-tarihi#:~:text=%C4%B0l%C3%A7enin%20Ge%C3%A7irdi%C4%9Fi%20%C4%B0dari%20Tarihi%20S%C3%BCre%C3%A7,y%C4%B1l%C4%B1nda%20Ad%C4%B1yaman%20iline%20ba%C4%9Flanm%C4%B1C5%9F%C4%B1r>). Son erişim tarihi: 13.09.2020
- Çelik, M. A. (2012). İslâhiye İlçesi Arazi Kullanımı Üzerinde Yükselti, Eğitim Ve Toprak Faktörlerinin Etkisi. *Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi* (2146-4561), 2(4).
- Çıldam, S.Y. (2019). Toponimi (Yer Adları) Açısından Siirt'te Mahalle Adları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (4) , 1443-1458.
- Karadoğan, S., & Tonbul, S. (2013). Adıyaman Havzası'nın Jeomorfolojik Özellikleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 182-217.
- Kayserili, A., (2015) "Erzurum Şehrinde Yer Adları Üzerinde Bir Deneme", Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür Hayati Doğanay, Edt. Zaman, S., Coşkun, O., Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum
- Kayserili, A. (2016). Bir Toponimi Araştırması: Ağrı'da Yer Adları. *TURAN-SAM*, 8(Special), 21-29.
- Polat, E. ve Koday, Z. (2020) Ardahan Merkez İlçe'de Yerleşme Adları. *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi; Kars Vol. 12, Iss. 45, (Winter 2020): 240-243.*
- Şahin, G. (2010). Türkiye'de yapılmış Toponimi çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl : 3 Sayı : 4, ss. 134-156.
- Telli, B. (2018). Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi Örneği. *Electronic Turkish Studies*, 13(12).
- Tümsavaş, Z., & Aksoy, E. (2008). Kahverengi Orman büyük toprak grubu topraklarının verimlilik durumlarının belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 43-54.
- Özdamar, F. (2012) "Şambayat Köyü'nde Derlenen Bilmeceler Üzerine Bir Değerlendirme," In Prof Dr Fikret Türkmen Kitabı , İzmir: Ege Üniversitesi, ss.141-151.
- Umar B. (1993), Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993,865 sayfa.
- Yavuz, S., & Şenel, M. (2013). Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü. *Electronic Turkish Studies*, 8(8), ss. 2239-2254.
- <https://earthexplorer.usgs.gov/> son erişim tarihi: 12.09.2020
- <https://www.besniguncel.com/besni-belde-ve-koyleri-s31.html> son erişim tarihi: 22.09.2020
- <http://www.suvafki.org.tr/su-medeniyeti/> son erişim tarihi: 22.09.2020

Atıf/Citation

Özdemir, M.H., Özav, L., Yasak, Ü., (2020), Örnek köyden kente dönüşen Etimesgut'ta fonksiyonel arazi kullanımının değişimi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 163-183

ÖRNEK KÖYDEN KENTE DÖNÜŞEN ETİMESGUT'TA FONKSİYONEL ARAZİ KULLANIMININ DEĞİŞİMİ¹

Change in Functional Land Use in Etimesgut, Which Transformed into a City From an Exemplary Village

Hüseyin Melih ÖZDEMİR²

Prof.Dr. Lütfi ÖZAV³

Dr.Öğr. Üyesi Üzeyir YASAK⁴

Öz

Fonksiyon özellikleri ve arazi kullanım pratikleri yönüyle şehirler, kırsal yerleşmelerden farklılıklar gösterirler. Şehirlerin nüfusu artkça ve şehirler alansal olarak genişledikçe hâkim fonksiyonel özellikleri de değişime uğramaktadır. Özellikle de büyük şehirlere eklenmiş yerleşmelerde bu değişim oldukça hızlı olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Etimesgut şehrinin ilk kurulduğu günden bugüne fonksiyonel özellikleri ve arazi kullanım pratikleri açısından nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymaktır. Çalışmada temel araştırma çeşitlerinden zaman boyutu açısından boylamsal bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Etimesgut şehrine ait 1940 ve 1975 yılına ait ortofotolar ulaşılmıştır. Bu ortofotolar, görüntü kalitesi artırılarak Arc GIS 10.2 programı yardımıyla belirli referans noktaları alınıp yeniden koordinatlandırılmış ve gerçek konumuna en yakın haline getirilmiştir. Son olarak 2019 yılı hali hazır harita üzerinden arazi kullanım bilgisi analiz edilerek harita setleri oluşturulmuştur. Böylece belirlenen yıllara ait fonksiyonel arazi kullanım haritaları oluşturulmuş ve değişim ortaya konmuştur. Etimesgut şehri, kuruluş amacı bakımından tarımsal bir köy yerleşmesi olarak planlanmıştır. Ancak şehrin Ankara'nın merkezi yerleşim dokusuna yakınlığı, kuruluş sahasında yer alan tren istasyonunun varlığı tarımsal fonksiyonunun zamanla değişime uğramasına neden olmuştur. Araştırma alanı için ulaşım ve tarım fonksiyonuyla başlayan şehirleşme serüveni, günümüzde hizmet sektörüne ait ticaret sağlık ve eğitim fonksiyonlarıyla devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etimesgut, Şehirsal Fonksiyon, Arazi Kullanımı

¹ Bu çalışma, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya ABD'de yürütülmekte olan doktora tez çalışmasından yeniden düzenlenerek üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD, ORCID ID: 0000-0003-3508-6118, huseyinmelihozdemir@hotmail.com

³ Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-4887-0948, lutfi.ozav@usak.edu.tr

⁴ Dr. Öğrt. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-2728-239X, uzeyir.yasak@usak.edu.tr

Dergiye Geliş Tarihi: 05.11.2020

Yayına Kabul Tarihi: 30.11.2020

Abstract

Cities differ from rural settlements in terms of their functional characteristics and land use practices. Dominant functional characteristics change as the population of cities increases and cities expand spatially. This change is very rapid, especially in settlements attached to large cities. The aim of this study is to reveal how the city of Etimesgut has changed in terms of its functional characteristics and land use practices since its foundation. In the study, a longitudinal research was carried out in terms of time dimension, one of the basic research types. The image quality of the middle photos belonging to the city of Etimesgut from 1940 and 1975 was increased and the reference points were taken and re-coordinated with the help of the Arc GIS 10.02 program and brought them closer to their real location. Finally, map sets were created by analyzing the land use information on the ready map for 2019. Thus, functional land use maps for the specified years were created and the change was revealed. The city of Etimesgut was planned as an agricultural village settlement in terms of its establishment purpose. However, the proximity of the city to the central settlement texture of Ankara and the existence of the train station in the establishment area caused the duration of commitment to agricultural production not too long. The urbanization adventure, which started with the transportation and agriculture functions for the research area, continues today with the trade health and education functions of the service sector.

Keywords: *Etimesgut, Urban Function, Land Use*

1. Giriş

Şehirler, tarım, sanayi, sermaye, emek pazarının yanında meskenlere ve inşaat arazilerine yönelik pazarlar gibi çok sayıda pazarın toplanma yeri ve merkezi durumundadır. Bunlara ek olarak sanat, fikir ve semboller pazarı da şehirlerde yer alırlar. Ama bu şekilde sadece tüketime dayalı bir şehir imajı oluşturmak yeterli değildir. Şehirler aynı zamanda üretime de dâhil olan yerleşmelerdir (Lefebvre 2019:48-49). Weber'in basit şehir tanımı; bir veya daha fazla evler topluluğundan oluşan göreceli olarak kapalı yerleşim birimleridir. Ekonomik açıdan ise şehir, bünyesinde yaşayanların yaşamlarını tarımdan daha ziyade ticaret ve alışverişle idame ettirdikleri yerleşmelerdir (Weber, 2015:73-74). Lefebvre'nin felsefi açıdan batılı toplumlardaki şehir tanımı; bir toprak parçası üzerinde yerleşik yaşam süren köy veya kabileler topluluğudur (Lefebvre 2015:46). Marx ve Engels'in 19. yüzyıl için şehir tanımı; bir merkez dâhilinde nüfus, aletler, sermaye, zevkler ve gereksinimlerin bir arada bulunması şeklindedir (Marx ve Engels, 2004).

Şehir kavramının tarihesi yeryüzünde yer alan kadim medeniyetlerin tarihi kadar eskidir. Zaten tarihi kökleri en eskiye dayanmakta olan şehirlerin kadim medeniyetlerin tarımsal üretim yaptıkları sahada bulunuyor olması bu görüşü destekler niteliktedir (Göney, 2017:17). 20. yüzyıldan itibaren şehir yerleşmeleri tarımdan soyutlanmaya başlamış yerleşmeler olarak düşünölmeye başlanmıştır (Tümertekin 1973:43). Şehir tanımı yapılırken de belirtildiği üzere şehirler içerisinde hizmet ve sanayi fonksiyonları daha ön planda olan yerleşmelerdir. Ancak günümüzde dahi içerisinde tarımsal faaliyetin hiç bulunmadığı bir şehir yerleşmesi neredeyse yoktur (Tolun-Denker, 1976:28).

Şehir yerleşmeleri ortaya çıkışlarından Sanayi Devrimi'ne kadar geçen sürede daha durağan bir yapıda gelişim gösterirken, Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra oldukça hızlı bir büyüme süreci yaşamıştır. Bir başka söylemle şehirler ortaya çıkışlarından Sanayi Devrimi'ne kadar işlevsel ve yapısal olarak ciddi bir dönüşüm göstermemiştir. Sanayi Devrimi'nin sonrasında şehirler hızla büyürken, şehirleşmenin bir olgu olarak ortaya çıkışını hızlandırmıştır (Yılmaz, 2004).

Sanayi Devrimi öncesi şehirlerin ekonomileri yoğun olarak canlı emek gücüne dayanmıştır. Bu dönemde üretim yapabilmek için insan veya hayvan gücüne ihtiyaç duyulan aletler kullanılmış. Meslek grupları loncalar adı verilen örgütlenmeler ile bir arada bulunan şehirlerde yönetim gücü dini veya maddi gücü olan sınıfların tekelinde kalmıştır. (Sjoberg, 2002:37-43). Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi ile birlikte şehirleşme kavramı küresel boyuta kavuşmuştur. Geçirmiş oldukları süreç bakımından benzerlik arz etseler dahi mekânsal olarak farklılaşmışlardır. 20. yüzyıl içerisinde yaşanan iki dünya savaşının bitimi ile birlikte 1950'lerden sonra şehirleşme çabaları büyük bir ivme kazanmıştır (Tümertekin, 2011:410). 1940-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı ülkemizde de şehirleşme hızı yavaşlamıştır. Ancak savaşın sona ermesinden sonra güvenlik kaygılarının ortadan kalkması ve savaş öncesinde hali hazırda mevcut bulunan ufak çaplı şehrsel nüfuslar şehirleşme hızının artışını tetikleyici unsurlar olmuştur (Keleş, 2017:67). Türkiye'de bilhassa 1960'tan sonra şehirleşmenin yönü daima büyük şehirlere doğru olmuştur (Keleş, 2019:63). Günümüzde ise ekonomik olarak modern şehirler sanayi şehirlerinden farklıdır. Yüksek teknoloji şirketlerini de kapsayan quiner faaliyetler modern şehirlerin hâkim ekonomik faaliyetlerini oluşturmaktadır.

Yerleşmelerin kırsal veya şehrsel özellik gösterip göstermediğini ortaya koyan nüfus kriteri haricinde bir başka kriter de fonksiyonel özellikleridir. Fonksiyonel akım şehirleri açıklamada önemli yaklaşımların başında gelmektedir. Fonksiyon özelliklerinin ise temel belirleyicisini şehirlerdeki hâkim ekonomik faaliyetler olarak belirtmek mümkündür (Özçağlar, 1994). Fonksiyon kavramı ilk olarak F. Ratzel tarafından 1891 yılında ortaya atılmıştır. Şehir Coğrafyası bakımından fonksiyon kavramının karşılığı; iş, görev, rol, hizmet vb. manalara gelmektedir (Doğanay, 1983:38). Daha kapsamlı bir tanıma göre; şehrsel fonksiyonlar şehrin yakın ve uzak alanlarıyla ilişkili olan ve birbiriyle bağlantılı gelişen faaliyetler olarak da tanımlanmaktadır (Karaboran, 1989:87).

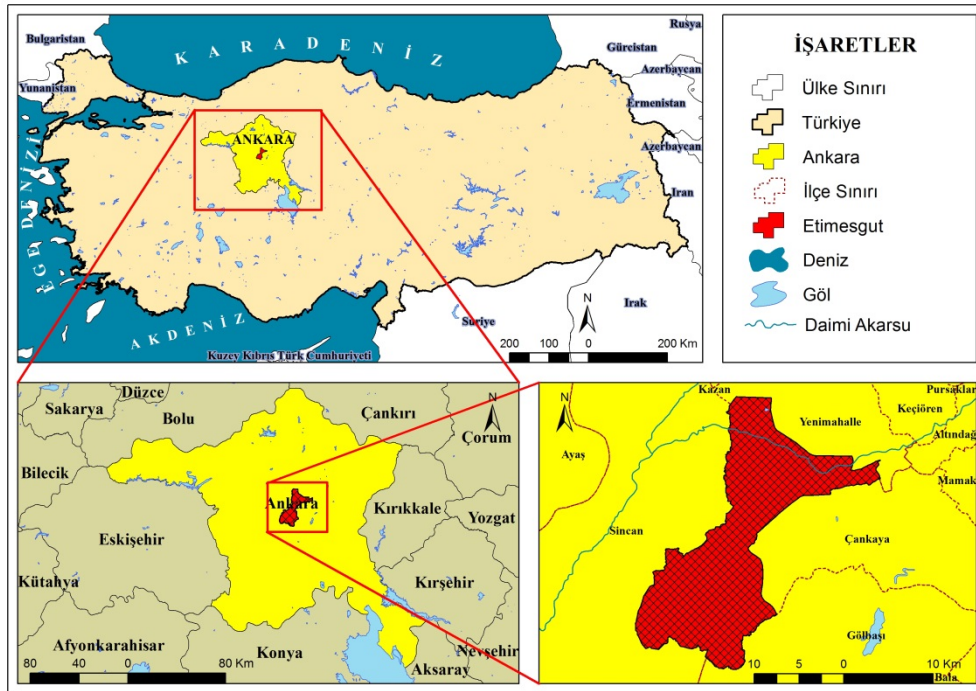
Şehirlerin fonksiyonel özellikleri, şehir yerleşmelerinin mevcut durumuna ek olarak aynı zamanda sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişimine de katkı veren ve varlığını sürdürmesi için kaynaklar meydana getiren faaliyetler olarak nitelenebilir (Tümertekin, 1965). Bayartan da şehrsel fonksiyonları aynı ekseninde değerlendirerek, bir şehrin sahip olduğu fonksiyonlarla ayakta kalmasına ve yine fonksiyonlarla merkezîyet özelliği kazanmasına vurgu yapar (Bayartan, 2007:124). Şehirler, üretim ve tüketim süreçlerinin merkezinde yer alması yönüyle birbirinden farklı ve çoğu zaman bir birine bağlı fonksiyonel özellikleri içinde barındırırlar. Şehirlerin fonksiyon özellikleri aynı zamanda şehir içi arazi kullanım pratiklerini de belirler (Arslan, 2018). Şüphesiz ki bir şehri kırdan ayıran sanayi ve ticaret alanlarıyla kamu binaları, eğitim, sağlık gibi çeşitli hizmet sektörlerine ait yapıların varlığıdır.

Şehir yerleşmeleri tarihin her döneminde ticari faaliyetlerin merkezi konumunda yer almıştır. Günümüzde de ülkemizde ticaret alanları ve ticari fonksiyonlar şehirlere merkezîyet özelliği kazandıran fonksiyonların başında gelmektedir (Akçura, 1971:192). Şehir yerleşmeleri eski çağlarda kuruluş safhasında yer seçimi olarak deniz veya akarsu kenarlarını tercih etmişlerdir. Ancak ticari faaliyetlerin yaygınlık kazanması ile beraber merkezlerin birbiri ile etkileşiminin artması sonucu yeni şehirler meydana gelmiştir (Karatepe, 1996:302). Ticaret merkezlerinin günümüzde yer seçiminde veya dağılımında en önemli unsur ulaşım fonksiyonudur (Ersoy, 2015:129).

Bu çalışmanın amacı Etimesgut şehrinin ilk kurulduğu günden bugüne fonksiyonel özellikleri ve arazi kullanım pratikleri açısından nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymaktır. Etimesgut şehri kuruluş amacı bakımından tarımsal bir köy yerleşmesi olarak planlanmıştır. Şehir, cumhuriyetin ilanından sonra hem Bulgaristan'dan gelen göçmen ailelerin iskânı hem de tarımsal üretime örnek olması düşünülen örnek köy fikrinden hareketle Mustafa Kemal Atatürk tarafından bizzat kurulmuştur.

1.1. Araştırma Alanı Yeri ve Sınırları

Araştırma sahasını, Ankara'ya bağlı Etimesgut şehrinin belediye yönetim sınırları ve yakın civarı oluşturmaktadır. Etimesgut şehri, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü'nde bulunan Ankara iline bağlı bir ilçe merkezidir. Araştırma sahasını oluşturan Etimesgut şehri Ankara'nın batısında toplam 10.300 hektar yüzölçümüne sahip merkez ilçelerinden biridir. Batısında Sincan, kuzey ve doğusunda Yenimahalle ile güneyinde Çankaya ilçeleri ile komşudur (Harita 1). İlk kurulduğu günden bugüne yerleşme nüfusu sürekli artmış ve mekânsal olarak sürekli genişlemiştir.

Harita 1: Etimesgut Şehri Lokasyon Haritası

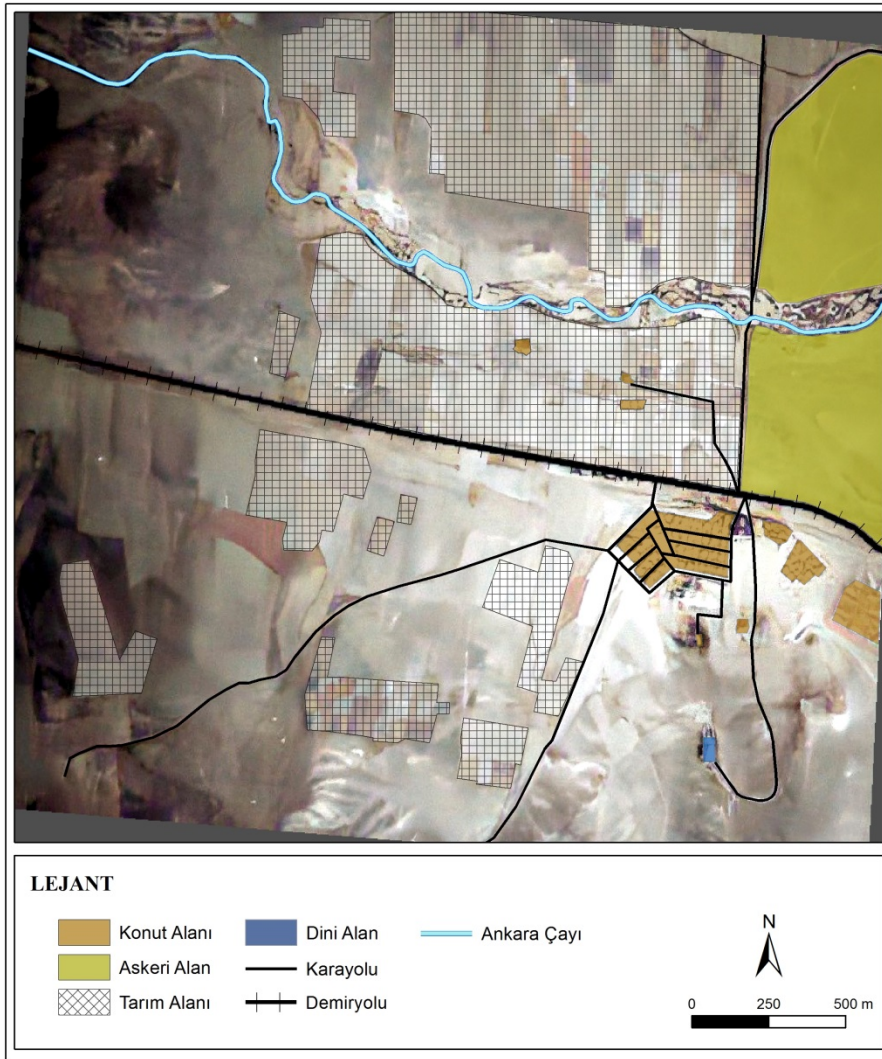
2. Yöntem

Çalışmada temel araştırma çeşitlerinden zaman boyutu yönüyle boylamsal bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Boylamsal araştırmalarda herhangi bir olay ve olgunun zaman süreci içerisindeki değişimi üzerinde durulmaktadır (Arı ve Kaya, 2014). Bu kapsamda Harita Genel Komutanlığı'ndan Etimesgut şehrine ait 1940 ve 1975 yılına ait ortofotolar temin edilmiştir. Ortofotolar, görüntü kalitesi artırılarak Arc GIS 10.2 programı yardımıyla belirli referans noktaları alınıp yeniden koordinatlandırılmış ve gerçek konumuna en yakın haline getirilmiştir. 2019 yılı hali hazır haritası üzerinden arazi kullanım bilgisi ve fonksiyon alanları analiz edilerek harita setleri oluşturulmuştur. Araştırma sahasında yıllara göre karşılaştırmalı analiz yapmak üzere konut, eğitim, sağlık, ulaşım, sanayi ve nüfusa ait ikincil veriler ilgili kurumlardan temin edilmiştir. Böylece belirlenen yıllara ait fonksiyonel arazi kullanım haritaları oluşturulmuş ve sahada meydana gelen değişim ortaya konmuştur.

3. Bulgular

3.1. Kuruluş ve Gelişme Döneminde Fonksiyonel Arazi Kullanımı

Etimesgut, Atatürk Orman Çiftliği ile eş zamanlı kırsal nüfusun iyileştirilmesine ek olarak Ankara'nın çevresindeki sahanın kültürel gelişimini sağlama, Ankara'nın coğrafi gelişimine katkıda bulunma ve kültürel yayılımı gerçekleştirme gibi amaçlarla kurulmuştur (Cengizkan, 2004:14). 1920 yılı öncesinde Ankara'da şehir ekonomisinin temelini tarım ürünleri ile tarımsal üretime dayalı ticaret oluşturmaktaydı (Şenyapılı, 2016:22). Tarımsal üretim sahasının başkent Ankara içerisinde o dönemdeki ismiyle Ahi Mesud olarak seçilmesi tesadüfi değildir. Yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminin başkentine İstanbul güzergâhından demiryolu vasıtasıyla yolculuk yapacak olan insanlara örnek köy projesi adeta bir marka yüzü olarak sunulmak istenmiştir. Buna ek olarak tüm ülke genelinde tarımsal üretimde uygulanması düşünülen reformların da öncü olması planlanmıştır (Harita 2, Kaçar, 2015:18).

Harita 2: Etimesgut Şehri'nde 1940 Yılı Fonksiyonel Arazi Kullanımı (Harita Genel Komutanlığı)

Türkiye'de ekonomik kalkınma sürecine girdikçe Ankara şehir merkezi ve çevresindeki ulaşım ağları aynı oranda gelişim göstermiştir. Etimesgut özelinde ulaşımın gelişimine baktığımız zaman Ahi Mesud örnek nahiyesinin kuruluş sahasının belirlenmesinde tarihi tren istasyonunun rolü belirleyici olmuştur (Harita 2). Bayındırlık Bakanlığı Demiryolları Genel Müdürlüğü 2922/6040 sayılı yazı ile Haydarpaşa-Ankara demiryolu hattının 486+558. km'sinde Sincan Köyü ile Gazi İstasyonu arasında Ahi Mesud adında yeni bir durak kurulmasına karar vermiştir. 10.08.1926 tarihinde faaliyete geçerek yolcu ve yük taşımacılığında kullanılması planlanmıştır (Başköy vd. 2003:53). 1929 yılında Anadolu-Bağdat Demiryolu'nun hazırda bulunan altyapısı

üzerinde Sincan-Kayaş Banliyö Hattı kullanıma sunulmuştur. Bu hamle Ankara şehir makroformunun şekillenmesinde dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilmektedir (Bütüner vd., 2017:74). Etimesgut örnek nahiye olarak kurulurken Ankara şehrinin batısındaki mülki ve idari ihtiyaçları gidermek amacıyla planlanmıştır. Örnek nahiye kurulduğu zaman Nüfus Memurluğu, Sulh Hukuk Hâkimliği, Tapu Sicil Muhafızlığı, Jandarma Karakol Komutanlığı, PTT Müdürlüğü, İstasyon Gar Müdürlüğü, Orman Dairesi Memurluğu vb. kamu kurum ve kuruluşlarına sahipti (Tekin, 1998:83). Aynı zamanda etki alanı bakımından sadece Etimesgut'a değil çevre köylere de hizmet verecek şekilde eğitim hizmeti veren yatılı bir okul inşa edilmiştir. Aynı yapı 1990-1996 yılları arasında ilk belediye binası olarak da hizmet vermiştir (Başköy vd., 2003:59-60).

Şehir yerleşmelerine merkezîyet özelliği katan bir fonksiyon da sağlık fonksiyonudur. Çünkü şehrsel alanlar doktor, eczane, dispanser ve hastane yapıları ile belli bir etki alanına sağlık hizmeti sunarlar (Özçörekçi, 1944:71). Ayrıca şehirde hayatlarını idame ettiren insanların gerek bedensel gerekse ruhsal sağlıklarını koruyabilmeleri sağlık kurumlarının varlığı ve bu kurumların gerekli donatılara sahip olması ile doğrudan ilişkilidir (Doğanay, 1983:177). Etimesgut'ta sağlık alanında yapılan ilk atılım 1929 yılında Eti Mes'ut İhtimai Hıfzıssıhha Numune Dispanseri binasının yapımına başlanmasıdır. Dispanser 1930 yılında hizmete açılmıştır. Bu dispanserin nahiye ve 19 köye hizmet etmesi amaçlanmıştır (Başköy vd., 2003:64). 1936 yılında Dr Cemal OR'un Etimesgut Dispanseri'ne atamasının yapılması ile dispanserin çehresi değişmiştir. Dispanser sahip olduğu fonksiyonlarına ek olarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı hekimleri ile diğer sağlık personeli yetiştiren kurumların öğrencilerine de Köy Sağlığı Eğitim Merkezi olarak hizmet vermeye başlamıştır (Tekin, 1998:89). 1963 yılında Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu karar ile Etimesgut Sağlık Grup Başkanlığı kurulmuştur. Kurulan Sağlık Grup Başkanlığı'nın Etimesgut ve yakın çevresindeki 55000 civarında bir nüfusa hizmet vermesi amaçlanmıştır. 1964 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi ile gerçekleştirilen bir protokol anlaşması ile bölgenin sağlık hizmetlerini Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi devralmıştır. Bu dönemde Etimesgut Sağlık Bölgesi'ne bağlı olarak hizmet veren Ergazi, Kazan, Ortabereket, Sincan, Yapracık ve Yenikent olmak üzere 6 köy sağlık ocağı bulunmaktadır. İlçedeki sağlık kurumu Etimesgut Devlet Hastanesi olarak 1990 yılında Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir (Tekin, 1998:90).

Etimesgut'ta 1935 yılında Türkkuşu Kurumu, 1937 yılında Kızılay Derneği ve derneğe bağlı kurumları, 1940 yılında Etimesgut Uçak Fabrikası'nın faaliyete geçmesi gibi faktörlerin etkisiyle nüfusun Ankara içerisinde de batı aksına doğru çekmeye başlamıştır. 1935 yılında yapılan nüfus sayımına göre Etimesgut nahiye merkezinde 615 kişi yaşamaktadır (Tablo 1). 1940 yılında nahiye nüfusu 998 kişi olmuştur. 1940 yılından sonraki nüfus sayımlarında Etimesgut nüfusu köyleri ile birlikte verilmiştir. Nahiye merkezinin nüfusu ayrı olarak belirtilmemiştir. Şehrin kendisine bağlı olan köyler ile birlikte nüfus belirtilmiştir. Araştırma sahasında 1945 yılında toplam nüfus 5590 iken 1950 yılında ise 6506'dır.

Araştırma alanında ilk olarak askeri fonksiyon oldukça önemli yere sahiptir. 1920 yılında Güvercinlik'te Alman hükümeti tarafından Kara Havacılık okul binası ve bir hangar yapılmıştır. Bu bina 1920 ila 1948 yılları arasında Hava Yolları Terminal Binası olarak hizmet vermiştir. Etimesgut Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımsal fonksiyon üzerine kurulu bir yerleşim birimi iken 1944'de Hava Kuvvetleri Komutanlığı İrtibat Kıtası kurularak şehre askeri fonksiyon eklenmiştir. Zaman içerisinde kadro ve uçak sayısının artması sonucunda 1948 yılında ismi Hava Nakliye Alayı olarak değiştirilmiştir (Tekin, 1998:99-100). 1948-1961 yılları arasında ise 12. Üs Karargâhı olarak kullanılmıştır. Nitekim 1948 yılında Ankara Polatlı'da bulunan Topçu Okulu'na bağlı Kara Havacılık Okulu 1958 yılında Güvercinlik'teki üsse intikal etmiştir (Tekin, 1998:101). Böylece şehirde askeri fonksiyon zamanla kendi içerisinde gelişimine devam etmiştir. Askeri fonksiyonun şehirde büyüyüp gelişmesi nüfus bakımından gelişimine katkı sunmuştur. Askeri fonksiyona dâhil edilebilecek bir diğer hamle ise 1988 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından kuruluşuna izin verilen ve 3 Nisan 1989 yılında aktif hale getirilen Hava Lojistik Komutanlığı'dır. Genelkurmay Başkanlığı'nın emri dâhilinde 1944 tarihinde Hava Kuvvetleri İrtibat Kıtası adında Hava Ulaştırma Komutanlığı kurulmuştur. Ayrıca Güvercinlik'te Türk Hava Yolları Terminal Binası olarak hizmet veren binanın 12. Üs Karargâhı olarak hizmete girmesi nüfus artışına neden olmuştur (Tekin, 1998:99). 1950-1960 yılları arasında Türkiye çapında olduğu gibi Ankara şehrinin ekonomik yapısı da bir değişim sürecine girmiştir. Ankara'da 1950 yılına kadar tarım ve ticaret sektörleri hâkim ekonomik faaliyet türleri olmuşlardır. 1960 yılını takip eden yıllarda ticaret, inşaat, genel hizmetler ve imalat sektörleri gelişim göstermeye başlamıştır. Bu gelişmeleri takiben kırsal alanın imkânsızlıkları Ankara'yı bir fırsat alanına çevirmiştir ve nüfus artışına sebep olmuştur (Şenyapılı, 2016:176). Dönemin şartları doğrultusunda 1960 yılından sonra Etimesgut şehrsel nüfusunun artışının hızlanmaya başladığı görülür (Tablo 1).

Tablo 1. Etimesgut Nüfusunun Sayım Dönemlerine Göre Değişimi

Yıllar	Şehirselsel Nüfus	Artış Oranı (%)	Şehirselsel Nüfus Oranı (%)	Kırsal Nüfus	Artış Oranı (%)	Kırsal Nüfus Oranı (%)	Toplam Nüfus	Toplam Artış Oranı (%)
1928	337	-	6,8	4648	-	93,2	4985	-
1935	615	82,4	12,6	4282	7,8	87,4	4897	-1,8
1940	998	62,2	15,6	5399	26,1	84,4	6397	30,6
1945	*	*	*	*	*	*	5590	-12,6
1950	1000	0,2	15,4	5506	2,0	84,6	6506	16,4
1955	2000	100	22,7	6799	23,5	77,3	8799	35,2
1960	14740	637	74,3	5104	-24,9	25,7	19844	125,5
1965	20143	36,6	79,7	5135	0,6	20,3	25278	27,4
1990	69960	27,2	98,8	840	-83,6	1,2	70800	28,7
2000	169615	142,4	99,0	1678	*	1	171293	141,9
2007	289601	70,7	100	*	*	0	289601	69,1
2019	587052	2,9	100	*	*	0	587052	2,9

Kaynak: Karakuş, 2018 ve TÜİK Nüfus Sayımları ve ADNKS Verileri

* Veri Bulunmamaktadır.

Çalışma sahasında sanayi alanında atılan ilk adım, 1939 yılında kurulmuş olan Etimesgut Uçak Fabrikası'dır. Yaklaşık olarak 14.000 m²'lik bir alanda kurulan fabrikada 1941 yılı itibarıyla 334 personel görev almıştır. Fabrika 1951 yılına kadar uçak üretim faaliyetlerine devam etmiştir. 1951 yılında ise çıkarılan bir kanun ile birlikte Makine ve Kimya Endüstrisi'ne devredilmiştir (Yavuz, 2013:32). Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruluşundan sonra Etimesgut Japon Gülyağı Tesisleri kurulmuştur (Ülkenli, 2017:47). Tesis, Etimesgut Japon Gül Bahçesi ve Gülyağı İmalat Tesisleri şeklinde Etimesgut Askeri Havaalanı yanında kurulmuştur. Gülyağı imalatının 1950'li yıllarda bırakıldığı düşünülmektedir. O dönemde 800 dönüm kadar bir tarlada gül yetiştiriciliği yapılmıştır. Günümüzde ise arazi işçi lojmanları olarak kullanılmaktadır (Ülkenli, 2017:53).

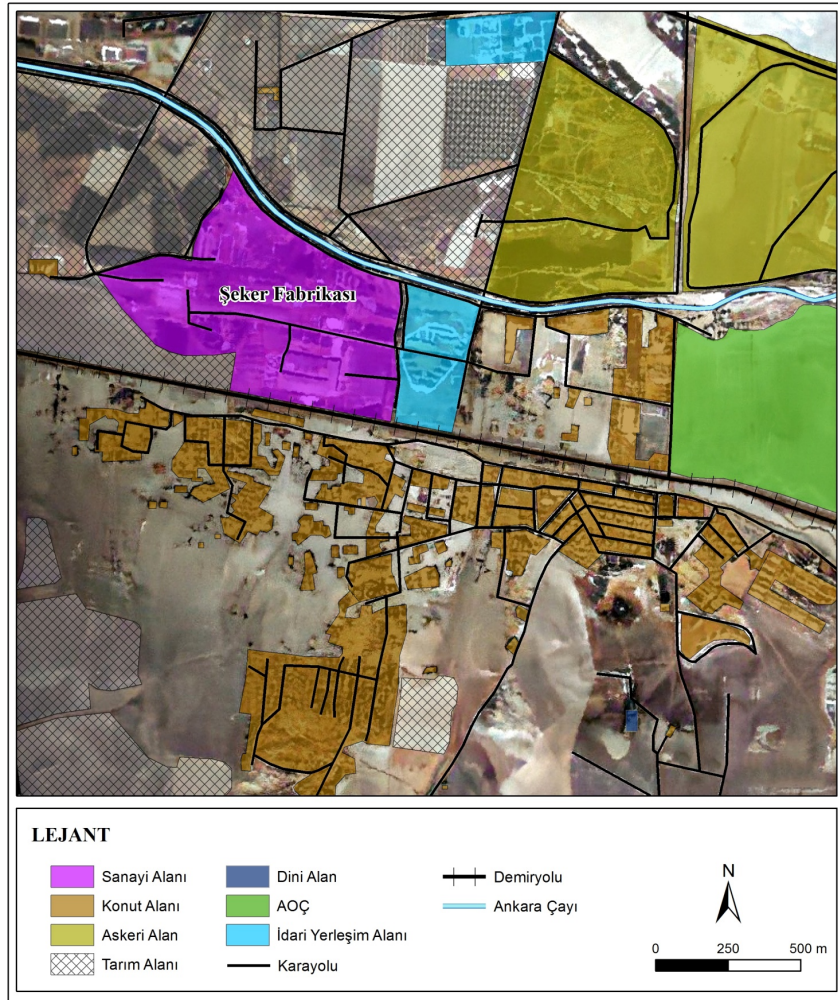
Sanayi alanında asıl önemli gelişme 1955 yılında, Yücel-Uybadin planı olarak bilinmekte olan Ankara Nazım Planı 1957 yılında onaydan geçmesiyle meydana gelmiştir. Plana göre Ankara'nın sanayi aksının batı yönünde konumlandırılması öngörülmüştür. Aynı tarihlerde eski şeker fabrikalarının modernize çalışmaları ve yeni fabrikalar kurma ihtiyaçları doğmuştur. Bu kapsamda Ankara Şeker Fabrikası, Ankara Nazım Planı'na uygun olarak batı aksında kurulmuştur (Gültekin, 2016:911). Etimesgut'un asıl şehirselsel gelişimine yol açan sanayi atılımı Ankara Şeker Fabrikası'nın şehirde kurulması ile gerçekleşmiştir (Harita 3). Fabrika 1961 yılında temeli atılmış, 1962 yılında ise faaliyete geçmiştir. Geniş bir alanda hizmet veren fabrika sadece şeker üretimi tesislerinden ibaret değildir. Makine Fabrikası, Tohum İşleme Fabrikası, Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası, Şeker Enstitüsü, Eğitim Daire Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı gibi birimler Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'ne bağlı olarak hizmet vermektedir. Fabrikada 2000'li yıllarda 860 kişi daimi 650'si geçici personel olmak üzere toplam 1510 kişiye çalışmıştır. Günümüzde çalışan sayısı 442'dir. Fabrikada çalışanlarının %48'lik kısmının ikamet adresi Etimesgut'tur (Tekin, 1998:104-106). 1968 yılında Ankara Şeker Fabrikası'na ek olarak yerleşke içerisinde Ankara Makine Fabrikası kurulmuştur. Günümüzde halen faal olarak varlığını devam ettirmektedir (Gültekin, 2016:918). Makine fabrikası 500.000 m² açık ve 32.000 m² kapalı sahaya sahiptir. Fabrika'nın temeli 1966'da atılmıştır ve 1982 yılına kadar alansal ve işlevsel olarak sürekli büyümüştür (Tekin, 1998 s.107). Ankara Makine Fabrikası ve Şeker Fabrikası günümüzde halen çalışır durumdadır. Şehirde Bahçekapı Mahallesi'nde Milli Savunma Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün hafif mühimmat talebine cevap verebilmek amacıyla Gazi Fişek Fabrikası kurulmuştur. Günümüzde Fişeksan AŞ olarak adlandırılan fabrika MKE kurumuna bağlı olarak faaliyet göstermektedir. 1990'lı yıllarda fabrika bünyesinde 1000 personel istihdam edilirken bunların yaklaşık %30'unun Etimesgut'ta ikamet ettiği anlaşılmaktadır (Tekin, 1998:108-109).

Etimesgut Şehri'nin nüfusu 1960-1990 döneminde sıçrama yaşamıştır. Bu artışta:

- Günümüzde Bahçekapı Mahallesi'nde bulunan Gazi Fişek Fabrikası'nın 1957 yılında kurulması 1962 yılında hizmete giren Ankara Şeker Fabrikası
- 1963 yılında MKE- Etimesgut Ağaç Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ETAĞ) kuruluşu
- 22 Eylül 1966 tarihinde temeli atılıp 1968 yılında faaliyete geçen Ankara Makine Fabrikası
- 1970 yılında Ankara şehir merkezinin doyuma ulaşmasıyla Batı Koridoru adıyla yerleşim alanlarının Batıkent, Eryaman ve Sincan bölgelerine yönlendirilmesi
- 1978-1980 yılları arasında Etimesgut-Sincan yolu üzerinde 55 hektarlık bir arazinin Emlak Bankası tarafından kamulaştırılması
- Kamu lojmanları ve sosyal konutların, inşası etkili olmuştur (Tekeli, 1987:95-104-107)

Askeri yapılar şehrin mekânsal gelişim yönünü ve büyüklüğünü kısıtlamakla birlikte nüfus bakımından gelişimine katkı sağladığı muhakkaktır (Harita 3). Yine Şeker Fabrikası ve Makine Fabrikası arazisi de şehirde geniş alan kaplamasına rağmen istihdam ettiği işçiler yönüyle çekim merkezi haline gelmiştir. 1960-1990 yılları arasında da şehirde nüfus artışı süreklilik arz etmiştir. 1960 yılında %74,3 olan şehrsel nüfus oranı 1965'te %79,7 olmuştur (Tablo 1). 1968'ten 1990 yılına kadar Etimesgut şehri Yenimahalle ilçesine bağlı bir mahalle yerleşmesi statüsünde olduğundan nüfusuna dair detaylı bilgi mevcut değildir. 1990 yılında Etimesgut'un toplam nüfusunun %98,8'i şehirde yaşamaktadır. Şehir nüfusu ise bu tarihte 69960 kişi olmuştur. 1990 yılında şehrin idari manada ilçe statüsüne kavuşmasıyla birlikte hem demografik anlamda hem de mekânsal olarak gelişim hızını artırmıştır.

Harita 3: Etimesgut Şehri 1975 Yılı Fonksiyonel Arazi Kullanımı (Harita Genel Komutanlığı)

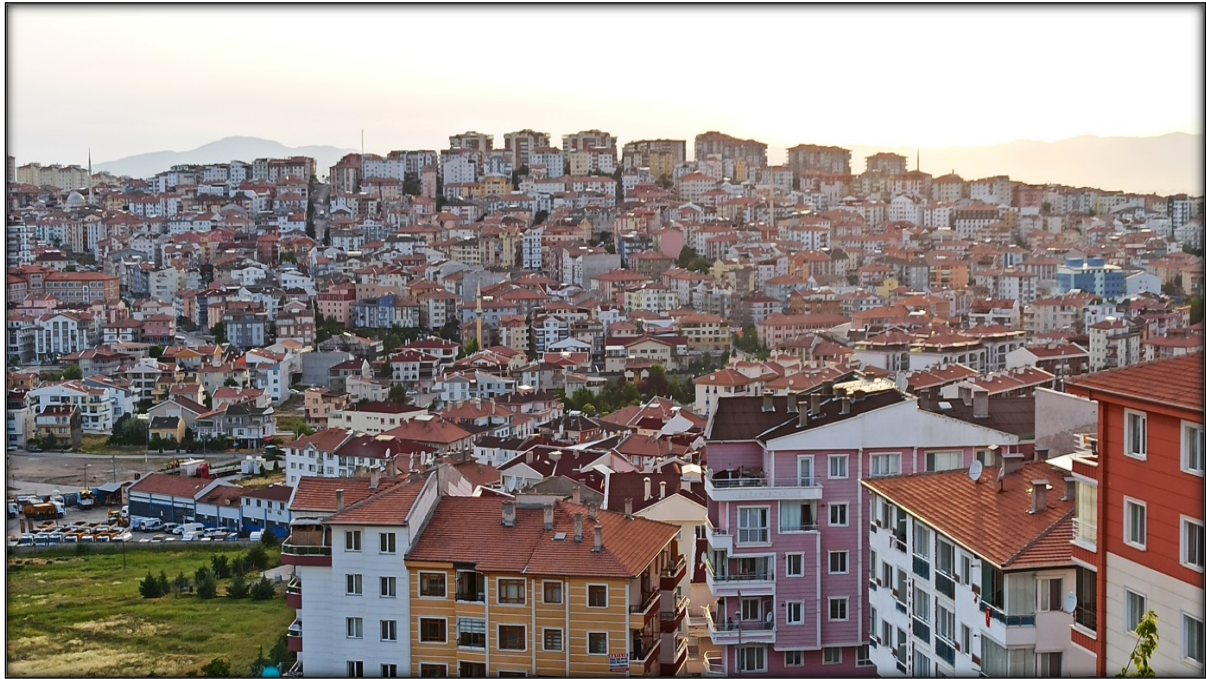
Ankara'da otomotiv bakım ve tamiratına yönelik olarak 1989 yılında Şaşmaz Oto Sanayi Sitesi kurulmuştur. Site bünyesinde her model araca yönelik hizmet sunulmaktadır. Otomobil bakım ve tamirine dair her türlü işletme bulunduğu sitede farklı branşlarda olmak üzere 503 firma hizmet vermektedir. Aynı zamanda

benzer nitelikte olan küçük sanayiler bağlamında bir kümelenme örneği olan site İstanbul aksı üzerinde Fatih Sultan Mehmet Bulvarı yanında Bahçekapı Mahallesi'nde konumlanmıştır. Ankara geneline hizmet vermesi planlanarak kurulan bu sanayi alanı bugün ülke çapında hizmet vermektedir.

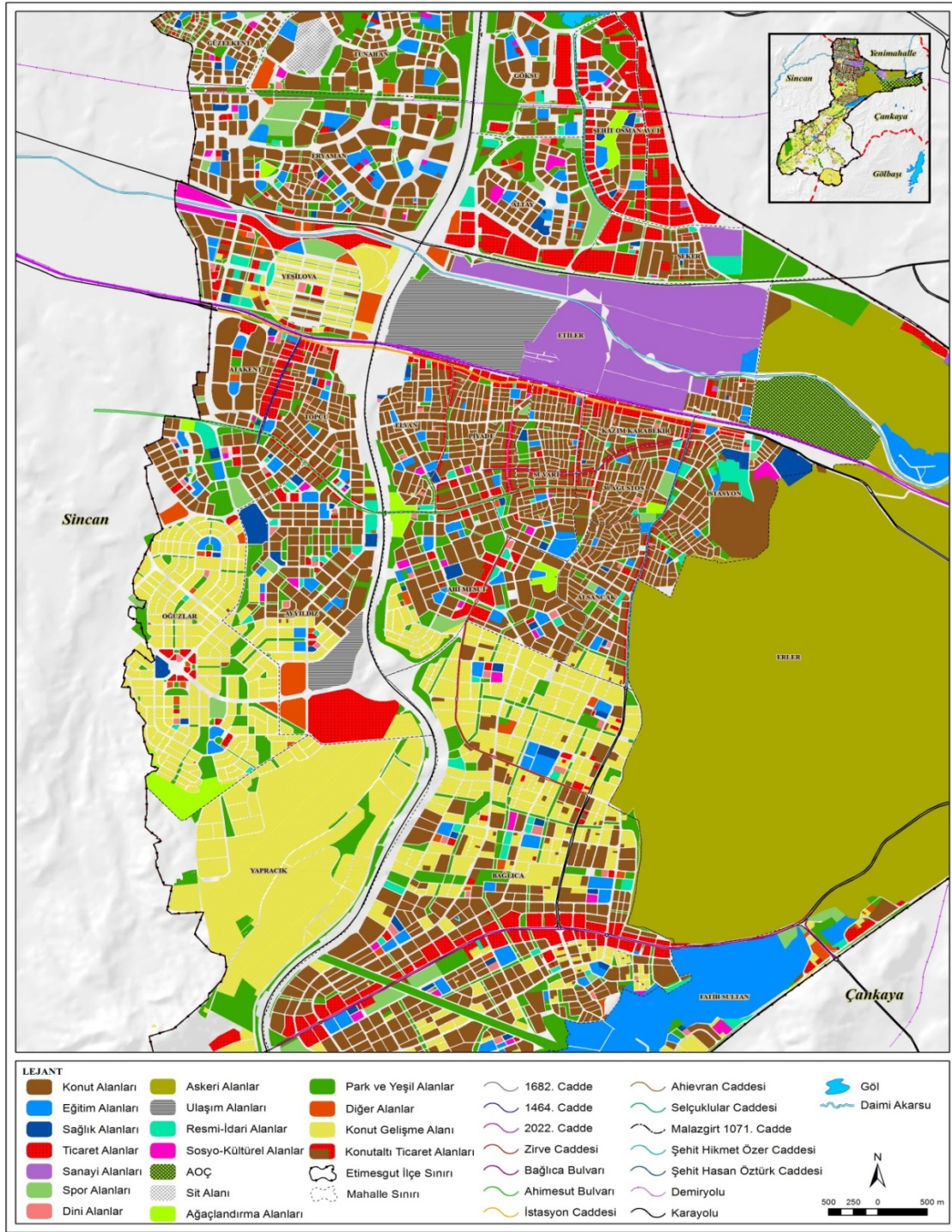
Araştırma sahasında ticari faaliyetlerin geçmişi cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmamaktadır. Şehrin örnek nahiye olarak kuruluşu ile birlikte daha ziyade tarımsal projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. İlerleyen zamanda yerleşme ve yakın çevresinde kurulan sanayi tesisleriyle birlikte hem nüfus artışı hızlanmış hem de ticari faaliyetler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Araştırma sahasında ilk ticaret faaliyetleri örnek nahiyesinin kurulduğu alanda yer çarşısı ile başlamıştır. Özellikle 1950'den günümüz İstasyon Caddesi üzerinde ticaret faaliyetler belirginleşip çeşitlenmeye başlamıştır.

Fotoğraf 1: 1990'larda Telsizler Olduğu Alandan Etimesgut Şehrine Bakış(Etimesgut Belediye Arşivi)

Fotoğraf 2: Günümüzde Telsizlerin Olduğu Alandan Şehrsel Görünüm, 2020 (H. M. Özdemir)

3.2. Günümüzde Fonksiyonel Arazi Kullanımı

Etimesgut Şehri'nin günümüzde sınırları 28342,629 ha'lık bir alana yayılmış durumdadır. Şehrin 6570,05 ha'lık alanının imar planı yapılmış olmakla beraber üzerinde henüz yapılaşma mevcut değildir. Fonksiyonel kullanım açısından baktığımızda en geniş alan 2782,615 ha ile askeri alana aittir (Tablo 2, Harita 4). Çalışma sahasında 2020 yılında hizmete giren Milli İstihbarat Teşkilatı ait bina ve çevresi askeri alan olarak kabul edilip fonksiyon haritasına işlenmiştir. Şehrin güney ve güneydoğu kesimleri konut gelişim alanlarıdır. Kuzey kesimi ilk yerleşim alanını oluşturması sebebiyle doygunluğa ulaşmıştır. Şehre 2016 yılında eklenen alanlar ise gelecek süreçte üzerinde yapılaşmanın yoğunlaşacağı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2: Günümüzde Etimesgut Şehri'nde Fonksiyonel Arazi Kullanımı

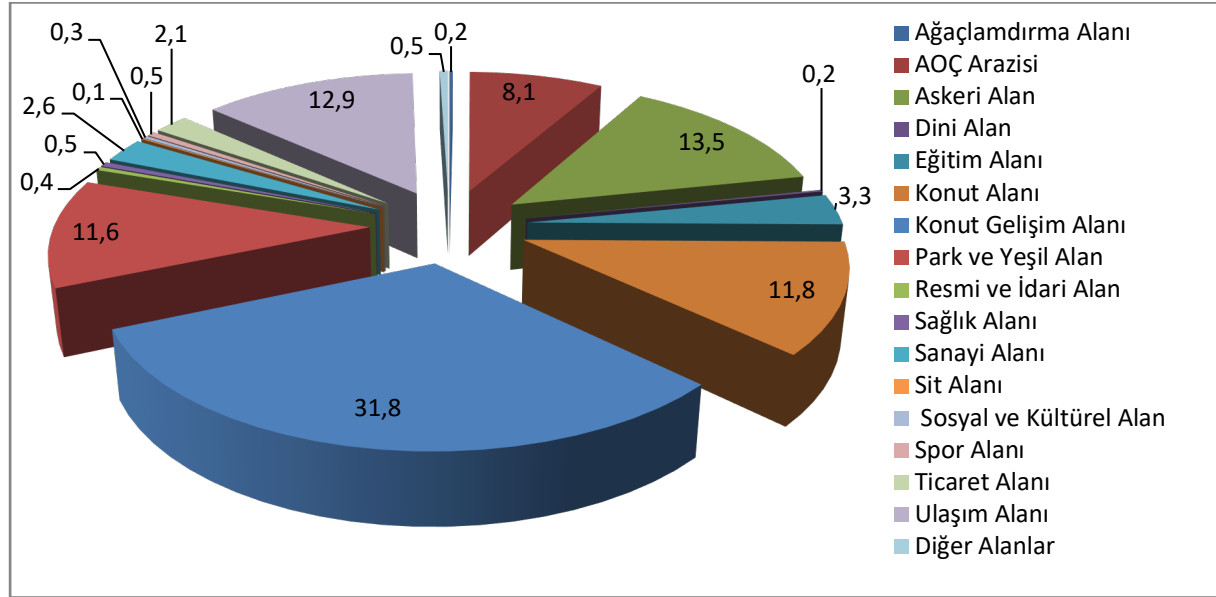
Fonksiyon Türü	Alanı (Ha)	Toplam Planlı Alanlar İçerisindeki %'si
Ağaçlandırma Alanı	50,542	0,2
AOÇ Arazisi	1670,746	8,1
Askeri Alan	2782,615	13,5
Dini Alan	31,379	0,2
Eğitim Alanı	674,849	3,3
Konut Alanı	2432,919	11,8
Konut Gelişim Alanı	6570,05	31,8
Park ve Yeşil Alan	2343,463	11,6
Resmi ve İdari Alan	80,486	0,4
Sağlık Alanı	98,381	0,5
Sanayi Alanı	538,207	2,6
Sit Alanı	20,729	0,1
Sosyal ve Kültürel Alan	59,156	0,3
Spor Alanı	107,999	0,5
Ticaret Alanı	427,927	2,1
Ulaşım Alanı	2673,51	12,9
Diğer Alanlar	101,119	0,5
Toplam Planlı Alan	20664,077	100
Şehir Toplam Alanı	28342,551	
Planlı Alanın İlçe Alanına Oranı	%72,7	

Kaynak: Etimesgut Şehri 1/5000 Ölçekli İmar Planı, Etimesgut Belediyesi, 2020

Şehirde fonksiyonel arazi kullanımında en fazla paya (%31,8) sahip olan konut gelişim alanlarıdır. Hâlihazırda kullanılmakta olan alanlar içerisinde ise %13,5 ile askeri alanlar en büyük alana sahiptir. Askeri alanları %12,9'luk alan ile ulaşım alanları ve %11,8 payı olan konut alanı takip etmektedir. Park ve yeşil alanların ise % 11,6'lık alan ile neredeyse konut alanları kadar kullanım alanı mevcuttur (Tablo 2, Şekil 1). Etimesgut şehrinde fonksiyonel arazi kullanımında üzerinde en çok durulması gereken konu örnek köy yerleşmesi olarak kurulan ve tarımsal üretimde ülkemize öncülük etmesi planlanan yerleşmede günümüzde tarımsal alanların varlığını devam ettirememesidir. Oldukça kısıtlı alanlara sahip olan tarımsal alanlar gün geçtikçe küçülmeye devam etmektedir. Aslında modern şehir olarak tanımladığımız günümüz yerleşmelerinde

sanayi ve hizmet fonksiyonlarının hâkim ekonomik fonksiyonlar olmaları ile birlikte tarım alanları yerini diğer fonksiyonel alanlara teslim etmektedirler. Etimesgut tarımsal üretim için kurulmuş fakat hâkim ekonomik fonksiyon tarımsal üretim fonksiyonundan çok kısa bir süre içerisinde askeri ve sanayi fonksiyonuna geçmiştir. Günümüzde ise sanayi fonksiyonu hizmet fonksiyonunun gerisinde kalmıştır.

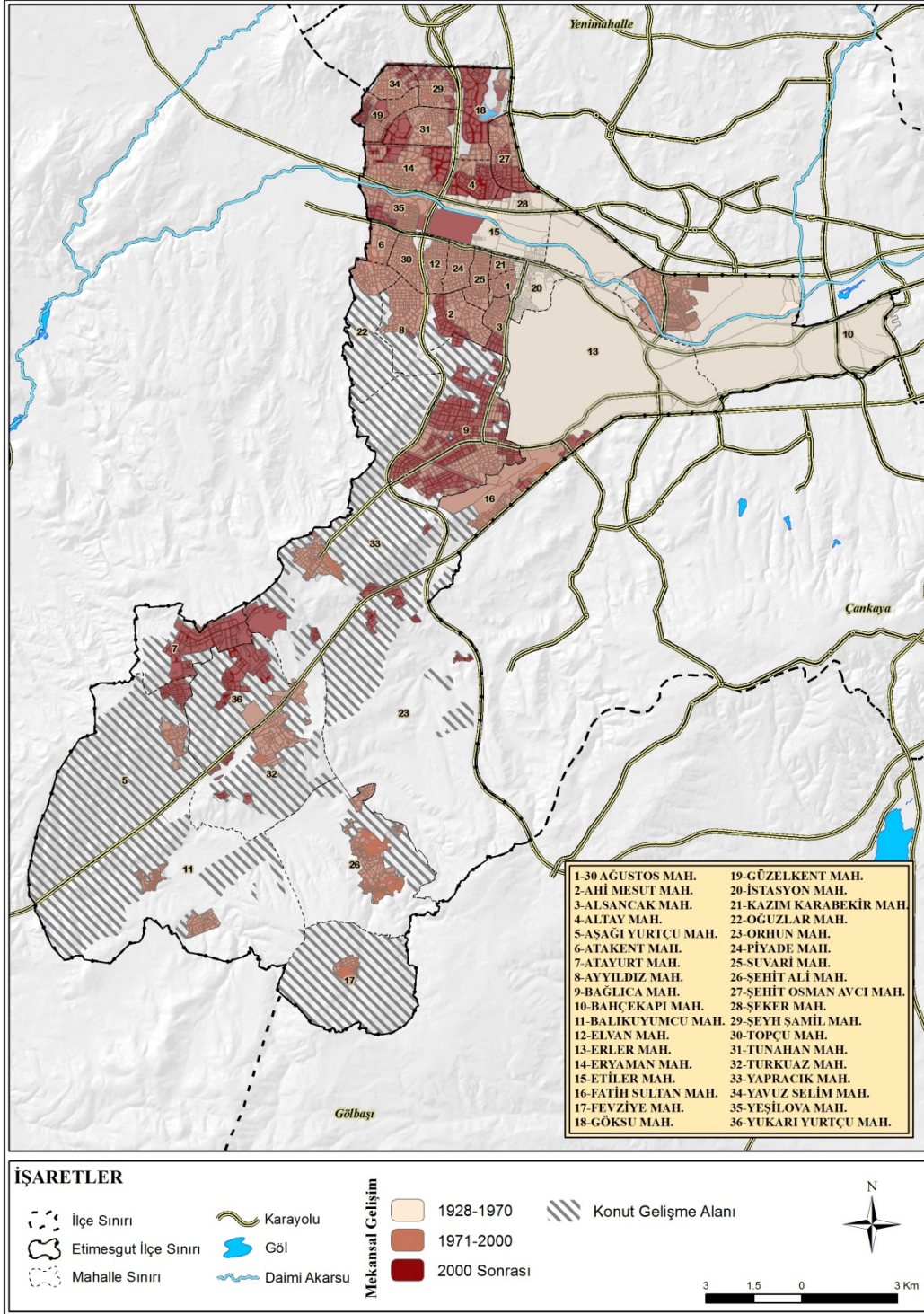
Şekil 1: Etimesgut Şehri'ndeki Fonksiyon Alanlarının Dağılımı(%)

Araştırma sahası 1990 yılında idari bakımdan ilçe statüsüne kavuştuğu zaman 16 mahalle ve 2 köyden oluşmaktadır. Bu mahalleler 30 Ağustos, Alsancak, Altay, Bahçekapı, Elvan, Erler, Eryaman, Etiler, İstasyon, Kazım Karabekir, Piyade, Süvari, Şehit Osman Avcı, Şeker, Topçu ve Yeşilova mahalleleridir. Zaman içerisinde değişen kanunlar ve belediye teşkilatının tasarrufuna bağlı olarak mahalle ve ilçe sınırlarında değişimler meydana gelmiştir. Özellikle mahalle sayısında sürekli bir artış olmuştur. Bu artışlar kimi zaman dışarıdan mahalle eklenmesi ile olurken kimi zamanda mahallelerin kendi içerisinde bölünmesiyle meydana gelmiştir. 2000 yılında yapılmış olan genel nüfus sayımında Etimesgut Şehri mahalle sayısı 19'a yükselmiştir. Mevcut mahallelere ilaveten Güzelkent, Tunahan ve Şeyh Şamil mahalleleri eklenmiştir. 2003 yılında belediye çalışmalarıyla mahallelerde bazı değişimler yaşanmıştır. Elvan Mahallesi Elvan ve Ayyıldız olmak üzere ikiye bölünmüştür. Eryaman Mahallesi Güzelkent ve Eryaman olarak ayrılırken, Topçu Mahallesi'nde Topçu, Atakent ve Oğuzlar olmak üzere bölümlenmeye tabi tutulmuştur. 2004 yılı itibariyle Etimesgut'ta mahalle sayısı 22'ye ulaşmıştır. Bağlıca ve Yaprıcak yerleşmeleri ise köy statüsünde Etimesgut Şehri'ne bağlı konumdadır. 2008 yılına kadar durum böyle devam etmiştir. 2008 yılında en başta Bağlıca ve Yaprıcak köyleri belediye kararı ile mahalle yapılmıştır. Toplam mahalle sayısı 27'ye ulaşmıştır. Yeni eklenen mahalleler Bağlıca, Fatih Sultan, Göksu, Yaprıcak ve Yavuz Selim mahalleleridir. 2010 yılında ise o dönemin mevcut Elvan Mahallesi Ahi Mesut olarak değiştirilmiş ve Piyade Mahallesi Elvan ve Piyade olmak üzere ikiye bölünmüştür. 2012 yılında araştırma sahasında 6360 sayılı yasa ile Aşağıyurtçu, Ballıkuyumcu, Fevziye, Şehitali ve Yukarıyurtçu köyleri mahalle statüsüne geçerek şehirselleştirilmiştir. 2016 yılında ise Aşağıyurtçu, Ballıkuyumcu, Şehitali ve Yukarıyurtçu mahallelerinin sınırları değiştirilmiş ve belediye teşkilatının 15/11/2016 tarihli ve 600 sayılı kararıyla Turkuaz Mahallesi kurulurken yine aynı karara bağlı olarak Şehitali, Yaprıcak ve Yukarıyurtçu mahallelerinin sınır değişiklikleri ile Orhun Mahallesi kurulmuştur. Etimesgut Şehri bu son düzenlemeler ile günümüzdeki güncel sınırlarını oluşturmuştur (Harita 5).

1996 yılında şehirde 2 okul öncesi, 21 ilköğretim okulu, 7 lise ve dengi okul (3 genel lise, 1 kız meslek lisesi, 1 Anadolu lisesi, 1 Sağlık Meslek Lisesi), 1 Halk Eğitim Merkezi ve 1 Çıracık Eğitim Merkezi olmak kaydıyla 32 okul hizmet vermektedir. Ayrıca 1 sürücü kursu, Özel THK Pilot Kursu, Özel Dershane, Merkez Cami Öğrenci Yurdu ve Zırhlı Birlikler Motorlu Taşıtlar Sürücü Kursu yer almaktaydı. Aynı dönemde Etimesgut'ta toplam 815 öğretmen görev yaparken, toplam öğrenci sayısı ise 15244'tür. Şehir toplam 344 dersliğe sahiptir. İlköğretim bazında 41 öğrenciye 1 derslik düşmektedir. Lise bazında ise 47 öğrenciye 1 derslik düşmektedir. Bu dönemde toplam nüfusun %30'luk dilimini öğretmen ve öğrenci nüfusu oluşturmaktadır (Tekin, 1998:85-87). Günümüzde araştırma sahasında 83 okul öncesi (18 resmi, 65 özel), 76 ilkokul (31 resmi, 45 özel),

82 ortaokul (28 resmi, 54 özel) 6 bağımsız imam hatip ortaokulu (6 resmi), 68 Anadolu lisesi (10 resmi, 58 özel), 14 meslek lisesi (9 resmi, 5 özel), 5 imam hatip lisesi (5 resmi), 2 Akşam ve Güzel Sanat Lisesi (2 özel), 3 özel eğitim okulu (3 resmi), bağlı kurum (RAM, HEM, BİLSEM, MESEM), (5 resmi), Fen lisesi 17 (1 resmi, 16 özel), 18 rehabilitasyon merkezi (18 özel), 27 motorlu taşıtlar sürücü kursu (27 özel), 67 muhtelif kurs-özel öğretim kursu (67 özel), 11 öğrenci yurdu (11 özel) olmak üzere toplamda 484 eğitim alanında hizmet veren okul veya kurum bulunmaktadır.

Harita 5: Etimesgut Şehrinin Dönemlere Göre Mekânsal Gelişimi

Araştırma sahasında 3 farklı üniversite eğitim vermektedir. Bu üniversiteler Bağlıca'da yer alan Başkent Üniversitesi, Yukarıyurtçu Kampüsü'nde eğitim veren Çankaya Üniversitesi ve Bahçekapı Mahallesi'nde bulunan Türk Hava Kurumu Üniversitesi'dir. Bu yönüyle eğitim fonksiyonunun birçok Anadolu şehrine göre gelişmiş durumda olduğunu belirtmek mümkündür.

Sağlık kurumlarının sayısal durumu ve dağılışı ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Ancak en temelde benimsenmiş olan anlayış ise olası bir durumda ilk müdahaleyi yapabilecek sağlık kurumlarının mahalle bazında yer alması, ilk müdahale yaptıktan veya tanıyı koyduktan sonra gerekli donanımlara sahip sağlık merkezlerine gönderilebilmesidir (Ersoy, 2015:105). Şehirsel planlamalarda yapılacak olan yatırım veya yapılar nüfus her daim ön planda tutulmaktadır. Nüfusun mevcut durumu artış seyrine bakılarak gelecekte de hizmet verebilecek kapasitede yapılar inşa edilir. Sağlık kurumlarının sayısı ve sahip olması gereken özellikler yerleşmelerin sahip oldukları nüfusa göre belirlenir (Tablo 3).

Tablo 3: Nüfuslarına Göre Yerleşimlerin Sahip Olması Gereken Sağlık Kurumları

Yerleşme Nüfusu Aralığı	Sahip Olması Gereken Sağlık Kurumları
2000-10000	Ana Çocuk Sağlığı Merkezi, Sağlık Merkezi, Mediko-Sosyal Merkez
10000-25000	Ana Çocuk Sağlığı Merkezi, Sağlık Merkezi, Mediko-Sosyal Merkez, Sağlık Evi, Dispanserler, Küçük Bir Hastane veya Klinik
25000-60000	Ana Çocuk Sağlığı Merkezi, Sağlık Merkezi, Mediko-Sosyal Merkez, Sağlık Evi, Dispanserler, Küçük Bir Hastane veya Klinik, 160 Yataklı Bir Hastane, Ruh Hastalıkları Kliniği, Doğumevi, Verem Savaş Merkezi, Ambulans Servisi

Kaynak: Çetiner 1972'den Aktaran Ersoy, 2015: 105

Etimesgut'ta sağlık hizmetleri 2020 yılı itibariyle 1 devlet hastanesi, 2 özel hastane, 4 tıp merkezi, 42 aile sağlığı merkezi, 54 muayenehane ve poliklinik ile 137 eczane ile yürütülmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerin her geçen gün daha ileriye gitmesi, şehirde yaşamakta olan nüfusun sürekli artış göstermesi gibi unsurlar sağlık hizmetlerinin artışı sağlamaktadır. Şehirde en büyük sağlık kurumu Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi'dir. Devlet hastanesi yerleşim sahasında faaliyet göstermekte olan en eski devlet kurumlarından birisidir. 15 Şubat 2019 tarihinde yeniden inşa edilmesinin ardından teslim edilen binasında hizmet vermeye başlamıştır. Hastanenin toplamda sahip olduğu arazi 37.181 m² iken kapalı alanı ise 36.222 m²'dir. Hastanede 250 yatak, 7 ameliyathane, 82 adet poliklinik yer almaktadır. Etimesgut genelinde sadece devlet hastanesini baz aldığımızda hekim başına 7724 hasta düşmektedir. Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi tüm dünyayı saran COVID-19 salgını sebebiyle pandemi hastanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. İstasyon Mahallesi'nde yer almakta olan hastane Etimesgut halkının ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeydedir.

Araştırma sahasında yaşayan nüfusun sağlık ihtiyacına hizmet verebilecek olan devlet kurumları devlet hastanesi ile sınırlı değildir. Etimesgut Belediyesi Tıp Merkezi ve her mahallede bulunan Aile Sağlığı Merkezleri(ASM) diğer sağlık kurumlarıdır. Bunlardan Etimesgut Belediyesi Tıp Merkezi, belediye hizmet binasının alt katında hizmet vermektedir. Şehit Sait Ertürk Devlet Hastanesi'nin inşaat faaliyetlerinin devam ettiği süreç boyunca belediye istatistiklerine göre günlük ortalama 600 kişiye hizmet vermiştir. Devlete ait sağlık kurumlarının bir diğeri ise mahalle bazında hizmet vermekte olan Aile Sağlığı Merkezleridir. Şehrin genelinde 42 adet ASM sağlık alanında faaliyettedir. Bu merkezlerde toplamda 182 aile hekimi ve 188 aile sağlığı elemanı bulunmaktadır. Etimesgut genelinde ASM'ler bazında hekim başına düşen hasta sayısı 3225,5'tir. Etimesgut sınırları içerisinde devlet hastanesi haricinde 2 adet özel hastane ve 4 adet tıp merkezi bulunmaktadır. Şehirde ağız ve diş sağlığı alanında özel kurum olarak 20 adet ağız ve diş sağlığı polikliniği 24 adet muayenehane ve 9 adet poliklinik olmak üzere toplamda 53 adet kurum yer almaktadır. Bu kurumlarda 109 diş hekimi, 27 hemşire, ebe, hasta bakıcı ve 86 diğer görevli personel çalışmaktadır. Etimesgut Şehri'nde özel kurumlarda diş hekimi başına 5385 hasta düşmektedir. Araştırma sahasındaki sağlık fonksiyonuna baktığımız zaman genel hatlarıyla sağlık hizmetlerinin yeterli olduğunu görmekteyiz. Şehirde toplamda 703 doktor görev yapmaktadır. Şehrin toplam nüfusu ile oranladığımızda doktor başına 835 kişi düşmektedir. Hastanelerde toplamda 469 yatak kapasitesi mevcuttur. Yatak başına 1251 kişi düşmektedir (Etimesgut İlçe Sağlık Müdürlüğü, 2020).

Etimesgut'ta 2020 yılı itibariyle 157 farklı türde ticari iş yeri yer almaktadır. Bu 157 farklı ticari iş yerine ait toplamda 3278 adet ticarethane şehre hizmet vermektedir (Etimesgut Belediyesi, 2020). Günümüzde şehirdeki ticaret fonksiyonuna ait alanların toplandığı sahalar şehrin farklı alanlarına dağılmış durumdadır. Arazi çalışmaları sırasında yapılan gözlemler neticesinde cadde ölçeğinde ön plana çıkan iş alanları bulunmaktadır. Bu

alanların en başında 1682. Cadde, 1464. Cadde, 2022. Cadde, Ahi Evran Caddesi, Ahi Mesut Bulvarı, Bağlıca Bulvarı, İstasyon Caddesi, Malazgirt 1071. Caddesi, Selçuklular Caddesi, Şehit Hasan Öztürk Caddesi, Şehit Hikmet Özer Caddesi ve Zirve Caddesi'dir. Bu alanlar dışında da şehirde ticari fonksiyonların hakim olduğu alanlar mevcuttur. Ancak yukarıda belirtilen caddeler, insanların gündelik hayatta en yoğun kullandıkları ve merkezi iş alanı özelliğindeki alanlardır.

Şehrin günümüzdeki ana ulaşım yolları Ankara Bulvarı, İstanbul Yolu, Eskişehir Yolu, Bağlıca Bulvarı gibi yollardır. Kendi bünyesinde ise Ahimesut Bulvarı, Bağlıca Bulvarı, Şaşmaz Bulvarı, Fatih Sultan Mehmet Bulvarı, Hikmet Özer Caddesi, Ankara Çevre Yolu, Zirve Caddesi, Cengiz Aytmatov Caddesi, İstasyon Caddesi, Türk Kızılayı Caddesi, Ayaş-Ankara Yolu, Ankara-Eskişehir Yolu en önemli ulaşım yollarıdır (Harita 4). Demiryolu ulaşımı ise hala günümüzde şehirdeki en önemli ulaşım araçlarından birisidir. Sincan-Kayaş arasında faaliyet gösteren banliyö treni toplamda 23 durağa sahiptir. Bu duraklardan 7 tanesi (Marşandiz, Behiçbey, Havadurağı, Etimesgut, Özgüneş, Eryaman YHT ve Elvankent) Etimesgut sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu duraklardan Etimesgut Durağı en eski olanı şehir için ayrı bir önem arz edenidir. Ayrıca Eryaman YHT Durağı ile şu anda İstanbul, Eskişehir ve Konya illerine ulaşım sağlanmaktadır. Ankara-İzmir arası yol yapımı ise devam etmektedir. Etimesgut'ta hava yolu ulaşımı için sadece askeri pistler mevcuttur. Bu alanlar eğitim uçuşları ve askeri amaçlarla kullanılmaktadır. Şehirlerarası ulaşımında havayolu tercih edilecekse Esenboğa Havalimanı kullanılır. Şehir ile havalimanı arasında yaklaşık 50 km bir mesafe vardır. Havalimanına ait HAVAŞ servisleri 30 dk aralıklarla sefer düzenlemektedir. Etimesgut'ta İstasyon Caddesi ve Eryaman YHT durağından yolcu almaktadır.

Araştırma alanı içinde bulunan Zırlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı şehirde en fazla araziye sahip alanlardan birisidir. 15 Temmuz sonrasında birliğin bir kısmı Şereflikoçhisar'a bir kısmı da Burdur'a taşınmıştır. Birliğin sahip olduğu arazilerin kesin olmamakla birlikte tüm kuvvet komutanlıklarının bir araya getirilerek kullanılacağı düşünülmektedir. Erler Mahallesi'nde yaklaşık olarak 5000 dönümlük bir arazi üzerinde kurulan Milli İstihbarat Teşkilatı şehirde askeri fonksiyona dâhil edilen en son oluşumdur. 6 Ocak 2020 tarihinde faaliyete giren ve "Kale" olarak nitelendirilen yapı şüphesiz şehrin gelişim yönünü belirlemede etkili olacağı düşünülmektedir. Şehirde yer alan askeri kuruluşlarla birlikte askeri fonksiyon yerleşmeyi çok yönlü olarak etkilemiştir. En başta askeri eğitimler için kullanılmak üzere ve askeri personel için inşa edilen lojmanlar şehir içi arazi kullanımının temel belirleyicisi olmuştur. Şehrin doğusunda yoğunlaşmış askeri araziler ve hemen yakınında yer alan AOÇ arazileri şehrin bu yönde gelişimini engellemiştir. Askeri fonksiyona bir diğer açıdan bakacak olursak şehre eğitim için gelen askerler ve askeri tesislerde görevli subaylar dolayısıyla bir nüfus artışı meydana gelmiştir. Bunun yanında bu nüfusun şehrin alansal gelişimi yanında sosyo-ekonomik yapısında da etkisi olduğu muhakkaktır.

Etimesgut turizm kaynakları bakımından oldukça kısıtlı bir şehirdir. 1999 yılından günümüze kadar bazı beklenmedik olaylar haricinde periyodik olarak düzenlenen Etimesgut Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivali en önemli turizm kaynağıdır. Festival etkinliği şehir turizm kaynağı olması yönüyle önemli bulunmuştur önemli bir örneğini göstermektedir. Günümüze kadar büyüüp gelişerek ulaşan festival 20 hemşehri derneği ve vakıf ile 12 Türk Devleti ve Topluluğunun katılımı ile düzenlenmektedir. Ağustos ayının sonu ile Eylül ayının ilk haftasında düzenlenen etkinlik kendisi için yapılan Türk Beyleri Kent Meydanı'nı kullanmaktadır (Yasak ve Özdemir, 2019:1581-1598). Bu turizm aktivitesi ile Etimesgut'ta Türk Kültürü ve Anadolu şehirlerinin tanıtımı yapılmaktadır. Ekonomik yönden ise konaklama ve gıda gibi alanlarda önemli bir ekonomik girdi sağlamaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Anadolu topraklarında ticaret ve toplumsal yapıda Ahi Teşkilatı oldukça önemli bir rol oynamıştır. Etimesgut'ta da şehre adını veren Ahi Mesut ile Emir Yaman ve Ahi Elvan gibi Ahi büyükleri yaşamışlardır. Adı geçen Ahi büyüklerinin günümüzde araştırma sahası sınırları içerisinde kalan cami ve türbeleri dini turizm kapsamına ziyaret edilen mekânlardır.

Şehirleşme hızının yüksek olduğu yerleşmelerde inşaat sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal, sanayi veya hizmetlere yönelik gerçekleştirilen inşaat yatırımlarına ve buna bağlı olarak altyapı hizmetlerine kapsayan yatırımlar şehrin gelişiminde önemli bir paydaştır (Tümertekin, 1973:51). Etimesgut'ta şehrin eski sakinleri ile gerçekleştirmiş olduğumuz mülakatlar neticesinde şehirde 1970 yılına kadar yerleşme faaliyetlerinin oldukça durağan olduğu tespit edilmiştir. 1970-1990 yılları arasında ise yapılan yapılar müstakil gecekondulardır. 1990 yılında şehrin mahalle statüsünden idari olarak ilçe kimliğine kavuşması ile birlikte inşaat sektöründe önemli gelişmeler olmuştur. İlk çok katlı binalar tren istasyonu çevresinde yapılmaya başlanmıştır. Etimesgut Belediyesi'nden elde ettiğimiz verilere göre ilk olarak 1992 yılında yapı ruhsatı verilmiştir. Bu yılda 91 adet sonraki yılda 209 adet yapı ruhsatı verildiği anlaşılmaktadır. 2000'li yıllara kadar şehirde inşaat sektörü yaklaşık olarak yıllara göre benzer seviyelerde yapı ruhsatını vermiştir (Tablo 4, Şekil 2).

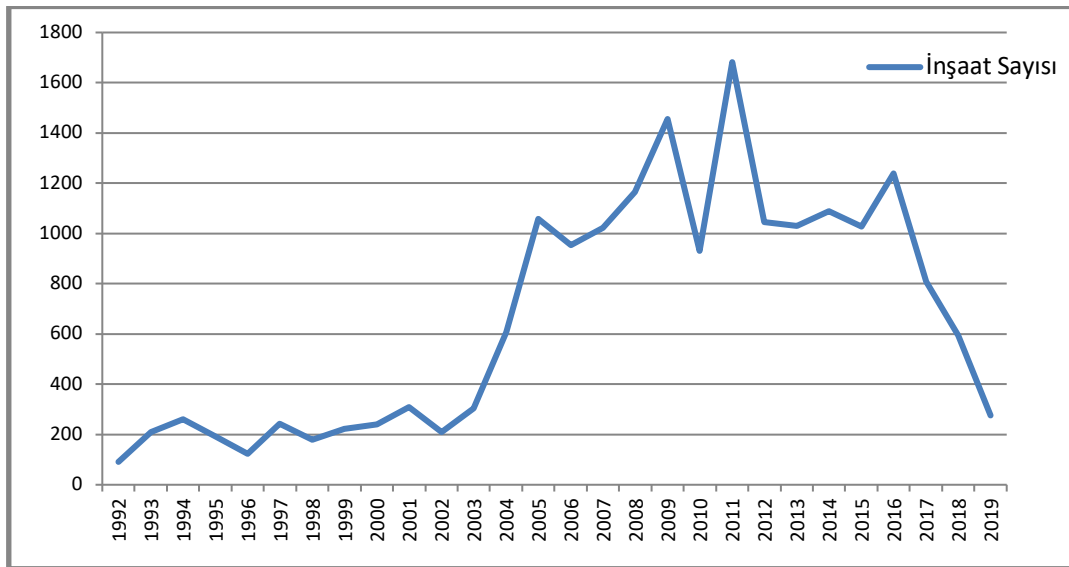

Tablo4: Etimesgut Şehri'nde Yıllara Göre Verilen Yapı Ruhsatları (1992-2019)

Yıllar	Yapı Ruhsatı Sayısı	Yıllar	Yapı Ruhsatı Sayısı
1992	91	2006	954
1993	209	2007	1023
1994	260	2008	1166
1995	192	2009	1456
1996	124	2010	931
1997	243	2011	1682
1998	180	2012	1046
1999	223	2013	1029
2000	239	2014	1089
2001	309	2015	1028
2002	210	2016	1239
2003	305	2017	808
2004	606	2018	594
2005	1058	2019	276
Toplam			18570

Kaynak: Etimesgut Belediyesi- İmar ve Şehircilik Müdürlüğü

Şekil 2: Etimesgut Şehri'nde Yıllara Göre Verilen Yapı Ruhsatları

Etimesgut'ta inşaat sektöründe 2004 yılında bir ivme yakalanmış ve 2005 yılında ise artarak devam etmiştir. Artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak için yapılan yeni bina sayısının artışı da şehrin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Nitekim nüfus artışı hızlanarak devam etmiştir.

Araştırma sahasında en fazla yapı ruhsatının verildiği yıl 2011 yılıdır. Şehirde 2020 yılına kadar toplamda 18570 binaya yapı ruhsatı verilmiştir. Etimesgut, Ankara'nın cumhuriyetin ilk yıllarında yerleşime açılan sahalarının doyum noktasına erişmesi ile birlikte dikkatleri üzerine çekmiştir. 1990 yılında şehrsel nüfus oranı %98,8 olan yerleşme 2000 yılında nüfusunu %70,7 artırarak 169615 kişi olmuştur. Ayrıca şehrsel nüfus oranı %99,0'a gelmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen ilk ADNKS sonuçlarına göre şehir nüfusu 289601 kişi iken şehrsel nüfus oranı %100'e erişmiştir. Bağlıca ve Yaprıcık köylerinin de imara açılarak şehrsel alana dâhil edilmesi bunda etkili olmuştur. Şehirde nüfus artışı, miktar bakımından dalgalanmalar gösterse de süreklilik göstermiştir. 2016 yılında TÜİK verilerine göre Türkiye'nin nüfusu en fazla artış gösteren şehri olurken Ankara'nın en fazla artış gösteren ilçesi olmuştur. Yerel yönetime göre bunun nedeni; başlangıçta ucuz konut ve düşük kira gibi nedenlerle yerleşilen şehrin, artan yatırım ve hizmetlerle (olimpik havuz, emekli konakları, kreşler, tiyatro, konser ve sergi salonları, eğitim alanları, kütüphane vb) daha fazla tercih edilmeye başlamasıdır. 2019 yılı itibarıyla Etimesgut şehri 587052 kişilik nüfusuyla Ankara'nın ilçeleri içinde 5. sırada yer almaktadır.

Sonuç

Etimesgut, cumhuriyetin ilanından sonra hem Bulgaristan'dan gelen göçmen ailelerin iskânı hem de tarımsal üretime örnek olması düşünülen örnek köy fikri ile Atatürk tarafından bizzat kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında savaştan yeni çıkmış bir milletle kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ekonomik faaliyetleri içerisinde tarımsal üretim önemli bir yere sahiptir. Bu yıllarda tarımsal sistem oluşturma ve sanayileşme çabaları devlet eliyle gerçekleştirilmektedir. Etimesgut'un kuruluşunda yatan temel fikrin de bu yönde olduğu anlaşılmaktadır. TÜİK verilerine göre Etimesgut'un nüfusu 1928 yılında yapılan ilk nüfus sayımında merkez nahiye 337 kişidir. Kendisine bağlı olan köyler ile birlikte nüfus 4985 kişiye ulaşmaktadır. Köylerde yer alan nüfusun varlığı cumhuriyet öncesi döneme dayanmaktadır. Nahiye merkezinde yer alan nüfus ise Balkanlar'dan gelenlerden oluşmaktadır. Şehir, tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kurulmuş olsa da Ankara'nın başkent olması ve sürekli büyüyen şehrsel alana yakınlığı gibi nedenlerle oldukça hızlı bir şekilde diğer ekonomik fonksiyonları da bünyesinde toplamayı başarmıştır.

Etimesgut'ta şehrsel nüfus yerleşmenin kuruluşundan itibaren sürekli artış göstermiştir. Araştırma sahasında şehrsel fonksiyonların çeşitlenmesiyle yerleşim sahasına daha fazla nüfus çekerken, nüfusun artışına bağlı olarak da fonksiyonların çeşitlenmiştir. Yerleşmenin kuruluş amacı ve dolayısıyla fonksiyonel özellik bakımından tarımsal bir köy yerleşmesi olarak planlanmıştır. Ancak bu alanın Ankara'nın merkezi yerleşim dokusuna yakınlığı, kuruluş sahasında yer alan tren istasyonunun etkisiyle tarımsal fonksiyonunun zamanla değişime uğramasına neden olmuştur. Araştırma alanı için ulaşım ve tarım fonksiyonuyla başlayan şehirleşme serüvenine zamanla sağlık, askeri, sanayi, ticaret gibi fonksiyonlarda eklenmiştir. Hızlı gelişime bağlı olarak artan nüfusun barınma talebine cevap verebilmek için konut alanları gelişmeye başlamıştır. Ankara Şehri'nin başkent oluşundan sonra yaşadığı şehrsel gelişiminin bir benzeri de Etimesgut'ta yaşanmıştır. Şehir, artan hızlı nüfusla birlikte gecekondularıyla ortaya çıkan konut alanları zamanla modern bir hale dönüşmüştür. 1990 yılına kadar idari statüsü muğlakta kalan Etimesgut bu tarihe kadar sırası ile örnek köy, nahiye, mahalle statülerinde yer alırken nihayetinde ilçe statüsüne kavuşmuş ve belediye teşkilatına sahip olmuştur. İlçe olana kadar ki dönemde oluşan idari boşluk şehrsel gelişimin takibini de zorlaştırmıştır. 1990 yılından sonra belediye teşkilatına bağlı olarak yapılaşan şehirde gecekonduların yerini yavaş yavaş apartmanlara bırakmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemden sonra şehirde inşaat sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Günümüzde Etimesgut'ta kuruluş amacıyla yer alan tarımsal üretime dayalı alanlar oldukça dar bir sahada kalırken çeşitli hizmet sektörlerine ait fonksiyonlarla askeri fonksiyonları bünyesinden barından bir yerleşme özelliğine kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçura, T. (1971). *Türkiye'de Şehirleşme ve Bazı Şehir Örnekleri*, İstanbul: Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Matbaası
- Arı, Y., Kaya, İ., (2014). *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Balıkesir. Coğrafyacılar Derneği Yayınları
- Arslan, F., (2018). *Sanayi Şehri Manisa*, İstanbul. Çantay Kitapevi
- Bayartan, M., (2007). Kentsel Fonksiyonlar, Özel Fonksiyonların Kentsel Gelişime Etkileri ve Trabzon Örneği. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2, 123-135.
- Başköy, M., Yılmaz, D., Özer, F., Yıldırım, K., (2003). *Atatürk ve Etimesgut*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları
- Büttiner, B. F., Aral, A. E., Çavdar, S. (2017). Kentsel Mekân Olarak Demiryolu: Sincan-Kayaş Banliyö Hattı. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 73-97
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı: Kentsel Mekân Özellikleri, 1932 Jansen Planı'na ve Bugüne Katkıları, Etki ve Kalıntıları*, Ankara: Arkadaş Yayıncılık
- Doğanay, H. (1983). *Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları* (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Erzurum).
- Ersoy, M. (2015). *Kentsel Planlamada Standartlar*, İstanbul: Ninova Yayıncılık
- Etimesgut Belediye Başkanlığı, (2018). *Günümüzde Etimesgut*, Ankara: Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları
- Etimesgut İlçe Sağlık Müdürlüğü, (2020). *Sağlık İstatistikler*, Ankara.
- Göney, S. (2017). *Şehir Coğrafyası I*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Gültekin, N. T. (2016). Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası, *İdeal Kent Dergisi*, 20 (7), 906-935
- Kaçar, D. A. (2015). *Kültür/Mekan: Gazi Orman Çiftliği*, Ankara, Ankara: Dumat Ofset.
- Karaboran, H. H. (1989). Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar, Elazığ, *Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler*, III (1), 81-118
- Karakuş, U. (2018). Cumhuriyet'ten Günümüze Etimesgut'da Nüfus Gelişimi. *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı* (3. Cilt), Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları, s. 453-460.
- Karatepe, Ş. (1996) *Şehirler Sahibini Arıyor, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler 2*, İstanbul: İlke Yayınları
- Keleş, R. (2017). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Yayınevi
- Keleş, R. (2019). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, İzmir: Cem Yayınevi
- Kızıroğlu, M. A. (2017). Türkiye'nin Nüfus Değişimine Göre İl Bazında Kentleşmesine Bir Bakış (1965-2014), *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 153-183
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı* (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık, (Orjinal Yayın Tarihi, 1967)
- Lefebvre, H. (2019). *Kentsel Devrim* (Çev. S. Sezer), İstanbul: Sel Yayıncılık, (Orjinal Yayın Tarihi, 1970)
- Maden, F. (2015). Kırşehir Şer'iyye Sicillerinde Ahi Evran ve Ahi Mesud Zaviyeleri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 76, 133-146
- Marx, K., Engels, F. (2004). *German Ideology (Part I: Feuerbach)*. (<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01c.htm>, son erişim 11.11.2020).
- Özçağlar, A. (1994). Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri. *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 3, s.219-243.
- Özçörekçi, H. (1944). Anadolu'da Küçük Şehir Araştırmaları. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.69-83

- Şenyapılı, T. (2016). *Baraka'dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Sjoberg, G. (2002), *Sanayi Öncesi Kenti*, (Çev. A. Alkan, B. Duru), Ankara: 20. Yüzyıl Kenti, İmge Yayınevi
- Tekeli, İ. (1987). *Ankara 1985'den 2015'e, Kent Toprağında Mülkiyet Dağılımı ve El Değiştirme Süreçleri*, Ankara: Ajans İletim
- Tekin, A. (1998). *Dünden Bugüne Etimesgut (Ahi Mes'ud'tan Etimesgut'a)*, Ankara: Etimesgut Belediyesi Kültür Yayınları
- Tolun-Denker, B. (1976). *Şehir İçi Arazi Kullanılışı*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi No:2054, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 83
- Tümertekin, E. (1965). *Türkiye'deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsellerin Fonksiyonları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

- Tümertekin, E. (2011). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*, İstanbul: Çantay Kitabevi
- Ülkenli, K. Z. (2017). İç İçe İki Genç Cumhuriyet Ütopyası ve Dönüşümleri: Ankara ve Atatürk Orman Çiftliği, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 27-72
- Yasak, Ü., Özdemir, M. H. (2019). Şehrsel Turizm Kaynakları Açısından Etimesgut Uluslararası Anadolu Günleri Kültür ve Sanat Festivalinin Değerlendirilmesi, *Turkish Studies Dergisi*, 14(4), 1581-1601
- Yavuz, İ. (2013). THK Etimesgut Uçak Fabrikası 1939-1950, *Mühendis ve Makina Dergisi*, 54 (636), 32-36
- Yılmaz, N. (2004). Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekanizma Olarak Kentleşme, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 250-267
- Weber, M. (2015). *Şehir Modern Kentin Oluşumu* (Çev. M. Ceylan), İstanbul: Yarı Yayınları

Atıf/Citation

Ertaş, N., (2020), Yayla ve mera yasaklarının küçükbaş hayvancılık faaliyetleri üzerindeki etkisi: Van örneği. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 183-200

YAYLA VE MERA YASAKLARININ KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK FAALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: VAN ÖRNEĞİ¹

The Effect of Plateau and Pasture Prohibitions on Ovine Livestock Activities: The Case of Van

Dr.Öğr.Üyesi Numan ERTAŞ²

Öz

İklim ve yeryüzü şekilleri gibi coğrafi etmenler ile birtakım beşeri faktörler yapılan hayvancılık türünü ve şeklini belirlemektedir. Van'ın da sahip olduğu coğrafi koşullar gereği tarih boyunca küçükbaş hayvancılığın yaygın olmasını sağlamıştır. Yükseltinin çoğunlukla 2000 metrenin üzerinde olması, iklimin kurak dönemler içermesine bağlı olarak bitki örtüsünün zayıf olması, bitkisel tarım olanaklarının sınırlı olması küçükbaş hayvancılığın yapılmasını zorunlu kılmıştır. İl genelinde yapılan hayvancılığın % 82'sini küçükbaş hayvancılık faaliyetleri oluşturuyorken sadece % 6'sı, büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinden oluşmaktadır. Nitekim ilde yapılan küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin temel kaynağını çoğunlukla yayla ve mera alanları oluşturmaktadır. Kaba ve kaliteli yem konusunda önemli bir besin deposu durumunda olan yayla ve meralar küçükbaş hayvancılık faaliyeti için hayati bir öneme sahiptir. Yaylalar sadece otlatma dönemi olan yaz mevsimi için değil yıl boyunca hayvansal besin temininde bir kaynak görevi üstlenmektedir. Küçükbaş hayvancılığın gelişimi ve sürdürülebilirliği bakımından önem arz eden yayla alanlarının güvenlik gerekçesiyle yasaklanmış olması hayvancılık faaliyetlerinin hızlı bir şekilde gerilemesine neden olmakla birlikte hayvansal üretimin de son derece sınırlı olmasına neden olmaktadır. Yasaklar özellikle hayvan başına düşen et ve süt veriminin azalmasına ve hayvancılıkla uğraşan çiftçi sayısının azalmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada da söz konusu yaylaların güvenlik gerekçesiyle yasaklanmasının hayvancılık faaliyetleri üzerindeki etkisi tartışılacaktır. 2017 yılı itibari ile Van nüfusunun % 38'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Yapılan saha çalışmasına göre bu kırsal nüfusun da büyük çoğunluğu küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraşmaktadır. Yayla yasakları söz konusu çiftçilerin hayvancılık sektöründen uzaklaşmalarına ve kırsal ekonominin zayıflamasına sebep olmuştur. Çalışmanın temel amacı ise bu yayla yasaklarının hayvancılık, kırsal ekonomi, kırsal kalkınma ve kırsal nüfus üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Van, Yaylacılık, Yayla Yasakları, Küçükbaş Hayvancılık

¹ “Kırsal Kalkınmanın Aracı Olarak Van’da Hayvancılık Faaliyetleri” adlı doktora tezinden üretilen bu çalışma 27 Eylül 2018 tarihinde Uluslararası Sosyo-ekonomik Araştırmaları ve Kalkınma Kongresi (USEAK) kapsamında sözlü bildiri olarak (sadece özet olarak) sunulmuştur.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, nemanertas@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1342-0915

Dergiye Geliş Tarihi: 24.02.2020

Yayına Kabul Tarihi: 21.10.2020

Abstract

Geographical factors such as climate and landforms and a number of human factors determine the type and shape of animal husbandry. Due to the geographical conditions of Van, sheep farming has been widespread throughout history. The elevation average is mostly above 2000 meters, the vegetation is weak due to the arid periods, and the limited opportunities for vegetative farming make it compulsory for ovine livestock. While 82% of the livestock farming in the province is composed of ovine livestock only 6% is composed of cattle farming activities. As a matter of fact, the main source of ovine livestock activities in the province is mostly plateau and pasture areas. Plateaus and pastures, which are an important food store for coarse and quality feed, are vital for ovine livestock. The plateaus serve as a resource not only for the grazing summer season but also for the supply of animal nutrition throughout the year. The prohibition of highland areas, which are important in terms of development and sustainability of ovine livestock, for reasons of security, causes rapid decline in animal husbandry activities and also causes the animal production to be extremely limited. The prohibitions lead to a decrease in meat and milk yields per animal and a decrease in the number of farmers engaged in animal husbandry. In this study, the effect of prohibiting these plateaus for security reasons on livestock activities will be discussed. As of 2017, 38% of Van's population lives in rural areas. According to the field study, the vast majority of this rural population is engaged in sheep breeding. Prohibitions Of Transhumance have caused these farmers to move away from the livestock sector and weaken the rural economy. The main purpose of this study is to investigate the effects of these highland bans on livestock, rural economy, rural development and rural population.

Keywords: Van, Transhumance, Prohibitions Of Transhumance, Ovine Livestock

Giriş

Tarımın ayrılmaz bir kolunu oluşturan hayvancılık faaliyetleri hem beslenme kaynakları hem de ekonomik fonksiyon olarak son derece önem taşımaktadır. Hayvancılık, dengeli beslenmeyi sağlamanın yanında; ulusal geliri arttırmak, istihdam oluşturmak birçok sanayi dalına hammadde sağlamak, ihracat yolu ile döviz girdisi sağlamak ve kalkınmayı sağlamak gibi amaçları güden önemli bir ekonomik faaliyettir (TİGEM, 2013: 6). Hayvancılığın bu şekilde önemli olmasına rağmen gerek Türkiye’de gerek Van’da eski önemini yitirmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 26 milyon olan ülkedeki toplam hayvan (*büyükbaş + küçükbaş*) sayısı 1980’li yıllara kadar çoğunlukla artış eğilimi göstermiştir. 1982 yılında 85 milyona ulaşan toplam hayvan sayısı cumhuriyet tarihi boyunca en büyük değere çıkmıştır. Bu yıldan sonra genelde düşme eğilimi gösteren hayvan sayısı 2010 yılında en düşük sayıya (yaklaşık 41 milyon) ulaştıktan sonra tekrar artmaya başlamış ve günümüzde 60 milyonun üzerine çıkmıştır (TÜİK, 2018). Türkiye’nin bu hayvan varlığı profilinde Doğu Anadolu bölgesi, bölge içinde de Van ili sayısal olarak en önemli halkayı oluşturmaktadır. TÜİK resmi verilerine göre Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye’deki küçükbaş hayvan varlığının % 25’ini, büyükbaş hayvan varlığının % 20’sini ve toplam hayvan varlığının yaklaşık % 24’ünü oluşturmaktadır. Nitekim Erinç (1953:42); bölgenin hayvancılık bakımından Türkiye’nin en önemli bölgesi olduğunu ve bölgede hayvancılığın tarla ziraatından önde geldiğini belirtmektedir. Saraçoğlu (1956: 444) ise çayır ve mera alanlarının fazla olmasına bağlı olarak bölgenin hayvancılıkta diğer bölgelere göre daha fazla geliştiğini belirtmektedir. Van, Doğu Anadolu Bölgesinin küçükbaş hayvan varlığında 2,7 milyon baş ile yaklaşık % 25’lik bir orana, toplam hayvan varlığında da yaklaşık % 20,5 gibi önemli bir orana sahiptir. Bu sayısal değerler Van ilinin Türkiye genelinde de önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim TÜİK resmi verilerin göre Van ili Türkiye küçükbaş hayvan varlığında yaklaşık % 6,2’lik bir orana, toplam hayvan varlığında ise % 4,9’luk bir orana sahiptir.

Van ilinde genel ve kırsal ekonominin temelini oluşturan hayvancılık hem geçim için, hem de büyük ölçekte ticari faaliyetler için yapılmaktadır. Van’da hayvancılığın kültürel temellere dayanması, coğrafi koşullardan (yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü vb.) dolayı tarımın sınırlı olması, kırsal nüfusun büyük çoğunluğunun temel geçim kaynağının sadece hayvancılık olmasıyla sonuçlanmıştır.

Dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olan Van’da çoğunlukla küçükbaş hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Bunun yanında kıyı yerleşmeleri gibi ovalık alanlarda ise büyükbaş hayvancılığın yoğunluğundan bahsedilebilir. Van hayvancılığının en karakteristik özelliği meraya dayalı olmasıdır. Nitekim 20.911 km²’lik yüzölçümüne sahip olan ilin yaklaşık % 65’i çayır ve meralardan oluşmaktadır. Van’ın çayır ve mera alanları (1,3 milyon ha) Türkiye mera ve çayır alanlarının % 8,5’ine denk gelmektedir (TÜİK, 2017). Çalışmanın yapıldığı köylerin % 75’e yakını köy sınırları içerisindeki meraların yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu durum mera ve yaylacılık faaliyetlerinin Van hayvancılığı üzerindeki önemini göstermektedir.

Yayla ve Yaylacılık İle İlgili Terimler

Toplayıcılıktan bir derece daha ileri olan ve genelde Pastoral Nomadizm ile eş anlamlı olarak kullanılan göçebe hayvancılık veya göçebe çobanlık (Tolun-Denker, 1977:35) hayvancılık faaliyetlerinin en ilkel şeklidir. Topraktan asıl yararlanmanın “yerleşik tarım”, daha geniş anlamı ile “yerleşik yaşam” a geçişle başlaması, bu tip hayvancılığın artık ilerleyememesine ve belirli yerlerde kalmasına neden olmuştur. Göçebe hayvancılığın yer aldığı alanlar genellikle stepler, çöllerin çevresi ve tundralar gibi fiziksel ya da fizyolojik kuraklığın egemen olduğu yerlerdir. Bu tip hayvancılıkta sonu gelmeyen bir otlak arayışı söz konusudur. Sürüleriyle birlikte insanlar su ve otlak bulmak için sürekli bir yerden ötekine göçerler (Tümertekin ve Özgüç, 2016: 204-205).

Yayla terimi, eski Türkçe lehçelerinde kullanılan yay (yaz) kökü ile hayvanları açıkta ve dağınık olarak otlatmak anlamını taşıyan yaymak/yaylamak ifadeleriyle ilgilidir (Alagöz, 1993: 1). Yaylacılık ise, her yıl tekrarlanan, önceden belirlenmiş rotalar boyunca sürülerin mevsimlik transferini içeren pastoral bir hayvancılık yöntemidir (Abiola et al, 2005: 2). Tamamen yerleşik insan gruplarının gerçekleştirdikleri bir faaliyet olan yaylacılık; tarımsal faaliyetlerin yanı sıra hayvancılık yapan insanlara hayvanlarının daha iyi beslenmesi ve daha verimli olmasını sağlar. Bu bakımdan göçebe hayvancılık, yarı göçebelik, tranhumans (transhumance), yarı yaylacılık ve Alp tipi hayvancılık gibi otlak teminine dayanan bir faaliyettir (Zaman, 2007: 233-234). Hepsinin ortak özelliği ise geçim stratejilerinin hareketliliğe dayalı olmasıdır (Rozas et al, 2013:32).

Göçebelikten yerleşik hayata geçerken göçebelik sisteminde meydana gelen gelişmeleri ifade eden ‘Yarı Göçebelik’ yaylacılıktan farklı olarak kış dönemi konutlarda yaz dönemi ise yaylada ve kıl çadırlarda geçirilir (Emiroğlu, 1977: 21). Pastoral nomadizm ile eş anlamlı olarak kabul edilen göçebe çobanlıkta, otlakların yatay doğrultuda, yani yağışın farklı dağılımına bağlı olarak değiştirilmesi ‘saha nomadizmi’, dikey doğrultuda yani düzlüklerden dağlara doğru değiştirilmeleri ise ‘dağ nomadizmi’ olarak nitelendirilmektedir (Tolun-Denker, 1977: 35).

Bir göçebe hayvancılık türü olan Transhüman's'ta hayvanlar otlaklar arasında yer değiştirmektedir (Tolun-Denker, 1977: 35-37). Transhüman's; mevsim ile engebenin eseridir ve her türden fiziki, insani, tarihsel koşulu devreye sokan dikine yönde bir yer değiştirme olup (Braudel, 1993: 104) yazlık ve kışlık yerleşimlere sahiptir (Baysal, 2012: 255-268). Yani transhüman'sta hayvan sahiplerinin meskenleri sabittir ve hayvan göçleri çoban veya otlakçı tarafından yürütülür (Sözer, 1972: 36. Akt: Zaman, 2007:237).

Alp Hayvancılığı olarak da bilinen yaylacılık, Pastoral Nomadizm veya Transhüman's (Transhumance) ile karıştırılmamalıdır. Transhüman'sın en karakteristik özelliği söz konusu faaliyetin ziraat sahaları ile -ve onun bir parçası olmaksızın- yan yana yapılmasıdır. Pastoral Nomadizm ise ziraat alanlarının dışındaki yerlerde sürdürülen bir faaliyettir. Transhüman's'ın Pastoral Nomadizm'den ayrılan bir diğer özelliği sürü sahiplerinin sürü ile beraber gitmemesidir (Tolun-Denker, 1977: 35-37).

Yayla ekonomisi ve Transhüman's yüksek dağlık bölgeler için karakteristiktir. Ortak olan tarafları dağların yüksek ve tarıma elverişsiz alanların, vadide tarımla uğraşan çiftçiler tarafından otlak olarak kullanılmasıdır. Yaylacılıkta, kışın hayvanlar köylerdeki ahırlarda beslenirken Trabshüman's'ta komşu ovalar kışlık otlak olarak kullanılmaktadır (Tolun-Denker, 1977: 42). Dolayısıyla kış şartlarının Van gibi soğuk ve karlı olduğu alanlarda Transhüman's'ın yapılması pek mümkün görülmemektedir. Bunun aksine, aşağıda da belirtildiği gibi, mevsime bağlı olarak hem yaylanın hem ahırın kullanıldığı Alp hayvancılığı yöntemi veya diğer bir ifade ile yaylacılık yöntemi uygulanmaktadır

Beşeri ve Ekonomik Coğrafya bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir konu olan yaylalar, dağ ve yamaç gibi farklı reliefler üzerinde yer alan köy ve köy altı gibi yerlerde yaşayan insanların önemli bir ekonomik faaliyet alanını oluşturmaktadır. Kırsal hayat üzerinde önemli etkisi olan yaylaların dağılımları, yoğunlukları, yararlanma şekilleri ve kullanma süreleri farklılık göstermektedir. Yaylaların kullanılabilir olması sadece fiziki özelliklere bağlı değildir. Bunun yanında kırsal yerleşmeler için ek bir geçim alanı niteliğinde olması gerekmektedir. Yayla, hayvancılık başta olmak üzere Türkiye'nin tarımsal hayatında önemli bir unsurdur. Yaylacılığın en yalın ve temel nedeni; hayvan beslemede özellikle step karakteri gösteren yerlerde otlak alanlara, çayır ve meralara ihtiyaç duyulmasıdır (Emiroğlu, 1977: 9-11). Alçak kısımların yazın aşırı sıcak olmasına bağlı olarak hayvanların otlatılmak amacıyla yüksek yerlere, yamaçlara ve düzlüklere yayılmasıyla yayla ve yaylak kavramları türemiştir (Darkot, 1968: 131-132). Dikey yönde hareketlilik gösteren bir otlacılık olan (Zogib, 2014: 58) yaylacılık faaliyeti Türkiye'nin her yerinde ayrı bir öneme sahip olsa da kullanım şekli ve süresi önemli oranda farklılık göstermektedir. Tarımsal faaliyet, hayvan otlatma, dinlenme, turistik faaliyetler gibi çeşitlilik gösteren yaylacılık aslında geçici bir yerleşme biçiminin farklı şekillerde kullanılmasından türemektedir. Faaliyet alanı ve kullanım şekli yere göre farklılık gösterse de, temelde yaz mevsiminin sıcak aylarında nispeten daha serin olan yüksek yerlerin tercih edilmesi, ortak sonucu oluşturmaktadır.

Emiroğlu (1977: 109); Türkiye genelinde çayır, mera veya yayla gibi otlak alanlarının giderek azaldığı, yerini ekili alanlara ve ahır hayvancılığına bıraktığını belirtmektedir. Fakat bu değişim Van için geçerli olmayabilir, bunun yanında Van yaylacılığının Türkiye genelindeki diğer yaylacılık faaliyetlerine benzer yönlerin olduğu söylenebilir. Sebepler aynı olmasa da uzun mesafeli yatay yaylacılık hareketleri Van'da kısıtlanmış olup bunun yerine kısa mesafeler içinde uygulanan dikey yaylacılık hareketlerinin yoğunlaştığı söylenebilir. Türkiye genelinde yaylacılık faaliyetlerinin azalmasının temel sebepleri; ekili alanların artması, yerleşmelerin ve yapıların yoğunlaşması, turistik faaliyetlerin artış göstermiş olması şeklinde sıralanabilir. Fakat Doğu Anadolu ve Van için bu sebepler daha az etkilidir. Van'daki yaylacılığın azalmış olmasının arkasında yatan en temel sebeplerin, yapılan saha çalışması ile; güvenlik gerekçesi kapsamında yasaklanmış olması ve kuraklık olduğu sonucuna varılmıştır.

Van'da Yayla ve Yaylacılık

Doğu Anadolu Bölgesinde doğal potansiyelin ve hayvan varlığının önemine rağmen elde edilen verimin düşük olması (Koday, 2005: 235) hayvancılığın maksimum kârlı olmasını engellemektedir. Nitekim Van'ın tarım ekonomisinde; iklim ve yükselti durumuna bağlı olarak hayvancılık ön sırada gelmektedir. İklimsel ve topoğrafik şartların tarıma yeterli oranda elverişli olmaması hayvancılığı zorunlu hale getirmiştir. Yaylacılık faaliyeti yıllara göre oluşan engelleyici sebeplere rağmen kısmen de olsa sürdürülmektedir.

Ortalama yükseltinin fazla olması ve bu nedenle yerleşmelerin olmadığı geniş sahaların varlığı, bu alanların otlak olarak kullanılmasını gerektirmiştir. Toplam alanı yaklaşık 2 milyon hektar olan Van ili yüzölçümünün 1,3 milyon hektarı çayır ve mera alanlarından oluşmaktadır ki bu da toplam yüzölçümünün % 65'ine denk gelmektedir. Sadece il sınırları içerisinde kapladığı alan düşünüldüğünde mera ve yaylaların önemi anlaşılabilir (Tablo 1). TÜİK (2017) resmi verilerine göre 2,7 milyon civarında küçükbaş hayvanın bulunduğu Van'da hayvan başına düşen çayır ve mera alanı 2.15 ha civarındadır. Fakat hem hayvan sayısı hem çayır ve

mera varlığı ilçelere göre farklılık göstermektedir. Çayır ve mera alanlarının en fazla olduğu ilçenin Gürpınar olduğu görülmektedir. İlçe alanı olarak da en büyük ilçeyi oluşturan Gürpınar, yaklaşık 403 bin hektarlık alana sahiptir ve bunun % 83'ünü çayır ve mera alanı oluşturmaktadır. Gürpınar ilçesi tek başına Van'ın toplam çayır ve meralarının % 25'ine, ilin toplam alanının da % 16'sına denk gelmektedir. TÜİK'e göre İlçede 2017 yılı itibari ile 612.346 küçükbaş hayvan bulunmaktadır ve ilçenin toplam alanının büyük olması, diğer ilçelere göre çayır ve mera alanları bakımından oransal olarak da ilk sırada yer almasını sağlamıştır. Gürpınar ilçesini Başkale ilçesi takip etmektedir. Toplamda yaklaşık 272 bin hektarlık bir alana sahip olan Başkale ilçesinin % 76'sı çayır ve meralardan oluşmaktadır ki Van çayır ve meralarının da % 15'ine denk gelmektedir. Yaylacılık faaliyetlerinin en çok yapıldığı Gürpınar ve Başkale ilçelerinin toplam çayır ve meralığının kümülatif oranına bakıldığında zaman neredeyse Van çayır ve meralarının yarısına (% 40.3) denk gelmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Van'ın Çayır ve Mera Alanları (Meadow and Pasture Areas of Van)

İLÇE ADI	Toplam Alan (Ha)	Çayır ve Mera Alanı (Ha)	Çayır ve Meraların İl Alanı İçindeki Oranı (%)	Van Çayır ve Meraları İçindeki Oranı (%)	Çayır ve Meraların İlçe İçindeki Oranı (%)	Yayla ve Mera Sayısı
Bahçesaray	42.600	33.999	1,6	2,5	80	9
Başkale	271.700	207.432	10	15,3	76	64
Çaldıran	147.800	107.370	5,1	8	73	32
Çatak	195.200	140.406	6,7	10,3	72	81
Edremit	51.500	1.283	0,06	0,09	2,5	11
Erciş	213.300	134.434	6,5	10	63	160
Gevaş	154.400	48.012	2,3	3,5	31	21
Gürpınar	402.800	335.621	16	25	83	172
İpekyolu	95.600	56.089	2,7	4,1	59	38
Muradiye	91.200	64.886	3,1	4,8	71	26
Özalp	143.000	115.596	5,5	8,5	81	59
Saray	87.200	55.077	2,6	4	63	23
Tuşba	194.800	54.421	2,6	4	28	9
Toplam	2.091.100	1.354.626	65	100	65	705

Kaynak: Van Tarım ve Orman İl Müdürlüğü (2017)

Erciş ve Çatak ilçeleri sahip oldukları çayır ve mera alanları bakımından birbirine benzerlik göstermektedir. Erciş ilçesi idari alan bakımından Çatak ilçesine göre daha büyük olmasına rağmen nüfus ve yerleşme sayısının fazla olmasına bağlı olarak otlak alanları daha azdır. Toplamda 195 bin ha alana sahip olan Çatak ilçesinin Van çayır ve meraları içindeki oranı Erciş ile aynı olup % 10 civarındadır. Özalp ve Çaldıran ilçeleri hem toplam ilçe alanı hem de toplam çayır ve mera alanı bakımından birbirine yakınlık göstermektedir. Fakat çayır ve meraların ilçe içindeki oranına baktığımız zaman Özalp % 81 iken Çaldıran % 73 civarındadır (Tablo 1).

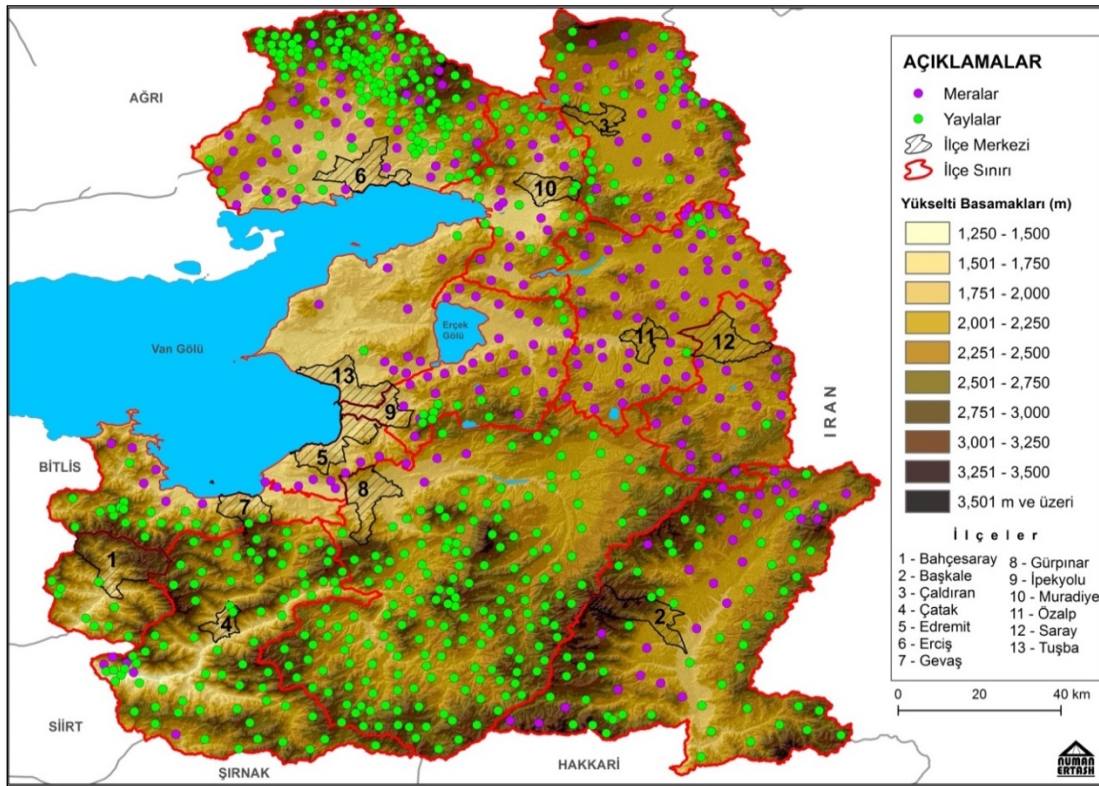
Bahçesaray ilçesinin % 80'i çayır ve mera alanlarından oluşmasına rağmen en küçük ilçe olması sebebiyle toplam çayır ve mera alanlarının sadece % 2,5'ine denk gelmektedir. Çoğunlukla ovalık bir alandan oluşan Muradiye ilçesinin ise % 71'i çayır ve meralardan oluşmaktadır. 91 bin hektarın üzerinde alana sahip olan Muradiye ilçesi Van çayır ve mera arazilerinin sadece % 4,8'ine karşılık gelmektedir. Gevaş ilçesi ise birçok ilçeye göre alan olarak daha büyük olmasına rağmen çayır ve mera alanı bakımından son sıralarda yer almaktadır. Merkez ilçelerine yakın olan Gevaş toplamda yaklaşık 155 bin hektar alana sahip olmasına rağmen bunun sadece % 31'i çayır ve meradan oluşmaktadır. Saray ilçesi Tuşba'nın yarısından daha az bir alana sahip olmasına rağmen çayır ve mera arazilerinin neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Her iki ilçenin Van'ın toplam çayır ve mera alanları içindeki oranları % 4, il içindeki oranı ise % 2,6 civarındadır. Fakat çayır ve mera alanlarının ilçe alanı içindeki oranları arasında % 50'den daha fazla bir fark görülmektedir. Saray ilçesinde çayır ve mera alanlarının ilçe sınırları içindeki oranı % 63 iken Tuşba'da bu oran % 28'dir. İl merkezini oluşturan Tuşba, İpekyolu ve Edremit ilçelerinin çayır ve meraları ise Van'ın toplam çayır ve meralarının yaklaşık % 8,1'ine denk gelmektedir. Bunların arasında en fazla paya sahip olan ilçe 56 bin hektar ile İpekyolu'dur. Bu ilçede bulunan çayır ve mera alanları ilçenin % 59'una denk gelmektedir. Bu oran Tuşba ilçesinde % 28 iken Edremit ilçesinde sadece % 2,5'tir. Edremit, bütün ilçelere arasında en az paya sahiptir (Tablo 1).

Yayla ve mera alanları hayvancılık faaliyeti açısından düşünüldüğü zaman, sıcaklık ve bitki örtüsünün hayvan sağlığında ve beslenmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Van'da 1,3 milyon hektar alana sahip

olan 673 yayla ve mera ilin hayvancılık faaliyetleri için çok önemli bir besi ve yem kaynağı oluşturmaktadır. Sıcaklık ortalamalarının en yüksek seviyede olduğu Haziran, Temmuz ve Ağustos ayları yaylacılık faaliyetlerinin en yoğun olduğu ayları oluşturmaktadır. Yaylaların özel güvenlik bölgesi dâhilinde olmadığı zamanlarda ve belirtilen aylarda özellikle Gürpınar, Çatak ve Başkale ilçelerinde yerleşme merkezlerinde neredeyse hiç küçükbaş hayvan kalmamaktadır. Fakat mevcut durum analizi yapıldığında 2017 yılında neredeyse bütün yaylalar, yasaklı bölge olması sebebiyle hiç kullanılmamaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı bir şekilde ele alınacağı gibi bu durum Van hayvancılığının en büyük engelini oluşturmaktadır. Hayvancılık açısından yaylacılığı sadece yazın hayvan otlatılacak alan olarak düşünmek doğru değildir. Yaylacılık faaliyeti ortalama üç veya dört ay sürmektedir ve geriye kalan diğer zamanlarda hayvan ahırda tutularak yem ve saman ile beslenmektedir. Dolayısıyla Van yaylaları sadece hayvan otlatılması için değil aynı zamanda kışlık besi ihtiyacını gidermek üzere ot toplanması için de kullanılmaktadır. Yaylalarda biçilen otlar kurutulup saman haline getirilir ve kış boyunca hayvanlara verilir. Sonuç itibari ile Van yaylalarından hayvanların hem yazlık hem kışlık besin ihtiyacı karşılanmaktadır.

Van'ın yayla dağılımına bakıldığı zaman yayla ve meraların sayısal olarak köylerden daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. 2017 yılında köy sayısı 584 iken toplam mera ve yayla sayısı 705'tir. Bu, her köyde yaylanın olduğu anlamına gelmediği gibi birden fazla yaylaya sahip köylerin olduğu da söylenebilir. Yayla ve mera alanlarının sayısal olarak en fazla olduğu ilk iki ilçe Gürpınar (172) ve Erciş'tir (160). Bu ilçeleri sırasıyla; Çatak (81), Başkale (64), Özalp (59), İpekyolu (38), Çaldıran (32) Muradiye (26), Saray (23), Gevaş (21), Edremit (11), Bahçesaray (9) ve Tuşba (9) takip etmektedir (Tablo 1). Yükselti ortalaması ve arazinin kullanım şeklinin ilçeden ilçeye farklılık göstermesi arazinin niteliğini de belirlemektedir. Dolayısıyla ilin yüksek ve dağlık yerlerinde yaylalar yoğunluk gösterirken nispeten daha alçak ve daha düz yerlerde ise meralar daha geniş yer tutmaktadır. Yaylaların yoğunlaştığı alanlar çoğunlukla ilin güneyini oluşturan Bahçesaray, Çatak, Gürpınar ve Başkale ilçeleri ile kuzeyinde bulunan Erciş ilçesidir. Bunun yanında Tuşba, Edremit ve İpekyolu gibi merkezi ilçeler başta olmak üzere Özalp ve Saray ilçelerinde yaylalardan çok meraların daha fazla olduğu görülmektedir (Harita 1).

Harita 1: Yayla Ve Meraların İl İçerisindeki Dağılımı (Distribution of Plateaus and Pastures in the Province)

Kaynak: İl Jandarma Komutanlığından alınan verilerin işlenmesiyle elde edilmiştir³

³ İl Jandarma Komutanlığından alınan bu veri, yayla veya mera adı, yayla ve meranın bulunduğu ilçe, köy/mahalle ve coğrafi koordinatı şeklinde olup haritalaştırılmıştır

Başkale, Muradiye ve Çaldıran ilçelerinde mera ve yayla alanları sayısal olarak birbirine kısmen paralellik göstermektedir. Fakat merkezi ilçeler dışında özellikle Özalp ve Saray ilçelerinde yaylaların neredeyse hiç olmadığı göze çarpmaktadır. Etrafı dağlarla çevrili bir dağ içi ovasını andıran Çaldıran Ovası'nın iç kısımlarında meralar yoğunluk gösteriyorken yüksek yerlerde ise yaylaların daha fazla olduğu görülmektedir. Erciş ve Başkale ilçelerinde de bu durum aynıdır. Erciş ilçesinin kuzeyini oluşturan dağlık ve yüksek alanda yaylaların önemli bir yoğunluk gösterdiği söylenebilir. Gürpınar ilçesinde ise mera alanlarının neredeyse hiç olmadığı ve çoğunlukla yaylaların olduğu görülmektedir (Harita 1).

705 adet ve 1,3 milyon hektarlık yayla ve mera ile 2,7 milyon küçükbaş hayvan düşünüldüğünde yayla başına düşen hayvan sayısı 4 bin veya hektar başına düşen hayvan sayısı 2.021 civarındadır. Türkiye'de ise TÜİK verilerine göre 44 milyon küçükbaş hayvan ve 16 milyon hektar çayır ve mera alanı vardır. Bu durumda Türkiye genelinde hektar başına düşen hayvan sayısı 2.769'dur. Van'ın Türkiye ortalamasının altında olması ilde hayvan başına düşen otlama alanının daha fazla olduğunu göstermektedir. Yayla ve mera alanlarının kullanımı, iklim ve verim şartları göz önüne alınmadığı zaman Van'ın yayla ve meralarında hayvan otlatma kapasitesinin daha fazla olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak diğer koşulları da göz önüne aldığımızda özellikle uzun süren yaz kuraklığının hayvancılığı olumsuz etkilediği görülmektedir. Öte yandan mera alanlarının hesaplanmasında çorak veya verimsiz yerler de bu alanlara dâhil edilmektedir. Bu durum alan başına düşen hayvan sayısı ile ilgili nicel sonuçlara ulaştırabilir fakat hayvanın faydalanması veya beslenmesi durumunda kesin sonuca varılması mümkün değildir. Nitekim erken otlatılması, ağır otlatılması, tahrip edilmesi veya kuraklığa bağlı olarak oluşan erozyon sonucunda çoğu mera alanı çoraklaşmıştır. "Van'ın mera potansiyeli rakamsal olarak fazla olabilir fakat mevcut durumdaki hayvan sayısını kaldıracak durumda değildir. Meraların aşırı kullanımı, bilinçsiz otlatılması, hem erken hem ağır otlatılması sonucunda çoğu alan çoraklaşmış ve kullanılamamaktadır. Van'ın toplam alanının % 65'i çayır ve meralardan oluşsa bile bunun % 80'i kullanılamaz durumdadır. Fakat yasaklara bağlı olarak yayla alanlarının kullanılmıyor olması yaylaların meralardan daha iyi durumda olmasıyla sonuçlanmıştır. Van meralarının bu durumda olmasına bağlı olarak hayvan varlığı göz önüne alınıp yeterlilik durumu ile ilgili bir hesaba yapılması doğru sonuçlar doğurmamaktadır nitekim bunu tahmin etmek mümkün değildir. Mera izafi bir durum gerektirmektedir ve günümüz itibari ile Van meraları mevcut hayvan potansiyelini kaldıramayacak durumdadır. Hayvan sayısını arttırıp çoraklaşmayı veya mera tahribini arttırmak yerine hayvanı nicel olarak azaltıp nitel olarak arttırmak gerekmektedir (16.05.2019 tarihinde Prof. Dr. Suphi Deniz ile yapılan görüşme)"

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı Van ili hayvancılığı önünde büyük bir engel olan yayla yasaklarının ve bu yasakların doğurduğu sonuçların bulgular ışığında ve detaylı bir şekilde irdelenmesidir. İl nüfusunun % 40'a yakınının kırsal alanlarda yaşaması ve bu nüfusun yaklaşık % 92 oranında hayvancılıkla uğraşması çalışmayı önemli kılmaktadır. Nitekim hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan bu çiftçilerin % 82'sinin sadece küçükbaş hayvancılık faaliyetleri ile uğraşması yayla yasaklarından etkilenme oranının da fazla olmasına sebep olmuştur. Bu durum yayla yasaklarının incelenmesinin amaç edinilmesinde en büyük katkıya sahiptir.

Bu çalışma, temelde saha çalışmasında elde edilen verilerin değerlendirilmesine dayanmaktadır ve araştırma verilerinin toplanmasında anket ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Van'ın 584 köyünün (mahalle) 75'inde yapılan saha çalışmasında 225 kişi ile görüşülerek veri elde edilmiştir. Ek olarak; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Jandarma İl Komutanlığı ile Van Tarım ve Orman Müdürlüğü verileri kullanılmıştır.

Yaylacılık ve Yayla Yasaklarının Van'da Hayvancılık Yapan Hane Halklarının Ekonomisine Etkisi İle

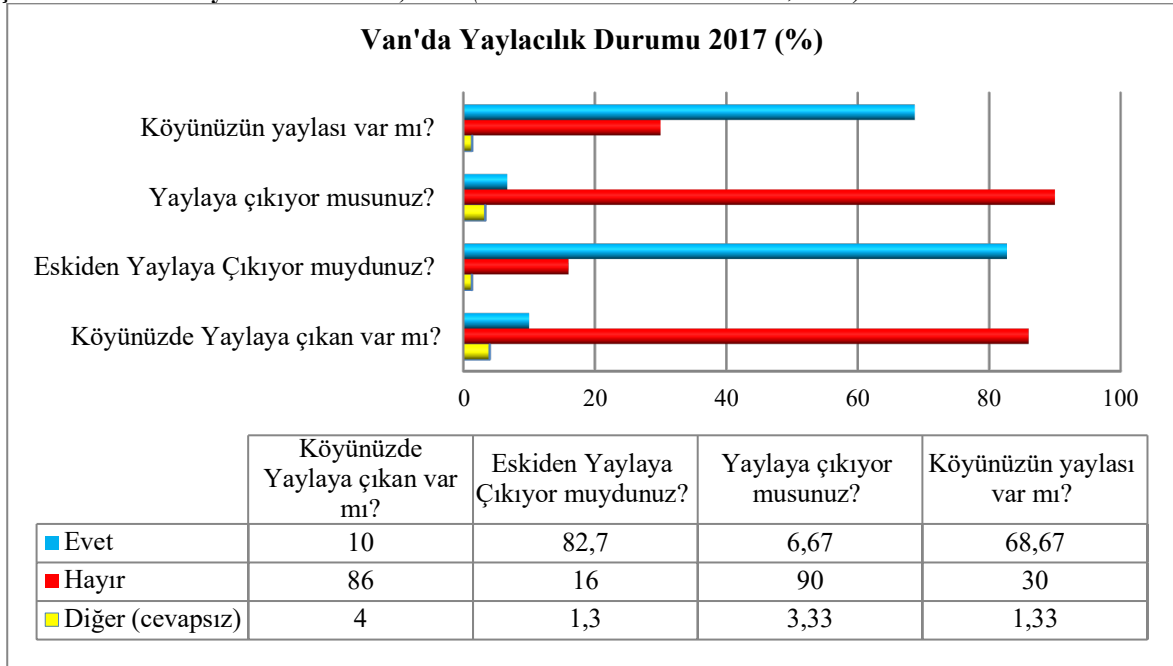
İlgili Bulgular

Van'da hayvancılıktan elde edilen kazancın yetersiz olmasının çeşitli sebepleri olmasına rağmen genellikle birkaçının çok daha etkili olduğu söylenebilir. Bunları ise çoğunlukla yem pahalılığı ve yayla yasakları oluşturmaktadır. Yem pahalılığının bu derece etkili olmasının temel sebebi ise çiftçinin kendi imkânlarıyla kaba yem elde etmekten çok neredeyse tamamını satın almasıdır. Çiftçiyi yem unsurlarını satın almaya zorlayan en önemli sebep yaylalara çıkışların güvenlik nedeniyle yasak olmasıdır. Bunun yanında yakıt ücretlerinin yüksek olması, arazi yoksunluğu veya araziyi kullanamamak diğer sebepler olarak sıralanabilir.

Van genelinde yayla ile mera sayısı veya alanı fazla olmasına rağmen yaylanın hiç olmadığı köyler de bulunmaktadır. Yapılan saha çalışmasında köylerin yaklaşık % 30'unda yaylanın olmadığını ve yaklaşık % 70'inin de yaylasının olduğu görülmüştür. Fakat buna rağmen yaylalardan faydalanan çiftçi sayısı son derece azdır. Görüşme yapılan kişilerden alınan cevaplar doğrultusunda elde edilen bilgiye göre; 2017 yılında yaylaların yasaklı bölge olmasından dolayı yaylaya çıkanların oranı sadece % 6,6 civarındadır ve yaylaya

çıkamayanların/çıkamayanların oranı % 90 civarındadır. Aynı şekilde “Köyünüzde yaylaya çıkan var mı?” sorusuna % 86’lık bir dilim hayır yanıtını vermiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Van’da Yaylacılık Durumu, 2017 (Transhumance Status in Van, 2017)

Kaynak: Görüşmelerden elde edilen verilerden oluşturulmuştur

Şekil 1’e bakılıp aşağıda yer alan çiftçi görüşleri dikkate alındığında bugünkü hayvan yetiştiricilerinin çoğunun babası veya dedesi aktif olarak yaylaları kullanmaktaydı. Fakat günümüzde; yasaklar ve hayvan sayısının azalması başta olmak üzere birçok nedenden dolayı yaylalar kullanılamamaktadır. Görüşülen çiftçilerin aşağıdaki görüşleri bunu destekler niteliktedir.

“Şimdi bir aylığına giden var ama genelde gitmiyoruz. Önceden yaylaları kiralardık, minnetsizdik. Aylarca yaylada kalır dönmezdik. Ama şimdi gidemiyoruz. Yaylalar hem yasak hem de kiralari çok pahalı.(Başkale-Sallidere, 32, Okuryazar değil)”

“Yaylalarımız var ve eskiden çok giderdik ama iki yıldır kesinlikle yanına bile yaklaşamıyoruz, gidemiyoruz. Şu gördüğün yaylaya gidersen eğer şimdi dizine kadar ot görürsün ve istersen biçebilersen de ama sağ dönemezsin.(Başkale-Tahıl, 60, ilkokul)”

“İhtiyar şahap yaylalarına giderdik ama şimdi fazla uzağa gidemiyoruz, en çok 9 km uzaklıkta olan yaylalara gidebiliyoruz. Önceden yol yoktu ama güvenlik sorunu da yoktu gidip aylarca kalıyorduk şimdi ise sadece çoban kalıyor, kadınlar sabah erken gidip koyun sağmaya ‘berivana’ gidiyorlar ama akşam da dönüyorlar. İşte bu vadilerden çıkıyoruz bu tepelere, çok da uzak değil. Yayla olmasa biz perişan oluruz, hayvanımız da biz de açlıktan ölürüz. (Çatak-Görentaş, 50, ilkokul)”

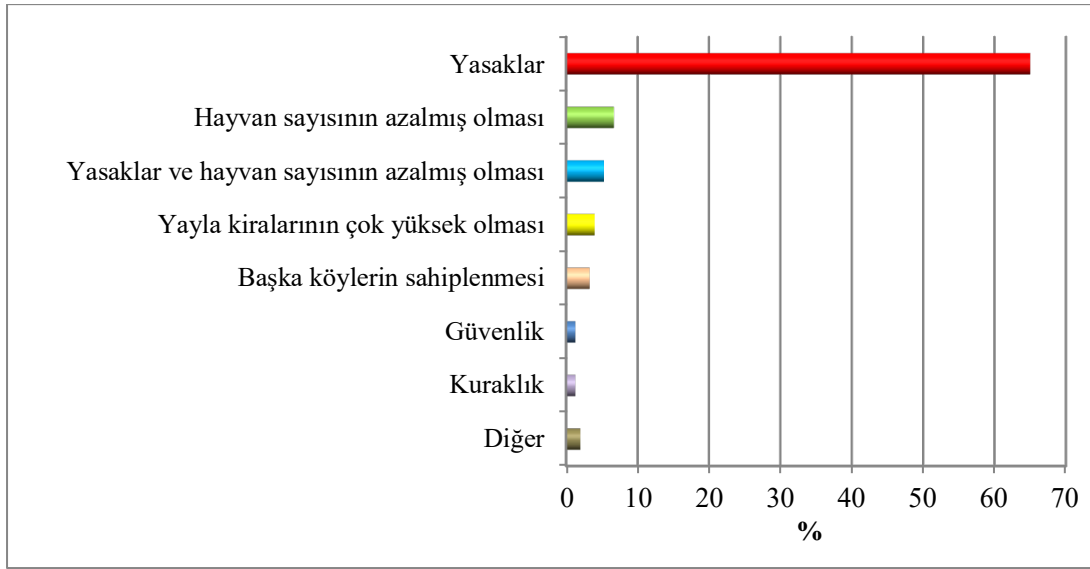
Van’ın birçok köyünde yayla gibi imkânlar olmasa bile komşu köyün hatta farklı ilçede bir köyün yaylası kiralanmaktadır. Bazen çok uzak olmasına rağmen yaylanın veya meranın kiralanması bu faaliyetin Van hayvancılığındaki önemini vurgulamaktadır. Bu ve bunun gibi yerleşmelerin olduğu yerlerde yaylanın veya arazinin yasaklı bölge olmasına rağmen çoğu çiftçi yayla alanlarını kiralayarak çoban eşliğinde hayvanını yaylaya göndermektedir. Örneğin Gürpınar ilçesinin Kırkgeçit mahallesinden bir görüşmeci kendi köylerinde yayla imkânının olmamasına bağlı olarak Başkale taraflarında yayla kiralayarak hayvancılıklarını sürdürdüğünü belirtmektedir.

“Önceleri yaylaya gider aylarca kalır dönmezdik. Şimdi ise Başkale taraflarında yayla kiraliyoruz ama kendimiz gidemiyoruz sadece çoban gidiyor. O da risklidir, canını tehlikeye atarak gidiyor. Önceleri hayvanla birlikte biz de gider aylarca orada kalırdık ve hiç sorun olmazdı ama bu yasaklar, özel güvenlik bölgeleri bizi yaylalarımızdan kopardı. Keşiş Gölü yaylasına gidiyoruz şimdi ama yine sadece çoban gidiyor.(Gürpınar-Kırkgeçit, 90, okuryazar değil)”

Söz konusu yasaklamalardan önce (2012-2015 yılları arası) yaylalara çıkan çiftçilerin oranı yaklaşık % 83 çıkmayanların veya çıkmayanların oranı ise sadece % 16 şeklindedir. Dolayısıyla mevcut durumun analiz edilip belirtilmesinin yanında yaylaların bu şekilde pasifleştirilmesinin arkasında yatan sebeplerin detaylı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Van'ın jeopolitik konumu, yer şekilleri, kapladığı alan ve diğer coğrafi özellikleri dikkate alındığında yaylacılık veya hayvancılıkla ilgili sorunların çeşitli ve farklı olabileceği düşünülebilir. Örneğin dağlık ve engebeli olan ilin güneyinde çoğunlukla terör olaylarının fazla olmasına bağlı olarak güvenlik temelli sorunlar baş gösterirken kuzeyinde daha çok yayla ve mera sahiplenmesi veya yayla kiralarnın çok pahalı olduğu görülmektedir. Fakat yaylacılığın önündeki engeller bunlarla sınırlı değildir.

Yaylaya çıkamamanın birçok nedeni olsa da en önde olan sebebin yasaklar olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye'nin terör ve güvenlik politikalarına bağlı olarak yayla yasakları dönemsel olarak değişiklik göstermektedir. Örneğin 2012 ile 2015 yıllarında serbest olan yaylaların 2015 bitiminde tekrar yasaklanması ve 2018'in mart ayı itibarı ile çok sayıda yaylanın tekrar kullanıma açılması yayla ve meralar ile ilgili istikrarlı bir düzenlemenin olmadığını göstermektedir. Bu durum çiftçilerde güvensizlik ve tereddüt gibi olumsuz duyguların olmasına neden olmaktadır. Yapılan saha çalışmasında yaylalara çıkmamanın veya çıkamamanın önündeki en büyük engel olan yasakların % 65 gibi bir orana sahip olduğu görülmektedir (Şekil 2).

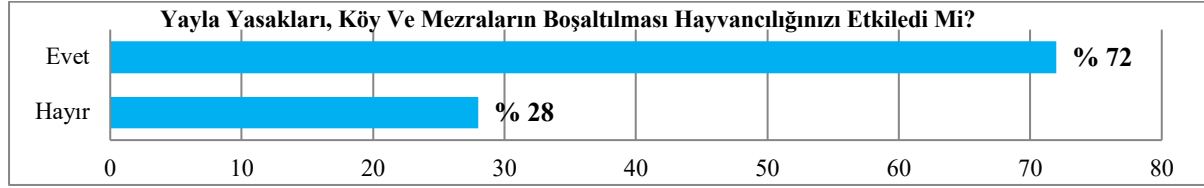
Şekil 2. Van'da Yaylaya Çıkamama Nedenleri, 2017 (Reasons for Not Getting to the Plateau in Van, 2017)

Kaynak: Görüşmelerden elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Yasaklar sadece yayla alanlarıyla sınırlı olmayıp köyün çevresindeki mera alanlarını kapsadığı için etkilenme boyutu da daha fazla artmaktadır. Çoğunlukla 40 yılı aşkın süredir hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan çoğu sayıda çiftçiye göre hayvancılığı hem nicel hem nitel anlamda bitirme noktasına getiren asıl sebep söz konusu alanların kullanıma kapalı olmasıdır. Hayvancılığın yoğun emek isteyen bir faaliyet olmasına rağmen az kâr sağlarnasının en büyük nedeninin yine yasaklar olduğu söylenebilir. Yapılan saha çalışmasında görüşülen kişilerin % 72'si yayla yasaklarının, köy ve mezra boşaltmalarının hayvancılığı etkilediği hatta bitirme noktasına getirdiğini belirtmektedirler (Şekil 3). Örneğin Başkale ilçesinin Örencik Köyündeki görüşmecinin "Evet yasaklar bizi etkiledi. Önümüz kesilmiş, meramız yok. Eğer yaylaya çıkmazsam ben hayvan besleyemem. Yani biz özgürce hayvanımızı çayıra gönderemiyoruz. Hayvancılığı azalttı bu yasaklar, en büyük sebep budur. Ben 200 hayvanımı iki yıl önce sattım, yaylalar da 2 yıl önce yasaklandı (Baskale-Örencik, 48, ilkokul)" şeklindeki ifadesi ile Çaldıran Köyündeki görüşmecinin "Eskiyle karşılaştırdığımız zaman evet yasaklar bizi etkiledi. Yaylamızın olduğu yerde mezarlar vardı ve o yasaklar başladıktan sonra hepsi terk edip göç ettiler, dolayısıyla hayvanlarını sattılar. Tabi şimdi bu yasaklar kalkarsa daha canlı olur (Baskale-Çaldıran, 60, ilkokul)" şeklindeki ifadesi yaylacılığın hayvancılık üzerindeki etkisinin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Şekil 3. Van Köylerinde Yayla Yasakları İle Köy Boşaltılmasının Hayvancılığı Etkileme Durumu, 2017
(The Affect of Highland Bans and Evacuation of Villages on Livestock in Villages of Van, 2017)

Kaynak: Görüşmelerden elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Yayla yasaklarının hayvancılık üzerindeki etkisi sadece otlanma veya besi ile ilgili değildir. Özellikle yaz aylarında kuraklık şiddetinin ve sıcaklık değerlerinin artması hayvanların hastalanmasına ve telef olmasına neden olmaktadır. Bu durumda yaylalar hayvanlar için besi kaynağı olduğu kadar hastalıktan da koruyan alanlardır. Dolayısıyla yaylaların yasak olması hem hayvan sayısının azalmasına hem elde edilen hayvansal ürünlerin miktar ve kalite olarak düşmesine neden olmaktadır. Başkale ilçesinin İran sınırında yer alan Mahmutabat Köyündeki görüşmecinin aşağıdaki ifadesi yayla yasaklarının hayvancılığın bütün boyutlarını etkilediğini ve sektörü bitirme noktasına getirdiğini göstermektedir.

“Yasaklar etkiledi nasıl etkilemedi. Zaten yayla yasağından dolayı hayvancılık öldü bitti. Şimdi yaylada su var yayla serindir, yaylada hayvanların otlanacağı yerler çok, yayla sıcak olmadığı için hayvanlar hastalanmıyor, ölmüyor. Ama şimdi hayvan ovada kalıyor, yazın 100 koyunu olan birinin en az 15 koyunu sıcaktan, hastalıktan ölüyor. Bunların hepsi yaylaların olmamasından kaynaklanıyor. Şimdi dört ay yaylada kalsak, dört aydan sonra köye döndüğümüzde köydeki otlaklar olduğu gibi kalmış olacak ve hayvan daha fazla beslenebilecek. Mesela bir hayvanın değeri eğer 5 liraysa, yaylaya çıkıp döndüğü zaman 7 liraya çıkıyor. Hayvan sıcaktan etkileniyor, ölümler ve bazı hastalıklar oluyor ama yaylada böyle şeyler olmuyor. Yaylada su boldur, hava serindir. Hava ısındığında, özellikle temmuz ayında hayvanlar ölmeye başlıyor, bu yıl en az 30 hayvanım telef oldu ama eğer yaylada olsaydım bir tane bile gitmezdi. Bu nedenle millet hayvancılıktan kaçıyor, çünkü artık hayvancılık para kazandırmıyor. (Başkale-Mahmutabat, 47, ilkokul)”

Gürpınar ilçesinin Kırkgeçit mahallesinden görüşmeci, yasakların hem doğrudan hem dolaylı yollarla hayvancılığı ne şekilde bitirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Hayvancılığımızı asıl bitiren yayla yasaklarıdır. Yem pahalılığı gibi birçok sorun aşılabılırdi ama yasakların olması bu işi bitiren en temel etkidir. Yem pahalı olsa bile eğer yaylalar serbest olsaydı ben zaten yılın altı ayı boyunca hayvanımı orada otlatır, çok verim alır ve iyi hasılat çıkartabilirdim. Üstelik yem veya saman almama gerek kalmazdı çünkü ben o yaylaları aynı zamanda biçer kışlık hazırlığı da yapardım. Bunların hepsinin aynı anda gittiğini ve üstüne almak zorunda kaldığım yemin çok pahalılaştığını düşündüğünüzde bu yasakların ne kadar etkilediğini açıkça görebilirsiniz. Herkes bu nedenle hayvanlarını sattı. Binlerce hayvan vardı bu köyde ama yasaklardan sonra yavaş yavaş azaldı ve bitti. (Gürpınar-Kırkgeçit, 90, okuryazar değil)”*

Yayla yasaklarının etkisi sadece yem unsurları veya verimsizlik ekseninde değildir. Buna ek olarak hayvan ölümlerine veya hayvanların doğum esnasında düşük yapmalarına da neden olmaktadır. Yani aslında yasaklar hayvanı sadece yaz döneminde değil yıl boyunca etkisi altına almaktadır. Yayla yasakları hayvanın köy etrafındaki yakın çevre ile köy merkezi arasında mekik dokumasına ve gereğinden fazla enerji sarf etmesine neden olmaktadır. Hayvanın bu şekilde sürekli hareketli olması hayvanın sakatlanmasına, zayıflamasına, verimsizleşmesine ve telef olmasına neden olmaktadır. Gürpınar ilçesinin Umut Köyünden görüşmeci: *“Yayla yasaklarıyla birlikte hayvanımız sarılık hastalığına yakalanmaya başladı ve onlarca hayvanımız düşük yaptı, telef oldu. Sadece bu iki yıl içinde yaklaşık 20 hayvanım telef oldu. Hastalıktan olmazsa da çoban dikkatsizliğinden telef olup gitti. Yaylaya gidiyorken her şey mükemmeldi, sadece ürettiğim peynir bütün ihtiyaçlarımı karşılayacak kadar çoktu şimdi ise ancak eve yetiyor. Yayla yasakları bütün köylüyü perişan etti, herkes hayvanını sattı. (Gürpınar-Umut, 51, okuryazar değil)”* şeklindeki ifadesi yasakların hem doğrudan hem dolaylı şekilde hayvancılığı etkilediğini belirtmektedir. Buna ek olarak aynı ifadelerde bulunan diğer birçok çiftçiye göre de yayla yasakları hayvancılığı farklı şekillerde etkilemekte veya bitirmektedir.

“Yasaklar hayvancılığı resmen öldürdü. Hatta biz köylüleri de resmen öldürdü. Tek geçim kaynağımız yaylalardı. Üç yıldır hayvan çoban eşliğinde her gün şu dağa tırmanıp iniyor ve hayvanda ne enerji kaldı ne et. Hayvan verimsizleşti, zayıfladı. Sıcaktan dolayı hayvan sarılık hastalığına yakalandı ve onlarca hayvanımız telef oldu. (Gürpınar-Sevindik, 62, ilkokul)”

“Hayvancılığımızı yayla yasakları bitirdi. Hayvan yazın yeterli miktarda yemediği zaman kışın hayvan düşük yapmaya başlar ve her yönden zarar vermeye başlar. (Gürpınar-Hamurkesen, 45, lisans)”

“Hayvan yazı köyde geçirirse, sıcak su içerse; hastalanır, zayıflar, verimsizleşir, düşük yapar ve ölür. Bizim çoğu hayvanımız bu nedenden dolayı öldü. Çünkü sıcaklık hayvan için iyi değil, tek çözüm de yaylaya çıkmasıdır.(Gürpınar-Almak, 70, ilkokul)”

İkinci derecede yoğunluk gösteren en büyük sebep ise % 6,7 oran ile hayvan sayısının azalmış olmasıdır. Aslında hayvan sayısına bağlı olarak yaylaya çıkamamanın arkasında yatan nedenin yine yayla yasakları olduğu söylenebilir. Bunun sebebi ise yasaklarla birlikte çiftçilerin hayvanlarını satmaya başlaması sonucunda yaylaya çıkmanın artık mümkün olmamasıdır. Çünkü çiftçinin yaylaya çıkabilmesi için yeterli hayvan sayısına sahip olması gerekmektedir. Birçok yerde bu iki sebebin aynı anda etkili olduğu belirtilmektedir. Daha önce sözü edilen nedenlere bağlı olarak hayvan sayısının azalmış olması ve yayla yasaklarını eşit ölçüde engelleyici sebepler olarak gören kişilerin oranının yaklaşık % 5 civarında olduğu görülmektedir (Şekil 2).

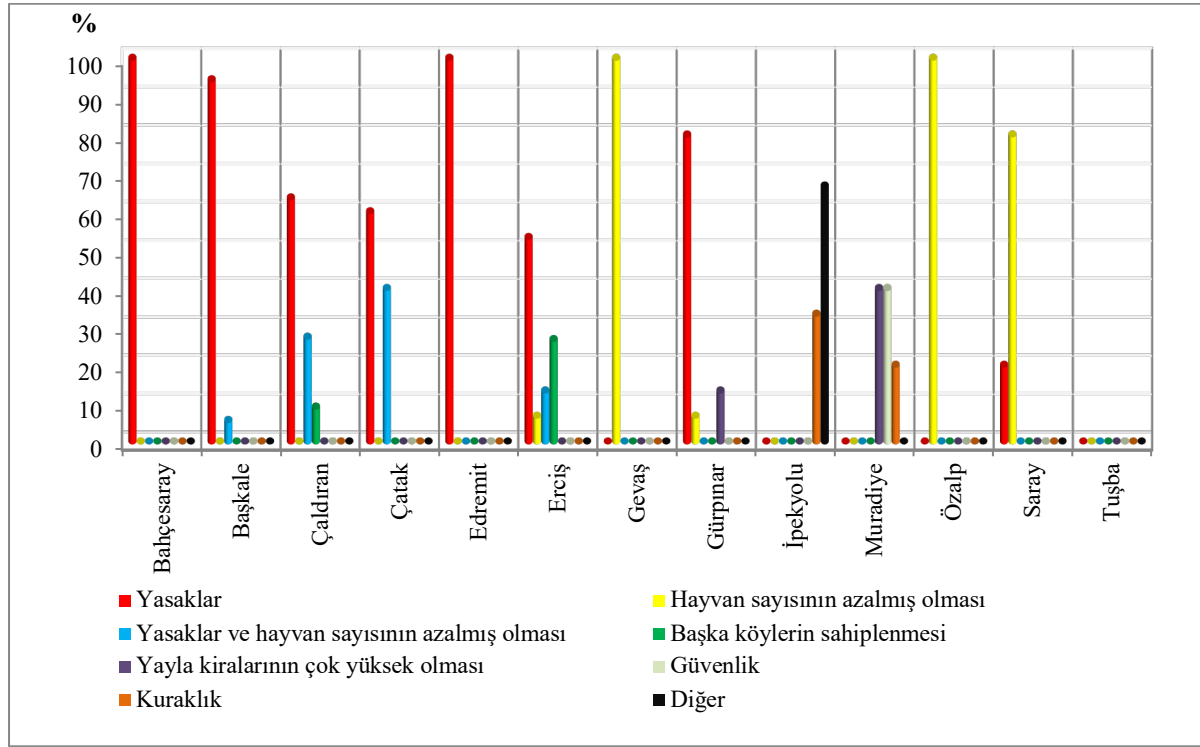
“Bizim köy sınırda olduğu için yasak bölge oldu bir ara ondan sonra artık yaylaya gidemedik. Hatta köyümüz boşaltılacaktı ama olmadı. 20–25 yıldır yasaklardan dolayı yaylalara çıkamadık. Şimdi aslında yasak yok ama güvenli değil ve o gelenek de bitti. Yasaklar bu geleneği bitirdi. Bir diğer neden de hayvan sayısının azalması oldu. Köyümüzün sınırda olması sebebiyle bazen İran bazen de Türkiye askeriyle sıkıntı yaşıyorduk, zaman zaman saldırılar bile oluyordu. Bu nedenlerden dolayı köyde yaylaya çıkan hiç yok. Şöyle bir şey anlatayim; 1990 yılında, devletin belirlediği bir sınır vardı, devlet bizi uyarıyordu, eğer o sınırı geçip yaylalara yaklaşıyorduk asker hemen müdahale ederdi ve çobanla birlikte koyunları gözaltına alırdı. Başka bir köyde karakol vardı koyunlarımızı o karakola götürür bir iki gece gözaltında bekletilirdi. Ondan sonra köylüler birilerini araya sokarak gidip hayvanını geri alırdı. Çobanlarımızı çok döverlerdi o dönemlerde. Kaçakçılık vardı o zamanlar ama kaçakçıları gözaltına almıyorlardı koyunları gözaltına alıyorlardı.(Çaldıran-Beydoğan, 59, ilkokul)”

Yasaklar yaylacılığın önündeki en büyük engeli teşkil etse de bu durum her ilçe için geçerli değildir. Daha önce de belirtildiği gibi yaylacılığın önündeki engeller mevcut şartlara doğrultusunda ilçelere göre farklılık göstermektedir. Van yaylacılığının önündeki en büyük engel olan yasakların özellikle Bahçesaray, Başkale ve Gürpınar gibi ilçelerde çok yoğun olduğu görülmektedir. Nitekim Bahçesaray, Başkale ve Edremit ilçelerinde yasaklar; yaylacılık önündeki tek engel olarak görülmektedir. Başkale ilçesinde yasakların yanında küçük bir oran ile hayvan sayısının azalmış olması da yaylacılık önünde engel olarak görülmektedir. Çaldıran ilçesinde de yasaklar % 65 oran ile yaylacılık önünde engel teşkil etmektedir. Yasaklarla birlikte hayvan sayısının azalmış olması da yaklaşık % 35’lik bir dilime sahiptir. Bunun yanında Çaldıran ilçesinde başka köylerin yaylaları sahiplenmesi ve başkalarının kullanmasına izin verilmemesi % 10’luk bir dilim ile yaylacılığa engel olmaktadır. Çatak ilçesinde yaylacılığın önündeki başlıca iki engel yasaklar ve hayvan sayısının azalmış olmasıdır. İlçede yaylacılık önündeki en temel neden yasaklar olarak yaklaşık % 65 gibi bir orana sahiptir. Bunun yanında yasaklar ve hayvan sayısının azalmış olmasını birlikte engel olarak görenlerin oranı ise yaklaşık % 35 civarındadır. Erciş; yaylacılığın önündeki engellerin en çeşitli ve farklı olduğu ilçe olarak göze çarpmaktadır. Yaylacılığın önündeki engellerde % 55’in üzerinde bir orana sahip olan yasaklardan sonra yaylacılık önündeki en büyük ikinci engelin yaklaşık % 30 ile yayla sahiplenmesi olduğu görülmektedir. % 15’lik bir dilim ise yasakları ve hayvan sayısının azalmış olmasını aynı oranda değerlendirip yaylacılığın önünde engel olarak görmektedir. Gevaş ilçesinin güney kısımlarında yasaklar veya köy boşaltmalarının yaşanmış olmasına bağlı olarak hayvan sayısındaki azalma yaylacılığın önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır (Şekil 4).

Küçükbaş hayvan sayısı bakımından hem Van’da hem Türkiye’de lider ilçe olan Gürpınar’da ise yaylacılığın önündeki en büyük engel büyük oranda yasaklardır. Bu ilçede yaylacılığın önündeki engellerin başında % 85 oran ile yasaklar gelmektedir. Diğerlerini ise hayvan sayısındaki azalma ve yayla kiralalarının yüksek olması gibi sebeplerdir. Üç merkezi ilçeden birini oluşturan İpekyolu’nda ise yaylacılığın önündeki en büyük engel “diğer” başlığı altında yerleşme sayısının artması, şehirleşme olarak gözlemlenmiştir. İlçede aynı zamanda yaylacılığın önünde engel olarak görülen kuraklık yaklaşık % 35 gibi bir orana sahiptir. Muradiye ilçesinde ise yasaklı bölgeler pek fazla olmamasına rağmen güvenlik tabanlı tedirginliklerin ve korkuların olması ile yayla kiralalarının çok yüksek olması neredeyse aynı oranda engel teşkil etmektedir. Her biri % 40’ın üzerinde orana sahip olup bunların yanında kuraklığın da yaylacılık önünde engel olduğu belirtilmektedir. Özalp ve Saray ilçelerinde ise Gevaş’ta olduğu gibi yaylacılığın önündeki en büyük engel hayvan sayısının azalmış olmasıdır. Bu sebep Saray ilçesinde % 80’in üzerinde bir orana sahip iken Özalp ilçesinde bu oran % 100’dür. Bunun yanında Saray ilçesinde % 20 civarında yasaklar da yaylacılık önünde engel teşkil etmektedir. Diğer merkezi ilçeyi ve en sade yapıdaki ilçeyi oluşturan Tuşba ilçesinde ise yaylacılık faaliyetin nerdeyse hiç yapılmamasına bağlı olarak bu doğrultuda bir engel söz konusu değildir (Şekil 4).

Şekil 4. Van'da Yaylalara Çıkamama Nedenlerinin İlçelere Göre Oransal Dağılımı, 2017 (Proportional Distribution Of The Reasons For Not Going to The Plateaus by District in Van)

Kaynak: Görüşmelerden elde edilen verilerden oluşturulmuştur

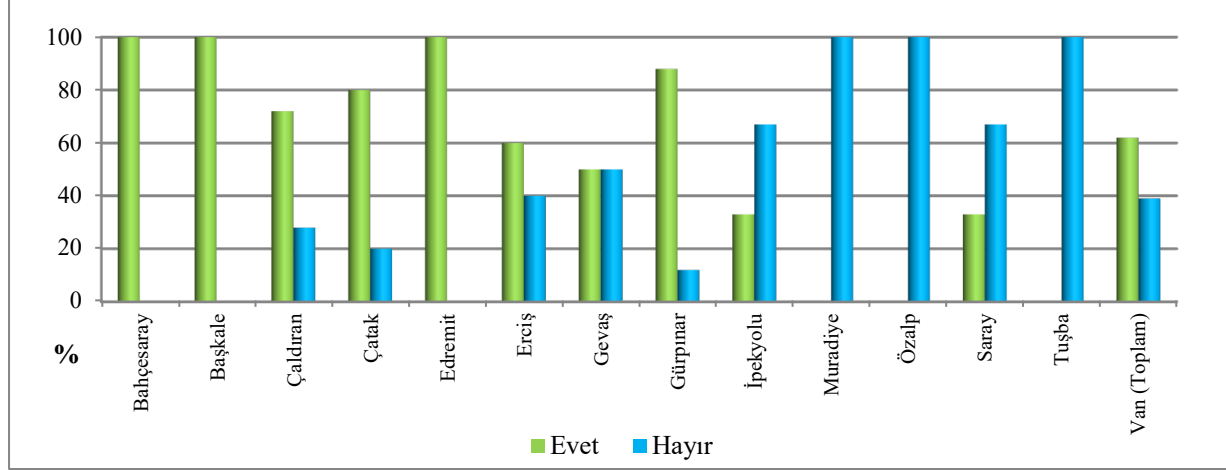
Herhangi bir ekonomik faaliyette maksimum kazancın sağlanabilmesi için gider kalemlerinin en aza indirilmesi gerekmektedir. Hayvancılık faaliyetinde de en büyük gider kalemi saman ve yemdir. Besi unsurlarını yani saman ve yemi dışardan satın almayı bir ailenin sürekli dışarda yemek yemesine benzeten birçok çiftçi bu şekilde dinamik bir ekonomi sağlamanın mümkün olmadığını belirtmektedirler. Besi unsurlarının satın alınmasını zorunlu kılan temel sebep ise yine yaylaların yasak olmasıdır. Yasakların olamaması durumunda çiftçinin yaylalardan biçtiği otu kışlık besi olarak kullanması saman ve yem almak için hayvanını satma gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Örneğin Çaldıran ilçesinin Beydoğan Köyünden görüşmeci; “Yayla yasakları bizi kesinlikle etkiledi. Biz besi hayvanı beslemiyoruz. Biz yaz aylarında köyün çevresindeki meralarda, otlaklarda yaylalarda ot biçer ve o otu kışlık yem olarak saklarız. Ama şimdi oralara gidemediğimiz için kışlık yem bulamıyoruz ve mecbur hayvanı satıp yem satın almak zorunda kalıyoruz. Hayvanı sattıktan sonra tekrar alma gücü de olmadığı için gittikçe sayı azalıyor. Yasaklar kısmen kalktı ama hayvan sayısı az ve tekrar alma gücümüz de olmadığı için artık gidemiyoruz. (Çaldıran-Beydoğan, 59, ilkokul)” şeklindeki ifadesi ile Soğuksu Köyünden görüşmeci; “Bizim yaylada biçeceğimiz tam 7 bin bağ ot var, biz biçmediğimiz zaman hepsi çürüyüp gidiyor ve onun yerine de biz gidip aynı otu satın almak için hayvan satıyoruz (Çaldıran-Soğuksu, 57, ilkokul)” yasakların neden yem ve samanı satın almaya zorunlu kıldığına açıklık getirmektedir.

Yayla yasakları gibi hayvancılığın önünde büyük bir engel olan güvenlik sorunları her ilçede aynı oranda görülmemektedir. Hatta birçok ilçede neredeyse hiç görülmemektedir. Bunda arazi yapısı etkili olduğu kadar yaylacılık kültürünün nispeten daha az olmasıyla da ilgisi vardır. Van'ın güneyinde yer alan; dağlık, yüksek ve engebeli ilçeleri oluşturan Bahçesaray, Başkale, Çatak ve Gürpınar gibi ilçelerde yasaklardan etkilenme oranı % 100'e yakındır (Şekil 5). İlin güney kısmını oluşturan bu ilçeler toplam küçükbaş hayvan varlığının büyük bir kısmına sahip olduğu için önem taşımaktadır. Hayvan varlığının burada yoğunluk göstermesi ilin genel hayvancılık durumunu önemli oranda etkilemektedir.

Erciş ve Çaldıran ilçeleri genelde ovalık ve düzlük alanlardan oluşmasına rağmen Tendürek ve Esruk dağlarında yaşanan güvenlik sorunlarından dolayı yasaklı bölgeler olarak belirlenmiştir. Bunun yanında İran sınırında olan Çaldıran ilçesinin sınır kısmı dağlık ve engebeli bir hattan oluşmaktadır. Bu hat üzerindeki yerleşmeler de güvenlik sorunlarından dolayı hayvancılığın azaldığını belirtmektedirler. Gevaş ilçesinde etkilenme oranı % 50 olup özellikle ilçenin güneyini oluşturan Çatak ve Bahçesaray sınırındaki yaylalar yasaklı bölgeler arasında yer almaktadır. Gevaş ilçesinin Dağyöre ve İkizler mahallelerinden görüşmecilerin

belirttikleri gibi bazı mahallelerde yasaklar sorun teşkil ediyorken başka mahallelerde ise hayvan sayısının azalmış olması yaylacılığın önündeki temel sorunu oluşturmaktadır.

Şekil 5. Van Köylerinde Yayla Yasakları İle Köy Boşaltmalarının Hayvancılığı Etkileme Durumunun İlçelere Göre Oransal Dağılımı, 2017 (Proportional Distribution Of The Affect of Highland Bans and Evacuation of Villages on Livestock by District in Villages of Van, 2017)

Kaynak: Görüşmelerden elde edilen verilerden elde edilmiştir.

“Hayır, yasaklar bizi etkilemedi, bizim burada öyle şeyler olmadı. Hiçbir yer de yasaklanmadı ve etkilenmedik. Yaylayı da hayvan sayısı azaldığı için bıraktık.(Gevaş-Dağyöre, 45, ilkokul)”

“Tabi çok olumsuz etkiledi. Buraya bak bakalım koyun beslenebilir mi? Ot yok, kıraç yerdir. Bizim yaylamız eski köyümüzdür, eğer orada yaşayabilseydik ve yasaklı olmasaydı en az üç bin koyunumuz olurdu. O eski köyümüz çok yüksektir ve burası gibi değil hepsi ottur. Bu nedenle kimse hayvan beslemiyor. Çünkü hayvan yaylaya çıkmadığı için sarılık denen bir hastalıktan dolayı hepsi ölüyor. Hem sıcaktan hastalanıyor hem de soğuk su içemediği için hastalanıp ölüyor. Sadece geçen sene bu şartlardan dolayı bizim 15 tane koyunumuz öldü. Bir defa da 33 tane kuzu ahırda telef oldu. Bizim komşunun 70 tane koyunu düşük yaptı, çünkü hayvan hep hastadır. Veteriner çağırıyoruz bize koyunun zehirlendiğini söylüyor, değişik bir şey diyor.(Gevaş, İkizler, 28, lise)”

Muradiye, Özalp ve Tuşba ilçelerindeki görüşmeciler ise yayla yasaklarından veya köy ile mezra boşaltmalarından etkilenmediklerini belirtmektedir. Tuşba ilçesi, merkezi ilçe olmasının dışında hem yayla sayısının hem yaylacılık faaliyetinin az olması ve çoğunlukla besi hayvancılığının yapılıyor olması bu tür sorunlardan etkilenmemesini sağlamıştır.

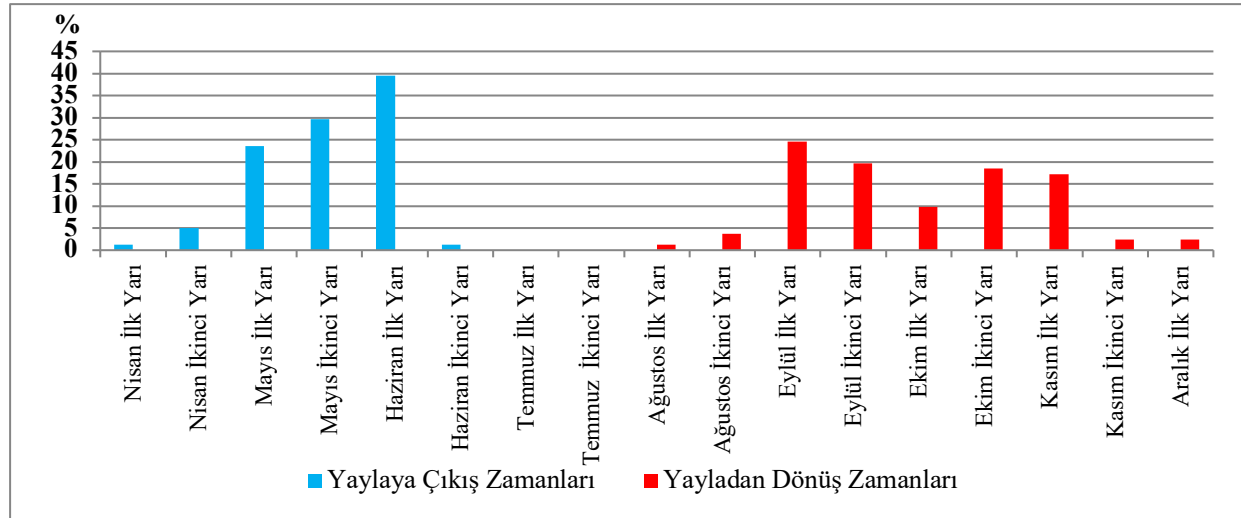
“Bizim köyde hiç öyle sıkıntılar yaşanmadı. Ama Çaldıran’ın köyleri bu sıkıntıyı yaşıyordu. Adamların çayıru merası vardı yasak olduğu için kullanamıyorlardı. Ama biz de öyle bir durum yok. (Muradiye-Çiçekli, 51, ilkokul)”

Güvenlik sorunlarından dolayı yaylaların yasaklı bölge haline getirilmesinin yanında çok sayıda köy veya mezranın boşaltılması, çiftçilerin yaşam alanlarını terk etmeye mecbur bırakılması gibi etkenler kırsal nüfusun hayvancılığı bırakmasına neden olmuştur. Kırsal nüfusun bu yasaklardan dolayı azaldığı veya kentlere göç ettiği belirtilmektedir. Zorunlu veya istekli bir şekilde yaşam alanının terk edilmesi hayvancılığın azalmasına neden olmuştur. Aslında hayvancılığın azalması hem bir sebep hem bir sonuç durumundadır. İnsanların şehre göç etme eğilimi hayvanların satılmasını gerektirdiği gibi, hayvan besleme şartlarının ağırlaşması da göç etmeyi gerektirmiştir.

“Köydeki gençlerin % 90’ı İstanbul’da çalışıyor. Hayvancılığımızı azaltan önemli bir etken de göçtür. Aslında hayvancılık azaldığı için bu insanlar gitti buradan. Hayvancılığın azalması göçü tetikledi. Şu an köyümüzde hayvancılıkla uğraşan bir genç yok hepsi ya yaşlı ya da orta yaşlarda. Depremden sonra çok kişi Van veya Erciş’e göçtü ama hepsi geri geldi. Eğer şimdi olsaydı o deprem hiç biri geri gelmezdi çünkü o zaman hala yapacak bir şeyler vardı. (Çaldıran-Beydoğan, 59, ilkokul)”

Van'daki yaylacılık faaliyeti süresi ilçeden ilçeye farklılık gösterse de çoğunlukla beş veya altı ay sürmektedir. Van genelinde yaylaya çıkış ve yayladan dönüş zamanları karşılaştırıldığında yaylaya çıkışın daha kısa bir vadede gerçekleştiği görülmektedir. Yaylaya çıkışlar Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleşiyorken yayladan dönüşlerin Ağustos'tan başlayarak Kasım ayına kadar sürdüğü görülmektedir (Şekil 6). Yaylaya çıkış ve dönüş zamanları belirlenirken yasakların olmadığı dönemler dikkate alınmıştır. Dolayısıyla çıkış ve dönüş yasaklarının yanında iklim ve mevsim şartlarına bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Yükseltinin genelde fazla olduğu yaylalarda karın erimesinin çoğunlukla Mayıs ve Haziran aylarına denk gelmesi yayla çıkışlarının bu aylarda olmasına neden olmuştur. Yaylaya çıkışların % 70'i Mayıs ayının ikinci yarısı ile Haziran ayının birinci yarısını oluşturan bir aylık sürede gerçekleşmektedir. Nisan ayının her iki yarısı ve Haziran ayının ikinci yarısı toplamda yaklaşık % 7'lik bir orana sahiptir. Geri kalan çıkışlar ise % 23 oran ile Mayıs ayının birinci yarısında gerçekleştirilmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Van Köylerinde Yaylalara Çıkış ve Yaylalardan Dönüş Zamanları, 2017 (Going to Plateaus and Returning from Plateaus Times in Van Villages, 2017)

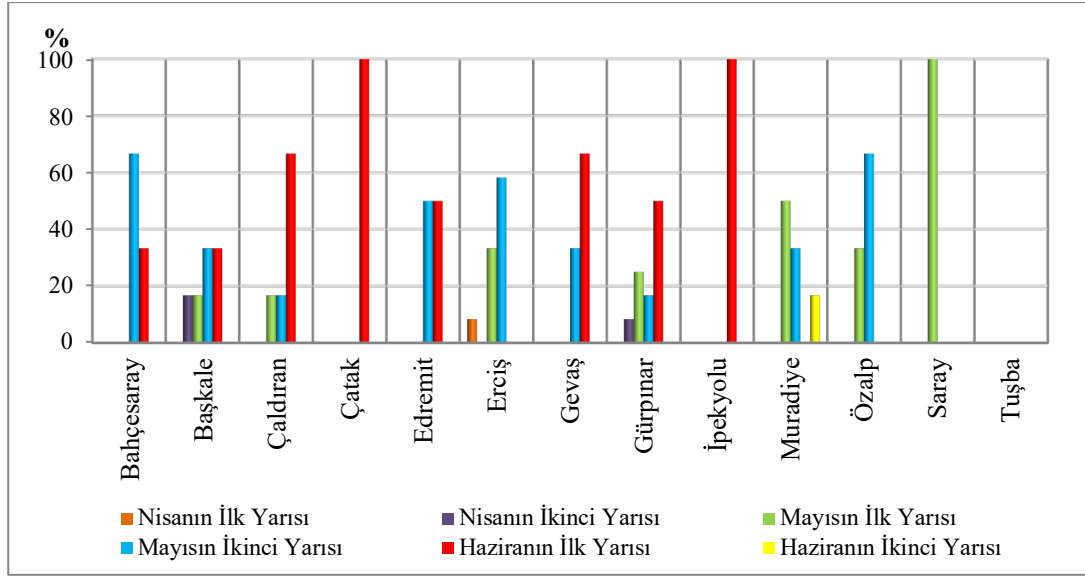
Yayla dönüşleri ise beş aylık süre içerisinde gerçekleşmektedir. Birçok yerde yayladan dönüş karın yağmasına bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla yayladan dönüşler, yaylaya çıkışlara göre daha belirsiz bir durum göstermektedir. Yapılan saha çalışmasında yaylaya çıkanların % 25'i Eylül ayının ilk yarısı, yaklaşık % 20'si de ikinci yarısı olmak üzere % 45'i Eylül ayında yayladan dönmektedir. Bunun dışında diğer çoğunluk ise Ekim ayının ikinci yarısı ile Kasım ayının ilk yarısında yer almaktadır. Yayladan dönüşlerin yaklaşık % 18'i Ekim ayının ikinci yarısında oluyorken yaklaşık % 17'si de Kasım ayının ilk yarısında olmaktadır. Bunun dışında yayla dönüşlerin % 10'u Ekim ayının ilk yarısında, % 4'ü Ağustos ayında, % 2'si Kasım ayının ikinci yarısında ve % 2'si de Aralık ayının ilk yarısında yapılmaktadır (Şekil 6). İl genelinde ve ilçeler arasında değişiklik gösteren yaylaya çıkış ve yayladan dönüş zamanları aynı ilçeye bağlı olan köyler arasında da değişiklik göstermektedir. Fakat aynı zamanda çok sayıda ilçede yaylaya gidiş veya yayladan dönüş faaliyetleri genelde belirgin ve ortak bir tarih aralığında gerçekleşmektedir.

Bahçesaray ilçesindeki çiftçiler çoğunlukla mayısın ikinci yarısı ve haziranın birinci yarısında yaylaya çıkmaktadır. Bahçesaray'da ortalama 100-120 gün yaylada kalan çiftçiler Eylül ayının ilk yarısında yayladan dönmektedirler. Başkale ilçesinde hem yaylaya çıkış hem yayladan dönüş zamanları fazlasıyla çeşitlilik göstermektedir. Fakat diğer birçok ilçe gibi çoğunlukla mayısın ikinci yarısı ile haziranın birinci yarısında yaylaya çıkışlar gerçekleşmektedir. Dönüşlerin çoğu eylülün ikinci yarısında gerçekleşse de çoğu çiftçi Kasım ayının bitimine kadar da yaylada kalmaktadır. İlin kuzeyinde kalan Çaldıran ilçesi ise çoğunlukla haziranın ilk yarısında yaylaya çıkmaktadır. Ortalama 150 gün yaylada kalan çiftçiler genelde Ekim ayında köye dönüş sağlamaktadırlar. Çatak ilçesi ise haziranın ilk yarısında yaylaya çıkışa da yayladan dönüş Bahçesaray ilçesi gibi eylülün ilk yarısında gerçekleşmektedir. Ortalama 100 gün yaylada kalan Çatak ilçesi çiftçilerinin büyük çoğunluğu Ağustos ayının ilk yarısından itibaren yayladan dönmeye başlamaktadırlar. Edremit ilçesinde de mayısın ikinci yarısı ile haziranın birinci yarısında yaylaya çıkılmaktadır ve genelde Ekim ayının ilk yarısında yayladan dönmektedir.

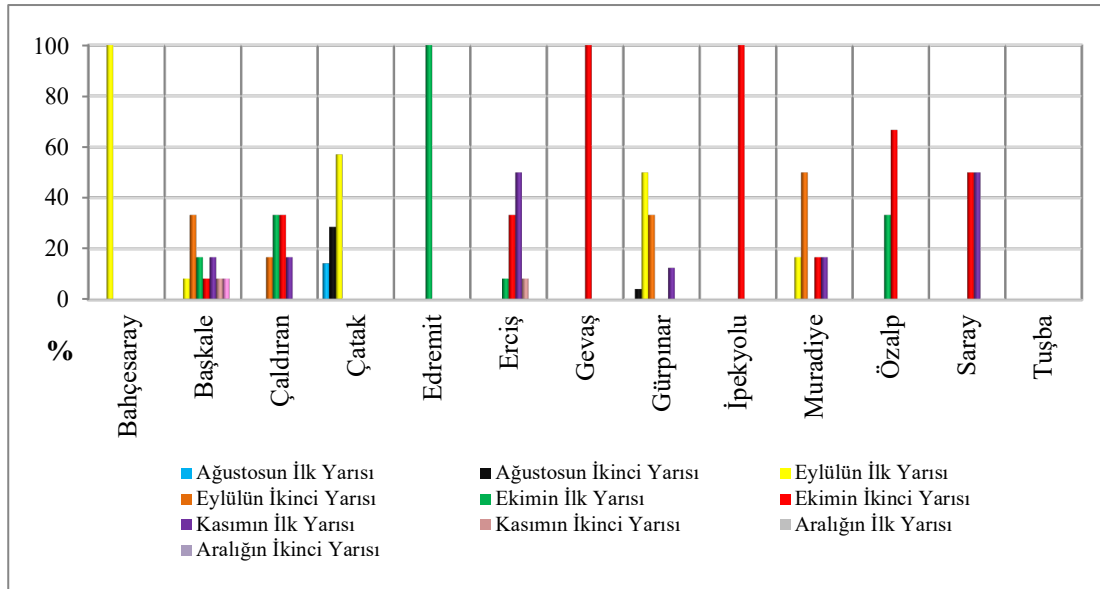
Edremit ilçesinde yaylada kalma süresinin ortalama 150 gün olup Bahçesaray ve Çatak ilçelerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. % 85'in üzerinde Mayıs ayında yaylaya çıkılan Erciş ilçesinde ise Ekim ayının ikinci

yarısı ile kasımın birinci yarısında dönüşler gerçekleşmektedir. Ortalama 180 gün yaylada kalınan Erciş ilçesi birçok ilçeye göre yayladan daha fazla faydalanmaktadır. Edremit ilçesine benzer olan Gevaş ilçesinde yine mayısın ikinci yarısı ile haziranın birinci yarısında çıkılan yayladan ekimin ikinci yarısında dönülmektedir. Gürpınar ilçesinin yaylaya çıkış zamanları Başkale ilçesine benzerlik göstermektedir. % 50'ye yakını haziranın ilk yarısında yaylaya çıksa da nisan ve mayıs aylarında da yaylaya çıkanlar bulunmaktadır. Bunun yanında yaklaşık % 85'i eylül ayında yayladan dönmektedir. İpekyolu ilçesinde ise haziranın ilk yarısında yaylaya çıkan çiftçiler ekimin ikinci yarısında yayladan dönmetedirler. Muradiye ilçesinde ise çiftçilerin yaklaşık % 80'i mayıs ayında yaylaya çıkmaktadır (Şekil 7 ve Şekil 8).

Şekil 7. Van'da Yaylaya Çıkış Zamanlarının İlçelere Göre Oransal Dağılımı, 2017 (Proportional Distribution of Going to Plateaus Times by District in Van, 2017)

Şekil 8. Van'da Yayladan Dönüş Zamanlarının İlçelere Göre Oransal Dağılımı, 2017 (Proportional Distribution of Returning from Plateaus, Times by District in Van, 2017)

Özalp ilçesinde genel olarak mayısın ilk ve ikinci yarısında yaylaya çıkılmaktadır. Aynı şekilde dönüşler de ekim ayının ilk ve ikinci yarısında gerçekleşmektedir. Mayısın ilk yarısında yaylaya çıkan Saray ilçesi çiftçileri ekimin ikinci yarısı ile kasımın birinci yarısında yayladan dönmetedirler (Şekil 7 ve Şekil 8). Görüldüğü gibi yayla yasakları Van hayvancılığının önündeki engellerin büyüğünü oluşturmaktadır. Bu engel

elbette yapılan hayvancılığın yöntemini de belirlemektedir. Çalışmanın önceki kısımlarında çiftçilerin yaklaşık % 95'inin yılın yarısında hayvanı merada otlatma diğer yarısında da ahır tutma yöntemi ile hayvancılığını yaptığı belirtilmişti. Mera alanlarının sınırlı olması, çoğunlukla köy merkezine yakın olması sebebiyle hem fazla kullanılması hem de çabuk kuruması gibi nedenlerden dolayı yayla eksikliği hissedilmektedir. Sadece besicilik yapan çiftçilerin yıl boyunca hayvanını ahırda tuttuğu göz önüne alındığında aslında bütün çiftçilerin bu yöntemi yapma zorunluluğunun olduğunu düşünebiliriz. Aşağıda yer alan çiftçi görüşlerine göre söz konusu hayvancılık yönteminin neredeyse tek kaynağı yaylaların yasaklanmış olmasıdır.

“Yazın hayvan dağa, meraya çıkıyor ama köyün etrafında. Hayvanın çıktığı yere yayla demeyelim şimdi. Genelde çobanlar köye gelmiyorlar, şimdi hayvan azalınca köyün etrafında otlanabiliyorlar akşam da köye geliyorlar. E tabi güvenlik sıkıntısından dolayı güzel olmayan durumlar da var. 600 metre sınırına yaklaşan her hayvanı devlet vuruyor, el koyuyor. Bunu muhtarlara çiftçilere tebliğ ediyorlar.(Başkale-Yukarıdikmen, 41, lisans)”

“Biraz arsam var, oradan aldığım otla besliyorum. Bunun yanında çocuklarım İstanbul'a gidip çalışıyor ve kazandıkları parayı getirip saman alıyorlar o samanla besliyoruz. Yılın dört beş ayı ahırda kalıyor bu yemi tüketiyor. Geri kalan zamanda da köyün çevresinde otluyor. Yaylamız yok ve daha önceden gittiğimiz diğer köylerin yaylalarını kiralayamıyoruz, gücümüz yok buna. (Başkale-İlcak, 56, ilkokul)”

“Yılda yaklaşık beş ay ahırda kalıyor ve yem veriyoruz. Bir hayvanın başına o beş ayda yaklaşık 250 lira masraf gidiyor. Yazın da köyün çevresindeki merada otlatıyoruz. Bizim köyümüzün merası ortaktır, bütün köylü ortaktır. (Çaldıran-Hangediği, 52, ortaokul)”

“Şimdi ilkbaharda yaylaya gidiyoruz. Katırla gidip geliyor bizim bayanlar. Terör falan olmadığı zaman yaylaya çıkıyoruz, terör olduğu zaman da katırla gidip geliyoruz. Sabah gidip akşam dönüyoruz. Yazın ot biçiyoruz kışın da o otlarla hayvanları geçindiriyoruz ama yetmiyor yem satın alıyoruz. (Çatak-Akçabük, 41, ilkokul)”

Sonuç

Van, sahip olduğu konum, yılın çoğunun kurak geçtiği iklim şartları, ortalama yükseltinin fazla olduğu yer şekilleri gibi engelleyici faktörler nedeniyle bitkisel üretimin sınırlı olduğu bir ildir. Bu engelleyici faktörler Van kırsalını bitkisel üretim yerine hayvansal üretime mecbur kılmaktadır. Bu sebeple, kültürel ve tarihsel bir özellik taşıyan Van hayvancılığı kırsal nüfusun en önemli ve neredeyse tek geçim kaynağını oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda hane başına düşen hayvan sayısı farklılık gösterse de Van kırsalında hayvancılık yapmayan çiftçi sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bunun yanında Van çiftçilerinin büyük çoğunluğu sadece küçükbaş hayvancılık ile uğraşmaktadır. Van'da hayvan yetiştiricilerinin % 82'si küçükbaş ve % 6'sı büyükbaş ve % 12'si de her ikisiyle de uğraşmaktadır. Bu sonuç ilde yapılan hayvancılıkta küçükbaş hayvancılığın etkisine ışık tutmaktadır. Van, Türkiye küçükbaş hayvan varlığı bakımından 2,7 milyon hayvan ile birinci sırada yer almasına rağmen sektör ile ilgili çok sayıda sorunla karşılaşmaktadır. Bunların başında ise yayla yasakları gelmektedir.

Van hayvancılığının önündeki en büyük engelli oluşturan yayla yasakları il hayvancılığını hem nitel hem nicel anlamda olumsuz yönde etkilemektedir. Yaylalar yaz aylarında hayvan otlatıp yüksek oranda verim elde etmenin yanında kışlık yem ihtiyacını karşılamak için ot biçilen yerdir. Dolayısıyla bütün yıl boyunca hayvancılığa hizmet eden zengin ve kaliteli yem deposu görevini üstlenmektedir. Yaylacılık; hayvan sağlığı ve verimi için hayati öneme sahip olmasına rağmen Van'da yaylaların yasak olması hayvancılığın sekteye uğramasına neden olmuştur.

Çalışma yapılan köylerin yaklaşık % 69'unun köyünde yayla olmasına rağmen günümüzde yaylaya çıkanların oranı sadece % 10 dolaylarındadır. Nitekim aynı kişilerin eskiden yaylaya çıkma oranı yaklaşık % 83'tür. Bunun temel nedeni güvenlik gerekçesiyle yasakların olması ve yaylaya çıkmak için yeterli hayvan sayısının olmamasıdır.

Yılın en sıcak aylarında (Haziran-Ekim arası) yaylada olması gereken hayvanın köy yakınında, ahırda veya ağılda beslenilmesi hayvanın hastalanmasına, düşük yapmasına ve telef olmasına neden olmaktadır. Hayvanın bu dönemde yaylada olması durumunda hem hayvan sayısının hem hayvansal ürün üretiminin artması gerçekleşecektir. Çiftçilere göre; bindiği dalı kesmek veya iş yerlerinin gasp edilmesi olarak değerlendirilen yayla yasakları küçükbaş hayvancılığı her şeyden daha çok etkilemiştir. Dolayısıyla belirli bir süre verilerek yayla yasaklarının kademeli bir şekilde kaldırılması gerekmektedir.

Çiftçinin ortalama 5 ayını geçirdiği yaylaların yasak olması, çiftçiyi kendi işinden ve uyum sağladığı kırsal yaşamdan koparmıştır. Sonuç itibarı ile kırsal kalkınma veya hayvancılık sorunlarının çözümüne dair atılacak en önemli adımın ne olacağına bakılacak olursa yasakların kaldırılması ilk sıralarda yer alacaktır.

Küçükbaş hayvancılığın en temel kriteri hayvanın mera ve yaylalarda otlatılmasıdır. Van'ın kırsal yerleşmelerinin de yaklaşık % 75'inde yeterli mera alanı mevcuttur. Fakat bu zengin mera varlığına rağmen meraların kullanım oranı düşük seviyededir. Bunun sebepleri mekânsal ve zamansal olarak değişiklik göstermektedir. Birincisi yaylalarda olduğu gibi çoğu meranın da güvenlik gerekçesiyle kullanıma kapalı olmasıdır.

Koday'ın (2005; 235) *Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık* adlı çalışmasında; ildeki hayvansal ürün veriminin düşük olmasının temel nedenlerinden birinin “meraların uzun yıllar boyunca aşırı otlatılmasına ve bu vesileyle meraların kalitesini kaybetmesi” olduğunu ifade etmektedir. **Fakat** günümüzde ise uzun yıllar boyunca meraların çoğunlukla kullanılmıyor olması hayvansal verimin daha da düşmesine ve çiftçilere göre hayvansal ürünün kalitesinin de düşmesine neden olmaktadır.

Güvenlik gerekçesiyle yasaklanan yaylaların çiftçiler için serbest hale getirilmesi dışında bir çözüm yolundan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla il hayvancılığının özellikle nitel yönden gelişmesi ve sürdürülebilir olması için yasakların kaldırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abiola, F.A., Teko-Agbo, A., Biau, C. And Niang M. (2005). Socio-Economic And Animal Health Impact Of Transhumance, Ecole Inter-Etats des Sciences et Médecine Vétérinaires BP 5 077 Dakar, Senegal
- Alagöz, C.A., 1993, Türkiye’de Yaylacılık Araştırmaları. A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Ankara
- Baysal, A. 2012. Doğu Anadolu Arkeolojisinde Göçebelik ve Yaylacılık Kültürü (M.Ö. II. Bin) :Veriler Işığında Yeni Düşünceler. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (23), 255-268. Bursa.
- Braudel, F., 1993. II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I. İmge Kitap Evi Yayınları. Ankara.
- Darkot, B., 1968. Türkiye İktisadi Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1307, Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 51. İstanbul.
- Emiroğlu, M. 1977. Bolu’da Yaylalar Ve Yaylacılık. Ankara Üniversitesi, Dil Ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Yayınları. Ankara.
- Eriç, S. 1953. Doğu Anadolu Coğrafyası. İst. Üniv. Ed. Fak. Coğr. Ens. Yay. No: 15. İstanbul.
- Koday S., 2005. Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Yayınları. Erzurum.
- Rozas, E.O., Sanvher, R.O., Sanosa, P., Baggethun, E.G., Garcia, V.R. and Gonzalez, J.A. (2013). Traditional ecological knowledge among transhumant pastoralists in Mediterranean Spain, Ecology and Society 18(3), Spain
- Röportaj: Prof. Dr. Suphi DENİZ, 16.05.2019. Veterinerlik Fakültesi, Hayvan Besleme ve Beslenme Hastalıkları Anabilim Dalı. Van
- Saraçoğlu, H. 1956. Doğu Anadolu Bölgesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Maarif Basımevi, Cilt I. İstanbul
- Tolun-Denker, B., (1977)., Yerleşme Coğrafyası, Kır Yerleşmeleri. İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2275. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 93, İstanbul.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (2018). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N., 2016. Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme Ve Kalkınma. (On beşinci Basım). Çantay Yayınları. İstanbul.
- Van Tarım ve Orman İl Müdürlüğü (2017)

Yayla ve Mera Yasaklarının Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi: Van Örneği.

Zaman, M. (2007), Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 960. Erzurum

Zogib, L. (2014). On the Move – for 10'000 years: Biodiversity Conservation through Transhumance and Nomadic Pastoralism in the Mediterranean, 'Turkey - the ecological knowledge of the Sarikeçililer nomads', p.58. Switzerland

Atıf/Citation

Kırboğa, O., (2020), Munzur vadisi milli parkı turizm potansiyelinin yer temelli öğretim kapsamında değerlendirilmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 201-216

MUNZUR VADİSİ MİLLİ PARKI TURİZM POTANSİYELİNİN YER TEMELLİ ÖĞRETİM KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Munzur Valley National Park Tourism Potential in the Scope of Place Based Education

Öğr.Gör. Onur KIRBOĞA¹

Öz

Bu çalışmada Munzur Vadisi Milli Parkı (MVMP) turizm potansiyelinin ve turistik değerlerinin Tunceli'de öğrenim gören orta öğretim öğrencilerine kazandırılabilmesi amacıyla yer temelli öğretim modelinin uygulanması ile oluşabilecek önemli farkındalıklar değerlendirilerek başarılı bir yer temelli öğretim programının nasıl hazırlanabileceğine dair öneriler sunulmuştur. Araştırmanın temel amacı MVMP özelinde hazırlanacak bir yer temelli öğretim programının sahip olması gereken özellikleri ortaya koymaktır. Kuramsal bir araştırma olan bu çalışma iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde, MVMP'nin turizm potansiyeli arz, talep ve rekabet durumu bakımından incelenmiş ve MVMP için odak turizm önerileri yapılarak SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. İkinci bölümde ise yer temelli öğretimin tanımı yapılarak ve özellikleri incelenerek bölgenin turizm potansiyelini ve değerlerini yansıtan başarılı bir yer temelli öğretim programının nasıl hazırlanabileceğine dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Yer Temelli Öğretim, Munzur Vadisi Milli Parkı, Eğitim, Coğrafya Eğitimi

Abstract

In this study, important awareness of the tourism potential and values of Munzur Valley National Park (MVNP), which can be created by applying a place based education model in order to gain secondary education students studying in Tunceli, has been evaluated. In addition, suggestions were given on how to prepare a successful place based curriculum. This study, which is a theoretical research, is divided into two parts. In the first part, the tourism potential of MVNP has been analyzed in terms of supply, demand and competitive situation, and SWOT analysis has been made by making focus tourism suggestions for MVNP. In the second part, by defining the place based education and examining its features, suggestions about how to prepare a successful location based education program reflecting the tourism potential and values of the region are presented.

Keywords: Tourism, Place Based Education, Munzur Valley National Park, Education, Geography Education

¹ Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, onurkirkboga@gmail.com. ORCID ID:0000-0002-4479-7336

Giriş

Yer temelli öğretim Amerika Birleşik Devletleri'nde çevre eğitiminin 30 yıllık tecrübesinden ortaya çıkmıştır. Yer temelli öğretimin, çevre eğitiminden ayrılarak, eğitime daha farklı bir bakış açısı getirmesinin nedeni, çevre eğitiminin eğitim süreçlerinde yalnızca ağaç, toprak, su ve orman gibi çevresel faktörlere odaklanarak, eğitimin diğer bir önemli bileşeni olan 'toplumu' bu sürecin dışında tutması olmuştur. Yer temelli öğretim yöntemi eğitim süreçlerine sadece çevresel faktörlerin değil, aynı zamanda toplum paydaşlarının da dâhil edilerek daha etkili bir öğretim gerçekleştirilebileceği fikri üzerine kurulmuştur. İnsan belli bir çevrede yaşar ve o çevrenin, öznel ve nesnel özelliklerinden etkilenir (Doğanay, 2014: 206).

Yer temelli öğretim, yerel kaynaklara ve değerlere dayanarak her seviyede öğrenim için toplumun entegre bir bağlam olarak kullanılmasına odaklanır (McInerney, Smyht, ve Down, 2011). Bu anlamda yerel çevrede olan ve topluma ait olan hemen her kaynak eğitim sürecinde öğretmek için bir araç olarak kullanılabilir. Bu kaynak bazen sosyal konular olabileceği gibi bazen de çevresel konular olabilmektedir.

Turizm de bu bağlamda sosyal konular içerisinde ve topluma ait olan kaynaklardan bir tanesidir. Turizmin öneminin ve değerlerinin öğrenciler tarafından kavranabilmesi ve bu yönde farkındalıkların oluşabilmesi için, yer temelli öğretimin öngördüğü çerçevede gerçekleştirilecek bir öğretim programından faydalanılabilir.

Böyle bir öğretim programının planlanmasında, okulun bulunduğu yerel çevredeki yakın turizm değerlerinden, turizm tesisleri, gezi kulüpleri, sivil toplum örgütleri, belediyeler, valilikler, yerel esnaf gibi toplum paydaşlarından yararlanılmalıdır. Bu bileşenleri eğitim sürecine dâhil etmek yer temelli öğretimin önemli hedeflerinden bir tanesi olan okul ve toplum arasında zayıflayan bağın tekrar kurulmasında etkili olabilecektir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı Munzur Vadisi Milli Parkı (MVMP) turizm potansiyelinin ve değerlerinin öğrencilere kazandırılabilmesinde, hazırlanacak bir yer temelli öğretim programının sahip olması gereken özellikleri ortaya koymaktır.

Kuramsal bir araştırma olan bu çalışma için, yer temelli öğretim ve turizm konuları ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası literatür taraması yapılmıştır.

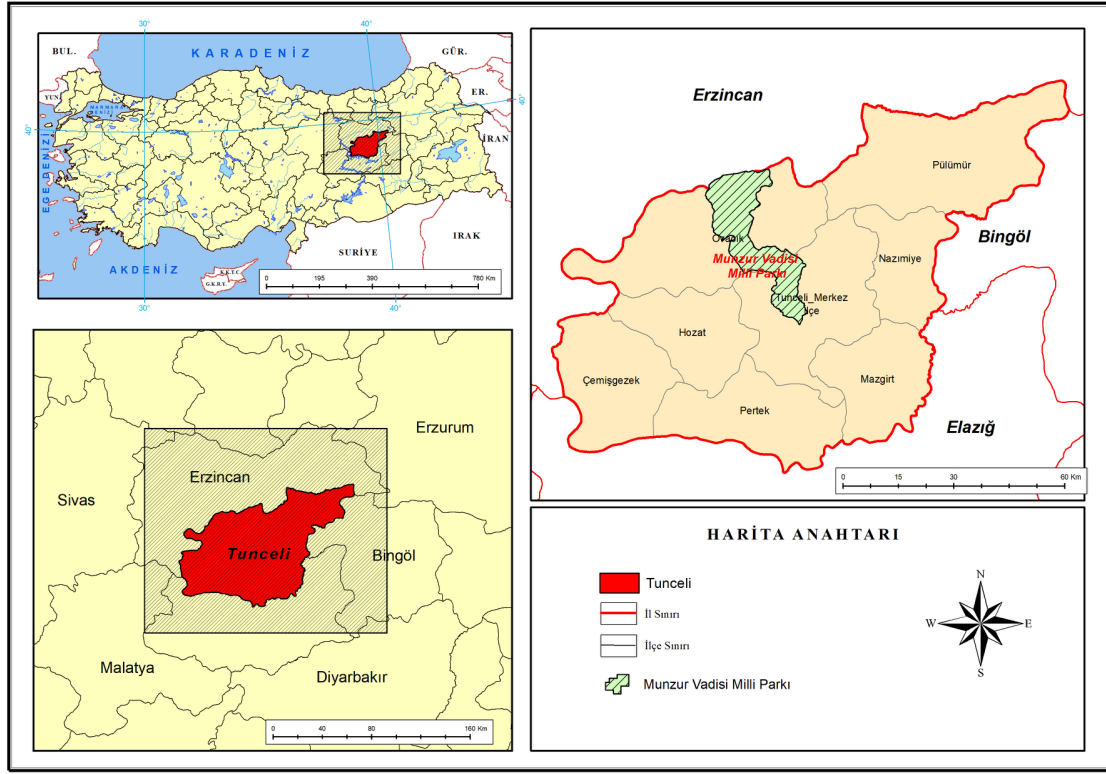
Bu bağlamda, araştırmanın birinci bölümünde, MVMP özellikleri turizm konusu kapsamında değerlendirilmiştir. Milli parkın turizm değerleri ve potansiyeli, Tunceli'de bulunan otellerin yatak kapasitesi ve gelen turist sayısı ile ilgili veriler incelenmiştir. Turizm alt yapısı incelenen milli park için, odak turizm önerileri yapılmış ve SWOT analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise, yer temelli öğretimin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Munzur Vadisi Milli Parkı özelinde hazırlanacak bir yer temelli öğretim programının sahip olması gereken özellikler, gerçekleştirilen literatür taraması analizinden elde edilen bilgiler ve milli parkın incelenen turizm değerleri kapsamında verilmiştir.

Turizm Aktivitesi Açısından Munzur Vadisi Milli Parkı

Turizm, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen ve geniş kitleleri etkileyen önemli bir aktivitedir. Bu aktivite, zaman içinde giderek çeşitlenmiş ve farklı alanlara yayılmıştır. Nitekim turizm kavramının tanımında bu etki açıkça görülür. Turizm, dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif faaliyetlerde bulunma veya izleme, bilgi ve görgüsünü artırma gibi amaçlarla; ya da sadece zevk için yapılan gezi (seyahat) demektir (Doğanay ve Zaman, 2013: 1). Turizm uluslararası düzeyde en hızlı gelişen sektörlerden biridir ve turizmin ekonomik açıdan gelir sağlayıcı özelliği yanında, sosyal, kültürel ve çevresel bakımdan çok yönlü etkileri vardır. Turizm olgusu için günümüzde ortaya çıkan en önemli özellik, bireylerin, söz konusu aktiviteye katılma amaçlarında görülen çeşitliliklerdir (Koca, Zaman ve Coşkun, 2007: 207). Bireylerin turizm etkinliklerine katılımı eko-turizm, doğa turizmi, inanç turizmi vb. konularda farklılıklar göstermektedir (Duran, 2012: 45). Her geçen gün turizm alanlarına olan talep artmaktadır (Duran 2012; Kuvan 2001'den).

Turizm ülkemiz için de çok önemli gelir kaynaklarından bir tanesidir. Sahip olduğumuz doğal ve kültürel zenginliklerimiz sayesinde her yıl milyonlarca turist ülkemizi ziyaret etmekte ve önemli miktarlarda döviz bırakarak ekonomimize katkı yapmaktadırlar. Turizm, ülkemiz ekonomisine sadece doğrudan döviz sağlamakla kalmaz, aynı zamanda istihdam oluşturur ve diğer sektörlerin de canlanmasına katkı sağlar (Alım, 2019). Bu bağlamda ülkemizin her köşesi, yerel olarak birbirinden eşsiz doğal ve kültürel güzelliklere sahiptir. İnsanlarımız için yaşadıkları yerlerin bu değerlerinin farkında olmaları önemlidir. İnsanlar yaşadıkları yerin turizm değerinin farkında olurlar ise hem yaşadıkları çevreye sahip çıkacak ve değerli olduklarının farkına varacak hem de bunu bir kazanca dönüştürerek yaşadıkları bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayabileceklerdir.

Kaynak: harita.gov.tr HGM Küre uygulaması verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 1. Munzur Vadisi Milli Parkı Lokasyon Haritası

Tunceli, Merkez İlçe ile Ovacık İlçesi sınırları içinde yer alan Munzur Vadisinde, 42.674 hektarlık bir alan 1971’de Mili Park olarak ilan edilmiştir (Tablo 1). Milli park, Tunceli İli, Merkez, Ovacık İlçeleri ve Erzincan İli, Çağlayan İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 1). Milli Parkın 39.142 ha’lık çok büyük bir kısmı Tunceli il sınırları içinde yer alırken, sarp ve kayalık olan 3.532 ha’lık bir kısmı Erzincan sınırları içerisindedir (Dünya, 2012: 117). Tunceli ili kent merkezine 8 km. uzaklıkta başlayıp, vadi boyunca Munzur Dağlarına kadar uzanan, “Munzur Vadisi Milli Parkı” Türkiye’nin en büyük ve en önemli milli parklarından biridir. Munzur Vadisi Milli Parkı’nın morfolojik yapısını kuzey ve batıdan Karasu (Fırat), güneyden Murat nehri ile kuşatılmış olan Munzur Dağları teşkil eder (Tanrıverdi 1976: 9). Kuzeyde 3300 m ye kadar yükselen bu dağlık alan Mercan ve Munzur vadileri ile büyük ölçüde parçalanmıştır (Sarı ve Bidav, 2017: 66). Bölgenin milli park olarak kabul edilmesinde, başta akarsu kaynakları ve gözeler olmak üzere zengin doğal kaynaklar, endemik bitki türleri, yöreye özgü hayvan türleri ve zengin bitki örtüsü etkili olmuştur.

Tablo 1. Munzur Vadisi Milli Parkı’yla İlgili Bazı Özellikler.

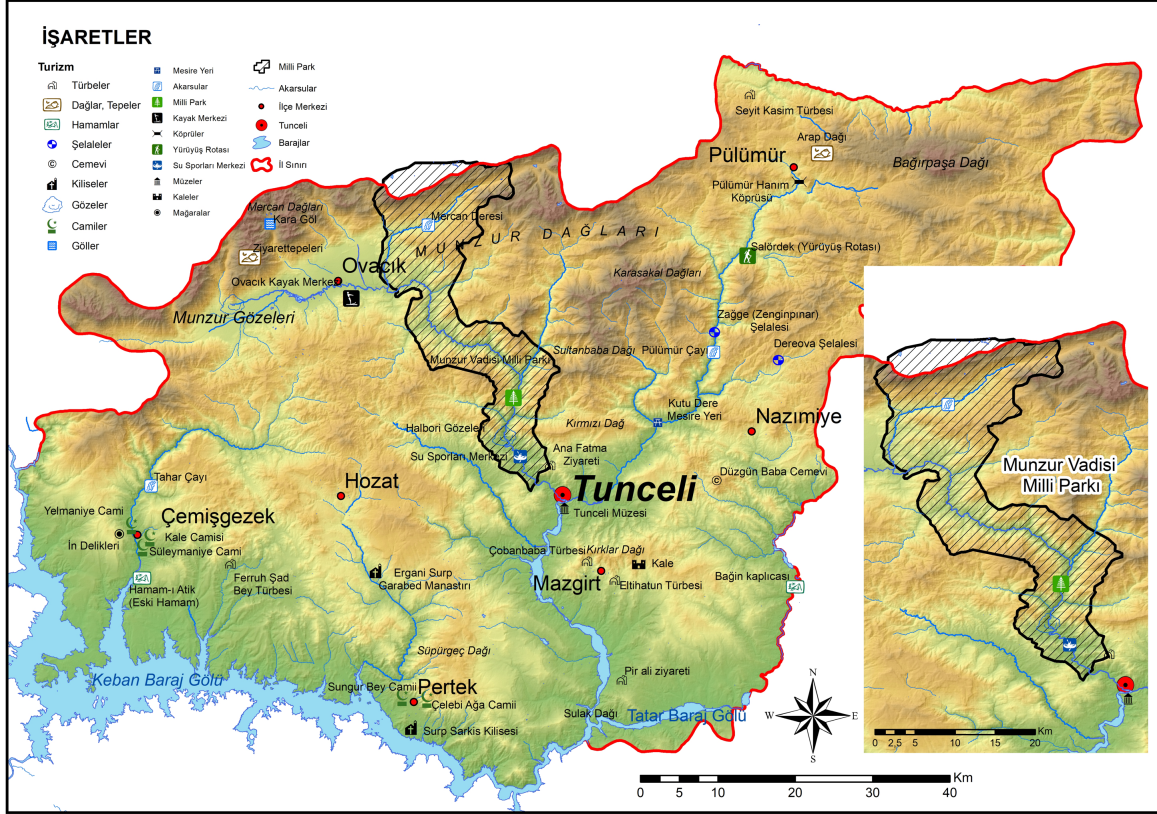
İl	İlçe	Alanı (ha.)	İlan Tarihi	Ort. Yükselti (m.)
Tunceli	Merkez-Ovacık	42.674	21.12.1971	2500

Kaynak: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

Munzur Vadisi Milli Parkı, turizm aktiviteleri açısından zengin bir potansiyele sahip olup, hemen her mevsimde farklı bir etkinliğin yapılması mümkündür. Gerçekten de Milli parkta dağcılık, kaya tırmanışı, doğa yürüyüşü, kampçılık, kanyon geçişi, yamaç paraşütü, nehir kanosu, rafting, doğa fotoğrafçılığı, flora ve fauna araştırmaları, kayak, buzul tırmanışı, donmuş şelale tırmanışı, bisiklet, dağ bisikleti, spor, kültür gezileri, inanç gezileri, yayla gezileri gibi ve piknik olarak çok çeşitli aktiviteler yapılabilir.

Munzur Vadisi Milli Parkı Turizm Potansiyeli MVMP Turistik Çekicilikleri (Arz Durumu)

Herhangi bir yerdeki turistik aktivitenin yoğunluğu, turistik çekim gücü yüksek çekiciliklerinin varlığı ile yakından ilgilidir. Diğer bir deyişle turistik çekicilikler seyahatlerde tercihlerin ve gidilecek yerlerin (destinasyonların) belirlenmesinde önemli rol oynarlar (Doğanay ve Zaman, 2013: 10)

Şekil 2. Tunceli İli Turizm Haritası ve Munzur Vadisi Milli Parkı

Munzur Vadisi Milli Parkı daha önce de ifade edildiği gibi sahip olduğu doğal faktörler bakımından oldukça zengindir (Şekil 2).

Diğer taraftan Munzur Vadisi Milli Parkı, sosyolojik olarak da kendisine has kültürel özelliklere sahip bir yöredir. İçinde yer alan dini mekânlar sebebiyle Milli Park, Alevi inanç kültürü açısından da önemli merkezlerden biri konumundadır. Alevi inancının bir parçası olan ve 'ziyaret' olarak anılan dini mekânlar bulunmakta ve her yıl Tunceli içinden ve dışından binlerce insan dini inançları gereği buralara gelmektedir. Bu sebeple milli park inanç turizmi açısından da önemli bir potansiyele sahiptir.

Bu kadar zengin bir tabiata ve ilgi çekici bir sosyo-kültürel yapıya sahip olmasına ve son yıllarda gösterilen turizmi geliştirme çabalarına rağmen, milli parkta altyapı ve hizmetler bakımından önemli sıkıntılar bulunmaktadır. Yıllardır süregelen terör olayları Tunceli ilinin ve dolayısıyla Munzur Vadisi Milli Parkı'nın ekonomisini ve zaten yetersiz olan mevcut turizm alt yapısını daha da olumsuz etkilemiştir. Bölgeye gelecek olan turistleri ağırlayabilmek için ilde bulunan otellerin yatak kapasitelerinin artırılmasının önemi bulunmaktadır. Tunceli ilinde Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli konaklama tesislerinin toplam yatak sayısı 272'dir (Tablo 2).

Tablo 2. Tunceli İlinde Turizm Bakanlığından İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri

Adı	Oda Sayısı	Yatak Kapasitesi
Grand Őarođlu Otel (Üç yıldızlı)	67	134
Pertek Termal Otel (Üç yıldızlı)	18	36
Dersim Pansiyon	18	36
Royal Demir Otel	28	56
Ayrık Vadi	5	10
	Toplam: 136	Toplam: 272

Kaynak: Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Tablo 3'ü incelediğimizde ise, belediyeden işletme belgeli konaklama tesislerinin toplam yatak sayısının da 272 olduğunu görmekteyiz (Tablo 3).

Tablo 3. Tunceli İlinde Belediyeden İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri

Adı	Oda Sayısı	Yatak Kapasitesi
Has Otel	20	33
Yüksel Otel	21	36
Munzur Doğa Otel	30	51
Borcan Otel	25	50
Park Otel	7	14
Anahita Bungalov	8	18
Meyman Otel	17	40
İşıklar Otel	11	30
	Toplam: 139	Toplam: 272

Kaynak: Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Her yıl Temmuz ayının sonlarında veya Ağustos ayının başlarında düzenlenen '*Munzur Doğa ve Kültür Festivali*'ne yakın çevreden ve ülke genelinden çok sayıda turist Tunceli'ye gelmektedir. Fakat Tablo 2 ve Tablo 3'ten de anlaşılacağı gibi il genelindeki otellerin yatak kapasitesi 544 olduğu için şehirdeki oteller bu gibi durumlarda yetersiz kalabilmektedir.

Tunceli'nin Turistler Açısından Talep Edilme Durumu:

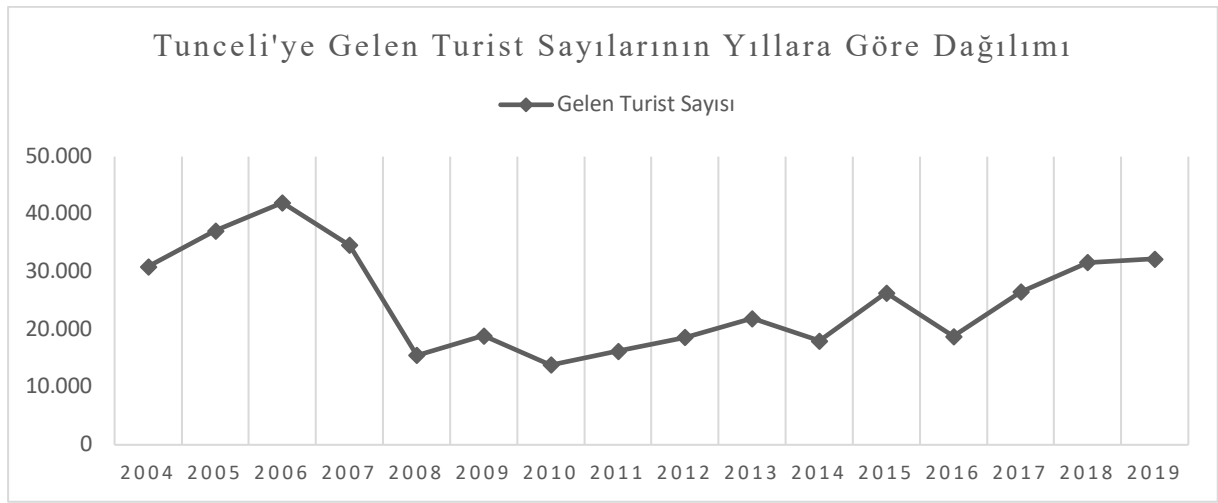
Tunceli'ye özellikle son yıllarda turizm amaçlı gelen insanların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir (Tablo 4). Gerçekten de 2010 yılında 843'e kadar gerileyen turist sayısı 2019 yılında 32254'e ulaşmıştır. Ancak, bu artışa rağmen yöreye gelen turist sayısı henüz 2006 yılındaki seviyeye (42009) ulaşamamıştır (Tablo 4). Bu durum Tunceli ilinde terörün etkisini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Oysa özellikle yaz mevsiminde yurt içinden ve yurt dışından gelen turistlerin yaptıkları harcamalar, henüz yeterince gelişmemiş Tunceli ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Tunceli önemli bir turizm yöreni olma yolunda emin adımlarla ilerlemekte ve bu yönde yapılan yatırımlar devam etmektedir. Yöreye yönelik yatırımların tamamlanması ve terörün önlenmesi durumunda, Tunceli'yi ziyaret edecek turist sayısının kısa sürede birkaç yüz bine ulaşacağını tahmin etmek mümkündür.

Tablo 4. Tunceli İline 2004 – 2019 Yılları Arasında Gelen Turist Sayıları

Yıllar	Yabancı	Yerli	Toplam
2004	115	30.825	30.940
2005	140	36.984	37.124
2006	206	41.803	42.009
2007	38	34.581	34.619
2008	49	15.498	15.547
2009	110	18.834	18.944
2010	81	13.762	13.843

2011	322	15.923	16.245
2012	272	18.362	18.634
2013	104	21.815	21.919
2014	115	17.901	18.016
2015	595	25.947	26.342
2016	307	18.521	18.828
2017	255	26.271	26.526
2018	380	31.285	31.665
2019	385	31.139	32.254

Kaynak: Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Kaynak: Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Şekil 3. Tunceli'ye gelen turist sayılarının yıllara göre dağılımını gösteren grafik.

Munzur Vadisi Milli Parkı'nın Bölgesel Rekabet Durumu

Munzur Vadisi Milli Parkı'nın bölgedeki diğer rakiplerine göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Öncelikle avantajlarını incelediğimizde, ilk olarak Munzur Vadisi Milli Parkı bölgede ve ülke genelinde eşine az rastlanır bir doğaya sahiptir. Daha önce de belirtildiği gibi sahip olduğu zengin flora, fauna ve jeomorfolojik yapı sayesinde birçok turizm aktivitesinin yapılmasına elverişli bir ortamı bulunmaktadır. İkinci olarak, Tunceli ilinde sanayinin gelişmemiş olmasından dolayı, sanayi tesislerinin çevreye vereceği zararlı etkilerden uzak ve korunaklı bir milli park olarak tamamen doğal kalmayı başarabilmiştir. Üçüncü avantajı ise bugüne kadar genellikle yerli turist ve bölge halkının ilgisini çeken milli parkın bölge ve ülke dışından gelecek olan turistler için tamamen keşfedilmeyi bekleyen bir 'ada' niteliğinde olmasıdır. Zira modern dünyada gidilmeyen, ayak basılmayan, keşfedilmeyen pek az yer kalmıştır. Munzur Vadisi Milli Parkı da uzaklardan gelecek turistler için bu yerlerden biridir. İnsanlar doğaları gereği keşfetmeyi, yeni yerler bulmayı severler. Yeter ki şartlar uygun, ortam müsait olsun. Son olarak diğer bir avantajı ise yöre insanının misafirperver ve hoşgörülü olmasıdır. Sonuçta dışardan gelecek turistlerin sahip olduğu farklı kültürel yapıların ziyaret edilen bölgede hoşgörü ile karşılanması Tunceli turizminin bir diğer avantajı olarak görülebilir.

Tunceli ve bu arada Munzur Vadisi Milli Parkı'nın avantajları yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Zira bir bölge, ne kadar güzel olursa olsun veya turistik çekiciliği ne kadar yüksek olursa olsun, eğer turistlerin erişimlerini sağlayacak ve ağırlayabilecek imkânlardan yoksun ise, sadece yüksek turizm potansiyeli sahibi bir bölge olarak kalır. Dezavantajlardan ilki ve belki de en önemlisi Munzur Vadisi Milli Parkını da içine alan ve yıllardır süregelen terör sorunudur. Son yıllarda terör olaylarındaki azalma yöre turizmi açısından umitleri artıran bir gelişmedir. Bilindiği üzere ulaşım ve iletişimin çok geliştiği günümüzde, en uzak yerlere bile ulaşmak fiziki

mesafenin aşılması ve erişim olarak oldukça kolaylaşmıştır. Fiziki mesafenin yakın olmasına rağmen terör olayları mesafe kavramını olumsuz etkilemekte ve insanın zihninde yer alan ulaşım veya erişebilirlik mesafesini artırmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997). Nitekim günümüzde en fazla kullanılan iletişim araçlarından biri olan internette bir yere gitmek amacıyla arama-tarama yapan turistler, dünyanın neresinden olursa olsun, 'Tunceli' ya da Munzur' kelimelerini yazdıklarında karşılıklarına ilk çıkacak bilgi **terör yazıları ve bunlarla ilgili haberler** olmaktadır. Kuşkusuz arama motorlarında gidecekleri yerleri araştıran turistler için karşılıklarına çıkan terör ifadesi hiç de kabullenebilecekleri bir durum değildir. MVMP'nin dezavantajlarının içinde turizm potansiyeline ve rakiplerine karşı en olumsuz yönü terörle ilgili bu algıdır. İkinci olarak ekonomik, alt yapı, hizmetler, konaklama ve yeme içme olanaklarındaki eksikliklerdir. Ulaşım ile ilgili en önemli sorun havayoluyla yöreye gelecek turistlerin 150 km uzaklıktaki Elazığ Havaalanını kullanmak zorunda olmalarıdır. Son olarak tanıtım eksikliği, başka bir ifade ile yörenin yeteri kadar reklamının yapılamamış olmasıdır. Bu durumun, ilk dezavantaj ile doğrudan bağlantılı olduğu düşüncesindeyiz. Olumsuz bilgi, haber ve diğer yayınlar olumlu tanıtımların etkisini hemen hemen ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla bütün bu dezavantajların içinde ilk bahsedilen terör sorunu diğer faktörleri derinden etkilemektedir. Son yıllarda yaşanan olumlu gelişmeler bu durumu yavaş da olsa değiştirmeye başlamıştır. Terörün başarılı bir şekilde temizlenmesine bağlı olarak bölgeye düzenlenen tur gezilerinde ve turizm faaliyetlerinde artış gözlemlenmiştir. Terör olaylarının çok azaldığı yörede görev, artık yerel yöneticilerle devlet kurumlarına düşmektedir.

Munzur Vadisi Milli Parkı İçin Odak Turizm Önerileri

Türkiye, turistik ürün yelpazesi son derece geniş bir ülkedir ve turizmin farklı mevsimlerde ve farklı beklentilerdeki kitlelere yönelik birçok şekline tanık olunur (Doğanay ve Zaman, 2013). Munzur Vadisi Milli Parkı da sahip olduğu zengin flora, fauna ve jeomorfolojik yapı sayesinde çeşitli turizm aktivitelerinin yapılması için elverişli şartları taşımaktadır. Özellikle kış aylarında Munzur Dağları'nda kış turizmi yapılabilmesi için uygun iklimatik ve jeomorfolojik şartlar mevcuttur. Milli Parkın Ovacık İlçesi'nde yer alan bölümünde bir kayak tesisi ve otel bulunmaktadır. Bu tesis, özellikle Tunceli içinden ve çevre illerden kayak yapmaya gelen turistler için bir cazibe merkezi konumundadır. Pistin uzunluğu 1200 metre, rakımı ise 1500 metredir. Bu pist kış mevsiminde kayak için uygun şartları taşımaktadır. Kayak turizmi için gerekli alt yapı daha da geliştirilerek turistlerin buraya ülke genelinden ve yurt dışından gelmeleri sağlanabilir. Böylece Ovacık İlçesi'nin ihtiyaç duyduğu ekonomik kalkınmaya katkı sağlanmış olur.

Tunceli doğa açısından çok zengin olmasına rağmen, doğa turizmi eğitimi ve tanıtımı yeterince yapılmadığından, bölge bu konudaki büyük potansiyelini değerlendirememektedir. Türkiye'nin doğasını incelemek için her sene binlerce turist yurtdışı kaynaklı turlarla Türkiye'ye gelmekte, Doğu Anadolu Bölgesi de dâhil olmak üzere yurdun dört bir yanında kuşları, bitkileri, böcekleri ve diğer canlıları gözlemlemektedir. Doğal ve kültürel tahribatın önüne geçen ve kişi başına normal turizmden çok daha fazla gelir getiren eko turizm, Tunceli gibi ekonomik açıdan yoksul ama doğası zengin illerimiz için önemli bir alternatif gelir kaynağı olabilir. Munzur Vadisi Milli Parkı doğa turizmi açısından ciddi potansiyele sahiptir. Gerek sahip olduğu zengin hayvan varlığı, gerekse zengin bitki örtüsü sayesinde doğa turizmi meraklılarının ilgilerini çekebilecek kapasitededir.

Bir başka odak turizmi önerisi ise doğa sporları turizmidir. Doğada yapılan her türlü spor doğa sporları olarak tanımlanmaktadır (Ardahan ve Lapa, 2011). Dağcılık, kaya tırmanışı, doğa yürüyüşü, kampçılık, mağara dalışı, kanyon geçişi, yamaç paraşütü, paramotor, kanat, yelken kanat, motorlu deltakanat, nehir kanosu, rafting, su altı dalıcılığı, serbest dalış, doğa fotoğrafçılığı, tur kayağı, buzul tırmanışı, donmuş şelale tırmanışı, dağ bisikleti, oryantiring, base jumping, yelken, rüzgar sörfü, uçurtma sörfü ve benzeri aktiviteler doğa sporlarına örnek olarak gösterilebilir. Munzur Vadisi Milli Parkında ise bu doğa sporlarının büyük bir bölümü yapılabilir. Bunlardan en yaygın olarak yapılanları rafting, doğa yürüyüşü ve dağcılıktır. Munzur akarsuyu rafting sporuna elverişli şartları özellikle ilkbahar ve yaz mevsimlerinde taşımaktadır. Akarsuyun debisinin yüksekliğinin olması ve derinlik şartlarının çok ani değişmesinin rafting severleri buraya çekeceği kuşkusuz bir gerçektir.

Doğa yürüyüşü ise Munzur Vadisi Milli Parkında terörün sona ermeye başlamasıyla birlikte hızla artmaya başlamıştır. Son dönemlerde doğa yürüyüşleri turları düzenlenmeye başlamış ve bu turlar il dışından birçok turisti Tunceli'ye çekmiştir.

Munzur Vadisi Milli Parkı İçin SWOT Analizi

Munzur Vadisi Milli Parkı'nın turizm potansiyelini daha iyi ortaya koymak ve turizm değerleri yanında turizm faaliyetlerine engeller çıkaracak şartları belirlemek, kuşkusuz SWOT (GZFT) analiz ile değerlendirilebilir. MVMP için böyle bir analizi yaptık ve Tablo 5'te yörenin güçlü ve zayıf yönleri ile fırsatlar ve tehditleri belirledik.

Tablo 5. Munzur Vadisi Milli Parkı İçin SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Zengin tabiat	Güvenlik riski	Altyapı yatırımları	Önemli rakipler
Keşfedilmemiş doğa	Alt yapı eksikliği	Terörün azalması	Terör tehdidi
İnanç merkezleri	Tanıtım yetersizliği	Ekonomik gelişme	Doğal afetler
Zengin flora ve fauna	Olumsuz Algı	Munzur Üniversitesi	İklim değişikliği
Yüzey şekillerinin çeşitliliği	Uluslararası turizme yönelik çalışmaların yetersizliği	Ekoturizm potansiyeli	Salgın hastalıklar
Ağır sanayinin gelişmemiş olması	Doğal alanlarda çevre temizliğinin yetersizliği	Doğa sporları potansiyeli	İstikrarsızlıklar
Misafirperver insanlar	Havaalanı olmaması	Kırsal yaşam	Turizm kaynaklı çevre kirliliği riski

Tablo 5 incelendiğinde yörenin güçlü yönleri olarak zengin ve henüz yeterince keşfedilmemiş doğal ortam, yörede çok sayıda bulunan inanç merkezleri ve misafirperver halk, zayıf yönleri ise güvenlik riski ve bununla bağlantılı olumsuz algı, alt yapı eksikliği ve tanıtım yetersizliği olarak belirlenmiştir. Munzur Üniversitesi, Ekoturizm potansiyeli, terör eylemlerinin gittikçe azalması, yerel ve merkezi yöneticilerin Tunceli'ye daha fazla önem vermesi ve bunun ekonomik gelişme olarak etkisi fırsatlar olarak değerlendirilebilir. Milli parkın turizm potansiyelinin değerlendirilmesinin etkisiyle Erzurum, Erzincan, Bingöl ve Elazığ gibi önemli rakiplerin olması, gittikçe azalmasına rağmen bir terör eylemiyle karşılaşma olasılığı, yörede zaman zaman meydana gelen deprem, çığ ve heyelan gibi doğal afetler de yöre turizmi için *tehditler* olarak öngörülmüştür. Yöre turizminin ve ekonomisinin geleceği, zayıf yönler ve tehditlerin durumuna, güçlü yönler ile fırsatların stratejik olarak değerlendirilebilmesine bağlıdır.

Yer Temelli Öğretim

Birinci bölümde değerlendirilen Munzur Vadisi Milli Parkı'nın turizm potansiyeli bölgenin ihtiyaç duyduğu ekonomik kalkınma açısından oldukça önemlidir. Mevcut potansiyelin değerlendirilmesi ise bölge insanının turizm değerlerini bilmesi ve bunu bir fırsata çevirmesi ile gerçekleşebilir. Bu farkındalık ise ancak eğitim ile mümkün olmaktadır. Erken yaşlarda doğru bir şekilde verilecek olan iyi bir eğitim ile bu farkındalık başta yörede yaşayan insanlara kazandırılabilir. Bu farkındalığın, okullarda kazandırılacağı ders ise insanın dünya üzerindeki yaşamını etkileyen tüm faktörleri çevre, mekân ve yer bağlamında ele alan, inceleyen coğrafya dersidir. (Öztürk, 2007). Etkin bir vatandaşın iyi bir coğrafi birikime ihtiyacı olacağı kuskusuzdur (Girgin, 2001).

Coğrafya Dersi Öğretim Programı amaçları arasında bulunan '*yakın çevresinden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerleri anlama ve bu değerlere sahip çıkma bilinci geliştirme*' (CDÖP, 2018, ss. 11) amacı yer temelli öğretim ile gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda, turizm potansiyeli yüksek olan ancak henüz yeterince değerlendirilememiş olan MVMP'yi yer temelli öğretim açısından incelemenin başta gençler olmak üzere yöre halkına farkındalık kazandırması beklenmektedir. Özellikle yer temelli öğretime katılan öğrencilerin yapacakları etkinliklerle başta turizm değerleri olmak üzere yakın çevre hakkında farkındalık kazanmaları ve yöreyi tanıtıcı faaliyetler gerçekleştirmeleri amaçlanmaktadır. Bu sebeple yer temelli öğretim hakkında araştırma yapacak araştırmacılara ve özellikle eğitimcilere bu öğretim tekniğini kısaca tanıtmamız yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Sobel'e göre yer temelli öğretim; dil sanatları, matematik, sosyal bilgiler, fen bilgisi ve diğer alanlarda kavramları öğretmek için bir başlangıç noktası olarak yerel toplum ve çevreyi kullanma sürecidir (Akt: Taş ve Özkaral, 2015). Yer temelli öğretim modeli, coğrafya dersinde uygulanması açısından en uygun derslerden birisi kabul edilebilir. Çünkü coğrafyada işlenen ders konuları insan ve doğa arasındaki karşılıklı etkileşimi anlatmaktadır. Turizm de bu konulardan biridir.

Yer temelli öğretim modelinin çıkış noktası günümüzde bağları zayıflayan ve neredeyse etkileşime girmeyen okullardaki eğitim süreci ve toplum arasındaki ilişkinin tekrar tesis edilerek daha etkili bir eğitim

gerçekleştirilebileceği öngörüsüdür. Bu modele göre etkili öğrenme, yaşadığımız yerde, toplum içinde ve toplum yararına yapılan eğitim süreçleri ile gerçekleşmektedir. 17. yy.'da 1592-1670 yıllarında yaşamış olan filozof ve reformist bir eğitimci olan Comenius, yer temelli öğretimin önemli odak noktalarından bir tanesi olan yakın çevrenin öğrenme üzerindeki önemini şu cümlesiyle vurgulamıştır: 'Önce en yakın olanların bilgisi, daha sonra uzak olanların bilgisi öğrenilmelidir.' (Woodhouse, 2001). Comenius, kalıcı öğrenmenin kitaplar ile verilen bir eğitim ile değil, doğal ortamda verilen bir eğitimle gerçekleşeceğini söylemiştir (Knapp, 2005). Okul kitaplarında anlatılan konular ve verilen örnekler öğrencilerin yaşadığı yerden uzak örnekler olduğu için öğrenci üzerinde istenilen ilgi ve merakı oluşturamayabilmektedir.

Gregory A. Smith, Oregon, Portland'da bulunan Lewis & Clark College'da Eğitim ve Danışmanlık Enstitüsünde profesördür ve yer ve toplum temelli öğretim alanında önemli çalışmaları bulunmaktadır. Smith'e (2002) göre 5 tematik kalıbı bulunan yer temelli öğretimle ilgili esasların coğrafi bakış açısıyla aşağıda ifade edilebileceği düşünülebilir. Bunlar:

- **Kültürel Çalışmalar:** Kültürel çalışmalarda öğretmenler ve öğrenciler doğrudan kendi yaşamları ya da ailelerin yaşantısıyla alakalı yerel kültürel ya da tarihi olguları araştırma konusu olarak ele alırlar. Coğrafya derslerinde ise kültürel çalışmalar temasında öğrencilerin yaşadıkları yerdeki kültür merkezleri, turizm, ekonomik faaliyetlerin sosyal ve kültürel etkileri, şehirleşme, sanayi ve göç ilişkisinin toplumsal etkileri gibi konular üzerinde çalışmaları sağlanabilir.
- **Doğa Çalışmaları:** Yerel doğal olgulara yönelik bir araştırmanın karşılaştırılabilir faydaları olabilir. Bu çalışmalar, daha uzak ya da somut olgulara ilişkin bir araştırmanın üstüne inşa edilebileceği bir temel görevi de taşıyabilir. Kendi çevrelerinde doğa temelli araştırmalar içinde yer alan öğrenciler, bu çalışmalar ile edindikleri deneyimleri ve bilgileri uzak çevrelere genelleyerek gerçekçi bir dünya görüşü kazanırlar. Coğrafya dersinde, doğa çalışmaları kapsamında iklim değişikliği, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve çevre sorunları, çevre sorunlarını önlemede bireye düşen görevler ve doğal kaynakların yönetimi gibi konular temelinde programlar örgütlenerek uygulanabilir.
- **Gerçek Dünyada Problem Çözme:** Öğrenciler sınıf olarak odaklanacakları bir problem seçip, karakteristiklerini ve dinamiklerini inceleyerek, potansiyel çözümler geliştirip bu problemi çözmek için sarf edilecek çabaları organize ederler. Temeli doğaya dayanan bütün derslerde olduğu gibi coğrafya dersi de bu tarz çalışmaların gerçekleştirilmesi için oldukça uygundur. Örneğin öğrencilerin yaşadıkları yerdeki bir çevre sorunu konu olarak seçilerek, bu sorunun üzerinde öğrencilerin düşünmesi ve çözüm önerileri üretmeleri sağlanabilir. Sadece doğa kökenli konularda değil kültürel ve beşeri konularda da yapılabilecek çalışmalar olabilir. Örneğin, öğrencilerin yaşadıkları yerdeki göç hareketlerinin ortaya çıkardığı sorunlar hakkında düşünmesi sağlanarak, bunun nasıl engellenebileceğine dair çözüm önerileri ve farklı bakış açıları üretmeleri sağlanabilir.
- **Staj ve Girişimcilik Fırsatları:** Genç insanlara yerel kültür, doğa olgusu ve gerçek dünya sorunlarını öğrenmelerine ek olarak, okul öğrenimini yerelde mevcut olan iş fırsatlarıyla birleştiren yer temelli öğretim, genç insanlara hem yaşadıkları toplum içerisinde kalma hem de aile ve komşularına fayda sağlama adına özgüven ve inisiyatif sağlamaktadır. Bu tema kapsamında öğrencilerin coğrafya derslerinde, yaşadıkları bölgelerin ekonomisini, ticaretini veya turizmin etkisini daha iyi kavrayabilecekleri ve bunu gelecek hayatlarında fırsata çevirmelerine imkân sağlayabilecek programlar oluşturulabilir. Örneğin öğrencilerin yerel esnaf işletmelerinde, sanayi işletmelerinde veya oteller gibi yerlerde 'gözlemci' gibi yer almalarını sağlayabilecek etkinlikler gerçekleştirilebilir. Bunu neticesinde öğrencilerin hayata dair bakış açılarında yeni ufuklar oluşabilir.
- **Toplumsal Süreçlerde Yer Alma:** Beşinci ve belki de yer temelli eğitimde en kapsamlı yaklaşım öğrencileri sadece toplumlarının ekonomik hayatına değil aynı zamanda karar alma süreçlerine de dâhil etmesini içermektedir. Bu bağlamda coğrafya derslerinde öğrencilerin çevresel, sosyal ve ekonomik konu başlıkları altında çalışmalar yürüten belediyeler, valilikler, il müdürlükleri veya sivil toplum kuruluşları çatısı altında yer almaları sağlanarak aktif katılımcılar olabilirler. Bunun sonucunda öğrenciler sorumlu vatandaş olmanın gereklerini yaşayarak öğrenebilirler.

Yer temelli öğretim modelinin bir başka önemli odak noktası ise öğretim programının planlanmasında toplum paydaşlarının da etkin rol oynayabilmesidir. Öğretim programını planlarken öğretilecek ders konularının toplum paydaşlarının da katkılarıyla yerel çevre ve yerel toplumun da ihtiyaçları göz önüne alınarak bir programlama yapılması önemlidir.

Sharon Anne Barnett 'Marin County Kuşları Hakkında Yer Temelli Eğitim ve Öğretim: Öğretmenler İçin Program Geliştirme' isimli yüksek lisans tezinde 'Yer Temelli Öğretim ve Toplumsal Katılım Merkezi'nden aldığı başarılı bir yer temelli öğretim yaklaşımının ilkeleri aşağıdaki gibi belirtmiştir:

- ‘Öğrenme, okul bahçesinde, yerel topluluk içinde ve çevrede gerçekleşir.
- Öğrenme, yerel temalar, sistemler ve içerik üzerinde yoğunlaşmaktadır.
- Öğrenme bireyseldir.
- Öğrenme deneyimleri, toplumun canlılık ve çevre kalitesine katkıda bulunur ve topluluğun küresel çevre kalitesinin geliştirilmesindeki rolünü destekler.
- Öğrenme, yerel organizasyonlar, ajanslar, işletmeler ve hükümetle güçlü ve çeşitli ortaklıklar tarafından desteklenmektedir.
- Öğrenme disiplinler arasıdır.
- Öğrenme deneyimleri, yerel duruma göre uyarlanmıştır.
- Öğrenme, kişinin yaşadığı yere olan sevgisinin temelini oluşturur ve bunun geliştirilmesini destekler.
- Yer temelli öğrenme, bölgesel ve küresel konuları uygun bir biçimde anlama ve bunlara katılımın temelini oluşturmaktadır.
- Yer temelli öğretim yaklaşımı, diğer kurumsal hedeflere ulaşmanın ayrılmaz bir parçasıdır.’ (Barnett, 2009, ss 11-12)

ABD’de yapılan araştırmalar yerel çevre bağlantılı öğretim programlarının akademik başarıyı artırdığını da göstermiştir. Örneğin 1998 yılından Lieberman ve Hooddy tarafından yapılan bir çalışma, öğretmenlerin çevrenin bütünleşmiş bir bağlam olarak kullandığı, 400’den fazla öğrenci ve 250 öğretmen ve yöneticiyle görüşmeler yaptığı 40 okulun saha ziyaretlerini kapsamaktadır. Çalışmada eğitimcilerin yüzde 98’inin yerel çevrenin bütünleşmiş bir bağlam olarak kullanıldığı öğretim programlarının benimsenmesinden sonra öğrencilerin öğrenme coşkusunda kayda değer bir artış ve okul faaliyetlerine artan katılımı bildirdiğini keşfetmişlerdir (Lieberman & Hoody, 1998). Öğrencilerin %89’u bu şekilde öğrenirken onlara verilen görevleri yerine getirmede daha istekli olduklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanlar için özellikle önemli olan, yerel çevreyi bir bağlam olarak kullanan öğrenme yöntemlerinin çeşitli öğrenme stillerine sahip öğrencilere, özellikle de okul başarısızlığı riski altında olan öğrencilere karşı daha olumlu sonuçlara yol açması olmuştur. Çalışmaya katılan 40 okulun tamamındaki eğitimciler, yerel çevredeki öğrenmenin, öğrencilerin çoğunun daha başarılı bir şekilde çalışmalarına fırsat sağladığını bildirmiştir.

Yer temelli öğretimin öğrencilerin akademik başarıları ve tutumlarındaki gelişmeleri yanında, özellikle ABD’de yapılan çalışmalarda yöre ekonomisine, çevre korumaya, tanıtıma ve sosyal, kültürel ve ekonomik alandaki katkılarını gösteren önemli çalışmalar da bulunmaktadır.

Gregory A. Smith ve David Sobel tarafından yazılmış olan ‘Place and Community Based Education in Schools’ isimli kitapta yer temelli öğretimin önemi ve etkisi birçok örnekle açıklanmaya çalışılmıştır ve öğrencilerin eğitim ve kişilik gelişimlerine önemli katkılar sunan ve yerel çevrelerinin gelişimine katkıda bulunduğu önemli projeler tanıtılmıştır.

Bu eserde bir bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yer temelli öğretimin nasıl bir katkı sağlayabileceğinin gösteren örnek çalışmalardan biri hakkında aşağıda kısa açıklamalar yapılmıştır.

‘1990’ların ortalarında Randy Parry, Güney Dakota’nın Sioux Şelalesinin 65 mil kuzeybatısında, Howard Lisesinde madencilik öğretmeni ve basketbol antrenörü olarak görev yapmaktadır. Howard’ın kenti, üst Orta Batı’daki birçok kasaba gibi dışarıya yoğun göç vermiştir. 1920’lerde ve 1930’larda nüfus zirveye ulaştıktan sonra, ilçe merkezi olan Howard’daki nüfus 1.000 kişiye düşer. Parry, bunu engellemek için neler yapabileceğini düşünmeye başlar ve gençlerin bu sürecin kritik bir unsuru olabileceğine inanır. Bu amaçla bir proje ve hibe programı hazırlar. Hibenin amacı, yerel sakinlerin yiyecek, su, barınak, giyim ve istihdam ihtiyaçlarını karşılayan sürdürülebilir toplulukların geliştirilmesi ve bu büyümenin aynı zamanda bölgenin ekolojik sistemleri ile uyumlu olmasını sağlamaktır. Öğrencilerinin ilk projelerinden bir tanesi, bölge sakinleri için cazip alışveriş yerlerini öğrenmek amacıyla ildeki kayıtlı seçmenlerin hepsinin incelenmesini içeren bir topluluk nakit akışı çalışmasıdır. Öğrenciler, katılımcıların yaklaşık yarısının öncelikle alışveriş ihtiyaçlarının büyük bir kısmı için ilçe dışındaki büyük şehirlere gittiklerini bulurlar. Ayrıca öğrenciler, il sakinlerine, harcanabilir gelirinin sadece yüzde 10’unu yaşadıkları yerde harcadıkları takdirde yedi milyon ek doların bölge ekonomisine gireceğini ve daha fazla satış vergisi gelirinin ise yerel yönetim için gelir olacağını bilmelerini sağlarlar. Bölge sakinleri bu tavsiyeyi dinlerler ve bir sonraki yıl Miner County’deki vergiye tabi satışlar 15,6 milyon dolara ulaşarak yüzde 41,1 artar ve kademeli olarak bu seviyede istikrar kazanır. Diğer projeler arasında, öğrencilerin oluşturduğu yetişkin bilgisayar sınıfları, ABD Tarım Bakanlığı tarafından desteklenen bir sera ve topluluk bahçesi projesi ve ildeki kanser kümeleri üzerine öğrenci çalışması

projeleri yer almaktadır. Parry ve öğrencileri 1997 sonbaharında topluluk vizyon toplantılarına sponsor olmaya başlarlar ve bu toplantılara toplumun her kesiminden gelen insanlar, gençler, yaşlılar, çiftçiler, iş adamları, din adamları, öğretmenler ve düşük gelirli ve yüksek gelirli sakinler katılmaktadır. Büyük toplantılara genellikle yaklaşık 150 kişi katılır. Tartışmalar, Miner County'nin varlıklarını, zayıf yönlerini ve daha fazla nüfus düşüşünü önlemek için yeterli sayıda yüksek kaliteli iş yaratma yeteneğine sahip bir toplum yaratma stratejilerini belirlemeye odaklanır. Odak grupları incelenir ve konut, istihdam, sağlık bakımı ve eğitim ile ilgili öneriler geliştirilir. Bu görüşmelerin dışında, gençler ve yaşlılar da dâhil olmak üzere çeşitli farklı kurucu gruplardan ve 22 üyeden oluşan 'Miner County Görev Gücü' kurulur.' (Smith ve Sobel, 2014, ss. 51-53)

Ülkemizde de son yıllarda yer temelli öğretim yaklaşımı ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan elde edilen sonuçlarda yer temelli öğretim yaklaşımının olumlu yönleri tespit edilmiştir. Örneğin, Çakmak (2018) 'Yer Temelli Öğretim Yaklaşımına Dayalı Proje Çalışmalarının Öğrencilerin Problem Çözme ve Sosyal Becerilerine Etkisi' adlı yüksek lisans çalışmasında, yer temelli öğretim yaklaşımı kapsamında yapılan proje çalışmalarının, öğrencilerin problem çözme becerileri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca öğrencilerin sosyal beceri ön test son test sonuçlarında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrenciler bu çalışmalarda yaşadıkları bölgede hangi ürünlerin nasıl yetiştiğini öğrenmişler, kültürel öğeleri yakından tanımışlar, çalışmanın yapıldığı bölgeye büyük bir ekonomik değer katan balıkçılık sektörünü yakından incelemişler, tarihi mekânları ziyaret etmişler ve sözlü tarih çalışmaları yapmışlar ve tüm bunların öğrencilerin yer hissi kazanmalarında önemli olduğu tespit edilmiştir.

MVMP özelinde düşünülecek olursa bu örneklerden de anlaşılacağı gibi turizm konusu ile ilgili yapılacak bir yer temelli öğretim çalışmasının eğitim ve öğretimle ilgili yararları yanında Tunceli turizmüne önemli katkı sağlayacağı da öngörülebilmektedir.

Doğal ortamda veya yerel topluluktaki eğitim deneyimleri öğrencilerin kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olmakla kalmaz, bu şekilde öğrenmek, problem çözme ve ideal olarak akademik başarının göstergelerinden biri olan eleştirel düşünme becerilerini de geliştirebilir. Yapılan çalışmalar yerel çevreyi bütünleşmiş bir bağlam olarak kullanan okullardaki öğrencilerin problem çözme ve stratejik düşünme yeteneğine geleneksel eğitim görmüş akranlarından daha fazla sahip olduklarını göstermiştir (Smith ve Sobel 2010).

Woodhouse ve Knapp'a göre yer temelli öğretim yaklaşımı için çeşitli ayırt edici özellikler bulunmaktadır (Gruenewald, 2003):

- Yerin belirli özelliklerinden ortaya çıkmaktadır,
- Doğal olarak multidisiplinerdir,
- Doğası gereği deneyimseldir,
- "Kazanmayı öğrenmekten" daha geniş bir eğitim felsefesinin yansımasıdır
- 'Yeri' benlik ve toplumla bağlamaktadır.

Yer temelli öğretim yaklaşımının genel özellikleri incelendiğinde yaklaşımın disiplinler arası, yer hissini geliştirdiği, okul-toplum arasında işbirliği yapan, öğrenci odaklı ve öğretmenin rehber olduğu yapılandırmacı bir anlayış içinde olduğu belirtilebilir (Çakmak, 2018).

Yer temelli öğretim programı planlanırken yerel çevre ile bağlantılı olmasına dikkat edilmelidir. Örneğin matematik dersinde öğrencilerin dört işlem yapma becerilerinin geliştirilmesi hedefleniyorsa esnaf odaları ile görüşülerek bu öğrencilerin marketlerin, bakkalların veya farklı işletmelerin kasa bölümündeki hesap işlerine bakmaları sağlanabilir. Bu yönde bir program örgütlenebilir.

Düzenlenecek olan programın multidisipliner olması da önemlidir. Bir ders için planlanan ders programında öğrencilerin farklı derslerden de yararlanabilmesinin önü açılmalıdır. Örneğin biyoloji dersi için hazırlanan bir programda öğrencilerin bölgelerinde yaşayan hayvan türleri için bir tanıtım broşürü hazırlanması projesi yapılabilir. Bu süreçte öğrenciler bölgelerindeki hayvan türlerini öğrenirken broşürün yazılması sürecinde de dil bilgilerini ve dil becerilerini geliştirmek için Edebiyat öğretmenlerinden destek alarak disiplinler arası bir çalışma gerçekleştirmiş olurlar.

Eğitimin temel amaçlarından bir tanesi de topluma yararlı ve faydalı bireyler kazandırmaktır. Fakat günümüzde eğitim, merkezi test sınavlarının kısır döngüsü içerisine sıkışmıştır ve bu nedenle okullar toplumdan giderek uzaklaşmıştır. Toplum ve okul arasındaki duvarlar soyut anlamda değil somut olarak da yükselmiştir. Okul sınırları içerisine giren öğrenciler adeta bir ceza evine girer gibi yüksek duvarlarla çevrili bir binaya girmekte ve dersler bitene kadar genellikle o duvarlardan dışarı çıkamamaktadırlar. Bu durum, eğitimin toplumdan uzakta bir eğitim vererek bireyleri nasıl gerçek hayata ve topluma hazırlayacağı konusunda endişeler oluşturmuştur. Bireyler

(öğrenciler) eğitim hayatları boyunca nadiren kendi akranları dışındaki insanlarla bir araya gelmektedirler. Böylesi bir ortamda öğrenciler toplumdaki ziyade genellikle kendi çıkarlarını ön planda tutan bireyler olarak eğitim hayatlarının sonunda topluma girmektedirler. Okul ve toplum arasındaki yabancılaşma ve akademik başarıdaki gerileme temel olarak bir ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirilmelidir. Yer temelli öğretim bu endişelere cevap olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım okul ve toplumu bir araya getirerek, sosyal ve çevresel konular üzerine öğrenciler ve toplum paydaşlarının birlikte düşünmesini hedeflemektedir. Bu sayede öğrencilerin gerçek hayata yaşadıkları yerler ile ilgilenecek hazırlanmaları neticesinde, hem kendilerine olan güvenlerinin hem de akademik başarılarının artması beklenmektedir. En önemlisi de toplum ve okul arasında sağlıklı ve güçlü bir bağ kurulması amaçlanmaktadır.

Yer Temelli Öğretim ve Turizm Konusu

Birinci bölümde değerlendirilen MVMP'nın turizm potansiyeli ve değerleri Tunceli özelinde bölgenin ekonomik yönden kalkınabilmesi ve ilden dışarıya olan göçün önlenmesi için bir fırsat niteliğindedir. Bu fırsatın değerlendirilebilmesi bölge insanının yaşadığı yerel çevreye yönelik farkındalıklarının artmasıyla sağlanabilecektir. Bu bağlamda eğitimciler tarafından hazırlanabilecek bir yer temelli öğretim programı bu farkındalığın oluşturabilmesinde etkili bir rol oynayabilecektir.

Yer temelli öğretim yaklaşımı, öğrencileri toplumdaki diğer paydaşlar gibi, sorunlar üzerine düşünen, sorunlara çözüm önerileri arayan, sorgulayan ve yaşadığı toplum için yararlı işler yapan üretken bireyler olarak görmektedir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin okullarını ve toplumlarını, eleştirel bir objektif bakış açısıyla görmek isterlerse aşağıdaki soruları sormaları istenir ve bu sorular, etkili bir yer temelli öğretim programı hazırlayabilmenin anahtarı olarak gösterilmektedir (McInerney, Smyht, ve Down, 2011):

1. Toplumumuzun en iyi özellikleri nelerdir? Yaşadığımız çevreyi daha iyi bir yer haline getirmek için ne yapılabilir?
2. Anıtlar ve kamu mimarisi bize bu toplumumuzda en değer verilen miras hakkında ne anlatıyor?
3. Okulumuzda ve toplumumuzda toplum mirasının daha kapsayıcı ve doğru bir kaydını sağlamak için ne yapabiliriz?
4. Yerel çevremizin kalitesi nasıldır? (Hava, su, toprak, yerel bitki örtüsü, yerel hayvan varlığı...) Daha sürdürülebilir bir gelecek için çevremizi ve kaynaklarımızı korumak adına ne yapabiliriz?
5. Okulumuz yaşanabilir çevre ile ilgili uygulamaları destekliyor ve modelliyor mu?
6. Toplumumuzun sosyal, ekonomik ve kültürel varlıkları nelerdir? Bunların eşit dağılımı söz konusu mudur? Daha adil bir toplum için hangi çalışmaları yapabiliriz?
7. Toplumumuzda kimler karar alır? Kimlerin sesi büyük ölçüde duyulmamıştır? Daha demokratik bir toplum için ne yapabiliriz?

Ortaöğretim okullarında coğrafya derslerindeki turizm konusu 12. sınıfların programında dört haftalık bir zamanı kapsamaktadır. Öncelikle McInerney, Smyht ve Down'un öğretmenler ve öğrenciler için sormalarını istedikleri soruları turizm özelinde düşünerek bu sorulara yanıtlar aranmalıdır. Sorulara verilen yanıtlardan yola çıkılarak hazırlanabilecek dört haftalık programın ana hatları ortaya çıkacaktır.

Yer temelli öğretim programı hazırlanırken dikkat edilmesi gereken önemli bir konu da hazırlanacak programın kapsadığı eğitim faaliyetlerinin MEB'in hazırladığı programın amaç ve hedefleriyle örtüşmesidir. Yer temelli öğretimde konuları öğretmek için yerel çevre bir bağlam olarak kullanılmaktadır. Yerel çevrenin bağlam olarak kullanılması MEB'in genel amaç ve hedeflerinden sapmayı gerektirmeyecektir.

Diğer bir ilke programın hazırlanması esnasında yerel çevre ve toplumun ihtiyaçlarının göz önüne alınması gerektiğidir. Bu bağlamda toplum paydaşları ile (belediyeler, valilikler, sivil toplum kuruluşları, okul aile birlikleri gibi...) karşılıklı fikir alışverişinde bulunularak hazırlanacak olan eğitim faaliyetlerine bu kuruluşların aktif katılımı sağlanmalıdır.

Tunceli ve MVMP için hazırlanacak olan böyle bir programda bölgenin ihtiyaçları göz önüne alınmalıdır. Belirlenen ihtiyaçlar üzerinde geliştirilecek olan bir yer temelli öğretim programı sonucunda ortaya çıkacak projeler öğrencilerde yaşadıkları topluma yararlı olabilme duygusu geliştirerek kendilerine olan öz güvenlerini ve öz saygılarını artıracaktır. Bu durum onların akademik başarılarına da olumlu olarak yansıtacaktır.

MVMP özelinde hazırlanacak bir yer temelli öğretim programı aşağıdaki özellikleri içermelidir:

- Tunceli için özellikle turizm bağlamında, MVMP için hazırlanacak yukarıda nitelikleri belirtilen bir proje (Tübitak, Bap veya kalkınma ajansları veya özel sektör ya da belediye ve valilik gibi kamu kuruluşları) hazırlanmalı ve öğrencilerin bu projenin aktif katılımcıları olmaları sağlanmalıdır.

- Öğrencilerde yaşadıkları bölgenin turizm potansiyelini artırmak için neler yapılabileceği ile ilgili eleştirel düşünme becerilerini kullanmayı gerektirmelidir.
- Öğrencilerin, Türkiye’deki ve Tunceli’deki doğal ve kültürel varlıklar hakkında bilgi edinmek amacıyla ilgili kurumları ziyaret etmelerini gerektiren faaliyetleri içermelidir.
- Öğrencilerin turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi amacıyla MVMP için gerekli olan bir projede aktif katılımcılar olarak yer almaları sağlanarak yaşadıkları topluma ve çevreye faydalı bireyler olmaları sağlanmalıdır.
- Tunceli’de bulunan dağcılık ve spor kulüplerinin eşliğinde öğrenciler ile MVMP için önemli olan bazı turizm değerlerine gezi düzenlenerek öğrencilerin yaşadıkları çevrenin turistik değerlerine karşı farkındalık oluşturmasını sağlamalıdır.
- Öğrencilerin yerel esnaf, odalar ve çeşitli sivil toplum kuruluşları ile bir araya gelmelerini sağlayarak turizmin ekonomik etkilerini anlamalarını amaçlayan faaliyetler içermelidir.
- Öğrencilerin turizm ile ilgili yaptıkları eğitim faaliyetlerini ve ortaya çıkardıkları ürünleri topluma sunmalarına fırsat verilmelidir.
- Program içindeki faaliyetlerin uygulamasında öğrencilere ortak sorumluluklar verilebilmesi amacıyla öğrencilerin grup çalışmaları yapabilmelerine imkân sunulmalıdır.

Bu programın öğrenciler üzerinde etkisinin doğru bir şekilde görülebilmesi için ise aşağıda örnek bir uygulamanın basamakları sıralanmaya çalışılmıştır:

1. Program sürecinde hem nicel hem de nitel boyutları içeren açılımlı sıralı karma araştırma deseni uygulanabilir.
2. Programın etkisinin ve sonuçlarının daha net anlaşılabilmesi için iki çalışma grubu üzerinde çalışılabilir. Bu gruplardan biri üzerinde, hazırlanan yer temelli öğretim programı gerçekleştirilirken, diğeri üzerinde özel bir öğretim yöntemi uygulanmaz ve böylece programın sonunda iki grup arasındaki farklar görülebilir.
3. Program sürecinde öğrencilerin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanacak olan turizm başarı testi ve algılanan turizm etkileri ölçeği, ilk test ve son test tekniği ile uygulanabilir.
4. Çalışma gruplarından yer temelli öğretim programının uygulandığı sınıfa, öğretim süresince gözlem yapılarak öğrencilerin süreç içerisindeki davranışları ve değişimleri gözlemlenebilir.
5. Programın sonunda ise yer temelli öğretim programının uygulandığı sınıfa, yapılan eğitim faaliyetleri ile ilgili görüşlerini almak amacıyla görüşme yapılabilir. Bu ise gelecekteki program planlamalarında daha iyi programlar örgütleyebilmenin yolunu açabilir.

Birinci bölümde yer alan SWOT analizinde belirtilen güçlü yönler, fırsatlar ve tehditlerin öğrenciler ile yapılacak eğitim faaliyetleri sonucunda olumlu yönde değişmesi gözlemlenebilecektir. Örneğin analizde belirtilen zayıf yönler arasında yer alan tanıtım eksikliği, olumsuz algı ve alt yapı yetersizliği gibi durumların, Gregory A. Smith ve David Sobel’in kitabında anlattıkları öğretmen Parry’nin gerçekleştirdiği gibi bir yer temelli öğretim süreci sonucunda olumlu yönde değişmesi ve bu durumların giderilmesi gerçekleştirilebilir.

Hazırlanacak olan bir yer temelli öğretim programı karma araştırma yöntemine göre tasarlanabilir. Böylelikle gerçekleştirilen öğretim programının öğrenciler üzerindeki etkisi daha bir şekilde incelenebilecektir. Karma araştırmalar nitel ve nicel verilerin birlikte toplanarak analiz edildiği çalışmalardır. Bu amaçla nicel veri olarak öğrencilere hem turizm konusu ile bilgilerini ölçen bir akademik başarı testi hem de turizm algılarını ölçmek için geliştirilmiş bir ölçek uygulanarak veriler toplanabilir. Nitel veri toplamak için ise öğrenciler ile ilgili gözlem formu tutulabilir ve öğretim programı sonrasında öğrencilerle görüşme yapılabilir.

Bu özellikler dikkate alınarak geliştirilecek olan turizme yönelik yer temelli bir öğretim programı öğrencilerde istenen kazanımların gerçekleşmesine katkı sağlayabilecektir.

Sonuç

Munzur Vadisi Milli Parkı (MVMP) Türkiye’nin önemli tabiat alanlarından bir tanesidir. Sahip olduğu zengin tabiat özellikleri bakımından turizm açısından önemli potansiyeller taşımaktadır. Turizm bir bölgenin ekonomik yönden kalkınabilmesini sağlayan önemli sektörlerden bir tanesidir. MVMP çeşitli sebeplerden dolayı bugüne kadar turizmin olumlu etkilerinden yeteri kadar faydalanamamıştır. Son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeler eşliğinde turizme yönelik faaliyetler artsa da bunun kalıcı bir etkiye dönüşebilmesi ancak bölge halkının yaşadıkları yere yönelik turizm farkındalıklarının artırılabilmesi ile mümkündür. Bu farkındalık ise ancak eğitim yoluyla insanlara kazandırılabilir. Yer temelli öğretim modeli bu bağlamda turizm farkındalığının öğrenciler üzerinden insanlara kazandırılabilmesinde öğretmenler tarafından bir araç olarak kullanılabilir.

MVMP ile ilgili olarak yer temelli öğretim konusunda lisansüstü çalışmaların yapılması uygun olacaktır. Yer temelli öğretim modeli, konuların öğretiminde yerel çevreyi bütünlendirici bağlam olarak kullanması, MVMP turizm değerlerinin öğrenciler tarafından kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlayacaktır. Öğrenciler edindikleri bu deneyimlerle turizm potansiyelinin farkına varacaklardır. Gelecek yaşamlarında ise öğrendikleri bu değerleri ve potansiyeli, ekonomik bir fırsata dönüştürme fırsatına sahip olabileceklerdir.

Coğrafya öğretmenleri gezi, gözlem ve saha araştırmaları gibi sınıf dışı faaliyetleri diğer disiplinlerin aksine uzun zamandır zaten kullanmaktadır. Bu tecrübeleri dolayısıyla etkili bir yer temelli öğretim programı oluşturarak ülkemizde henüz yeni olan bu öğretim yönteminin pedagojik çerçevesinin çizilmesine yapacakları çalışmalar ile katkı sunmalıdırlar. Bu bağlamda yer temelli öğretim yönteminin uygulamasını zenginleştirebilecekleri gibi yer temelli öğretim de coğrafya öğretmenlerinin daha etkili, kaliteli ve kalıcı bir öğretim gerçekleştirmelerine fırsat sunacaktır.

Günümüz sınavlar sistemi öğrencilerin bireysel düşüncelerine neden olarak bir toplumun parçası olduklarını göz ardı etmelerine yol açmıştır. Yer temelli öğretim bu düşüncenin panzehri olarak kabul edilebilir. Okul ve yerel çevre-toplum arasında zayıflayan bağların yeniden tesis edilebilmesi için bu iki öznenin tekrar bir araya getirilerek eğitim faaliyetlerinin organize edilmesi gerekmektedir. Daha yaşanabilir bir toplum ve çevre gelecek kuşakların eğitimi ile mümkündür. Öğrenciler, bu yolla yakın çevresini daha iyi tanıyacak ve katılacağı bir proje veya çalışma grubundaki aktiviteleri ile içinde yaşadığı coğrafi çevrenin özelliklerini keşfetmenin ötesinde, çevrenin ekonomik ve kültürel değerlerinden nasıl yararlanabileceğini öğrenecektir. Bir taraftan ders konularını öğrenirken diğer taraftan bu çevrenin doğal, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerinden yararlanmayı ve korumayı öğrenecektir.

KAYNAKLAR

- Alım, M. (2019). 'Türkiye'de turizm'. *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. (Ed. S. Doğanay ve M. Alım). Ankara: Pegem Akademi. 253-273.
- Ardahan, F., & Lapa, T. Y. (2011). Açık alan rekreasyonu: bisiklet kullanıcıları ve yürüyüşçülerin doğa sporu yapma nedenleri ve elde ettikleri faydalar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1327-1341.
- Barnett, S. A. (2009). Place-Based Education and Teaching about Marin County Birds: Curriculum Development for Teachers. *Online Submission*.
- Coğrafya Dersi Öğretim Programı, (2018). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> adresinden edinilmiştir.
- Çakmak, S. (2018). *Yer Temelli Eğitim Yaklaşımına Dayalı Proje Çalışmalarının Öğrencilerin Problem Çözme ve Sosyal Becerilerine Etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 509614).
- Doğanay, H., Zaman, S., (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. (4. Baskı). Ankara Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğanay, H. (2014). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Duran, C. (2012). Türkiye'de dağlık alanların kırsal turizm açısından önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 14 (22): 45-52.
- Dünya, N. 2012, *Doğa Koruma Alanlarından Milli Parklarda Baraj ve Hidroelektrik Santrali Uygulamalarının İncelenmesi: Munzur Vadisi Milli Parkı Örneği*. (Yüksek lisans tezi). İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Girgin, M. (2001). Neden coğrafya öğreniyoruz. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(5), 127-143.
- Gruenewald, D. A. (2003). The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational researcher*, 32(4), 3-12.
- Knapp, C. E. (2005). The "I-thou" relationship, place-based education, and Aldo Leopold. *Journal of experiential education*, 27(3), 277-285.
- Koca, H., Zaman, S. ve Coşkun, O., (2007). Erzurum'un spor-kamp turizmi potansiyeli, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 12, Sayı 18.
- Kuvan, Y., (2001). *Av ve Yaban Hayatı Yönetimi Sertifika Programı Notları*. Ankara.
- Lieberman, G. A., & Hoody, L. L. (1998). Closing the Achievement Gap: Using the Environment as an Integrating Context for Learning. Results of a Nationwide Study.

- McInerney, P., Smyth, J., & Down, B. (2011). 'Coming to a place near you?'The politics and possibilities of a critical pedagogy of place-based education. *Asia-Pacific journal of teacher education*, 39(1), 3-16.
- Öztürk, M., (2007). *Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi*. Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sarı, C., & Bidav, Y. (2017). Munzur vadisi milli parkında doğal ve kültürel çevrenin geliştirilmesi ve korunması üzerine yöre halkının farkındalığı. *Doğu Coğrafya* , 22(38).
- Smith, G. A. (2002). Place-based education: Learning to be where we are. *Phi delta kappan*, 83(8), 584-594.
- Smith, G. A., & Sobel, D. (2014). *Place-and community-based education in schools*. Routledge.
- Tanrıverdi, F. (1976). *Munzur Vadisi Milli Parkında Rekreasyon ve Turizm Planlamasına Ait Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Taş, A. M. & Özkartal, T. (2015). Sosyal bilgiler 4-5. sınıf programı ve ders kitaplarının yer temelli eğitim yaklaşımına göre değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32-43.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., (1997). *Ekonomik Coğrafya*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Woodhouse, J. (2001). Over the River & through the'Hood: Re-Viewing" Place" as Focus of Pedagogy. An Introduction. *Thresholds in education*, 27, 1-5

Atıf/Citation

Kaptan,S.Y., Çiftçi, E., (2020), Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan değerlerin medyada yer alma şekillerine ilişkin düşünceleri, Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 217-234

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA YER ALAN DEĞERLERİN MEDYADA YER ALMA ŞEKİLLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ ¹²

The Views of Classroom Teachers How The Values in The Life Science And Social Studies
Curriculum Take Place in The Media

Dr.Öğr. Üyesi Seher YARAR KAPTAN³

Esra ÇİFTÇİ⁴

Öz

Bu araştırma sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda mevcut olan değerlerin medyada yer alma şekilleriyle ilgili düşüncelerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Betimsel araştırma modeli tercih edilen araştırma Rize ilindeki 40 sınıf öğretmeniyle yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenler değer kavramını sevgi, saygı gibi örneklerle, değer kelimesini; toplumca önemsenen her şey olarak ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenleri, vatanseverlik değerlerinin eklenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Öğretmenler, saygı, sevgi ve vatanseverlik değerlerinin ihmal edildiğini düşünmekle beraber herhangi bir değer in ise çıkarılmasını düşünmemektedirler. Öğretmenler öğretim programlarında yer alan değerlerin gazete ve televizyondaki programlardan olumsuz etkilendiğini, internetten ise kullanım amacına göre hem olumlu hem olumsuz etkileneceğini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenler, radyonun günümüzde yaygın kullanımı olmamasına rağmen radyo yayınlarının değerleri olumlu etkilediğini dile getirmişlerdir.

Anahtar sözcükler: hayat bilgisi, sosyal bilgiler, medya, değerler, öğretim programları

Abstract

This research was carried out in order to reveal the thoughts of the class teachers regarding the ways in which the values in the 2017 Life Science and Social Studies Curriculum are included in the media. A descriptive research model was used in the study, and the criterion sampling method was used. The study was conducted with 40 class teachers in the province of Rize. Personal information form and semi-structured interview form were used as data collection tool. In the

¹ Bu çalışma, 17. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş, tam metin olarak yayınlanmamıştır.

² Çalışmanın tüm başlıklarını yazarlar ortak çalışarak hazırlamışlardır.

³ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi A.B.D., seher.yarar@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5714-3684

⁴ Sınav Eğitim Kurumları, Ankara, cificesra90@gmail.com , ORCID ID: 0000-0002-0580-6615

Dergiye Geliş Tarihi: 15.07.2020

Yayına Kabul Tarihi: 19.10.2020

analysis of the data, a descriptive analysis approach was used. According to the findings obtained as a result of the research, teachers expressed the concept of value with examples such as love, respect, they expressed it as everything in society. The class teachers who participate in the research think that patriotism value should be added to the programs. Teachers ranked in the form of respect, love and patriotism as the values they thought to be neglected in the curriculum. Teachers have put forward the most values of respect and patriotism in media tools. Teachers stated that the values in these programs are adversely affected by programs in newspapers and televisions and that the internet will be affected both positively and negatively according to the purpose of use. Teachers expressed that radio broadcasts positively affect the values even though the radio is not widely used today.

Keywords: life science, social studies, media, values, curriculum

1. GİRİŞ

Eğitim, toplumun değerler sistemini bireylere aktarmada önemli rol oynamaktadır. Okul ise değer kazandırma noktasında etkili bir aracı kurumdur (Ercan, 2001). Okullar ve eğitim öğretim programları, ideal insan tipini yetiştirmek için oluşturulmuştur. Okulların en önemli görevlerinden birisi, kültür aktarımında okul programlarında yer alan açık veya örtük olan değerleri öğretmek, öğrencileri belirlenen kurallar çerçevesinde disipline etmek, onların ahlaki gelişimine katkıda bulunmak ve karakterleri ile birlikte benlik algılarını olumlu yönde etkilemektir (Akbaş, 2008). Değerler davranışlara rehberlik eden genel ilke ve inançlar bütünü olarak tanımlanabilir (Balcı ve Yelken, 2013). Bir başka tanımda değerler, eylemlerin iyi olup olmadıklarını değerlendirmemize olanak sağlayan ölçütler olarak ifade edilmektedir (Halstead ve Taylor, 2000). Bu noktadan hareketle öğretim programlarında yapılan güncellemelerle birlikte etkili vatandaş yetiştirme rolünü en çok üstlenen dersler olan hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerine ait 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı başta olmak üzere bütün öğretim programlarına eklenen “değerler” e dikkat çekilmektedir. Okulda aldıkları eğitimleri süresince; öğrencilere, sadece bilişsel ve psiko-motor kazanımların verildiği bir anlayış, toplumu oluşturan fertlerin, değer, tutum gibi duyuşsal kazanımları elde edememe, dolayısıyla toplumsal bütünlüğün sağlanması ve ortak amaçların belirlenmesinin güçleşmesine yol açmaktadır. Bu durum, değer eğitiminin okullarımızda sistemli ve etkili bir biçimde yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Yazıcı, 2006). Öğretim programlarının uygulayıcısı ve eğitim sisteminin en önemli paydaşı olan öğretmenlerin öğretim programlarına ve içeriğine yönelik düşünceleri de oldukça önemlidir. Nitekim ailede başlayan ve okul ve çevre ile bütünleşen değer eğitiminde tüm paydaşlar büyük rol taşımaktadırlar. Günümüzde teknolojinin geldiği nokta ile öğrencilere ait ‘çevre’ nin kapsamı değişmiş ve artık aile, arkadaş ve akrabalarından oluşan çevre kültürüne sosyal medya kavramı eklenmiştir. Bu bağlamda medyanın içeriğinde değerlerin yer alma şekillerinin sorgulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Doğan’a (2007: 309) göre *değer, bir kişi ya da bir topluluğun ideal kabul ettiği var olma ya da yaşam biçimidir*. Değer eğitimi kavramı ile sosyal, siyasal, kültürel ve estetik değerlerin öğretimi kastedilmektedir (Veugelers & Vedder, 2003). Kluckhohn (1951) değer eğitimi, bir grubun özelliğini gizli veya açık olarak ortaya koyan, herhangi bir eylemin çeşitli nitelikleri arasından tercih yapmayı karşılaştırmada kolaylık sağlayan bir temel olarak ifade etmiştir. Değer eğitimi, bireylerin benliklerine uygun bir değer sistemi oluşturmalarına yardımcı olmakta ve bireyin tatmin edici bir yaşam kurmasına hizmet etmektedir (Kirschenbaum, 1995). Önemli kavramların bir diğeri ise değer öğretimidir. Çocuklara kazandırılacak olan değerler okul ortamı başta olmak üzere materyal, araç-gereç, öğrenme öğretme stratejileri, yöntem ve teknikler gibi alt boyutları içermektedir. Değer eğitimi ve değer öğretimine verilen önem gün geçtikçe artmaktadır. Çocukların vatanına ve milletine hizmet eden iyi bir insan olabilmeleri öncelikli hale gelmiş ve yapılan güncellemelerle birlikte günümüzde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretim programları başta olmak üzere tüm öğretim programlarının içerisine değerler ibaresi “kök değerler” adı altında eklenmiştir (Beldağ, 2019). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri öğrencilere iyi bir insan olmak için ahlaki değerleri ve gerekli temel davranışları kazandırmayı hedefleyen öğrencilerin tanıştıkları ilk dersler olarak tanımlanabilir (Meydan ve Bahçe, 2010). Bu bağlamda 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda becerilerin yanı sıra öğrencilerin iyi bir insan olabilmeleri için bazı değerler ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programı’na “*Adalet, Aile birliğine önem verme, Bağımsızlık, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık* (Doğal Çevreye Duyarlılık, Kültürel Mirasa Duyarlılık), *Doğruluk, Dostluk, Dürüstlük, Estetik, Güven, Merhamet, Misafirperverlik, Paylaşma, Sabır, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Vatansızlık, Vefa ve Yardımseverlik* değerleri; 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’na ise “*Adalet, Aile birliğine önem verme, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Eşitlik, Özgürlük, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Tasarruf, Vatansızlık ve Yardımseverlik* değerleri eklenmiştir (Talim Terbiye Kurulu [TTK], 2017).

Bireylerden beklenen, ailede kazanmaya başladıkları ve okulda geliştirmeye devam ettikleri değerleri günlük yaşamın her alanında göstermeleri; değerlerini aynı şekilde davranışlarına yansıtma (Karaduman, Köse ve Eryılmaz, 2017). Davranışlarımıza ve hayatımıza yön veren değerler ise eylemlerimizle birlikte ortaya çıkar (Aydın, 2010). Eylemleri yönlendiren ise öncelikle kişinin kendisi, ardından sosyal çevresidir. Hayatın her alanında vazgeçilmez olan teknoloji de eylemlerimizi yönlendirme noktasında yıllar geçtikçe etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Kişisel bilgisayarların yaygınlaşması, internet ve sosyal ağların cep telefonu da desteklenmesiyle birlikte iletişim giderek farklı bir yön almıştır (Şendeniz, 2014). Milyonlarca insanı etkileşimli bir sistem içerisinde sokan ve dünyayı adeta küresel bir topluluk haline dönüştüren teknoloji, her geçen gün ağları ile dünyayı sarmakta ve küresel bir iletişim aracı olarak önemli toplumsal değişimlere sebep olmaktadır (Hark Söylemez, 2013). Bu yönün gidişini belirleyen en temel unsur şüphesiz ki “medya” kavramıdır. Sözlük anlamı olarak iletişim ortamı, iletişim araçları ve ya kitle iletişim araçlarının tümünü ifade

etmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020). Teknolojinin ve bilimin de her geçen gün gelişme göstermesi ile birlikte medya araçları da gelişmiş ve toplumun vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Bu medya araçları; internet başta olmak üzere televizyon, gazete ve radyo olarak sıralanabilir.

Geniş anlamda medyanın asıl amacı; dünyada olup bitenlerin bilinmesi noktasında bizlere aracılık etmektir (Usta, 2009: 474). Kocadaş, (2002) medyanın özellikle toplumsal hayatta bireylerin çeşitli sosyal ihtiyaçlarını gidermek için sık sık başvurdukları önemli bir kaynak olduğunu ve bireylerin bu kaynağı bilgi edinme, eğlenme, haber alma gibi farklı amaçlarla kullandığını ifade etmiştir. Bu ifadede Kocadaş, (2002) medyanın bilgilendirme, eğitim ve sosyalleştirme gibi fonksiyonları topluma karşı sorumlulukları noktasında doğru ve tarafsız bir şekilde yerine getirmekle yükümlü olduğunu dile getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında medyanın da topluma karşı birtakım sorumlulukları vardır. Bunların başında; gerçekleştirilen yayınların toplumsal değerlerle çatışmayan, toplumsal değerlere ve medya etiğine uyan yayınlar olmasının beklenmesi gelmektedir. Toplumlar üzerinde kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz etkileri gözlemlenen medyanın, ortaya çıkan hemen her yenilikten belli oranlarda etkilenen, insanın sosyal hayatı ve kişiler arası ilişkileri üzerinde de birtakım değişikliklere yol açtığı düşünülmektedir (Hark Söylemez, 2013). Teknolojinin değişmesi ve ilerlemesi ile beraber toplumların değer algıları da ne yazık ki değişmektedir. Başlangıçta insanların sadece haber alma ve bilgilendirme ihtiyaçlarını gidermeye yarayan medya araçları; zaman içerisinde işlevini değiştirerek bireylerin değer yargılarını, tavırlarını, inançlarını ve yaşama yönelik bakış açılarını şekillendirmeye başlamıştır (Önal, 2007).

Medya şüphesiz toplumun büyük çoğunluğu tarafından farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Medyanın bilinçli bir şekilde kullanılması ile sahip olduğumuz değerlerin medyaya doğru bir şekilde yansıtılması arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmektedir (Karaduman, Köse, Eryılmaz 2017). Medyanın toplumsal hayata etkileri üzerine yapılan araştırmaları değerlendiren Castells, (2008) araştırma sonuçlarının birbirinin zıddı denilebilecek özellikte olduğunu vurgulayarak, kimi araştırmalarda medyanın bireyin soyutlanmasına, topluma yabancılaşmasına neden olduğu vurgulanırken, diğer yandan bazı araştırmacılar medya paylaşımlarının, sosyalleşmeyi kolaylaştırdığı sonucuna varmıştır. *Öyle ki medya sayesinde bundan yirmi sene önce en basit ifadeyle değer noksanlığı olarak ifade edebileceğimiz pek çok şey, günümüzde sıradan olarak kabul edilmekte ve toplum tarafından olağan bir durum olarak karşılanmaktadır* (Yazıcı, 2017: 144). Yok olmaya yüz tutmuş değerler sistemimizin öğrencilerimize kazandırılması ise hem şu andaki toplumun hem de gelecekteki toplumsal sürecin bir kazanımı olarak bu noktada karşımıza çıkmaktadır (Dilmaç, 2007). Çocuklara ilk yıllarda verilecek eğitimin niteliğini ve gelecekteki başarılarını önemli derecede etkileyen kişinin sınıf öğretmenleri olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenler, eğitim- öğretim ortamlarında hem çocuk hem aile hem de toplum açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Eğitim sisteminin amacına uygun öğrenciler yetiştirebilmesi iyi yetişmiş ve mesleğinde söz sahibi öğretmenlere bağlıdır. Okul sisteminin en stratejik parçalarından biri olan öğretmenlerin, bu mesleğe layık olarak kalabilmeleri için bu mesleğin değer eğitimi sistemine uygun şekilde davranmaları gerekmektedir. Öğretmenlik mesleğinin değer sistemini ise toplumun temel değerleri belirlemektedir (Köse ve Demir, 2014). Özellikle sosyalleşme sürecinde sınıf öğretmenlerinin birey üzerinde önemli bir işlevi olması sebebiyle topluma uyum sağlama sürecinde olan öğrenciler de sınıf öğretmenlerini örnek almaktadır. Çünkü onlar sınıfta model olma rolü üstlenerek öğrenciler üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bilinmektedir ki eğitim sürecinde öğretmenlerin davranışları söylediklerinden daha çok önem taşır (Köse ve Demir, 2014). Eğitim öğretimin odağında olan sınıf öğretmeni, değer eğitiminde model ve kolaylaştırıcı olmalı, değerleri belirlemeli, tanımlamalı ve öğrenme ortamı ile öğretim yöntem ve stratejilerini bunların aktarılmasını sağlayacak şekilde düzenlemelidir (Kadri, 2018). Öte yandan sahip olduğumuz değerlerin doğru bir şekilde karşı tarafa aktarılması noktasında ise sınıf öğretmenlerinin rolü büyüktür. Sınıf öğretmenleri değer eğitimini önce benimsemeli, ardından bireyleri bu doğrultuda yetiştirmelidir. Sınıf öğretmenlerinin her konuda olduğu gibi değerler noktasında da çocukların öncüsü olmasından dolayı araştırma sınıf öğretmenleriyle birlikte yürütülmüştür. Unutulmamalıdır ki değer eğitimi yüz yüze iletişimde olduğu kadar medyada da büyük önem taşımaktadır (Karaduman, Köse, Eryılmaz, 2017). Bu durum da değerlerin medyada nasıl karşılık bulduğuna ilişkin araştırmaların yapılmasını gündeme getirmektedir. Ulusal alan yazın incelendiğinde bu çalışmaya yönelik araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Doğanay (2006), değer eğitiminin eğitim sisteminin genel amaçları arasında her zaman yer aldığını, ancak nasıl öğretileceği belirtilmediği için eksik kaldığını ifade etmiştir. Bu araştırma 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'ndaki değerlerin medyaya yansımaları, sınıf öğretmenlerinin medya araçlarını kullanımına ilişkin örneklerle yeni programla beraber güncellenen değerlerin olumlu ve olumsuz etkilerini ele alması ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerini doğrudan alıntılarla ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bu boyut ile bakıldığında araştırmanın alan yazına değer eğitimi ve medya ilişkisinin incelenmesi noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin medyada yer alma şekilleriyle ilgili düşüncelerini ortaya koymaktır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Sınıf öğretmenlerinin değer tanımları ve değerlere hâkimiyet durumları nasıldır?
- Sınıf öğretmenlerine göre 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda hangi değerler yer almaktadır?
- Sınıf öğretmenleri, 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında yer aldığı halde medyada ihmal edildiğini düşündükleri değerler nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerine göre medyada hangi değerler ön plana çıkmaktadır? Medyanın değerler üzerindeki etkileri nasıldır?
- Sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin televizyonda yer alma şekilleri ile ilgili düşünceleri nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin gazetede yer alma şekilleriyle ilgili düşünceleri nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin internette yer alma şekilleri ile ilgili düşünceleri nelerdir?
- Sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin radyoda yer alma şekilleri ile ilgili düşünceleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

En önemli özelliği belirli bir birey, grup, durum veya problem hakkında derinlemesine bir resim ortaya koymak olan nitel araştırmalarda amaç; araştırılacak konu, olgu, olay veya algıların doğal ortamdaki durumlarını genellikle görüşme, gözlem ve doküman incelemesi teknikleri ile tespit etmektir (Fraenkel & Wallen, 1996; Gurbetoğlu, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmanın amacı da sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin medyaya yansımaları hakkındaki düşüncelerini derinlemesine inceleyerek ortaya koymak olduğu için çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kapsamında betimsel araştırma modeli tercih edilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemleri arasından ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. *Ölçüt örnekleme ise araştırmanın amacına yönelik olarak önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir* (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 140). Bu çalışma için araştırmacılar tarafından belirlenen ölçüt ise; sınıf öğretmenlerinin en az 1 (bir) öğretim yılı boyunca hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersini okutmuş olmalarıdır. Araştırmanın çalışma grubunu Rize ili merkez okullarında çalışan 1. sınıflardan 10, 2. sınıflardan 10, 3. sınıflardan 10 ve 4. sınıflardan da 10 olmak üzere toplam 40 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Kategori	Kod	N	%
Cinsiyet	Kadın	30	75
	Erkek	10	25
	Toplam	40	100
Kıdem yılı	16-20 yıl	13	32,5
	21 yıl ve üzeri	12	30
	11-15 yıl	11	27,5
	6-10 yıl	4	10
	Toplam	40	100
Mezun olduğu okul türü	Sınıf öğretmenliği	28	70
	Branş öğretmenliği	9	22,5
	Diğer	3	7,5
	Toplam	40	100
	1. sınıf	10	25

Okuttukları sınıf düzeyi	2. sınıf	10	25
	3. sınıf	10	25
	4. sınıf	10	25
	Toplam	40	100
Kullandıkları yayınevi	MEB	24	60
	Sevgi	7	17,5
	Yıldırım	4	10
	Diğer	3	7,5
	MEB+Diğer	2	5
	Toplam	40	100
Güncel haberleri takip ettikleri medya araçları	Televizyon, internet	16	40
	İnternet	13	32,5
	Televizyon	5	12,5
	Gazete, televizyon, internet	3	7,5
	Gazete, televizyon	2	5
	İnternet, radyo	1	2,5
	Toplam	40	100
	Kullandıkları medya araçlarının öncelik sırası	Önceliği internet olanlar	29
Önceliği televizyon olanlar		9	22,5
Önceliği gazete olanlar		2	5
Toplam		40	100
Değerler eğitimi ile ilgili eğitim alma durumları	Hayır	28	70
	Evet	12	30
	Toplam	40	100

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin %75'inin kadın olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin mesleki kıdemleri incelendiğinde ise önemli bir bölümünün en az 10 yıllık tecrübeye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışma grubundaki öğretmenlerin önemli bir bölümü (f:70) sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenler, her sınıf düzeyinde eşit olarak dağılmakta ve derslerinde çoğunlukla MEB destekli yayınları tercih etmektedirler. Öğretmenler, güncel haberleri televizyon ve internet aracılığıyla takip etmekte ve medya araçlarını kullanırken önceliklerini internete vermektedirler. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlası ise değerler eğitimiyle ilgili herhangi bir eğitim almamıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

2.3.1. Yarı yapılandırılmış görüşme formu

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Formun geliştirilmesinde takip edilen aşamalar şu şekilde sıralanabilir; alan yazından yararlanılarak havuz soruların oluşturulması, iki araştırmacının araştırma amacı doğrultusunda soruları elenmesi ve ön şekillendirme, uzman görüşlerinin alınması, çalışma grubunda yer almayan öğretmenlerle pilot uygulama yapılması ve görüşme formuna son şekline verme.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda sınıf öğretmenlerinin değerler konusuna hâkim olup olmadıkları, 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin medyaya yansımalarıyla ilgili olumlu ve olumsuz düşünceleri, programda yer alan ancak medyada ihmal edildiğini düşündükleri değerler ve sınıf öğretmenlerinin medyada en çok hangi değerlerin yansıtıldığı ile ilgili düşüncelerini anlamaya yönelik sorular yer almaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlere görüşmelerden önce görüşmelerin nasıl gerçekleşeceği, verilerin nasıl saklanacağı ve verilerin analizine dair bilgiler verilerek sözlü onayları alınmıştır.

2.3.2. Kişisel bilgi formu

Kişisel bilgi formu, sınıf öğretmenlerinin kişisel bilgilerini elde etmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. İki bölümden oluşan kişisel bilgi formunun ilk bölümünde sınıf öğretmenlerinin cinsiyetleri, kıdem yılları, mezun olduğu okul türleri, hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde kullandıkları yayınevleri, değer eğitimiyle ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıkları ile ilgili sorular yer alırken; ikinci bölümünde ise öğretmenlerin güncel haberleri nereden takip ettikleri, kullandıkları medya araçlarının önceliklerine göre sıralanması ve değerlerin medya araçlarındaki yansıtılma düzeyleri ile ilgili düşüncelerinin

sorgulandığı 9 soru bulunmaktadır. Kişisel bilgi formu uzman görüş alındıktan sonra sınıf öğretmenlerine uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan nitel verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi yaklaşımları birlikte kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya aktarma imkanı sunmasının yanı sıra içerik analizinde ise elde edilen verilerden yola çıkılarak oluşturulan temalar çerçevesinde okuyucuya detaylı bir biçimde bulguların sunulması imkanı bulunması (Yıldırım ve Şimşek, 2013; 256-259) bu çalışmada bu yaklaşımların birlikte kullanılma gereğesidir.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak adına katılımcılara görüşme esnasında söyledikleri cevapların olduğu doküman verilmiş ve cevapların kendilerine ait olduğuna dair yazılı onayları alınmıştır. Bununla beraber bulguların sunumunda doğrudan alıntılarla katılımcıların görüşlerine yer verilerek bulgular desteklenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulguları araştırma amaçları doğrultusunda başlıklar altında sunulmuş ve bulgular öğretmen görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak desteklenmiştir. Öğretmenlerin değer tanımları ve değerlere hâkimiyet durumları tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Değer Tanımları ve Değerler Konusundaki Hâkimiyet Durumları

Kategori	Kod	Frekans
Değer tanımları	Değer örnekleri	26
	Toplumca önemsenen her şey	10
	İnsani değerler	7
	Yaşam biçimi	6
	Ahlaki kazanımlar	5
	Sosyal kurallar	4
	Maneviyat	4
	Hak ve sorumluluk	2
	Erdem	1
	Duygu	1
	Beceri	1
	Değerlere hâkim olma durumları	Evet
Yeterince		17
Hayır		6

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun değeri tanımlarken saygı, sevgi, hoşgörü gibi değer örneklerini kullandıkları görülmektedir. Bununla birlikte “toplumca önemsenen her şey”, “insani değerler”, “yaşam biçimi”, “ahlaki kazanımlar”, “sosyal kurallar”, “maneviyat”, “hak ve sorumluluk”, “erdem”, “duygu” ve “beceri” gibi ifadeler kullanan öğretmen görüşleri de bulunmaktadır. Katılımcıların değer tanımları ile ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

- Değer denilince aklıma öncelikle bizim sahip olmamız gereken ahlaki kazanımlar geliyor. (Ö3)
- Değer denilince aklıma sevgi, saygı, paylaşım, vatanseverlik yani bunlar geliyor. (Ö.12)
- Bir şeye verilen önem, toplumda insanlar tarafından önemsenen her şey demek. (Ö19)
- İnsanı insan yapan özellikler, insani değerler geliyor aklıma. (Ö32)

Araştırmaya katılan öğretmenlerin bir kısmı değer konusuna tamamen hâkim olduklarını (f:17), bir kısmı ise yeterince hâkim olduklarını (f:17) ifade ederken değer konusuna hâkim olmadığını (f:6) ifade eden görüşler de yer almaktadır. Katılımcıların değer konusundaki hâkimiyet durumları ile ilgili görüşlerinden bazıları ise şöyledir:

- Evet, hâkim olduğumu düşünüyorum çünkü ben sınıfta da kendi davranışlarımla örnek olmaya çalışıyorum, bir yandan da programda bize söylenildiği gibi çocuklara sezdirme yoluyla değerlerimizi hissettiriyorum. (Ö37)
- Ben genel olarak programa ve içindeki değerlere hâkim değilim çünkü detaylı inceleyemedim henüz. (Ö38)

- *Yeterince diyebilirim çünkü şöyle yani benim için akademik başarıdan daha önemli değerleri kazanmış olmaları derslere yayabildiğim kadar yayıyorum. (Ö40)*

Sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'ndaki değerleri ifade etme durumları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlere Göre 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Programlarında Yer Alan Değerler

Kategori	Kod*	Frekans
2017 Hayat Bilgisi programında hangi değerler var?	Saygı	18
	Sevgi	14
	Dürüstlük	9
	Hoşgörü	8
	Paylaşma	7
	Adalet	5
	Yardımseverlik	5
	Vatanserverlik	4
	Güven	3
	Duyarlılık	3
	Dayanışma	2
	Aile birliğine önem verme	2
	Sabır	1
	Estetik	1
	Bağımsızlık	1
	Bilimsellik	1
	Misafirperverlik	1
	Merhamet	1
Vefa	1	
Dostluk	1	
Eşitlik	1	
Barış	1	
2017 Sosyal Bilgiler programında hangi değerler var?	Vatanserverlik	15
	Adalet	5
	Hoşgörü	5
	Sorumluluk	4
	Saygı	4
	Sevgi	4
	Sorumluluk	3
	Aile birliğine önem verme	3
	Çalışkanlık	2
	Dostluk	2
	Doğruluk	2
	Empati	2
	Dürüstlük	1
	Eşitlik	1
	Misafirperverlik	1
	Yardımseverlik	1
	Barış	1
	Duyarlılık	1
	Bilimsellik	1
	Tasarruf	1
Bağımsızlık	1	
Güven	1	

* Koyu renk ile belirtilmiş değerler, 2017 öğretim programlarında yer alan değerlerdir.

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan değerlere en çok "saygı", "sevgi", "dürüstlük" ve "paylaşma" örneklerini verdiği görülmektedir. Bunun dışında "adalet",

“yardımseverlik”, “vatanseverlik”, “güven”, “duyarlılık”, “dayanışma”, “aile birliğine önem verme”, “sabır”, “estetik”, “bağımsızlık”, “bilimsellik”, “misafirperverlik”, “merhamet”, “vefa” ve “dostluk” değerlerinin de programda yer aldığını belirten görüşler bulunmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan 10 öğretmen ise “hoşgörü”, “eşitlik” ve “barış” değerlerinin 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer almamasına rağmen, programda yer aldığını ifade etmiştir.

Çalışma grubundaki öğretmenler, 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda ise en fazla “vatanseverlik”, “adalet”, “sorumluluk”, “saygı” ve “sevgi” değerlerinin yer aldığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte “aile birliğine önem verme”, “çalışkanlık”, “dürüstlük”, “eşitlik”, “yardımseverlik”, “barış”, “duyarlılık”, “bilimsellik”, “tasarruf” ve “bağımsızlık” değerlerinin de sosyal bilgiler öğretim programında yer aldığını ifade eden öğretmen görüşleri de bulunmaktadır. 13 öğretmen ise 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer almayan; “hoşgörü”, “dostluk”, “doğruluk”, “empati”, “misafirperverlik” ve “güven” değerlerinin programda olmadığı halde programda yer aldığını dile getirmiştir.

Tablo 4’te sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’na eklenmesi gerektiğini düşündükleri değerler sunulmuştur.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına Eklenmesi Gerektiğini Düşündükleri Değerler

Kategori	Kod*	Frekans
2017 Hayat Bilgisi programına eklenmesi gereken değerler	Vatanseverlik	12
	Adabı muaşeret	4
	Saygı	2
	Sevgi	2
	Hoşgörü	2
	Adalet	2
	Yardımseverlik	2
	İşbirliği	1
	Vefa	1
	Alçakgönüllülük	1
	Dürüstlük	1
	Aile eğitimi	1
	Empati	1
	2017 Sosyal Bilgiler programına eklenmesi gereken değerler	Vatanseverlik
	Barış	1

* Koyu renk ile belirtilmiş değerler, 2017 öğretim programlarında yer alan değerlerdir.

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenler 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programına, mevcut programda bulunan “vatanseverlik”, “saygı”, “sevgi”, “adalet”, “yardımseverlik”, “vefa” ve “dürüstlük” değerlerinin eklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra öğretmenler; 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan değerlere “adabı-muaşeret”, “hoşgörü”, “işbirliği”, “alçakgönüllülük”, “aile eğitimi” ve “empati” nin de değer olarak eklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda yer alan “vatanseverlik” ve “barış” değerleri ise öğretmenler tarafından sosyal bilgiler öğretim programına eklenilmesi gereken değerler olarak dile getirilmiştir.

Tablo 5’te sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’ndan çıkarılması gerektiğini düşündükleri değerler sunulmuştur.

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programından Çıkarılması Gerektiğini Düşündükleri Değerler

Kategori	Kod	Frekans
2017 Hayat Bilgisi programından çıkarılması gereken değerler	Hayır, yok	33
2017 Sosyal Bilgiler programından çıkarılması gereken değerler	Hayır, yok	29

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler öğretim programlarından çıkarılması gereken değerlerin bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 6’da sınıf öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda yer alan ancak medya da ihmal edildiğini düşündükleri değerlere ilişkin düşünceleri verilmiştir.

Tablo 6. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Ancak Medyada İhmal Edildiğini Düşündükleri Değerler

Kategori	Kod	Frekans	
2017 Hayat Bilgisi programında yer alan ama medya da ihmal edilen değerler	Saygı	6	
	Sevgi	5	
	Hoşgörü	4	
	Özel hayatın gizliliği	4	
	Vatanseverlik	3	
	Çocuk hakları	3	
	Dürüstlük	2	
	Dayanışma	1	
	Doğruluk	1	
	Adalet	1	
	Misafirperverlik	1	
	Yardımseverlik	1	
	Tasarruf	1	
	Paylaşma	1	
	2017 Sosyal Bilgiler programında yer alan ama medyada ihmal edilen değerler	Dürüstlük	5
		Vatanseverlik	4
		Hoşgörü	4
Ahlak		4	
Sevgi		3	
Adalet		2	
Sabır		2	
Paylaşma		2	
Duyarlılık		2	
Eşitlik		1	
Aile birliği		1	
Çalışkanlık		1	
Dayanışma		1	
Doğruluk		1	
Tasarruf		1	
Yardımseverlik		1	
Barış		1	

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin 2017 Hayat Bilgisi Öğretim Programı’nda yer alan ama medyada ihmal edildiğini düşündükleri değerler arasında en fazla “saygı”, “sevgi” ve “dürüstlük” değerlerinin geldiği görülmektedir. Bunun yanı sıra “vatanseverlik”, “dayanışma”, “doğruluk”, “adalet”, “misafirperverlik”, “yardımseverlik”, “tasarruf”, “paylaşma”, “dostluk” ve “aile birliğine önem verme” değerlerinin de ihmal edildiğini ifade eden öğretmen görüşleri yer almaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan 12 öğretmenin “hoşgörü”, “özel hayatın gizliliği”, “çocuk hakları”, ve “barış” değerlerinin de 2017 hayat bilgisi öğretim programında yer almamasına rağmen programda var olan ve ihmal edilen değerler arasında ifade ettikleri de belirlenmiştir.

Öğretmenler, 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan ancak medyada ihmal edilen değerler olarak “saygı”, “dürüstlük”, “vatanseverlik”, “sevgi”, “adalet”, “duyarlılık”, “eşitlik”, “aile birliğine önem verme”, “çalışkanlık”, “dayanışma”, “doğruluk”, “tasarruf”, “yardımseverlik” ve “barış” değerlerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte “hoşgörü”, “ahlak”, “sabır” ve “paylaşma” değerleri de programda yer almamasına rağmen öğretmenler tarafından ihmal edilen değerler olarak görülmektedir.

Tablo 7’de sınıf öğretmenlerinin medyada ön planda olduğunu düşündükleri değerler ile medyanın değerler üzerindeki etkileri hakkındaki görüşleri sunulmuştur.

Tablo 7. Sınıf Öğretmenlerin Medyada Ön Plana Çıkardıkları Değerler ve Medyanın Değerler Üzerindeki Etkileri

Kategori	Kod	Frekans
Öğretmenlerin medya da ön plana çıkardıkları değerler	Saygı	11
	Sevgi	10
	Vatanseverlik	7
	Ahlak	7
	Adalet	5
	Hoşgörü	5
	Dürüstlük	5
	Paylaşma	4
	Dostluk	2
	Yaşama hakkı	2
	Sorumluluk	1
	Doğruluk	1
	Eşitlik	1
	Özdenetim	1
	Kendini kabul	1
Temizlik	1	
Örf-adet-gelenek-görenek	1	
Medyanın 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler programlarında yer alan değerler üzerindeki etkileri	Olumsuz	28
	Hem olumlu hem olumsuz	8
	Olumlu	1

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmenlerin medyada genellikle “saygı”, “sevgi”, “vatanseverlik”, “adalet”, “hoşgörü”, “dürüstlük”, “paylaşma”, “dostluk”, “sorumluluk”, “doğruluk” ve “eşitlik” değerlerinin ön planda olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bununla beraber araştırmaya katılan 13 öğretmen, “ahlak”, “yaşama hakkı”, “özdenetim”, “kendini kabul”, “temizlik” ve “örf-adet-gelenek-görenekler” ifadelerini de değer olarak tanımlamış ve bu ifadelerin de medyada ön planda olduğunu öne sürmüşlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f:28) medyanın öğretim programlarında yer alan değerleri olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra medyanın kullanım amacına yönelik olarak hem olumlu hem olumsuz etkiye sahip olduğunu düşünen öğretmenler (f:8) olduğu gibi öğretmenlerden yalnız 1 tanesi ise medyanın değerleri olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Katılımcıların medyada ön plana çıkan değerler ile ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

- Ben hoşgörü alanını her zaman önceliğime koyarım. Hoşgörülü olan birisi zaten sevgiye de sahiptir saygıya da. Barışçıl da olur yardımseverde.. (Ö3).
- Ben aslında sevgi ve hoşgörü diyeceğim çünkü bunlar bizim güzel dinimizin de en önemli değerleri. Mesela peygamber efendimiz kediye bile başsağılığına gitmiştir. Biz bırakın kediyi insana bile başsağılığı vermiyoruz. Ondan güzel değer olur mu yani .. (Ö8)
- Ben dostluk ve sorumluluk değerlerine çok önem veriyorum ve değerlerimizi bir güne değil her güne yayararak paylaşımlarda bulunuyorum çünkü her gün her an her fırsatı değerler eğitimine ayırmalıyız. (Ö18)
- Milli bilinç çok önemli benim için dolayısıyla vatanseverlik değeri ön plana çıkıyor benim tarafımdan. Cumhuriyet bayramı olsun zafer bayramı olsun bu tarz paylaşımlara daha çok önem veriyorum. (Ö26)

Katılımcıların medyanın değerler üzerindeki etkileri ile ilgili görüşlerinden bazıları ise şöyledir:

- Medya daha görsel daha dikkat çekici olduğu için ben olumlu etkisinin daha fazla olduğunu düşünüyorum. Örnek verecek olursam akıllı tahtalar da flash bellekten indirdiğimiz konular çocukların dikkatini çekiyor ve ders zevkli de oluyor yani bence. (Ö2)

- *Medya biraz işin maddi boyutunda olduğu için kendisine bir haber gelecekse orada ki yayın olumlu- olumsuz değerlerimize uyuyor mu diye düşünmeden hemen o konuyu daha fazla gündeme getiriyor. Medyanın reyting beklentileri olduğu için değerlerimiz geri planda kalıyor açıkçası. (Ö7)*
- *Medya da yayınlanan programlar da maalesef değerlerimize uyan yayınları görmek mümkün değil. Değerlerin tam tersine saygıdan, edepten ve ahlaktan yoksun programlar yüzünden çocuklarımız iyice kötü örneklerle alıştırılıyor. Diziler, evlilik programları eğlence adı altında bütün olumsuzlukları normalleştiriyor. (Ö9)*
- *Yani medya almış başını gidiyor nasıl değerlendireceğiz ki? Öyle acayip programlar var ki mesela şu kadın programlarında cinayet işleniyor. E hırsızlık haberleri sürekli çıkıyor televizyonda. Bir yandan iyi hani zararlarını gösteriyor ama bir yandan da hırsıza ne yapacağını öğretiyor yani o kadar değişiklikler ki. Hırsız eve girmiş, nasıl girmiş, nereden girmiş her şey sırada oldu. Olumlu etkisinden bahsetmek mümkün değil bence olumsuz etkisi daha fazla. (Ö11)*
- *Tabi iyi yönde de etkisi var yani her iki yönden etkiler aslında. Eğer veli bilinçliyse, medyayı bilinçli kullanıyorsa çok güzel. İnternette güzel programlar indirip çocuğunu geliştireyorsa iyi ama seçici olmadan bütün programları süzgeçten geçirmeden veriyorsa zararlı. İş aslında veli de yani kullanım amacıyla bitiyor. Bilinçli olunmalı bence. (Ö12)*
- *Medya değerleri değersizleştiriyor bence. Değersizleştiriyor. Çünkü sosyal medya olsun televizyon olsun eskisi gibi değil, eskisi gibi bağlı değiliz. Ya ekrana bağlıyız ya telefona bağlıyız. Bunların bizi toplumumuzun değerlerinden uzaklaştırdığını düşünüyorum. Toplum olarak ta yeni nesli daha tehlike altında görüyorum. Çünkü daha çok insana etki edebilecektir hani etki alanı daha büyük olabilir ama bizi daha çok bireyselleştiriyor ve buda değerlerimizi etkiliyor. (Ö26)*

Tablo 8’de sınıf öğretmenlerinin televizyon kullanımlarına ve 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda yer alan değerlerin televizyon programlarında yer alma şekillerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerinin Televizyon Kullanımlarına Dair Bilgiler

TELEVİZYON			
Kategori	Kod	N	%
Televizyonu kullanma sıklıkları	Her gün	24	60,0
	Genellikle	9	22,5
	Nadiren	7	17,5
Televizyonu kullanma amaçları	Güncel olayları takip etmek	32	42,6
	Dizi- film	17	22,6
	Bilgi yarışması	12	16
	Spor	7	9,3
	Diğer	6	8
	Hepsi	1	1,5
	Televizyonu izleme saatleri	Akşam	39
Sabah		1	2,5

Tablo 8 incelendiğinde öğretmenlerin çoğu televizyonu her gün ve akşam saatlerinde kullandıklarını ifade ederken, televizyonu genellikle güncel olayları takip etmek, dizi-film izlemek ve bilgi yarışmalarını takip etmek amacıyla kullandıklarını dile getirmişlerdir.

Tablo 8.a. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Programlarında Yer Alan Değerlerin Televizyon Programlarında Yer Alma Şekilleri İle İlgili Düşünceleri

Kod	Frekans
Olumsuz	24
Hem olumlu hem olumsuz, kullanım amacına bağlı	12
Olumlu	1

Tablo 8.a incelendiğinde ise öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f:24) televizyonun öğretim programlarında yer alan değerleri olumsuz etkilediğini, bir kısmı (f:12) ise kullanım amacına göre hem olumlu

hem olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Araştırmaya katılan 1 öğretmen ise televizyonun değer eğitimi olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Katılımcıların televizyonun değer eğitimine yönelik etkileri ile ilgili görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

- *Televizyonda değerler eğitimine müthiş bir darbe vuruluyor. Birçok dizide ki kahramanlar genellikle gayri ahlaki özelliklerle ön plana çıkartılıyor. Fakat bu kötü modeller evde anne ve babanın dizideki kahramanı olabiliyor. Bunu gören çocuklarda babamın veya annemin kahramanı bu karaktere sahip biriyse bende böyle davranışlar sergileyebilirim diye düşünüyorlar (Ö1).*
- *Değerler eğitiminde en güzel yayın yolu televizyondur. Hem görsel, anlatım, yorum beraber olduğu için çocukların dikkatini daha fazla çekiyor (Ö2).*
- *Televizyon günlük hayatımızda, evimizde, kendi yerleştirdiğimiz bir bombadır aslında. Ekonomik kaygı, reyting vb unsurlar sebebiyle nerde ahlaktan edepten yoksun, nerde suçu ve suçluyu özendirici bir program varsa maalesef müdavimi olmuş durumdayız. Birkaç çocuk programı dışında eğitici ve bilgi verici bir program yok (Ö9).*
- *Çok etkili, olumsuz anlamda. Saat 5 ile 7 arasında yayınlanan programların son derece ahlak bozucu abuk subuk programlar maalesef izleniyor ve değer kalmıyor (Ö15).*
- *Her anlamda olumsuz etkili. Yani şöyle diğer diziler, yemek programları, evlilik programları tamamen değerleri yok ediyor. Ciddi anlamda ahlaki yozlaşma var (Ö16).*
- *Televizyona genel bakınca diziler aile içi ilişkiler komşuluk ilişkileri herkesi uzaklaştırıyor. Değerler eğitimi köstekliyor. Herhangi bir sahne görmedim ki büyüğe saygı göstersin. Daha çok egoyu öne çıkarıyor (Ö31).*

Tablo 9'da sınıf öğretmenlerinin gazete kullarımlarına ve 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin gazetede yer alma şekillerine ilişkin düşünceleri verilmiştir.

Tablo 9. Sınıf Öğretmenlerinin Gazete Kullanımlarına Dair Bilgiler

GAZETE				
Kategori	Kod	N	%	
Gazeteyi kullanma sıklıkları	Nadiren	20	50,0	
	Her gün	11	27,5	
	Genellikle	9	22,5	
Gazeteyi kullanma amaçları	Güncel olaylardan haberdar olmak	28	70,0	
	Bulmaca	6	15,0	
	Diğer	6	15,0	
Gazeteyi temin etme yolları	Satış bayileri	23	53,4	
	Telefon	14	32,7	
	Bilgisayar	6	13,9	

Tablo 9 incelendiğinde öğretmenlerin çoğu gazeteyi nadiren (f:20) kullandıklarını ifade ederken, her gün (f:11) gazete kullandığını söyleyen öğretmenler de bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu gazeteyi güncel olaylardan haberdar olmak (f:28) amacıyla okuduklarını ve gazeteyi satış bayilerinden (f:23) temin ettiklerini öne sürmüştür.

Tablo 9.a. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Programlarında Yer Alan Değerlerin Gazetede Yer Alma Şekilleriyle İlgili Düşünceleri

Kod	Frekans
Olumsuz	19
Hem olumlu hem olumsuz	14
Olumlu	-

Tablo 9.a incelendiğinde öğretmenlerin büyük çoğunluğu gazetenin öğretim programlarında yer alan değerleri olumsuz (f:19) yönde etkilediğini, bir kısmı ise kullanım amacına yönelik olarak hem olumlu hem olumsuz (f:14) etkilediğini ifade etmiştir. Gazetenin programda yer alan değerlerimizi olumlu etkilediğini belirten öğretmen görüşleri ise bulunmamaktadır. Katılımcıların gazetenin değerler eğitimine yönelik etkileri ile ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

- Gazetenin değerler eğitimi üzerinde olumsuz etkileri var. Zira birçok sıra dışı cinayet ve olayları çok olağanmış gibi sunmaları toplumda güvensizlik oluşturuyor. Ötekileştirmeyi körükliyor (Ö1).
- Amacı zaten tiraj olduğu için doğru olduğunu söyleyemem. Bu nedenle değerlere uygun olmadığını düşünüyorum (Ö3).
- Denetlenirse olumsuz olduğunu düşünmüyorum (Ö12).
- Olumlu olabilir. Bir köşesi olabilir okuyucularla süreklilik halinde olursa. Eskiden çocuk yazıları yayınlanırdı. Haftalık değerlerle ilgili bir köşe yapardım gazeteci olsam.
- Çok faydalı gazeteler olabildiği gibi tam tersine değerlere hiç yer vermeyen gazeteler de mevcut. Değerlere önem veren gazetelerin sayısı artırılmalı (Ö21).
- Türkiye de çok etkili oluyor. Tamamen siyasi içerikli yani güncel işte magazin içerikli haberler olunca tabii ki değer diye bir şey de kalmıyor doğal olarak (Ö23).

Tablo 10'da sınıf öğretmenlerinin internet kullanımlarına ve 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin internette yer alma şekillerine ilişkin düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 10. Sınıf Öğretmenlerinin İnternet Kullanımlarına Dair Bilgiler

İNTERNET			
Kategori	Kod	N	%
İnterneti kullandıkları medya araçları	Telefon	35	60,5
	Dizüstü bilgisayar	14	24,1
	Masaüstü bilgisayar	6	10,3
	Hepsi	2	3,4
	Tablet	1	1,7
İnterneti kullanım amaçları	Güncel olayları takip etme	33	42,8
	Sosyal medya	25	32,4
	Diğer	13	17,2
	Dizi- film	3	3,8
	Oyun- eğlence	3	3,8
İnterneti kullanım sıklıkları	1-3 saat	36	90,0
	5-8 saat	3	7,5
	9-12 saat	1	2,5

Tablo 10 incelendiğinde, öğretmenlerin büyük çoğunluğu interneti telefon (f:35) ve dizüstü bilgisayardan (f:14) kullanmaktadırlar. Araştırmaya katılan öğretmenler interneti genellikle güncel olaylardan haberdar olmak (f:33) ve sosyal medyayı takip etmek (f:25) amacıyla 1-3 saat aralığında kullandıklarını öne sürmüşlerdir.

Tablo 10.a. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Yer Alan Değerlerin İnternette Yer Alma Şekilleri İle İlgili Düşünceleri

Kod	Frekans
Olumsuz	15
Olumlu	12
Hem olumlu hem olumsuz	9

Tablo 10.a incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu (f:15) internetin programlarda yer alan değerlerimizi olumsuz, bir kısmı (f:12) ise olumlu etkilediğini belirtmiştir. Bununla birlikte internetin programlarda yer alan değerleri kullanım amacına bağlı olarak hem olumlu hem olumsuz etkilediğini ifade eden öğretmen (f:9) görüşleri de bulunmaktadır. Katılımcıların internetin değerler eğitimine yönelik etkileri ile ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

- *Maalesef internet değerler eğitiminde değerleri dejenere edici amaçla kullanılıyor. Bu tabii benim düşüncem (Ö5).*
- *Onun da çok fazla. Çünkü çok fazla site var dediğim gibi nasıl ki televizyon evlerimize gidiyor herkes kullanıyorsa internete de bir tuşla erişilebiliyoruz. İnsanların psikolojisini çok fazla etkilediğini düşünüyorum. Yanlış ya da doğru denetim yok her şey çıkıyor. Her türlü sitelere forumlara insanlar yorum yapıyor, görüş bildiriyor. Yan taraftaki uygunsuz şeylere tıklıyorlar bu*

sefer ne oluyor çocuklar hiç görmeyeceği şeyleri görüyor. Yani aile yaşantılarına uygun olmayan, şiddetli şeyler burada var. Bir şeye basınca elli tane şey çıkıyor onlarda görüyor. Çok fazla etkisi var inanılmaz (Ö18).

- Sosyal medyada olumlu olduğunu düşünüyorum. (tabi seviyeli paylaşımlar takip edildiğinde) Arkadaşlarımızla sosyal paylaşımlarımızın değerlerimize olumlu etki yaptığını düşünüyorum (Ö29).
- Aynı. Hiçbir katkısı yok onların. Çünkü insanlar sadece sosyal medya ve whatsapp' ta grup kurup dedikodu yapıyorlar. Ücretli olsa oda olmaz. 10'u geçmez değerler eğitimiyle ilgili kısım olsa bile ancak yediğini içtiğini gezdiğini söyler olduk. Değerlerin kaybolduğunun en önemli kanıtı (Ö35).

Tablo 11'de sınıf öğretmenlerinin radyo kullanımlarına ve 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin radyoda yer alma şekillerine ilişkin düşünceleri yer almaktadır.

Tablo 11. Sınıf Öğretmenlerinin Radyo Kullanımlarına Dair Bilgiler

RADYO			
Kategori	Kod	N	%
Gün içinde radyo dinleme durumları	Hayır	21	52,5
	Evet	19	47,5
Radyoyu kullanım amaçları	Müzik	18	69,3
	Haber	8	30,7
Radyoyu dinledikleri saat aralıkları	Akşamdan sonra	10	47,4
	Öğle vakti	6	28,5
	Sabah	4	19,4
	Her zaman	1	4,7

Tablo 11 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin neredeyse yarısı gün içinde radyoyu kullanmazken (f:21), diğer yarısı ise radyoyu kullandıklarını (f:19) ifade etmiştir. Radyo kullanan öğretmenler radyoyu genellikle müzik dinlemek (f:18) amacıyla ve akşamdan sonra (f:10) dinlediklerini öne sürmüşlerdir.

Tablo 11.a. Sınıf Öğretmenlerinin 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Programlarında Yer Alan Değerlerin Radyoda Yer Alma Şekilleri İle İlgili Düşünceleri

Kod	Frekans
Olumlu	23
Etkisi yok	10

Tablo 11.a incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f:23) radyonun değer eğitimini olumlu etkilediğini ifade etmiştir. Radyonun değer eğitiminde herhangi bir etkisi olmadığını öne süren öğretmen (f:10) görüşleri de bulunmaktadır. Katılımcıların radyonun değer eğitimine yönelik etkileri ile ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

- Birçoğundan daha bilinçli kullanılıyor. Belli kitleye hitap ediyor. Daha değerlerine bağlı (Ö3).
- Eskiden çok etkiliydi. Şu anda daha mesela görsel medya ya da internete göre daha sağlıklı görünüyor ama daha etkili mi dersiniz diyemem (Ö5).
- Radyonun genelde olumlu yönleri ağır basıyor. Ama değişebilir. Şimdi devlet kontrolünde olan kanal veya radyolar daha olumlu etki yapıyor. TRT mesela radyoları, kanalları çok izlerim (Ö6).
- Yani radyo kullanımını artık yaygınlaştıramayız. Cep telefonu, internet artık daha ön planda. Radyo Değerler eğitiminde geride kaldı yani(Ö7).
- Radyolar diğer iletişim araçlarına oranla daha temiz kalabilmiş. Belki de fazla rağbet görmediği ve bu yüzden maddi beklentisi az olduğu içindir. Radyo sadece müzik eğlence için kullanılmakta, eğitim her alanda olduğu gibi ikinci planda(Ö9).
- Vallahi radyoyu ben seviyeli buluyorum. Çok seviyeli yani kesinlikle yani radyo programı sunan kişileri de seviyeli buluyorum. Orda çıkan haberleri de seviyeli buluyorum. Orda çıkan müziklerde seviyeli buluyorum. Hani bazen çevirirken bir haber geliyor normaldir haberler geliyor hani onun verdiği hava bir başka yani. Yani radyonun değerler eğitiminde rolü diğerlerine nazaran bence çok daha iyi(Ö20).

- *Eskiden arkası yarın programları vardı. Dinleme üstüne de olumlu etkileri vardı. Empati değeri ortadan kalktı dinleme becerisi ortadan kalktığı için. Radyodaki eğitim programları daha kaliteli. Sevgi, hoşgörü, dayanışma hikâyeleri vardı. Çok daha olumlu olurdu radyo(Ö37).*

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerlerin medyada genellikle olumsuz şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Medyanın insanların davranışlarını değiştirdiği, var olan kültürü yozlaştırdığı ve insanlar arasındaki iletişimin yönünü değiştirdiğine yönelik ifadeler de araştırma sonuçları arasında yer almaktadır. Alan yazında bu sonuçları destekler nitelikte çalışmalar bulunmaktadır. Sanchez (1998) çalışmasında günümüzde değer eğitiminde göz önünde tutulması gereken en önemli unsurlardan birisinin, geniş halk kitlelerine ulaşılmasında ve toplumsal yapının şekillenmesinde büyük bir etkiye sahip olan medya kuruluşları ve onların uygulamaları sonucunda ortaya çıkan popüler kültür olduğunu belirtmiştir. Arslan (2004) da çalışmasında medyanın bireylerin bilgi, kanaat, tutum, duygu ve davranışları üzerinde büyük oranda bir etkileme gücüne sahip olduğunu ve yalnızca bireylerin değil, onların yanı sıra toplumsal grupların, organizasyonların, toplumsal kurumların, kısacası bütün toplum ve kültürün medyanın gücünün etkileme alanının sınırları içinde olduğunu ifade etmiştir. Barrett & Braham'a (1995: 96) göre bazı *durumlarda medya, farkında olarak ya da olmadan bireylerin sosyalleşmesini engelleyici doğrultuda bir etki yapabilmektedir.*

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuca göre ise internet başta olmak üzere televizyon ve gazete de yer alan haber, dizi ve TV programlarının değer eğitimini olumsuz etkilediğidir. Solmaz, Tekin, Herzem ve Demir (2013) de yaptığı çalışmada TV programlarının şiddet, cinsellik vb. gibi içeriklerin ahlaki değer eğitimini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Akpınar ve Özdaş (2013) da araştırmalarında öğretmenlerin, değer eğitiminden sorumlu kurumları sırayla okul, aile, çevre ve medya şeklinde sıraladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada öğretmenler, "Özel hayatın gizliliği", "dürüstlük", ve "ahlaki- dini değerlerin" medyada ihlal edildiğini ifade etmişlerdir. Uyanık (2013) da medyanın ister özel amaçlarla ister iş amaçlı kullanımında, teşhir boyutunun önemli bir yer teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu sonuç ile örtüşen bir başka çalışma ise Berkant, Efendioğlu ve Sürmeli (2014) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre öğretmenler, öğrencilerin değer kazanımında güçlük yaşama nedenleri arasında; ailelerin eğitimsizliğini, bilinçsizliğini ve ekonomik problemlerini; aile ile okul arasındaki uyumsuzluğu; medyanın, TV dizilerinin ve sosyal çevrenin çocukların değer eğitimi üzerindeki olumsuz etkisinin olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğretmenler tarafından 2017 Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda ihmal edilen değerlerden biri olarak dürüstlük değeri ifade edilmiştir. Poyraz (2011) araştırmasında medya çalışanının, söz gelimi bir habercinin yapmakla yükümlü olduğu görevi ve ahlaki ödevi, kaynağından sunumuna kadar haberi doğru/dürüst olarak hazırlamak; abartmadan, çarpıtmadan, olduğu gibi, art niyetsiz ve dürüstçe işini yapmak olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sonuç, çalışmadan elde edilen sonuçları ile örtüşmekte ve yapılan yayınlardaki dürüstlük değerinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlarda da görülmektedir ki medyanın maddi kaygısının ağır basmasından dolayı değer eğitimi olumsuz etkilenmekte ve ikinci planda kalmaktadır. Hendriks (2009) çalışmasında sosyal paylaşım sitelerinde ortaya dökülen mahremiyetin aslında paraya dönüştüğünü belirterek; Facebook'ta görünen her bir sayfanın reklamlarla dolu vaziyette olduğunu, Facebook'ta hazırlanan detaylı profillerin ciddi bir piyasa değeri bulunduğunu ve bu durumu sorgulamanın da bireylere kaldığını ifade ederek çalışmada elde edilen bu sonucu desteklemiştir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre medya araçlarının veli denetiminde ve bilinçli bir kullanımı olması kaydıyla olumlu etkilerinin olabileceği de tespit edilmiştir. Uluç (2002) da çalışmasında günümüz medya içeriğinin pedagojik niteliğinin etken bir biçimde denetlendiği bir eğitim aracı kimliğinden çok uzak olduğunu ifade etmektedir. Çocukların insani olgulara karşı idrak ve olgularının geliştirilmesi için yapılması gereken; gösterilmesi gerekenler ile gerekmeyenler arasındaki ayırımın, olan bitenin anlatılması için izleyicinin ne kadarının görmesinin gerekeceği ve nereden sonrasının ise sadece merak, hayret gibi duyguları tahrike yönelik olduğunun sorumluluk bilinciyle dikkate alınmasıdır. Ayrıca çocukların medyanın zararlı etkilerinden korunması noktasında en büyük sorumluluğun ailelere düştüğü; ailelerin çocuklarını zararlı yayınlardan koruyarak, zararlı olabilecek şeylerden sakınmasını öğretirken, kitle iletişim araçlarındaki bazı öğelerin de beyinsel ve ruhsal gelişimleri için zararlı olabileceğini öğretmeleri gerektiği belirtilmektedir (Uluç, 2002).

Alan yazın taramasında elde edilen bulgular, bu araştırmadaki bulgular ile büyük oranda örtüşmektedir. Ancak yapılan alan yazın çalışmalarında ne yazık ki medyanın “değerler” eğitimine yönelik olumlu sonuçlarına çok fazla rastlanılmamıştır. Beldağ ve Yazar Kaptan’ın da (2017) belirttiği gibi yenilenen ve güncellenen öğretim programlarının tamamında yer alan ve gelecek nesillere aktaracağımız en önemli mirasımız “değerler” eğitiminin daha bilinçli bir şekilde yapılabilmesi için çağımızın en önemli aracı olan medyayı daha dikkatli ve bilinçli kullanmamız ve bu doğrultuda okul öncesi ve ilkököl öğrencileri ile başlayan bir farkındalık oluşturmamız büyük önem arz etmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar bağlamında şu öneriler getirilebilir:

- Değerler eğitiminde model olunmalı, eğitim-öğretim ortamında uygulamaya ağırlık verilmeli.
- Medya araçlarında yer alan programların değerlere uygunluğu noktasında veliler seçici davranmalı ve bilinçlendirilmeli.
- Medya kullanımında değerlere ters düşmeyen, değerler eğitimi destekleyen paylaşımlara özen gösterilmeli.
- Medyada yayınlanan programların içeriklerine yönelik yapılan denetimler için değerlerin de göz önünde bulundurulduğu standartlar oluşturulmalı ve sıklaştırılmalı.
- Değerler eğitimi bağlamında televizyon da yer alan kamu spotu uygulaması geliştirilmeli ve kontrol noktası güçlendirilmeli.
- İlkokul öğrencilerinin sıklıkla izlediği çizgi filmler değerler bağlamında güncellenmeli.
- Teknoloji kullanım yaşının her geçen gün düştüğü günümüzde mobil uygulamalar da değerler bağlamında güncellenmeli.

KAYNAKLAR

- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27.
- Akpınar, Ö. & Özdaş, F. (2013). İlköğretimde değer eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri: nitel bir analiz. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 105-113
- Arslan, A. (2004). Medyanın birey, toplum ve kültür üzerine etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- Aydın, M. (2010). Okulda değerler eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6 (8), 16-19.
- Balcı, A. & Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 195-213
- Barrett, O. & Braham, P. (1995). *Media, knowledge and power*, London: Routledge.
- Beldağ, A. (2019). Öğretim programlarında değer eğitimi. S. S. Genç & A. Beldağ (Ed.), *Karakter ve değer eğitimi farklı bakışlar örnek etkinlikler içinde* (135-144). Ankara: Pegem Akademi.
- Beldağ, A. & Yazar Kaptan, S. (2017). Arabalar filminin içerdiği değerlere ilişkin bir inceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2).
- Berkant, H. G., Efendioğlu, A. & Sürmeli, Z. (2014). Değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Studies Journal*, 9 (5), 427-440.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi, enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür* (Çev: E. Kılıç) İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Dilmaç, B (2007). Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Doğan, İ. (2007). *Sosyoloji: kavramlar ve sorunlar*. (7. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). Değerler Eğitimi. C. Öztürk, (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler eğitimi içinde* (s. 179-218). Ankara: Pegem Yayıncılık

- Ercan Evin, İ. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler programlarında ulusal ve evrensel değerler*. (Yüksek Lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (1996). *How to design and evaluate research in education*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Gurbetoğlu, A. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemleri , <http://agurbetoglu.com/files/> adresinden 18.10.2017 tarihinde edinilmiştir.
- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (2000). Learning andteachingaboutvalues: a review of recentresearch. *Cambridge Journal of Education*, 30 (2), 169-203.
- Hark Söylemez, N. (2015). *Öğretmen adaylarının sosyal ağ sitelerini kullanma durumlarına göre sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans tezi).). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Hendriks, N. (2009, Ekim). *Xios Üniversite ve Koleji*, (F. Uyanık, Röportajı Yapan)Belçika.
- Kadri, C. (2018). Değer Eğitiminde Öğretmenin Rolü. http://www.kar360.com/degerler-egitiminde-rol-model-olarak-ogretmen_m830. adresinden 11.07. 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Karaduman, H., Köse, T. & Eryılmaz, Ö. (2015). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre sosyal medyada değerler. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 250-271.
- Kirschenbaum, H. (1995). *Enhance values and morality*. Boston: Allyn and Bacon.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and value orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In T. Parsons, & E. Shils (Eds.). *Toward a general theory of action* (pp. 388-433). Cambridge, MA: Harvard University Press
- Kocadaş, B. (2002). Görsel medya ve şiddet kültürü (orta öğrenim çağı gençliğinin şiddet eğiliminde görsel medyanın etkisi -Malatya ili uygulaması- (Doktora tezi).). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Köse, M. & Demir, E. (2014). Öğretmenlerin Rol Modelliği Hakkında Öğrenci Görüşleri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4 (1), 8-18.
- MEB (2017). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326> adresinden 11.07.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Meydan, A. & Bahçe, A. (2010). Hayat bilgisi öğretiminde değerlerin kazandırılma düzeylerinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 20-37.
- Önal, H. İ. (2007). Medya Okuryazarlığı: Kütüphanelerde Yeni Çalışma Alanı. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 21 (3), 335-359.
- Poyraz, H. (2011). Medyada “Ahlak”ı Aramak. *İş Ahlakı Dergisi*, 4 (8), 115-128.
- Sanchez, Tony R. (1998). Heroes, values, and transcending time: using trade books to teach values. www.eric.ed.gov ERIC Document No: ED 426 923.
- Solmaz, B, Tekin, G, Herzem, Z, & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7 (4).
- Şendeniz, Ö. (2014). Toplumsal hareketler repertuarı ve sosyal ağlar: HES muhalefeti örneği, E. Baştürk Akca (Ed.), *Yeni medya pratikler olanaklar* içinde (s.155-174). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- TDK (2020). “Medya”. <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden 11.07.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Uluç, G. (2002). Toplumsal bir gruba yönelik şiddet türü: medya, şiddet ve çocuklar. *Selçuk İletişim Dergisi*. 2 (2).
- Usta, A. (2009) Medyatik Eylemlerin Sosyo-Psikolojik Etkisi. *Medya ve etik sempozyumu kitabı*, Elazığ.
- Uyanık, F. (2013, Mayıs, 7). *Sosyal medya: kurgusallık ve mahremiyet*. Yeni Medya Kongresi’nde sunulan bildiri, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Veugelers, W. & Vedder P. (2003). Values in teaching. teachers and teaching. *Theory and Practice*, 9, 377-389.
- Yazıcı, K. (2004). Değerler Eğitimi’ne genel bir bakış. *Kanat Dergisi*, Sayı (19).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Atıf/Citation

Deniz, T., (2020), "Sınırsız Dünya" söylemleri altında sınırlar, sınır güvenliği ve sınır insanları. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 235-252

“SINIRSIZ DÜNYA” SÖYLEMLERİ ALTINDA SINIRLAR, SINIR GÜVENLİĞİ VE SINIR İNSANLARI

Borderless World Discourse Borders, Border Security and Border People

Doç.Dr. Taşkın DENİZ¹

Öz

Ulus-devletlerin uluslararası platformda egemenlik alanlarını belirleyen, savaşlar veya uluslararası anlaşmalar ile çizilen sınırlar; uluslararası arenada veya ulus-devletin kendisinde ortaya çıkan yeni koşullar ve değişen politikalara bağlı olarak değişime uğramaktadır. Gerek milliyetçiliğin gerekse de ulus-devletlerin gelişiminde önemli bir argüman olarak kullanılmış ve kritik öneme sahip olmuş sınırlar, ulus kimliğinin oluşturulması açısından ulusal kimliğin ve kültürün önemli bir göstergesidir. Buna karşın küreselleşme girdabının bu denli güçlü olduğu günümüz dünyasında “sınırsız dünya” söylemleri etkili olmaya çalışırken ne ilginçtir ki sınırlar her zamankinden daha fazla sayıda mevcudiyetini korumaktadır. Bir tarafta “sınırsız dünya” söylemi, çok uluslu şirketler, bölgesel ticaret anlaşmaları, sermaye akışı, sınır geçirgenliğinin artması, insan hareketliliğinin yükselmesi, Schengen Vizesi gibi uygulamalar ve gelişmeler ile diğer tarafta oldukça sert ve net göç politikaları, metrelerce yüksekliğe sahip sınır duvarları, tel örgüler, insansız kava araçları gibi sınır güvenliğine yönelik uygulamalar ve gelişmeler adeta birbirleriyle mücadelesini sürdürmektedir.

Sınır bölgesi, devletlerarası sınırları çevreleyen, her iki devletin sınırına bitişik olan, güç ilişkilerinin belirginleştiği, komşu sınır arazisi üzerinde açıkça etkiye sahip, farklı etnik grupların birbirleri ile resmi veya gayri resmi, legal ya da illegal sosyo-ekonomik etkileşime geçtikleri yerleri ifade eder. Bu özellikleri ile sınır bölgeleri aynı zamanda sınır insanların kültür alışverişinde buldukları dolayısıyla ulusal kültürlerin kaynaştıkları ya da insan göçünü kolaylaştıran ve sürdüren tarihi ve etnik açıdan birbirine bağlı sınırlar ile bağlantılı çoğul kültürel mekânlardır.

Sınır bölgeleri ve sınırlarda yaşayan insanların durumu son yıllarda önem kazanan araştırma konularından biridir. Bu çalışma, hem göçün gerçekleştiği kritik alanlar hem de geçmiş ve şimdiki önemli bir göçmen şekli olarak sınır güvenliğine, sınır bölgelerine ve sınır insanlarına mevcut durumu analiz ederek genel bir bakış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Sınırsız Dünya, Sınır Bölgesi, Sınır Güvenliği, Sınır İnsanları

Abstract

The borders defined by wars or international agreements that determine the sovereignty of nation-states on the international platform; it is changing in the international arena or in the nation-state itself due to new conditions and changing policies. Critical borders, which have been used as an important argument in the development of both nationalism and nation-states, are an important indicator of national identity and culture in terms of the formation of national identity. On the other

¹ Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü taskindeniz@karabuk.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-1293-5404

hand, in today's world where the vortex of globalization is so strong, what is interesting is that while the discourse of “unlimited world” tries to be effective, the limits remain more than ever. On the one hand, the “unlimited world” discourse, multinational corporations, regional trade agreements, capital flows, increased border permeability, increased human mobility, applications and developments such as Schengen Visa, and on the other side very hard and clear immigration policies, border walls with meters of height, applications and developments towards border security such as knitting and unmanned cava vehicles continue to struggle with each other.

The border region refers to the places surrounding the interstate boundaries, adjacent to the boundaries of both states, where power relations are evident, clearly affecting the neighboring border area, where different ethnic groups engage in formal or informal, legal or illegal socio-economic interactions with each other. With these characteristics, border regions are also multiple cultural spaces connected with historical and ethnically interconnected borders, where border people exchange culture and thus national cultures fuse or facilitate and sustain human migration.

Border areas and the situation of people living in borders are one of the research topics that have gained importance in recent years. This study provides an overview of border security, border areas and border people by analyzing the current situation both as critical areas of migration and as an important form of past and present immigration.

Keywords: Space, Borderless World, Borderland, Border Security, Border People

1. Mekânsal Paylaşımların Temas Yeri: Sınır

Sınır kavramı yaşantımızın hemen her alanında varlığını korumaktadır.

Birey açısından ilk sınırlar zihninde ve bedenindedir.

Daha sonra yaşam alanında, sosyal ilişkilerinde, ülkesinde, seyahatlerindedir.

Bu sebeple jeopolitik açıdan önemli olan sınırın kendisi değil sınırın kim ya da ne olduğudur.

Sınırlar, ulus-devletlerin uluslararası platformda egemenlik alanlarını belirleyen, savaşlar veya uluslararası anlaşmalar ile çizilen olgulardır. Bu nedenle, uluslararası arenada veya ulus-devletin kendisinde ortaya çıkan yeni koşullar ve değişen politikalar, sınırların farklı şekilde değişmesine veya işlem görmesine yol açmaktadır. Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında coğrafi sınırları belirleme zorunluluğu sınır araştırmalarında artışa neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde ise sınırlar siyasi ve ideolojik gücün yansıdığı coğrafi mekânlara ilişkin sembollere dönüştü. Sınırlara ilişkin araştırmalarda asıl patlama ise Sovyetler Birliği'nin dağılması, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Avrupa Birliği'nin yeniden örgütlenmesi ve genişleme politikaları ile gerçekleşti. Bu sebeplerden dolayı akademik araştırmalarda ve ifadelerde bir metafor olarak sınır teriminin hemen her disiplinde kullanılması oldukça anlamlıdır. Sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafi, bölgesel, siyasi, ırksal, antropolojik, sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alınabilen sınır ve ilgili kavramlar bu yönüyle ortak akademik zeminlerde etkisini sürdürmektedir. Disiplinler arası bir karakter kazanan sınır kavramında aynı zamanda ele alınan konularda da değişimler yaşandı. 20. Yüzyıl sonuna kadar sınırlara genel itibarı ile siyasi ve ideolojik anlamlar yüklenirken bundan sonra kimlik, kültür, milliyetçilik, göç, insan ticareti, kaçakçılık, cinsiyet, sınır kültürü, çevre, emek, sağlık tartışmaları da ilaveten ele alınmaya başlamıştır.

Küreselleşme girdabının bu denli güçlü olduğu günümüz dünyasında “sınırsız dünya” söylemleri etkili olmaya çalışırken ne ilginçtir ki sınırlar her zamankinden daha fazla sayıda mevcudiyetini sürdürmektedir. Bir tarafta “sınırsız dünya” söylemi, çok uluslu şirketler, bölgesel ticaret anlaşmaları, sermaye akışı, sınır geçirgenliğinin artması, insan hareketliliğinin yükselmesi, Schengen Vizesi gibi uygulamalar ve gelişmeler ile diğer tarafta oldukça sert ve net göç politikaları, metrelerce yüksekliğe sahip sınır duvarları, tel örgüler, insansız kava araçları gibi sınır güvenliğine yönelik uygulamalar ve gelişmeler adeta birbirleriyle mücadelesini sürdürmektedir. Böylesine bir paradoksun nihai amacı toplumsal ve ulusal yaşamı düzene sokmaktır. Sonuçta sınırlar oluşturulmakta, inşa edilmekte, korunmakta, geçilmekte ve aşındırılmaktadır.

Yunanca “Sýnoro (σύνωρο)“, Arapça “Hudut” ve İngilizce ”Border” kelimelerine karşılık gelen sınır kavramı, bilim insanları tarafından değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin; Ratzel'e göre sınır “Devletin kenar organıdır ve bu sebepten dolayı devletin gücünü, gelişmesini ve değişikliklerini ifade etmektedir.”, Paasi'ye (1998:80) göre sınır “Anlamların ve kimliklerin iletişim ve inşası sağlayan sosyal kontrol araçlarıdır. Geçmişi, bugünü ve geleceği birlikte bağlar. Sadece grupları ve sosyal toplulukları birbirlerinden ayırmaz aynı zamanda aralarındaki temaslara aracılık eder.”, Plonski and Walton'a (2018:6) göre sınır “Sadece devletleri ve vatandaşlığı tasvir etmek için kullanılan biçimsel çizgiler değil aynı zamanda biz ve onlar kapsamında sosyal, etnik, dilsel ve politik grupları tanımlayan resmi çizgilerdir.”, Glassner ve Blij'e (1989) göre sınır “Bağımsız bir devletin hâkimiyet alanını belirleyen, farklı siyasi otoriteleri ayıran, harita üzerinde ince hatlarla gösterilen çizgilerdir (Akengin, 2010:96)”, Akengin'e göre (2010:96-97) sınır “Organize olmuş toplumları temsil eden, devletlerin toprak, su ya da hava hâkimiyet alanlarını belirleyen hayali hatlar ya da işaretlerdir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Sınır, devletlerin topraklarının ulaştığı son limitleri belli eden uç egemenlik işaretleridir. Bu sebeple sınırların kontrolü ve güvenliği devlet egemenliğinin kurucu bir unsuru olarak devletlerin kilit bir fonksiyonu durumundadır. Sınır bir taraftan halkların, fikirlerin, dinlerin, dillerin, modaların ve ticaretin hareketinin kesiştiği ve etkileşimde bulunduğu yeri ifade ederken diğer taraftan mekâna dayalı çatışmaların bir kaynağını oluşturur (Akengin (2010:96), Özgen ve diğerleri (2010:46-48)). Diğer bir ifade ile sınırlar bazı literatürde insanları ve devletleri ayıran ve onları kontrol eden bir engel olarak görülürken bazı literatürde ise ulusal kimliklerin ve ulusal birliklerin tanımlanmasına kaynaklık eden önemli bir unsurdur.

Tanımlar göz önüne alındığında **sınır** (border²); **devletleri birbirlerinden ayıran ve aynı zamanda fiziki temas noktalarını oluşturan, bu sebeple hem devlet hem de ulus açısından anlam yaratan ve taşıyan, kültürel**

² “Border / boundary / frontier” kelimeleri benzer anlamlarda kullanılsa da aslında aynı anlamı taşımamaktadır. **Border** (hudut) kelimesi iki devleti, sahip oldukları ülkeleri ayıran yani nerede başlayıp nerede bittiklerini gösteren coğrafi veya siyasi resmi mülkiyet çizgisidir. Örneğin Türkiye - Yunanistan sınırı. Eğer iki devleti ayıran coğrafi veya siyasi resmi mülkiyet “çizgi - border” değil de “bölge” olarak kabul edilmiş ise bu durumda border (hudut) yerine **Borderlands** (hudut bölgesi, sınır bölgesi) terimi kullanılmaktadır. **Boundary** kelimesi bireysel ya da kamusal nitelikteki mülklerin nerede

üretim sağlayan, yeryüzündeki sınır temel alındığında yer altındaki kayaları ve atmosferdeki hava sahasını dikey olarak kesen düzlem olarak ifade edilebilir. Her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın tarihi olarak inşa edilmiş mekânsal unsurları ifade eden ve bir mekânın bizim - onların diye bölümlenmesini kapsayan sınır kavramı, devletler açısından yetkinin (egemenliği) alansal hattını, bunun ait olduğu güç sistemlerini ve vatandaşları üzerindeki kontrolünün ulaşabildiği en uç noktayı ortaya koyması sebebi ile her zaman için siyasi coğrafyada önemini koruyan bir temadır. **Bu açıdan tarihi süreçte sınırlar ve sınırların anlamı çoğunlukla hareketliliği olduğu kadar tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları aşındırabilen bir kavram olarak ele alınmıştır.**

Sınır, çoğu zaman tehlike kelimesi ile kodlanmıştır. Bunun sebebi istenmeyen göçmenlerin, teröristlerin, gerillaların, tehlikeli ideolojilerin, ölümcül hastalıkların ve yasadışı narkotiklerin giriş noktası olarak görülmesidir. Sınır, “biz” ve “onlar”³ın oluşturulmuş kimliklerini ayıran bir çizgi olarak değil de “biz” ve “onların” oluşumuna izin veren çizgiyi ifade eder. Sınır hem gücün hem de kırılganlıkların başlangıç ve bitiş limitlerini belirtir. Sınırlar sadece değişmeyen ve siyasi alanın özelliklerini ifade eden statik unsurlar değildir aynı zamanda sınır bölgesinde yaşayan insanların yaşamlarını etkileyen ve böylece yeni gerçeklikler yaratan kendi iç dinamiklerine sahip kenar organlarıdır. Sınırlar bir taraftan ulusaldan bir mahallenin sakinlerine farklı ölçeklerde grupların birlikteliği diğer taraftan ortak toplumsal hafıza üzerinden ulusal kimliğin inşasında önemli rol oynar. Aynı zamanda sınır yönetiminin planlı ve disiplinli gerçekleştirilmesi barışçıl sınır ötesi ilişkilere katkıda bulunabileceği ve sınırın her iki tarafındaki insanların yaşam kalitesini eşit derecede olumlu etkileyebileceği gibi aksi durumda sınır ötesi hareketliliğin engellenmesine ve tehdit unsuru oluşturabilecek insanların ve malların ülkeye giriş yapmasına neden olabilir. İnsan yapımı siyasi bir çizgi olan sınırlar derinliği, keskinliği ve netliği barındıran ve daha az yaşanabilir özelliğe sahip dağ sırtlarından, vadilerden ya da su kütlelerinden oluşabilir. Bu özellikleri bir tampon bölgenin ya da tarafsız bölgenin hatlarını belirleyebilir.

Hem birlik hem de kimlik kaynaklarını birleştirmede önemli rol oynayan sınırlar, aynı zamanda çatışma ve çatışmanın çözümünde etkin durumdadır. Sınırlar ayırdığı unsurlar açısından hem engel hem de fırsattır çünkü ayırdığı unsurları birleştirirler ve bölerler, dâhil ederler ve dışlarlar. Green’e (2009:3) göre sınıra nasıl yaklaşıldığı da aynı zamanda sınırda hangi meselelerin ele alınacağını ve soruşturulacağını belirler. Sınırın içerdiği ve ayrıldığı bölgeden ziyade sınır boyunca gerçekleşen göç ve harekete odaklanma bir dizi melez (akışkan) kimliği ve karışımları ortaya çıkacaktır. Strassoldo’ya (1982:152) göre sosyolojik çalışmalar, sınır bölgelerindeki toplulukların, işçilerin ve yerel kurumların, genellikle rekabet eden iki ulusal toplum ve politika arasında nasıl yakalandıklarına odaklanmakta, yaşanan sürecin bölge ve kimlik algılarını nasıl yansıttığını anlamaya çalışmaktadır. Sınır insanları, kendi devleri için zayıf ya da sınırdış devletler açısından belirsiz kimlikler sergileyebilirler çünkü ekonomik, kültürel ve dilsel faktörler onları iki yöne çeker.

Devlet sınırları, coğrafyayı sadece siyasi açıdan ilgilendirmez. Çünkü bir devletin egemenlik sahası diğer bir ifade ile ülkesi, o devletin gelişmesi üzerinde son derece etkilidir. Bu nedenle devlet sınırları aynı zamanda değişik devletlerarasındaki kültürel alanların da unsuru olarak değerlendirilebilir ve böylece sınırların coğrafi önemi daha da artabilir. Sınırlar aynı zamanda devletlerin ticaret, savunma ve turizm gibi konularda birbirleri ile paylaşımaya yönelik birliktelikler oluşturduğu yerleri de ifade eder. Bu açıdan bakıldığında devletlerarasındaki sınırların hukuki yönden geçerli olabilmesi için sadece ilgili devletler tarafından değil diğer devletler tarafından da tanınması gerekir. Ancak sınırlar nedeniyle tarih boyunca pek çok tartışmaların ve savaşların yaşandığı ve yaşanmaya da devam ettiği de unutulmamalıdır. Tarih boyunca sınırların korunması ve genişletilmek istenmesi, sınırlara dayalı savaşların çıkmasındaki temel etken olmuştur. Bu durumun temel nedeni de, sınırların aynı zamanda mekâna dayalı gücü de temsil etmesidir. Sonuçta yaşanan tartışmalar, çatışmalar ve savaşlara bağlı olarak siyasi sınırlar sürekli değişime uğramıştır. Taylor’a (2003) göre sınır kavramı merkezi alındığında devlet, sınır kısıtlamaları ile bölgeye erişimi kontrol eden bir “konteyner” olarak görülmektedir.

İster devlet ister yerel sınırlar olsun, her sınır kendi coğrafi gerçekliklerini yaratır. Dünya siyasi haritası incelendiğinde sınırların çeşidi ile o sınırlara sahip devletlerin huzuru arasında bağ olduğu görülmektedir. Şöyle ki eğer sınırlar etnik grubu bölüyorsa bu durum sınır ötesi mücadeleyi artırmaktadır. Diğer taraftan sınırın düz

---

başlayıp nerede bittiklerini gösteren resmi mülkiyet çizgisidir. Örneğin ulusal sınırimız, A kişisine ait çiftliğin sınırı, iki komşunun bahçesini ayıran sınır, A Ulusal Parkı’nın sınırı, A futbol sahasının sınırı, Atmosfer sınırı, A kişinin özeli için belirlediği sınır, yaşam sınırı. **Frontier** (sınırın etki alanı) kelimesi siyasi birimin yerleşilmiş bölgesinin yani hudut (border) veya hudut bölgesinin (borderlands) hemen ötesinde bulunan ve yerleşime yönelik genişlemenin sağlanabileceği somut coğrafi alanı / tampon sahayı ifade etmektedir. Örneğin Türkiye - Suriye sınırının (boder) hemen ardında yer alan Suriye yerleşmeleri gibi. Frontier aynı zamanda bilginin sınırı, matematiğin sınırı, bir tehlikenin sınırı, bir vahşiliğin sınırı gibi anlamlarda da kullanılabilir.

³ “Biz” ve “onlar” diğer bir ifade ile; “öteki”nin tanımlanmasına ve kategorilendirilmesine yol açan, grubun üyesi olmayan“ anlamına gelmektedir.

(yapay) ya da dalgalı (doğal) olup olmadığı da devletin sosyo-ekonomik durumunu etkilemektedir. Nitekim sınırların düz yani yapay çizildiği ülkelerde politik istikrarsızlığın ve iç mücadelelerin fazla, ekonomik gelişmişliğin az, kişi başı milli gelir dağılımında adaletsizliğin yüksek ve genel itibarı ile yaşam kalitesini daha düşük olduğu görüldüğü görülmektedir. Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde bu durum gözlemlenebilmektedir. Denilebilir ki, etnik homojenliği sağlamış ya da en azından bölünmesine izin vermemiş doğal sınırlar daha kabul edilir durumdadır.

Agnew'in (2008:175) belirttiği üzere sınırları sadece sabit, değişmez, üstesinden gelinmesi gereken bir hat ya da sorun olarak görmek yerine sürekli olarak ele alınması gereken, pratik ve hak sahibi olan gelişen bir yapı olarak da kabul etmemiz gerekmektedir. Sınırlar ve düzenlerin teması, güç ve direniş, operasyonunun her zaman merkezindedir. Aynı zamanda bölge ve sınır, mekân - güç - bilgi arasındaki bağlantıları meydana getirmektedir.

Günümüzde ulus-devletler, bir taraftan küreselleşme diğer taraftan yerelleşme yanlısı güç odakları tarafından aşındırılmakta ve bu durum hükümetleri ulusal sınırların yönetişimi konusunda zora sokmaktadır.

Sınırların varlık sebebi, bünyesinde barındırdığı fiziki ve beşeri unsurların birleşimidir. Tam olarak tanımlanmamış her sınır, ülkelerin fiziki temas yerlerini ifade eder ki bu sebeple her zaman çatışmaların odak noktası olma potansiyeline sahiptir. Sınırlar, kutsallığı ve bu sebeple korunmasının gerekliliği inancına bağlı olarak hem milliyetçiliğin hem de ulus inşasının önemli söylemlerinden biridir. Çünkü her ulusal kimlik, varlığının toprakla ilişkili olduğunu savunur. Bu sebeple bir vatana sahip olma ve koruma duygusu üst düzeydedir. Sınır kavramı, mülkiyet kavramı ile birlikte düşünülebilir. Çünkü gerek insanlar gerekse de devletler açısından sınır kavramı, sahip olunan miktarı ya da alanı ifade eder. Bu durum sahip olunan mülkiyeti koruma diğer bir ifade ile sınırın korunması düşüncesini ortaya çıkarmış ve bu uğurda tarih boyunca savaşların yaşanmasına neden olmuştur (Günel, 2004:65). Aynı zamanda sınırlar, insanların değişken ve geçici ihtiyaçlarına karşı devletlerin sabit ve katı bir ihtiyacı durumundadır. Sınırlar bir taraftan ulus-devletlerin topraklarını ve yetki alanlarını sınırlandırırken diğer taraftan küreselleşme ile birlikte geçirgenliğinin artması gibi özellikleri ile siyasi coğrafyadaki ana temalardan biridir.

Siyasi coğrafya, sınırların siyasi kimlikle oluşturmadaki rolünü ve bazen agresif bazen de şiddet içeren milliyetçi tutum ve davranışları ele almaktadır.

Karasal devlet sınırlarının mutlaka toprağa bağlı olması ve bu açıdan mekâna karakter kazandıran bir unsura dönüşmesi, coğrafyacılar açısından sınır konusunda akademik çalışmaların yapılmasındaki en önemli etkidir. Siyasi coğrafyacılar devlet sınırlarının nereye, nasıl ve niçin çizildiklerini anlamaya, tanımlayamaya, sınıflandırmaya yönelik çalışmaları ile sınırların önemini ortaya koymaktadır. Çünkü siyasi coğrafyacılar için uluslararası devlet sınırları aynı zamanda siyasi egemenliğin, iktidarın, örgütlenmelerin ve bölgesel bölünmelerinin mekânsal ifadesini, fiziki sınırını ve ulaşabildiği en uç noktayı yansıtmaktadır. Siyasi coğrafyacılar araştırmalarını genişlettikçe sınırların sadece fiziki bir unsur olmadığını aynı zamanda kültürel bakımdan geçirgenliğe sahip sınır bölgelerini içermesinden dolayı esnek ve geçirgen bir özelliğe de sahip olduğu yönünde araştırmalar da ortaya koymuşlardır. Son olarak sınırlar ve sınır bölgeleri aynı zamanda kültürel peyzaj (coğrafi sınır manzarası) açısından da o devletin, ulusun ve kültürün genel özelliklerinin ilk sergilendiği yerleri oluşturmaktadır. Ve tüm bu özellikleri sebebi ile her devlet mülkünü korumak, iç ve dış güvenliğini sağlamak ve uluslararası tanınırlığını yansıtmak amaçları ile sınırlarını belirler ve korur. Bu doğrultuda tarihin hemen her döneminde güvenlik, gümrük ve göç konularında sınırdaş devletler ile anlaşmalar yapmıştır ve yapmaya da devam etmektedir.

Sınırlar ile ilgili teorik temelli ilk çalışmalar Immanuel Wallerstein, Peter Taylor, Anthony Giddens, Michel Foucault gibi bilim insanları tarafından ortaya konulmuştur. İlk çalışmalarda ulus inşası, etnik ve ulusal kimlik çatışmaları, barınma ve göç, bölgeselleşme, yerel sosyal grupların ve kurumların sınır ötesi işbirliği ve sınır toplulukları içindeki rolü, kültürel dinamikler, sosyal farklılaşma, seçkinlerin ve liderlerin rolüne dair konular ele alınmıştır.

Sınırların tarihi analizi, 18. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar olan modern devletler için özellikle önemlidir. Bu dönemde, dünyanın her yerindeki sınırlar, giderek artan, küreselleşen yeni bir devlet sisteminde çok önemli unsurlar haline geldi. Sınırlar iki şekilde belirleyici oldu. İlk önce, devletlerin bölgesel olarak sağlamlaştırıldığını ortaya çıkardılar. İkincisi, sınırlar, kendi toplumları üzerinde kullanılan devletlerin gerçek gücünün işareti oldu (Baud ve Schendel, 1997:214).

İlkçağda mekânsal paylaşımlara dayalı siyasi ünitelerin çekirdeğini kent devletleri oluşturmaktaydı. Yüzölçümlerinin küçük olması ve birbirlerine yakın olmamaları nedeniyle şehir devletleri arasında kara sınırı belirleme ve sınır çizimi çok önem taşımamaktaydı. Örneğin Romalılar şehir devletlerinin sınırlarını genellikle

sabanla sürerek çiziyordu. Bu dönemde Roma İmparatorluğu, sınırları dahilinde şehirler ve bölgeler içeren çeşitli boyut ve işlevlere sahip mekânsal bölümlere hiyerarşisine göre düzenlenmişti.

İlkçağın sonlarında ve ortaçağın başından itibaren şehir devletlerinin yerini yüzölçümü çok geniş olan imparatorlukların almaya başlaması ile devletler ve imparatorluklar arasında sınır belirleme ve sınır çizimi önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum Roma Kanunları’nda sınır çizgilerinin yer almaya başlaması ile kendisini belli etmiştir. Yine bu çağda varlığını sürdüren feodal sistem açısından ele alındığında ise sınırları tam anlamı ile belli olmayan yerleşkelerinin ve çevrelerinin kontrol altında tutulması daha fazla önemseniyordu.

Yeniçağda dünya nüfusu ve ulus-devletlerin sayısı hızla artmaya başlayınca sınırların belirlenmesi ve korunması daha önemli hale gelmiş, sınır ihlallerine bağlı çatışmalar ve savaşlarda artış yaşanmıştır. Örneğin, bu dönemde Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşanan sınır ihlalleri iki devlet arasında uzun süreli savaşlara neden olmuştur. Ayrıca Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform gibi gelişmeler sayesinde coğrafyacıların ortaya koyduğu modern haritalar sayesinde yöneticiler mekânsal bakış açısına sahip olmaya başlamış ve bu durum hem sınırların hem de sınır bölgelerinin önemini daha da artırmıştır. Sınırlar ve sınır bölgeleri ile ilgili en önemli gelişme, 30 Yıl Savaşları’nın ardından imzalanan 1648 Westphalia Anlaşması ile birlikte modern ulus-devletlerin doğuşu olmuştur. Anlaşma ile birlikte ulus-devletlerin en belirgin özelliklerinden biri olan sınırlar uluslararası düzeyde tanımlanmış ve kabul edilmiştir.

Yeniçağda Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan hammadde ve pazar arayışına bağlı olarak ortaya çıkan sömürgeciliğin hızlanması ile birlikte sömürgelerin paylaşımında sıkıntılar yaşanmaması için sınır belirlemelerinde duyarlılık artmıştır. Ancak sınır mücadeleleri yine devam etmiştir. Çünkü bu dönemde sınır bölgeleri Avrupalı devletler açısından savaşın düzenli olarak prova edildiği ve nihayet gerçekleştiği askeri bölgelere dönüştürülmüştür. Fransa ile Almanya arasında yer alan ve bir sınır bölgesi durumunda olan Alsas Loren Kömür Madeni Havzası’nın hangi devletin sınırları içerisinde kalacağı sorunu bu duruma örnektir. Söz konusu havzanın kontrol altına alınması sebebi ile Fransa - Almanya arasında sınır boyunca yeraltı silah tünelleri dahi inşa edilmişti. Tünellerin en ünlüsü, 1939 yılına kadar kullanılacak olan Maginot Hattı idi. Deniz aşırı ticaretin artması ve deniz aşırı sömürgelerin elde edilmesi nedeniyle kara sınırlarının belirlenmesi sorununa deniz sınırlarının belirlenmesi de eklenmiştir.

20. Yüzyılın başlarında dünya siyasi sisteminde emperyalizm doruktaydı. Avrupa’nın sömürgeci güçleri, Afrika ve Asya’daki sömürgelerin siyasi açıdan tanımlanması için savunulabilir sistemler tasarlama konusunda arayış içerisindeydiler. Böylesine bir ortamda Ratzel ve Kjellén gibi bilim insanları tarafından sınırların genişliği ile devletin gücü arasında doğrudan bağlantı kuran kara hâkimiyetine dayalı teoriler ortaya atılmıştır. Bu teoriler sınır ve sınırların genişliği kavramlarını uluslararası platforma taşımış ve devletler için siyasi sınırların genişliği ile devletin gücü ve yaşam süresi arasındaki ilişki nedeniyle siyasi sınırların korunması ve genişletilmesi siyasi bir amaca dönüşmüştür. Bu durum I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı’nda açıkça ortaya konmuştur. 1919 Paris Anlaşması ile kendi kaderini tayin etme ve egemenlik, devlet örgütlenmesi açısından adeta birer ilke kabul edilince bu kez sınırlar ulus-devletleri sınırlamaya başladı. Sınırların artan önemi ve etkisini ifade etmek isteyen Thomas Holdich ve William Lyde, sınırları; devletlerarasındaki gerilimleri arttırma veya sınırlandırma konusunda iyi ya da kötü olarak sınıflandırmıştır.

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasi haritasında devletlerin sınırlarında sıkça değişimler meydana gelmiş hatta Kuzey Afrika devletlerinin sınırlarının belirlenmesinde olduğu gibi devlet sınırları sömürgeci devletlerin istekleri doğrultusunda kâğıt üzerinde çizilerek belirlenmiştir.

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren uçak ve uzay sanayinin gelişmesi ile birlikte kara ve deniz sınırlarına hava sınırı da eklenmiştir. Devletler açısından kara - deniz ve hava sahası sınırlarının nasıl belirleneceği uluslararası anlaşmalar ile belirlenmiştir. 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren sınırlar; malların, insanların ve fikirlerin sınır-ötesi hareketi ile daha geçirgen bir hale gelmiştir. Küreselleşme girdabı içerisinde dönmeye devam eden dünyada siyasi yakınlaşmalar ve siber alanların sınırsızlığı, geleneksel siyasi coğrafi analizlerin ötesinde daha derin bir sınır anlayışı disiplinler arası bir incelemeye başvurularak elde edilebilir. Bu sebeple sınır üzerine çalışmalarda disiplinler arası işbirlikleri önem taşımaktadır. Yüzyılın sonuna gelindiğinde dünya siyasi haritasında sınırlar açısından çok fazla değişim (SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya’nın dağılması hariç) gerçekleşmemiştir.

Günümüzde siyasi sınırların değişiminde eskiden olduğu gibi savaşlar değil siyasi anlaşmalar geçerli tutulmakta ya da en azından tutulmaya çalışılmaktadır (Kırım örneği). Ancak buna rağmen günümüzde bazı devletlerin arasında taraflardan birinin tanımına karşın diğerinin tanımaması nedeniyle sınırlar konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu tür tartışmalı sınırlara **de facto** (fiili, tartışmalı) **sınırlar** adı verilir (Günel, 2004:72).

Örneğin; Çin - Hindistan, KKTC - KKRY, Ekvador - Peru, Eritre - Etiyopya ve Azerbaycan - Ermenistan sınırları gibi.

Küreselleşme ile birlikte siyasi sınırların geçirgenliği üst düzeye çıkmış ve bu durum yapay sınırların varlığını akademik tartışmaya açmıştır. Nitekim küreselleşme süreci ile birlikte sınır ötesi dolaşım ve işbirliği düzeyi artmış, bu durum özellikle AB'nde devletlerarasındaki yapay sınırların kademeli olarak idari sınırlara dönüştürülmesine yol açmıştır. Alesina ve diğerlerine (2006:2,3,8) göre yapay sınırlar eski sömürgecilerden veya kazananlar arasındaki savaş sonrası anlaşmalardan kaynaklanmaktadır. Sınırların yapay ya da doğal olması diğer bir ifade ile geometrik bir figürle karşılaştırılması, o ülkelerdeki sosyo-ekonomik ve politik koşullar hakkında ipucu vermektedir. Eğer bir ülke düz çizgilerle çizilen sınırlarla mükemmel bir kareye benziyorsa, bu sınırların yapay olarak çizilmesi olasılığı vardır. Aksine, sahil şeridi veya dalgalı çizgiler olan sınırların yapay olma olasılığı daha düşüktür.

Günümüzde İrlanda, Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya sömürgecilik döneminde ve yaşanan savaşlar sonrasında, sömürgelemlerin tanımlanmasına hizmet eden sömürgeci mekân üretimine yönelik keyfi olarak çizilen yapay sınırların mirasıyla mücadele etmektedir. Hemen hepsinin sorunlu sınırlara dönüşmesinde, İngiltere'nin sömürge sınırlarını güvence altına alma isteği etkili olmuştur. İngiltere bu bölgeleri terk etmiş olmasına karşın geride bıraktığı sınırlar özellikle bu yeni ulus-devletlerdeki azınlıklar başta olmak üzere çeşitli topluluklar üzerinde ulusal politikaların uygulanması, etnik gruplar arasında gerginlikler, sınır çatışmaları gibi konularda kalıcı zararlı etkilere yol açtı. İrlanda, Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Kaşmir gibi isimler bu sebeplerden dolayı her daim çatışmalar anılır duruma gelmiştir. Bireysel ve toplumsal düzeyde sınır değişikliklerine yol açan çatışmalar, savaşlar ya da anlaşmalar ile çizilen ve sorunlara yol açan yapay sınırlar tepki ile karşılanmaktadır. Tepkilerin çeşitliliği ve boyutlara akademik çalışmalara da yansımaktadır. Nitekim bu dönemde **siyasi coğrafyada ön plana çıkan tartışma temalarından biri de dekolonizasyon ve post-sömürgecilik sonrasında sömürge güçleri tarafından Afrika'da çizilen üst üste bindirilmiş sınırların varlığıdır. Avrupa'da masa başında çizilen sınırların belirlenmesinde yerel topluluklar (kabileler) ve kültürlerin konumları dikkate alınmamıştır. Böylece ortaya iç çekişmelere, kabileler arası çatışmalara hatta savaşlara yol açan kültürel sınırlar ile çelişen siyasi sınırlar çıkmıştır. Günümüzde söz konusu üst üste binmiş sınırların varlığı, Afrika'da devam etmektedir.**

Sonuç itibari ile sınırlar gerek milliyetçiliğin gerekse de ulus-devletlerin gelişiminde önemli bir argüman olarak kullanılmış ve kritik öneme sahip olmuştur. Sınırlar, ulus kimliğinin oluşturulması açısından ulusal kimliğin ve kültürün önemli bir göstergesidir. Bu sebeple milliyetçilik ve kimlikle ilgili söylemlerde sınırlar önemli bir kavramdır. Örneğin İsrail'in ulus bilincini kuvvetlendirme konusunda sürekli sınırlar ile değişiklik yapması. Özellikle fiziki sınırlar daha geçirgen hale gelirken sınır bölgeleri de sadece etnik ve ulusal kimliklerin yeniden yapılandırılmasında değil önemli siyasi olayların gerçekleşmesinde yerelden küresel değişen ölçeklerde yeni ve ilginç etkileşim kalıpları ortaya koymaktadır. Gerek doğal ya da yapay gerekse de algılarda toplumsal ilişkilerden etnik gruplara, ulus inşasından sorunların çözümüne değişimsiz her alanda ve ölçekte sınır çizimleri sürmektedir.

Bir ülkenin sınırlarının mutlak çizgiler ile belirlenmesi ve tanınması o ülke toplumu için bir taraftan vatan kavramının somutlaşması diğer taraftan anayasal düzeyde hukuki geçerliliğinin sınırlarının da ortaya konması anlamına gelmektedir. Bu sebeple sınır yönetimine ilişkin katı prosedürleri özellikle neo-milliyetçi ve dini gruplar tarafından, sınırlarını dışarıdan sızmaya karşı kapatmak amacı ile uygulanmaktadır.

2. Sınırsız Dünya Söylemi ve Sınır Güvenliği

Sınırlar ve sınır bölgelerinin sahip olduğu hareketlilik hem orada yaşayanlar hem de karşısında yaşayanlar ve oradan yararlanmak isteyenler açısından ilgi çekicidir. Belirtilen her bir paydaş "sınırsız bir dünya" söylemi altında militarize olmuş duvarların -sınırların- ötesindeki coğrafyalara ulaşmaya çalışmaktadır. Siyasi kimliklerin ve devlet otoritesinin sınırsızlaştırılmasının sınırsız bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olduğu iddiasına karşın son 30 yıldaki birçok sınır araştırması, devletlerarasındaki sınırların hala derinde önemli olduğu ve bilimsel araştırmanın odağı olması gerektiği şeklindeki bir söylem etrafında çerçevelenmiştir (Paasi, 2005:667 ; Newman, 2006:154).

Sınırsız dünya fikri, bir bakıma bölgesel sınırların buharlaşmasıdır.

Devletin ürün ve hizmetlerin sınır ötesi akışları üzerindeki kontrolünü zayıflatarak pazarın devlet üzerinde daha fazla güç kazandığı bir süreci ifade eden küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ve özü itibari ile sınır geçirgenliğini ve sınır ötesi hareketliliği ifade eden "**sınırsız dünya (borderless world)**" söylemi, devlet topraklarını sınırlayan sınırların hala siyasi öneme sahip olduğu ulus-devletlerin sonunun geldiğine yönelik algı operasyonlarında sıkça kullanılmaktadır. Toplumların istekleri ve kabullenmeleri gönüne alınmaksızın sınırların

ve sınırların sınırlandırdığı mevcut anlayışların, sistemlerin ve kurumların gelecekte birer güç niteliğindeki aktörler tarafından şekillendirileceği, değiştirileceği ve etkisizleştirileceği düşünülmektedir. Bu söylem özellikle AB kapsamında Batı Avrupa devletlerinde “Sınırsız Avrupa” olarak ele alınmaktadır. AB için “Sınırsız Avrupa”, üye devletlerarasında insan, mal, hizmet, bilgi ve sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması anlamına gelmektedir. Ancak ne tuhaf ki “Sınırsız Avrupa” söylemine karşın Avrupa’da yaşanan sorunların (İskoçya, İrlanda, Katalonya, Sicilya, Sırbistan, Bosna, Hırvatistan, Arnavutluk sınırlarının) çözümünde ulus-devlet ya da bölgesellik düzeyinde sınırların kurtarıcı olarak kullanımı devam etmektedir. AB’nin sınırları içerisinde sağlanan birlikteliğin sürdürülebilir kılınması aynı zamanda sınırların dışı karşı daha da güçlendirilerek korunmasını zorunlu kılmıştır. Frontex böylesine bir zorunluluğun sonucudur. Sınır güvenliğine dayalı sorunlar sadece Avrupa’da değil dünyanın hemen her bölgesinde yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Örneğin Kuzey ve Güney Kore, Nijerya ve Biafra, Kamboçya, Vietnam, Laos, Hindistan ve Pakistan, Çad, Mozambik, İsrail ve Filistin, Azerbaycan ve Ermenistan.

Sınırsız dünya söylemi; insanların kültürlerini, inançlarını, değerlerini etkileyebilecek ve değişiklikler getirebilecek şekilde açık bir dünyayı ifade eder. Burada açıklıktan kastedilen sınırların ve ulus-devletlerin etkisiz hale gelmesidir.

Sınırsız dünya söylemi, fiziki sınırların eksikliği veya pasaportların kaldırılmasıyla ilgili değildir. Aslında, insanların ve organizasyonların, buldukları yer ve zamandan bağımsız olarak, aynı zamanda, belki de aynı zamanda sahip olamayacakları kaynaklara nasıl daha verimli ve verimli bir şekilde erişebilecekleri, işleyebilecekleri, işleyebilecekleri ve gerçekten daha verimli ve etkili bir şekilde erişebilecekleri hakkında üst düzey bir kavramdır. Aynı zamanda sınırsız bir dünya, farklı konumlardaki bireylerin, farklı uzmanlık ve ihtiyaç ya da tercihlerle bilgiye, kaynaklara ya da fırsatlara benzer erişime sahip olmalarını sağlamak ve dağıtmakla ilgilidir (Shen, 2016: <https://www.linkedin.com/pulse/borderless-world-joyce-j-shen>).

Günümüzde sınırlar küreselleşme, küresel ticaret, küresel pazar, serbest piyasa gibi gerçekliklerin etkisi ile en azından Orta Çağ’daki kadar hayati fonksiyona sahip değildir. Diğer bir ifade ile yukarıda belirtilen küresel gerçeklikleri sınırsız dünya söylemini teorikte mümkün kılmakta ve ulus-devletlerin sınır güvenliği tutkusunu ve mücadelesini adeta rafa kaldırmaktadır. Shapiro ve Alker’e (1996:48) göre sınırların gittikçe daha fazla geçirgen hale geldiği, sermayenin - malların - insanların ve fikirlerin bir bölgeden diğerine sınırsız hareketinin engellenemediği gerçeği, ulus-devlet modelinin sonunun işaret kabul edildi. Çünkü ulus-devlet modelinde devletin toprak bütünlüğü ve egemenliği, siyasi iktidarın ve kontrolün toprak kapsamını belirleyen siyasi sınırlar ile belirlenmişti. Oysaki küreselleşme süreci ile birlikte bu durum ulus-devletten küresel sermayeye, kurumsal pazarlara, çokuluslu şirketlere, BM - AB - NATO gibi küresel siyasi birliklere ve sanal - siber- birlikteliklere doğru kaymıştır. Ve çoğunlukla her biri, bireysel devletin egemenliğini ihlal eden politikalar benimseyerek uygulamıştır. Bu durum bir taraftan mutlak otoritenin artık sadece ulus-devlete ait olmasına sekte vurmuş, söz konusu ulus-devlet dışı yapılanmaların önem kazanmasına yol açmış diğer taraftan hiyerarşik ve çok boyutlu bir dünya düzeninin doğmasına neden olmuştur.

Küreselleşme süreci ile birlikte tüm dünyada yaşanan bilgi, para, mal ve insanların sınır ve sınır ötesi hareketliliği nedeni ile yaşanan tartışmalar, ulus-devletin varlığını gündeme getirmiştir. Özellikle küreselleşmeyle ilgili olan sınırsız dünya söylemleri, ulus-devlet tartışmalarının sona ermesi için temel sağlamıştır. Bununla birlikte O’Dowd (2010:1032) ise “imparatorluk çağı”nın ardılı durumundaki “ulus-devlet dönemi”nden “ulus ötesi” bir dünyaya geçiş sağlanmaktadır. Paasi’ye (2012:15) göre, “küreselleşmeye ve sınırların açık bir şekilde açılmasına rağmen, devletlerin uzay ekonomisi yönetimindeki göreceli güçlerini korumaya ve vatandaşların zihinlerini ve refahlarını ve dolayısıyla sosyal düzen ve uyumu sürdürmeye büyük ilgi duyuyorlar.” Bu dönem sınırların yeniden gündeme gelmesine ve daha güçlü bir biçimde ve yeni meselelere yol açmasına neden oldu. “Sınır araştırmaları uzmanları, yeni özgürlükler, yeni hareketler, yeni hareketlilikler, yeni kimlikler, yeni vatandaşlıklar ve yeni sermaye, emek ve tüketim biçimlerini anlamak isteyenlerle diyaloga giriyor” (Wilson ve Donnan, 2012:1).

Sahip oldukları ve ifade ettikleri yukarıda belirtilen özellikleri göz önüne alındığında sınırlar açısından “sınır güvenliği (border security)” kavramı önem kazanmıştır. Eskiden sınır güvenlikleri askeri kulelerde nöbet tutan askerler ile sağlanmaktayken günümüzde bu duruma ilaveten ulusal güvenlik, kaçakçılık, iltica ve sağlık ile ilgili konularda gerekli önlemi almak amacı ile tel örgüler, duvarlar, mayınlar, sınır karakolları, sınır gözetleme kuleleri, gece görüşüne sahip termal kameralar, sürekli sınır uçuşu gerçekleştiren hava araçları, uydu görüntüleri, biyometrik tanımlama, pasaport ve vize gerekliliklerinden yararlanılmaktadır. Devlet kontrolü, ulusal güvenlik, milli kimlik, insan ve mal hareketliliği gibi kavramların korunması anlamında da gelen sınırların güvenliği her devlet açısından önem taşır. Hem yasadışı göç hem de insan ve mal kaçakçılığının ulus-devlet güvenliğini tehdit ettiği günümüzde sınırlar ve sınır bölgeleri toplumsal hafıza, milliyetçi söylemler ve geleceğe yönelik milli

hayallerin de uç noktalarını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Sınır güvenliğinin tehdit edenler nezarethaneye atılma, tutuklanma ya da sınır dışı edilme gibi yaptırımlar ile karşılaşmaktadır.

Sınır güvenliği, 11 Eylül 2001'den bu yana özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. ABD, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırıların ardından karasal sınırlarını ve hava sahasını kapatarak kısa sürede kendi toprakları üzerinde kontrol sağladı. Bununla yetinilmedi George W. Bush döneminde 2006 yılında ABD - Meksika sınırını çit ile kapatma, Donald Trump döneminde 2016 yılında ise duvar ile kapatma kararı alındı. Görüldüğü üzere 11 Eylül sonrasında hükümetler hiç olmadıkları kadar şimdi güvenli sınırların yönetilmesi sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak artan serbest ticaret ve küreselleşme çağında, insanların ve malların yoğun sınır ötesi akışlarıyla rekabet etmek oldukça zor bir durumdur. Sınır güvenliği politikaları, güvenlik personelinin tehlikeli sınırdaki bireyleri ve maddeleri, özellikle de büyük sınır ötesi kentsel bölgelerde, günlük sınırları aşan milyonlarca yolcunun ve tonlarca malın arasından tanımlamasını ve filtrelemesini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bir taraftan özellikle sınır bölgelerinde yaşayan sınır insanların gündelik faaliyetleri diğer taraftan sınır insanların da gündelik faaliyetlerini yönlendiren yasal uygulamalar ve çok uluslu şirketlere bağlı ticari faaliyetler gibi uygulamalar ve süreçler önlemleri zorlaştırmaktadır. Sınırlar, tarihi süreçte coğrafi koşullara bağlı olarak değişen kuvvete ve etkiye sahip sosyal yapılar içinde uygulanan insan ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve şekillenmektedir. Bu sebeple hükümetler sınır geçirgenliği konusunda sınır bölgeleri insanları arasındaki etkileşimi göz önüne almak durumundadırlar. Çünkü sınırlar ulus-devletler için hassasiyet durumundadır, uluslararası anlaşmalar ile kurulmaktadır ve beşeri faaliyetler ile zorlanmaktadır. Diğer bir ifade ile sınırlar kültürel bağlılıklar, yerel politik uygulamalar, uluslararası ticaret aktörlerinin çıkarları ve hükümetlerin politik uygulamaları gibi sebeplerden dolayı her daim çatışma hatta savaş alanı olma potansiyeline sahiptir. Kuzey Kore - Güney Kore, Azerbaycan - Ermenistan, İsrail - Filistin, Çad - Sudan, Sudan - Güney Sudan, Afganistan - Pakistan, Hindistan - Pakistan, Hindistan - Bangladeş, Tayland - Kamboçya sınırları örnek verilebilir. Bu tür güvenlik sorunu arz eden sınırlar arasında oluşturulan kontrol alanları (Kıbrıs Adasındaki, Kore Yarımadası'ndaki ya da Keşmir'deki gibi) bir bakıma hiçbir etnik grubun etkin olmadığı ulusal temizliğe maruz kalmış yerleri ifade etmektedir.

Her devlet kara, hava ve deniz sınır güvenliğini sağlamak amacıyla kendi bünyesinde teşkilatlar oluşturmuştur. Örneğin; **Frontex** (Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi), [Avrupa Birliği üyesi devletlerin](#) komşularıyla olan sınırlarının korunmasını ve güvenliğini sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir [Avrupa Birliği](#) kurumudur. Avrupa Birliği'nin birliğe üye olmayan komşu ülkelerle olan sınırlarının güvenliğinin sağlanması, ulusal sınır muhafızları arasında işbirliği yapılmasını ve sınırlarla ilgili risk analizleri oluşturulması amacıyla kurulmuştur. [3 Ekim 2005](#) tarihinde hizmete giren kurumun genel merkezi [Polonya](#)'nın başkenti [Varşova](#)'da bulunmaktadır ve Avrupa Birliği'nin birliğe yeni katılan ülkelerde genel merkezini kurduğu ilk dairedir. Türkiye'de kara sınırlarının korunması ve güvenliği 3497 Sayılı "Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun" esaslarına göre yürütülmektedir. Türkiye sınır güvenliği konusunda yeni bir yapılanmaya gitmekte ve bu amaçla İçişleri Bakanlığı tarafından "Sınır Muhafaza Teşkilatı Başkanlığı (SMTB)" adıyla bir teşkilatın kurulması planlanmaktadır.

Devletlerin en önemli görevlerinden biri - aynı zamanda anayasal güvence altına alınmış olan - vatandaşların yaşam hakkını sağlamak ve mülkiyet hakkını korumaktır. Bu nedenle her devlet sınır güvenliğini sağlama konusunda devlet politikaları üretir ve korur. Bu politikalar devletten devlete değişebileceği gibi süreç içerisinde yaşanan olaylara bağlı olarak kapsam içeriğini de değiştirebilir. Örneğin; 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, İngiltere, Fransa ve Alman gibi devletler sınır güvenliği ve geçişi konularında daha sert uygulamalar getirmiştir. Dünya ekonomi sisteminde sürekli büyüyen küresel pazar, belirli malların, hizmetlerin ve insanların dünyada az ya da hiç kısıtlama olmadan hareket edebilecekleri anlamına gelmektedir. AB üyesi devletler **Schengen**⁴ **Vizesi** ile kendi vatandaşları için AB üyesi devletlerarasında ulaşım imkânları ve serbestliği⁵ sağlarken diğer devletlerin vatandaşlarına ise aynı kolaylıklar sağlanmaktadır. 1995'te yürürlüğe giren Schengen Sözleşmesi ile bu Sözleşmeye taraf ülkeler aralarındaki sınırlardaki kontrollerini kaldırmışlardır. Böylece, oluşturulan Schengen bölgesinde sınır kontrollerinde ortak uygulama ve kurallar hayata geçirilmiştir. Bu işbirliği vize, polis ve yargı alanlarındaki işbirliğini kapsamaktadır. Buna karşın AB, Schengen Vizesi ile kendi

⁴ Schengen'e üye ülkeler: Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, İzlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Yunanistan'dır. Bulgaristan, Romanya ve GKRY; AB üyesi olmalarına koşullarını tamamlamadıkları için henüz Schengen ülkeleri içerisinde yer almamaktadır. İngiltere ve İrlanda ise uygulamaya katılmamıştır. Bir yabancı Schengen bölgesine üye ülkelerden birinin vizesi ile girdiğinde diğerine serbestçe seyahat edebilir. Ancak, seyahatin süresi vizenin üzerinde kayıtlı süre ile sınırlıdır.

⁵ Schengen Bölgesi'nde fiziki sınırlar kaldırılmış ve bu kapsamda hareket özgürlüğü, AB tarafından güvence altına alınan ekonomik özgürlükten biri olmuştur.

içerisindeki sınırları daha az anlamlı hale getirmiş olsa da AB ile AB dışındaki ülkeler arasındaki sınırlar gittikçe zorlaştırılmaktadır. Örneğin Macaristan ve Sırbistan arasında sınır geçişleri zorlaştırılmakta hatta Macaristan, insanları engellemek için sınırları boyunca bir çit inşa ederek süreci zorlaştırmaktadır.

3. Barış ve Çatışmanın Mekânı: Sınır Bölgesi ve Sınır İnsanı

Her devlet, sınırları dâhilindeki ülke topraklarında var olan fiziki ve beşeri kaynakları koruma, kullanma ve sürdürülebilir kılma hakkına sahiptir. Bunu gerçekleştirebilmek için ülkesinden geçecek insan, mal, sermaye ve bilgi hareketliliğini kontrol altında tutmak ister. Bu sebeple sınır güvenliğinin sağlanması her devlet açısından önem arz eder. Ancak günümüzde küreselleşmenin etkisi ile devlet sınırlarının çoğu dönüşüm yaşamakta, siyasi sınırların geçirgenliği üst düzeye çıkmış, sınır ötesi dolaşım ve işbirliği düzeyi artmış durumdadır. Nitekim çok uluslu şirketler serbest ticaret anlaşmaları sayesinde ulus-devletlerin sınırlarını sonuna kadar açabilmektedir.

1970'lerde sınırlara yönelik bakış açısı değişmeye başlamış, sınırlar sadece basit bir hat olarak değil de sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşimin yaşandığı sınır bölgeleri ile birlikte analiz edilmeye başlanmıştır. 1980'lerden bu yana, sınır araştırmaları gittikçe disiplinler arası bir nitelik kazanmış ve post-modern bakış açısına odaklanmaya başlamıştır. Bu kapsamda sınırların, sınır bölgelerinde yaşayan etnik grupların algılarını, ilişkilerini ve faaliyetlerini nasıl etkilediğini araştırmaya yönelmiştir. Günümüzde sınırlar ve sınır bölgeleriyle ilgilenen disiplinler arasında antropoloji, biyoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, siyaset, psikoloji ve sosyoloji bulunmaktadır.

Siyasi coğrafyada mekân, siyaset, iktidar bağlamında analizler ortaya konulurken etnik grupların tanımlanması, tanınması ve kabulünde kimlik ve kültür mutlaka değinilen öncü kavramlardandır. Kültürel etkileşimin en yoğun yaşandığı yerlerin başında sınır bölgeleri gelir. Nitekim etnik grupların sınır bölgelerinde ortaya çıkan ekonomik hayatı ve bu yaşamı nasıl deneyimledikleri, bu ilişkilerin etnik gruplar içinde ve arasında yarattığı yeni dinamikleri ortaya koymak siyasi coğrafya kapsamında ele alınması gereken konulardan biridir.

Dünya siyasi haritası yüzyıllar boyunca birçok değişim yaşamıştır ve bu süreçten en çok etkilenen de sınır bölgeleri olmuştur. Modern devlet sisteminin temel prensiplerini yansıttığı kabul edilen Westphalia Düzeni, öncesindeki tüm karmaşaya bir düzen getirmeyi hedefliyordu. Böylece, yaklaşımın temelini oluşturan egemenlik düşüncesi sayesinde sınırlarla belirlenen bir alan içerisinde oldukça yüksek düzeylere ulaşabilen kontrol mekanizmasının meşruiyeti sağlanıyordu. Sınırlara ilişkin söz konusu düzenlemenin etkileri, sonuçları ve geleceğine ilişkin teoriler, 20. Yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen dünya savaşları ve Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasi haritasındaki sınır değişiklikleri ile tekrar gündeme gelmiştir. Yeni düşünceler ve teorilerde sınır bölgeleri önemli bir kavram olarak yerini almıştır. Bu süreçte sınır bölgeleri dünyanın birçok yerinde boş koridorlar ya da en iyi ihtimalle geri kalmış yerleşimlerin bulunduğu alanlar iken büyük metropollere, sosyal ve ekonomik olarak bütünleşmiş iki/kardeş kentlere dönüşmüştür (Dursun, 2014:406,407).

Sınır bölgeleri, sadece resmi olarak kabul edilmiş kültürel birimlerin hudutlarında değil aynı zamanda resmîyet taşımayan cinsiyet, dönem, statü, farklı yaşam deneyimlerini kesiştiği yerlerde de kendisini göstermektedir. Farklı kültürlerden, etnik kökenlerden, ırklardan ve dinlerden insanlarla karşılaşma alanı olarak sınır bölgeleri; sınıf, ırk, etnik köken, milliyet, yaş, politika, kıyafet, yemek gibi konularda dinamik bir ortam yaratır ve bu nedenle kesişimci çalışmalar için çok verimli bir zemin haline gelir (Rosaldo, 1989:28-29,207-208). Bu açıdan ele alındığında sınırlar ve sınır bölgelerinde yaşanan sınır ticareti, kaçakçılık, terör, uyuşturucu ticareti, insan kaçakçılığı, askerleşme gibi olayların etki ettiği insani, mekânsal, tarihi, ekonomik ve politik tüm çoklu değişim ve dönüşümlerin incelenerek ortaya konulması önem taşımaktadır.

Sınır bölgesi (borderland, hudut muntıkası), devletlerarası sınırları çevreleyen, her iki devletin sınırına bitişik olan, güç ilişkilerinin belirginleştiği, komşu sınır arazisi üzerinde açıkça etkiye sahip, farklı etnik grupların birbirleri ile resmi veya gayri resmi, legal ya da illegal sosyo-ekonomik etkileşime geçtikleri, kültür alışverişinde buldukları dolayısıyla ulusal kültürlerin kaynaştıkları, ya da insan göçünü kolaylaştıran ve sürdüren tarihsel ve etnik açıdan birbirine bağlı sınırlar ile bağlantılı çoğul kültür yerleridir. Uluslararası sınırın her iki tarafı açısından ele alındığında sınırlar ve sınır bölgeleri bir taraftan merkezi hükümetin karar alma ve güç ilişkilerini etkileyebilmekte diğer taraftan çok sayıda bölgesel ya da küresel aktör tarafından etkiye maruz bırakılabilmektedir.

Sınır bölgesi, insanlar tarafından veya “farklı” olarak sınıflandırılan gruplar arasında gerçek temasın, herkes tarafından güvenli ve rahat olarak kabul edilen yeterli arabuluculuk yapılarının varlığıyla gerçekleşebileceği fiziksel ve / veya sosyal alanlar olarak tanımlanabilir. Her yerde hem fiziksel hem de sembolik sınırlar var. Esasında hepimiz farklı sınırlarda, sınırların yanlarında alanlarda yani sınır bölgelerinde yaşıyoruz (Mata Codesal, 2007:14).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde sınırlar sadece fiziki engeller olarak değil aynı zamanda sınır çevresinde yaşayanların yaşam tarzlarını, yönetim biçimlerini ve ekonomik farklılıklarını birbirinden ayıran hatlar olarak görülmekteydi. Bu doğrultuda sınır bölgeleri de olası bir savaş durumunda ilk kaybedilecek topraklar olarak kabul edilmekte, yatırım gerçekleştirilmede merkezi hükümete uzak kalmakta ve bu sebeple ülke geneline göre az gelişmiş bir görünüm sergilemekteydi.

Sınır bölgeleri 20. Yüzyılın sonlarına kadar, başta askeri nedenler ve uluslararası politikalar sebebi ile ulus devletlerin kalkınmalarına öncelik vermediği yerlerdir. Sınır bölgelerine özel anlam katan bir başka unsur ise buldukları konum itibarı ile uluslararası ilişkilerin bu bölge halklarının gündelik yaşamının bir parçası olması ve bu durumun sınır bölgesi kimliğine, farklı kültürlerle açık olma, değişik yaşam ve yönetim biçimlerini gözlemleyebilme ve kendi yaşamları ile karşılaştırabilme olanağına sahip olma olarak yansımalarıdır. Bu özel durum gündelik hayatta kaçakçılıktan sınır ötesi ticarete, akrabalık ilişkilerinden kültürel alış verişe kadar pek çok alanda kendini göstermektedir (Sezgin ve Erkut, 2014:229).

Sınır bölgeleri ve ulusal sınırlar, ulusal egemenliğin başlangıcını ve sonunu sınırlandıran politik ya da askeri olarak çizilen çizgilere göre şekillenmektedir. Bu nedenle günümüzde ulusal sınırlar, insan hareketliliğine ev sahipliği yapan tarihi ve kültürel olarak birbirlerine bağlı sınır bölgelerindeki hareketliliği de korumakta ve düzenlemektedir. Sınır bölgelerini ayıran ulusal sınırlar legal olmasına karşın sınır bölgeleri arasında yaşanan ve ulu-devletlerce varlığı bilinen ilişkiler resmîyete dökülmediğinden dolayı adeta birer kayıt dışı bölgesel entegrasyona dönüşmektedir. Sınır bölgeleri arasındaki etkileşimin bu nedenle baskı altında kalmasında 11 Eylül Saldırıları belirleyici rol oynamıştır. Saldırıların ardından terörizm ve diğer yasa dışı sınır geçiş olaylarının engellenmesine yönelik alınan sert önlemler sınırlar ve dolayısıyla sınır güvenliği tehdidi altında bulunan devletler sınır bölgelerinin ve bu bölgelerde yaşayan sınır insanların güvenliği sağlamak ve sürdürülebilir kılmak amacı ile sınırdaş ülkenin sınır bölgesinde belirli derinliği kontrol altında tutmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Güvenli bölgenin sınır derinliği mevcut koşullara göre değişebilmektedir. Genellikle doğrudan ya da dolaylı savaş halinde olan devletler ile medeniyetlerin çakıştığı yerlerdeki sınır derinliği fazla tutulmaktadır.

Baud ve Schendel (1997:225), sınır bölgelerinin oluşumu ve dağılması arasındaki yaşam döngüsünü formüle eder. Onlara göre, sınır bölgesi yaşam döngüsündeki ilk aşama, sınır çizgisi çizildikten hemen sonra var olan **bebek sınır bölgesi** (infant borderland)dir. Bu tür sınır bölgelerinde önceden var olan sosyal ve ekonomik ağlar hala açıkça görülmekte ve sınırın her iki tarafındaki insanlar yakın akrabalık bağlantılarıyla birbirine bağlıdır. Sınır, sosyal gerçeklikten ziyade hala bir potansiyeldir. Sarp sınır bölgesini 1921'den 1937'ye kadar bir bebek sınır bölgesi olarak tanımlayabiliriz. **Ergen sınır bölgesi** (adolescent borderland) bir sonraki aşamadır. Sınır inkâr edilemez bir gerçeklik haline gelmiştir ancak onun ortaya çıkışı hala yeni ve birçok insan var olandan önceki dönemi hatırlamaktadır. Her ne kadar ekonomik ve sosyal ilişkiler yeni sınırın varlığıyla sınırlandırılmaya başlanmış olsa da, eski ağlar henüz dağılmamış ve sınır boyunca güçlü bağlantılar kurmaya devam etmektedir. Sınırların kesin bir sosyal gerçeklik haline geldiği aşama **yetişkin sınır bölgesi** (adult borderland)dir. Sosyal ağlar artık sınırın sınırlarını açıkça kabul etmekte ve izlemektedir. Sınır ötesi sosyal ve akrabalık ilişkileri var olmaya devam edebilir ancak bunlar kıt hale gelir ve giderek sorunlu olarak görülür. Kaçakçılıkla uğraşanlar gibi yeni sınır ötesi ağlar bile artık sınırın kabulüne dayanmaktadır.

Sınır bölgeleri tarihi, kültürel, ekonomik, akrabalık ve dilsel bağlar ve yakınlıklar ile dolu ancak uluslararası kabul görmüş sınırlar sebebi ile bölünmeye uğramış sınırdaş yerleşmeleri ifade etmektedir. Bu sebeple sınır bölgeleri aynı zamanda kültürel köprü görevi de görmektedir. Sınır bölgelerinde yaşayan sınır insanları sınırdaş sınır bölgesindeki insanlar ile tanışır, etkileşime geçer ve ilişkiler zamanla şekillenir. Sınır bölgelerinde sosyal ilişkiler için üç muhtemel mekânsal model ifade edilmektedir (Barth 1969:19-20); siyah-beyaz, gri ve orta tipler (tamponlanmış, sivilceli, katmanlı). **Siyah ve beyaz** (black and white) **model**; resmi sınırların önem taşıdığı, sınırdaş sınır insanların birbirleri ile minimum düzeyde etkileşime geçtiği, iletişimin ön planda olmadığı, kendi ulus-devletlerinin güç uygulamalarının derinden yaşanmasına bağlı olarak düşmanlığın aktif olduğu sınır bölgelerini kapsayan mekânsal modeldir. Örneğin Kuzey Kore ve Güney Kore, KKTC ve GKRY, İsrail ve Filistin⁶ arasında sınır bölgelerinde yaşanan sorunlarda olduğu gibi. **Gri** (grey) **model**; resmi sınırların pek önem taşımadığı, benzer ya da farklı etnik gruplardan ve kültürlerden olsun ya da

⁶ İsrail ve Filistin sorununun merkezinde yer alan Kudüs; dünyanın en çekişmeli şehirlerinden biri durumundadır. İsrail açısından mekânsal kontrol amacı ile Filistinlilerin kitlesel yerinden edilmesinin ve 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Kudüs, 1949 Ateşkes Yeşil Hat Sözleşmesi kapsamında fiziksel olarak Arap kontrolündeki Doğu ve İsrail kontrolündeki Batı'ya bölündü. 1967 yılında gerçekleşen Altı Gün Savaşı'ndan sonra İsrail, şehrin doğu kısmını işgal etti ve tek taraflı bir birleşme olduğunu iddia ederek batı kısmına ekledi. O zamandan beri, kentin resmi bir bölünmesi ya da iki hat arasında inşa edilen herhangi bir fiziksel engel bulunmadığından Yeşil Hat önemsiz hale geldi.

olmasın etkileşimin ön planda olduğu, iletişim kanallarının her zaman açık tutulduğu çoklu kültürel karışımın şekillendiği sınır bölgelerini kapsayan mekânsal modeldir. Kültürel bütünleşmeyi temel alan bu modelde geçirgenlikleri nedeniyle sınırlar var olmasına karşın pasif durumda görülürler. Melez kültürlerin görüldüğü gri modele örnek olarak Almanya - Hollanda sınır bölgesi Schleswig-Holstein, Almanya - Fransa sınır bölgesi Alsace verilebilir. **Tamponlanmış (buffered) model;** farklı özelliklere sahip iki etnik grup arasında, onları izole edebilmek amacı ile farklı üçüncü bir etnik grubun yerleştirildiği sınır bölgelerini kapsayan mekânsal modeldir. Bu modelde amaç farklı iki güç merkezini stratejik olarak üçüncü güç merkezi ile ayırmaktır. **Sivilceli (spotty) model;** benzer etnik gruplara ev sahipliği yapan sınırdış sınır bölgelerinde kümelenmiş dağınık şekilde azınlık durumundaki farklı etnik grupların yer aldığı sınır bölgelerini kapsayan mekânsal modeldir. Farklı etnik gruplar sınır bölgelerinde belirli gettolarda yaşamlarını sürdürürler. Örneğin Avrupa’daki Yahudi gettoları ya da ABD’deki Afrika gettoları gibi. **Katmanlı (layered) model;** bir kültürden baskın bir popülasyonu farklı bir kültürün üzerine kendi kültürünü benimsetmeye yönelik olarak yatay düzlemde ayırım barındıran sembolik nitelikteki sınır bölgelerini kapsayan mekânsal modeldir. Fas’a yerleşen yerleşimci koloniler, Avrupa ile Arap dünyası arasında sembolik bir sınır bölgesidir.

Sınırlar, haritalar üzerinde tek boyutlu ince çizgiler gibi görünseler de aslında kara üzerinde çok boyutlu işlevlere sahip sınır bölgelerini birbirlerinden ayıran önemli unsurlardır. Diğer bir ifade ile sınır bölgeleri bir taraftan mevcut sosyo-ekonomik yaşamdan diğer taraftan uluslararası sınıra yakınlıktan dolayı ortaya çıkan gelişmelerden doğrudan etkilenen sınırın her iki tarafındaki yerleşmelerdir. Bu sebeple sınır bölgeleri güç merkezleri arasında yer alan ve güç merkezlerinin güç gösterilerine maruz kalan yerlerdir. Bu açıdan ele alındığında sınır bölgeleri ülke topraklarını hem içe hem dışa bağlar hem de savunma ve saldırı yerleridir, bu nedenlerle mutlaka en iyi şekilde yönetilmelidirler.

Sınırın her iki tarafındaki “biz” ve “onlar”ın karşılaştığı, temas ettiği sınır bölgelerinin varlığı günümüz koşullarına bağlı değildir. Tarihin her döneminde medeniyetlerin, imparatorlukların, ulus-devletlerin hatta blokların hüküm sürdüğü 20. Yüzyıl boyunca sınır bölgeleri her zaman var olmuştur. Sınır bölgelerinin varlığını somutlaştıran en önemli gelişme ulus-devletlerin kurulması ve uluslararası tanınırlığa sahip yasal sınırların gündeme gelmesi ile gerçekleşmiştir.

Sınır ile ilgili en büyük dinamik güç, sınırları kontrol eden ve güvenliğini sağlayan ulus-devlettir. Güçlü bir ulus-devletin sınırlarının ve sınır bölgelerinin korumasında sorun yaşanmayabilirken daha zayıf bir ulus-devlet açısından sınırlarını ve sınır bölgelerini kendi başına yalnız bırakma ya da sınır alanlarını güvence altına almak için bu durumunu telafi edici çabalara girişebilir. Bu konuda iki hassas durum ön plana çıkmaktadır. Eğer sınırdış ulus-devlet güçsüz ise o zaman karşı sınır bölgesinde güçlenmek hatta özerk idari yapı isteyen yerel topluluklar kendisini belli eder. Böylesine yapılanmalar mevcut ulus-devletin sınır bölgesindeki güvenliği de tehdit eder. Buna karşın karşı ulus-devlet güçlü ise o takdirde böyle bir gelişme yaşanmayabilir. Burada anlatılmak istenen öz şudur: Sınırdış iki zayıf ulus-devlet arasındaki sınır bölgeleri gerek bölgenin iç ve dış güvenliğini sağlama gerekse de dış koruyucu durumundaki -birbirleri açısından- diğer ulus-devletin yardımını isteme konusunda sorun oluşturur.

Sınır bölgeleri ister istemez öncelikle kendilerini yönetmeyi amaçlayan ulus-devletler arasındaki ilişkilerden ardından daha basat güç merkezi durumundaki bölgesel veya küresel güçlerden ve düzenden etkilenir. Bu sebeple sınır bölgelerinin mevcut konumu ulusaldan küresel ölçüğe aktif dinamikler ve analitik ilişkiler kapsamında değerlendirilmelidir.

Sınır bölgeleri sadece ulusal uçların birleştiği yerdeki pasif fiziki mekânlar değil aynı zamanda birbirinden ayrılan kültürlerin farklılıklarını kaybetmeksizin etkileşim içerisinde bir araya geldiği ve de bu kimliklerin gelişimine katkı sağlayan yerlerdir. Bu açıdan ele alındığında sınır bölgeleri o ülkede hüküm süren iktidarın resmi sınırlarına farklı yollardan girişi de temsil etmektedir. Sınır bölgeleri, komşu ülkeler arasındaki asimetriklerin ve farklılıkların, alanlardan en az birinin yararına kullanılabileceği fonksiyonel alanlardır (Collier ve Alvarez, 1994:607).

Sınır bölgeleri, insan hareketliliğinin ve kültürel etkileşimin çakıştığı ve sağlandığı yerler ise o halde beşeri faaliyetlere izin veren ve entegrasyon sürecinin yaşandığı bir sosyal alandır. Bu sebeple tarih boyunca güç merkezlerinin ya da siyasi yapılanmaların olduğu her dönemde sınır bölgeleri de vardır.

Sınır bölgelerinin güvenlik, kalkınma veya yönetim altyapısının yetersizliği nedeniyle ulusal barış inşası ve statü oluşturma projelerine karşı dayanıklı olması ve bu nedenle daha fazla gelişme ve daha fazla devlet varlığının sınır bölgesi topluluklarının karşılaştığı zorlukları çözebileceği yönünde endişeleri artırmaktadır. Sınır bölgeleri, sınırın altını çizen, ticaretin ve insan hareketlerinin akışını kolaylaştıran etnik, dilsel ve akrabalık gruplarına ev sahipliği yapar ve sınır bölgelerinde yaşayanlar, sınırın diğer tarafını uzak başkentlerden ve

ekonomik merkezlerden daha önemli olarak görebilirler. Sürekli şiddete ve keskin ekonomik eşitsizliklere maruz kalabilirler, ancak aynı zamanda yeni kalkınma, çıkarma ve ticaret biçimlerini de teşvik edebilirler (Plonski and Walton, 2018:6). Sınırın ortaya çıkardığı dinamiklerinden faydalanma ya da onlardan zarar görme durumunda etnisite ve toplumsal cinsiyet önemli rol oynamaktadır. Sınırın her iki tarafındaki sınır insanları mevcut konumlarını farklı biçimlerde deneyimlemiş ve bu iki grup arasında dışlama ve ötekileştirme söylemleri derinleşmiş olabilir. Nitekim sınır ekonomileri sınır bölgelerinde etnik grupların ve cinsiyet gruplarının ilişkilerinde etkili olmaktadır (Akyüz, 2013:vi,19).

Mevcut güvenlik çağında, sınırların ve sınır bölgelerinin bu denli aşındırıldığı bir dönemde “sınırsız dünya” argümanı - küreselleşmenin ve ekonomik entegrasyonun temelini oluşturan mesele - sorgulanmıyor gibi görünmektedir (Ohmae, 1990:48). Böylece sınırlar, sadece ulusun içinde durduğu, yerleştiği, ulusun var ettiği coğrafi topraklar yani vatan olarak görülen yerler değil, ek olarak, iktidarın ve siyasi alanların karşıyla çeşitli düzlemlerde karşılaştığı yerler olarak belirmektedirler. Diğer bir deyişle sınırın iktisadi coğrafyası ve etki alanlarının hangi dönemlerde nerelere kadar ve hangi iktisadi ve sosyal nedenlere uzanabildiğine bağlı olarak çeşitli zaman-mekân (time-space) teorileri ortaya konulmaktadır. Nitekim sınırlar, sanılanın aksine bir ulusu oluşturan en önemli katkıyı içeriye doğru hareketle yapmaktadırlar. Günlük akışta, sınırların ve kapıların esas olarak dışarıya açıldığı, dışarıya karşı vatani savunduğu ve/ya dışarıya göre biçimlendiği düşünülür. Dahası, sınırın esas varlık sebebinin dışarıya doğru bir vatanın sunulması, tanıtılması olduğu düşünülür. Gerçekten sınırın dışarıya dönük kısmı, o sınırdaki iki ülke (bazı yerlerde üç ülke) arasındaki ilişkilerin, son durumunu açıkça anlatır. Ancak sınırın esas etki alanı içeriye doğrudur. Sınır esas olarak içeriye doğru genişler ve vatanın sosyal alanını içeriye doğru genişletir. Sınırlar, sadece ticaret ve uluslararası ilişkilere konu olan etkileşimler nedeniyle değil, bu etkileşimlerin düzensiz titreşimleri (eşitsiz güç ilişkileri) aracılığıyla içeriye biçimlendirilmesinde esas rolü oynayan sosyal kurumlar olarak iş görürler (Özgen, 2005:2,4).

Dünya siyasi tarihi sınırlar kapsamında ele alındığında sınırların çoğunlukla bölgelerin etnik yapılarını hesaba katmadan belirlendiği görülmektedir. Bu gerçeklik sınırlara dayalı etnik kimlik konusundaki tartışmaların sürmesine yol açmaktadır. Etnografik sınırlar kapsamında ele alınan ve çoğu literatürde “marginal people (marjinal insan) - margins - transborder people - transnasyonalist” olarak ifade edilen **sınır insanları**, yerel ya da ulusal sınırların sınır bölgelerinde yaşayan etnik grupları ifade etmektedir. Cons ve Sanyal’a (2013:7,8) göre “marjinal insan” kavramı ilk kez 1960’larda Latin Amerika kentleşmesinin analizi ile ilgili olarak kullanılmıştır. Bu tür bölgeleri normların istisnaları olarak görmek yerine büyük yapısal süreçlerin burada yaşayan toplulukları nasıl oluşturduğunu anlamamız gerekmektedir. Böylesine bir yaklaşım merkezler ve çevre bölgeleri arasındaki ilişkileri analizde fayda sağlar. Bu sebeplerden dolayı son zamanlarda, bilim insanları neoliberal kapitalizmin, ırkçılığın ve diğer dışlayıcı uygulamaların insanları daha derin yoksulluk biçimlerine nasıl yönlendirdiğini anlamak için marjinalliğin araştırılmasına yeniden katıldılar.

Sınır bölgesi, sahip olduğu özellikleri ile bir taraftan yerel halk durumundaki sınır insanları tarafından iki ulus arasında belirli amaçlar için serbestçe seçtikleri günlük faaliyetleri için entegre bir bölge olarak kullanılmakta diğer taraftan da kültürel peyzaj (coğrafi sınır manzarası) açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple sınır bölgelerindeki sınır yerleşmelerinde yaşayan sınır insanların sosyo-kültürel ve ekonomik yaşantıları özü itibarı ile kendi devletlerinin ve toplumlarının tarihi ve kimliği açısından önem taşırlar. Sınır bölgelerinde yaşayan insanlar, toplumun geneli ile sahip oldukları etnik bağlantıları açısından 3 grupta ele alınabilir. İlki doğrudan kendi devletinin toplumu ile etnik bağı olan ama karşı sınır bölgesindekiler ile etnik bağı bulunmayanlar. İkincisi kendi devletinin toplumu ile bağı olmasına karşın karşı sınır bölgesindekiler ile de etnik bağları bulunanlar. Son olarak da kendi devletinin toplumu ile değil de karşı sınır bölgesindekiler ile etnik bağı bulunanlar.

Sınır bölgeleri ve sınır insanları o ülkeye giriş ve çıkış yapanların ilk ve son gördükleri devlete ait yerlerdir. Sınır bölgelerinde binalarda ve caddelerde sergilenen siyasi, sosyal ve dinsel semboller⁷ (ulusal bayrak, flama, nöbet kuleleri, spor türleri, hac işareti) ve ritüeller (resmi törenler, cenaze törenleri) devlet ve toplum hakkında bilgi sunmaktadır. Özellikle siyasi semboller ve ritüeller devletin sınır bölgesinde ve karşıdaki sınır bölgesinde yaşayanlar açısından devlet ile ilişkili birer unsur temsil etmektedirler. Bu sebeple her zaman için sınır bölgelerinin imajı o devlet açısından önemli simgesel sahalara olmuştur.

Sınır ve sınır ötesi faaliyetlerin ve ürettiği unsurların tamamı sadece sınır bölgesinde yaşayan sınır insanları ya da ülkedeki diğer etnik gruplar tarafından gerçekleştirilmez. Uluslararası faaliyet gösteren politik ya

⁷ Siyasi ve sosyal semboller ve ritüellerin nihai amacı merkezi iktidarı savunurken farklılığı veya ayrılığı belirterek çevreyi (periferi) kontrol altında tutmaktır.

da ekonomik yapılar ya da sınırdaş sınır bölgesi veya ülkenin diğer etnik grupları tarafından da gerçekleştirilebilir.

Sınır insanların sınır bölgelerindeki yaşamları sadece günlük yaşamın rutinlerden ibaret değildir. Yerel düzeyde ele alındığında sınır insanların yaşamları ticaretten arazi mülkiyetine, kültürel kimlikten güvenliğe, iletişimden göç olaylarına çok boyutlu olguları ve süreçleri içermektedir. Bu sebeple sınır bölgelerindeki sınır insanlarını kendi başlarına bırakmak ya da merkezi otorite ile mücadeleye girişmesine neden olacak koşulları yaratmak yerine kültürel entegrasyonu kuvvetlendirici sosyal kurumları ve destekleri faaliyete geçirmek önem taşımaktadır. Aksi durumda sınır insanları diğer sınırdaş ulus-devletin kıskırtmasına gelebilir hatta kontrolüne girebilir. Böylesine bir gelişme ulus-devletin ulusal sınır güvenliği açısından isteyeceği bir durum değildir.

Farklı ekonomik koşullar, siyasi ilişkiler ve sosyal koşullar, sınır bölgelerindeki insanların kendilerine, komşularına, sınırlarına ve sınır ötesi deneyimlerine nasıl atıfta bulduklarına büyük katkıda bulunur (Archer and Rác; 2012:64). Sınırın her iki tarafında yaşayan sınır insanları gerek kültürel bağlar ve merkezi yönetime uzaklık gerekse de sınırlar arasında gerçekleştirilen ekonomik nedenlerle birlikte çalışmaya ilgi duymaktadır. Öyle ki sınır bölgelerinde yaşayan sınır insanları birbirlerini kültürel açıdan etkileyebilir. Sınırdaş sınır bölgelerindeki insanların kültürleri, sosyal normları ve dünyaya bakış açıları farklılık gösterebilir ama yine de bu farklılıklar ile yaşamayı da öğrenebilirler. Etkileşime daha açık olan sınır bölgesi insanları diğer sınır bölgesi insanların kültürlerarası bağlantıya girmede yardımcı olabilir. Çünkü marjinaler için sınırlar açıktır ve akışkandır. Kız alıp verme, düğün, taziye, önemli günlerde gerçekleştirilen ziyaretler, dini ritüellerdeki benzerlikler gibi davranışların etkisi ile sınırın her iki tarafındaki sınır insanlarında benzer kültürel ritüellere rastlanır. Sınır ötesi alışveriş gezisi, başka bir ülkeye yapılan eğitim gezisi veya bir ülkede yaşayan yabancı bir vatandaşla arkadaşlık olmasına bağlı olarak iletişim deneyimi farklı olacaktır.

Sınırlar, ekonomik alanda fırsat koridorlarıdır.

Devlet sınırları ile ayrılan insanlar genellikle birbirlerini tamamen farklı görürler: farklı dilleri konuşurlar, farklı gelenek ve uygulamalara sahiptirler. Dolayısıyla ekonomik temaslar, yerel toplulukların sosyal ve sözel davranışlarında ciddi şekilde “komşularına” uyum sağlama konusunda etkili olmaktadır. Sınır ötesi ticaret ve kaçakçılıkla özdeşleşmiş sınır ekonomilerine ilişkin çalışmalar başta siyasi coğrafya olmak üzere diğer disiplinlerin sınır çalışmalarında yer almaktadır. Devlet sınırları hala yarattığı özel fırsatları kullanan sınır toplulukları için mikro ölçekte önemli geçim stratejileri oluşturan ticaret ve çeşitli yasadışı faaliyetlere ev sahipliği yapmaktadır. Sınır bölgelerinde yaşayanların çoğu sınır ötesi işbirliği kapsamında sınırın karşı tarafındaki sınır bölgesinde ekonomik ilişkiler kurmakta, ticaret yapmakta ya da mülk edinmektedir. Hatta bazen sınır bölgesinde yaşayanlar için karşı sınır bölgesinde yaşayanlar ile kurulan -illegal- ekonomik ilişkiler, söz konusu geçim derdi olduğunda kendi devletine duyduğu bağlılığın dahi önüne geçebilir. Burada illegal ekonomik işlerden kastedilen mensubu bulunduğu devleti vergi ve döviz gelirinden mahrum bırakacak gelir getirici faaliyetlerdir. Söz konusu faaliyetler sınır bölgesinde yaşayanlar için meşru kabul edilebilir ancak özü itibarı ile bu ekonomik faaliyetler illegaldir. Miller’e (1998:9) göre; “*birçok insan için alışveriş yapma sadece bir görev. Yine de illegal faaliyetler çoğu zaman kendi sınırları içerisinde istihdam yarattığından dolayı devlet tarafından “kendi kontrolünde olduğu sürece” görmezden gelinmektedir.*” Buradan anlaşılan şudur ki, ekonomik faaliyetlerin sınırları ile devletlerin siyasi sınırları aynı harita üzerinde kesişmemektedir. Polese (2012: 22-23) “Sınır nasıl bir gelir kaynağı olur? sorusuna şu şekilde cevap vermektedir: Onun için sınırlar iki nedenden ötürü büyük bir fırsat sunmaktadır. Birincisi, sınırların hem arabuluculara hem de aynı sınırın iki tarafındaki talep ve arz ile eşleşen insanlara fırsat sağlaması ve para kazanmasıdır. Diğer, devlet tarafından getirilen kısıtlamaların ve yasakların yeni talepler yaratmasıdır. Çünkü yasaklanan ürünün fiyatı artar, ucuzuna talep artar ve bu durum ekonomik yeni fırsatlar yaratır. Baud and Schendel’e (1997:232) göre sınır ekonomileri her zaman politik önlemlerden güçlü bir şekilde etkilenir ve sınırın her iki tarafındaki siyasi süreçler normalde çakışmaz. Sınır ekonomileri kısa vadeli politika değişikliklerine anında tepki veriyor ve sürekli adaptasyon onlara spekülative ve rahat bir karakter veriyor. Bu, bölgeyi sınırın her iki tarafındaki tek bir birim olarak ele almanın çok önemli olmasının bir nedenidir: Sınırın bir tarafındaki ekonomik politikaların değişmesi diğer tarafın da hemen uyarlanmasına yol açmaktadır.

Merkezi siyasi otoritenin norm ve kurallarına meydan okumaları sebebi ile insanların, metaların, fikirlerin sınır ötesi hareketliliği yasa dışı kabul edilir.

Sosyolojik açıdan ele alındığında sınır bölgesinde yaşayan sermaye ve güç sahibi insanlar, merkezi otorite ile iki türlü ilişki geliştirebilirler. İlki merkezi otorite ile geçinerek mevcut toplumsal konumlarını, sermayelerini ve güçlerini korurlar. Aksi durumda merkezi otorite ile mücadeleye girer, merkezi otoriteden yeterli kaynak alamadıklarını ve bu nedenle kendi kaynaklarına sahip çıkacaklarını dile getirerek bölge

insanlarını ayaklandırır, ayrılma ya da özerklik isteklerini dile getirebilir. Bu esnada sınırdış ulus-devletin ya da bölgesel ve küresel aktörlerin desteğini de alabilirler. Ayrıca sermaye ve güç sahibi yerli insanlar merkezi otorite ile giriştiği mücadele sebebi ile mal, silah, uyuşturucu ve insan akışını kontrol gücünü kaybetmemek için dış güçler ile ittifaklar kurmaya ve sınır ötesi politik ya da dini ağırları harekete geçirmeye yönelirler. Belirtilen sebeplerden dolayı merkezi hükümet zaman zaman bir taraftan devletlerin kesiştiği noktadaki stratejik konumları ve bölgesel ekonomik pazarlara erişme ve buradaki ticaret akışını kolaylaştırmadaki rolleri diğer taraftan diplomatik ilişkileri ve ulusal güvenliği şekillendirmedeki konumları nedeniyle sınır bölgelerini düzenlemek, pasifleştirmek ya da sınır bölgeleri topluluklarını güçlendirmek için etkin yerel güç sahipleri ile pazarlık etmek için kurumlarını görevlendirebilir. Sonuç itibarı ile iç dinamikleri nedeniyle kontrolünde sıkıntılar yaşanan ve bu sebeple merkezi otorite ile ters düşen sınır bölgeleri artık merkezi otorite açısından bir “sorunlu bölge”ye dönüşmüştür. Amaç, sorunlu bölgenin hükümetlerin kontrolünde olmayan bir bölgeye dönüşmesini engellemektir. Böylesine bir durumda kontrol noktaları, sınır geçişleri, sınır ticareti, kaçakçılık, göçmen akını konularında önem taşıyan sınır bölgelerinin ve marjinal insanların kontrolünde yerel savaş ekonomilerinden beslenen ulus-devlet dışı silahlı aktörler devreye girerek hem mevcut devleti hem de bölge insanlarını tehlikeye sokabilir.

Sınır bölgelerindeki yerel yönetimlerin aşırı derecede desteklenmesi ya da yetkiler ile donatılması, merkezi hükümet açısından merkezi otoritenin sarsılmasına ve çatışma yaşanmasına neden olabilir.

Sınır bölgeleri; mekân - yer - bölge kavramları ile ilişkili olan kültürel değerler ve inanç sistemleri bağlamında ele alındığında farklılıklara ev sahipliği yapan yerleşim alanlarıdır. Diğer bir ifade ile bir taraftan milliyetçi söylemlerin diğer taraftan uluslaşırıcı söylemlerin çatışma sahasını oluşturmaktadır. Bu nedenle dış güçlerin bu yerleşmeler üzerindeki etkisini kırmak için merkezi otoritenin çok dikkatli politikalar izlemesi gerekmektedir.

Sınır bölgeleri; farklı fikirlerin, kaynakların ve güç unsurlarının dolaşımına uygun sahalardır. Bu sebeple kontrol altında tutulmaları önem arz etmektedir.

Sınırların açıklık derecesini ifade eden **sınır geçirgenliği** (permeability of border) kavramı, sınır bölgelerinde yaşayan insanlar için çok önemlidir. 20. Yüzyılda kapalı, yarı geçirgen ve geçirgen olmak üzere farklı sınır rejim uygulamaları gerçekleştirildi. Örneğin Soğuk Savaş’ın Demir Perdesi, Kuzey Kore ve Güney Kore arasında süren kapalı sınır uygulaması ya da ABD - Meksika sınırında olduğu gibi. Ancak bu uygulamalar sorunların çözümsüzlüğüne katkı sağlamaktan öteye geçemedi. Buna karşın 1990'larda AB, coğrafi konumun ve kaynakların yol açtığı eşitsiz gelişme ile ilgili dezavantajları ve farklılıkları ortadan kaldırmak ya da en aza indirebilmek için Schengen Vizesi gibi uygulamalar başlattı. AB açısından sınır bölgeleri kültürel etkileşim açısından bir köprü kabul edilmekte ve bu durumun sosyo-ekonomik işbirliği deneyimleri sayesinde istendik komşuluk ilişkilerinin gelişimine bir yol olarak sunulmaktadır. Ancak bahsi geçen bu hususlar Batı Avrupa’da işlerlik kazanmışken -Soğuk Savaş ve Demir Perde’nin etkisi ile- Orta ve Doğu Avrupa’da henüz tam anlamı ile gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple şu anda AB’nin doğu sınırını oluşturan eski Demir Perde devletlerinin özellikle Batı Avrupa ile entegrasyon sürecini gerçekleştirmek amacı ile çaba harcanmaktadır. Bunun için Orta ve Doğu Avrupa sınırları boyunca sınır ötesi işbirliğine yönelik sınır bölgeleri oluşturulmakta ve sınır bölgesi insanlarına imkânlar sağlanmaktadır. Sınır bölgelerinde yaşayan insanların sorunlarının çözümü yerine bazen kendi devletleri tarafından marjinalleştirilmesi ve sınır geçişlerine yönelik aldığı güvenlik önlemi diğer taraftan sınır bölgesinde yaşayanları karşı sınır bölgesine geçmeye zorlayıcı bir sebebe dönüşebilir. Böylece aralarında resmi devlet sınırları olsa da her iki sınır bölgesinde yaşamlarını sürdüren sınır insanları, günlük faaliyetleri etkileyebilecek ve her bir nüfusun kendisiyle komşu nüfus arasındaki farklılıkları vurgulamasına olanak tanıyan farklı normlara, değerlere ve standartlara sahip farklı ulusal bağlamlarda yaşamlarına karşın gündelik yaşamda bütünleşmiş ve birbirlerine bağımlı yerleşmelere dönüşmüştür. Sınırın her iki tarafında yaşayan sınır bölgesi insanları için bağımlılık genellikle yüksektir ve bu durum günlük yaşamın her alanına yansımaktadır. Sınır geçirgenliği açıksa, sınır bölgelerindeki günlük alanlar devlet açısından sınır ötesi alanlar haline gelmek üzere genişler. Örneğin Polonya ve Ukrayna, Almanya ve Hollanda sınır bölgelerinde yaşayanların sorunları çözülmüş, sınır geçirgenliği sağlanmış ve ekonomileri adeta birbirlerine bağımlı hale getirilmiştir. Böylesine sınır bölgeleri aslında ait oldukları devletlerarasında da karşılıklı saygı ve güven ortamının doğmasına katkı sağlarlar. Örneğin Türkiye - Suriye sınırında resmi devlet sınırları ile ayrılmış pek çok köy ve kasaba ya da Fransa - İspanya sınırındaki Cerdenya ve Llivia kasabalarının ortak kültürel değerlere sahip olmalarına karşın ayrılmış durumdaki birer sınır bölgesi olarak varlıklarını sürdürmesinde olduğu gibi. Diğer açıdan devletlerarasında yaşanacak ekonomik, askeri ya da ekolojik bir sorunda ilk etkilenenler yine sınır bölgelerinde yaşayan marjinallerdir. Örneğin ekonomik, etnik ya da dini nedenlerden dolayı sınır hattında gerçekleşecek silahlı saldırı, sığınmacı akını ve onlara yönelik kampların oluşturulması gibi. Bu tür transnasyonalist ilişkiler nedeni ile sınır insanları ve yaşadıkları sınır bölgeleri bazen yaşadıkları devlet açısından çevre (periferi) bölge olarak da

isimlendirilmektedir. Sınır insanları için böylesine bir konumlandırma zaman zaman farklılık ya da dışlanma olarak algılanmaya yol açabilmektedir. Çünkü unutulmamalıdır ki sınır kavramı insanlar için sadece devletleri ayıran bir çizgi olmaktan öte anlamlar ifade etmektedir. Sınır bölgesinde yaşayan sınır insanları, sınırın her iki tarafında etkin olan dilsel, dinsel ve ekonomik unsurlar nedeni ile ikilemde kalabilmektedir. Adeta kimlik belirsizliğine düşmekte, çoklu kimliğe sahip olmaktadır. Ayrıca siyaseten her iki devletin politik uygulamalarında etkilendiklerinden dolayı sorunlar yaşayabilmektedirler. Sınır bölgeleri de kültürlerin ve kimliklerin (etnik, dilsel ve dinsel) en aktif siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkiler sergilediği dinamik sahalar olarak siyasi coğrafya açısından önem taşımaktadır. Sınır bölgesi insanların kültürleri sınırın iki tarafındaki topluluklar birleştirmekte önemli rol oynamaktadır. Kültür farklılığı arttığında sınır etkisini artırmakta buna karşın kültürel benzerlik bir ayrıştırıcı unsur olarak sınırın etkisini zorlar ve zayıflatır. Denilebilir ki kültür, sınırları ve sınır bölgelerini uluslararası piyasa güçlerinden hatta zaman zaman merkezi hükümetlerin uygulamalarından daha fazla etkileyebilmektedir. Bu sebeple merkezi hükümet kontrol ve denetimi kendisinde olmak üzere yerel idari birimleri güçlendirerek etkisini daha da artırmaya çalışmaktadır.

Merkezi hükümetler zaman zaman sınır bölgelerinde yaşayanların sosyo-ekonomik durumlarını desteklemek amacı ile illegal sınır ticaretini görmezden gelebilmektedir. Örneğin Arap Baharı sonrasında başta Cezayir ve Tunus olmak üzere bazı devlet sınır bölgelerindeki yerel ekonomiyi sürdürülebilir kılmak amacı ile sermaye akışını tolere etmiştir. Bu konuda yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Yerel yönetimler yerel ekonominin güçlenmesi, hizmetlerin herkese ulaşmasının sağlanması gibi hususlarda yerel halkı karar alma sürecine daha fazla entegre etmeli ve merkezi hükümet ile ilişkilerini kuvvetlendirmelidir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç itibari ile ulus-devlet inşası ve sınırların gelişim hikâyesinde 19. Yüzyılın başlarından beri düzenli olarak gündemde tutulan ırkçılık ve sosyal Darwinizm’in sahte bilimsel teorileri; sanayileşme ve kırsal yaşamın yok edilmesine karşı gerçekleştirilen romantik tepkiler; 19. Yüzyılın sonlarında Avrupa siyasi haritasının yeniden şekillenmesi ve sömürgelere yönelik arayışı güçlendiren merkentalist arzular; faydayı maksimize eden varlıkları teşvik eden yıkıcı üretim şekli kapitalizm; 20. Yüzyılın ilk yarısında sömürgeler, savaşlar, baskılar ve teknoloji yoluyla daha güçlü kimliklerin ve etnik grupların güçsüz olan kimliklere ve etnik grupları yok etmeye yönelik girişimleri, ... önemli rol oynamıştır. Tüm bu yaşananlar yeryüzünü gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerden toplumlara değişen, birbirinden farklı, rekabetçi alanların egemen olduğu, her medeniyeti kendi içinde özel görmek yerine mücadele alanına çeviren bir dünya siyasi coğrafyasının şekillenmesine yol açtı.

Gerek milliyetçiliğin gerekse de ulus-devletlerin gelişiminde önemli bir argüman olarak kullanılmış ve kritik öneme sahip olmuş sınırlar, ulus kimliğinin oluşturulması açısından ulusal kimliğin ve kültürün önemli bir göstergesidir. Buna karşın küreselleşme girdabının bu denli güçlü olduğu günümüz dünyasında “sınırsız dünya” söylemleri etkili olmaya çalışırken ne ilginçtir ki sınırlar her zamankinden daha fazla sayıda mevcudiyetini korumaktadır.

Küreselleşme girdabı içerisinde boğulan günümüz dünyasında sınır bölgeleri, bölgesel ve küresel aktörlerin ve güç merkezlerinin ulus ötesi eylemlerin nüfuz edici etkileriyle yoğrulmaktadır. Bu yönüyle sınır bölgeleri bölgesel ve uluslararası güç oyunlarının yeni mücadele alanına dönüşmektedir.

Sınır bölgelerine yönelik psikolojik, sosyolojik, ekonomik, politik, göç, uyum temelli araştırmaların yapılması sınır bölgelerini tanıma ve tanımlama açısından önem arz etmektedir. Sınır bölgeleri insanları günlük yaşamlarını sürdürebilme konusunda sınırın ötesi ile ilişki kurmak, geliştirmek ve sürdürülebilir kılmak için emek ve zaman harcasa da sınır geçiş saatleri, geçiş süresi, ortak sosyo-ekonomik ve kültürel projeler uygulama ya da ekolojik sıkıntıları aşma konularında hemen hemen hiçbir hakka sahip değildirlir. Sınırlar ve sınır insanları kültürel, ekonomik ve politik faaliyetlerin birleştiği ve mücadele ettiği noktadadır. Söz konusu mücadele sınır bölgesinde ekonomik sıkıntılara yol açabilmektedir.

Sınırlar ve sınır bölgeleri birden fazla sınırdaş devletin hükümetleri tarafından uygulanan çoklu uygulamaların gölgesinde kalmaktadır. Aynı zamanda sınırlar sembolik, birleştirici, ayrıştırıcı ve dışlayıcı rolleri küreselleşme uluslararası ticaret sebebi ile baskı altındadır. Diğer taraftan sınırlar aşındırmaya devam eden uluslararası piyasa aktörleri insanların ve malların mekân ve zamandaki ekonomik eşitsizliklerinden faydalanarak sınırların geçirgenliğini zorlamaktadır.

Sınır bölgelerinde yaşayan insanların günlük yaşam deneyimleri, çalışma hayatına katılım süreçleri, farklı etnik grupların bu süreci nasıl yaşadığı, aile içi - grup içi ve gruplar arası nasıl şekillendirildiği konularında araştırmalar yapılmalıdır.

Sınır bölgelerinde yapılacak ekonomik yatırımlar ve oluşturulacak ekonomik pazarlar bir taraftan bölgedeki işsizliğe çözüm olurken diğer taraftan istihdam imkânları sebebi ile tersine göçe yol açarak sınır bölgelerine geri dönüşleri hızlandıracak hem de iki sınır bölgesi arasındaki ticarettten dolayı her iki ulus-devletin döviz kazanımına sebep olacaktır.

Sınır ticaretinin gelişmesi aynı zamanda sınır ötesi nüfus hareketliliğini artıracak ve böylece kayıt dışı insan akışı da minimum düzeye indirilecektir. Bu durum sınır ötesi göçün azalması anlamına gelmektedir.

Sınır bölgelerinde yaşayanlar sorunlarını merkezi hükümete aktarma noktasında yasal yollara başvurmalı, bu doğrultuda ulusal medya, siyasi partiler ve stk'lar ile bağlantıya geçmelidir. Yasal olmayan girişimler ve süreçler ulusal birlik açısından kabul edilebilir değildir.

Merkezi ve Doğu Afrika'dan Hindistan - Pakistan sınırına, Kafkasya'dan Kıbrıs'a kadar sınır bölgelerinde yaşayan ve çoğu zaman devlet tarafından marjinalleştirilen sınır insanların sosyo-ekonomik, kültürel, psikolojik ve sosyolojik isteklerine ve sorunlarına gereken ilgi gösterilmeli, politikalar uygulanmalıdır. Çünkü sınır bölgelerinde yasadışı göç, yasadışı ticaret, sığınmacı ve mülteci sorunu gibi konular sınır insanların sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamlarını etkilemektedir. Burada nihai amaç milli birliği sağlayacak şekilde marjinal insanların ailevi, ekonomik ve kültürel entegrasyonunun sağlanmasıdır. Merkezi hükümet ile devletin sınır bölgelerinde (kenarlarında) yaşayanlar arasındaki önem arz eder. Bu önem sebebi ile dış güçler tarafından sınır bölgelerine ve bölge insanlarına yönelik kışkırtıcı müdahaleler kaçınılmaz olmaktadır.

Sınırlar, sınır bölgeleri ve sınır insanları ile ilgili akademik çalışmalar artırılmalı, çatışma ya da savaş temelli bir ayrıştırma unsuru olarak değil de kültürel bağların ve ağların var olduğu entegrasyon odaklı birleştirici unsurlar olarak ele alınmalıdır. Siyasi coğrafyacılar sınırlara yönelik perspektifler ortaya koymalı ve politika uygulayıcılar ile paylaşmalıdır. Bunu gerçekleştirirken sınır bölgelerine yönelik girişimlerin maliyetinin ve yararının mekânsal dağılımını değerlendirerek ortaya koymalıdır.

Sosyal bilimciler genel itibarı ile bir ulus-devlet ve bünyesindeki topluluklara yoğunlaşmakta ancak sınırdaş sınır bölgelerindeki toplulukların yaşamlarına, kültürel benzerliklerine ya da farklılıklarına, bunların karşılaştırılmalarına, sosyo-ekonomik ilişkilerine, güç ve kullanımına yönelik ilişkilerine fazla eğilim göstermemektedir. Bu sebeple sınır bölgeleri üzerine güncel, tutarlı, politik, çok boyutlu ve farklı analitik yaklaşımlar sunan disiplinler arası (multidisipliner) çalışmalar artırılmalı, örnek olay incelemelerine önem verilmelidir.

Ulus-devlet sınırları, sınırların her iki yanındaki etnik grupları etnik olarak bölmüş, kültürel olarak çarpıştırmış ve politik olarak farklılaştırmış olsa da yine de kültürel entegrasyonun sağlanması ve böylece bir huzur ortamının sağlanması için çaba harcanmalıdır.

Kaynakça

- AGNEW, J., (2008), *Borders on The Mind: Re-Framing Border Thinking*. Ethics & Global Politics, 1(4):175-191.
- AKENGİN, H., (2010), *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekan Yönetimi*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- AKYÜZ, L., (2013), *Sınır Bölgelerinde Yaşamın Etnik ve Toplumsal Cinsiyet Dinamikleri: Hopa- Türkiye Örneği*, ODTÜ Basılmamış Doktora Tezi.
- ALESINA, A., EASTERLY, W. and MATUSZESKI, J., (2006), *Artificial States*. NBER Working Papers (12328), pages: 1-21.
- ARCHER, R. and RÁCZ, K., (2012), *Šverc and the Šinobus: Small-scale Smuggling in Vojvodina*. In B. Bruns and J. Miggelbrink (Ed.) *Subverting Borders Doing Research on Smuggling and Small-Scale Trade*, VS Verlag.
- BARTH, F., (1969), *Ethnic Groups and Boundaries: The Organization of Cultural Difference*, Boston: Little, Brown.
- BAUD, M., and Van SCHENDEL, W., (1997). *Toward a Comparative History of Borderland*. Journal of World History, 8 (2):211-242.
- COLLIER, G. A. and ALVAREZ, R. R., (1994), *The Long Haul in Mexican Trucking: Traversing the Borderlands of the North and South*, American Ethnologist, Vol: 21, No: 3, pages: 606-627.

- CONS, J. and SANYAL, R., (2013), *Geographies At The Margins: Borders in South Asiaean Introduction, Political Geography*, 35:5-13.
- DURŞUN, D., (2014), *Sınır Bölgeleri Geri Kalmışlığa Mahkûm mu? Bir Alternatif Olarak Sınır Ötesi İşbirlikleri*. TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu, 23-24 Ekim 2014:405-414.
- SEZGİN, E. ve ERKUT, G., (2014), *Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Sınır Bölgeleri ve Sınır Ötesi İşbirliği: Edirne-Kırklareli Örneği*, *Magaron Dergisi*, 9(3):228-240.
- GREEN, S., (2009). *Scientific Report to COST on WG4, Documents, Techniques and Technologies*. Based on the findings of a workshop held in May 2009, on “Passports and Passing: everyday encounters with borders.
- http://www.eastbordnet.org/events/2009/workgroups/WG42009/Reports/WG42009_Report.htm.
- GÜNEL, K., (2004), *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- MATA-CONESALÍ D., (2007), “Where we can meet” *From Borderlands to Contact-Zones*, United Kingdom: Brighton.
- NEWMAN, D., (2006). *The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our ‘Borderless’ World*. *Progress in Human Geography*, 30(2), 143-161.
- O’DOWD, L., (2010). *From a ‘Borderless Wto a ‘World of Borders’: ‘Bringing History Back in’, Environment and Planning D: Society and Space*, 28, 1031- 1050.
- OHMAE, K., (1990), *The Borderless World*, New York: HarperCollins.
- ÖZGEN, N., H., (2005), *Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba*, İstanbul: Epsilon .
- PAASI, A., (1998), *Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows*. *Geopolitics* 3(1): 69-88.
- PAASI, A., (2005). *Generations and the ‘Development’ of Border Studies*. *Geopolitics*, 10 (4), 663-671.
- PLONSKÍ, S. and WALTON, O., (2018), *Conflict and Peace in Borderlands*, *Borderlands and Peacebuilding: A View From The Margins*, Conciliation Resources, Pages: 6-11.
- POLESE, A., (2012). *Who has the Right to Forbid and Who to Trade? Making Sense of Illegality on The Polish-Ukrainian Border*. In B. Bruns and J. Miggelbrink (Ed.). *Subverting borders doing research on smuggling and small-scale trade*, VS Verlag.
- ROSALDO, R., (1989), *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*, Boston: Beacon Press.
- SHAPIRO, M. and ALKER, H., (1996), *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities*. University of Minneapolis Press.
- SHEN, J. J., (2016). *A Borderless World*. <https://www.linkedin.com/pulse/borderless-world-joyce-j-shen>
- STRASSOLDO, R., (1982). *Boundaries in Sociological Theory: A Reassessment*. In R.Strassoldo and G. Delli Zotti (ed.), *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milan: Franco Angeli.
- TAYLOR, P. J., (2003), *The State as Container: Territoriality in the Modern World-System”, State/Space*. A Reader, Neil Brenner.
- WILSON, T., and DONNAN, H., (2012). *Borders and Border Studies*. In T. M. Wilson, & H. Donnan (Ed.). *A Companion to Border Studies*, Blackwell.

- CONS, J. and SANYAL, R., (2013), *Geographies At The Margins: Borders in South Asiaean Introduction, Political Geography*, 35:5-13.
- DURŞUN, D., (2014), *Sınır Bölgeleri Geri Kalmışlığa Mahkûm mu? Bir Alternatif Olarak Sınır Ötesi İşbirlikleri*. TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu, 23-24 Ekim 2014:405-414.
- SEZGİN, E. ve ERKUT, G., (2014), *Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Sınır Bölgeleri ve Sınır Ötesi İşbirliği: Edirne-Kırklareli Örneği*, *Magaron Dergisi*, 9(3):228-240.
- GREEN, S., (2009). *Scientific Report to COST on WG4, Documents, Techniques and Technologies*. Based on the findings of a workshop held in May 2009, on “Passports and Passing: everyday encounters with borders.
- http://www.eastbordnet.org/events/2009/workgroups/WG42009/Reports/WG42009_Report.htm.
- GÜNEL, K., (2004), *Coğrafyanın Siyasal Gücü*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- MATA-CONESALÍ D., (2007), “Where we can meet” *From Borderlands to Contact-Zones*, United Kingdom: Brighton.
- NEWMAN, D., (2006). *The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our ‘Borderless’ World*. *Progress in Human Geography*, 30(2), 143-161.
- O’DOWD, L., (2010). *From a ‘Borderless Wto a ‘World of Borders’: ‘Bringing History Back in’, Environment and Planning D: Society and Space*, 28, 1031- 1050.
- OHMAE, K., (1990), *The Borderless World*, New York: HarperCollins.
- ÖZGEN, N., H., (2005), *Sınırın İktisadi Antropolojisi: Suriye ve Irak Sınırlarında İki Kasaba*, İstanbul: Epsilon .
- PAASI, A., (1998), *Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows*. *Geopolitics* 3(1): 69-88.
- PAASI, A., (2005). *Generations and the ‘Development’ of Border Studies*. *Geopolitics*, 10 (4), 663-671.
- PLONSKÍ, S. and WALTON, O., (2018), *Conflict and Peace in Borderlands*, *Borderlands and Peacebuilding: A View From The Margins*, Conciliation Resources, Pages: 6-11.
- POLESE, A., (2012). *Who has the Right to Forbid and Who to Trade? Making Sense of Illegality on The Polish-Ukrainian Border*. In B. Bruns and J. Miggelbrink (Ed.). *Subverting borders doing research on smuggling and small-scale trade*, VS Verlag.
- ROSALDO, R., (1989), *Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis*, Boston: Beacon Press.
- SHAPIRO, M. and ALKER, H., (1996), *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities*. University of Minneapolis Press.
- SHEN, J. J., (2016). *A Borderless World*. <https://www.linkedin.com/pulse/borderless-world-joyce-j-shen>
- STRASSOLDO, R., (1982). *Boundaries in Sociological Theory: A Reassessment*. In R.Strassoldo and G. Delli Zotti (ed.), *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milan: Franco Angeli.
- TAYLOR, P. J., (2003), *The State as Container: Territoriality in the Modern World-System”, State/Space*. A Reader, Neil Brenner.
- WILSON, T., and DONNAN, H., (2012). *Borders and Border Studies*. In T. M. Wilson, & H. Donnan (Ed.). *A Companion to Border Studies*, Blackwell.

Atıf/Citation

Aliğaoglu, A., (2020), Balıkesir şehrinde üniversite öğrencilerinin bakış açısıyla kentsel güvenlik imajı. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 253-268

BALIKESİR ŞEHRİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISIYLA KENTSEL GÜVENLİK İMAJI

Urban Safety Image in Balıkesir City by University Students' View

Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU¹

Öz

Kentler çok özellikli karmaşık yerleşmelerdir. Bu alanlarda nüfus hızlı artmakta ve kentsel gündelik yaşamın özelliklerine bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Artış içindeki sorunlardan biri de toplumsal düzeni bozan davranışlar olan suçlardır. Buna bağlı olarak suça maruz kalma riski artmaktadır. Bu durum kent sakinlerinin güvenlik imajını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışma Balıkesir üniversitesi son sınıf öğrencilerinin bakış açısıyla kentsel güvenlik imajını ortaya koymaktadır. Çalışma verileri anket analizi yapılarak elde edilmiştir. Veriler SPSS programında değerlendirilmiş; daha çok sıklık analizi yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, kentin güvenlik imajı çoğunlukla olumlu değildir. Güvenlik imajında cinsiyetler arası farklılıklar yaşanmaktadır. Gündüz güvenli olarak algılanan kent, gece güvenli değildir. Kentte güvenli olmayan algıya sahip mahalleler olmakla birlikte bunların sayısı fazla değildir. Balıkesir'de تنها yerler ve zamanlar öğrencileri tedirgin etmektedir. Öğrenciler kentte en çok madde bağımlıları ve sarhoşlardan rahatsız olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kent, güvenlik imajı, Balıkesir, öğrenci

Abstarct

Cities are highly featured complex settlements. In these areas, the population is growing rapidly and there are various problems depending on the characteristics of urban daily living. One of the problems in increase is crime which is behavior that disrupts the social order. Accordingly, the risk of exposure to crime increases. This situation adversely affects the security image of the residents. This study reveals the image of urban security from the perspective of Balıkesir University senior students. The study data were obtained through quantative survey analysis. The data were evaluated in SPSS program; more frequency analysis was done. As a result, it is seen that the image of city security is not mostly positive. Perceived as safe during the day, the city is not safe at night. Although there are neighborhoods in the city that have an unsafe perception, their number is not too many. Secluded places and times in Balıkesir make students uneasy. Students are most disturbed by drug addicts and drunkards in the city.

Keywords: City, security image, Balıkesir, student

¹ Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6198-3878

1. Giriş

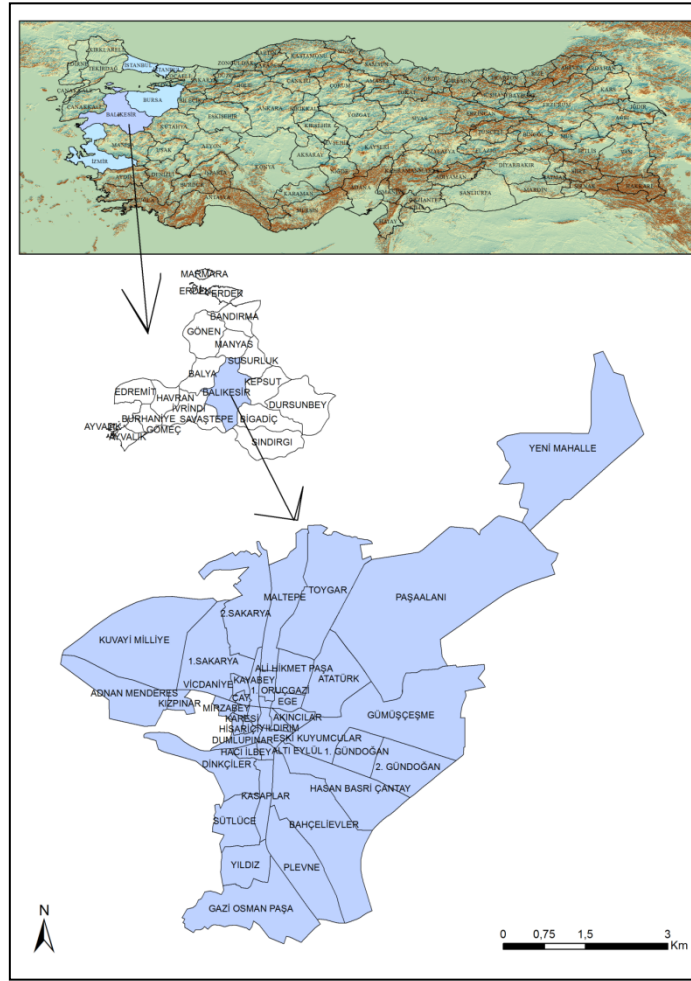
Kentler topluca yaşamın zirve yaptığı, çok işlevli merkezi yerleşmelerdir. Günümüzde kentler, nüfusun artmasına bağlı olarak daha karmaşık hale gelmekte ve hızla büyümektedir. BM tarafından sağlanan verilere göre, insanlığın yarısından fazlası kentlerde yaşıyor ve 2030 yılında bu nüfusun %60'ı kentlerde yaşıyor olacaktır (Kanlı ve Kaplan, 2018: 143). Kentlerde aşırı kalabalıklaşma bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunlardan biri de güvenlik sorunudur. Güvenlik kendini güvende hissetmektir. Kentler güvenlik ihtiyacının yüksek olduğu yerleşmelerdir. Bu durum suç olayının en fazla kentlerde yaşanmasıyla ilgilidir. Böylece kentler "suça maruz kalma korkusu ve güvensizlik duygusunun" (Ataç, 2007: 16) yüksek ölçüde yaşandığı yerleşmelerdir.

Toplumsal düzeni bozan davranışlar olarak tanımlanabilecek suçlar artık gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Bunun yanında kentler olumlu yönde fırsatlar sunmakla birlikte suça maruz kalma riskinin yüksek olduğu alanlardır. Kalabalık oluş, kaçmanın veya saklanmanın kolaylığı, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, ulaşımın kolay ve ucuz oluşu ve her şeyin varlığı, kayıtsızlık, zayıf devlet ve yönetim anlayışı ve şehrin birbirinden kopuk, kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda tamamen ayrı bölgelerden oluşması, toplumun yardım hissini kaybetmesi (Kaypak, 2016: 44, Gökulu, 2010) kentsel güvenlik riskinin yüksek olmasını sağlayan bazı nedenlerdir. Kentleri güvenli kılmak için planlanma yapılmalıdır. Planın başarısı o yerleşmeyi halkın nasıl algıladığına yani kentsel imajının bilinmesine bağlıdır. Bir alanın zihinsel imajında rol oynayan faktörlerden biri de kentsel güvenlidir.

Kentsel güvenlik, kent sakinlerinin gündelik hayatını rahat ve korkusuzca yerine getirebilmesidir. Kentsel güvenlik veya güvensizlik hissini çok yönlü sonuçları vardır. Suç ve korkusu gündelik yaşamın ritmi yanında ekonomik yaşamı ve kentsel imajı olumsuz yönde etkileyecektir. Bu konuda çok sayıda çalışma yapılmıştır (Pain, 1997; Glaeser, 1999; Pain, 2001; Whitzman, 2007; Karasu, 2008; Çetin, 2010; Çalı, 2012; Ömeroğlu, 2012, Bilen, Aşın, Büyüklü, Ökten ve Gür, 2013; Frimpong, 2016; Güneş ve Özcan, 2016; Köklü, 2016; Çelik, 2018; Yavuz, 2019). Suriyeli sığınmacıların oluşturduğu güvenlik kaygısı, MOBESE projelerinin getirileri, suç korkusunun nedenleri, kentlerde tehlikeli alanlar, suç önleme amaçlı tasarım, kent ve kent güvenliği, suçun önlenmesinde CBS'nin rolü, suç ve suç korkusunun azaltılmasında mekansal ölçütler başlıca çalışma konusu olmuştur. Suç korkusu gelir seviyelerine göre farklılaşabilmektedir. Suç olayının çokluğu suç korkusunu artırmaktadır. Bu çalışmada kentsel güvenlik olgusu Balıkesir Üniversitesi öğrencilerinin bakış açısıyla davranışsal olarak ortaya konulmaktadır. "Davranışsal coğrafya olarak bilinen inceleme şekli, insanların çeşitli çevrelere tepkilerinin, geniş ölçüde onları nasıl algıladığı ve anladığına bağlı olduğunu esas alan yaklaşımdır" (Tümertekin ve Özgüç, 2017). Çalışmanın amacı öğrencilerin düzenli olarak kullandıkları kentsel alanı nasıl gördükleri, güvenlik açısından nasıl algıladıkları ya da onların güvenlik imajı analiz etmektir. Böylece çalışma, kentsel güvenli mekanların tesis edilmesi yanında kolluk hizmetlerine de yardımcı olacaktır. Kent güvenliği imajı az çalışılmış bir konudur. Konu daha çok teorik düzeyde ele alınmakta, kentleri davranışsal açıdan ele alan çalışmaların sayısı az bulunmaktadır. Bu çalışma Türkiye'de fazla olmayan kent ölçekli çalışmalara alan yazın açısından katkı sağlayacak, davranışsal coğrafya çalışmasıdır. Çalışmanın sonuçlarına bağlı olarak kentin suç korkusu haritasının yapılması kısmen de olsa mümkün olacaktır.

2. Çalışma alanı

Balıkesir, Anadolu yarımadasının kuzey batısında ve önemli bir kısmı Marmara'da olmak üzere geriye kalan kısmı da Ege Bölgesi'nde yer alan bir ildir. Güneyinden Manisa ve İzmir, batısında Ege Denizi ve Çanakkale, doğusundan Kütahya ve Bursa, kuzeyinden Marmara Denizi ile çevrilmiştir (Şekil 1). Bu konumuyla Türkiye'nin Marmara ve Ege denizine açılan yeşil penceresidir. Balıkesir şehrinin tarihi eskiye dayanmaktadır. Bu nedenle birçok farklı dinden, ırktan, kültürden insan yaşamaktadır. Bu farklılık, mimari yapıdan düşünce tarzına, giyim kuşamdan konuşma şekline kadar yansımaktadır. Bu kadar farklı toplumların bir arada yaşamasından dolayı, güvenliğe verilen önem haliyle artmaktadır. Üniversite bulunduran kentlerin nüfusunun önemli bir payını öğrenciler oluşturmaktadır. 2017 Yılı verilerine göre, Balıkesir Üniversitesi'nde 14.507 ön lisans, 20.101 lisans, 2.659 lisansüstü olmak üzere toplam 37.267 öğrenci eğitim görmektedir.

Şekil 1: Çalışma alanı lokasyon haritası

3. Kavramsal Çerçeve

3.1 Güvenli kent kavramı

En basit tanımıyla güvenlik, toplumun veya bireylerin yaşamlarında en küçük tehdit ya da tehlikenin olmaması durumudur. Türk Dil Kurumu güvenlik kavramını, “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet.*” olarak tanımlamıştır (Türkçe Sözlük, 2019). Yerleşim birimlerinin en büyüğü olan kentlerin nüfusunun artması, toplumsal kontrollerin azalmasına ve kolluk kuvvetlerine olan ihtiyacın artmasına sebep olmaktadır. Nüfusun artmasının yanında etnik kökenin de farklılaşması, daha fazla çatışma ve sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak "kentsel güvenlik, kentte yaşayan her bireyin ya da grubun kentsel yaşama dair ihtiyaçlarını karşılarken ve ilişkilerini gerçekleştirirken bunun güvenlik içinde yapabilmesinin mümkün kılınmasıdır" (Kaypak, 2016:40). Kavram olarak 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Güvenli kent kavramı kent güvenliği kavramından açık bir şekilde ayrılır. Yaklaşım kentsel tasarımı zorunlu kılmaktadır. Güvenli kent yaklaşımı kent güvenliğine ait diğer yaklaşımlar ile çeşitli kentsel tasarım araçlarını birlikte barındıran kapsayıcı bir yaklaşımdır. Güvenli kent yaklaşımı suç oranlarının düşük olduğu kent anlamına gelmez. Güvenli kent, sakinlerinin günün herhangi bir vaktinde kendilerini güvenli hissettikleri kenttir (Gündüzöz, 2016).

3.2 Kent güvenliğinin tarihi

Devlet yönetiminin temel görevi, eskiden beri can ve mal güvenliğini sağlamaktır. Bütün devletlerin temel amacı kentlerin güvenlik seviyesini en üst düzeye çıkarmak ve milletin refah içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Bu doğrultuda devlet yönetimleri politikalar, kanunlar kullanmakta ve bu kanunlara uymayanlar için cezalar uygulamaktadır. Kentlerin güvenlik açıkları bu şekilde kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak günümüzde

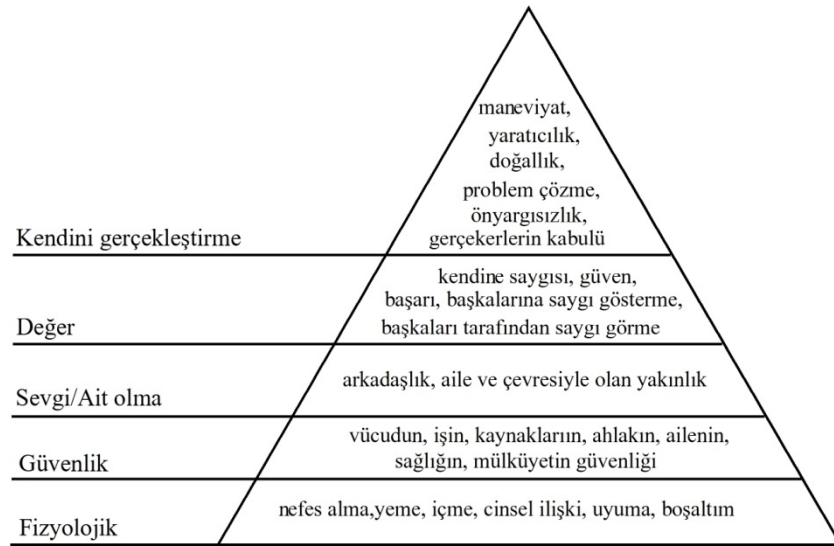
kurallar ve cezaların yanı sıra huzuru sağlamak amaçlı toplumu eğitmenin ve bilinçlendirmenin önemi de artmıştır.

Osmanlı döneminde, Asesbaşı denilen askerler, yeniçeri ocağını teşkil eden ortarlardan olup, ocaktaki resmi ve askeri görevlerden başka kentin genel güvenlik ve huzurunun korunması ile de ilgilenirlerdi. Ortadaki zabitlerle dönüşümlü çarşı aralarında mahalle içlerinde ve özellikle güvenlik sorunu olan mahallelerde dolaşır, suç işleyenlerden yakaladıklarını cezalarının verilmesi için gerekli yerlere gönderirdi (Toprak vd. 2000).

Yeni bir askeri gücün gerekliliğinin farkına varılarak, 1845 yılında ilk Polis Teşkilatı kurulmuştur. Polis Teşkilatı'nın yanı sıra günümüzde birçok kolluk kuvveti bulunmaktadır. Bunlar; Jandarma (kırsaldan sorumlu), Milli İstihbarat Teşkilatı, Kamu Güvenliği Müsteşarlığı, Gümrük Muhafaza, Sahil Güvenlik ve Orman Muhafazadır.

3.3 Kent güvenliğinin önemi

Hümanist psikolojinin en önemli kurucularından ve ünlü ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisinin sahibi olan Amerikalı psikolog Abraham Maslow, bu teorisinde insanın birinci ihtiyacı olan fizyolojik ihtiyacından hemen sonra ikinci temel ihtiyacın güvenlik olduğunu söylemektedir (Şekil 2). İnsanın insan gibi yaşayabilmesi için maddi varlığının yanında, manevi varlığının da korunması gerekir. Yaşama hakkı ile temel hak ve özgürlüklere sahip olmak, ancak huzurlu ve güvenli bir ortamda mümkündür. Güvenlik ihtiyacı, insanın kendini fiziksel, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güvende hissetmesidir. İnsan her ortamda kendini güvende hissetmek ister. Dolayısıyla, her insan topluluğunun yaşamını sürdürebilmesi için bir düzene, disipline ve güvene ihtiyacı vardır. Güvenliğin sağlanması toplumsal bir ihtiyaçtır ve toplumda huzurun sükûnet ve asayişin sürekli olarak sağlanması anlamına gelir. Toplumdaki bu düzen, kamu düzeni şeklinde güvenlik hizmetleri ile sağlanır (Kaypak, 2016: 4).

Şekil 2: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Güzel ve Barakazı, 2018: 1002)

Bireylerin yaşamlarının devamında diğer arkadaşlık, aile, çalışma, saygı gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için öncelikli olarak fizyolojik ihtiyaçlarından sonra güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bir ülkenin güvenliği kentlerinin güvenli oluşunun bütünüdür. Eğer toplumun güvenliği sağlanmazsa bireylerin hareketleri ve hakları kısıtlanmış olur. Kentsel nüfusun önemli bir kısmını etkileyen suç ve korkusu, güvensizlik, korku, yaşadığı çevreden memnun olmama gibi nedenlerle sosyal maliyetin yüksek olmasına neden olduğu gibi ekonomik faaliyetlerin ve yatırımlarının sona ermesine de yol açarak sürdürülebilir ekonominin ortaya çıkışına engel teşkil etmektedir (Ataç, 2007, Kanlı ve Kaplan, 2018). Başka bir anlatımla, güvenli olmayan kentlerde yer duygusu zayıflamakta, yaşam kalitesi ve memnuniyeti düşmekte, günlük faaliyetler ve faaliyet alanları sınırlanmakta, diğer insanlara şüpheli bakılmakta, ve son olarak insanlar dışarı çıkamamaktadır (Sipahi, 2016).

3.4 Kentsel imaj

1950'li yıllarda, coğrafyada, geometrik, insansız bir mekân anlayışına sahip pozitivist paradigma çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmaların eleştirisi, yeni yaklaşımların disipline girmesini neden olmuştur

(Südaş ve Öz, 2018). Bu yaklaşımlardan biri de davranışsal yaklaşımdır. "*Davranışsal coğrafya, "çevreyi nasıl algıladığımız, düşüncelerimiz ile algularımızın davranışlarımızı nasıl etkilediğinin incelenmesidir. İnsanların; çevrelerini nasıl algıladıklarına ve anladıklarına bağlı olarak çevrelerine yönelik geliştirdikleri tepkiler, davranışsal coğrafyanın araştırma konusudur"* (Bergman, 1995: 50). "*Coğrafyada davranışsal yaklaşım olarak anılan akımın özünde, mekânın mutlak olmadığı ve içinde yaşanan çevrenin ben merkezli ve öznel olarak yorumlandığı fikri yatar. Buna göre insanlar, gerçek dünyada objektif bilgiye dayalı olarak değil, gerçek dünyanın kişisel imajlarına göre davranırlar"* (Südaş ve Öz, 2018: 82).

Davranışsal coğrafyanın çalışma alanlarından biri de kentsel imajdır. Kentsel imaj kent içinde yaşayanlar tarafından deneyimle elde edilen, kentsel çevreye ait öznel inanç, fikir ve görüşlerin bütünüdür (Aliğaoğlu ve Çıldam, 2017). Kentsel imajın ortaya konulması bazı kavramların bilinmesine bağlıdır. Bunlardan birisi algıdır. Algı; bir şeye dikkat vererek, duyular vasıtası ile o şeyin bilincine varmak olarak tanımlanabilir (Tunca, 2019: 66). Kelime anlamı olarak algı; *Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak olarak tanımlanmıştır* (Türkçe Sözlük, 2019).

Tuan (1975)'a göre, algı çevreden doğrudan alınan (örneğin önümüzdeki bir nesneyi görmek gibi) bilgidir. Ancak bu belirli bir andaki bir yerin fotoğrafı değildir. Çünkü fotoğraf bu alandaki her şeyi ihtiva ederken, algı seçicidir. İmaj çevresel uyarıcı olmadan görülen bir şeydir. Başka bir anlatımla imaj, geçmişin algısıdır. Bu durum ders işlerken evdeki yatağımızı hatırlamamıza benzer. Zihin haritası (bilişsel harita) ise duyuşsal deney ile en az ilişkili özel bir imaj şeklidir.

4. İlgili Çalışmalar

Türkiye'de çok sayıda kentsel imaj çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların başlangıcı Lynch'e dayanır. Lynch'in (2010) "*Şehrin İmgesi*" adlı çalışması kentsel imajın ölçülmesinde sistematik bir yaklaşım sağlamıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalar daha çok kent imgesi bileşenlerinin bilişsel haritalar vasıtasıyla ve anketler kullanılarak belirlenmesi ve kentsel markalaşmada kent imgesinin rolü üzerinde olmuştur. Tolun (1980), Tunçel (2002, 2009), Aliğaoğlu (2007), Südaş ve Gökten (2012), Karadağ ve Turut (2013), Sağdıç (2014), Akengin ve Ayaydın (2017), Aliğaoğlu ve Çıldam (2017), Aliğaoğlu ve Uzun (2017), Gümüş (2017), Südaş ve Öz (2018), Alkan ve Çıldam (2019), bu konuda çalışma yapmış olan bazı bilim insanlarıdır.

Kent güvenliği konusunda yapılan birçok yüksek lisans ve doktora tezi vardır. Kent güvenliği konusunda yapılan bazı çalışmalar şunlardır;

Tunca (2009) yazdığı doktora tezinde fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel ile siyasal güvenlik algısı boyutlarında yeni geliştirilen 35 sorudan oluşan bir anket ile Türk toplumunda Suriyeli Sığınmacıların oluşturduğu güvenlik algısını ölçmüştür. Tüm illerde dağınık yaşayan Suriyelilere yönelik algının ölçülebilmesi için sosyal bilimlerde sıkça kullanılan ve karşılaştırma yapmaya imkân sağlayan benzer sistemler tasarımı kullanmış, tasarıma uygun olan Gaziantep ve Balıkesir illerinde anket uygulayarak toplumun güvenlik algısını karşılaştırmalı şekilde ölçmüştür (Tunca, 2019)

Özlu (2013) *Yerel yönetimler ve şehir güvenliği yönetimi sistemleri* adlı yüksek lisan tezinde, kentleşme konusunun yanı sıra kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan suç ve suçluluk kavramlarını incelemiştir. Suç olaylarının azaltılması çerçevesinde Emniyet Teşkilatı'nın teknolojideki hızlı gelişme ve değişime uyum sağlayarak ortaya koyduğu Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYs) veya bilinen adıyla MOBESE Projesi'nin ekonomik kaynakları, etkinliği, maliyeti, bileşenleri ve sağladığı getirileri incelemiştir (Özlu, 2013).

Aytaç, Derdiman, Baştürk ve Öngen (2015), suç korkusunu Bursa örneğinde çalışmışlardır. Halkın büyük bir kısmının suç korkusu vardır. Çevresel özellikler (terk edilmiş bina ve araçlar, ışıklandırmanın olmayışı) suç korkusu üzerinde etkilidir. Göç alma düzeyi suç ve suç korkusunu etkilemektedir. Kentsel yığılmalar, cinsiyet, sosyo-ekonomik seviye, eğitim düzeyi suç korkusunu etkileyen diğer nedenlerdir.

Ünal, Orçan ve Sezer (2015), Ankara ve Muğla illeri örneğinde suçun yoğunlaştığı alanları (sıcak alanlar) tespit etmişlerdir. Başka bir ifadeyle mağdurun bakış açısıyla bireylerin yaşadıkları mahallelerde hangi alanları tehlikeli gördükleri kendilerini ne kadar güvende hissettikleri araştırılmıştır. Her iki ilde önceden tehlikeli olarak görülen alanlar (Ankara, Ulus, Çiçin, Muğla Saburhane) tehlikeli görülmemiştir. Genel olarak katılımcılar mahalle düzeyinde bilgi vermemişlerdir. Farklı özelliklere sahip Ankara ve Muğla illerinde, tehlikeli alanlarda benzerlik vardır. Katılımcılar çokça vakit geçirdikleri alanları tehlikeli olarak göstermişlerdir.

Gündüzöz (2016), güvenli kent kavramını ilişkili kavramlarla (kent-suç, kent suçlarıyla mücadele, kentsel tasarım ve güvenli kent gibi) birlikte ele almaktadır. AB Komisyonu, Çevre Tasarımla Suçun Önlenmesi Kuralını benimsemiştir. Suçun Önlenmesine Yönelik Çevresel Tasarım ya da Suçu Önleme Amaçlı

Tasarım yazar tarafından Güvenli Kent Yaklaşımı olarak formüle edilmektedir. Türkiye bu kavramda hukuk ve uygulama zemininde uzak kalmaktadır. Yasal zemin önleyici kolluk faaliyetlerinin kentsel alanda uygulanmasıyla sınırlıdır.

Kaypak (2016), kentsel güvenlik olgusunu kent ve güvenliği ikilisini birlikte dikkate alarak betimsel olarak ele almaktadır. Konu kent, kentleşme kavramlarını açıkladıktan sonra kentsel güvenlik, kentsel sorun olarak ele alınmaktadır. Güvenlik ilk kentlerin ortaya çıkış nedenidir. Esas olarak modernleşme ile kentsel sorunlar da artmaktadır. Bunlardan biri de güvenlik sorunudur. Kentler büyüdükçe sosyal kontrol güçleşmektedir. Kentler değişim ve dönüşümün yaşandığı yerleşmelerdir. Bu yönüyle bakıldığında göç ile şehre gelenler kentle bütünleşememekte, farklı kimlikler altında varlıklarını devam ettirmektedirler. Sağlıklı olmayan kentleşme ile, kentsel güvenlik sorunu büsbütün artmaktadır. Ayrıca 1980'li yıllardan sonra yaşanan neo liberal politikalar kentsel güvenliği olumsuz yönde etkileyen başka nedenler ortaya çıkarmıştır. 1992 yılında kabul edilen Avrupa Şartı, 13 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan 6. bölüm kentsel güvenlik ile ilgilidir.

Karasu (2017). Şanlıurfa'da çalışmıştır. Anket sonuçlarına göre Şanlıurfa çok da güvenli bir kent değildir. Kadınların erkeklerden fazla suç korkusu yaşamaktadır. Meslek grupları ve coğrafi kökenin farklı olması suç korkusunda etkilemektedir. Ankete katılan bireylerin önemli bir bölümü polislin etkin olarak çalışmadığı ve suç işleyenlerin gereği gibi cezalandırılmadığını düşünmektedirler. Bu tür olumsuzluklar suç korkusunun yayılmasına neden olmaktadır.

Sipahi (2017) yaptığı çalışmada, Türkiye yurttaşlarının kent güvenliği algısını konu edinmiştir. Araştırmasında kent güvenliğine ilişkin teorik çerçeveyi aktardıktan sonra 2000 kişinin katılım sağladığı bir alan araştırması yaparak, sonuçların sunumunu ve değerlendirmesini yapmıştır.

Kanlı ve Kaplan (2018), Dünya ve Türkiye ölçeğinde suçun önlenmesinde CBS'nin rolünü tartışmaktadırlar. Çalışmada CBS kullanılarak model önerisi yapılmaktadır. Ortaya konulan model SWOT analizi ile değerlendirilmektedir.

Kılıç (2019) yaptığı “Yoksulluk, Kent Güvenliği ve Suç İlişkisinin Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri: İzmir Örneği” adlı çalışması, yoksulluk ve suçla mücadele eden kamu kurum ve kuruluşlarının politikaları üzerine detaylı bir analizi içermekte ve İzmir’de uygulanan yoksulluk ve suçla mücadele politikalarının yeterli olup olmadığını araştırmaya yöneliktir. Bu kapsamda bazı makamlarla yüz yüze yapılandırılmış mülakat çalışması gerçekleştirilmiş ve kentsel yaşam kalitesine vurgu yapılarak uygulanan yoksulluk ve suçla mücadele politikaların etkinlik düzeyi, olumlu çıktıları ve eksiklikleri araştırılmıştır (Kılıç, 2019).

Koca ve Çolpan Erkan (2019), kaliteli yaşam alanlarının oluşturulmasında güvenliğin önemi, mekansal güvenlik ölçütleri ve uygulanan yöntemlerin etkisini ortaya koymaktadırlar. Kentsel güvenlik ve kentsel yaşam kalitesi tanımlanmakta, suçun veya suç korkusunun azalmasını sağlayan suç kuramları verilmektedir. Buna bağlı olarak, suç ve suç korkusunun azaltacak mekansal ölçütler saptanmaktadır. Örnek olarak Kırık Camlar Teorisinde getirilen mekansal özellikler üç madde halinde verilmektedir. Bunlar; binalar ve boş alanların yeniden kullanılabilir hale getirilmesi, kent mobilyalarının tamir ve düzenli bakımı, sağlam malzemeden yapılmış kent mobilyalarının kullanılması olarak sıralanmaktadır. Ülkemizde güvenlik önlemi olarak özel güvenlik hizmetlerinden yararlanılmaktadır. Oysa komşuluk ilişkilerinin, toplumsal dayanışmanın yüksek olduğu alanlarda güvenlik kendiliğinden sağlanmaktadır.

5. Yöntem

Çalışmada kullanılan anket 11 sorudan oluşmaktadır. Çalışmanın evreni Balıkesir üniversitesidir. Çalışmanın örnekleme Balıkesir Üniversitesinde bulunan beş fakültedir. Anket Balıkesir Üniversitesi'nin merkez yerleşkesi olan Çağış Yerleşkesi'nde bulunan beş fakülte ve dört yıllık öğrenim süresi bulunan Beden Eğitimi Yüksek Okulu ile Sağlık Yüksek Okulu ve Kentte bulunan Necatibey Eğitim Fakültesi'nde okuyan son sınıf öğrencilerden olan 475 kişiye uygulanmıştır. Örneklem sayısı belirlenirken, Altunışık vd. (2010) tarafından belirtilen %95 güvenirlikle 15 bin kişilik bir evrenden 373 kişinin örneklem büyüklüğü için yeterli olacağı tezinden hareket edilmiştir. Çalışmaya sadece son sınıf öğrencileri dâhil edilmiştir. Öğrencilerin uzun süre kentte kalışları kentsel imajın gelişmesini olumlu yönde etkileyecektir. Deneklerin zamanlarının büyük kısmını ev dışında geçirdikleri varsayılmaktadır. Böylece öğrencilerin kentle etkileşimi gün içinde uzun bir zaman diliminde hem gündüz hem de gece vakitlerinde devam edecektir. Denekler öğrenci olduklarından bazı özellikleri (yaş, meslek, gelir seviyesi gibi) benzer olduğundan dikkate alınmamaktadır.

Tablo 1 Ankete Katılanların Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	228	61,1
Erkek	145	38,9
Toplam	373	100

Tablo 1'e bakıldığında çalışmada ankete katılan toplam 373 kişi mevcut olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunun kadın olduğu görülmektedir. Öyle ki katılımcıların yüzde 61,1'lik kısmı kadinken, sadece %38,9'luk bölümün erkek olduğu ortaya çıkmaktadır (Tablo 1).

Tablo 2 Ankette Yer Alan Likert Ölçekli İkinci ve Üçüncü Soruların Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Cronbach's Alpha Değeri	Soru Sayısı
0,730	2

Çalışmada veriler makro ölçekli alan araştırmasına dayanan anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket oluşturulurken Sipahi (2016)'nin çalışmasından kısmen yararlanılmıştır. Bu açıdan sınanmış olmak gibi bir özelliği vardır. Anketteki sorular 2.ve 3. soru likert tipindeki maddelerdir. Diğer 9 soru kapalı uçlu sorulardır. Anket çalışması yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılmıştır. Anket uygulaması beş aylık zaman diliminde tamamlanmıştır. Araştırmada anket soruları SPSS programında değerlendirilmiş, güvenilirlik ve sıklık analizi gibi tanımlayıcı istatistik ölçüler kullanılmıştır. Ankette likert ölçeğinin kullanıldığı ikinci ve üçüncü sorulara yönelik olarak geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Tablo 2'de güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha değeri kullanılmıştır. Bu değer soruların güvenilirliğini belirlemektedir. "Psikolojik özelliklerin ölçülmesinde kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin belirlenmesinde yaygın olarak "Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı" kullanılmaktadır. Cronbach tarafından 1951 yılında geliştirilen alfa katsayısı yöntemi, maddeler doğru-yanlış şeklinde (iki durumlu dikotomal) puanlanmadığında, 1-3, 1-4, 1-5 gibi sıralı (ordinal) puanlandığında, kullanılması uygun olan bir iç tutarlılık tahmin yöntemidir. Cronbach alfa katsayısı, ölçekte yer alan k maddenin varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır" (Kılıç, 2016: 47). Çalışmada Cronbach's Alpha değerinin 0,730 olması ankette yer alan ikinci ve üçüncü soruların kabul edilebilir seviyede güvenilir olduklarını göstermektedir.

Anketlerde yer alan soru ve ifadelerin dağılımlarının homojen ya da normal olup olmamaları, verilere uygulanacak analiz ya da test türlerine karar vermekte kritik bir öneme sahiptir. Normal dağılıma sahip olan soru ve ifadeler parametrik, normal dağılıma sahip olmayanlara ise parametrik olmayan analizlerin yapılabilmesi, bu önemin göstergelerini oluşturmaktadır (Demir, Saatçioğlu ve İmrol, 2016). Normallik testinde dikkate alınması gereken en önemli husus ise *skewness* ve *kurtosis* değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olmasıdır. Eğer soru ve ifadelerin normallik testi sonuçlarında *skewness* ve *kurtosis* değerleri bu aralıkta yer alırsa normal dağılım içerdikleri anlaşılmaktadır (Fidell ve Tabachnick, 2003: 124).

Tablo 3 Ankette Yer Alan Likert Ölçekli İkinci ve Üçüncü Soruların Normallik Analizi Sonuçları

Sorular	Skewness Değeri	Kurtosis Değeri
Yaşadığınız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	-0,318	-0,444
Yaşadığınız kenti gündüz vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	-0,835	2,121

Tablo 3'te normallik analizinin sonuçları gösterilmektedir. Buna göre ankette yer alan ve likert ölçeği içeren ikinci sorunun normal bir dağılım gösterdiği ortaya çıkarken, üçüncü sorunun normal bir şekilde dağılmadığı belirlenmiştir (Fidell ve Tabachnick, 2003: 124).

Tablo 4 Katılımcıların Balıkesir'e Gelmeden Önce Yaşadıkları Bölgeler

Yaşadığınız kente hangi bölgeden geldiniz?	Frekans	Yüzde (%)
Marmara Bölgesi	191	51,2
Ege Bölgesi	64	17,2
Karadeniz Bölgesi	26	7,0
İç Anadolu Bölgesi	25	6,7
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	25	6,7

Akdeniz Bölgesi	21	5,6
Doğu Anadolu Bölgesi	20	5,4
Yurt dışından	1	0,3

Tablo 4, çalışmaya katılanların yarısından fazlasının (%51,2), kente gelmeden önce yine Marmara Bölgesi'nde yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nden kente gelenlerin oranı %5,4'tür. Kente yurtdışından gelen ise sadece bir kişi vardır.

Tablo 5 Katılımcıların Balıkesir'e Gelmeden Önce Hangi Mekansal Birimde Yaşadıklarına Dair Frekans ve Yüzdeler

Balıkesir'e geldiğiniz kentinde kentin hangi biriminde yaşamaktasınız?	Frekans	Yüzde (%)
İl merkezi	250	67,0
İlçe merkezi	84	22,5
Köy	32	8,6
Kasaba	5	1,4
Kenar mahalle	2	0,5

Tablo 5'e göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%67) il merkezinde ikamet etmektedir. Kenar mahallelerde yaşayan 2 kişinin bulunduğu görülmektedir.

6. Bulgular: Balıkesir Şehrinde Kentsel Güvenlik İmajı

Tablo 6'e göre katılımcıların gece ve gündüz vakti dışarı çıkmayı güvensiz bulup bulmadıklarına yönelik ikinci ve üçüncü sorulara korelasyon analizi uygulanmıştır. Buna göre bu iki soru arasında çift kuyruklu (2-tailed) anlamlılık seviyesinde 0,604 oranında pozitif korelasyon olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle katılımcıların kente gece vakti dışarı çıkmayı güvensiz bulmaları, gündüz dışarı çıkmayı güvensiz bulma durumlarını da arttırmaktadır. Ya da gündüz vakti dışarı çıkmayı güvensiz bulmaları, gece dışarı çıkmayı güvensiz bulma durumlarını da arttırmaktadır. Yine keza tam tersi biri azalırsa diğeri de azalır.

Tablo 6 Ankette Yer alan İkinci ve Üçüncü Sorular Arasındaki Korelasyon İlişkileri

		Yaşadığınız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Yaşadığınız kenti gündüz vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?
Yaşadığınız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Pearson Korelasyon Değeri	1	0,604
Yaşadığınız kenti gündüz vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Pearson Korelasyon Değeri	0,604	1

Tablo 7 Katılımcıların Balıkesir'de Gece Vakitlerinde Dışarıya Çıkmayı Ne Kadar Güvenli Bulduklarına Dair Cevapları

Yaşadığınız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Ne güvenli ne güvensiz	144	38,6
Güvenli	112	30
Güvensiz	75	20,1
Çok güvensiz	30	8,0
Çok güvenli	12	3,2

Tablo 7'ye göre yaşanan kentte gece vakti dışarıya çıkmanın güvenli olup olmadığı sorusunda katılımcıların çoğunlukla kararsız olduğu görülmektedir. Ancak kent çok güvenli de bulunmamaktadır. Bu soruya en çok verilen cevap %38,6 ile “*Ne güvenli ne güvensiz buluyorum.*” olurken, en az verilen cevap ise %3,2 ile “*Çok güvenli buluyorum.*” şeklinde olmuştur.

Tablo 8 Katılımcıların Balıkesir’de Gündüz Vakitlerinde Dışarıya Çıkmayı Ne Kadar Güvenli Bulduklarına Dair Cevapları

Yaşadığımız kenti gündüz vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Frekans	Yüzde (%)
Güvenli	230	61,7
Çok güvenli	75	20,1
Ne güvenli ne güvensiz	58	15,5
Güvensiz	7	1,9
Çok güvensiz	3	0,8

Tablo 8’e bakıldığında katılımcıların %61,7’lik bölümünün kentte gündüz dışarı çıkmanın güvenli olduğunu söyledikleri görülmektedir. Bu soruya “çok güvensiz” yanıtını veren sadece üç kişi bulunmaktadır.

Tablo 9 Erkek Katılımcıların Gece Vakti Şehrin Güvenliğine Bakış Açıları

Yaşadığımız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Erkek katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin sayısı	Erkek katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin erkek cinsiyeti içindeki yüzdesi (%)
Güvenli	59	40,7
Ne Güvenli Ne Güvensiz	43	29,7
Güvensiz	21	14,5
Çok Güvenli	11	7,6
Çok Güvensiz	11	7,6

Tablo 10 Kadın Katılımcıların Gece Vakti Şehrin Güvenliğine Bakış Açıları

Yaşadığımız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Kadın katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin sayısı	Kadın katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin kadın cinsiyeti içerisindeki yüzdesi (%)
Ne Güvenli Ne Güvensiz	102	44,7
Güvensiz	54	23,7
Güvenli	52	22,8
Çok Güvensiz	19	8,3
Çok Güvenli	1	0,5

Cinsiyete göre gece ve gündüz dışarı çıkmanın güvenli bulunup bulunmadığı, mahallelere gitmeme sebepleri ve tedirgin olunan kişilere yönelik çapraz sorgulamalar yapmak amacıyla ki kare testi kullanılmıştır. Buna göre kadın katılımcılardan 102 tanesi, Balıkesir’de gece dışarı çıkma konusunda “*ne güvenli ne güvensiz*” şıkkını tercih etmişlerdir. Bu soruda kadınların en az seçtiği şık ise sadece bir kişinin tercih ettiği “*çok güvenli*” seçeneğidir. Erkeklerde ise en çok tercih edilen şık 59 kişi ile “*güvenli*”dir. Erkeklerin en az seçtiği iki şıkkın birbirine zıt olduğu görülmektedir. 11’er erkek “*çok güvenli*” ve “*çok güvensiz*” şıklarını tercih etmişlerdir (Tablo 9 ve 10).

Tablo 11 Erkek Katılımcıların Gece Vakti Şehrin Güvenliğine Bakış Açıları

Yaşadığımız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Erkek katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin sayısı	Erkek katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin erkek cinsiyeti içindeki yüzdesi (%)
Güvenli	59	40,7

Ne Güvenli Ne Güvensiz	43	29,7
Güvensiz	21	14,5
Çok Güvenli	11	7,6
Çok Güvensiz	11	7,6

Tablo 12 Bayan Katılımcıların Gece Vakti Şehrin Güvenliğine Bakış Açılıarı

Yaşadığımız kenti gece vakti dışarıya çıkmak için ne kadar güvenli buluyorsunuz?	Kadın katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin sayısı	Kadın katılımcılarda bu şıkkı seçenlerin kadın cinsiyeti içerisindeki yüzdesi (%)
Ne Güvenli Ne Güvensiz	102	44,7
Güvensiz	54	23,7
Güvenli	52	22,8
Çok Güvensiz	19	8,3
Çok Güvenli	1	0,5

Cinsiyete göre gece ve gündüz dışarı çıkmanın güvenli bulunup bulunmadığı, mahallelere gitmeme sebepleri ve tedirgin olunan kişilere yönelik çapraz sorgulamalar yapmak amacıyla ki kare testi kullanılmıştır. Buna göre kadın katılımcılardan 102 tanesi, Balıkesir’de gece dışarı çıkma konusunda “*ne güvenli ne güvensiz*” şıkkını tercih etmişlerdir. Bu soruda kadınların en az seçtiği şık ise sadece bir kişinin tercih ettiği “*çok güvenli*” seçeneğidir. Erkeklerde ise en çok tercih edilen şık 59 kişi ile “*güvenli*”dir. Erkeklerin en az seçtiği iki şıkkın birbirine zıt olduğu görülmektedir. 11’er erkek “*çok güvenli*” ve “*çok güvensiz*” şıklarını tercih etmişlerdir (Tablo 11 ve 12).

Tablo 13 Katılımcıları Balıkesir’de Tedirgin Eden Mekanlara Dair Frekans ve Yüzdeler

Kent içinde bir yerden başka yere giderken tedirgin oluyor musunuz? Eğer tedirgin oluyorsanız hangi yerlerde tedirgin oluyorsunuz?	Tedirgin olurum	Tedirgin olmam	Tedirgin olurum şıkkının yüzdesi (%)	Tedirgin olmam yüzdesi (%)
Tenha yerler/saatler	281	92	75,3	24,7
Karanlık	231	142	61,9	38,1
Etnik olarak benden farklı kişilerin yaşadığı yerler	119	254	31,9	68,1
Sokak hayvanlarının yoğun olduğu yerler	112	261	30,0	70,0
Toplu ulaşım araçları	82	291	22,0	78,0
Aşırı kalabalık	81	292	21,7	78,3
Hiçbir yerde tedirgin olmam	64	309	17,2	82,8

Tablo 13’e göre çalışmaya katılanların çok büyük bir kısmının (%75,3) kentin تنها alanlarına gittiklerinde tedirgin oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu soruya en az verilen cevap %17,2’lik oran ile “*Hiçbir yerde tedirgin olmam.*” seçeneğidir (Tablo).

Tablo 14 Katılımcıların Balıkesir’deki Mahallelere İlişkin Tedirginlik Algıları

Yaşadığımız kentte aşağıda verilmiş mahallerden hiç gitmek istemediğiniz var mı eğer varsa hangileridir?	Gitmek istemem	Olumsuz bir düşüncem yok/gidebilirim	Gitmek istemem şıkkının yüzdesi (%)	Olumsuz bir düşüncem yok/gidebilirim yüzdesi (%)
2.Gündoğan	173	200	46,4	53,6
1.Gündoğan	170	203	45,6	54,4
2.Sakarya	152	221	40,8	59,2
1.Sakarya	151	222	40,5	59,5
Dinkçiler	141	232	37,8	62,2
Sütlüce	113	260	30,3	69,7

Toygar	79	294	21,2	78,8
Hiçbir Yerde Tedirgin Olmam	51	322	13,7	86,3
Gümüüşçeşme	39	334	10,5	89,5
Kızpınarı	38	335	10,2	89,8
Adnan Menderes	36	337	9,7	90,3
Gaziosmanpaşa	36	337	9,7	90,3
Yeni Mahalle	34	339	9,1	90,9
Karaoğlan	32	341	8,6	91,4
Ali Hikmet Paşa	30	343	8,0	92,0
Akıncılar	26	347	7,0	93,0
Kasaplar	26	347	7,0	93,0
Vicdaniye	26	347	7,0	93,0
Kayabey	24	349	6,4	93,6
Aygören	22	351	5,9	94,1
Karesi	22	351	5,9	94,1
Atatürk	19	354	5,1	94,9
Maltepe	19	354	5,1	94,9
Altıeylül	17	356	4,6	95,4
Plevne	17	356	4,6	95,4
Paşaalanı	15	358	4,0	96,0
1.Oruçgazi	13	360	3,5	96,5
2.Oruçgazi	13	360	3,5	96,5
Yıldırım	13	360	3,5	96,5
Dumlupınar	11	362	2,9	97,1
Hasan Basri Çantay	10	363	2,7	97,3
Kuvayimillîye	9	364	2,4	97,6
Mirzabey	9	364	2,4	97,6
Hacı İlbey	8	365	2,1	97,9
Eski Kuyumcular	7	366	1,9	98,1
Hisariçi	7	366	1,9	98,1
Bahçelievler	6	367	1,6	98,4
Yıldız	6	367	1,6	98,4
Ege	5	368	1,3	98,7
Çay	4	369	1,1	98,9
Hacı İsmail	2	371	0,5	99,5

Tablo 14'de katılımcıların hiç gitmek istemedikleri mahallelere yönelik bilgiler bulunmaktadır. Buna göre gitmekten en fazla çekinilen mahalle 2. Gündoğan'dır (%46,4). Ancak bu mahalleye gitmekten çekinmeyenlerin oranı (%53,6) daha fazladır. Başka bir anlatımla, kentte %50'nin üzerinde gidilmeyen mahalle yoktur. 1. Gündoğan, 1. Sakarya ve 2. Sakarya %40 aşan oranlarda çekinilen mahallelerdir. Dinkçiler, Sütluce ve Toygar da pek güvenli bulunmamaktadır. Atatürk, Paşaalanı ve Plevne gibi şehrin kalabalık mahalleleri güvenli bulunmaktadır Hacı İsmail Mahallesi gitmekten çekineceğini belirtilenlerin sayısı ise sadece ikidir. Hiçbir yerde tedirgin olmadığını belirtenlerin yüzdesinin 13,7 olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 15 Katılımcıların Tedirgin Oldukları Mahallelere Gitmeme Sebepleri

Yukarıda verilen mahallelerden birini veya birkaçını seçtiyseniz bu mahalle veya mahallelere gitmeme sebebiniz nelerdir?	Evet, bu nedenden dolayı.	Hayır, bu nedenden dolayı değil.	Evet şikkının yüzdesi (%)	Hayır şikkının yüzdesi (%)
Gaspa uğramaktan korkarım	175	198	46,9	53,1
Nedenini bilmiyorum ama orası beni ürkütür	171	202	45,8	54,2
Eşyaman çalınmasından korkarım	121	252	32,4	67,6
Uyuşturucu madde	119	254	31,9	68,1

satıyorlar/kullanıyorlar				
Cinsel saldırıya uğramaktan korkarım	100	273	26,8	73,2
Hiçbir şeyden tedirgin olmam	56	317	15,0	85,0
Dolandırılmaktan korkarım	51	322	13,7	86,3
Terör olayları	15	358	4,0	96,0

Araştırmada mahallelere gidilmeme sebebi olarak en çok seçilen şık % 46,9 ile gaspa uğrama korkusudur. En az seçilen şıkkın ise % 4 ile terör olayları olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 15).

Tablo 16 Erkek Katılımcıların Mahallelere Gitmeme Nedenleri

Verilen mahallelerden birini veya birkaçını seçtiyseniz bu mahalle veya mahallelere gitmeme sebebiniz nelerdir?	Erkek katılımcılarda bu ifadeye evet diyenlerin sayısı	Erkek katılımcılarda bu ifadeye hayır diyenlerin sayısı
Gaspa uğramaktan korkarım	72	73
Uyuşturucu madde satıyorlar/kullanıyorlar	57	88
Nedenini bilmiyorum ama orası beni ürkütür	46	99
Eşyaman çalınmasından korkarım	46	99
Hiçbir şeyden tedirgin olmam	46	99
Dolandırılmaktan korkarım	17	128
Terör olayları	5	140
Cinsel saldırıya uğramaktan korkarım	4	141

Tablo 17 Kadın Katılımcıların Mahallelere Gitmeme Nedenleri

Verilen mahallelerden birini veya birkaçını seçtiyseniz bu mahalle veya mahallelere gitmeme sebebiniz nelerdir	Kadın katılımcılarda bu ifadeye evet diyenlerin sayısı	Kadın katılımcılarda bu ifadeye hayır diyenlerin sayısı
Nedenini bilmiyorum ama orası beni ürkütür	126	102
Gaspa uğramaktan korkarım	103	125
Cinsel saldırıya uğramaktan korkarım	96	132
Eşyaman çalınmasından korkarım	75	153
Uyuşturucu madde satıyorlar/kullanıyorlar	61	167
Dolandırılmaktan korkarım	33	195
Hiçbir şeyden tedirgin olmam	30	198
Terör olayları	10	218

Tablo 16 ve 17'de görülmektedir ki erkek katılımcılarda en fazla gaspa uğrama korkusu bulunmaktadır (72 kişi). En az bulunan korku ise 4 kişi ile cinsel saldırıya uğramaktır. Kadınlarda ise 126 kişi "Nedenini bilmiyorum ama o mahalle beni ürkütür." şıkkını tercih etmiştir. Kadınların en az tercih ettiği şık ise terör olaylarıdır (10 kişi).

Tablo 18 Katılımcıların Balıkesir’de En Çok Tedirgin Oldukları Kişi veya Gruplar

Yaşadığımız kentte sizi tedirgin eden kişi/kişiler var mıdır eğer varsa en çok hangi kişi/kişiler sizi tedirgin eder*	Erkek katılımcılarda bu ifadeye evet diyenlerin sayısı	Kadın katılımcılarda bu ifadeye evet diyenlerin sayısı	Erkek katılımcılarda bu ifadeye hayır diyenlerin sayısı	Kadın katılımcılarda bu ifadeye hayır diyenlerin sayısı	Erkek ve kadın katılımcılarda bu ifadeye evet diyen sayısının toplamı	Erkek ve kadın katılımcılarda bu ifadeye hayır diyen sayısının toplamı	Evet şikkının yüzdesi (%)	Hayır şikkının yüzdesi (%)
Madde bağımlıları	98	181	48	46	279	94	74,8	25,2
Sarhoşlar	70	184	76	43	254	119	68,1	31,9
Yabancılar/Suriyeliler	42	110	104	117	152	221	40,75	59,25
Akıl sağlığı yerinde olmayanlar	40	107	106	120	147	226	39,41	60,59
Grup halindeki gençler	47	98	99	129	145	228	38,87	61,13
Dilenciler	16	49	130	178	65	308	17,42	82,58
Grup halindeki çocuklar	10	35	136	192	45	328	12,06	87,94
Hiç kimseden tedirgin olmam	24	13	122	214	37	336	9,91	90,09
Evsizler	7	26	139	201	33	340	8,85	91,15
Üçüncü cinsiyetten kişiler	10	22	136	205	32	341	8,58	91,42

*Tedirgin olunan kişi/kişilerle ilgili sıralama, erkek ve kadın katılımcıların ankette verdikleri evet ifadelerinin sayılarının toplamı ve evet şikkının yüzdesine göre büyüken küçüğe olacak şekilde yapılmıştır.

Tablo 18’ye göre katılımcılar yaşadıkları kentte en fazla madde bağımlılarından tedirgin olmaktadır. Bu şikkı seçenlerin oranı %75,1’dir. En az belirtilen şık ise üçüncü cinsiyetten kişiler olmuştur (%8,3). Erkeklerin en fazla tedirgin oldukları kişi/kişiler madde bağımlıdır (98 kişi). Erkekler en az evsizlerden tedirgin olmaktadır (7 kişi). Kadınlar ise en fazla sarhoşlardan tedirgin olmaktadır (184 kişi). “Hiç kimseden tedirgin olmam.” diyen kadınların sayısı ise 13’tür.

Tablo 19 Katılımcıların Balıkesir’de En Güvensiz Hissettikleri Faaliyetlerin Frekans ve Yüzdeleri

Yaşadığımız kentte kendinizi en fazla güvensiz hissettiğiniz faaliyet aşağıdakilerden hangisidir?	Evet	Hayır	Evet şikkının yüzdesi (%)	Hayır şikkının yüzdesi (%)
Yaya olarak dolaşırken	253	120	67,8	32,2
Toplu taşıma araçlarını kullanırken	78	295	20,9	79,1
Hiçbir yerde tedirgin olmam	31	342	8,3	91,7
Kampusta iken	20	353	5,4	94,6
Alışveriş merkezinde dolaşırken	15	358	4,0	96,0
Kafe, restoran vb. işletmelerde vakit geçirirken	15	358	4,0	96,0

Tablo 19 incelendiğinde katılımcıların kentte en çok yaya olarak dolaşırken kendilerini güvensiz hissettikleri anlaşılmaktadır (%67,8). Bu soruda en az evet cevabının verildiği şık ise %4’lük oranıyla kafe, restoran gibi işletmelerde vakit geçirmektir.

Tablo 20 Katılımcıların Faaliyetleri Yaparken Güvensiz Hissetmelerinin Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Frekans ve Yüzdeler

Bir önceki soruda verilen faaliyetler esnasında kendinizi güvensiz hissediyorsanız bunun sebepleri nelerdir?	Frekans	Yüzde(%)
Yerel halka güvensizlik	200	53,6
Trafik kazası riskinin yüksek olması	59	15,8
Terör eylemleri	37	9,9
Hiçbiri	33	8,8
Sokak hayvanları	26	7,0
Doğal afet riski	18	4,8

Tablo 20, hangi faaliyet yapılırken güvensiz hissedildiği sorusunun nedenlerini bulmaya yöneliktir. Buna göre katılımcılar çoğunlukla yerel halka güvenlerinin olmaması nedeniyle tedirgin olduklarını belirtmişlerdir (%53,6). Bu soruda en az belirtilen sık ise doğal afet riskidir (%4,8).

SONUÇ

İlk kentlerin ortaya çıkış nedenlerinden biri de güvenlidir. İlk kentsel yerleşmeler insanların güvenlik maksadıyla bir kalenin görüş mesafesinde toplanmasıyla ortaya çıkmışlardır. Güvenli kent ve kentsel güvenlik farklı anlamlara gelmektedir. Bu olgu kentlerin güvenli tasarım ve inşası ile mümkündür. Güvenli kent asayiş de kapsayan bir olgudur. Modern zamanlarda kent, suç, suç korkusu, kentsel güvenlik ve güvenli kentler hep birlikte var olmuşlardır. Kentler, özellikle büyük kentler güvenlik sorununun çok belirgin olduğu yerleşmelerdir. Bu sorunun bertarafı güvenli kentler inşa ederek ve kentsel kolluk kuvvetleri ile mümkün olur. Sorunun başarısı planlama ile çözülebilir. Planlama ise ancak kentte yaşayanların kentsel suç korkusunu nasıl algıladıklarının bilinmesiyle faydalı olur. Bu çalışmada Balıkesir kentinde üniversite öğrencilerinin kentsel güvenlik imajı çalışılmıştır. Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde, farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırmanın (anketin) sonucuna göre katılımcıların büyük kısmı yakın çevreden gelenlerden oluşmaktadır. Katılımcıların Balıkesir'e gelmeden önce il merkezlerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Kadınlara yönelik suç korkusu çalışmaları 1980'li yıllardan beri dikkat çekilen bir durumdur. Cinsiyetin kendisi en önemli faktör durumundadır. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler kadınlarda suç korkusunu teşvik eden diğer nedenlerdir (Stanko, 1995; Pain, 1997; Pain, 2001). Çetin (2010)' in tespitlerine göre erkek ve kadınlar arasında suç korkusu farklılıkları yoktur sonucuna varılsa da genel olarak istatistiklere göre, kadınlar erkeklere göre daha yoğun suç korkusu yaşamaktadır; fakat erkekler kadınlara göre daha fazla suça maruz kalma riskine sahiptir (Köklü, 2012). Suç korkusu genel olarak hava karardıktan sonra artmaktadır (Herbert ve Davidson, 1994). Nitekim Kadıköy'de korku duyulan koşullar sıralamasında ikinci sırada 'karanlık' ifadesinin çıkması, korku hissedilen zaman diliminin gece olduğu sonucunu desteklemektedir (Erkan ve Sevin, 2018). Çalışma alanında gece vakti güvenlik olgusunda kararsızlık yaşanmaktadır. Bu sonuç Bilen ve diğerlerinin (2013) İstanbul için buldukları sonuç ile aynıdır. Suç korkusunda cinsiyetler arasında farklılıklar vardır. Erkek öğrenciler şehri güvenli bulurken, bayanlarda kararsızlık en önemli sık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özellik Aytaç vd. (2015) Bursa için, Karasu'nun (2017) Şanlıurfa için yaptığı çalışmanın sonucuyla da benzerdir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencileri Balıkesir'de gündüz vakti dışarı çıkmayı güvenli bulmaktadırlar. Bu konuda cinsiyetler arasında ayrım yoktur. Ancak güvenli olma olgusu bayanlarda daha kuvvetlidir.

Suç korkusu günümüz kentlerinin önemli bir sorunudur. Balıkesir'de تنها yerler/saatler tedirgin olunan mekan ve zamanlardır. Bu özellik Sipahi'nin (2016) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Gelir seviyesi farklılıkları suç korkusunu etkilemektedir. Düşük, orta ve yüksek gelirli alanlarda suç korkusunun farklı nedenleri vardır (Frimpong, 2016). Ayrıca düşük gelirli alanlar güvenli olmayan alanlardır. Balıkesir'de güvenli olmayan mahalleler vardır. Bu durum bu alanların ortak özellikleriyle ilgilidir. Bir kere bu mahallelerde gelir ve eğitim seviyesi düşüktür. Kısmen de olsa bu alanlarda etnik köken (Roman vatandaşlar) farklılıkları vardır. Fiziki çevrede düzensizlik söz konusudur. Bu alanlara gasp korkusu nedeniyle gidilmemektedir. Mahallelere gitmeme nedeni gasp olan erkek katılımcılarda evet ve hayır şıkları hemen hemen eşittir. Bayan katılımcılar bir neden belirtmemektedirler.

Kentte en çok tedirgin olunan kişiler madde bağımlıdır. Bu durum kentte madde bağımlılarının çok olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Sipahi (2016)' nin Türkiye için yaptığı çalışmada da benzer bir durum

ortaya çıkmıştır. Yapılan bir çalışmaya göre, tenha yerlerde yalnız yürümekten korkanların oranı 2010 yılında İngiltere'de %35, Norveç'te %34, Rusya'da % 43'dür (Aytaç vd., 2015). Katılımcılar yaya olarak dolaşırken kendilerini güvenli hissetmemektedirler. Bu konuda yerel halka güven duyulmamaktadır. Erkekler de en önemli sık madde bağımlıları iken, bayanlar sarhoşlardan rahatsızlık duymaktadır. Kentte yabancılardan (Suriyeliler) korkulmamaktadır. Oysa Şanlıurfa'da yabancılar önemli problemdir. Bu durum il genelinde çok sayıda (500 bin) Suriyelinin bulunmasıyla ilgilidir (Karasu 2017)

Bu çalışma üniversite öğrencilerin bakış açısıyla suç korkusu imajını ele almaktadır. Öğrencilerin bazı özellikleri aynı olduğu için bazı demografik bileşenler dikkate alınmamıştır. Konu Balıkesir için tekrar ele alınmalı Balıkesir kenti halkının suç korkusu imajı da ortaya konulmalıdır. Böylece kentin suç korkusu haritası oluşturulabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akengin, H., Ayaydın Y. (2017). Mekânı Algılama ve Zihin Haritalarının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma Marmara. *Coğrafya Dergisi* 36:48-56
- Alkan, A. Çıldam S.Y. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Kent İmajın Yönelik Bir Aştırma: Siirt Üniversitesi Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 73, s. 90-95.
- Aliağaoğlu, A. 2007. Davranışsal Coğrafyaya Bir Örnek: Öğrenci Merkezli Balıkesir Şehir İmajı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1). 17-44.
- Aliağaoğlu, A., Uzun, A. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Şehir İmajlarına Yönelik Bir Araştırma: Balıkesir Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19(1), s.40, 39-58.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. 2010. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Ataç, E. (2007). Suçun Kent Mekanındaki Algısı "Güvensizlik Hissi, (2007). TMMOB Mimarlar Odası Bülteni; Kent ve Suç Dosyası, *Bülten* 55, Kasım-Aralık, Ankara, s. 11- 16.
- Aytaç, S., R. C. Derdiman, Baştürk, Ş., Öngen, B. (2015). Kent Güvenliği Olarak Suç Korkusu: Bursa Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3 (3), s. 259-267.
- Bergman, E. 1995. *Human Geography, Cultures, Connections and Landscapes*. USA: Printice Hall.
- Bilen, Ö., Aşın, Ö.E., Büyüklü, A.H., Ökten, A., Gür, M. (2013). "How The Fear of Crime Differs Among The Districts of Istanbul", *NWSA-Social Sciences*, 8 (4), 153-164.
- Çalı, H. H. (2012). "Avrupa Kentsel Şartı Çerçevesinde Güvenli Kent ve Yerel Yönetimler", *Türk İdare Dergisi*, 475, 10-32.
- Çelik, F. (2018). "Kentsel Açık-Yeşil Alanlarda Güvenlik", *idealkent*, 23 (9), 58-94.
- Çetin, D. (2010). *A Study of fear of crime in Two Districts of Ankara*, Basılmamış Doktora Trzi, ODTÜ, Ankara.
- Demir, E. Saatçioğlu, Ö. İmrol, F. Uluslararası dergilerde yayımlanan eğitim araştırmalarının normallik varsayımları açısından incelenmesi. *Curr Res Educ*, 2 (3), 130-148.
- Erkan, N. Ç., Sevin, B. (2018). "Suç Korkusu Konusunda Bir İnceleme: Kadıköy Örneği", *Planlama*, 28 (3), 315-327.
- Fidell, L.S. Tabachnick, B. G. Preparatory Data Analysis. J. A. Schinka, W. F. Velicer (Ed.). *Handbook of Psychology* (ss. 115-142). New Jersey: John Wiley& Sons.
- Frimpong, L.K. (2016). "Geography of fear of crime: Examining intra-urbandifferentials in Sekondi-Takoradi Metropolis, Ghana", *Ghana Journal of Geography*, 8(1) 81-104.
- Glaeser, Edward (1999), "Why Is There More Crime in Cities?", *Journal of Political Economy*, 107(6), 225–258.
- Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği, Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1,s. 209-226.
- Gümüş, N. (2017). Kent Pazarlaması Bağlamında Üniversite Öğrencilerinin Şehre Yönelik Algılarının Belirlenmesi: Kastamonu İlinde Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 299-314.
- Gündüzöz, İ. (2016). Türkiye ve Dünya'da Güvenli Kent Yaklaşımı: Kentsel Güvenlik mi? Güvenli Kent mi?. *Türk İdare Dergisi*, Sayı 483, s. 355-369.
- Güneş, İ.D., Özcan, E. (2016). "Creating Safe Cities Through Environmental Design: Neighborhood Permeability and Burglary Rates in Diyarbakır" , *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 497-518.

- Güzel, M. O., Barakazı, M. (2018). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kapsamında İnsanların Turizm Hareketlerine Katılma Durumları Üzerine İlişkisel Bir Değerlendirme. *Social Mentality and Researcher Thinker Journal*, Vol. 14, pp. 1001-1010.
- Herbert, D. ve Davidson, N. (1994). Modifying the built environment: The impact of improved street lighting, *Geoforum*, 25 (3), 339-350.
- Kanlı, L.B., Kaplan, B. (2018). Kentsel Güvenliğin Sürdürülebilirliğinde İleri Teknolojilerin Kullanılması, Coğrafi Bilgi Sistemleri. *TESAM Akademi Dergisi, Yerel Yönetimler Özel Sayısı*, s.143-186.
- Karadağ, A., Turut,H. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Kentsel Çevre Algısı Üzerine Bir Araştırma: İzmir Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 11(1), 31-51.
- Karadağ, M.A. (2017). Kentsel Mekanda Suç Korkusu-Şanlıurfa Örneği. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, s. 41-76.
- Karasu, M.A. (2008). "Türkiye'de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi", *AÜHFD*, 255-281.
- Kaypak, Ş. (2016). "Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, Sayı 33, s. 35-50.
- Kılıç, S. (2016). "Cronbach's alfa güvenirlik katsayısı", *Journal of Mood Disorders*, 6 (1), 47-48.
- Kılıç, E. (2019). *Yoksulluk, Kent Güvenliği ve Suç İlişkisinin Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri: İzmir Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Köklü, E. (2016). *Kent Merkezinde Suç Korkusunun İncelenmesi:Beşiktaş Örneği*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Koca, T., Çolpan Erkan. (2019). Yaşam Kalitesinin Arttırılmasında Bir Etmen: Mekansal Güvenlik Ölçütleri. *Megaron*, 14, s. 167-176.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pain, R.H. (1997). "Social Geographies of Women's Fear of Crime", *Transactions of the Institute of British Geographers* , 22 (2), 231-244.
- Pain, R.H. (2001). "Gender, Race, Age and Fear in the City", *Urban Studies*, 38 (5/6), 899-913.
- Ömeroğlu, Ö. (2012). "Suç Korkusu, Cezanın Caydırıcılığı ve Küçük Suçlar". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVI, 4, 329-370.
- Sağdıç, M. 2014. Üniversite Öğrencilerinin İstanbul'a İlişkin Algılarının Şehir İmajı Açısından Analizi. *Turkish Studies*, International Periodical for Language, Literature and History of Turkish or Turkic, 92 (Winter), 1267-1283.
- Sipahi, E. B. (2016). Türkiye'de Kent Sakinlerinin Suç Korkusu Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 43, s. 2158-2169.
- Stanko, E.A. (1995). "Women, Crime, and Fear", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* , 539, 46-58.
- Südaş, İ., Gökten, C. (2012). Cognitive Maps of Europe: Geographical Knowledge of Turkish Geography Students. *European Journal of Geography*, 3(1), 45-56,
- Südaş ve (2018). Davranışsal Coğrafyada Bilişsel Haritalar: Ege Üniversitesi Kampüsü Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi* 71, s. 61-92.
- Tolun, B., (1980), Davranışlara Yönelik Coğrafya, Anglo-Saksonların 'Behavioral Geography'si ve Sosyo-Ekonomik Deneyimleri. *İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 23: 257-278.
- Tuan, Y., (1975), "Images and Mental Maps", *Annals of Association of American Geographers*, 65/2: 205-213.
- Tunçel, H., (2002), Türk Öğrencilerinin Zihin Haritalarında İslam Ülkeleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2: 83-103.
- Tunçel, H. (2009). Kentsel Mekânın Algılanması: Elazığ Örneği. *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. s. 231-238 Ankara.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2017). *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan.*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Ünal, H., Orçan, M., Sezer, S. (2015). Kentlerde Tehlikeli Alanlar: Ankara ve Muğla Örneği. *Geleceğin Şehri Sempozyumu*, s. 325-340.
- Whitzman, C. (2007). "Stuck at the front door: gender, fear of crime and the challenge of creating safer space", *Environment and Planning A*, 39, 2715- 2732.
- Yavuz, Y. (2019). "Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış", *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 28-52.

Atıf/Citation

Akengin, H., Sonakalan, S., (2020), İran'da turizm faaliyetleri. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 269-284

İRAN'DA TURİZM FAALİYETLERİ¹

Tourism Activities in Iran

Prof.Dr. Hamza AKENGİN²

Uzman Güllü SONAKALAN³

Öz

Bu çalışmanın amacı İran'daki turizm faaliyetlerinin coğrafi potansiyelinin araştırılmasıdır. Araştırmanın ana amacı ve ona bağlı olarak oluşturulan 6 alt soruya cevap aranarak İran'daki turizm faaliyetleri ve coğrafi şartlar arasındaki ilişki üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışma literatür analizi ve arazi çalışması sırasında yapılan gözlemlerden elde edilen verilere dayandırılmıştır. Literatür analizi, arazi çalışması ve gözlem metotlarına dayandırılan araştırmada literatür ve sahadan elde edilen bilgiler; tarihi, güncel bilgiler ile İran İstatistik Merkezi ve Dünya Turizm Örgütü verileri ilişkilendirilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. İran'ın başta doğal ve kültürel turizm bakımından olmak üzere çok önemli bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Turizm, Coğrafya, Orta Doğu.

Abstract

The purpose of this study is to investigate the geographical potential of tourism activities in Iran. An evaluation was made on the relationship between tourism activities in Iran and geographical conditions by seeking answers to the main purpose of the research and 6 sub-questions created accordingly. The study was based on data obtained from literature analysis and observations made during the field study. provided information from literature analysis, field work and observation methods were correlated with historic and current information and also data from Iranian Statistics Center and World Tourism Organization to form a result. It is understood that Iran has a very important potential, especially in terms of natural and cultural tourism.

Keywords: Iran, Tourism, Geography, Middle East.

¹ Bu çalışma "Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Orta Doğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalı'nda yapılan "İran'da Turizm Faaliyetleri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, hakengin@marmara.edu.tr, ODCID: 0000-0002-0626-3819

³ İstanbul Ticaret Üniversitesi, gsonakalan@ticaret.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5289-1317

1. Giriş

İnsanların çevrelerini görme, tanıma arzusunun sistematik hale gelmesiyle gelişen turizm faaliyetleri, günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınma açısından büyük bir potansiyel haline gelmiştir. Tarih öncesi dönemde, insanlar yaşadıkları dönemin ortaya çıkardığı şartlar nedeni ile oldukları yerlerden başka yerlere göç etmek zorunluluğunu hissetmiştir. Ancak zaman içerisinde şartların değişmesinin bir sonucu olarak insanlar gezme, eğlenme, yeni ve tarihi yerler görme, dinlenme, alışveriş yapma, iş kaynaklı seyahat etme, öğrenme gibi nedenlere bağlı olarak, sürekli yaşadıkları yerlerden yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere farklı yerlere seyahat ederek çeşitli sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve psikolojik değişimler bireylerin alışkanlıkları ve ihtiyaçlarını etkilemiş, değiştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Özellikle de devletlerin ekonomik faaliyetlerini sürdürdürebilmelerinde ödemeler dengesi yönünden etkisi gittikçe artan ve bunun doğal bir sonucu olarak uluslararası düzeyde gittikçe yaygınlaşan bir turizm hareketi ortaya çıkmıştır (Usta, 2001, s. 1). İnsanların yeni yerler görmek, farklı kültürlerle ait bir takım tecrübeleri yaşamak, sağlık, inanç, çöller, ormanlar, farklı canlılar, aşılması güç sıradağlar ve doğal alanlardan oluşan mekânları görmek üzere istekte buldukları ve bu isteklerine cevap veren turizm faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir.

Turizmin doğrudan ya da dolaylı etkilerinin ekonominin her alanında hissedilmesi, gelişmiş veya gelişmekte olan hemen her ülkede teşvik edilmesine yol açmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçmişte olduğu gibi günümüzde de turizm sektörünün ekonomideki önemi artarak devam etmektedir. Turizmin ekonomide önemli bir faaliyet haline gelmesinin başlıca nedeni, dünyada hızla büyüyen ve gelişen bir sektör olarak dinamik bir yapısının varlığıdır. Devamlı gelişen bir sektörün varlığı doğal olarak bu sektörün ülke ekonomilerine katkılarını da beraberinde getirmektedir. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nın 2020 yılında dünya turizm gelirlerinin 2 trilyon dolar civarında olacağını öngörmüştür. Ancak 2019 yılı son aylarında ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen COVID-19 salgını UNWTO'nun 2020 de dahil olmak üzere uzun süre bu öngörülerin gerçekleşmeyeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla günümüz pandemi şartlarının bütün dünyayı etkisi altına almış olması, sadece turizm gelirlerini değil, ekonomik faaliyetlerin tamamını olumsuz etkileyeceği, öngörülerin gerçekleşmeyeceğine işaret etmektedir. Gelişmiş ülkeler turizm sektörünün gelir etkisinden yararlanmayı hedeflerken, gelişmekte veya az gelişmiş olan ülkeler ise bu sektörün getireceği döviz ile yeni istihdam alanları oluşturabilme potansiyelinden yararlanmayı hedeflemektedir. Özellikle iklim ve doğal manzaralar dışında gelire dönüşüreceği başka doğal kaynağı olmayan gelişmemiş ülkeler için turizm büyük öneme sahiptir. Uzun yıllardır göstermiş olduğu gelişme hızı nedeniyle turizmin 21. yüzyılın en büyük ekonomik faaliyetlerinden biri olacağı yönünde tahminler yapılmaktadır. Nihayetinde turizm sektörünün gelişim süreci bunu doğrulamaktadır (Özgüç, 2017, s. 3-7).

Turizm birçok ülkenin ekonomisi içerisinde önemli bir paya sahiptir. Turizm, bir yanda insana hizmet ederken, diğer yandan insan emeği ile gelişen bir faaliyet alanıdır. Uluslararası turizm, 2015 yılında dünyanın ihracat ürünleri içinde %6'lık bir paya sahip iken, 2016 yılında bu payı %7'ye çıkararak son beş yılda dünyadaki toplam ticaret hacminden daha hızlı büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Uluslararası turist sayıları incelendiğinde turist sayısının 1950'de 25 milyon iken, 2000 yılında 674 milyonun üzerine ve 2016 yılında ise 1,2 milyara ve 2018 yılında ise %5'lik bir büyüme ile 1,4 milyara çıktığı görülmektedir. 2019 yılı geçici verileri dikkate alındığında yaklaşık 1,5 milyara ulaşan turist sayısı ile bir önceki yıla oranla %3'lük bir artış olmuştur (UNWTO, 2020). Dünyadaki destinasyonların kazandırdığı toplam turizm gelirleri 1950, 2000, 2016 ve 2019 yıllarında sırasıyla 2, 495 ve 1,220 ve 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (UNWTO, 2019). Turizm sektörü dünya Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sının %10'una, küresel ticaretin %7'sine ve her 10 iş yerinden de birine tekabül etmektedir (Urban Strategy Partners, Aralık 2017, s. 3).

Turizmin istihdam yaratma potansiyeli göz önüne alındığında yerel, bölgesel ve ulusal dengesizliğin giderilmesinde de etkili olacağı düşünülebilir (Özgüç, 2017, s. 174). Birçok insan ve organizasyon turizm aktiviteleri içindeki topluluğun bir parçasıdır. Bir ülkenin ekonomik gelişimi bize bu turizm aktivitelerindeki parçalar hakkında bilgi verir (Reece, 2010, s. 2). Turizm yaygın bir ekonomik etkinliktir. Bu ekonomik etkinlik zamanla bir endüstri haline dönüşmüştür. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı yükseldikçe üretim ve hizmet sektörü turizm endüstrisinden etkilenir (Yarcan, 2006, s. 10).

Dünyada turist sayısının en fazla olduğu bölge Avrupa'dır. Dünya turizminde ulusal sınırları geçen yıllık toplam turist sayısının yaklaşık 710 milyon kişisini Avrupalı turistler oluşturmaktadır. Avrupa'yı 314 milyon turist ile Asya ve Pasifik, 216 milyon turist ile Amerika, 67 milyon turist ile Afrika ve 60 milyon turist ile de Orta Doğu takip etmektedir (UNWTO, 2019). Dünyanın en önemli tatil bölgelerinden biri olan Akdeniz bölgesinde yer alan devletlerden, özellikle İspanya ve İtalya gibi ülkelerin ekonomik gelişmelerinde turizm gelirlerinin payı yüksektir. UNWTO'nun 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarına ait verilerine göre dünya turizmi içinde en fazla pay alan ülkeler Fransa, ABD, İspanya, Çin, İtalya, İngiltere, Almanya, Meksika, Tayland ve Türkiye'dir.

Orta Doğu ülkeleri, son yıllarda petrol ürünleri fiyatlarındaki iniş çıkışlardan fazlasıyla etkilenmiştir. Ülkelerin mevcut ekonomik yapıları petrol üzerine kurulmuş ve petrole alternatif olarak ekonomilerini destekleyerek kurulmuş olan düzeni devam ettirecek farklı gelir kaynağının olmaması, bu ülkeleri kimi zaman önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bu durum Orta Doğu ülkelerini stratejik ve politik değişikliklere götürmektedir. Dünya turizm verilerinde olduğu gibi Orta Doğu turizm verilerinde de bölgesel olarak çok farklılıklar olduğu görülmektedir. UNWTO 2018 rakamlarına göre Orta Doğu'ya yönelik turistik hareketlilikte %5 artış gerçekleşmiş, bu faaliyete katılan turist sayısı 60 milyona ulaşmış ve bölgede 73 milyar dolar turizm geliri oluşmuştur (UNWTO, 2019).

UNWTO, İran'ı turizm göstergeleri ve sahip olduğu coğrafi konumu itibarıyla Asya-Pasifik ülkeleri arasında görmektedir. Arap kökenli nüfusunun olmaması İran'ı Orta Doğu'dan ayırırken, inanç bakımından Müslüman nüfusa sahip olması ve konumu itibarıyla de Güney Asya'dan ayrılmaktadır. Doğal olarak İran Orta Doğu ve Güney Asya arasında bir geçiş alanı oluşturmaktadır. İran turizmi incelenirken her iki bölgeye ait karakteristik özelliklerin de göz önünde bulundurulması önemlidir. UNWTO'nun 2012 yılı raporlarına göre İran'ın artan nüfusu ve geliri ile Orta Doğu'nun gelecek 20 yılda hızla büyüyen turizm pazarı olacağı öngörülmüştür. Orta Doğu ve Asya-Pasifik bölgelerindeki turizm pazarı üzerine yapılan araştırmalar da turizm pazarının giderek genişleyerek, önemini arttıracığı ileri sürülmüştür (Özcan, 2017, s. 6). 2018 yılı UNWTO verilerine göre İran turist sayısında %5 ve gelirlerinde ise %4'lük bir artış olmuştur. Ancak 2019 yılında ABD'nin tekrar ambargo uygulamaya başlaması, 2019 yılının son aylarında dünyayı etkisi altına alan pandemi sürecinde en fazla etkilenen ülkelerden birinin İran olması, İran'ın turizmine yönelik beklentilerin zayıflamasına yol açmıştır.

2. Amaç Yöntem Malzeme

Araştırmanın Konusu ve Amacı

İran turizm potansiyeli ile coğrafi şartları arasındaki ilişkinin analiz edilmesi kapsamında araştırmanın amacı; İran'daki turizm faaliyetleriyle fiziki ve beşerî coğrafi şartlar arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

1. İran turizm potansiyeli ile doğal şartlar arasındaki ilişki nasıldır?
  - İklimin, bitki ve hayvan varlığının, hidrografik unsurların ve yapısal (jeolojik) özelliklerin turizme etkisi nasıldır?
2. İran turizm potansiyeli ile sosyo-kültürel yapı arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Turizmin İran ekonomisine etkisi nasıldır?
4. İran turizm potansiyelini nasıl değerlendirmektedir?
5. İran-Türkiye turizm ilişkileri nasıldır?
6. İran turizmini olumsuz etkileyen faktörler nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi ve Malzeme

Bu çalışma hem nitel araştırma hem de nicel araştırma teknikleri kullanılarak karma desenli olarak tasarlanmıştır. Literatür çalışması ile kütüphane araştırmasından elde edilen veriler analiz edilerek hem yorumlanmış, hem de sayısal veriler yorumların desteklenmesinde kullanılmıştır. Arazi çalışması sırasında gözlemlerden elde edilen bilgileri ile literatür ilişkilendirilmiştir. Sahadan elde edilen bilgiler tarihi, güncel bilgiler ile İran İstatistik Merkezi ve Dünya Turizm Örgütü verileri ilişkilendirilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın literatür çalışmasında incelenen ve kullanılan kaynaklar Urban Strategy Partners'in "Turizm ve Kentler Raporu", UNWTO'nun "Tourism Highlights", World Travel and Tourism'in "Travel, Tourism, Economic Impact; İran", IMF'nin "İran Ülke Değerlendirmesi", İran Haritacılık Kurumu'nun "İran Milli Atlası, Turizm", İran Turizm Kurumu'nun "İran'da Turizmin Durumu" raporlarıdır. Özellikle UNWTO ve İran Turizm Kurumu verileri kullanılarak İran turizm potansiyeli sayısal olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmaların genelinde internet kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Araştırma konusu ve çalışmanın sınırları ile içeriğini belirlemesinden sonra⁴, yerinde gözlem için alan çalışması amacıyla 21 Nisan 2015/10 Mayıs 2015 tarihleri arasında İran'a gidilmiştir. Kaynaklardan elde edilen bilgiler çerçevesinde bir arazi gözlem rotası oluşturulmuştur. Bu rota doğrultusunda daha önceden iletişimde

⁴ İran tarihi üzerine çalışmaları bulunan Prof. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ ile çalışmanın sınırları ve içeriğini belirlemesi konusunda görüşülmüş ve uyarıları araştırmanın çerçevesinin belirlenmesinde yönlendirici olmuştur.

olunan İranlı Parinaz SEYEDHAJ eşliğinde; Tahran, İsfahan, Yezd, Şiraz, Meşhed, Persapolis vilayetleri konaklamalı bir şekilde dolaşarak arazi gözlemleri yapılmış, notlar alınmış, fotoğraflar çekilmiştir. Ayrıca saha çalışması sırasında yerel halk ve turist rehberlerinden gelen turist grupları hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Yapılan seyahat esnasında hem gezilen yerlerdeki görevlilerden hem İran'da birkaç turizm acentesinden tarihi yerlerdeki tahmini turist oranları hakkındaki fikirleri ve gözlemleri alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın konusu İran'daki turistik faaliyetler ile coğrafi şartlar arasındaki ilişkilerin araştırılması olmasıyla birlikte arazi çalışmasında Tahran, İsfahan, Yezd, Şiraz, Meşhed ve Persapolis vilayetlerinde gerçekleştirilen gözlemlerle elde edilen bilgi ve veriler ancak bu vilayetlerle sınırlı kalmıştır. Araştırma esnasında özellikle İran Turizm Kurumu'nun bilgi paylaşımına yanaşmaması, bilgi paylaşımında sınırlı olmaları ve özellikle ülkeye girişi yapan turistler ve turistik yerlere yapılan ziyaretlerle ilgili verilere ulaşmanın çok zor olması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3. Bulgular

Araştırmanın amaç ve konu kısmında da belirtildiği gibi bu aşamaya kadar verilen bilgiler ve çizilen çerçeve ışığında ve daha önceki bölümlerde detaylı bir şekilde belirlenen ana amaç ve ona bağlı olarak oluşturulan 6 alt soru benzer sorular birleştirilerek kategorize edilmiştir. Oluşturulan alt sorulara cevap aranarak İran'daki turizm faaliyetlerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çerçevede araştırma soruları ile ilgili yapılan bilgi toplama ve değerlendirmelerden hareketle her bir araştırma sorusu ile ilgili bulgular aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

İran Turizm Potansiyeli ile Fiziki-Doğal Şartlar Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

İran'ın yeryüzü şekilleri batısı ve kuzeyindeki dağ sıraları dışında yaygın bir şekilde plato ve ovalardan oluşmaktadır. Ülkede çok geniş alan kaplayan Deşt-i Lut ve Deşt-i Kebir gibi çöllerin varlığı ülke iklimini, dolayısıyla da turizmin aylara göre dağılımını etkilemektedir. Ülkede yaz döneminde aşırı sıcak ve kış döneminde de aşırı soğuk hava koşulları gözlenmektedir. İran'a gelen turistlerin yıl içindeki dağılımı dikkate alındığında yılın en sıcak ayları olan Temmuz ve Ağustos ile yılın en soğuk ayları olan Ocak ve Şubat aylarında turist sayısındaki azalma dikkat çekmektedir. Ülkede turizmin en canlı olduğu dönemler havaların daha serin ve ılık olduğu Nisan, Mayıs, Eylül ve Ekim aylarıdır. Foto 5'te yer alan Darbend özellikle sıcaklıkların arttığı dönemlerde hem İranlı yerli turistler hem de yabancı turistler açısından yoğun talep görmektedir. Dağlık alanda akan suyun üzerinde ve kenarında gelişen restoran, çay bahçeleri, motel, otel gibi konaklama ve yeme içmeye yönelik hizmetler ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

İklim değişikliğinden kaynaklanan yaz dönemindeki aşırı sıcaklar turizm sektöründe, özellikle iş amaçlı yapılan turizm çeşidinin yanındaki eğlence turizmindeki seyahatlerin daha kısa olmasına neden olmaktadır. Bu seyahatlerin kısa olmasına bağlı olarak, ülkeye bırakılan döviz miktarlarında da düşüş olduğu görülmektedir. Yaz sıcaklıklarının çok yüksek olduğu bölgelerde hava sirkülasyonu kullanılarak yapılan havalandırma sistemleri (Foto 3, meydanın sağ tarafındaki kule) de turistik cazibe oluşturma potansiyeline sahiptir.

Ülke sahip olduğu iklimatik özellikleri nedeniyle orman bakımından zengin değildir. Genel olarak çöl görünümünde olmuş olsa da bitki örtüsü bakımından belli bir çeşitlilik arz etmektedir. Bitkileri koruma programı çerçevesinde düzenlenmiş olan İran Milli Flora Araştırma Bahçesi ülkenin en büyük bitki araştırma merkezidir. İran hayvan türleri açısından oldukça zengin bir ülkedir. Kuzey Avrasya, Afrika, Hint, Asya ve İran cinsleri gibi birçok hayvan cinsine ve doğal melezleşme ürünün olan katışık türler denen cinse sahiptir. İran'ın bu açıdan çok değerli bir mirası bünyesinde barındırmaktadır (Vista ara Kültür Müessesesi-İraniya, 2015, s. 78). İran sahip olduğu eko turizm çeşitliliği geliştirip değerlendirirse turistlerin ülkeye girişlerinde artış meydana gelecektir. İran'ın koruma altına aldığı Milli Park ve Komishlou Yaban Hayatı Sığınağı, Paband Milli Parkı, Sarigol'un Milli Parkı gibi yerler turizmin gelişmesinde etkili olmaktadır. Bitki örtüsü ve hayvan varlığı bakımından geniş bir çeşitliliğe sahip olmasının coğrafi bir çekicilik oluşturmaktadır. Buraların uluslararası arenada tanıtımı ve reklamının yapılması turizmi çeşitlendirecektir.

İran'ın kuzeyinde yer alan Hazar Denizi (Hazar Gölü) kıyıları özellikle İslam Devrimi öncesi turizm açısından çok canlı bir dönem geçirmiştir. Günümüzde ise kıyı turizmi, daha çok temiz ve yeşil alanlarla ilgili manzara arayışında olan turistlerin tercihi şekline dönüşmüştür. Özellikle İran'ın güney kıyıları yaz turizmi açısından oldukça önemlidir. Hem yerli turistlerin, hem de komşu devletlerden gelen yabancı turistlerin en çok tercih ettiği yerler arasında Fars Körfezi'nde yer alan ve iklim bakımından çekiciliği olan Kış Adası, Keşm Adası ve Hürmüz Adası kıyıları, deniz tatilinin yapıldığı lokasyonlar arasındadır. Özellikle İranlı ve Ortadoğulu turistler arasında Kış Adası "Küçük Dubai" olarak adlandırılmaktadır. Ülkede ayrıca tuzlu suları ve uzun sahili ile yer alan

Urmiye gölü turistler için özellikle de sağlık açısından çamur tedavisinin yapıldığı yerler olarak tercih edilmektedir.

İsfahan'ın turizmde bir cazibe merkezi olmasını sağlayan önemli unsurlardan biri Zayende nehridir. Zagros Dağlarından çıktıktan sonra güneydoğu yönünde akarak sularını Gavhuni Bataklığına boşaltan Zayende Nehri ülkede turizm potansiyelini arttırmıştır. Nehir, üzerindeki Urgan Köprüsü, Kelle Köprüsü, Zamanhan Köprüsü, Flavercan Köprüsü, Marnan Köprüsü, Baba Mahmud Köprüsü, Siyose Köprüsü, Haco Köprüsü, Desti Köprüsü, Şehristan Köprüsü, Verzene Köprüsü gibi köprülerle de fonksiyonu ve mimari estetiği ile İsfahan'ın önemli bir turizm destinasyonu olmasına katkıda bulunmaktadır (Honarfar, 1376, s. 32). İsfahan'da yer alan yeraltı su dağıtım sistemleri ve bu sistemlerin yerleşim birimleri arasında evden eve su taşınması ve bu su dağıtım sisteminin aynı zamanda hava sirkülasyonu sağlayacak şekilde kurulmuş olması, çöl ikliminin etkili olduğu ülkeyi cazip hale getirmektedir. Bu yeraltı su dağıtım sistemi kuru bir havanın etkisinde olan ev ve yerleşim birimlerinde nispeten serin bir hava sirkülasyonu sağlanmaktadır.

Yer kabuğunun jeolojik geçmişinin kanıtları olan yer şekilleri turizmin çekici unsurları arasındadır ve yer şekilleri jeomorfolojik miras olarak tanımlanmaktadır (Doğaner, 2001, s. xi). İran'ın kuzeybatı bölümü, jeolojik mirasını tanımlayan oluşumlar ve jeolojik özellikler bakımından zengindir ve dünya birçok yerinden turist çekmektedir. Kuzeybatı İran'ın büyük kısmı kuartern de dâhil olmak üzere bir senozoik volkanik arazilerin yayılım alanıdır. Bu arazi Kuzeybatı İran'a farklı doğal jeolojik özellikler katmış ve önemini arttırmıştır. Ana jeolojik özelliklerden bazıları Sahand Volkanı, Urmiye gölü, tuz yatakları, traverten çökelleri, kireçtaşı mağaraları, tektonik yapılar ve senozoik omurgalı fosillerdir. Sahand Yanardağı, çeşitli litostratigrafik kesitleri, erozyon süreçleri, kanyonlar, nehirler, şelaleler ve tafoni sonucunda tüfte gelişen koniler gibi birçok farklı jeolojik özellik içerir (Ghaz, Ólafsdóttir, Tongkul, & Ghazi, 2013, s. 1-4). Urmiye Gölü ve Sahand Volkanı en çok turist çeken alanlardır. İran'da ve aynı zamanda Ortadoğu'daki ilk jeopark olan "Qeshm Island Geopark" 2006-2012 yılları arasında Global Geopark Network (GGN)'ün bir üyesidir. Yapılan araştırmalar sanatçılar ve jeologların da dâhil edildiği atölye tesisleriyle donatılmış jeoparkların çoğunun yerel ekonomiye katkısı olacağını göstermektedir (Farsani, Coelho, Costa, & Amrikazemi, 2014). 2011 yılında 18 Mart'tan 3 Nisan'a kadar devam eden Nevruz Bayramı kutlamaları için 8 bin turist Keşm Jeoparkı'nı ziyaret etmiştir (Handcrafts and Tourism Organization, 2011). Keşm Jeoparkı 2017 yılında UNESCO Küresel Jeopark ağına dahil edilmiştir⁵.

İran Turizm Potansiyeli ile Sosyo-Kültürel Yapısı Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Coğrafi kaynaklar, turizm varlığına ve gelişmesine yön verebilecek fonksiyonel turizm bölgelerinin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır (Akova, 2012, s. 5). İran'ın, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) listesine girmiş dini, kültürel, tarihi ve doğa turizmi alanlarında 20 adet destinasyonu bulunmaktadır. İran ulaşımı özellikle havayolu taşımacılığı turizm açısından yeterli potansiyele sahip olmadığından, havayolları mevcut filosunu genişletmektedir. Bunun yanında İran uçuşlarında uluslararası havayolu şirketlerinde de artış görülmektedir. Orta Doğu ülkelerinden gelen turistlerin yanında, batı ülkelerinden gelen turist sayılarında da artış olduğu anlaşılmaktadır. İran'ın mevcut yabancı turizmi, yerli turizm oranla çok düşüktür. İran ekonomisinden yerli turizmin etkisi daha yüksektir. İran'ın var olan turizm altyapısı turist oranla yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle konaklama tesislerinin (otel, apart otel, pansiyon vb.) ve restoranlarının hem kalitesinin hem de kapasitesinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca İran'da turizm üzerine yeterince eğitilmiş kadronun olmaması da turizm gelişmesinin önündeki etkenlerden biri olmaktadır (Heydarzadegan & Arslan, 2010, s. 116).

İran'ın insanlık tarihinde binlerce yıllık bir geçmişinin olması insani ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için çarşı, saray, köprü, cami gibi tarih, kültür ve sanat değerlerinden oluşan binlerce yıllık birikimin günümüze gelmesine zemin hazırlamıştır.

Coğrafi ve kültürel farklılıklar öteden beri insanların dikkatini çekmekte turizmi gündeme getirmektedir. Turizm mekânı ve kültürü etkilemekte aynı zamanda kültürden ve mekândan etkilenerek tüm dünyaya yayılan bir hareket olarak önem kazanmaktadır. Son yıllarda fiziki ve beşerî coğrafyayı; turizmin çeşitli yönleriyle (turizm çevre-kültür ve dağılım ilişkileri) birleştiren turizm coğrafyası beşerî coğrafya içinde kendine önemli bir yer edinmeye başlamıştır (Emekli, 2006, s. 52). Coğrafi konumu itibarıyla İran, sosyo-kültürel yapısı olarak kozmopolit bir ülkedir. İran, tarihsel bakımdan birbirinden farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, semavi dinlerin ve (Foto 1'de yer alan İmam Humeyni Türbesi) mezheplerin yayıldığı, kıtalararası ticaret ve seyahat yollarının geçtiği, farklı kültürlerin bir araya geldiği ve başka yerlere intikal ettiği bir kavşak noktayı

⁵ <https://tr.mehrnews.com/news/1864497/%C4%B0ran-%C4%B1n-Ke%C5%9Fm-Jeopark%C4%B1-na-UNESCO-dan-onay>

oluşturmaktadır. Bu konumu itibariyle İran oldukça köklü sosyo-kültürel değişimlere uğramıştır. Foto 2'de yer alan Özgürlük Kulesi İran'ın başkenti Tahran'da yer almakta olup turistler için cazibe merkezlerinden biridir.

Foto 1: İmam Humeyni Türbesi Dış Görünüm, Tahran

Foto 2: Özgürlük Kulesi (Azadi Kulesi), Tahran

İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlar ve devletin yönetim şekli İran toplumu üzerinde daha çok kendi içine kapanık diye tabir edebilecek yaşam tarzına sahip olmasına neden olmuştur. Çünkü İran'da sosyal ve kültürel anlamda yönetim şekli gereği birçok sınırlamalar bulunmaktadır. Yabancı şirketlerin ülkede varlık gösterememeleri, İranlı vatandaşların Avrupa ülkelerine girişlerde yaşadıkları sorunlar, internet kullanımı, uydu kanallarının kullanımı konusundaki sınırlılıklar, kılık-kıyafette var olan çeşitli zorunluluklar gibi bazı uygulamalar örnek gösterilebilir. Ülkede var olan bu atmosfer özellikle de Avrupa kökenli turistler İran'a karşı mesafeli oldukları için pek fazla tercih etmemektedirler.

Foto 3: Yezd Meydanı, Yezd

Foto 4: Bazaar Girişi ve Kayseriye Kapısı, İsfahan

Foto 4'te yer alan Bazaar İsfahan'a gelen turistlerin alışveriş yapmak için tercih ettikleri önemli yerlerdendir. Bazaarın İran ekonomisine katkısı yüksek niteliktedir. Kendilerini İran'ın sosyo-kültürel yapısına daha yakın gören ülkelerin (Arap ve Müslüman vatandaşlar) İran'a daha çok geldikleri gözlenmiştir. İran'ın Müslüman bir ülke olması, özellikle bu ülkeye gidecek Müslümanların beslenme, ibadet gibi temel ihtiyaçlarının temini bakımından olumlu bir etkidir. İran'ın güvenli bir ülke oluşu, turistlerin can ve mal güvenliği bakımından

önemli bir cazibe noktasıdır. Çalışmanın genel çerçevesinde de belirtildiği üzere İran sosyo-kültürel yapısı bakımından zengin bir ülke olduğu için bu durum turizm potansiyeli bakımından önemlidir. Ülke alt yapı, fiziki ve hizmet kalitesi şartları bakımından ve en önemlisi de tanıtım olarak kendini geliştirdikçe turistlerin ülkeye olan rağbetinin artacağı öngörülmektedir.

Foto 5: Darbend Sedirlerden Görünüm, Tahran

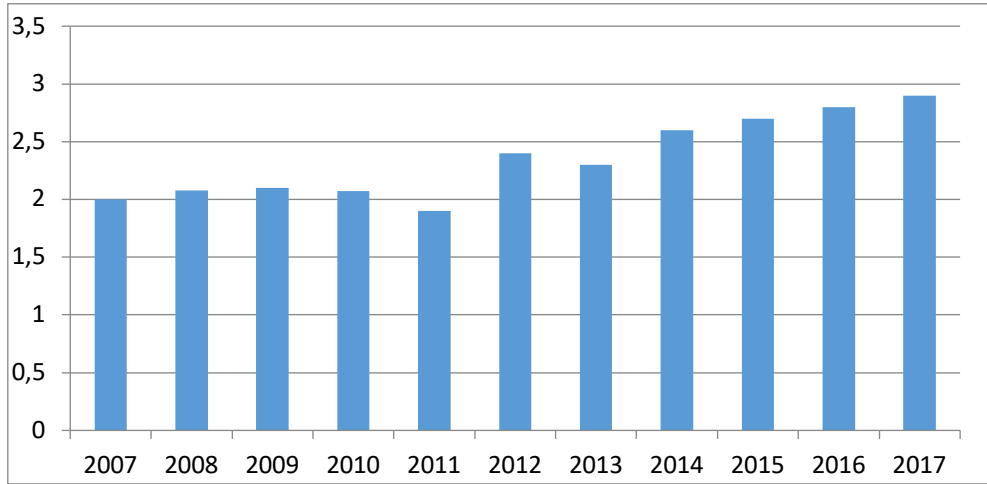
İran Turizm Potansiyeli ile Ekonomisi Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Dünyada turizmdeki olumlu gelişmelere rağmen İran'da özellikle 2015 yılına kadar olan dönemde ülkede var olan olumsuzluklardan dolayı turizmde pek bir canlanma görülmemiştir. Turistik gelişmelerin yavaş gelişmesinin sebepleri arasında İran'a uygulanan ambargo ve ülkenin yönetim şeklinin dışarıya kapalı olması gösterilebilir. Bunun yanında çeşitli araştırmalar son yıllarda İran'a yönelen ekonomik yatırım ve turizm talebinin oldukça çeşitli olduğunu ve gelen turistlerin tarihi-kültürel yerleri görmek istemelerinin yanında dağ ve spor turizmi, tabiat manzarası ve film-festival etkinliklerine katılım sağlamak gibi taleplerinin de bulunduğunu ortaya koymuştur.

İran devletinin yaşamış olduğu değişimler ve dışa açılma süreci ülkedeki turist sayısının artmasını da beraberinde getirmektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)'nin 2016 yılı raporuna göre, İran'da 2014 yılında 5 milyon civarında olan turist sayısı UNWTO raporu 2018 yılı geçici verilerine 7,295 milyon ve 2017 yılı net geliri 4,402 milyar dolar olmuştur. 2025 yılında 20 milyona çıkacağı öngörülmüştür. İran'ın Uranyum zenginleştirme faaliyetleri konusunda Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile anlaşma sağlanması ve bu gelişmeye bağlı olarak ülkeye uygulanan ambargonun kaldırılması ile ülkeye iş amaçlı girişlerde artışlar yaşanacaktır. Dolayısıyla bu durum turizm konusundaki öngörülerin gerçekleşme ihtimalini artıracaktır. Ancak ABD'nin 2019 yılından itibaren tek taraflı İran'a yönelik ambargo uygulamaya başlaması turizm konusunda hedeflerin gerçekleşme ihtimalini zayıflatmıştır.

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2017 raporuna göre; İran turizm gelirlerinin %92,3 tatil ve eğlence maksatlı faaliyetlere bağlı olarak oluşurken, %7,7'si iş sebebi ile oluşan faaliyetlere bağlıdır. Aynı raporda 2027 yılı için tatil ve eğlence maksatlı yapılan seyahatlerde %2,3 artış, iş sebebiyle yapılan seyahatlerde ise %6,8 artış oranları öngörülmektedir. İran Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sı üzerinde %37,7'lik dilim doğrudan turizmden, %40,5'lik dilimi dolaylı turizmden kaynaklanırken kalan %21,8 ise diğer yollardan ortaya çıkan kaynakları içermektedir (WTTC, March 2017, s. 6).

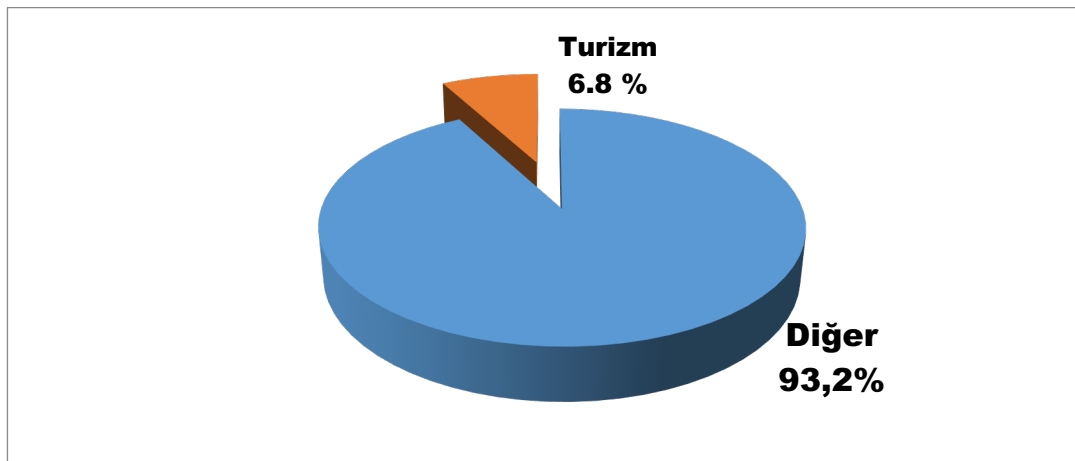
Tahran Uluslararası Turizm Fuarı (TİTE) 6-9 Şubat 2017 tarihleri arasında Tahran Uluslararası Fuar Merkezi'nde 10'uncu kez gerçekleştirilmiştir. 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye'ye gönderdiği turist sayısında önemli oranda artış kaydedilen İran pazarında 2016 yılında az da olsa düşüş yaşanmıştır. 2018 yılında ise turist sayısı 2 milyonun üzerine çıkarak yeniden bir artış yaşanmıştır. 2020 yılı Ocak-Mart dönemi verileri incelendiğinde 289 bin İranlı turistin Türkiye'ye giriş yaptığı anlaşılmaktadır (T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, 2020). Bu bağlamda Türkiye'ye gelen İranlı turist sayısında azalma yaşanmasının temel sebebinin COVID-19 olduğu belirtilebilir. Gerek nüfusu gerekse de turizm potansiyeli ile dikkat çeken İran pazarındaki dengelerin değerlendirildiği Tahran Turizm Fuarı'nda, fuara katılan Türk turizmcilerin ortak görüşü; tüzükte yer alan uçuş izinleri konusundaki yaşanan belirsizliğin çözüme kavuşması durumunda İran pazarında artış yaşanacaktır. Ancak uçuş izinleri konusundaki belirsizliğin devam etmesi Türk turizmcilerin de endişelerini artırmaktadır (TURSAB, 2017, s. 1).

Kaynak: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) Raporu 2017

Grafik 1: Turizmin İran Ekonomisine Direk Katkısı (%)

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2017 verileri ile oluşturulan Grafik 1 incelendiğinde, İran'da turizm sektörünün ülkenin GSYH'nın sağladığı direkt katkıda 2007-2009 yıllarında artış yaşanmıştır. 2011 yılında bu artış %2,0'ın altına inerek düşmüştür. 2012 yılında %2,5'e yakın bir artış görülmektedir. 2014-2017 yılları arasında düzenli bir artış dikkati çekmektedir. 2016 yılında %3,0 civarında bir oranla ekonomi içindeki en fazla payını almıştır. Turizmin İran ekonomisindeki toplam payı 2016 yılında %7,8 iken 2017 yılında bu oranın %7,9'a çıktığı görülmektedir (WTTC, March 2017, s. 7). Grafik 2'de görüldüğü gibi WTTC 2020 raporuna göre 2019 yılında toplam ekonomi içerisindeki bu oran %6,8 olmuştur (WTTC, 2020).

Kaynak: Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2020

Grafik 2: Turizmin İran Ekonomisi İçindeki Toplam Payı (%)

Tablo 1: Orta Doğu Ülkelerinde Uluslararası Turist Girişleri

Uluslararası Turist Girişleri								
Ülkeler	(1000)				Değişiklik (%)			Oran (%)
	2010	2014	2015	2016*	14/13	15/14	16*/15	2016*
Ortadoğu	55.442	55.267	55.622	53.567	8.7	0.6	-3.7	100
Bahreyn	995	838	1.200	-	-21.6	43.2	-	-
Türkiye	31.364	39.811	39.478	-	5.3	-0.8	-	-
Mısır	14.051	9.628	9.139	5.258	5.0	-5.1	-42.5	9.8
Irak	1.518	-	-	-	-	-	-	-
İran	2.938	4.967	5.237	4.942	4.2	5.4	-5.6	1.6
Ürdün	4.207	3.990	3.761	3.858	1.1	-5.7	2.6	7.2
Kuveyt	207	198	182	-	-35.4	-8.1	-	-
Lübnan	2.168	1.355	1.518	1.688	6.3	12.1	11.2	3.2
Libya	-	-	-	-	-	-	-	-
Umman	1.441	1.611	1.897	-	15.7	17.8	-	-
Filistin	522	556	432	400	1.9	-22.3	-7.4	0.7
Katar	1.700	2.826	2.930	2.906	8.2	3.7	-0.8	5.4
Suudi Arabistan	10.850	18.260	17.994	18.049	15.8	-1.5	0.3	33.7
Suriye	8.546	-	-	-	-	-	-	-
BAE	7.432	13.200	14.200	14.910	32.1	7.6	5.0	27.8
Yemen	1.025	1.018	367	-	2.8	-64.0	-	-

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü Raporu, Temmuz 2017

Tablo 1'de verilen Orta Doğu ülkelerindeki turist oranları incelendiğinde Lübnan ve Umman (her ikisi de +%11), bir yıl önceki güçlü sonuçları takiben 2016 yılında turist gelişinde çift haneli büyüme göstermiştir. Dubai ve Birleşik Arap Emirliği, %5'lik bir artış kaydederken, Ürdün'ün (%3) bir yıl önce gösterdiği zayıf performansında iyileşme olduğu yükselmeye başladığı dikkat çekmektedir. Bölgedeki ortalama (%-4) güvenlik olayları ve bazı piyasa kaynakları tarafından verilen olumsuz seyahat tavsiyeleri nedeniyle Mısır'daki (%-42) civarında keskin düşüşe sebep olduğu görülmektedir. İran'da 2015 yılında %5,4 olan oran 2016 yılında %-5,6 oranında düşüş olduğu görülmektedir. Ancak, önemli tanıtım çalışmalarının ardından ve kış mevsimlerinde Avrupa pazarlarına denk gelen yılsonunda girişler toparlanmaya başladığı görülmektedir (UNWTO, August 2017). UNWTO 2019 raporu verilerine göre; 2017-2018 yıllarında BAE %0,8, Ürdün %8, Mısır %36,8 ve İran %49,9 oranında büyüme göstermiştir.

Tablo 2: Orta Doğu Ülkelerinde Uluslararası Turist Harcamaları

Uluslararası Turist Harcamaları					
Ülkeler	(US \$ Million)				Oran (%)
	2010	2014	2015	2016*	2016*
Orta Doğu	55.150	53.556	58.168	57.595	100
Bahreyn	1.362	1.197	-	-	-
Türkiye	22.585	29.552	26.616	18.743	4.2
Mısır	12.528	7.208	6.065	2.645	4.6

Irak	1.660	2.489	4.060	2.423	4.2
İran	2.438	3.841	3.868	-	-
Ürdün	3.585	4.375	4.065	4.044	7.0
Kuveyt	290	369	499	599	1.0
Lübnan	7.995	6.523	6.857	6.824	11.8
Libya	60	-	-	-	-
Umman	780	1.376	1.540	-	-
Filistin	667	603	452	-	1.1
Katar	584	4.591	5.035	5.411	9.4
Suudi Arabistan	6.712	8.238	10.130	11.096	19.3
Suriye	6.190	-	-	-	-
BAE	8.577	15.221	17.481	19.496	33.9
Yemen	1.161	1.026	100	-	-

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü Raporu, Temmuz 2017

* 2016 yılı tahmini veriler

Tablo 2’de yer alan veriler dikkate alındığında Orta Doğu’daki uluslararası turizm gelişmelerinin 2016 yılında %4 oranında düştüğü tahmin edilmektedir. Orta Doğu’daki turizm faaliyetlerinde, bazı ülkelerdeki yüksek büyümenin diğer ülkelerdeki düşüşleri telafi etmek için yeterli olmadığı sonuçları elde edilmiştir. Orta Doğu 2015’ten itibaren reel olarak %2’lik bir düşüş ile turizm gelirlerinde 58 milyar ABD doları ile (%5) pay kazanmıştır. Orta Doğu, 2016 yılında 54 milyon uluslararası turisti ile dünyadaki turist oranının toplamının %4’ünü misafir etmiştir. (UNWTO, August 2017). UNWTO 2019 yılı raporu verilerine göre Orta Doğu bölgesinin dünya turizmi içindeki payı 60 milyon ve geliri de 73 milyar dolar olmuştur.

İran’ın Turizm Potansiyelini Nasıl Değerlendirdiğine İlişkin Bulgular

İran’ın turizm gelişimini, potansiyelini ve bu potansiyelini nasıl değerlendirdiğini araştırmak ülkenin uçsuz bucaksız büyüklüğü, kendine özgü politik yapı modeli, dış dünyaya karşı kapalı oluşu, hazır veri eksikliği, veri tabanlarının geliştirilmesine önem verilmemesi ve turizm bilincinin eksikliğinden dolayı oldukça karmaşık ve zordur.

İran’da turizm ile ilgili kurumlar tarihsel süreçte sürekli bir değişime uğramıştır. Hâlihazırda turizm sektörü üzerinde karar veren birden fazla merkez bulunmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti’nin, ekonomik çalışmaları geliştirme ve petrol dışı kaynaklardan döviz geliri elde etme amaçlı politikalarının uygulanması doğrultusunda, ülkenin yabancı turistleri cezbetme konusundaki yüksek potansiyeli göz önünde bulundurularak, “Seyahat ve Ziyaret İşleri Yardımcılık Havzası” ve “İran Gezicilik ve Turizm Merkezleri” kurulmuş ve bunlar 1997 yılında birleştirilmiştir. Günümüzde ülkenin iç ve dış turizm işleri İslami Kültür ve Geliştirme Bakanlığı’nın yan kuruluşundan biri olan “İran Turizm Kurumu” (Sazman-ı İrangerdi ve Cihangerdi)’nin denetimi altında yürütülmektedir (Gharamaleki, 2005, s. 26). Ancak bu kurum devlet tekelinde olmasına rağmen, devlet hiyerarşisinde önemli bir yere sahip olmadığından, turizmi geliştirmeye yönelik yasalar ve kanunların yürürlüğe girme güvencesi bulunmamaktadır.

İran devleti özellikle son dönemde, turizm potansiyelinin farkına varmış olup, bu potansiyeli avantaja çevirebilmek için konaklama alanındaki kaliteyi arttırmak üzerine çalışmalar başlatmıştır. Konaklama sadece yerli turiste yönelik olduğundan, kapasite ve hizmet bakımından yetersiz kalmaktadır. Yabancı turistlerin ülkeye girişlerinin artması ve turizmin dünyada bir sektör haline gelmesiyle, İran devleti turizm alanındaki iyileştirmelere yönelik politikaları öncelikle kapasiteyi arttırmayı hedeflemektedir. Ülkede 4 ve 5 yıldızlı otel sayısı 2015-2016 yılları arasında 112 adet iken devlet bunu 2025 yılında 400’e çıkarılmasını planlamaktadır.

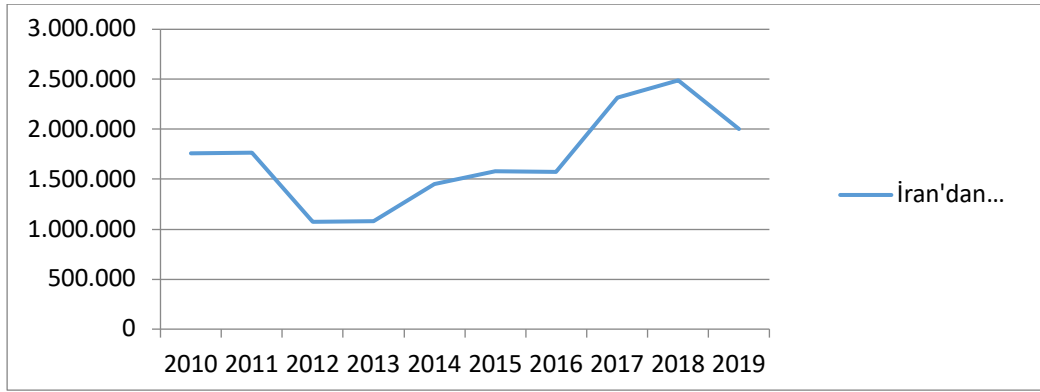
İran turizm verileri, İran’daki turizmin şu anda yabancı turistlerden ziyade yerel turistlere dayandığını göstermektedir. Ancak İran yetkilileri, 20 yıl içinde yabancı turist sayısında 20 milyon ziyaretçiye ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu hedefe ulaşmak için 2005 yılında “20 Yıllık Bir Görünüm Planı” başlatılmıştır. Bunun yanında turizm sektörünün gelişmesi için 2015 yılına kadar devam eden “İran’da Turizmi Kalkındırma Milli Programı” projesi gibi çeşitli çalışmalar yürütmeye başlatılmıştır. İran, turizm sektöründeki geliri arttırmak için çeşitli ülkelerle vize muafiyeti anlaşmaları imzalamış ve şu anda karmaşık olan vize işlemlerini basit bir hale getirmeye yönelik sistemsel çalışmalar yapmaktadır. Tüm bunlarla beraber İran devletinin de turizm alanında

göstermiş olduğu çabalar sonucunda 21-21 Aralık 2015 tarihinde Nijer tarafından düzenlenen İslam İşbirliği Örgütü Turizm Bakanları İslam Konferansı dokuzuncu oturumunda alınan kararlarla "Tebriz 2018 Politikası" ile İslam ülkelerinin turizm şehri seçilmiştir. Böylece İran turizm destinasyonlarının kapılarının uluslararası arenaya açmanın fırsatını yakalamış olmaktadır.

Genel anlamda İran'ın turizm sektöründe sahip olduğu destinasyonları çok iyi değerlendirdiği söylenemez. Bunun altında ekonomide ilk sırayı petrol ve doğalgazın alması gibi etkenler yatmaktadır. Ekonomik döngüsünü bunlar üzerinden sağladığı için turizm sektörüne çok yatırım yapmadığı gözlenmektedir. Ancak son yıllarda turizm odaklı politikalara yöneldiği görülmektedir.

Türkiye-İran Turizm İlişkisine Dair Bulgular

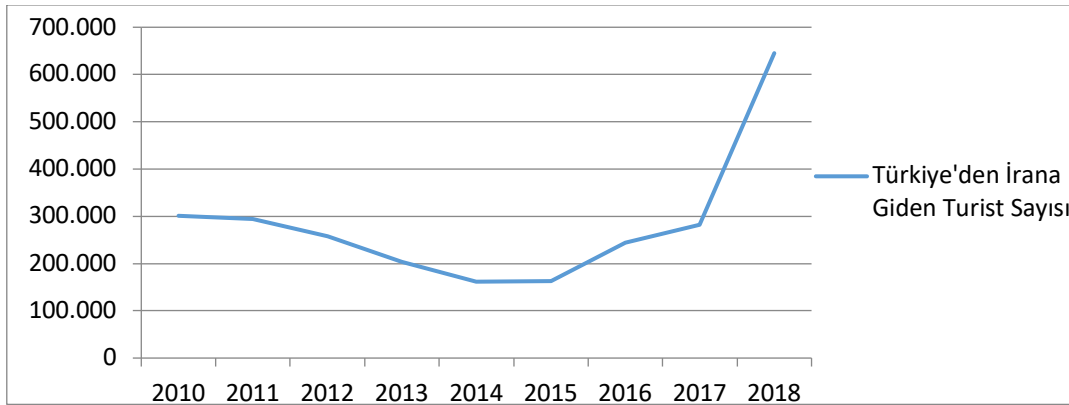
İran'dan Türkiye'ye her yıl önemli oranda turist gelmektedir. Önümüzdeki dönemde siyasi gerginliğin azalması, İran'da doğacak ekonomik iyileşmeler ve diplomatik alanda alınacak seyahat özgürlükleri turistlerin mobilitelelerini artıracaktır. Bu durum turizm sektörüne önemli ölçüde yansıtacak ve Türkiye bundan olumlu etkilenecektir. İran turizm pazarı açısından Türkiye önemli bir destinasyondur. Türkiye'nin; özellikle dışa açık moderniteyi temsil eden bir yapıya sahip olması, bu bağlamda oldukça etkilidir. Bu anlamda İranlı gençlerin ve ailelerin ilgisini çekmektedir. Bu ilgi, elde edilen kişi başı gelir ile de desteklendiğinde ortaya oldukça önemli bir tablo çıkmaktadır (Özcan, 2017, s. 11-12).

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Grafik 3: İran'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (2010-2019)

TUİK verilerine göre oluşturulan Grafik 3 incelendiğinde, Türkiye'ye gelen İranlı turistlerin sayısı 1,5 milyonun çok üzerinde olduğu görülecektir. 2011 yılından sonra ise bu sayı da ciddi bir azalma gözlenmiştir. 2012 yılında 1 milyon civarına gerileyen bu oranlar, 2014 yılında bir yükselişe geçtiği ve 1,5 milyon civarına yakın olduğu görülmektedir. 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi nedeniyle İranlı turist sayısındaki artış negatife dönmüştür. 2017-2018 yıllarında ise İranlı turist sayısında son sekiz yılın en yüksek artışı gerçekleşmiş ve 2,5 milyona yakın İranlı turist Türkiye'ye gelmiştir (TUİK, 2017). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2019 yılı verilerine göre Türkiye'ye gelen İranlı turist sayısı 2 milyonun üzerindedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)

Grafik 4: Türkiye'den İran'a Giden Turist Sayısı (2010-2018)

Grafik 4'te yer alan TÜİK verilerine göre; İran'a giden Türk vatandaşlarının sayısı 2010 yılında son yılların en fazla sayısını oluşturmuş 300 bin kişiyi aşmıştır. Sonraki yıllarda ciddi oranda düşüşle grafik negatif yönlü olmuştur. 2014 yılında Türkiye'den İran'a giden turist sayısı 163 binin üzerinde seyrederken 2017 yılında bu sayının neredeyse %50'ye yakın bir artışla yükseldiğini görülmektedir. 2017 yılında İran'a giden turist sayısının 280 bin aştığı (TÜİK, 2017), TÜİK 2018 yılı verilerine göre İran'a giden Türkiyeli turist sayısı 645 binin üzerine çıkmıştır.

Turizm sektöründen maksimum faydanın sağlanabilmesi için İran'la olan ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin önümüzdeki dönemde geliştirilmesine odaklanılmalıdır. İran'da turizm yatırımlarının şekillenmesinde dünyada önemli bir yere sahip olan Türkiye turizm teşkilatlanması, önemli bir rol model olabilir. İran, bu anlamda sadece dış turizm talebi olarak görülmemelidir. Aynı zamanda İran, Türk turizm yatırımcısının çift taraflı kâr elde edebileceği bir destinasyondur.

İran Turizmini Olumsuz Etkileyen Faktörlere İlişkin Bulgular

İran turizmi zengin bir potansiyele sahip olmuş olsa da, bu potansiyelin gelişmesini olumsuz etkileyen birtakım faktörler bulunmaktadır. Turizm kaynaklarının zenginliğine rağmen, İran'ın, uluslararası turizm pazarında, özellikle bölgedeki benzer komşu ülkelerle karşılaştırıldığında, çok küçük bir pazar payına sahiptir.

İran'da turizm sektörünün gelişmesi ile ilgili düşünüldüğünde jeopolitik konumu hem geliştirici hem de engelleyicidir. İran jeopolitik konumu tarihsel süreçlerde önemli ticaret yollarının geçiş noktası, önemli medeniyetlerin yaşadığı alan bakımından avantajlar sağlamış olsa da günümüzde bu durumu dezavantajlar da oluşturmuştur. Özellikle İran çevresinde yaşanan başta siyasi olmak üzere tüm olaylar ve bu olaylara karşı İran'ın içe kapanık bir devlet politikası geliştirmesi olumsuz etkileri daha da arttırmıştır.

Bir taraftan İran İslam Devrimi (1979), İran-Irak Savaşı (1980-1988), on yıl süreyle Körfez'de turizme darbe vururken, diğer yandan da 1991'de yaşanan Körfez Savaşı krizi turizmin beklenen gelişmesini durdurmuştur. Ancak İran için daha da önemli olan köktendinci yönetim tarzının dış turizme olanak vermemesidir (Özgüç, 2017, s. 381). 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ile bölgede değişen dengeler, 2015 yılına kadar İran'a uygulanana ambargo uygulamaları ülkeye yabancı özellikle de Avrupalı turistlerin girişini ciddi anlamda etkilemiştir. Ambargoların kaldırılması ile İran ve batılı ülkeler arasındaki ilişkiler de olumlu yönde ilerlemeye başlamıştır. Ancak 2018'den itibaren yeniden Amerika ambargosu söz konusu olunca ve ABD-İran arasındaki ilişkilerin yeniden gerilmesi artan turist sayısını olumsuz etkileyecektir.

İran ile Batı arasındaki süregelen gerginlikler (Bahae, Perez-Batres, Pisani, Miller ve Saremi, 2014) uluslararası turizm endüstrisini ciddi biçimde etkilemiştir. Bu gerginlikler ülkelerin vatandaşlarına İran'a giriş yapmaları durumunda güvenliklerinin tehdit altına gireceğine dair uyarılar yapmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da turistler İran'dan uzak durma yoluna gitmektedir.

İran devletinin asıl ekonomik gelir kaynağını petrol ve doğalgaz olarak görmesi, bunların dışında kalan turizm sektörüne ayırdığı finansman kaynağının yeterli olmaması ve ayrıca ayrılan bütçenin de doğru ve yerinde kullanılmaması turizmin gelişmesinin önündeki engeller arasındadır. İran devletinin turizme bakış açısı (ülke genelinin gelir kaynağı olarak görmemesi ve sosyo-ekonomik açıdan değerlendirmemesi gibi) turizmin gelişmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Devletin özellikle sadece turistlerin yoğun geldiği Tebriz, Tahran, Meşhed, Horasan gibi kalkınmış eyaletlere odaklanması ve buralardaki tesislerin olanaklarını geliştirmeye çalışması turizme bakış açısının göstergesidir. Ayrıca İran yönetim şeklinin de giyim-kuşam konusunda bazı zorunlulukları getirmesinden dolayı yabancı turistlerin ülkeye girişleri konusundaki soru işaretlerini arttırmakta ve seyahat tercihleri arasında yer vermemelerine neden olmaktadır.

İran turizminde tanıtımın yeterli olmaması da turizm potansiyelini olumsuz etkileyen faktörler arasındadır. Özellikle turizm araçlarının (tur operatörleri ve seyahat acenteleri gibi) İran turizmini tanıtım çabaları, batı kitle iletişim araçları tarafından uluslararası turizm pazarına yansıtılan olumsuz imaj nedeniyle engellenmektedir. Aynı zamanda güvenlik sorunlarına aşırı dikkat çekmeye eğilimli bir imge olan batı kitle iletişim araçları özellikle kültürel, dini kaynaklar ve turistik yerler açısından ülkenin ziyaretçilerine sunabileceği gerçek turistik kaynaklar ve deneyimlerin büyük bir kısmını gölgede bırakmaktadır. Başta yerli turistlerin olmak üzere yabancı turistlerin kendi hakları ile ilgili bilgilere sahip olmamaları turizm şirketleri tarafından suiistimal edilmektedir. İran turizm altyapısı uluslararası standartlarda geniş bir turist kitlesine hitap edecek ve onlara yeterli gelecek düzeyde değildir. Turizmin gelişiminin sağlanmasının önemli araçlarından biri de turistik hizmetlerdir. Bu hizmetlerin hepsi birbirini tamamlamaktadır. Birinin eksikliği diğerini de etkilemektedir. Özellikle konaklama, yeme-içme ve alışveriş konusundaki hizmetler gelişme göstermemiştir. Lisanslı konaklama tesislerinin varlığı da yeterli bulunmamaktadır.

Turizm ulaştırmasında coğrafi mekâna (kara, su, hava) ihtiyaç olduğu için hem ulaşım coğrafyası hem de turizm coğrafyası kapsamında araştırmalara konu olmaktadır. En başta; turistlerin yaşadığı yerler ile tatile gittiği yerleri (destinasyonlar) birbirine bağlayan ulaşım güzergâhları turizm coğrafyasının önemli konularından biridir (Baykal-Soykan, 2015, s. 58). Turizm ulaşım sistemlerine bağlı olarak gelişme göstermiş ve turizmin gelişimi de ulaşımı canlandırmıştır (Doğaner, 2012, s. 1). Bu bağlamda değerlendirildiğinde İran turizmini olumsuz etkileyen bir başka neden uluslararası ulaşımın yetersiz ve çok pahalı olmasıdır. Tabi bunun yanında şehir içi ulaşımın çok ucuz olması da özellikle yerli turizmi olumlu etkileyen faktördür. İran'da su, elektrik, yol gibi altyapının çok gelişmemiş olması turizmi olumsuz etkileyen faktörler arasındadır. İran'da internet kullanımının sınırlı olması, uydu kanallarının yasaklanmış olması bir diğer etken olarak gösterilebilir. Yabancı turistlerin internet üzerinden otel rezervasyonu ve ödeme yapamaması, İran'da kredi kartlarının geçerli olmaması gibi etkenlerin de turizmin gelişmemesinde rol oynadığı görülmektedir.

Doğal, tarihi, sosyal, kültürel ve estetik değerlerin korunması ve geliştirilmesi konusunda sürdürülebilir bir turizm politikası bulunmamaktadır ve bu değerler yeterince korunmamaktadır. Turizm sektörünün gelişmesi ve bu pazarda rekabet gücünün artarak devam edebilmesi için profesyonel yönetim kadrosunun olmasını gerektirmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

İran Asya, Orta Doğu ve Avrupa ülkeleriyle ticaret yollarının kesiştiği bir konumdadır. Dolayısıyla tarihe tanıklık etmiş birçok devletin kültürünü ve tarihini barındırmaktadır. Bu nedenle de farklı kültürleri ve tarihleri harmanlayarak kendi kültürünü şekillendirmiştir. Zengin tarihi ve kültürel varlıklarına ek olarak, İran muhteşem fiziksel, doğal ve ekolojik çeşitliliğe de sahiptir.

İran, dünya turizm haritasında kendine özgü bir yer tutmasına rağmen, turizm gelişiminde büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığı anlaşılmaktadır. İran 2000'den fazla turistik cazibeye sahip olmasına rağmen, bu turistik cazibelerin tanıtılmasını sağlayacak finansman ve uygun veri kaynağının olmaması ülke turizminin gelişmesini engellemektedir.

Orta Doğu ülkeleri içinde turizm potansiyeli yüksek olan çok sayıda ülke bulunmaktadır. Özgüç'ün de belirttiği gibi Orta Doğu'da turizmi geliştirmek için yatırımlarını turizmi geliştirmeye göre planlayan ülkeler; Mısır, İsrail ve Lübnan ile Ürdün'dür. Orta Doğu ülkeleri içerisinde tarihi ve kültürel çeşitlilik bakımından en fazla turizm destinasyonuna sahip ülkelerden birisi de İran'dır.

İran'ın tarihi geçmişi, farklı inançlar ve kültürlere ait birçok değeri barındırmaktadır. İran'da Meşhed, İsfahan, Yazd ve Tahran birçok inanca ait tarihi eserleri ve kutsal mekanlarıyla ülkenin en fazla turist çeken turizm merkezlerindedir. İran tarihi çok eskilere dayanan antik şehirleri korumuştur ve bu antik şehirlerin çevrelerindeki altyapı tesislerini de gün geçtikçe geliştirmektedir. Tahran, Persepolis, Yazd, Tebriz önemli turizm merkezleri arasında olup turizme katkı sunmaktadırlar.

Hemen hemen her yıl İran'da düzenlene film ve sinema festivalleri İran turizmi açısından oldukça önemlidir. İran sineması dünyada kendini kanıtlamış bir başarıya sahiptir. İran sinemasını bilen ve merak eden yönetmenler ve sinemaseverler İran'da düzenlenen festivallere ilgi göstermekte ve katılmaktadırlar. İran sineması aracılığı ile İran'ın kültürel ve tarihi zenginlikleri dünyaya tanıtılmaktadır.

İran'ın tarihî, kültürel, jeolojik, jeomorfolojik ve iklimik özelliklerinin sağladığı avantajlar, ülkedeki doğal turizm çeşitliliğine katkıda bulunmuştur. Zengin kültürel mirasla birlikte bu olağanüstü doğal turizm potansiyelindeki çeşitlilik yerel ekonomiyi çeşitlendirmek ve kırsal kalkınmayı güçlendirmek için gerekli olan jeoturizm ve jeopark gelişimi için değerli bir temel oluşturmaktadır.

İran'ın ekonomi politikası petrol ve doğalgaz endüstrisinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle, turizmdeki kamu politikaları çok karmaşık kültürel, sosyal, ekonomik ve özellikle politik şartlarla ilişkilidir. İran devletinin politik yapısı ve uygulamaları yine turizm geliştirme mekanizmalarını etkilemektedir. İran devletinin merkezileşmesi ve bürokrasisinin özellikleri, devletin dış politikalarının turizmin gelişimine nasıl engel olduğu araştırmalarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Hemen her konuda olduğu gibi turizm politikaları; politik ortamın, değerlerin, ideolojilerin ve karar alma süreçlerinin gücünün bir ürünüdür.

İran'da bir yandan petrol üzerine kurulu politik ekonominin ve kayıt dışı ekonomik sektörlerin gelişmesinin, bir yandan da İran'daki siyasal iktidarın ve devletin yönetiminin birleşmesi, özel bir ekonominin kurulmasını sağlamıştır. Bir makro sistem olarak toplum ve siyaset, İran'daki petrol endüstrisi tarafından oldukça etkilenmiş ve şekillenmiştir. Dolayısıyla, bir alt sistem olarak turizm, bu ekonominin ve petrol temelli siyasetin etkisi altındadır.

Bir taraftan İran'daki sosyo-kültürel yapının İran turizmine olumsuz etki yaptığı görüşü mevcut iken diğer tarafta da bunun olumsuz bir etki olmadığı yaklaşımları mevcuttur. Turizm literatüründe turistlerin kararlarını varış noktalarındaki sosyo-kültürel koşulların belirlediği bilinmektedir. Birçok potansiyel destinasyona rağmen, yabancı turistler Orta Doğu ülkelerindeki turizmin, eğlence veya eko turizm türleriyle çok gelişme göstermediğine inanmaktadır. Suudi Arabistan, Mısır ve İran gibi ülkelerin çoğu kültürel, tarihi ve inanç turizmi ile hizmet sunmaktadır. Bu ülkelerle kıyaslandığında İran'ın kültürel, tarihi ve inanç turizmi yanında doğal faktörlerin şekillendirdiği turistik cazibelere de sahiptir. Küresel turizmde yeni eğilimleri takip etmek ve uluslararası turistlere, ülkedeki güvenlik ve güvenlik standartları hakkında doğru bilgileri ulaştırmanın yollarını bulmak, turistlere sunabileceği devasa turizm deneyimleri portföyüne sahip olduğunu göstermek durumundadır.

İran'ın altyapısının yabancı yatırımlar ile yenilenmesi, İran'ın uluslararası ticaret normları ve standartları benimsemesi ve Batı ile İran arasındaki ticaret hacminin artması her iki taraf adına önemli kazançlar sağlayacaktır. Ayrıca İran'da turizm sektöründe yatırım yapan Türk yatırımcılara 50% vergi indirim olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. İstikrara kavuşmuş İran, Türkiye için ciddi bir ticari kazanç anlamına da gelebilir. Turizm ve ticaret arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Yeni bir pazarda riskleri göze alan Türk yatırımcı için iş imkânı sağlayabilir ve var olan ticari ilişkiler de turizme katkı sağlayabilir. İran-Türkiye arasında turizm ilişkilerinin gelişmesi ticareti hızlandırıp turizmi daha da canlandıracağı öngörülmektedir.

Sahip olduğu avantajları turizmde verimli bir şekilde kullanmaya başlayan İran'a gelen turist sayısı her yıl değişkenlik göstermektedir. ABD'nin İran'a uyguladığı ekonomik yaptırımların kaldırılması ile İran turizm faaliyetlerinde ve turizm gelirlerinde artışlar meydana getireceği öngörülmektedir. Birçok ülkeyle yapmış olduğu ve yapacağı anlaşmalarla iş birlikleri ülkenin dış ülkelerde tanıtılmasında faydalı olacaktır; bu durum, ülkeye gelen turist sayısının artışında da etkili olacaktır. Ülkenin turizmden elde ettiği gelirler arttıkça, ekonomik refah düzeyi de artmış olacaktır ve yurtdışına çıkan yerli turist sayısında da artış sağlanacaktır. İran turizminin uluslararası sisteme entegre olması turizm potansiyeli değerlendirilmesini sağlayacak bu vesile ile de önemli bir gelir ve istihdam kaynağı oluşturacaktır.

İran turizminin gelişimi ve var olan potansiyelinin değerlendirilmesine ilişkin başlıca önerilerimiz:

1. İran'da turizm faaliyetlerinin geliştirilebilmesi için öncelikle turist kaynağı olarak düşünebilecek gelişmiş ülkelerde İran'a yönelik can güvenliği tehlikeli ülke anlayışını değiştirmek için gerekli adımların atılması, tanıtımların yapılması,
2. Tarihi ve kültürel destinasyonlara sahip olan İran'da, bu kaynakların korunması ve tanıtılması için İran devletince uygun politikaların yürütülmesi ve temel planlamaların yapılması,
3. Turizmin başarılı ve sürdürülebilir olması için, planlama ve yönetim, turizm kaynaklarının güncel bilgi ve anlayışının yanı sıra, jeolojik ve kültürel mirasın birçok yönüne yani bütüncül bir bakış açısına dayandırılması,
4. İran turizminde gelişmenin yaşanması için öncelikle yol, su, elektrik ve iletişim ile ilgili altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bunlarla birlikte turizm hizmetlerinde de uluslararası standartları yakalaması gerekmektedir.
5. Konaklama, restoran ve alışveriş gibi hizmetlerde kalitesinin arttırılmalıdır. Gittikçe küreselleşen dünyada internet kullanımı, internet üzerinden ihtiyaçların giderilmesi çok yaygındır. İran'da da özellikle otel rezervasyonlarının ve ödemelerinin internetten yapılabilir olmasının İran turizmine ciddi bir ivme kazandıracaktır.
6. İran'ın var olan turizm altyapısı turist oranla yetersiz kalmaktadır. İran turizminde yabancı turistlerin özellikle restoranlarda ve gezi esnasında en çok karşılaştığı sorunlardan biri de kendi dilinin çok bilinmemesi ve tercümelerin yanlış yapılmasıdır. Turizm sektöründe çalışan personellerinin İngilizce, Fransızca, Almanca, Japonca gibi dil becerilerini geliştirmeleri İran turizminin gelişimi bakımından önemlidir.
7. İran sahip olduğu büyük kültürel ve dinsel mirasının tanıtımını yapabilirse, inanç turizmi açısından uluslararası turistlerce cazip hale gelebilir.
8. İran sahip olduğu eko turizm çeşitliliğini geliştirip, tanıtımını yapma yolunda faaliyetlerinin artırırsa eko turizme yönelik turist girişlerinde artış meydana gelecektir.
9. Hukuki açıdan da zaf noktası olan güvenlik konusunda yerli ve yabancı turistleri kapsayan yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Özcan, C. C. (2017). İran ve Türkiye Turizm İlişkisi. *İRAN*.
- Özgüç, N. (2017). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Babil Kitabevi.
- Akova, İ. (2012). *Turizm Coğrafyası*. Anadolu Üniversitesi.

- Baykal-Soykan, F. (2015). Uluslararası Turizm Ulaştırmasının Akış Yönü ve Dağılımı. *Ege Coğrafya Dergisi*, 24(2), 56-68.
- DEİK; TİM. (2016). *Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi Projesi*.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Doğaner, S. (2012). Türkiye Ulaşım Sistemleri ve Çevre İlişkileri. *Coğrafya Dergisi*(6), 1-25.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Farsani, N., Coelho, C., Costa, C., & Amrikazemi, A. (2014). Geo-knowledge Management and Geoconservation via Geoparks and Geotourism. *Geoheritage*, 6, 185-192. doi:10.1007/s12371-014-0099-7
- Gharamaleki, M. R. (2005). *İran'da Turizmin Gelişimi ve İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaletinde Bulunan Otel Personelinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi*. İstanbul.
- Ghaz, J. M., Ólafsdóttir, R., Tongkul, F., & Ghazi, J. M. (2013). Geological Features for Geotourism in the Western Part of Sahand Volcano, NW Iran. *Geoheritage*(5), 23-34.
- Handcrafts and Tourism Organization . (2011). *Iran Cultural Heritage*.
- Heydarzadegan, P., & Arslan, M. (2010). Merağa İli (İran) Turizm Potansiyelinin A'WOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *Ormacılık Dergisi*, 107-117.
- Honarfar, L. (1376). *Familiarity With Historical City Of Esfahan*. Esfahan.
- Reece, W. S. (2010). *The Economics of Tourism*. New Jersey: Prentice Hall.
- Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. *Anatolia:Turizm Araştırmaları Dergisi*, 67-75.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019, Ekim). *yigm.ktb.gov.tr*. <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/63642,turizm-istatistikleri-2019-icerepdf.pdf?0> adresinden alındı
- T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı. (2020). <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/72808,turizmistatistikleri2020-lupdate20052020pdf.pdf?0> adresinden alındı
- TÜİK. (2017). *Türkiye İstatistik Kurumu Raporu*.
- TURSAB. (2017). *Tahran Uluslararası Turizm Fuarı Değerlendirme Raporu*. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği .
- UNWTO. (2019). *International Tourism Highlights*. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> adresinden alındı
- UNWTO. (2020). *International Tourism Highlights*. <https://www.e-unwto.org/loi/wtobarometereng> adresinden alındı
- UNWTO. (August 2017). *Tourism Highlights*. World Tourism Organization. Madrid: World Tourism Organization.
- UNWTO. (Temmuz 2015). *Annual Report*. World Tourism Organization.
- Urban Strategy Partners. (Aralık 2017). *Turizm ve Kentler Raporu*. Londra.
- Usta, Ö. (2001). *Genel Turizm*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Vista ara Kültür Müessesesi-İraniya. (2015). *İran'ın Bitki Örtüsü*. Tahran.
- WTTC. (2020). *Economic Impact*. Ekim 2020 tarihinde <https://wttc.org/Research/Economic-Impact> adresinden alındı
- WTTC. (March 2017). *Travel&Toruism, Economic Impact Iran*. Worl Travel and Toruism Council. United Kingdom: World Travel and Toruism Council .
- Yarcan, Ş. (2006). *Turizm Endüstrisinin Yapısı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Atıf/Citation

Yasak, Ü., Özav, L., Akbay, M.A.,(2020), Konut özellikleri ve kullanım pratikleri açısından Uşak'ta hobi bahçelerinin incelenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 285-298

KONUT ÖZELLİKLERİ VE KULLANIM PRATİKLERİ AÇISINDAN UŞAK'TA HOBİ BAHÇELERİNİN İNCELENMESİ

Investigation of Hobby Gardens in Uşak in Terms of Housing Features and Usage Practices

Dr.Öğr. Üyesi Üzeyir YASAK¹

Prof.Dr. Lütfi ÖZAV²

Hasan Mücahit AKBAY³

Öz

Şehirler her geçen gün nüfus bakımından daha da kalabalıklaşmakta ve insan hayatı için yorucu olmaya devam etmektedir. Yoğun şehir yaşamı gürültü, ses ve görüntü kirliliği, trafik sorunları ve stres gibi birçok olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Şehirlerin dayattığı bu hayat tarzı içerisinde insanlar küçük zaman dilimlerinde de olsa rekreasyon faaliyetlerinde bulunmak ve biraz doğa ile ilgilenmek istemektedirler. Günümüz rekreasyon faaliyetleri içerisinde şehir yaşamına uygun olanlardan biriside hobi bahçeleridir. Hobi bahçeleri insanların tarımsal faaliyet, dinlenme, doğada olma gibi istekleri kapsamında yönedikleri modern dünya rekreasyon faaliyetlerindedir. Çalışmanın amacını Uşak'taki hobi bahçelerini kullanım pratikleri ve konut özellikleri yönüyle incelenmesi oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama tekniklerinden görüşme yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde frekans analizleri yapılarak bir takım bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Standart hobi bahçelerinden yer yer ayrılan çalışma sahasında hobi bahçelerine çoğunlukla tarımsal faaliyet odaklı bakıldığı tespit edilmiştir. Ancak saha çalışması sonucu kullanıcıların bu alanlara yazlık ya da sadece hafta sonu dinlenme amaçlı bir yaklaşım sergiledikleri anlaşılmaktadır. Konut özellikleri yönüyle hobi bahçesinde tek odalı ve prefabrik yapılar yaygın olarak inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, hobi bahçesi, konut, Uşak.

Abstract

Cities continue to become more crowded in terms of population and tiring for human life. Intensive city life brings with it many negativities such as noise, sound and visual pollution, traffic problems and stress. In this busy lifestyle, people want to engage in recreation activities and take care of nature, even in small time periods. Among the recreational activities of today, one of the ones suitable for city life is hobby gardens. Hobby gardens are one of the modern world recreation

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-2728-239X, uzeyir.yasak@usak.edu.tr

² Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-4887-0948, lutfi.ozav@usak.edu.tr

³ Lisansüstü öğrencisi, Uşak Üniversitesi, E-posta: akbayhasanmucacihit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7654-6956

activities that people tend towards within the scope of their desires such as agricultural activity, rest and being in nature. The aim of the study is to examine the hobby gardens in Uşak in terms of their usage practices and housing characteristics. In the study, data were collected by interview method, one of the data collection tools in qualitative research methods. Hobby garden, which is our study area, has been evaluated in a geographical framework and whether it complies with the general hobby garden literature. In our study area, which has been separated from the standard hobby gardens, it has been determined that although they mostly look at the hobby garden as an agricultural activity, there are summer or only recreational approaches. In terms of residential features, single-room and prefabricated buildings are widely built in the hobby garden.

Keywords: Recreation, hobby garden, housing, Uşak

1. Giriş

Günümüz şehirlerinde yaşayan insanlar; gürültü kirliliği, hava kirliliği gibi olumsuzluklardan kurtulmak, yaşam standartlarını yükseltmek ve daha sağlıklı bireyler olmak için zaman zaman rekreasyon faaliyetlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Yaşamlarında sosyal hayatı zengin olan ve doğa ile fazla vakit geçiren insanlar bu özellikleri zayıf olan insanlara göre daha sağlıklı ve daha pozitif bir yaşam sürmektedir. Şehir yerleşmelerinde durağan bir yaşam tarzı sürdüren insanlarda hareketli olanlara göre daha çok akciğer, kalp-damar, eklem vb. rahatsızlıklar görülmektedir. Rekreasyon faaliyetleri her şeyden önce insan yaşamına getirdiği hareketlilik, sosyalleşme ve daha sağlıklı olma gibi olumlu sonuçlara yol açtığından giderek yaygınlaşmaktadır. Tüm bunlarla birlikte rekreasyon faaliyetlerinin insani özellikler kapsamında girişimcilğe, sosyal kaynaşmaya, özgüven kazanımına, liderlik becerilerinin gelişmesine vb. daha birçok beceriye büyük katkıları olmaktadır (Şahin vd., 2009, Broadhurst, 2001, ve Torkildsen, 1999 dan aktaran Yanık, 2019:18).

21. yüzyıl şehirlerinde yaşayan insanlar, kalabalık yaşamın getirdiği stres, yüksek çalışma temposu, sakin bir yaşam arzusu, iyileşen ekonomik durum vb. gibi birçok etkenden dolayı doğaya ve yeşile ulaşmak için çaba sarf etmektedir. Tüm bu oluşumlarla birlikte 21. yüzyıl şehirlerinde yaşayanların hazlarına hitap eden en güçlü uyarıcıların başında da ruhsal ve zihinsel yönden daha sağlıklı olmamızı sağlayan rekreasyon faaliyetleri gelmektedir. Bu sebeplerden dolayı günümüzün beton ve araç yoğunluklu şehirlerin de yaşayan insanlar gürültü ve yoğunluğu olmayan yeşille iç içe rekreasyon faaliyetleri aramaktadır. Bu yeşil ve sakin rekreasyon faaliyetlerinden birisi de hobi bahçeleridir (Tapur, 2018:110, Uyanık, 2016:5).

Rekreasyon ihtiyacı kapsamında hobi bahçesi vb. alanlara oluşan talep en çok sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan şehirlerde ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi ise genel olarak bu şehirlerin yoğun nüfusa sahip olması ya da potansiyel aday olmalarıdır. Yoğunlaşan nüfus beraberinde beton ve araç yığınları oluşturmakta, bununla birlikte şehirlerde yaşayan insanlar doğaya ve rekreasyon faaliyetlerine daha fazla talep göstermektedir (Yanık, 2019:1).

Bu çalışmada Uşak merkez ilçesinde bulunan kooperatif tüzel kişiliğiyle yapılan iki hobi bahçesinden bir olan Güzelbahçe hobi bahçeleri coğrafi bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacını Uşak'taki hobi bahçelerini kullanım pratikleri ve konut özellikleri yönüyle incelenmesi oluşturmaktadır.

1.2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Hobi bahçeleri şehrsel alanlarda yaşayan insanların, serbest ve boş zamanlarında şehrin yoğun yaşam temposundan uzaklaşarak doğada serbest zaman geçirmesini, genellikle meyve ve sebze yetiştirmesini sağlayan şehir içinde ya da yakınında oluşturulmuş küçük parselli bahçelerdir (Aliağaoğlu ve Alevkayalı, 2017:196, Çelik, 2018:3, Tapur, 2018:111). Hobi bahçelerinin bulunduğu ülkeler karşılaştırıldığında bahçeler arasında işleyiş, ölçü, amaç vb. yönlerde farklılıklar oluşsa da hobi bahçesi olarak nitelendirdiğimiz bahçelere farklı isimler verilmiştir. "Almanya'da önceleri Armengarten, Schrebergarten, Arbeitergarten isimleriyle tanınan kent küçük bahçelerine günümüzde Kleingarten adı verilmektedir. İngiltere'de Guinea Garden, Allotment Garden ve Hobby Garden, Amerika Birleşik Devletleri'nde Street Garden ve Community Garden isimleri karşımıza çıkmaktadır" (Özkan ve diğerleri, 1996:19).

Ülkemizde ise genel olarak hobi bahçesi adıyla kullanılan bu şehrsel rekreasyon alanları küçük bahçe tesisleri, halk bahçeleri, kent bahçeleri vb. isimlerle de anılmaktadır (Yılmaz ve diğerleri, 2006:97, Özkan ve diğerleri, 1996:19). Çalışmalar incelendiğinde net bir boyutu olmayan hobi bahçelerini Tapur genel olarak 20 m² den başladığını ve 300 m² de sınırlandığını belirtmiştir (Tapur, 2018:111). Bazı çalışmalarda hobi bahçelerinin 150 m² ile 500 m² arasında olması gerektiğini belirtmektedir (Grainer ve Gelbrich, 1976'dan aktaran: Önder ve Polat, 2008:20). Ayrıca hobi bahçelerinin su, çöp, elektrik, drenaj, kanalizasyon, taşıma toprak, çöp toplama vb. alt yapılarının hazırlanması gerektiği belirtilmektedir (Tapur, 2018:111). Bu altyapı özellikleri küçük parsellere bölünmüş sistemli ve toplu halde oluşturulan hobi bahçelerini sıradan bahçelerden ayıran en belirgin özelliklerindedir. Hobi bahçelerinde her parselde tarım işlerinde kullanılan aletleri koymak ve günlük ihtiyaçları karşılayıp zaman zaman hava olaylarından sığınmak için küçük kulübeler konulmalıdır. Bu kulübeler yönetmelik şartlarına uyarak 24 m²'yi geçmemelidir (Önder ve Polat, 2008:21, Kef, 2015:28). Hobi bahçelerinin yapım yerlerinin seçiminde ise ulaşım, iklim, bitki örtüsünün az olması, topografya, su kaynağı vb. özellikler dikkate alınması gereken belirleyici temel etkenlerdir (Grainer ve Gelbrich, 1976'dan aktaran Önder ve Polat, 2008:20).

İlk olarak hobi bahçesi tarzında bahçeler 1750'li yıllarda "Guinea Gardens" olarak İngiltere'nin Birmingham şehrinde görülsede bu bahçelerin başta özellikle sanayi devrimiyle birlikte şartları kötüleşen işçiler olmak üzere daha çok düşük gelirli insanlara destek amaçlı gelir kapısı olarak kurulmuş olması bugünkü amacıyla uyuşmamaktadır (Aliağaoğlu ve Alevkayalı, 2017:197, Önder ve Polat, 2008:19). İlk örnekleri ve kurulduğu ülke şartları farklılık gösteren bu bahçelerin ilk modelleri tam anlamıyla günümüzü yansıtmamakta

olacak ki Özkan ve diğerleri yaptığı çalışmada ilk örneklerin görüldüğü yeri Almanya olarak belirtmiştir (Özkan ve diğerleri, 1996:19)

Ülkemizde ise hobi bahçelerinin gelişiminin gecikmesinde; yöneticilerin konuya ilgisiz olması, ekonomik şartlar, talep azlığı ve Anadolu şehirlerinde bahçeli ev kültürü etkili olmuştur. Türkiye'deki ilk örnek Bursa şehrinde "Bursa Küçük Bahçe Tesisleri" adıyla 1986 yılında faaliyete geçirilmiştir (Aliağaoğlu ve Alevkayalı, 2017:197, Önder ve Polat, 2008:20, Özkan ve diğerleri, 1996:20).

Hobi bahçeleri sağladığı rekreasyon faaliyetiyle birlikte birçok farklı konuda insan hayatında pozitif değerler oluşturmaktadır. Koç yaptığı çalışmada 21. yüzyıl şehir yaşamında biz önemini yeterince anlayamamak da şehrsel ve şehir çeperinde üretilen tarımsal ürünlerin stratejik açılardan önemli olduklarını belirtmektedir. Şehrsel tarım ekonomik kriz ya da içinde bulunduğumuz pandemi gibi salgın dönemlerinde çok önemli bir üretim haline dönüşmektedir. Yerel yönetimler şehrsel gıda güvenliğinin önemi açısından hobi bahçeleri gibi küçük alanlarda insanların kendi kendilerine yaptıkları tarımsal üretime daha fazla önem vermelidir (Koç, 2003:35).

Uslu ve Shakouri yaptıkları çalışmada hobi bahçelerinde peyzaj çalışmaları sonucunda alan yeşillendikçe iklimik etkiler üzerinde olumlu ve atmosferik kirleticileri yok edici etkiler ortaya koyduğunu belirtmiştir (Uslu ve Shakouri, 2013:47). Yeşilin önemini ortaya koyan bir sonuç da 2013 yılında yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır. Araştırmaya göre evlerinin çevresinde daha fazla yeşil alan bulunan insanlar diğer insanlara göre sorunlarıyla daha güçlü bir şekilde baş edebilmekte; odası duvara bakan cerrahi hastalarının odası doğaya bakan cerrahi hastalarına göre daha yavaş iyileşmekte, hastanede kalma süreleri daha uzun olmakta ve ilaç ihtiyaçlarının daha da artmaktadır. Hobi bahçeleri tarımsal üretimden dolayı hareketi ve sebze tüketimini arttırdığı için obezite ile mücadelede önemli bir etken konumundadır (Küçükali ve diğerleri, 2016:42).

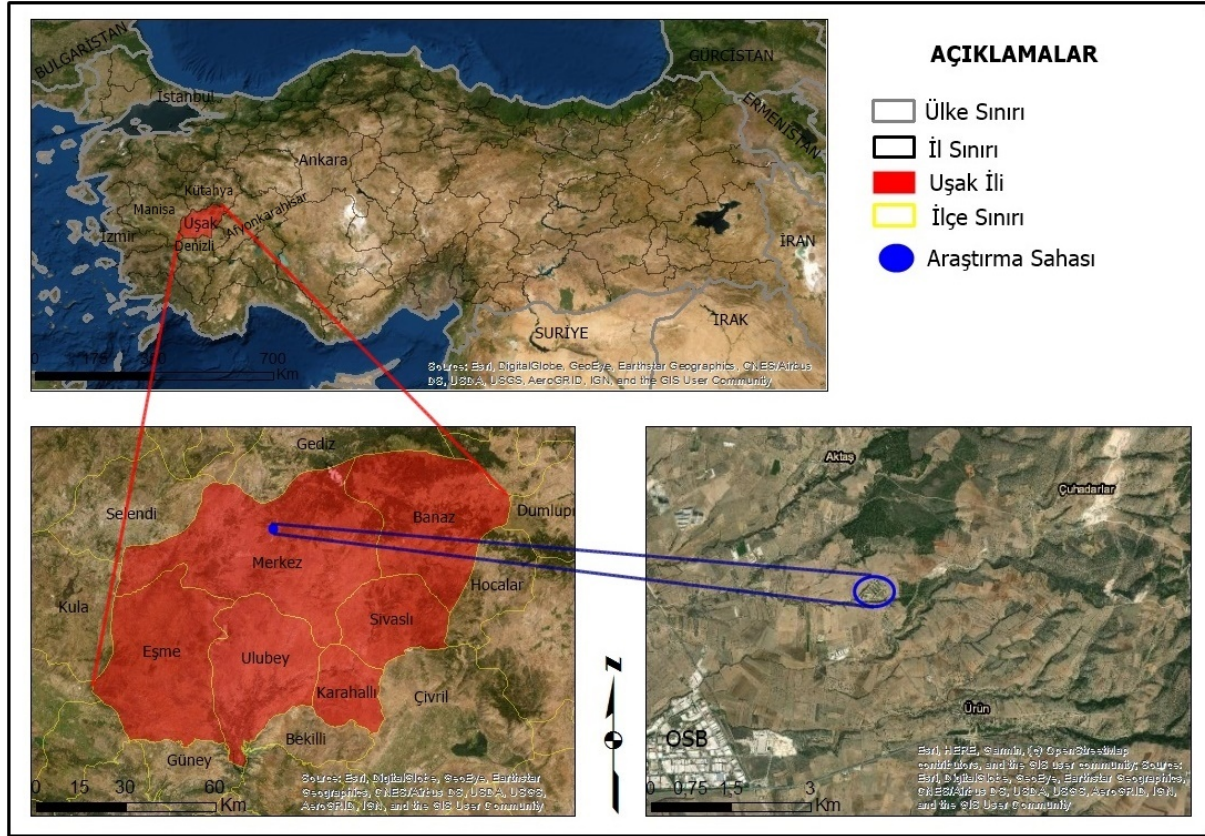
Yılmaz ve diğerlerinin Erzurum ilinde yaptığı çalışma kıyaslama şansı vermekte ve hobi bahçelerinin insanların büyük çoğunluğu tarafından sadece dinlenme ve tatil amaçlı kullanılmak istedikleri belirtilmiştir. Gelir durumu düşük dar bir sınıfın ise gelir elde etmek istediği araştırmada görülmektedir (Yılmaz ve diğerleri, 2006:103). Hobi bahçelerine genel olarak gelir kaynağı amacıyla yaklaşılmadığına örnek olarak başka bir veri de Aydın'ın Balıkesir ilinde yaptığı çalışmada da insanların şehrsel alanlarda çoğunlukla hobi olarak kırsal faaliyet gösterdiği sonucudur (Aydın, 2019:161). Hobi bahçesi kullanıcıları ya da şehrsel tarımla ilgilenenler aslında doğaya tam bir dönüş yapmak amacıyla olmayıp bu faaliyetleri şehrsel aktiviteler olarak görmektedir. Yılmaz ve diğerlerinin yaptığı çalışma da göstermiştir ki hobi bahçesi sahibi olmak isteyenlerin büyük bir kısmı şehrsel yaşamlarında alışmış oldukları modern bir yaşam tarzını hobi bahçelerinde görmek istemiştir (Yılmaz ve diğerleri, 2006:109).

1.3. Araştırma Sahasının Yeri, Sınırları ve Özellikleri

Tarihi geçmişi oldukça eski dönemlere dayanan Uşak ve çevresi M.Ö. 3000 yıllarından beri yerleşmeye açık olan bir bölgedir. İnceleme alanını oluşturan Uşak ili Ege Bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde yer almaktadır (Şekil 1). İlin kuzeyinde Kütahya ili, doğusunda Afyon ili, güneyinde Denizli ili ve batısında ise Manisa İlleri bulunmaktadır. Sanayi ve hizmet sektörünün gelişmiş olduğu ilde 2019 yılı itibarıyla 370.509 kişi yaşıyordu. Aynı yıl bu nüfusun 256.669 kişisi ise merkez ilçede ikamet ediyordu. Araştırma sahası hobi bahçesi konum olarak Uşak şehrinin 13 km batısında Aktaş köyü ile Ürün köy arazilerinde yer almakta ve Güzelbahçe hobi bahçeleri olarak adlandırılmaktadır.

Çalışma sahamızın bağlı olduğu Uşak şehri önemli bir ticaret yolu güzergâhında olması dolayısıyla (Doğanay, Deniz, 2014:32) düşük nüfusa sahip olmasına rağmen güçlü bir sanayi kenti olmuştur. Özellikle tekstil, deri ve gıda sanayisinde ulusal ölçekte kabul gören firmaların büyük bölümünün Uşak'ta üretim tesisleri bulunmaktadır (Deniz, 2018:482). Uşak şehri nüfus olarak çok kalabalık olmamasına rağmen son yıllarda bazı sayım dönemleri dışında daima göç alan bir yerleşme olmuştur (Yasak, 2014). Ulusal verilerde kişi başı GSYH değerlerinin devamlı artması da bu nüfus artışının devam edeceğini gösterir niteliktedir (TÜİK). Günümüz sanayileşen şehirlerinde elektrik tüketimi, büyümenin ve sanayileşmenin göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Çalışma sahamızın kişi başı elektrik tüketimi son yıllarda daima artış göstermekte ve şehir nüfusunun artış göstereceğini desteklemektedir (TÜİK). Yapılan analizler sonucunda Uşak İli 2018 yılı için %4,3 büyüme oranıyla, ortalama büyüme hızı %2,6 olan Ülke genelinde büyüme oranı en yüksek ilk 10 İl arasına girmiştir (Taşöz Düşündere, 2018:85).

Şekil 1. Araştırma Sahasının Konum Haritası

2. Yöntem

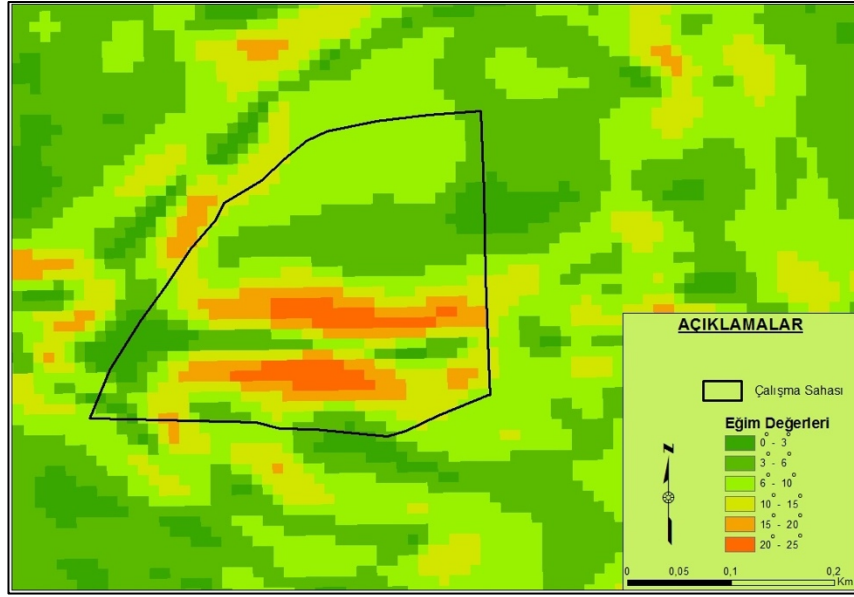
Uşak ili merkez ilçesinde kooperatif tüzel kişiliğiyle oluşturulmuş iki hobi bahçesi bulunmaktadır. Bunlarda ilki 2015 yılında kullanılmaya başlanan Güzelbahçe, ikincisi 2017 yılında yapılan Yeşil Kanyon Hobi bahçeleridir. Bu çalışmada ilk yapılan, kullanım süresi ve doluluk oranı daha fazla olan Güzelbahçe Hobi bahçeleri incelenmiştir. Araştırmada, veri toplama araçlarından görüşme yöntemi benimsenerek kooperatif yönetimine ve mülk sahiplerine yarı yapılandırılmış anket formu uygulanmıştır. Görüşme formu yöntemi içinde kısa görüşme yöntemi benimsenerek katılımcıların hobi bahçelerini kullanım pratikleri analiz edilmiştir. 2020 yılı Haziran-Temmuz döneminde arazi çalışması yapılmış ve hobi bahçesi kullanıcıların tamamına ulaşılarak bilgiler toplanmaya çalışılmış eksik kalan veriler kooperatif yönetimi aracılığıyla tamamlanmıştır. İlgili verilerin frekans analizleri yapılarak çeşitli tablo, şekil ve harita setleri oluşturulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Hobi Bahçesi Kullanıcı Özellikleri ve Kullanım Pratikleri

Çalışma sahamız Uşak'ta yapılan ilk hobi bahçesi olup, kullanım doluluğu olarak da en yoğun hobi bahçesi tesisidir. Dünya'da ve Türkiye'de hobi bahçelerine bakıldığında genel olarak hazine arazilerine, kamu kurumları tarafından yapıldığını ve sıklıkla 1-3 yıllık kiralama yöntemiyle halka sunulduğu görülmektedir (Aliağaoğlu ve Alevkayalı, 2017, Önder ve Polat, 2008, Kef, 2015)

Güzelbahçe tüm proje bütçesi ve yönetimi açısından Kooperatif tüzel kişiliği olarak faaliyete hazırlanmış, sunulmuş ve yürütülmekte olup bu yönüyle de ülke genelinde ilkler arasına girmiştir. Bahsedildiği gibi dünyada ve Türkiye genelinde bazı hobi bahçeleri gibi Uşak'ta da kiralama değil mülk edinme yoluyla satışları gerçekleşmiştir. Uşak şehrinin kuzeybatısında yer alan çalışma sahası gür bitki örtüsüne sahip olmasa da proje alanında bulunan ağaçlar korunmuş ve bahçe sahiplerine kazandırılmıştır. Topografya açısından biraz eğimli olan sahada bu eğim ekstra avantajlar getirmektedir. Hobi bahçenin %0 ile %25 arasında eğimli alan üzerine kurulmuştur (Şekil 2). Sahanın eğim haritasına bakıldığında yer yer 20°'den fazla eğimlerin olması kanalizasyon ve su altyapısının hazırlanmasında önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Düz bir saha olmayışı ve rüzgâr alan bir yapıda olması insanları özellikle yaz aylarında bunaltmazken, manzara açısından da bahçelerinin önu kapanmamaktadır.

Şekil 2. Araştırma Sahasının Eğim Haritası

Güzelbahçe hobi bahçesi 2014 yılında projelendirilmiş ve aynı yıl yapım aşamasına geçilmiştir. 2015 yılında hobi bahçelerinin altyapı çalışmaları bitirilerek elde edilen parseller hak sahiplerine teslim edilmeye başlanmıştır. Sosyal donatılar dışında hobi bahçesinde toplam 219 parsel mevcuttur (Fotoğraf 1). Brüt parsel büyüklükleri 400 m² iken altyapı ihtiyaçlarına ayrılan alanlardan sonra parsel sahiplerine yapı alanları dahil 300 m² bahçe alanları sunulmuştur. Altyapı hizmetlerini kendi sağlayan bahçe kooperatifi, elektrik ihtiyacı için Aktaş köyünden özel elektrik hattı çekmiş ve kendi kurduğu trafoya getirmiştir. Su ihtiyacı için bahçe alanında 240 m derinliğinde iki adet sondaj kuyusu açılmış ve 300 ton büyüklüğünde bir su deposu tesis edilmiştir, ancak arsenik oranından dolayı tesis alanından çıkan sular içme suyu olarak kullanıma uygun değildir. Çöp ve fosseptik ihtiyaçları için de bir çöp toplama alanı ve 280 m³ büyüklüğünde bir fosseptik çukuru yapılmış, bu alanların boşaltımları kooperatif yönetimi tarafından üstlenilmiştir.

Fotoğraf 1. Güzelbahçe Hobi Bahçesinin Uydudan Görünümü

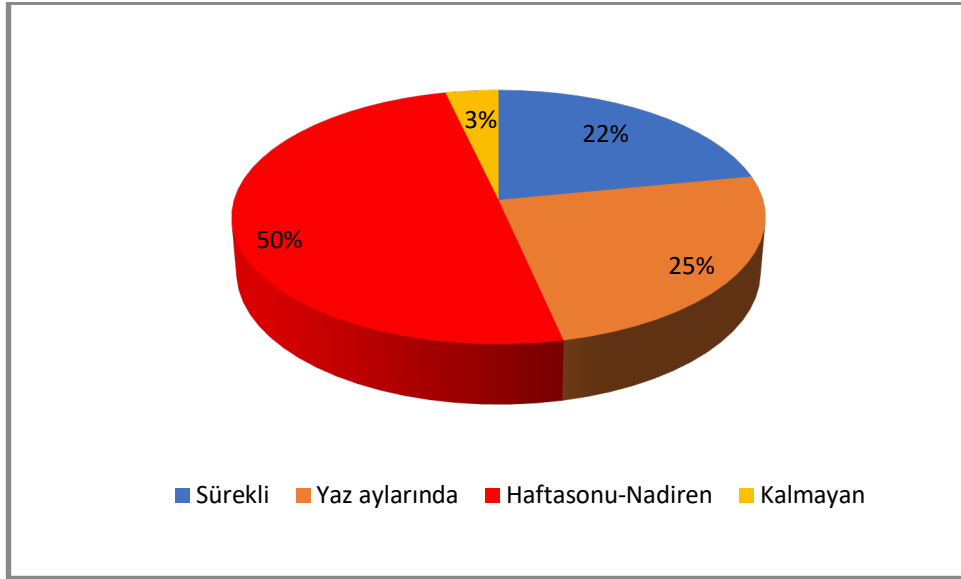
Hobi bahçesi seçiminde önemli etkenlerden biriside güvenli olmalarıdır; kalabalık oluşları ve güvenlik barındırmaları insanların bireysel bahçelerden ziyade bu tür toplu bahçeleri seçmesine neden olmaktadır. Güzelbahçe hobi bahçesinin etrafı 1,5 m duvar ve üzeri dikenli tellerle çevrili olup, belirli noktalar 24 saat boyunca kamera kaydında olup ve tesislerin giriş kapısında 24 saat güvenlik bulunmaktadır.

Genel yapılaş amaçları tarımsal faaliyet olan hobi bahçeleri yapılan diğer çalışmalarda da görüldüğü gibi genel olarak gece konaklamaları için değerlendirilmemekte ve içerisinde bulunan yapılar konaklama için yeterince uygunluk göstermemektedir (Aliagaoglu ve Alevkayali, 2017, Tapur, 2018). Çalışma sahamız olan Güzelbahçe bu özellikleri pek barındırmamakta ve kullanıcıların da özellikle yazlık konut ya da ikinci bir konut olarak görme ön plana çıkmaktadır. Çalışma sahamız da Dünya ve Türkiye genelindeki hobi bahçelerinden daha uzun kalma süreleri görülmektedir. Güzelbahçe hobi bahçesinde literatürün aksine bazı hobi bahçesi sahipleri buralarda devamlı yaşamaya başlamışlardır. Tesiste yer alan 219 parsel sahibinin 48 parsel sahibi kadarı tüm yıl, bunlara ilave ortalama 54 parsel sahibi de yaz aylarında çok sık olarak burada kalmaktadır (Tablo 1, Şekil 3). Geriye kalan parsel sahipleri içerisinde de özellikle yaz aylarında olmak üzere birçoğu hafta sonlarını burada geçirmekte ya da nadiren konaklama yapmaktadırlar.

Tablo 1. Hobi Bahçesi Sahiplerinin Kalma Sürelerine Göre Dağılışı (2020)

Kalış Süreleri	Kişi Sayısı	% si
Hafta Sonu Gelenler	109	49,8
Haftanın Her Günü Gelenler	48	21,9
Dönemlik (15 Nisan-15Eylül) Gelenler	54	24,6
Çok Nadir Gelenler	8	3,7
Toplam	219	100

Kaynak: Yerinde Yapılan Mülakat ve Gözlem Sonuçlarından.

Şekil 3. Hobi Bahçesi Sahiplerinin Kalma Sürelerine Göre Dağılışı (2020).

Faal olarak sahipleri ve bahçe peyzajları oluşmuş olsa da bahçeleriyle ilgilenmeyen yaklaşık 8 kadar bahçe sahibi bulunmaktadır. Burada kalan ailelere baktığımızda emeklilik çağlarında olan insanların daha çok ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 2, Şekil 4).

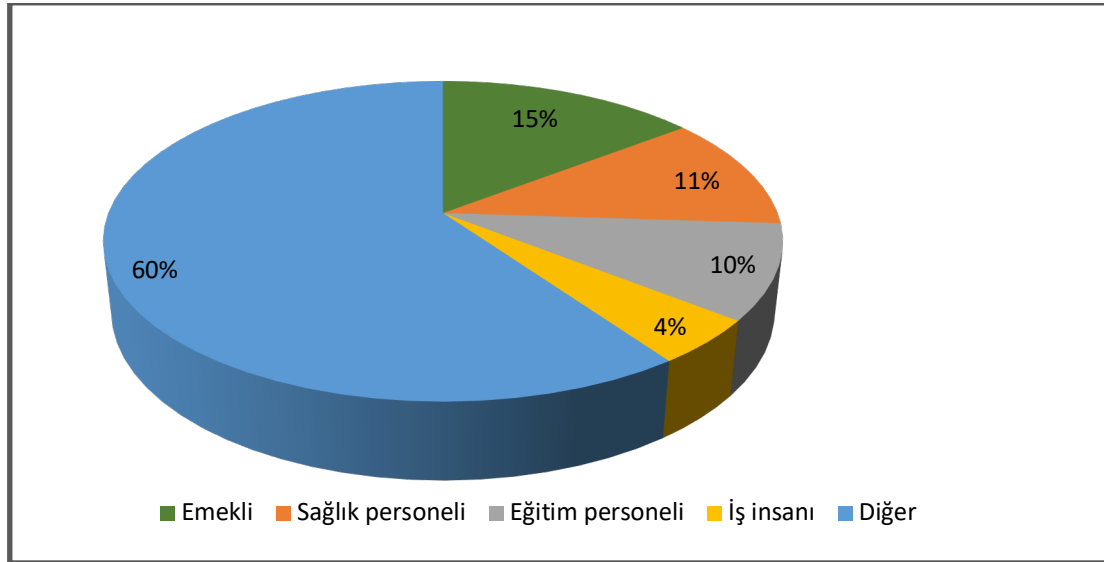
Bahçe sahibi kişilerin ekonomik yapıları ve meslek grupları tam bir mozaik olmakla birlikte hemen hemen tamamı belirli bir seviyenin üzerinde gelir statülerinde bulunmaktadır. Sitede ki hobi bahçelerinin ev, araba vb. gibi temel ihtiyaçlarını gidermiş ailelerin bütçesine karşılık gelmesi ortalama gelir seviyesini yüksek tutmuştur. Gelir seviyesinden bağımsız olarak ise emeklilerin ve çocuklu ailelerin daha çok tercih ettiği çalışmamıza yansımıştır. Yapılan saha çalışmaları göstermiştir ki bahçe sahibi ailelerin tamamı bu aktiviteyi hobi olarak ya da kendi besin ihtiyacını doğal olarak elde etmek için yapmakta ve gelir kapısı olarak hiçbir zirai

işlem yapılmamaktadır. Parsel sahiplerinin kâr amacı güderek yaptıkları eylem siteden hobi bahçesi alıp satma işlemleri olmuş ve birçok hobi bahçesi bu sebeple el değiştirmiştir. Hobi bahçesinde bulunan parsellerin yaklaşık %25-30'u kuruluşundan itibaren yatırım aracı olarak alınıp satılmış ve bu süreçte sahipleri tarafından zirai işlemler bakımından zayıf kalanları olmuştur. Bahçenin maliyeti ve toplu ulaşım güzergahı dışında kalması gelir seviyesinin orta düzeyden başlamasındaki nedenlerdendir.

Tablo 2. Hobi Bahçesi Sahiplerinin Mesleklerine Göre Dağılımı (2020)

Meslek Grupları	Kişi	% si
Emekli	32	14,6
Sağlık Personeli	25	11,4
Eğitimci	21	9,6
İş İnsanı	10	4,6
Diğer	131	59,8
Toplam	219	100

Kaynak: Yerinde Yapılan Mülakat ve Gözlem Sonuçlarından.

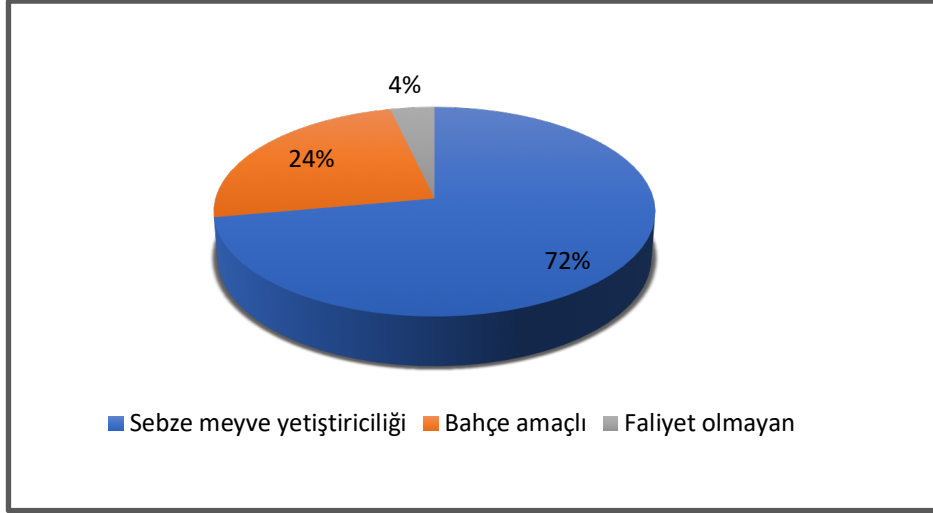
Şekil 4. Hobi Bahçesi Sahiplerinin Mesleklerine Göre Dağılımı (2020).

Hobi bahçelerinin ilk ortaya çıkışı tam olarak günümüz tesislerini yansıtmış olmasa da günümüzde genel yapısı itibariyle insanların doğa ile birleşme, toprakla ilgilenme isteğini gidermek için başvurulan yapılarıdır. İnsanlar sahibi oldukları bahçelerde farklı farklı tarım aktiviteleri gerçekleştirirler de bu özelliklerde kısmen değişimler göstermektedir. Yapılan saha mülakatlarında görülmüştür ki hobi bahçesi sahipleri genel olarak emekli ve çocuklu ailelerden oluşmaktadır. Emekli ailelerin yoğun olmasında en önemli sebepler genç ailelere göre ekonomik olarak daha güçlü olmalarıyla beraber insanların yaşamlarının ilerleyen boyutlarında daha sakin bir hayat yaşayıp, toprakla ilgilenecek kendi ihtiyaçları doğrultusunda hem hareketlerini hem de doğal gıda tüketimlerini arttırmaktır. Çocuklu aileler ise; yoğun şehir hayatının temposu içerisinde apartman dairelerine sıkışmış çocuklarının ruhunu özgürleştirmek ve belirli yaşlara kadar toprakla tanışmamış olarak büyümelerine engel olmak istemektedir. Bunun için hobi bahçelerine gelen insanların büyük çoğunluğu kendi ihtiyacı kapsamında meyve ve sebze yetiştiriciliği yapmaktadır. Küçük ölçekteki bu çiftçilik faaliyetinin yanı sıra böyle bir amaç gütmeyerek sadece sayfiye amaçlı bahçe olarak düşünen ailelerde azımsanmayacak düzeydedir (Tablo 3, Şekil 5).

Tablo 3. Hobi Bahçelerinin Kullanım Türleri.

Hobi Bahçesi Kullanım Türleri	Bahçe Sayısı	% si
Sebze-Meyve Yetiştiriciliği (Ticari Amaç Dışı)	158	72,1
Bahçe Amaçlı (Sayfiye)	53	24,2
Faaliyet Bulunmayan	8	3,7
Toplam	219	100

Kaynak: Yerinde Yapılan Mülakat Ve Gözlem Sonuçlarından.

Şekil 5. Hobi Bahçelerinin Kullanım Türleri.

3.2. Konut Özellikleri

Güzelbahçe hobi bahçesinde yapı şekli olarak küçük farklılıklar görülse de konutlarda yapı malzemesi olarak kooperatifin aldığı karar üzerine sadece ahşap ve prefabrik yapılar sitede yer almaktadır (Tablo 4, Şekil 6). Proje başlangıç aşamasında küçük ve ihtiyaç odaklı tamamı ahşap tek tip yapılarda karar kılınarak başlanmışsa da sonrasında değişiklikler olmuştur. Bahçe sahiplerinin istekleri doğrultusunda ve prefabrik yapıların daha ekonomik olması bu sınırlamayı kaldırtmış, prefabrik yapıya talebi yükseltmiş ve 2020 yılı itibariyle bahçelerde yer alan prefabrik yapılar daha çok tercih edilir olmuştur (Fotoğraf 2). Konaklama sürelerinin getirmiş olduğu etkilerle daha büyük ve beton bina talepleri olan bahçe sahipleri olsa da çalışma sahamızda buna izin verilmemektedir. Bahçe içerisinde beton kullanımı yalnızca temellerde mevcuttur. Dünya ve Türkiye genelinde hobi bahçelerini incelediğimiz zaman görünüyor ki bahçe yönetimleri çalışma alanlarının doğal kalması ve şehir görünümünden uzaklaşması adına ahşap ağırlıklı yapılaşmaya sıcak bakmaktalar (Fotoğraf 3).

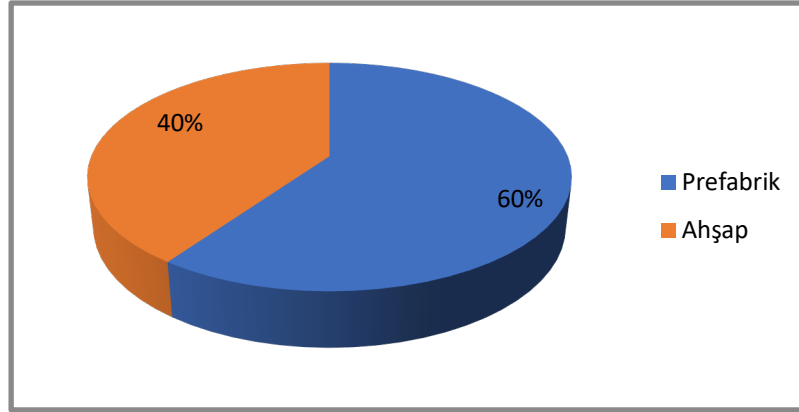

Fotoğraf 2. Güzelbahçe Hobi Bahçesinde Prefabrik Malzeme Kullanılan Evlerden Bir Örnek

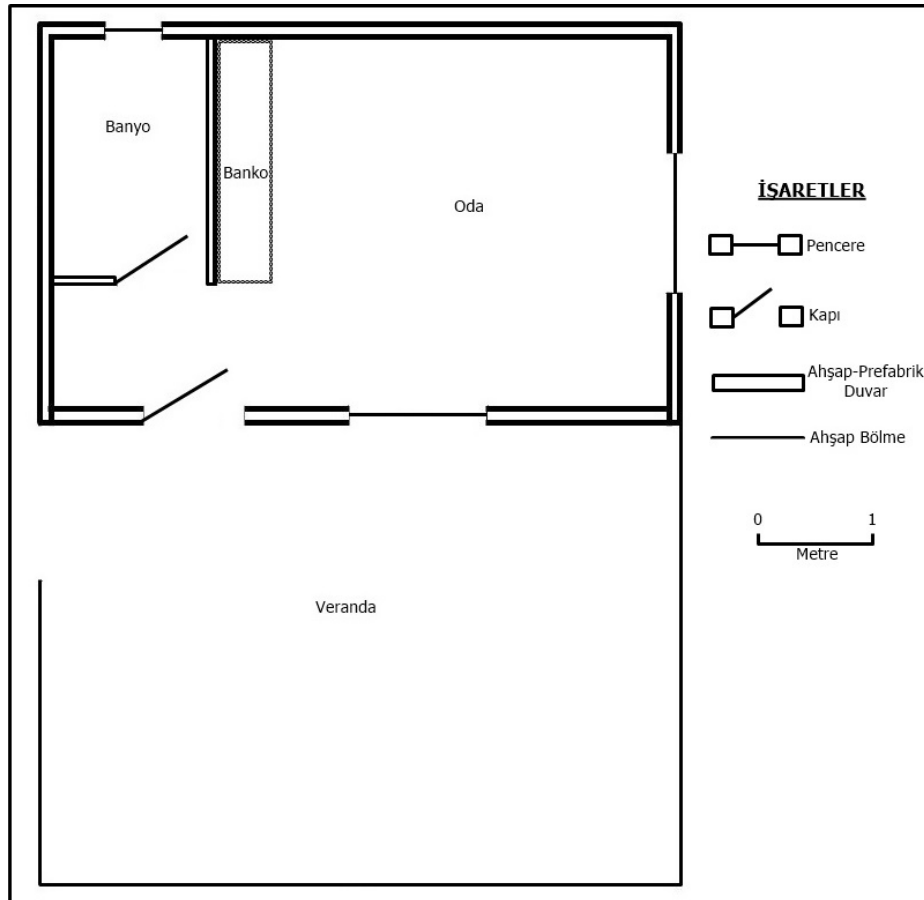
Tablo 4. Hobi Bahçesi Evi Yapımında Kullanılan Malzemeye Göre Dağılımı

Kullanılan Yapı Malzemesi	Hobi Bahçesi Sayısı	% si
Prefabrik	131	59,8
Ahşap	88	40,2
Toplam	219	100

Kaynak: Yerinde Yapılan Mülakat ve Gözlem Sonuçlarından

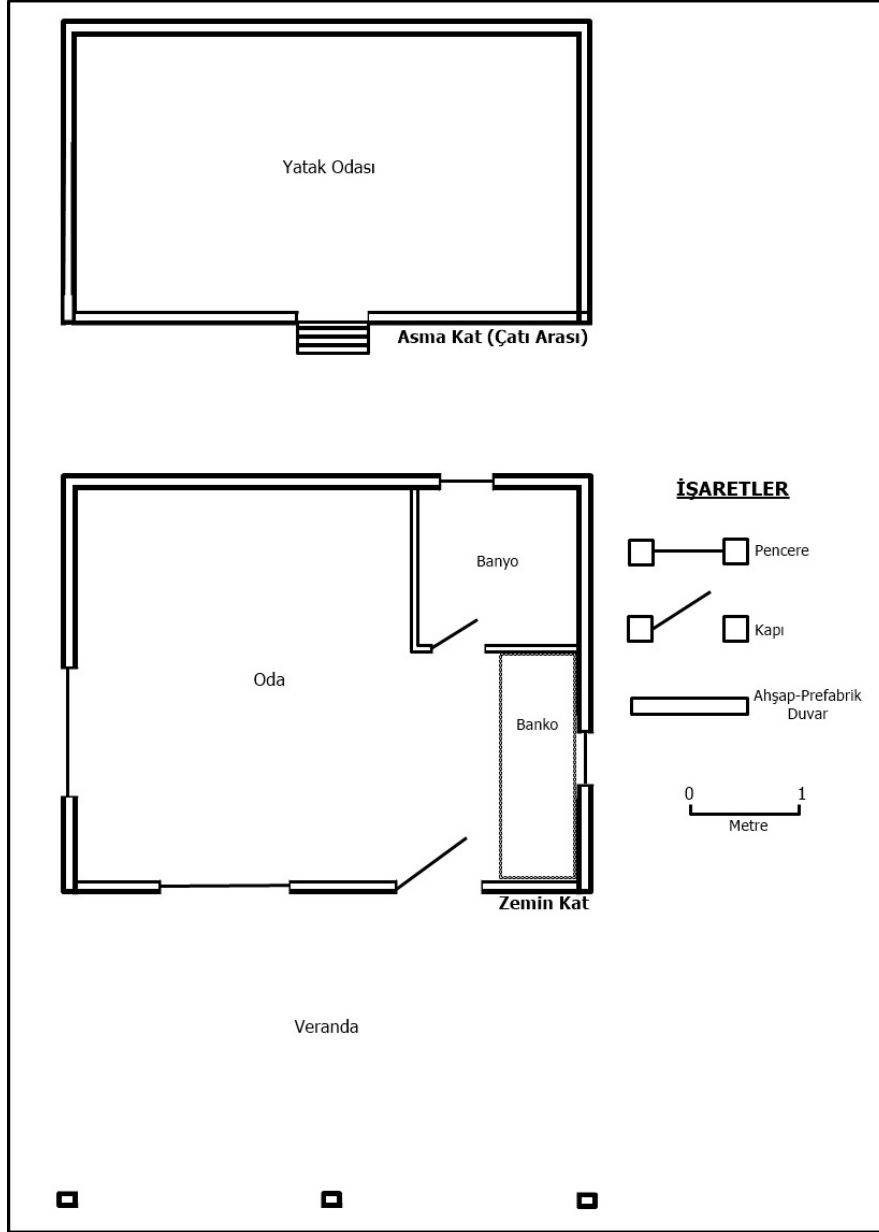

Şekil 6. Hobi Bahçesi Evi Yapımında Kullanılan Malzemeye Göre Dağılımı

Şekil 7. Tek Katlı Bir Hobi Bahçesi Evinin Planı

Çalışma sahamızda da site yönetimi, bahçe sahiplerinden gelen bu tarz isteklere olumsuz yanıtlar vermekte ve yapıyı bahsedilen iki çeşitte tutmak istemektedir. Yapılar büyüklük açısından arazinin tarım alanı statüsünde olmasından dolayı toplam arazinin %5'i oranında bina ve %5'i oranında veranda olmak üzere ortalama 20m²+20m² toplamda maksimum 40m² büyüklüğünde yapı ruhsatı verilmektedir. Bahçe sahiplerinin özel olarak daha büyük bir ev istekleri sonucunda imar affıyla birlikte standart dışına çıkmış ve evini büyüten üyeler olmuştur. Alan olarak birbirine benzeyen evler yapı tarzı ve kat olarak farklılıklar göstermekte bazı evlerde asma kat odalar bulunmaktadır (Şekil 8). Güncel yapı oranlarına bakıldığında %10'a yaklaşmış ama bu seviyeyi geçmemiş bir bahçe bina oranı bulunmaktadır.

Şekil 8. İki Katlı (Asma Kat) Bir Hobi Bahçesi Evinin Planı

Mesken yapısı olarak baktığımızda çalışma sahamızda yer alan evler genel olarak sakinlerinin temel ihtiyacını gidermek odaklı planlanmıştır. Büyüklükleri ve modern yaklaşımları farklı olan aileler görülse de özellikle tarımsal faaliyet gösteren bahçe sahipleri yapı boyutlarını sınırlı tutmuşlardır. Genel olarak özellikle sıcak havalarda gölgeleme ihtiyacı için veranda, küçük dizayn edilmiş bir banyo ve yapıdaki tek odada bir mutfak tezgâhı (banko) en sık görülen bölmelerdir. Kısmen bu bölmelere ilave olarak yapılara yarım kat şeklinde asma kat yardımıyla yatak odası bölmesi ayrılmıştır (Şekil 7-8).

Fotoğraf 3. Güzelbahçe Hobi Bahçesinde Ahşap Malzeme Kullanılan Evlerden Bir Örnek

4. Sonuç ve Öneriler

Modern dünya şehirleri insanlara sağlamış olduğu imkanların yanında birçok olumsuzluklarda getirmektedir. Yoğun iş temposu, nüfus, trafik, betonlaşma vb. gibi bu olumsuz etkilerden kaçmak isteyen insanlar rahatlamak için haftanın belirli günlerinde rekreasyon faaliyetlerine ihtiyaç duymaktadır. Özellikle pandemi sürecinde bu tarz yerleşmelere olan ihtiyaç daha da artış göstermiştir. İnsanların bu ihtiyacını gideren ve doğa ile kucaklaşmasını sağlayan rekreasyon faaliyetlerinden birisi de hobi bahçeleridir. Hobi bahçeleri özellikle şehir nüfusunun yoğun olduğu ve artmaya başladığı yerleşmelerde daha çok ön plana çıkmakta ve dolayısıyla bu tarz bahçelere olan yoğun talepler şehir sakinleri tarafından oluşmaktadır. Bu noktada özellikle kooperatif birliklerinin oluşturduğu hobi bahçelere olan yoğun talep dikkat çekicidir. Kooperatif tüzel kişiliğiyle oluşturulan hobi bahçelerine olan talebin fazla olmasında bu bahçelerin altyapısının hazır ve bireysel bahçelere göre daha güvenli olması etkili olmaktadır.

Güzelbahçe hobi bahçeleri 2015 yılında faaliyete başlayan, 2020 yılına gelindiğinde ise 219 bahçenin tamamı sahipli olup ve çok az bir kısmı hariç tamamı faaliyettedir. Şehre 13 km mesafede olan bahçenin, şu an içinde bulunan kullanıcılara için ulaşım bakımında uzak gelmediği sonucuna varılmıştır. Nitekim kullanıcıların arsalari mesafe durumu bunu bilerek aldığı ve aracı olmayan bahçe sahibinin neredeyse hiç olmadığı durumu göz önüne alınırsa uzaklığın problem olmayışı sonucunu desteklemektedir. Ancak tüm soyo-ekonomik sınıflara hitap etmesi yönüyle hobi bahçelerine erişebilirliğin önemli bir sorun olduğunu belirtmek mümkündür.

Tarımsal üretim açısından bahçe sahiplerinin yaklaşık 3/4'lük bir kısmı kendi ihtiyacı kapsamında sebze ve meyve üretimi yapmakta olup geriye kalan bahçe sahipleri daha çok dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirmek için bahçelerine gelmektedir. Bahçe sahipleri herhangi bir tarımsal gelir beklememekte, tarımsal faaliyet sürdürenler kendi aile ihtiyaçlarını gidermek, toprakla uğraşmak, doğal beslenmek gibi faktörlerden dolayı yapmaktadır. Genel olarak çocuklu ailelerin ve emeklilerin hobi bahçelerini daha çok tercih ettiği görülmektedir. Gelir düzeyi ve iş kolları olarak farklılıklar görülse de bahçe sahipleri belirli bir ekonomik statünün üzerinde bulunmaktadır.

Hobi bahçeleri, Türkiye'de özellikle son dönemlerde yaygınlaşsa da yeterli bilinirlik ve altyapısal tüzüklere sahip değildir. Dünya genelinde daha eski bir yapı olan hobi bahçelerinin Türkiye'de artık gerekli kanun ve uygulamalara konu edilmesi gerekmektedir. Tarımsal bir faaliyet sürdürülen ve kısmen tarım arazilerini işgal eden hobi bahçelerinin genel statüleri belirlenmelidir. Yapılış aşamasında arazi sınıfı, iklim, toprak yapısı, bitki örtüsü, ekosisteme etkileri, ulaşımı, altyapı ihtiyaçları vb. birçok faktöre dikkat edilmesi neredeyse şarttır. Yapılıp devirleri gerçekleştikten sonra bahçelerin ortak ihtiyaçları, giderleri, bahçe sahiplerinin statü dışı talepleri gibi hususlarda ilgili kamu ve özel kurumlarla irtibatı sağlayacak yönetim anlayışının devam

etmesi gerekmektedir. İlk dönemlerde hobi bahçeleri genellikle özel ve kooperatif tüzel kişiliğe sahip alanlar olarak tasarlanmamış daha çok kamusal girişimlerin sonucunda oluşan ve dönemlik kiralama ile kullanılan hobi bahçeleri olarak kullanıcılara sunulmuştur. Günümüzde ise durum tam tersi bir hal almaya başlamıştır. Uşak Güzelbahçe hobi bahçesi projesinde olduğu gibi bu projelerin günden güne artacağı muhakkaktır. Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda daha da sık karşılaşacağımız bu projeler göz önünde bulundurulduğunda gerekli kanuni altyapının oluşturulması, şehrin planlama süreçlerinde bu alanların yerlerinin belirlenmesi ve konuyla ilgili uzman birimler oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aliağaoğlu, A., & Alevkayalı, A. (2017). "Balıkesir'de hobi bahçeleri: özellikler ve sorunlar". *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 195-203.
- Aydın, İ. (2019). "Kentsel alanlardaki kırsal faaliyetlere Balıkesir şehri örneği". *Journal of International Social Research*, 12(64), 157-164.
- Çelik, S., (2018). *Kentsel açık ve yeşil alan sistemi içerisinde hobi bahçelerinin tasarım ilkeleri ve yönetimi üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Deniz, M. (2018). Uşak şehrinde aile sağlığı merkezlerine erişilebilirliğin cbs ile analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(26), 475-491
- Doğanay, H., & Deniz, M. (2014). "Ulaşım sistemleri ve Uşak". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 1-26.
- Kef, F. Ş. (2015). *Hobi bahçelerinin planlanması ve tasarımı: Konya Karatay Karaaslan Hobi Bahçesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Koç, H., (2003). "Daha yaşanabilir yerleşmeler arayışında kentsel tarım". *Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, 1, 34-40
- Küçükali, H., Küçükali, İ., Taşdemir, M., (2016) "Sağlığın yeşil belirleyicileri: parklar", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, İlkbahar, 40-45.
- Yanık, G., (2019). *Yaşanabilir şehir kapsamında açık rekreasyon alanlarının cbs ile analizi: Adapazarı örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özkan, B., Kaplan, A., Aslan, N. & Kılıç, H. (1996). "Ülkemizde kent küçük bahçe parklarının gelişimi üzerinde bir araştırma". *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, 18, 18-21.
- Önder, S. & Polat, A.T. (2008). "Peyzaj tasarım süreci kapsamında Konya kenti için yeni bir hobi bahçesi oluşturulması". *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(46), 18-25.
- Uslu, A., & Shakouri, N. (2013). "Kentsel peyzajda yeşil altyapı ve biyolojik çeşitliliği destekleyecek olanaklar". *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6(1), 46-50.
- Tapur, T. (2018). "Konya il merkezinde bulunan hobi bahçeleri". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. 3(25), 109-122.
- Yasak, Ü., *Türkiye'de kent içi ikametgâh hareketliliğine bir örnek: Uşak kenti*. (Yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, H., Turgut, H. & Demircan, N. (2006). "Erzurum kent halkının hobi bahçesi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1, 96-110.
- Taşöz Düşündere, A., (2018), "1992-2018 Dönemi için gece ışıklarıyla il bazında gsyh tahmini:2018'de 81 İlin büyüme performansı", Erişim tarihi: 05.07.2020 <https://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2019/297/76-86.pdf>,

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayım organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapıp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 3 cm – Alt: 3 cm – Sağ: 2,5 cm – Sol: 2,5 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2 cm Alt bilgi: 2 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**"bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerisinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGIYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunided> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW
Haziran (June) 2020
Sayı (Volume): 43

---

43. SAYININ HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Adem SEZER • Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Adem BELDAĞ • Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAĞOĞLU • Balıkesir Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DENİZ • Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Nuray TÜRKER • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe KURTLU • Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ • Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Günay KAYA • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin HARDAL • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç.Dr. Yasin DÖNMEZ • Karabük Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Uğurcan AYİK • Gaziantep Üniversitesi
Prof.Dr. Serhat ZAMAN • Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Alperen KAYSERİLİ • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Prof.Dr. Yahya KADIOĞLU • Samsun Üniversitesi
Doç.Dr. Taşkın DENİZ • Karabük Üniversitesi
Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Ünsal BEKDEMİR • Giresun Üniversitesi
Prof.Dr. Zeki KODAY • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Vedat KARADENİZ • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr. Ali Ekber GÜLERSOY • Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muazzez HARUNOĞULLARI • Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç.Dr. Mucip DEMİR • Kars Kafkas Üniversitesi
Prof.Dr. Turhan ÇETİN • Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ufuk KARAKUŞ • Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ogün COŞKUN • Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nusret KOCA • Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Emre ÖZŞAHİN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof.Dr. Halil KOCA • Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr.Üyesi M.Samet ALTINBİLEK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR • Karabük Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim SEZER • Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ORAL • Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Faruk AYLAR • Amasya Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim KOPAR • Atatürk Üniversitesi
-

İÇİNDEKİLER(Contents)

- Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU – Arş.Gör. Oğuzhan ÖZKAN
Antik Yunan Kentlerinin (Polis) Kentsel Ekoloji Perspektifiyle Değerlendirmesi.....1
- Prof.Dr. Yılmaz ARI
Coğrafya Lisans Programlarında Arazi Çalışmaları: Uygulayıcı Öğretim Üyelerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Analiz.....13
- Doç. Dr. Ferhat ARSLAN - Dr. Mehmet ÜZÜLMEZ
Öğrenci Tercihlerine Göre Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nin Etki Alanındaki Değişimler (2000–2019).....31
- Dr. Öğr.Üyesi Evren ATIŞ - Hasena ÜNSAL
Suç ve Mekân İlişisine Coğrafi Bir Yaklaşım: Taşköprü Şehri (Kastamonu) Örneği.....49
- Arda BAY – Prof.Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Türkiye'nin Uluslararası Kardeş Şehir İlişkilerinde Mekânsal Dağılım Özellikleri: Politik ve Coğrafi Etkiler..... 73
- Murat ÇAKIR – Prof.Dr. Fatih AYDIN
Yerel Halkın Termal Turizme Yönelik Görüşleri: Haymana İlçesi Örneği 93
- Doç.Dr. Taşkın DENİZ – Kemal AYDIN
Somut Kültürel Miras Örneği: Ovacık (Karabük) Kışla Köyü Su Değirmeni.....111
- Doç.Dr. Taşkın DENİZ – Öznur ÇELİK
Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları: Safranbolu El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme.....123
- Dr.Öğr.Üyesi Bülent GÜNER
Türkiye'deki Deprem Hasarlarına Dönemsel Bir Yaklaşım; 3 Dönem 3 Deprem.....139
- Doç. Dr. Sevgi ÖZTÜRK – Dilara YILMIZ – Meltem İHTİYAR
Kentleşmenin Sosyal ve Mekânsal Rolünün Değerlendirilmesi: Kastamonu Örneği.....153
- Prof.Dr. Adnan PINAR - Dr.Öğr.Üyesi Adnan Doğan BULDUR - Tahir TUNCER
Türkiye'deki Rüzgar Enerji Santralleri Dağılımının Coğrafi Perspektifle İncelenmesi.....167
- Dr.Öğr.Üyesi Mehmet POLAT
Yöresel Yemek İmajının Destinasyon Tercihine Etkisi: Kahramanmaraş Örneği.....183
- Prof.Dr. Çiğdem ÜNAL
İzmir'in Göç Analizi (2008-2018).....195
- Dr.Öğr.Üyesi İlker YİĞİT – Cennet YÜCEDAĞ
XIX. Yüzyıl Anadolu'sunda Tarımsal Ürün Çeşitliliği.....209
- *Geçmiş Sayı İndeksi*.....237